

*Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*

ОСВІТА, НАУКА І КУЛЬТУРА НА ПОДІЛЛІ

Збірник наукових праць

T.25

**До 100-річчя заснування Кам'янець-Подільського
національного університету імені
Івана Огієнка**

**м. Кам'янець-Подільський
2018**

УДК 371+001+008(477.43)(082)
ББК 74,03(; Укр-4ХМЕ)+71
О-72

Голова редакційної колегії:
Доктор історичних наук, професор,
Член-кореспондент НАН України
О.П.Реєнт

Відповідальний редактор:
доктор історичних наук, професор
О.М.Завальнюк

Редакційна колегія:
доктор історичних наук, професор Л.В.Баженов; доктор історичних наук, професор В.П.Газін; доктор історичних наук, професор О.П.Григоренко; доктор габілітований, професор Ф.Кірик (м.Краків, Республіка Польща); доктор історичних наук, доцент О.Б.Комарніцький (відповідальний секретар); доктор історичних наук, професор С.А.Копилов; доктор історичних наук, професор В.С.Лозовий; доктор історичних наук, професор В.В.Нечитайло; доктор історичних наук, професор Р.Петраускас (м.Вільнюс, Литовська республіка); доктор історичних наук, професор В.С.Прокопчук; доктор історичних наук, професор В.С.Степанков; доктор історичних наук, професор О.М.Федьков; доктор історичних наук, професор А.Г.Філінюк; кандидат історичних наук, доцент С.В.Трубчанінов (заступник відповідального редактора); кандидат історичних наук В.Г.Байдич.

*Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського
Національного університету імені Івана Огієнка.
Протокол № 7 від 30 серпня 2018 р.*

Рецензенти:
доктор історичних наук, професор Ю.В.Телячий (м.Київ)
доктор історичних наук, професор М.П.Олійник (м.Хмельницький)

Наказом Міністерства освіти і науки України (№820 від 11.07.2016 р.) збірник включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальність «Історичні науки».

ISSN 2309-8384

*Ministry of Education and Science of Ukraine
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University*

**EDUCATION, SCIENCE AND CULTURE
ON PODILLYA**

Collection of research papers

Issue 25

**On the 100th anniversary of the foundation
of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University**

Kamianets-Podilskyi
2018

Head of the editorial board:
Doctor of Historical Science, Professor,
Corresponding Member of the National Academy Science of Ukraine
O.P.Reient

Editor-in-chief
Doctor of Historical Science, Professor
O.M. Zavalniuk

Editorial board:
L.V. Bazhenov, Doctor of Historical Science, Professor; V.P.Gasin, Doctor of Historical Science, Professor; O.P. Grigorenko, Doctor of Historical Science, Professor; Feliks Kirik, Dr. habil. (Lrakow, Republic of Poland); O.B.Komarnitskiy, Doctor of Historical Science, Assistants Professor (chief secretary); S.A.Kopylov, Doctor of Historical Science, Professor; V.S. Losovyi, Doctor of Historical Science, Professor; V.V. Nehytailo, Doctor of Historical Science, Professor; Rimvydas Petrauskas, Doctor of Historical Science, Professor (Vilnius, Republic of Lithuania); V.S. Prokopchuk, Doctor of Historical Science, Professor; V.S.Stepankov, Doctor of Historical Science, Professor; O.M. Fedkov, Doctor of Historical Science, Professor; A.G.Filiniuk, Doctor of Historical Science, Professor; V.A. Dubinskiy, Candidat of Historical Science, Assistant Professor; S.V.Trubchaninov, Candidat of Historical Science, Assistant Professor (deputy editor); V.G Baidych, Candidat of Historical Science.

*The publication is recommended of the Scientific Board
of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University
Protocol №7 of 30 August 2018*

Reviewers:
Doctor of Historical Science, Professor
Yu..V.Teliachyi (Kyiv)
Doctor of Historical Science, Professor M.P.Oliinyk (Khmelnitskiy)

According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine (№820 of 1 Juli 2016), the collection is included in the list of scientific professional editions of Ukraine in which the results of dissertation papers for obtaining the scientific degrees of the doctor and candidate of sciences on the specialty «Historical sciences» may be published.

ISSN 2309-8384

Вступне слово

У світовій практиці університети, які мають довготривалу історію і періодично відзначають свої поважні ювілеї, привертають посилену увагу суспільства і справедливо опиняються у центрі освітньо-наукового життя країни, академічних корпорацій і випускників. Такі резонансні, великої глибини події дають змогу не лише оглянутися і проаналізувати пройдене ними, а й глибоко розібратися у сучасному становищі, взяти відповідні уроки та окреслити назрілі тренди, виробивши більш досконалу парадигму руху на десятиліття вперед відповідно до потреб нинішньої цивілізації.

Україна підтримує цю достойну університетську традицію: в добу незалежності на державному рівні вже відсвяткували свої вагомні ювілеї два десятки вишів, заснованні у минулих століттях. Своє сторіччя відзначає і Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, який появився на освітній мапі Європи в добу Української революції 1917-1921 рр. і відразу став знаковою подією та справжнім символом національно-культурного відродження молоді країни. У відкритті цього закладу національної вищої освіти сучасники бачили прагнення українців зробити культурний прорив і увійти до кола цивілізованих народів Європи. Гетьман Павло Скоропадський, який був прихильником української вищої школи, розглядав цей університет як «огнище народної освіти», що сприятиме широкому відродженню «нашої національної культури». Один із фундаторів вишу, ректор Іван Огієнко, під час велелюдного і колоритного свята з нагоди відкриття К-ПДУУ, наголосив, що молодий, «національний по духові», виш у підготовці української інтелігенції бере за зразок «університети Лондона і Америки», буде обслуговувати освітні потреби як титульної нації, так і національних меншин. Утім, через воєнні події, глибоку економічну кризу і, нарешті, поразку національно-визвольних змагань реалізувати задумане у повному обсязі не вдалося – університет не встиг зробити жодного випуску спеціалістів з тих майже 2 тис. осіб, яких на 5 факультетах навчали більше півсотні науково-педагогічних працівників. Проте нагромаджений ним чималий різноманітний досвід на перших порах

використовувався у роботі вишу радянського зразка, що появився після реорганізації дітища української влади.

1920-1930-ті рр. в історії навчального закладу позначені не зовсім продуманими кроками правлячого режиму в галузі вищої школи. На базі університету створили два інститути, один з яких (народної освіти) упродовж наступних майже трьох десятиліть вимушено змінював свою назву (соціального виховання, педагогічний, учительський, знову педагогічний) і набір спеціальностей, за якими проводилася фахова підготовка молоді. Професорсько-викладацький склад якісно виконував покладені на нього обов'язки, готуючи педагогічні кадри для загальноосвітньої школи і дитячих дошкільних установ на рівні тодішнього стану різних галузей науки і методології пізнання, забезпечуючи тим самим не тільки їхнє фахове зростання, а й ідеологічне виховання. Професори, які раніше працювали в українському університеті і брали активну участь у національному відродженні, досить часто потрапляли у немилість до «робітничо-селянської» влади, втрачали роботу і зазнавали жорстоких репресій. Так, у різний час були заарештовані і за вироком «трійок» потрапили на перевиховання у «трудоі табори» колишні ректори П.Г.Клепатський, В.О.Геринович, Ф.А.Кондрацький, професори І.А.Любарський, М.О.Драй-Хмара, П.В.Клименко, Н.Т.Гаморак та ін. Загалом із 27 науково-педагогічних працівників, які наприкінці революції не відбули в еміграцію, 2/3 стали жертвами сталінських репресій, були знищені як відомі у науково-освітніх колах особистості. Чимало юнаків і дівчат, які стали студентами ще в університеті, позбулися права навчатися і були «вичищені» з вишу як «соціально чужі» владі елементи.

Переслідування викладачів і студентів не припинилося у перші повоєнні роки, коли в регіоні активно діяло націоналістичне підпілля. Найбільше потрапляли під переслідування вихідці з сусідніх районів Тернопільської області. Пройшовши довгий і складний шлях відновлення і модернізації зруйнованих в роки Другої світової війни матеріально-технічних та інформаційних ресурсів, нарощення науково-педагогічного потенціалу, залучення до навчання великої кількості здібних випускників середніх шкіл, педагогічних училищ і технікумів, заклад зумів запрацювати у повну силу лише у 1950-х і

наступних десятиліттях, коли його очолювали авторитетні керівники - І.С.Зеленюк, І.В.Івах, А.О.Копилов. Завдяки величезним якісним зрушенням він поступово перетворювався на знаний регіональний виш, а підготовлені ним тисячі висококваліфікованих учителів різних спеціальностей надійно поповнили педколективи шкіл Хмельниччини і сусідніх регіонів. Випускники інституту самовіддано працювали на освітянській ниві, в управлінській і громадській сферах, сяяли розумне, добре і вічне в серцях багатьох поколінь українців, сприяючи тим самим підвищенню їхнього культурно-освітнього рівня, вибору майбутньої професії.

В умовах поглиблення невідвортної кризи компартійної системи у багатьох випадках вони стали в опозицію до неї, своїм інтелектом, громадською позицією і авторитетом підсилюючи національно-визвольний рух у другій половині 1980-х рр. Голоси учителів звучали на мітингах і зборах, на засіданнях осередків молодих політичних партій, наближаючи тим самим здійснення мрії про самостійну Україну.

Професорсько-викладацький колектив радо зустрів проголошення української незалежності, став почуватися господарем свого становища, оскільки позбувся попереднього ідеологічного контролю. Це відкрило шлях до активної перебудови навчального процесу, більш результативної науково-дослідної роботи, міжнародної співпраці, динамічного майбутнього. За короткий час виш змінив свій статус на педуніверситет, який незабаром набув прав класичного університету, що орієнтувався не тільки на досягнення визнаних національних і європейських грандів, а й конструктивний досвід і славні традиції далекого попередника, що діяв у Кам'янці-Подільському в 1918-1921 рр. Значно збільшилася номенклатура навчальних спеціальностей, запрацювала магістратура, аспірантура і докторантура, якісно зріс науково-педагогічний склад і чисельність студентського контингенту, показники наукової і науково-технічної діяльності, здобутки молоді у всеукраїнських предметних олімпіадах і наукових конкурсах, посилилися контакти учених зі своїми зарубіжними колегами. Президент України, який високо оцінив загальнодержавне і міжнародне значення університету для розвитку національної освіти і науки, своїм Указом №44/2008 від 22 січня 2008 р. надав йому статус

національного, а Кабінет Міністрів України 20 серпня того ж року присвоїв ім'я першого ректора-засновника Івана Огієнка, чим на державному рівні було визнано як заслуги регіонального університету, так і його зв'язок з первістком національної вищої школи на Поділлі у далеку революційну добу.

За пройдений 100-літній унікальний шлях заклад сформував міцну навчально-матеріальну базу, виріс у потужний науково-освітній та культурний осередок регіону, який підготував 90 тисяч спеціалістів для загальноосвітніх і спеціальних шкіл, дошкільних виховних закладів, академічних структур, управлінської сфери, мистецтва. Серед його випускників – 70 докторів наук і майже півтисячі кандидатів наук, докторів філософії, сотні заслужених учителів, діячів науки і техніки, працівників освіти і фізичної культури та спорту України. Університет і надалі буде сповна реалізовувати свій невичерпний освітній, методичний і науковий потенціал, яким прислужиться справі підготовки нових поколінь висококваліфікованих кадрів педагогів, істориків, археологів, політологів, психологів, реабілітологів, економістів, журналістів, фахівців комп'ютерних технологій тощо, більш ефективному реформуванню галузі на європейських засадах.

С.А. КОПИЛОВ,

***ректор Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, доктор історичних наук, професор***

Частина 1
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА:
ВІД ЗАСНУВАННЯ ДО ПРОВІДНОГО ВИШУ
ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ. ПОДІЇ І ЛЮДИ

Історія і сьогодення

УДК 378.4(477.43-21)К-ПДУУ:378.011.33«1918/1920»

С.А. Копилов, О.М. Завальнюк

Кам'янець-Подільський державний український
університет: перший комплексний досвід національної
вищої школи у 1918-1920 рр.

Висвітлюється процес заснування, становлення і діяльності Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ), який був попередником сучасного Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Звернено увагу на появу університетської ідеї та її реалізацію в адміністративному центрі Подільського краю зусиллями місцевої інтелігенції, київських науковців і державних управлінців, працівників міської управи і думи, губернського і повітового земства. Проаналізовано юридичні акти, які відкрили шлях до відкриття і заклали засади функціонування КПДУУ, зусилля з підготовки матеріально-технічної бази, формування професорсько-викладацької корпорації і студентського контингенту, розгортання якісного навчального процесу, освітньої діяльності тощо. Окремо показано діяльність вишу, його окремих представників, студентства, спрямовану на підтримку української державності, церкви, поглиблення національного відродження, захист культурних цінностей і національного суверенітету.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, професура, студентство, підготовка фахівців, національне відродження, державний суверенітет.

Перемога лютневої революції 1917 р. відкрила шлях до демократизації як самої Росії, так і підкорених нею народів, зокрема й

українського. Активізувалися політичні сили і громадські структури, які на своїх форумах, мітингах, усіляких масових зібраннях, у різноманітних петиціях і зверненнях до російської революційної влади серед низки домагань пропонували провести українізацію вищої школи - від нижчої до вищої, запровадити повноцінне україномовне навчання у закладах освіти. Підняті проблеми були глибоко опрацьовані всеукраїнськими педагогічними з'їздами у квітні та особливо у серпні 1917 р. На літньому форумі учительська громадськість, підтримуючи ідею Українського наукового товариства, взяла курс на створення окремого українського народного університету з трирічним терміном навчання [33, С.35] (державний національний виш можна було відкрити лише з дозволу Тимчасового уряду, що було безперспективно), який мав відповідати раніш виробленим уявленням про національну вищу школу. Восени петроградська влада, задовольняючи вимоги українців, розпорядилася відкрити чотири кафедри українознавства в університеті св. Володимира, керівництво і професорсько-викладацька корпорація якого не ініціювали цього нововведення (тому рішення так і не виконали) [2]. Київський народний український університет (КНУУ) відкрили 5 жовтня 1917 р., чим справили великий вплив на молодь, яка прагнула здобути національну вищу освіту. Робота цього вишу довела реалістичність задуманого, спростувала усі вигадки і сумніви щодо української мови як мови викладання у вищій школі. Інформація про перший український університет поширилася всією Україною.

Проголошення Української Народної Республіки відкрило шлях до реалізації планів та задумів регіональних еліт щодо творення мережі національної вищої школи. Вже 4 січня 1918 р. Кам'янець-Подільська міська дума заслухала пропозицію гласного О.П. Шульмінського про необхідність заснування в місті університету, і, підтримавши її майже одногосно, обрала спеціальну делегацію для поїздки до столиці, щоб обміркувати це питання в Генеральному секретарстві освітніх справ УНР. У письмовому зверненні до керівництва цього органу делегати наголошували, що вони представляють місто, яке є найстарішим історичним центром Поділля, „з яскравим минулим історичного життя і багатим майбутнім культурним значенням для великої країни”. Щоб переконати очільника секретарства у серйозності намірів міської влади реалізувати університетську ідею, вони наголошували: „Немає таких жертв, на які б не пішов город Кам'янець, аби тільки свої мури та пам'ятники освітить вищою освітою, і найкращі місця, найкращі будинки віддасть під університет” [98].

Отримавши у Києві відповідну підтримку, кам'ячани прозвітували про це на наступному засіданні своєї міської думи і обрали для вирішення цього проекту спеціальну постійно діючу університетську комісію у складі 8 осіб на чолі з професором П.М.Бучинським [12]. Проте розгорнути роботу вона не встигла через військово-політичні події, які призвели до зміни влади – замість українських виборних органів усім життям у Кам'янці-Подільському почав заправляти ревком. За О.М.Пашенко, в тих жахливих умовах культурна праця української інтелігенції припинилася [64].

З відновленням в адміністративному центрі Поділля української влади у березні 1918 р. до Києва відправилася делегація Подільської „Просвіти” на чолі з К.Г.Солухою, яка уточнила у Міністерстві народної освіти наміри щодо підтримки університетського проекту у Кам'янці-Подільському. Домовилися, що відкриватимуть не філію КНУУ, а окремих університет класичного типу з українською мовою викладання [7]. 28 березня університетська комісія зібралася на своє перше засідання у розширеному складі (15 осіб), заслухала інформацію про результати поїздки просвітянської делегації і висловила за необхідність відкрити до початку нового, 1918-1919 навчального року Кам'янець-Подільський державний український університет, вирішили оглянути придатні для тимчасового розміщення закладу великі будинки, рекомендували міській думі виділити з міського бюджету 1 млн крб. на його майбутні потреби, а міській управі – опікуватися візитом спільної делегації Міністерства народної освіти і Київського народного українського університету, яка мала прибути для того, щоб з'ясувати на місці наявність умов для відкриття університету [27, арк.2]. Міський представницький орган розглянув ці пропозиції 1 квітня. Від імені університетської комісії виступав не голова, а один із найбільш дієвих її членів, випускник правничого факультету Сорбони О.П.Шульмінський. Він наголосив на важливій ролі міської громади у заснуванні університету, запропонував надати українській державі на цю справу позику в розмірі 1 млн крб., забезпечити майбутній заклад необхідними приміщеннями, а також асигнувати із того ж джерела на початкові заходи з реалізації університетського проекту 10 тис. крб. Оскільки достатніх надходжень до міського бюджету через тривалу фінансово-економічну кризу тоді не було, гласні вирішили взяти позику під урядові гарантії. Одним із джерел наповнення університетського фонду мав стати збір штрафів від спекулятивних операцій як в самому місті, так і на території сусідніх повітів. Дума ухвалила резолюцію: „Відкрити у Кам'янці-

Подільському Університет’’, за яку проголосували 48 гласних (проти не було жодного, один утримався) [13].

Дума одностайно проголосувала за пропозицію про обрання спеціальної комісії із 12 гласних для зустрічі київських делегатів, на яких очікували у найближчі дні. Крім того, було вирішено асигнувати 10 тис. крб. на підготовчі роботи з відкриття вишу. Що ж до приміщень для нього, то це питання перенесли, щоб розглянути спільно з київськими делегатами. Оскільки університет мав бути україномовним, то представники національних курій висловилися за те, щоб у ньому відкрити кафедри „з історії і літератури польської, єврейської і російської, де викладання проводитиметься рідною мовою – польською, єврейською і російською” [13, арк.23 зв.]. Усі ухвали дума приймала відкрито, за присутності представників міської громадськості. У зв’язку з цим часопис „Поділля” відзначав: „Зал і хори [міської думи] були переповнені публікою” [64], що яскраво свідчило про велику зацікавленість кам’ячан у реалізації найбільшого за весь час існування міста культурного проекту – відкриття університету.

4 квітня у місті працювала столична делегація (професори І.М.Ганицький (голова), В.В.Дуб’янський, приват-доцент І.І.Огієнко, інженер К.Д.Титаренко), якій доручили „поїхати ... з метою улаштувати справи заснування в Кам’янці українського університету з допомогою від тих місцевих діячів та громадських організацій, забезпечення за тим університетом деяких будинків та майна тилових шпиталів та інших тилових інституцій і загальної популяризації самої ідеї українських університетів та інформації громадянства щодо діяльності Міністерства освіти” [8]. Такі повноваження були продиктовані ухвалою, прийнятою 20 березня Комісією у справах організації мережі українських університетів, що діяла при КНУУ, про внесення Кам’янця-Подільського до переліку міст, де університети мали бути відкриті у першу чергу [9], і планом діяльності Міністерства народної освіти на чолі з В.К.Прокоповичем, який передбачав заснування в адміністративному центрі Поділля класичного університету [68, с.75]. Під час спільного засідання делегації і університетської комісії гості схвально оцінили ідею відкриття вишу у старовинному Кам’янці-Подільському і наголосили, що будуть домагатися, аби уряд виділив на цей проект 1 млн крб. Було погоджено перелік факультетів (філологічний, природничий з помологічним відділенням і торговельно-технічний) і підготовчі курси. Навчальний контингент обмежили до 1500 студентів і 300 слухачів. Спільно вибрали 3 будинки під університет [27]. Про

результати візиту І.М.Ганицький доповів раді лекторів КНУУ 7 квітня 1918 р., після чого та ухвалила рішення про необхідність відкриття вишу у Кам'янці-Подільському і вирішила просити Міністерство народної освіти санкціонувати його [10]. Незадовго до кінця доби Центральної Ради Подільські губернські народні збори, які відбулися 22-26 квітня 1918 р., підтримала заходи із заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ) і ухвалила асигнувати на його потреби упродовж 1918-1920 рр. 1 млн. крб. [11; 31, с.72]. Столичні науковці розпочали роботу із формування професорсько-викладацької корпорації майбутнього університету, утім її перервав гетьманський переворот.

Новий міністр освіти М.П.Василенко у погодженні з гетьманом Павлом Скоропадським виробив план заснування чотирьох українських університетів, одним з яких мали закласти у Кам'янці-Подільському [67, с.45]. Для матеріалізації ідеї творення нових вишів і Української Академії наук при Міністерстві освіти було створено Комісію в справах вищих шкіл і наукових інституцій на чолі з академіком В.І.Вернадським. Щоправда, приступаючи до роботи, голова комісії був переконаний, що у Кам'янці-Подільському не варто відкривати філію якогось із українських вишів, сюди варто перенести один із раніш створених на українській території вищих навчальних закладів, але ще краще заснувати новий університет, який буде протистояти „полонізації і германізації заходу України” [47, с.11-12]. Комісія розпочала роботу 4 червня 1918 р., а вже через 16 днів В.І.Вернадський подав М.П.Василенку російськомовний „Законопроект про перетворення Київського [Народного] Університету в державний університет і про заснування Державного Кам'янецького Університету” (ст.ст. 1-10), підготовлений членами комісії. Передбачалося, що створений в центрі Подільської губернії університет матиме всього два факультети – історико-філологічний з теологічним та природничо-історичний з помологічним відділом [93, арк.7а]. Керівник вишу, декани факультетів і професорсько-викладацький склад призначалися Міністерством освіти. На утримання закладу до кінця 1918 р. держава мала виділити 548450 крб. Кам'янець-Подільське міське самоврядування зобов'язували відвести безкоштовно в районі міста земельну ділянку для спорудження університетських будинків, а поки що розмістити виш у тимчасових, обладнаних за власні кошти, приміщеннях [94, арк.7а зв.].

Опрацювавши отриманий документ, міністр освіти 24 червня висловив свої критичні зауваження щодо окремих статей. Після цього законопроект на пропозицію В.І.Вернадського було поділено на дві

частини, кожна з яких стосувався окремо планованого університету – Київського і Кам'янець-Подільського. Один із членів комісії – приват-доцент І.І.Огієнко, який представляв інтереси майбутнього вишу у Кам'янці-Подільському, доповів у загальних рисах про зобов'язання, які міська дума і губернська народна рада взяли на себе з метою відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету. Оскільки візит делегації на Поділля відбувся ще за Центральної Ради, то не було зрозуміло, чи за нових державно-політичних умов міське і губернське самоврядування будуть готові сприяти розв'язанню матеріальної складової університетського проекту. Тому, одностайно погодившись з необхідністю заснувати вищий навчальний заклад в адміністративному центрі Подільського регіону, комісія доручила І.І.Огієнку, як майбутньому ректору, і юрисконсульту Міністерства освіти й мистецтва Уляницькому навідатись до Кам'янця-Подільського і „цілком конкретно з'ясувати питання про раніше дані обіцянки» і перетворити їх «в зобов'язання юридичного характеру, звернувши увагу на закріплення за університетом відповідним юридичним актом не менше 50 дес. землі». Департаменту вищої школи того ж міністерства належало внести на найближче засідання комісії окремий законопроект про заснування цього вишу [95].

Внесений документ розглянули і схвалили 1 липня 1918 р., що мало велике значення для поїздки І.І.Огієнка (юрисконсульт з невідомих причин з Києва не виїхав). 6 липня він був у Кам'янці-Подільському. Виконуючи покладені на нього обов'язки, передусім зустрівся з університетською комісією міської думи, якій повідомив, що тимчасова міністерська комісія, очолювана В.І.Вернадським, визнала за необхідне якомога швидше відкрити університет тут, у центрі прикордонного Поділля. Від себе додав, що висока школа для регіону – це надбання величезного національно-культурного значення. Місто матиме основу культурного й економічного розвитку. Тому для організації університету необхідно залучити всі можливі інституції та діячів, які розуміють значення справи і зможуть їй реально допомогти [69, с.27].

Виходячи із очікуваних більш складних завдань, університетську комісію реформували. Її склад збільшили до 21 особи, які представляли міську думу, Подільське історико-археологічне товариство, „Просвіту”, Товариство природодослідників Поділля, губернське і повітове земства. Головою обрали І.І.Огієнка, який розподілив обов'язки між усіма членами, дав відповідні доручення своєму заступникові П.М.Бучинському [69, с.28].

Важливо було залучити до практичного університетського будівництва національні курії, які посідали важливе місце в управлінській, господарській і культурній сферах міста. Виходячи з цього стратегічного завдання, І.І.Огієнко зустрівся з рабином місцевої єврейської громади Оксманом і пообіцяв йому домогтися заснування в майбутньому вишій кафедрі юдаїки, виділити для молодих євреїв до 25% усіх студентських місць. Взамін отримав запевнення, що громада збере на потреби закладу не менше 100 тис. крб. [61, с.511]. У розмові з головою польських громадських організацій лікарем Тадеушом Заленським в.о.ректора пообіцяв домогтися відкриття в університеті кафедри полоністики, а також пообіцяв приймати на навчання польську молодь без будь-яких обмежень і виділяти їм державні стипендії. Польські організації зі свого боку мали намір підтримати заклад матеріально і зібрати для його зведення 50 тис. крб. [61, с.511].

Того ж таки насиченого робочого дня екстрено зібралася містка дума, яка, у відповідь на звернення посланця міністерської комісії, мала підтвердити свою попередню ухвалу від 1 квітня 1918 р. або ж відмовитись від неї. За повідомленням тодішньої преси, у приміщенні думи, де вдруге ставилося питання важливої історичної ваги, „зібрався увесь інтелігентний Кам’янець, оскільки близько до серця приймає він університетську справу, із одвертою душею йде назустріч великому культурному ділу”. Дума, як від неї і очікували, відповіла на поставлене питання ствердно. Проводжали І.І.Огієнка до потяга представники усіх культурно-просвітних та інших громадських організацій міста з надією на його швидкий наступний приїзд з усіма прийнятими у столиці історичними документами [3].

До Києва в.о.ректора привіз усі необхідні для розв’язання університетської справи постанови: міської думи – про асигнування на потреби вишу 1 млн крб., виділення під спорудження нових корпусів 100 дес. міської землі у вигідному мікрорайоні та передачу йому у тимчасове користування (до збудування власних приміщень) триповерхового будинку міської середньої технічної школи, склад університетської комісії, якій треба було надати державні права; губернської народної управи – про асигнування на потреби закладу сумарна на 3 роки 1 млн крб. [61, с.511].

11 липня комісія заслухала звіт І.І.Огієнка про результати поїздки до Кам’янця-Подільського і висловила йому подяку за оперативне й ефективне вирішення дорученої справи. Крім того, ухвалила рішення звернутися до Міністерства освіти з проханням, по-перше, розв’язати питання про тимчасове розміщення К-ПДУУ в приміщенні технічної школи, а по-друге, тимчасово затвердити склад університетської

комісії і доручити їй взяти на себе обов'язок щодо охорони будинку і складання інвентарного списку. Для утворення в структурі університету факультетів організували окрему підкомісію, до якої увійшли Д.І.Багалій, В.І.Вернадський, І.В.Єгоров, Б.Л.Личков, В.І.Луцицький, І.І.Огієнко і Г.Г.Павлуцький [96].

Комісія повернулася до законопроекту про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету і ухвалила його в останньому читанні 26 липня 1918 р. Текст документа був україномовний [96]. 5 серпня його розглянула Рада Міністрів. Несподівано виникла дискусія щодо мови викладання на кафедрах польської і єврейської літератури та історії. М.П.Василенко і В.В.Зіньківський вважали, що вивчення цих дисциплін необхідно проводити відповідними національними мовами. Утім з цим не погодилась більшість міністрів, які проголосували за те, „що в інтересах слухачів українців навчання обох наук мусить проводитися на українській мові” [92].

Не було згоди і щодо необхідності відкриття кафедри румунської мови (її відкриття обстоював М.П.Василенко). Голосування показало, що позицію міністра освіти підтримали всього три урядовці. Більшість не погодилася із запропованою нормою. За свідченням Д.І.Дорошенка, який брав участь у тому засіданні, вони виходили із міркувань, що українцям треба збільшувати свій культурний вплив на румунів, а не навпаки, і не допускали розвитку „румунщини, яка, на їх думку, не має ніякої загальнолюдської ваги й інтересу” [32, с.413].

В остаточному варіанті закону зазначалося, що К-ПДУУ створюється з 1 липня 1918 р. у складі чотирьох факультетів, утім з осені 1918 р. розпочинали роботу лише два – історико-філологічний і фізико-математичний з двома відділами – математичним і природничо-історичним. Навчальний процес мав бути україномовним. В окремих випадках з дозволу міністра освіти робилися винятки для тих, хто володів російською мовою. До викладацької праці не допускалися особи, які не мали наукових ступенів. Упродовж перших п'яти років на посади в.о. екстраординарних професорів могли обиратися особи з науковим ступенем магістра і званням приват-доцента одного з російських чи українських університетів (стаж не менше трьох років). Що ж до посад ординарних і екстраординарних професорів, то на них могли претендувати українські та російські вчені, які мали ступінь доктора одного із закордонних університетів і були відомі своїми науковими працями й викладацькою діяльністю у тих самих вищих навчальних закладах. Ректор, декани факультетів, а також увесь склад професорської корпорації першого року

призначався керівником освітнього відомства. На історико-філологічному факультеті на загальних підставах створювалися дві національні кафедри – польської і єврейської літератури й історії.

До затвердження статутів і штатів українських університетів належало користуватися загальним статутом й штатом російських університетів від 23 серпня 1884 р. із внесеними до них змінами. Закон доручав міністрові освіти, починаючи з 1919 фінансового року, замовляти кредити на будівництво приміщень університету відповідно до реальних потреб. За спорудження нових університетських корпусів відповідала спеціальна „Комісія по збудуванню Кам’янець-Подільського державного українського університету”, очолювана ректором (до її складу входили 13 представників міського самоврядування, 5 – губерньського земства, 3 – громадських організацій і наукових установ міста, а також представники правління університету й архітектор) [28; 89, с.240-242].

17 серпня гетьман затвердив цей юридичний акт, а 20 листопада - „Закон про заснування Богословського факультету Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету” [28; 89, с.362-364], заклавши необхідну нормативно-правову базу для відкриття вишу і його першого року роботи.

Після цього успіху у реалізації університетського проекту необхідно було завершити усі підготовчі заходи і провести урочисте дійство з нагоди відкриття вишу. Свято відбулося 22 жовтня 1918 р. Його перебіг детально висвітлено у кількох працях [49; 73, с.122-133]. Сотні гостей були приємно здивовані і заангажовані яскравим українським духом урочистостей, вражені гостинністю господарів, виглядом університету і міста. „всі казали, - згадувала С.Ф.Русова, - що [відкриттям К-ПДУУ] прорубується вікно в Європу, до її науки” [72, с.149-150]. А журналіст, відомий український політик О.Х.Саліковський, осмислюючи побачене того святкового дня, зробив зв’язок між цією подією і культурним розвитком України загалом. „Перед нашими очима, - писав він, - пройшов ... смотр наших [українських] культурних сил, що вдесятеро побільшились за яких-небудь півтора року, перед нами пройшла величезна й чисто по-європейському зроблена організація праці – заслуга невеликого місцевого гуртка українських патріотів... Тут [в університеті] почувується вже присутність нової майбутньої сили, що зсунулася з мертвої точки і рушила вперед. Ніхто й ніщо її не спинить!” [59].

Університет розпочав свою навчальну працю 1 листопада 1918 р. До середини листопада 1920 р. вона протікала майже виключно під контролем української влади. Потім розпочався процес радянізації,

який завершився у першій половині 1921 р. розформуванням вишу і створення на його базі двох інститутів радянського типу – народної освіти і сільськогосподарського. За 2 роки виш перетворився в справжнє вогнище національної вищої освіти, науки і культури. За цей час його будівничим вдалося реалізувати низку важливих завдань, які окреслили поважне місце цього вишу в культурно-освітній складовій українського національного відродження.

Заклад очолив екстраординарний професор І.І.Огієнко – талановитий організатор і вчений, гуманіст, патріот, один із найбільш дієвих і самовідданих учасників революційної перебудови країни і системи вищої освіти в Україні, відомий державний діяч, який за Директорії УНР очолював два міністерства, ініціюючи і проводячи в життя багато революційних змін, які розвивали і зміцнювали національну освітню систему, Українську Автокефальну Православну Церкву (УАПЦ). За польського адміністрування на Поділлі (листопад 1919 – липень 1920 р.р.) ректор залишився на зайнятій польським військом частині Поділля найвищим представником УНР, захищаючи при цьому інтереси усіх українських громадян, державних і громадських інституцій. За цей час університет отримав в особі І.І.Огієнка надійного захисника і оборонця, який не поступився українськими інтересами перед іноземними структурами. Більше того, виш зберіг свій національний характер, вижив в надзвичайно складних умовах економічно-фінансової кризи, зберіг професорсько-викладацький склад, студентський контингент і успішно завершив навчальний рік [50].

У К-ПДУУ було створено високопрофесійний, дієздатний, патріотично налаштований професорсько-викладацький колектив, який був одним із незаперечних рушіїв національного відродження в різних його складових. До викладацької праці закликали загалом понад 120 ординарних і екстраординарних професорів, приват-доцентів, лекторів і асистентів, переважно українців за національністю. Реально в закладі у різний час з цієї групи працювали лише 88 осіб. Найбільш відомими з-поміж них були І.І.Огієнко, В.О.Біднов, П.М.Бучинський, М.М.Хведорів, Є.К.Тимченко, П.В.Клименко, В.І.Петр, А.Е.Малиновський, М.О.Столярів (професори), Д.І.Дорошенко, М.О.Драй-Хмара, Л.Т.Білецький, В.О.Геринович, Ю.Й.Сіцинський, Х.М.Лебідь-Юрчик, М.А.Чайковський, С.В.Бачинський, С.С.Остапенко (приват-доценти), лектор С.Ф.Русова та ін. Вони представляли різні освітні і наукові центри країни – Київ, Харків, Катеринослав, Ніжин, Львів [40]. Професура і доцентура викладали українською мовою, крім чеха В.І.Петра, за короткий час

зуміли підготувати і видати україномовні курси лекцій з майже 25 навчальних дисциплін; переклали з російської і німецької мов кілька підручників і посібників. У двох секціях наукового товариства університету вони з кінця 1919 до літа 1920 року виголосили 37 наукових доповідей, третину з яких було опубліковано. Загалом друкована україномовна продукція вчених (курси лекцій, брошури, наукові статті, „Записки Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету” (т.5)) нараховувала 60 одиниць. Чекали своєї черги на друк кілька десятків рукописів підручників, посібників, статей, довідників і художніх творів. Вчені працювали над створенням кількох словників: мови Тараса Шевченка, правничого і діячів Подільського краю [50, с.49; 43, с.49-51]. Науково-педагогічний потенціал був достатній, аби готувати високопрофесійні національні кадри для різних галузей відроджуваної країни (середня школа, юриспруденція, аграрний сектор, Українська Автокефальна Православна Церква).

До навчального процесу в університеті вдалося залучити багаторічну молодь, переважно українців (80% загального складу влітку 1920 р.), яка бажала отримати вищу освіту на національних засадах і працювати на користь української держави, виступала за розвій освітньо-культурної сфери тощо. Студентський контингент постійно зростав (кінець 1918 р. – 414 осіб [22; 24], кінець 1919 р. - 1497 [14] і вересень 1920 р. – майже 2000 осіб [25]). Навчальну діяльність молодь, яка вже мала певний життєвий досвід, поєднувала з науковими студіями у 7 секціях студентського наукового товариства, громадсько-політичною, благодійною діяльністю тощо. З цього середовища згодом вийшли відомі літератори Юрій Липа, Валер'ян Поліщук, Володимир Свідзінський, Микита Годованець, викладачі вишів – Володимир Георгієвський, Аркадій Животко (Чехословаччина), Антін Шумлянський, Аркадій Розенкранц, Юрій Філь, діячі науки – Микола Грінченко, Микола Гадзінський (США), відомий бібліограф Лев Биковський (Чехословаччина, Польща, США), державний діяч Сергій Козицький (Польща), мистецтвознавець Володимир Гагенмейстер, видавець Євген Вировий (Німеччина, Чехословаччина), співачка Іванна Синенька (Чехословаччина, Німеччина), церковний діяч Петро Білон (США) та ін. [40, с.414-611; 45, с.200-214, 384-401].

За невеликий проміжок часу заклад зумів сформувати свою задовільну навчально-матеріальну та інформаційну базу. На кінець другого року діяльності в його розпорядженні були 5 корпусів: по 2 навчальних і навчально-допоміжних, 1 навчально-лабораторний

(орендований), біологічна і метеорологічна станції. Розпочали проектні роботи із збудування на власній земельній ділянці (100 дес.) навчальних і лабораторних корпусів, анатомічного театру, студентських гуртожитків і житла для адміністрації, професури і працівників [44, с.102, 116]. З жовтня 1918 до кінця 1920 року університетська фундаментальна бібліотека зросла з 2000 до 35 951 примірника українською, російською, німецькою, англійською, французькою, польською, румунською, сербською та іншими мовами [71, с.51; 73, с.131].

Керівництво, професура і студентство брали активну участь у державному будівництві УНР. Не покидаючи ректорського керна, І.І.Огієнко працював міністром народної освіти (5 січня – 25 квітня 1919 р.), міністром ісповідань (з 15 вересня 1919 р. до кінця революції), Головним уповноваженим українського уряду (15 листопада 1919 р. – 31 жовтня 1920 р.), а також в.о. Голови Ради Народних Міністрів (серпень-вересень 1920 р.). У лютому-березні Д.І.Дорошенко, за дорученням вищої української влади, очолив урядову комісію з регулювання прикордонного конфлікту між УНР і Румунією у Придністров'ї через Хотинське повстання. Наприкінці року уряд дав йому нове важливе доручення – очолити Українську місію Червоного Хреста на Балканах [32, с.424-428; 77, с.169; 85, с.302-304]. Представники університету працювали у різних тимчасових державних органах, зокрема у складі групи, яка мала подати пропозиції до законопроекту про збільшення норм оплати педагогам професійних шкіл відповідно до індексу інфляції, у міжвідомчій комісії з вироблення законопроекту про ліквідацію успадкованих від старого режиму соціальних станів. До Конституційної комісії УНР на початку липня 1920 р. увійшли П.В.Клименко і Є.А.Завадський [21; 77; 78].

Членами Ради міністра ісповідань стали В.О.Біднов і Ю.Й.Сіцинський, які рішуче обстоювали курс на українізацію Православної Церкви, активно протидіяли підступам консервативно-реакційних клерикальних кіл тощо [30, с.100; 92]. П.В.Клименко у серпні 1919 р. очолив кілька державних структур: відділ охорони пам'яток старовини й мистецтва (з книжковою і архівною секціями) Головного управління у справах мистецтв і національної культури, що діяло при Міністерстві народної освіти, і спеціальну архівну комісію, яка опікувалася збереженням багатой архівної спадщини українського народу [52, с.350-62, с.132]. С.В.Бачинський у липні 1919 р. взяв участь в роботі групи членів Трудового конгресу України [84; с. 84], а І.І.Огієнко, Є.П.Архипенко, С.В.Бачинський, С.С.Остапенко,

Л.Т.Білецький і С.Ю.Гаєвський у жовтні того ж року були у складі Державної наради, яку провели у Кам'янці-Подільському Головний Отаман С.В.Петлюра і Голова Ради Народних Міністрів УНР І.П.Мазепа [88].

Колектив університету, обстоюючи національну ідею і потребу дальшого державного будівництва, вчасно і адекватно реагував на різні виклики українській справі, важливі політичні події внутрішнього життя, що сприймалося вельми позитивно у міській громаді, державно-політичних колах країни. Щоб запобігти єврейському погрому у Кам'янці-Подільському під час звільнення міста від більшовиків на початку червня 1919 р. рада професорів К-ПДУУ ухвалила рішення звернутися через пресу до українських козаків із закликом не чинити насилля над євреями, а взяти їх, як і всіх інших мешканців, під захист від насилля більшовицького режиму [5]. Коли республіка відзначала другу річницю І Універсалу Української Центральної Ради, в університеті відбулося відкрите засідання ради професорів, на якому були заслухані кілька доповідей: „Історія українських універсалів” (П.В.Клименко), „Перший Універсал Української Центральної Ради” (В.О.Біднов) і „Культурно-просвітне життя України за два останні роки” (І.І.Огієнко) [82]. 24 вересня 1919 року І.І.Огієнко разом з присутніми міністрами підписав звернення до українського народу із закликом підніматися на бій проти денікінської загрози [74]. А 15 жовтня того ж року рада професорів університету прийняла „Звернення до світових держав з протестом проти нищення генералом Денікіним української культури” [100].

Після повернення 1 травня 1920 р. С.В.Петлюри з Варшави до Кам'янця-Подільського студенти К-ПДУУ вирішили взяти участь у відновленні активного державного життя УНР, їх делегація зустрілася з очільником держави і провела після цього мобілізацію активу для роботи в міністерствах, які відновлювали роботу після майже піврічної перерви [16; 17].

Колектив вишу, студенти не стояли осторонь збройної боротьби за утвердження демократичного ладу. Вже в листопаді 1918 р., коли опозиційні сили взяли курс на повстання проти гетьманщини, симпатії студентів були на боці Директорії. Саме їй, після взяття повстанцями Києва, вони відправили телеграму, у якій привітали „світлх борців за ранок життя України” і висловили здравницю на честь Української Народної Республіки [35]. Для допомоги родинам козаків республіканського війська, які загинули в бою під столицею, Українська студентська громада (УСГ), що діяла в К-ПДУУ, провела 29 грудня 1918 р. вечірку і збрала 181 крб. 20 коп. [36]. На зборах УСГ

22 грудня того ж року було ухвалено рішення сформувати студентську сотню для участі у збройному захисті країни. У зв'язку з цим до столиці направили 12 своїх представників [34]. Спираючись на досвід київського українського студентства, яке у січні 1918 р. припинило навчання і в складі організованого куреня виїхали на фронт під Бахмач, молодь К-ПДУУ звернулася з відозвою „До організованого студентства, середнешкільників та слухачів підготовчих курсів”, у якій закликали вступати до юнацького збройного формування, згоду на яке дав С.В.Петлюра. Для запису слід було мати рекомендацію від українських організацій або ж їх відомих членів [35]. На початку 20-х чисел січня 1919 року УСГ вирішила направити сотника і осавула до столиці для вироблення плану спільних дій. Утім задум не здійснили через рішення керівництва країни евакуювати органи влади і управління УНР з Києва до Вінниці [37; 38]. До справи студентська сотня прилучилася пізніше. Так, під час наступу українських військ на Кам'янець-Подільський у перших числах червня 1919 р. частина бійців вийшла назустріч козакам, а інша патрулювала в місті, забезпечуючи порядок і спокій [48, с.31]. Проти більшовицьких військових підрозділів боролося чимало юнаків з числа студентів К-ПДУУ. В кровопролитних боях загинули Юрій Приходько і Степан Грищенко. Згодом молодь влаштувала їм велелюдний похорон, який став демонстрацією вірності українським визвольним ідеалам [60; 80]. Були й інші жертви, принесені університетом на вівтар національної свободи. Зокрема, в бою з червоноармійцями загинув асистент М.Г.Любичанківський [80; 83].

Студенти, які пішли на фронт, глибоко усвідомлювали свою захисну місію, з гордістю носили звання козаків Армії УНР навіть у критичні дні боротьби за долю української держави. Так, у жовтні 1920 р., коли військово-стратегічне становище країни було вкрай складним, юнаки, які покинули навчання і воювали у складі Залізної дивізії, чесно виконували свій військовий обов'язок і навіть підбадьорували тих, хто знаходився в студентських аудиторіях [76]. Після поразки українського війська у листопаді 1920 р. студенти-воїни перейшли на територію Польщі, де були інтерновані, зазнали поневірянь далеко від батьківщини, але не розчарувались у правильності свого вибору.

Колектив К-ПДУУ всіляко підтримував тих, хто бився за Україну. З листопада 1919 р. викладачі почали відраховувати 5% своєї платні на потреби хворих і поранених козаків армії УНР. Лише за один місяць від них у шпиталі надійшло 3824 крб. У січні 1920 р. на вказані цілі

було перераховано 6049 крб. 67 коп. [20; 48, с.27]. Подібне мало місце і в наступні місяці.

Професура сприяла розгортанню державного будівництва відповідно до внутрішнього становища країни, докладала багато зусиль для кращої обізнаності місцевого населення, оборонців республіканського ладу з основними подіями історії, культури і сьогодення українців. У липні 1919 р. в університеті розпочали роботу десятиденні курси за участю представників професорської корпорації з підготовки 54 волосних інструкторів-інформаторів для Кам'янецького, Ушицького, Летичівського, Проскурівського, Могилівського і Брацлавського повітів. По закінченню слухачам видали відповідні посвідчення, з якими вони з'явилися до повітових комісарів і приступили до роботи у закріплених за ними волостях. Дехто з курсистів відразу дістав призначення до Господарсоюзу Поділля на посади інструкторів з кооперативного будівництва [6, с.60].

У червні 1919 р. І.І.Огієнко, В.О.Біднов, П.Г.Клепатський, Л.Т.Білецький, А.С.Синявський, П.В.Клименко і М.О.Драй-Хмара прочитали цикл безплатних лекцій для робітників і ремісників міста з історії української мови, літератури, історії України, слов'язнавства, економіки та інших галузей [48, с.28]. Бажаючих послухати університетських світил було стільки, що їх не зміг вмістити найбільший зал. У серпні аудиторія зазнала ротації – на побачення з професурою прибули урядовці, старшини і козаки Окремого корпусу кордонної охорони. У вересні – жовтні лекції слухали урядовців Генерального штабу армії УНР, різні групи державних службовців⁶⁹ [48, с.29]. Лише за один 1919-1920 навчальний рік для населення міста професори і приват-доценти К-ПДУУ прочитали 478 науково-популярних лекцій, на яких побували 14875 слухачів [91]. Вони сприяли як розширенню світогляду, кращому розумінню української визвольної справи, так і зміцненню національно-патріотичних переконань кам'янчан різних вікових груп.

Університет став міцним осередком у проведенні українсько-церковної політики, особливо після того, як на посаді міністра ісповідань з'явився ректор І.І.Огієнко. Вже у жовтні 1919 р. на базі богословського факультету провели курси для священиків, дияконів, регентів церковних хорів і учнів дяківських шкіл (загалом 57 осіб), на яких слухачів готували до проведення Служби Божої українською мовою. За Ю.Сіцінським, після 11 лекцій, які прочитали І.І.Огієнко, В.О.Біднов та інші, частина священиків „стали правити Службу Божу з тою [українською. Авт.] вимовою”. 2 червня 1920 р. в університеті

відкрилися наступні, вже тримісячні, пастирські курси (60 осіб), які примножили коло прихильників українізації Церкви [41, с.97-98].

Розгортанню цього процесу добре прислужилася праця університетської комісії з перекладу Святого Письма з грецької на українську мову (В.О.Біднов, Ю.Й.Сіцинський, О.З.Неселовський, П.В.Табінський, Л.Т.Білецький, М.О.Драй-Хмара, Й.Ф.Оксіюк, О.В.Прахов). Їм вдалося перекласти, а згодом і видрукувати за державні кошти накладом у 2 тис. примірників „Новий Завіт. Діяння святих Апостолів” [46].

Під час Великого посту 1920 р. викладачі-богослови виступили перед православними вірянами з лекціями церковно-історичного та філософсько-морального змісту, три із них присвятили потребі розвою УАПЦ [53]. Крім викладачів, роботу з церковного відродження проводили студенти-богослови (38 осіб), яких готували до богослужіння в українській церкві. За дорученням ради професорів вони виступили в багатьох церквах Подільської єпархії з проповідями українською мовою. До того ж, майбутні священики висловили рішучий протест проти розпорядження єпископа Подільського і Брацлавського Пимена (Пегова), яке забороняло правити Службу Божу українською мовою, брали активну участь у житті університетської церкви, яка була центром першої Української парафії у Кам'янці-Подільському [15; 39, с.72; 54].

Університет сприяв виробленню засад шкільної реформи, підготовці учительських кадрів для вищих початкових шкіл (ВПШ), поширенню наукових знань серед кам'янчан, становленню і діяльності української гімназії для дорослих. Влітку 1919 р. частина викладачів (І.І.Огієнко, Л.Т.Білецький, В.О.Гериневич, М.О.Драй-Хмара, І.А.Любарський, С.С.Остапенко) допомагали міністерській комісії із вироблення „Проекту єдиної школи на Україні”, яка діяла під керівництвом П.І.Холодного, узгодити різні підходи, зокрема, щодо структури і змісту освіти, а у вересні завершили підсумковий текст, який поклали в основу реформування національної школи [70, с.5].

Ще з лютого 1919 р. при К-ПДУУ розпочали роботу дворічні педагогічні курси (100 осіб) для підготовки учителів ВПШ. Ними керував приват-доцент М.А.Чайківський, згодом – професор А.Е.Маліновський. Навчальну справу забезпечували 6 представників професорсько-викладацької корпорації (професор В.О.Біднов, приват-доценти О.А.Аленич, М.М.Васильківський, П.Г.Клепатський, І.А.Любарський, асистент М.Г.Любичанківський) [99].

Коли у листопаді 1919 р. в місті відкрили український народний університет, який був культурно-просвітнім закладом, К-ПДУУ надав

йому допомогу передусім своїми кадрами. На двох відділах – гуманітарному і природничому, де навчалось загалом 158 осіб, лекційні і практичні заняття проводили, зокрема, професори П.В.Клименко і П.М.Бучинський, приват-доценти П.Г.Клепатський, М.А.Плевако, С.С.Остапенко, Л.Т.Білецький, С.В.Бачинський, В.О.Геринович, Н.Т.Гаморак, асистенти Ю.О.Русов та І.І.Шиманович. Ректор дозволив студентам цього вишу користуватися бібліотечним фондом класичного університету [51, с.31-33].

Важливе значення для українських діячів, які не мали середньої освіти, а отже не могли розраховувати на здобуття вищої освіти, мало заснування університетської гімназії для дорослих з правами для учнів середніх шкіл. Її відкрили у жовтні 1918 р. У наступному, 1919-му, тут на I-III курсах у вечірній час навчались 130 дорослих школярів. Почесним директором обрали І.І.Огієнка. Заняття проводили як міські педагоги, так і 6 викладачів університету. Основне завдання гімназії полягало у підготовці значної частини абітурієнтів для вступу до К-ПДУУ. У липні 1920 р. було зроблено перший випуск гімназистів. 13 із них стали першокурсниками держуніверситету. Ряд випускників емігрували за кордон і здобували вищу освіту у навчальних закладах Праги [1, с.238].

Керівництво, професура і студентство докладали багато зусиль для збереження культурно-історичних цінностей, які опинилися під загрозою знищення, для майбутніх поколінь українців. Першорядна увага зверталася на пошук, придбання і доставку до закладу бібліотечних раритетів. Уже в перші місяці діяльності вишу вдалося роздобути і розмістити у бібліотечному фонді 60 стародруків, зокрема Біблію Острозького видання 1581 р. Згодом студенти розшукали і передали до бібліотеки один із трьох відомих Литовських статутів XVI ст. [4; 63, с.673]. До послуг читачів, у т.ч. й громадян міста, були також 30 томів актів, виданих Віленською археографічною комісією, „Архив Юго-Западной России” з усіма додатками, чимало примірників „Киевской Старини”, „Науково-літературного вісника” [101]. Крім того, університет роздобув комплекти видань Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, Київської духовної академії, Румунської академії наук тощо [18; 74].

Щоб не допустити пограбування революційною стихією цінних дворянських книгозбірень, які знаходилися у покинутих маєтках регіону, університет скуповував їх, поповнюючи фонд рідкісними різномовними виданнями XVIII-XIX ст. Лишень у липні-серпні 1919 р. до К-ПДУУ надійшло 2106 примірників з недалеких від міста маєтків Пулавського і Даревського [24; 87]. Важче було доправити раритети з

маєтку, що знаходився аж у Могилівському повіті. Утім, за підтримки адміністрації Подільської залізниці цей план реалізували [63, с.673]. Але інший вагон з цінною літературою, що взяли з янівського маєтку графа Холоневського на Вінниччині, до Кам'яця-Подільського так і не прибув, застрягнувши у Жмеринці. Окремі рідкісні колекції передавали університетові військовики. Зокрема, з с.Романи Ольгопільського повіту вони доставили 80-томну російськомовну енциклопедію Брокгауза і Єфрона. В результаті пожертв і закупівлі літератури університетська фундаментальна бібліотека станом на 22 жовтня 1920 р. нараховувала у своєму фонді 24 стародруки XVI і 82 – XVII ст., а також 663 примірники, видані у XVIII ст. [19; 66].

Професура не мирилася з жахливим нищенням архівних документів, мистецьких речей і різних культурно-історичних пам'яток. Вона неодноразово зверталася до компетентних органів з вимогою покласти край такому варварству. Навесні 1919 р. в університеті утворили свою архівну комісію (професор П.В.Клименко, приват-доценти О.З.Неселовський, П.Г.Клепатський, Ю.Й.Сіцінський, Л.Б.Б'ялковський та ін.). Не маючи жодних повноважень, вона взяла на себе обов'язок захищати від руйнації архівосховища, розміщені у Кам'яці-Подільському, ініціювала переміщення до К-ПДУУ тих особливо цінних архівних фондів, яким загрожувало знищення. Вчені домагалися прийняття закону про архівну справу. Після того, як П.В.Клименко очолив за сумісництвом відділ охорони пам'яток старовини, вдалося значно поліпшити справу із утилізацією і переробкою частини архівних документів, які, як вважали, не мали історичної ваги. Стараннями П.В.Клименка та інших діячів вдалося заснувати і видати перший номер журналу „Українська старовина”. На його сторінках сміливо ставились питання про відповідальність української держави за збереження архівної спадщини [89].

На початку 1920 р. в структурі університету запрацював науково-дослідний архів, у якому зберігалися тисячі цінних документів із більш як десяти фондів, узятих на збереження з різних установ (його ліквідували через рік, коли працівники ВУЧК під час обшуку конфіскували „антирадянські” документи). Поруч з ним функціонував кабінет (музей) мистецтва, яким завідував Ю.Й.Сіцінський. Його наповнення відбувалося за рахунок пожертв і придбання цінних речей старовини у колекціонерів, окремих власників. Наприкінці 1920 р. в мистецькому фонді кабінету нараховувалося 3274 одиниці зберігання, які мали художню цінність. Чимало експонатів використовувалося під час вивчення такої дисципліни як „Історії українського мистецтва” [42, с.191-192].

У К-ПДУУ буяло колоритне національно-культурне життя. Тут двічі (1919 і 1920 рр.) широко, із святковою ходою, відзначались Шевченківські дні, роковини смерті І.Франка, Л.Українки і М.Євшана, влаштовувались читацькі конференції з публічними дискусіями, зокрема, щодо мемуарно-публіцистичного видання В.Винниченка „Відродження нації”. Студенти залюбки займалися в університетських церковному і світському хорах, драматичному гуртку, виконували народні пісні, твори українських композиторів і драматургів. Свято відкриття закладу, перша і друга річниці його існування супроводжувалися виступами уславлених і місцевих національних хорових колективів, які звучали професійно і демонстрували невмирущість українського мистецтва. В закладі лунали виступи Державного симфонічного оркестру. Молодь періодично влаштовувала розважальні вечірки, під час яких виконували народні і патріотичні пісні, танці, декламували вірші українських поетів і свої власні. Під час святкування народних і церковних свят (Андрія, Іванця, Миколая, Михайла, Різдва Христового та ін.) молодь демонструвала свою обізнаність з українськими звичаями, підтримувала традиції своїх дідів і батьків, додавала до цього неповторну власну імпровізацію [48, с.27].

Попри величезну матеріально-фінансову скруту, в університеті зуміли розгорнути унікальний проект власних періодичних видань (науково-літературний студентський часопис „Нова думка” і профспілковий журнал „Наше життя”). Загалом вийшло 6 номерів названих органів, у яких засвітилися молоді поети і письменники, вміщено багато цікавої інформації про громадсько-політичне життя студентів, навчальну та іншу літературу, проблеми діяльності профспілкової організації тощо [55: 56; 57; 58;].

Отже, у 1918-1920 рр. Кам'янець-Подільський державний український університет, який появився на освітній карті України завдяки національному відродженню, виправдав покладені на нього сподівання щодо розвою національної вищої освіти і активної ролі у різних сферах державного, культурно-просвітнього і духовного життя, участі у збройному захисті країни. Перед у формуванні та посиленні впливу цього осередку національного відродження вела патріотично налаштована професура, встигаючи і на викладацьку роботу, і до науково-методичних і видавничих справ, і до лекційно-освітньої, громадської діяльності, і до виконання різних державних доручень тощо. Найважче доводилося ректору, який змушений був поєднувати керівні функції з державно-управлінською і громадською роботою, піклуючись про те, щоб кожний свідомий українець в університеті

докладав максимум зусиль для забезпечення інтенсивного українського життя у його основних проявах, виразно підтримував політику української держави і брав активну участь у її реалізації. Досить активним у цьому плані було студентство, яке розуміло свою відповідальність перед українським суспільством, прагнуло залишити свій незабутній слід у державотворенні, допомогти старшим поколінням закріпити революційні завоювання. Здійснення в основному намічених заходів забезпечило перетворення українського університету в надійну опору національного відродження. За кілька революційних років йому вдалося досягти у цьому плані набагато більше, ніж це могли зробити українські сили краю за десятиліття імперської доби. Комплексний досвід багатогранної діяльності цього вишу – унікальний як в історії освіти, так і країни загалом, заслуговує на використання і примноження у сучасних умовах розбудови незалежної української держави.

Список використаних джерел і літератури

1. Біднов В. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському: уривок із спогадів // Літературно-науковий вістник. Річник XXVII. Львів: з друкарні Ставропігійського ін-ту, 1928. Т. XXVII. Кн. XI. С. 223-240.
2. Вестник Временного правительства. 1917. 23 сент. (6 окт.).
3. Відродження: щоденна безпарт. демокр. газета. Київ, 1918. 31(18) лип.
4. Відродження. 1918. 11 лист. (24 жовт.).
5. Громада. Кам'янець-Подільський, 1919. 8 черв.
6. Гудима В.В. Курси з підготовки волосних інструкторів при Кам'янець-Подільському університеті (1919 р.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 13. С. 56-61.
7. Державний архів міста Києва. Ф.Р-936. Оп.1. Спр.8. Арк.3.
8. Державний архів міста Києва. Ф.Р-936. Оп.1. Спр.8. Арк.4 зв.
9. Державний архів міста Києва. Ф.Р-936. Оп.1. Спр.8. Арк.6.
10. Державний архів міста Києва. Ф.Р-936. Оп.1. Спр.8. Арк.19.
11. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-206. Оп.1. Спр.1. Арк.40.
12. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-249. Оп.3. Спр.174. Арк.15-16.
13. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-249. Оп.3. Спр.174. Арк.22-23 зв.

14. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-302. Оп.1. Спр.72. Арк.1-23.
15. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.39а. Арк.10.
16. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.69. Арк.13.
17. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.79. Арк.2.
18. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.99. Арк.44.
19. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.100. Арк.2.
20. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.137. Арк.18 зв.
21. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р.582. Оп.1. Спр.148. Арк.67-67зв.
22. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.2. Спр.9. Арк.1-4.
23. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.2. Спр.9. Арк.8-17.
24. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.2. Спр.14. Арк.1.
25. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.2. Спр.116. Арк.108.
26. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.2. Спр.9. Арк.8-17.
27. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.3. Спр.3. Арк.1-3 зв.
28. Державний вістник. Київ, 1918. 29 серп.
29. Державний вістник. 1918. 22 лист.
30. Директорія і Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918-листопад 1920 рр.: Документи і матеріали. У двох томах, трьох част. / [Упоряд.: В.Верстюк (керівник) та ін.]. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. Т.2. 744 с.
31. Доклади Подільської Губерніальної Народньої Управи Губерніальній Народній Раді Першого чергового народнього зібрання. По народній освіті. Сесія з 22 по 26 квітня 1918 року. Кам'янець на Поділлі: Друкарня Поділ. губ. правління, 1918. 119 с.
32. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. Вид.2-е. Мюнхен: Укр. вид-во, 1969. 543 с.

33. Другий Всеукраїнський Учительський З'їзд: тези докладів, дебати, постанови. Київ: Видання Всеукр. тов-ва освіти, 1917. 40 с.
34. Життя Поділля. Кам'янець-Подільський, 1918. 25 груд.
35. Життя Поділля. 1918. 28 груд.
36. Життя Поділля. 1919. 3 січ.
37. Життя Поділля. 1919. 22 січ.
38. Життя Поділля. 1919. 23 січ.
39. Завальнюк О. Іван Огієнко і підготовка богословів у Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918-1920) // *Наук. збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона (Огієнка): зб. доп. і матеріалів*. Київ: Київ. правосл. богослов. академія УПЦ КП, 2007. С.67-75.
40. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.) Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. 616 с.:іл.
41. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет і церковне відродження Поділля (1919-1920 рр.) // *Збірник матеріалів Всеукр. наук.-теорет. конф. «Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне». До 1020-ліття Хрещення Русі та 250-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображанського собору*. Вінниця, 2008. С.95-100.
42. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет: робота із збереження культурно-історичної спадщини регіону // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: зб. наук. праць*. Серія: історія. Вінниця, 2008. Вип. XIV. С.186-193.
43. Завальнюк О.М. Науковий доробок Кам'янець-Подільського державного українського університету в часи національного відродження (1918-1920) // *Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку», м.Кам'янець-Подільський, 17-18 верес. 2003 р.: Доповіді і повідомлення*. Кам'янець-Подільський-Київ-Нью-Йорк-Острог, 2005. Т.1. С.49-54.
44. Завальнюк О.М. Проблема створення матеріально-технічної бази національної університетської освіти України у 1918-1920 рр. // *Україна у ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. наук. праць*. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 2009. Вип. 15. Ч.1. С.96-117.
45. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1920 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 644 с.

46. Записки Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. Кам'янець-Подільський, 1920. Т.5: Праці Комісії в справі перекладу Св. Письма на богословському факультеті Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. 69 с.
47. Из эпистолярного наследия В.И.Вернадского. Письма украинским академикам Н.П.Василенко и А.А.Богомольцу / [Сост.: С.Н.Киржаев і В.А.Толстов; Комиссия по оразработке науч. наследия акад. В.И.Вернадского]. Киев, 1991. 244 с.
48. Кам'янець-Подільський державний університет: минуде і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. 408 с. + іл.
49. Копилов А.О., Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917-1921 рр.) // Укр. іст. журн. 1999. №4. С.41-50.
50. Копилов С.А., Завальнюк О.М. Організаторська, керівна, науково-педагогічна і громадська діяльність Івана Огієнка на посаді ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету в 1918-1920 рр. // Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.): Документи. Матеріали. Світлини. Хроніка діяльності / [Уклад. С.А.Копилов і О.М.Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. С.9-45.
51. Мельник Е.М. Кам'янець-Подільський український народний університет (листопад 1919 – початок 1921 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т.7. С.28-35.
52. Нариси з історії архівної справи в Україні / [За заг. ред. І.Матяш та К.Климової]. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2002. 610 с.
53. Наш шлях. Кам'янець-Подільський, 1920. 26 лют.
54. Наш шлях. 1920. 2 бер.
55. Наше життя: місячник. Кам'янець на Поділлю 1920. Ч.1. 26 с.
56. Наше життя: місячник. 1920. Ч.2-3. 98 с.
57. Нова Думка: журнал науково-літературний. Кам'янець-Подільський, 1920. Вип.І-ІІ. 80 с.
58. Нова Думка. 1920. Вип.ІІІ. 42 с.
59. Нова Рада. Київ, 1918. 31(18) жов.
60. Новий шлях. Кам'янець-Подільський, 1919. 11 черв.
61. Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва // Наша культура: науково-літературний місячник. Варшава, 1935. Кн.8. С.510-522.

62. Пам'ятки. Monuments: [документи і матеріали] / [Упоряд.: К.І.Климова, В.П.Ляхощкий, І.Б.Матяш та ін.]. Київ, 1998. Т.1. 280 с.
63. Пащенко О. Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Наша культура. Варшава-Львів, 1936. Кн.10(18). С.671-677.
64. Пащенко О. Як зародився Державний Український Університет у м. Кам'янці на Поділлі // Свято Поділля. Кам'янець на Поділлі, 1918. 22 жовт.
65. Поділля. Кам'янець-Подільський, 1918. 3 квіт. (21 берез.).
66. Подольський край. Каменец-Подольськ, 1920. 22 окт.
67. Полонська-Василенко Н. Микола Прокопович Василенко – його життя та наукова діяльність // Український історик. Нью-Йорк-Мюнхен, 1966. №3-4. С.41-51.
68. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-19 рр. Київ: Печатня видав. т-ва «Друкар», 1920. 128 с.
69. Приходько В. Повстання Українського Державного Університету в Кам'янці на Поділлі: відбитка з «Нашої Культури» 1935-1936 рр. Варшава: Друкарня синодальна, 1936 60 с.
70. Проект єдиної школи на Україні. Основна школа. Кам'янець-Подільський: Дністер, 1919. Кн.1. 172 с.
71. Прокопчук В.С., Філінюк Л.Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 284 с.: іл.
72. Русова С. Мої спомини. Львів: Видав. кооператива «Хортиця»; Київ: Україна-Віта, 1996. 209 с.
73. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи. Матеріали / [Уклад., автор перед. слова і досліджень О.М.Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2008. 280 с.
74. Свято Поділля. Кам'янець на Поділлі, 1918. 22 жовт.
75. Село. Кам'янець-Подільський, 1919. 20 жов.
76. Слово. Кам'янець-Подільський, 1920. 3 лист.
77. Табачник Д. Історія української дипломатії в особах. Київ: Либідь, 2004. 420 с.
78. Трудова громада. Кам'янець-Подільський, 1920. 25 черв.
79. Трудова громада. 1919. 10 лип.
80. Трудова громада. 1919. 11 лип.
81. Трудова громада. 1919. 19 лип.
82. Трудовий шлях. Кам'янець-Подільський, 1919. 29 черв.
83. Трудовий шлях. 1919. 9 лип.
84. Трудовий шлях. 1919. 19 лип.

85. Трудовий шлях. 1919. 20 лип.
86. Тюрменко І.І. Огієнко Іван Іванович (митрополит Іларіон). Державний та релігійний діяч // Діячі науки і культури України: нариси життя та діяльності. Київ: Книги-XXI, 2007. 301-307.
87. Україна: щоденна газета. Кам'янець-Подільський, 1919. 17 серп.
88. Україна. 1919. 28(15) жов.
89. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року): Документи і матеріали. У двох томах, трьох част. / [Упоряд.; Р.Пиріг (керівн.) та ін.]. Київ: Темпора, 2015. Т.2. XX + 412 с.
90. Українська старовина: орган Комісії для охорони пам'яток старовини й мистецтва при Головному управлінні мистецтва і національної культури. Кам'янець, 1919. №1. С. 1-9.
91. ЦДАВО України. Ф.166. Оп.1. Спр.878. Арк.10.
92. ЦДАВО України. Ф.1063. Оп.1. Спр.6. Арк.149.
93. ЦДАВО України. Ф.1072. Оп.1. Спр.27. Арк.1-3.
94. ЦДАВО України. Ф.2201. Оп.1. Спр.329. Арк.7а-7а зв
95. ЦДАВО України. Ф.2201. Оп.1. Спр.329. Арк.25 зв.
96. ЦДАВО України. Ф.2201. Оп.1. Спр.329. Арк.55.
97. ЦДАВО України. Ф.2201. Оп.1. Спр.329. Арк.63 зв.
98. ЦДАВО України. Ф.2201. Оп.1. Спр.353. Арк.1а.
99. ЦДАВО України. Ф.2582. Оп.1. Спр.155. Арк.17-18 зв.
100. ЦДАВО України. Ф.2582. Оп.1. Спр.187. Арк.69.
101. ЦДАВО України. Ф.3876. Оп.1. Спр.3. Арк.103.

Sergey Kopylov, Alexander Zavalniuk

**Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University:
the first national higher education comprehensive experience in
1918-1920**

The foundation, formation and activity of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University (K-PDUU), the precursor of the modern Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, is highlighted. The attention is paid to the establishment of university idea and its implementation in the Podilskyi region (Krai) administrative centre by the efforts of local intellectuals, Kyiv scientists and government officials, employees of the city council and дума, provincial and district zemstvos. The legal acts that opened the way to the opening and created the principles of functioning of the KPDUU, the efforts to prepare the material and technical base, the development of teaching staff and student contingent, the deployment of a

qualitative educational process, educational activities, etc. are being analyzed. As well, the activity of higher educational establishment, its representatives and students, aimed at supporting Ukrainian statehood, the church, deepening of the national cultural revival, protection of cultural values and national sovereignty are revealed.

Key words: *Kamianets-Podilskyi State Ukrainian university, professorship, students, specialists training, national revival, state sovereignty.*

Одержано 23 лютого 2018 року

УДК 378.4.014.61 (477.43-21)

В.В. Кобильник, Л.В. Горчак

Основні тенденції модернізації системи підготовки фахівців у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка

У статті проаналізовано діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з підготовки фахівців, зокрема, акцентовано на основних заходах з імплементації норм Закону України «Про вищу освіту», окреслено перелік спеціальностей, ліцензованих та акредитованих упродовж 2014-2018 рр. Звернено увагу на зміни в організаційній структурі університету упродовж 2014-2018 рр. Узагальнено статистичну інформацію щодо кількості випускників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: *вища освіта, університет, ліцензування, акредитація, спеціальність, напрям підготовки, випускник, звітність.*

Проголошення незалежності України ознаменувало новий етап у розвитку освітньої галузі. Успадкована з радянського минулого система освіти потребувала кардинальних змін, а саме – творення національної освіти, яка є визначальним чинником забезпечення її національних інтересів, зміцнення авторитету та конкурентоспроможності на міжнародній арені, культурного та духовного відродження українського народу.

За роки незалежності Українська держава поступово вибудовує якісно нову модель освіти. Формування освітньої політики відбувається у рамках повноважень національної держави і визначається суто її пріоритетами, зокрема, у перші роки незалежності стратегія розвитку освіти була визначена Державною національною програмою «Освіта» ("Україна ХХІ століття"), яка декларувала створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації [1]. Концептуальні ідеї та погляди на стратегію й основні напрями розвитку освіти в першій чверті ХХІ ст. визначено Національною доктриною розвитку освіти, що затверджена Указом Президента України 17 квітня 2002 р. № 347/2002. Водночас, глобалізація та інтеграція у міжнародний освітній простір, формування інформаційного суспільства актуалізували проблему підвищення якості та конкурентоспроможності освіти в нових економічних і соціокультурних умовах й відповідно зумовили розроблення Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схваленої Указом Президента України 25 червня 2013 р. № 344/2013.

У контексті реалізації ідей і положень Національної доктрини розвитку освіти, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року важливе значення має прийняття низки законів, нормативно-правових актів, зокрема, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» та ін., які встановлюють основні правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи освіти; регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, права та обов'язки фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права; визначають компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти тощо.

Мета пропонованої статті – проаналізувати динаміку розвитку системи освіти в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка упродовж 2014-2018 рр. та виокремити основні тенденції підвищення якості професійної підготовки фахівців.

Концептуальні засади модернізації освіти, пошук ефективних механізмів державного управління вищої освіти в контексті європейської інтеграції, актуальні питання забезпечення якості вищої освіти є предметом досліджень як теоретиків, так і практиків у галузі освіти. З-поміж них виокремимо В. Андрущенко, Я. Болубаша,

М. Згуровського, В. Журавського, М. Карамушку, В. Кременя, С. Ніколаєнка, З. Слєпканя, М. Степка, В. Лугового та ін. Актуальні питання підготовки фахівців, теоретико-методологічні аспекти забезпечення її якості в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, важливі аспекти становлення та розвитку вишу є предметом досліджень П. Атаманчука, О. Завальнюка, С. Копилова, О. Комарницького, І. Кучинської, Т. Франчук та ін.

Однією з основних тенденцій підвищення якості професійної підготовки фахівців є забезпечення відповідності розвитку освітньої системи університету головним стратегічним напрямом оновлення вищої освіти в Україні. Держава декларує, що освіта є стратегічним ресурсом соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості. З огляду на визначені пріоритети найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави [4].

В умовах розбудови національної системи освіти, її інтеграції у світовий освітній простір удосконалено нормативно-правове забезпечення освіти, змінено її структуру, зміст підготовки фахівців, умови прийому до закладів вищої освіти та ін. Водночас є низка проблем, вирішення яких сприятиме забезпеченню якості освіти, з-поміж них виокремимо такі: недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці; зниження суспільної моралі, духовності, культури поведінки частини учнівської та студентської молоді; недосконалість системи національного моніторингу та оцінювання якості освіти; повільне здійснення гуманізації, екологізації та інформатизації системи освіти, впровадження в освітній процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій; відсутність цілісної системи соціально-економічних стимулів у педагогічних і науково-педагогічних працівників; низький рівень фінансово-економічного, матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення закладів освіти; слабка мотивація суспільства та бізнесу до інвестування освіти; відсутність системи мотивацій і стимулювання інноваційної діяльності в системі освіти, нівелювання ризиків у зазначеній діяльності та ін. [4].

З-поміж тенденцій підвищення якості професійної підготовки фахівців варто виокремити максимальне врахування історичного досвіду розвитку закладу вищої освіти та особливостей його функціонування в конкретний період. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка є історичним правонаступником Кам'янець-Подільського державного українського університету, створення якого стало одним із найбільших культурних досягнень Української революції 1917-1921 рр. Упродовж своєї історії заклад вищої освіти зазнав низки реорганізацій, з урахуванням яких визначено періодизацію його історії, зокрема: 1918-1921 рр. – період функціонування Кам'янець-Подільського державного українського університету, 1921-1930 рр. – Кам'янець-Подільського інституту народної освіти, 1930-1933 рр. – Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання, 1933-1935 рр., 1939-1948 рр. – Кам'янець-Подільського педагогічного (учительського) інституту, 1948-1997 рр. – Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, 1997-2003 рр. – Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету, 2003-2007 рр. – Кам'янець-Подільського державного університету [4], 2008-2018 рр. – Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка [31].

Наступна тенденція полягає в оновленні нормативно-правової бази функціонування та розвитку університету, удосконаленні його організаційної структури. У 2014 р. колектив університету розпочав роботу з імплементації норм нового Закону України «Про вищу освіту», зокрема: вчена рада університету ухвалила «План заходів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з імплементації Закону України «Про вищу освіту» [33, с.183-192]; відбулися вибори вченої ради університету та її голови (на виконання вимог ст. 36 Закону України «Про вищу освіту»); ухвалено рішення про максимальне навчальне навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника в обсязі, що не перевищує 600 годин на навчальний рік; вжито низку заходів щодо забезпечення поступового переходу на підготовку фахівців за схемою «бакалавр» – «магістр»; розроблено (оновлено) освітні (освітньо-професійні та освітньо-наукові) програми; розроблено та введено в дію нові навчальні плани підготовки фахівців освітніх ступенів «бакалавр», «магістр» та освітньо-наукового ступеня «доктор філософії»; реалізовано механізм вибору студентами навчальних дисциплін циклу вільного вибору студента; розроблено і введено в дію Положення про вчену раду Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція), Положення про ректорат, Положення

про організацію освітнього процесу в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Положення про навчальну дисципліну студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Положення про проведення практики студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Положення про систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Положення про дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними працівниками та здобувачами вищої освіти, Положення про ректорський контроль навчальних досягнень студентів, Положення про порядок реалізації учасниками освітнього процесу права на академічну мобільність, Положення про рейтингове оцінювання діяльності здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів, Положення про порядок реалізації права на вибір навчальних дисциплін студентами Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Положення про порядок проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників та укладанні з ними трудових договорів (контрактів) та ін. Важливе значення для вишу має ухвалення 30 серпня 2018 р. вченою радою університету Стратегічного плану розвитку Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на 2018-2022 роки [32], що визначив стратегічні орієнтири підвищення ефективності діяльності університету на окреслений період.

Упродовж 2014-2018 рр. удосконалено організаційну структуру університету, що сприяло оптимізації освітнього процесу, створенню умов для надання якісних освітніх послуг та ефективному використанню коштів державного бюджету. Зокрема, у 2014 р. перейменовано кафедру історії народів Росії та спеціальних історичних дисциплін на кафедру архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін [34, с. 62], реорганізовано кафедру загальної педагогіки, педагогіки вищої школи та управління навчальним закладом у кафедру педагогіки дошкільної, початкової середньої і вищої освіти та управління навчальним закладом, кафедру педагогіки та методик дошкільної і початкової освіти реорганізовано в кафедру теорії та методик дошкільної і початкової освіти [35, с. 69, 72]; у 2015 р. ліквідовано кафедру диференціальних рівнянь, а кафедру алгебри і математичного аналізу перейменовано на кафедру

математики [36, с. 223]; кафедру мистецьких дисциплін реорганізовано в кафедру образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва, а кафедру теорії, історії музики і гри на музичних інструментах перейменовано на кафедру музичного мистецтва [37, с. 43, 46]; ліквідовано кафедру анатомії, фізіології та валеології [38, с. 195]; на базі кафедри теорії і методики фізичного виховання та здоров'я людини створено кафедру теорії і методики фізичного виховання й кафедру фізичної реабілітації та медико-біологічних основ фізичного виховання; на базі кафедри географії та екології створено кафедру географії та методики її викладання і кафедру екології; кафедру туризму та економічної теорії перейменовано на кафедру туризму та готельно-ресторанної справи [39, с. 299-308]; у 2017 р. на базі кафедри теорії та методик дошкільної і початкової освіти створено кафедру теорії та методик дошкільної освіти; на базі кафедри мовознавчих дисциплін – кафедру теорії та методик початкової освіти [40]; кафедру педагогіки дошкільної, початкової, середньої і вищої освіти та управління навчальним закладом перейменовано на кафедру педагогіки та управління навчальним закладом [41]. Результатом проведеної роботи є удосконалена структура університету, складовими якої станом на 1 вересня 2018 р. є: 9 факультетів, 40 кафедр, 14 науково-дослідних центрів, 2 навчально-науково-методичні комплекси, 2 навчально-науково-виробничі комплекси, 24 науково-дослідні та навчально-наукові лабораторії, бібліотека та ін.

В умовах глобальних змін у сучасній економіці надзвичайно важливим є узгодження ринку праці з ринком освітніх послуг. З урахуванням цього виокремимо тенденцію до оновлення та розширення спектру освітніх послуг відповідно до попиту регіонального ринку праці. Результати його моніторингу обумовили доцільність проведення роботи з розширення спектру надання освітніх послуг, пов'язаних зі здобуттям вищої освіти на рівні кваліфікаційних вимог до бакалавра, спеціаліста та магістра. Водночас, модернізація освітнього процесу згідно з принципами Болонської декларації зумовила перехід до двоступеневої системи підготовки фахівців з вищою освітою («бакалавр» – «магістр»), який в університеті завершено у 2017 р. В умовах реструктуризації вищої освіти, з урахуванням моніторингу ринку праці, університет акцентував увагу на ліцензуванні спеціальностей освітніх ступенів «бакалавр» та «магістр» і перерозподілі ліцензованих обсягів підготовки фахівців. Зокрема, було ліцензовано такі спеціальності (напрями підготовки) освітніх ступенів «бакалавр», «магістр» та освітньо-кваліфікаційного

рівня «спеціаліст»: у 2014 р. – 6.030302 Реклама і зв'язки з громадськістю (у медіа-галузі) галузі знань 0303 Журналістика та інформація [19], 6.020208 Декоративно-прикладне мистецтво галузі знань 0202 Мистецтво, 7.13010101 Соціальна допомога галузі знань 1301 Соціальне забезпечення, 8.03050501 Управління персоналом та економіка праці галузі знань 0305 Економіка та підприємництво [20]; у 2015 р. – 6.020303 Філологія (мова і література польська)* галузі знань 0203 Гуманітарні науки, 8.13010101 Соціальна допомога галузі знань 1301 Соціальне забезпечення, 8.18010022 Освітні вимірювання галузі знань 1801 Специфічні категорії [21], 8.03050401 Економіка підприємства (за видами економічної діяльності) галузі знань 0305 Економіка і підприємництво [22]. Окрім того, у 2015 р. отримано ліцензію для продовження діяльності з надання освітніх послуг у сфері вищої освіти з післядипломної освіти, а саме – підвищення кваліфікації педагогічних працівників та керівників закладів освіти за акредитованими напрямками (спеціальностями) [21].

Підтвердженням якості надання університетом освітніх послуг є акредитація напрямів підготовки/спеціальностей/освітніх програм на предмет відповідності стандарту вищої освіти, спроможності виконати вимоги стандарту, досягнення заявлених у програмі результатів навчання. Зокрема, було проведено роботу з підготовки низки акредитаційних справ, результатом якої є акредитація напрямів підготовки/спеціальностей/освітніх програм:

– у 2014 р. за першим (бакалаврським) рівнем: 6.140103 Туризм галузі знань 1401 Сфера обслуговування [18], 6.130101 Соціальна допомога галузі знань 1301 Соціальне забезпечення; за другим (магістерським) рівнем: 8.02030203 Архівознавство галузі знань 0203 Гуманітарні науки, 8.01010101 Дошкільна освіта галузі знань 0101 Педагогічна освіта, 8.14010301 Туризмознавство (за видами) галузі знань 1401 Сфера обслуговування [19];

– у 2015 р. за освітньо-кваліфікаційним рівнем «спеціаліст»: 7.13010101 Соціальна допомога галузі знань 1301 Соціальне забезпечення [23]; за другим (магістерським) рівнем: 8.03030101 Журналістика (пресова журналістика, радіо- і тележурналістика) галузі знань 0303 Журналістика та інформація [21], 8.04030201 Інформатика* галузі знань 0403 Системні науки та кібернетика [24]; перепідготовки спеціалістів зі спеціальностей 7.01010101 Дошкільна освіта (перепідготовка) та 7.01010201 Початкова освіта (перепідготовка) галузі знань 0101 Педагогічна освіта, 7.01020101 Фізичне виховання* (перепідготовка) галузі знань 0102 Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини [21];

– у 2016 р. за першим (бакалаврським) рівнем: 6.010101 Дошкільна освіта галузі знань 0101 Педагогічна освіта, 6.020206 Реставрація творів мистецтва галузі знань 0202 Мистецтво, 6.030505 Управління персоналом та економіка праці галузі знань 0305 Економіка та підприємництво [26]; за другим (магістерським) рівнем: 8.03050501 Управління персоналом та економіка праці галузі знань 0305 Економіка та підприємництво, 8.14010301 Туризмознавство (за видами) галузі знань 1401 Сфера обслуговування [25];

– у 2017 р. за першим (бакалаврським) рівнем: 6.010104 Професійна освіта (Електроніка) галузі знань 0101 Педагогічна освіта, 6.030103 Практична психологія* галузі знань 0301 Соціально-політичні науки [28]; за другим (магістерським) рівнем: 8.13010101 Соціальна допомога галузі знань 1301 Соціальне забезпечення, 8.18010022 Освітні вимірювання галузі знань 1801 Специфічні категорії, 8.03050401 Економіка підприємства (за видами економічної діяльності) галузі знань 0305 Економіка та підприємництво [27];

– у 2018 р. за першим (бакалаврським) рівнем: 6.140101 Готельно-ресторанна справа галузі знань 1401 Сфера обслуговування, 6.040302 Інформатика* галузі знань 0403 Системні науки та кібернетика [30]; за другим (магістерським) рівнем: освітньо-професійна програма Комп'ютерні науки та інформаційні технології за спеціальністю 122 Комп'ютерні науки та інформаційні технології (Комп'ютерні науки) [29].

Для узгодження підготовки педагогічних працівників за поєднаними напрямками (спеціальностями, спеціалізаціями) з потребами дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних і професійно-технічних закладів освіти у кадрах з певного напрямку підготовки або з певної спеціальності, спеціалізації на виконання Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схваленої Указом Президента України від 25 червня 2013 р. № 344, вчена рада затвердила перелік поєднань напрямів (спеціальностей), за якими університет здійснює підготовку педагогічних працівників освітніх ступенів “бакалавр”, “магістр” та освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” із додатковими спеціальностями та спеціалізаціями.

Важливою тенденцією є системна робота над підвищенням якісних показників освітньої діяльності університету, забезпечення конкурентоспроможності фахівців на ринку праці. Зокрема, проведено роботу з ліцензування та акредитації напрямів підготовки/спеціальностей/освітніх програм надала можливість університету станом на 01 вересня 2018 р. забезпечити підготовку фахівців з вищою освітою за відповідними освітніми (освітньо-

професійними, освітньо-науковими) програмами, що відповідають першому (бакалаврському), другому (магістерському), третьому (освітньо-науковому) та науковому рівням і 7-10 кваліфікаційним рівням за Національною рамкою кваліфікацій: за першим (бакалаврським) рівнем – із 37 спеціальностей і 28 напрямів підготовки; за другим (магістерським) рівнем – із 34 спеціальностей; за освітньо-науковим ступенем «доктор філософії» та науковим ступенем «доктор наук» – за 19 спеціальностями. Зокрема, за першим (бакалаврським) рівнем університет здійснює підготовку фахівців за такими спеціальностями, що відповідають «Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 (зі змінами внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 01 лютого 2017 р. № 53): 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта (Українська мова і література), 014 Середня освіта (Мова і література (англійська), 014 Середня освіта (Мова і література (німецька), 014 Середня освіта (Мова і література (польська), 014 Середня освіта (Історія), 014 Середня освіта (Математика), 014 Середня освіта (Біологія), 014 Середня освіта (Географія), 014 Середня освіта (Фізика), 014 Середня освіта (Фізична культура), 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво), 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), 015 Професійна освіта (Охорона праці), 016 Спеціальна освіта, 017 Фізична культура і спорт галузі знань 01 Освіта/Педагогіка; 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація галузі знань 02 Культура і мистецтво; 032 Історія та археологія, 035 Філологія (Українська мова і література), 035 Філологія (Германські мови та літератури (переклад включно) галузі знань 03 Гуманітарні науки; 051 Економіка, 052 Політологія, 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки; 061 Журналістика галузі знань 06 Журналістика; 073 Менеджмент, 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність галузі знань 07 Управління та адміністрування; 091 Біологія галузі знань 09 Біологія; 101 Екологія, 103 Науки про Землю галузі знань 10 Природничі науки; 122 Комп'ютерні науки та інформаційні технології, 122 Комп'ютерні науки галузі знань 12 Інформаційні технології; 227 Фізична реабілітація, 227 Фізична терапія, ерготерапія галузі знань 22 Охорона здоров'я; 231 Соціальна робота, 232 Соціальне забезпечення галузі знань 23 Соціальна робота; 241 Готельно-ресторанна справа, 242 Туризм галузі знань 24 Сфера обслуговування; за першим (бакалаврським) рівнем за напрямами підготовки, що відповідають «Переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у

вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719: 6.010101 Дошкільна освіта, 6.010102 Початкова освіта, 6.010105 Корекційна освіта (за нозологіями), 6.010106 Соціальна педагогіка галузі знань 0101 Педагогічна освіта; 6.010201 Фізичне виховання*, 6.010203 Здоров'я людини галузі знань 0102 Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини; 6.020204 Музичне мистецтво*, 6.020205 Образотворче мистецтво*, 6.020206 Реставрація творів мистецтва, 6.020208 Декоративно-прикладне мистецтво галузі знань 0202 Мистецтво; 6.020302 Історія*, 6.020303 Філологія* Мова і література (англійська), 6.020303 Філологія* Мова і література (німецька), 6.020303 Філологія*. Мова і література (польська) галузі знань 0203 Гуманітарні науки; 6.030102 Психологія*, 6.030104 Політологія* галузі знань 0301 Соціально-політичні науки; 6.030301 Журналістика галузі знань 0303 Журналістика та інформація; 6.030504 Економіка підприємства, 6.030505 Управління персоналом та економіка праці галузі знань 0305 Економіка та підприємництво; 6.040102 Біологія*, 6.040104 Географія*, 6.040106 Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування галузі знань 0401 Природничі науки; 6.040201 Математика*, 6.040203 Фізика* галузі знань 0402 Фізико-математичні науки; 6.040302 Інформатика* галузі знань 0403 Системні науки та кібернетика; 6.130101 Соціальна допомога галузі знань 1301 Соціальне забезпечення; 6.140101 Готельно-ресторанна справа, 6.140103 Туризм галузі знань 1401 Сфера обслуговування.

За другим (магістерським) рівнем відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 здійснюється підготовка фахівців за такими спеціальностями: 011 Науки про освіту, 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта (Українська мова і література), 014 Середня освіта (Мова і література (англійська)), 014 Середня освіта (Мова і література (німецька)), 014 Середня освіта (Історія), 014 Середня освіта (Математика), 014 Середня освіта (Біологія), 014 Середня освіта (Географія), 014 Середня освіта (Фізика), 014 Середня освіта (Фізична культура), 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво), 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), 015 Професійна освіта (Охорона праці), 016 Спеціальна освіта, 017 Фізична культура і спорт галузі знань 01 Освіта/Педагогіка; 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація галузі знань 02 Культура і мистецтво; 032 Історія та археологія, 035 Філологія (Українська мова і література) галузі знань 03 Гуманітарні науки; 051 Економіка, 052 Політологія,

053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки; 061 Журналістика галузі знань 06 Журналістика; 071 Облік і оподаткування, 073 Менеджмент, 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність галузі знань 07 Управління та адміністрування; 091 Біологія галузі знань 09 Біологія; 101 Екологія галузі знань 10 Природничі науки; 122 Комп'ютерні науки галузі знань 12 Інформаційні технології; 227 Фізична терапія, ерготерапія галузі знань 22 Охорона здоров'я; 232 Соціальне забезпечення галузі знань 23 Соціальна робота; 242 Туризм галузі знань 24 Сфера обслуговування.

Університет забезпечує перепідготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня „спеціаліст” за спеціальностями, що відповідають «Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 (зі змінами внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 01 лютого 2017 р. № 53); 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта (Історія), 014 Середня освіта (Фізична культура), 016 Спеціальна освіта галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, та за спеціальностями, що відповідають «Переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 787: 7.01010201 Початкова освіта галузі знань 0101 Педагогічна освіта; 7.02030302 Мова і література (англійська)* галузі знань 0203 Гуманітарні науки; 7.03010201 Психологія* галузі знань 0301 Соціально-політичні науки.

Окрім того, університет забезпечує військову підготовку студентів закладів вищої освіти за програмою підготовки офіцерів запасу, підвищення кваліфікації педагогічних працівників та керівників закладів освіти, підготовку до вступу до закладів вищої освіти громадян України.

Діяльність закладу вищої освіти спрямована на формування національної інтелігенції, підготовку фахівців для потреб різних галузей господарства. Для з'ясування кількості випускників вишу насамперед визначимо, що випускники – це особи, які успішно виконали відповідну освітню (наукову) програму, пройшли атестацію та отримали документ про вищу освіту (диплом) [3, с. 12]. У нашому дослідженні використано статистичні матеріали, зібрані та систематизовані дослідниками історії вишу О. Завальнюком та О. Комарніцьким [2], статистичну інформацію «Звіт вищого навчального закладу (форма «2-3 нк»), журнали обліку виданих

дипломів та поточні архіви вишу. Зважаючи на відсутність частини статистичних матеріалів, що обумовлено складними умовами перших років функціонування вишу, військовими діями, політикою сталінського режиму, певними розбіжностями в інформаційних джерелах, констатуємо факт недостатньої точності статистичних даних.

Перша інформація про випуск фахівців датується 1922 р. За період з 1922 р. по 1990 р. виш здійснив випуск майже 27 550 осіб [4, с. 28-30], за період з 1991 р. по 2018 р. – майже 57 750 осіб [4, с. 30-31; 41-56]. Досліджуючи період з 2014 р. по 2018 р., конкретизуємо кількість підготовлених фахівців, зокрема, у 2014 р. університет здійснив випуск 2846 осіб [7; 8], у 2015 р. – 2468 осіб [9; 10], у 2016 р. – 2013 осіб [10; 12], у 2017 р. – 1869 осіб [13; 14], у 2018 р. – 2292 особи [15; 16]. У розрізі освітніх ступенів та освітньо-кваліфікаційних рівнів маємо таку статистику: за освітнім ступенем «бакалавр» у 2014 р. – 1371 особа [7; 8], 2015 р. – 1170 осіб [9; 10], 2016 р. – 1042 особи [11; 12], 2017 р. – 1080 осіб [13; 14], 2018 р. – 947 осіб [15; 16]; за освітньо-кваліфікаційним рівнем «спеціаліст» у 2014 р. – 1201 особа [7; 8], 2015 р. – 1035 осіб [9; 10], 2016 р. – 750 осіб [11; 12], 2017 р. – 427 осіб [13; 14], 2018 р. – 1 особа [15; 16]; за освітнім ступенем «магістр» у 2014 р. – 274 особи [7; 8], 2015 р. – 263 особи [9; 10], 2016 р. – 221 особа [11; 12], 2017 р. – 362 особи [13; 14], 2018 р. – 1244 особи [15; 16]. Отже, за період з 2014 р. по 2018 р. університет здійснив випуск 11388 фахівців.

Загалом за період функціонування вишу було забезпечено підготовку майже 82 300 осіб. Зауважимо, що статистична звітність закладу вищої освіти «2-3 нк» не містить інформації про випускників, які навчалися за програмами перепідготовки спеціалістів. Ці дані зосереджені в журналах обліку виданих дипломів, а також у Єдиній державній електронній базі у сфері освіти (ЄДЕБО), що виконує функції збереження, захисту та верифікації персональних даних, відповідно до вимог чинного законодавства. Згідно з журналами обліку виданих дипломів за період з 2000 по 2018 р. університет здійснив випуск 2004 осіб, які навчалися за програмами перепідготовки спеціалістів [17]. З урахуванням цієї статистичної інформації можемо констатувати, що за період з 1991 р. по 2018 р. здійснено випуск майже 56750 осіб. Загалом за період з 1918 р. по 2018 р. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка здійснив підготовку майже 84 300 фахівців для галузей народного господарства.

Отже, аналіз динаміки розвитку системи освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка упродовж 2014–2018 рр. свідчить про спрямування на комплексне оновлення її змісту та принципів функціонування, з урахуванням викликів нового Закону України «Про вищу освіту». Системність підходу забезпечується провідними тенденціями підвищення якості професійної підготовки фахівців, з-поміж яких виокремлено: 1) забезпечення відповідності розвитку освітньої системи університету основним стратегічним напрямом оновлення вищої освіти в Україні; 2) максимальне врахування історичного досвіду розвитку закладу вищої освіти та особливостей його функціонування в конкретний період; 3) оновлення нормативно-правової бази функціонування та розвитку університету, удосконалення його організаційної структури; 4) оновлення та розширення спектру освітніх послуг відповідно до попиту регіонального ринку праці; 5) системна робота над підвищенням якісних показників освітньої діяльності університету, забезпечення конкурентоспроможності фахівців на ринку праці. Проведений аналіз дає можливість, з одного боку, визначити ефективність функціонування освітньої системи університету відповідно до базових критеріїв якості, з іншого – коректно, на науково обґрунтованій основі проектувати та програмувати пріоритетні напрями розвитку університету на перспективу.

Список використаних джерел і літератури

1. Державна національна програма «Освіта» ("Україна XXI століття"): веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.
2. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: 1918–2010 рр. : довідково-історичні матеріали. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. 112 с.
3. Закон «Про вищу освіту»: чинне законодавство станом на 06 вересня 2014 року : (відповідає офіц. текстові). Київ : Алерта, 2014. 96 с.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : указ Президента України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
5. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Звіт вищого навчального закладу на початок 2013/2014 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

6. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Звіт вищого навчального закладу на початок 2013/2014 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

7. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Звіт вищого навчального закладу на початок 2014/2015 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

8. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Звіт вищого навчального закладу на початок 2014/2015 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

9. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Звіт вищого навчального закладу на початок 2015/2016 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

10. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Звіт вищого навчального закладу на початок 2015/2016 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

11. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Звіт вищого навчального закладу на початок 2016/2017 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

12. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Звіт вищого навчального закладу на початок 2016/2017 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

13. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Звіт вищого навчального закладу на початок 2017/2018 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

14. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Звіт вищого навчального закладу на початок 2017/2018 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

15. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Звіт вищого навчального закладу на початок 2018/2019 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

16. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Звіт вищого навчального закладу на початок 2018/2019 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

17. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Інформація заочного відділу.

18. Рішення Акредитаційної комісії від 03.06.2014 р., протокол № 109.

19. Рішення Акредитаційної комісії від 08.07.2014 р., протокол № 110.

20. Рішення Акредитаційної комісії від 22.09.2014 р., протокол за № 112.

21. Рішення Акредитаційної комісії від 31.03.2015 р., протокол № 115.

22. Рішення Акредитаційної комісії від 28.05.2015 р., протокол № 116.

23. Рішення Акредитаційної комісії від 30.06.2015 р., протокол № 117.

24. Рішення Акредитаційної комісії від 24.07.2015 р., протокол № 118.

25. Рішення Акредитаційної комісії від 01.03.2016 р., протокол № 120.

26. Рішення Акредитаційної комісії від 20.12.2016 р., протокол за № 123.

27. Рішення Акредитаційної комісії від 02.03.2017 р., протокол № 124.

28. Рішення Акредитаційної комісії від 03.07.2017 р., протокол № 126.

29. Рішення Акредитаційної комісії від 20.02.2018 р., протокол № 128.

30. Рішення Акредитаційної комісії від 10.07.2018 р., протокол № 131.

31. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2008 р. № 1119-р «Про присвоєння імені Івана Огієнка Кам'янець-Подільському національному університету» : веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1119-2008-%D1%80>.

32. Стратегічний план розвитку Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на 2018-2022 роки : веб-сайт. URL: [http:// drive.google.com/file/d/1PjLhkIbdlo4L9TOAU2hadvu47cPDASV-/view](http://drive.google.com/file/d/1PjLhkIbdlo4L9TOAU2hadvu47cPDASV-/view).

33. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10. Оп. № 2. Спр.3973 Накази №№ 6-ОД(ч.3)-24-ОД з основної діяльності університету. 256 с. Наказ «Про виконання ухвали вченої ради університету від 26.02.2015 р.» від 02.03.2015 р. № 12-ОД. С.: 183-192.

34. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10. Оп. № 2. Спр. № 3598. Накази №№ 1-ОД-24-ОД ректора з основної діяльності. 115 с. Наказ «Про перейменування кафедри історії народів Росії та спеціальних історичних дисциплін» від 26.08.2014 р. № 12-ОД. С. 62.

35. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10. Оп. № 2. Спр. № 3598. Накази №№ 1-ОД-24-ОД ректора з основної діяльності. 115 с. Наказ «Про зміни в структурі факультету української філології та журналістики й педагогічного факультету і переведення студентів спеціальності 8.18010020 Управління навчальним закладом з факультету української філології та журналістики на педагогічний факультет» від 01.09.2014 р. № 15-ОД. С.: 69, 72.

36. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10. Оп. № 2. Спр. № 3973. Накази №№ 6-ОД(ч.3)-24-ОД з основної діяльності університету. 256 с. Наказ «Про зміни в структурі фізико-математичного факультету» від 12.05.2015 р. № 13-ОД. С. 223.

37. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10. Оп. № 2. Спр. № 3971. Накази №№ 1-ОД-6-ОД (ч.І) з основної діяльності університету. 251 с. Наказ «Про зміни в структурі педагогічного факультету» від 29.01.2015 р. № 5-ОД. С.: 43, 46.

38. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10. Оп. № 2. Спр. № 3973. Накази №№ 6-ОД(ч.3)-24-ОД з основної діяльності університету. 256 с. Наказ «Про зміни у структурі природничого факультету та переліку випускових кафедр університету» від 27.03.2015 р. № 14-ОД. С. 195.

39. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10. Оп. № 2. Спр. № 3975. Накази №№ 25-ОД-43-ОД з основної діяльності університету. 340 с. Наказ «Про реорганізацію кафедри теорії і методики фізичного виховання та здоров'я людини й кафедри географії та екології, перейменування кафедри туризму та економічної теорії, створення навчальної лабораторії технології виробництва продукції (товарів, робіт, послуг), затвердження переліку випускових кафедр університету» від 31.08.2015 р. № 37-ОД. С.: 299-308.

40. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10. Оп. № 2. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Наказ «Про реорганізацію кафедри теорії та методик дошкільної і початкової освіти та реорганізацію кафедри мовознавчих дисциплін» від 30.06.2017 р. № 47-ОД.

41. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10. Оп. № 2. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Наказ «Про перейменування кафедри» від 25.09.2017 р. № 73-ОД.

42. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, Оп. 2, Спр.29 Звіт вищого навчального закладу на початок 2005/2006 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

43. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, Оп. 2, Спр.15 Звіт вищого навчального закладу на початок 2005/2006 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

44. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, Оп. 2, Спр.288 Звіт вищого навчального закладу на початок 2006/2007 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

45. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, Оп. 2, Спр.271 Звіт вищого навчального закладу на початок 2006/2007 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

46. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, Оп. 2, Спр.489 Звіт вищого навчального закладу на початок 2007/2008 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

47. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, Оп. 2, Спр.471 Звіт вищого навчального закладу на початок 2007/2008 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

48. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, Оп. 2, Спр.972 Звіт вищого навчального закладу на початок 2008/2009 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

49. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, Оп. 2, Спр.957 Звіт вищого навчального закладу на початок 2008/2009 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

50. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, Оп. 2, Спр.1207 Звіт вищого навчального закладу на початок 2009/2010 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

51. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, оп. 2, спр.1181 Звіт вищого навчального закладу на початок 2009/2010 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

52. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, оп. 2, спр.1636 Звіт вищого навчального закладу на початок 2010/2011 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

53. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, оп. 2, спр.1601 Звіт вищого навчального закладу на початок 2010/2011 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

54. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, оп. 2, спр.1997
Звіт вищого навчального закладу на початок 2011/2012 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

55. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, оп. 2, спр.1946
Звіт вищого навчального закладу на початок 2011/2012 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

56. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, оп. 2, спр.2515
Звіт вищого навчального закладу на початок 2012/2013 навчального року (денна форма навчання). Форма 2-3 нк.

57. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф.10, оп. 2, спр.2516
Звіт вищого навчального закладу на початок 2012/2013 навчального року (заочна форма навчання). Форма 2-3 нк.

Vasil Kobylnyk, Ludmila Horchak

**Preparing of specialists in Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko
National University**

In the article the activities of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University on preparing the specialists are analyzed, in particular, the emphasis is made on the main activities on implementating the norms of the Law of Ukraine "On Higher Education", the list of specialties licensed and accredited during 2014-2018 is outlined. Attention is paid to changes in the organizational structure of the university during 2014-2018. The generalization of statistical information on the number of graduates of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University was conducted.

Key words: *higher education, university, licensing, accreditation, specialty, direction of education, graduate, reporting*

Одержано 28 червня 2018 року

УДК 001.891:378.4(477.43-21)К-ПНУ

О.М. Завальнюк, С.А. Копилов, І.М. Конет**Основні результати наукової діяльності
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (2008-2018 рр.)**

Аналізується питання про основні напрямки і здобутки професорсько-викладацького складу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в галузі наукової діяльності, його участь у проведенні міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференцій у 2008-2018 рр. Звернено увагу на динаміку кадрового складу, масив друкованої наукової і навчально-методичної продукції, яка є рекордною за весь період життєдіяльності закладу вищої освіти і активно використовується у процесі підготовки спеціалістів освітніх ступенів бакалавр і магістр, а також освітньо-наукового ступеня доктор філософії з низки спеціальностей. Відзначено результативність науково-дослідної роботи студентської молоді. Зазначено, що Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, Хмельницька обласна державна адміністрація, Хмельницька обласна рада та інші структури постійно відзначають кращих науковців вишу державними, відомчими і регіональними нагородами за отримані високі результати, тим самим стимулюючи їх до нових здобутків.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, професорсько-викладацький склад, наукова продукція, наукові конференції, державні, відомчі і регіональні нагороди.

З часу заснування Кам'янець-Подільський національний університет (К-ПНУ) імені Івана Огієнка відомий не лише як освітній, методичний і культурний, а й важливий науковий осередок Подільського краю. Нині тут концентрується майже півтисячі науково-педагогічних працівників, які, неухильно продовжуючи кращі традиції минулого, наполегливо трудяться на науково-дослідній ниві, примножуючи славу закладу і незмінно дотримуючись стандартів сьогодення.

Наукове життя колективу вишу у різні періоди знайшло певне висвітлення у десятках праць з історії К-ПНУ імені Івана Огієнка. Щоправда, спеціальних ґрунтовних досліджень, якщо не брати до

уваги кількох праць [25, 47-49, 59], ще не створено. Основними джерелами для певного розуміння напрямків науково-дослідницької роботи є видання, присвячені університету загалом та його факультетам [11], [18-22], [30], [40], [44], [46], [54], [62], [64-66], [81], [90-92], [110], кафедрам [89], [102], [106-108], різним науковим школам [3, 4, 38, 39, 61, 87, 95, 96-100] та їх найбільш значущим постаттям [1], [2], [5-10], [12-16], [23-34], [37], [41-43], [45], [47], [53], [55-59], [63], [67], [68], [77-80], [82-86], [93], [94], [101-105], [109]. До того ж вони, як правило, стосуються різних періодів історії вишу і загалом не дають цілісного бачення піднятої проблеми, хоча містять цінні первинні а в низці випадків й узагальнені дані про здобутки науковців, починаючи з 1960-х рр. Основні тенденції наукової діяльності національного університету у 2008-2018 рр. поки що не висвітлено.

22 січня 2008 р. Кам'янець-Подільський державний університет Указом Президента України отримав довгоочікуваний статус національного, а 20 серпня того ж року постановою Кабінету Міністрів України вишу присвоєно ім'я його фундатора і першого ректора Івана Огієнка. Ці важливі для розвитку колективу державні рішення значно активізували його діяльність у всіх сферах, зокрема організаційній, кадровій, науковій. Університет посилював і оновлював свій науково-кадровий потенціал. Завдяки щорічному успішному захисту працівниками і випускниками докторантури і аспірантури дисертаційних робіт (у 2002-2018 рр. було захищено 35 докторських й 315 кандидатських дисертацій [81, с.482, 510, 536], [70, с.4], [71, с.4], [72, с.4], [73, с.4], [74, с.5], [75,с.5], [76, с.5]), позитивному вирішенню атестаційних подань до МОН України для присвоєння звань професора і доцента, зростав (омолоджувався) контингент працівників з науковими ступенями і вченими званнями, збільшувалася їх питома вага у загальній кількості науково-педагогічних працівників. Якщо у 2008 р. тут працювали 58 докторів наук, професорів і 244 кандидати наук, доценти (разом 302 або 44,5% від загальної кількості) [80, с.482], то вже у 2009 р. ці показники становили відповідно 59 і 296 (355 або 46,2%) [80, с.510], у 2010 р. – 62 і 301 (363 або 50, 9%) [68, с.3], у 2011 р. – 67 і 325 (392 або 61,1%) [69, с.4], у 2012 р. – 41 і 308 (350 або 60, 6%) [70, с.4], у 2013 р. - 43 і 329 (372 або 63,6%) [71, с.4], у 2014 р. – 32 і 321 (353 або 62,8%) [72, с.4], у 2015 р. – 28 і 293 (321 або 63,3%) [73, с.4], у 2016 р. – 30 і 293 (323 або 64,9%) [74, с.5], у 2017 р. – 38 і 302 (340 або 76,5%) [75, с.5], 2018 р. – 50 і 309 (359 або 81%). Ця динаміка віддзеркалює, зокрема, зміни, пов'язані з чисельністю стунтенського контингенту і викладацьких ставок в умовах складної

демографічної кризи в Україні, зростання питомої ваги категорії осіб з науковими ступенями і вченими званнями. Свій внесок у збільшення кількості викладачів з науковими ступенями зробила спеціалізована вчена рада з історії України, яка діє на історичному факультеті. Лише за 2014-2018 рр. тут було успішно захищено 3 докторські і 28 кандидатських дисертацій.

Усі штатні працівники нині зайняті на 40 кафедрах. Абсолютна більшість тих, хто має наукові ступені і вчені звання, входять до складу 18 університетських наукових шкіл, працюють у 14 науково-дослідних центрах, 24 науково-дослідних лабораторіях [76, с.4], що забезпечує повне використання їх потенціалу і розробку важливих колективних та індивідуальних наукових проєктів за 15 пріоритетними напрямками (теорія і технологія управління пізнавальною діяльністю в навчанні природничо-математичних та технологічних дисциплін; проблеми демографічної політики, розвитку людського потенціалу та формування громадянського суспільства; державно-політичний розвиток України; джерелознавство та історіографія історичного краєзнавства і регіоналістики Правобережної України; інтенсифікація процесу утвердження національної мовної спідомості громадян України; духовні, національні, соціальні аспекти української літератури; національна основа художнього навчання і виховання; актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин; впровадження новітніх технологій у корекційну освіту; збереження навколишнього середовища (довкілля) та сталий розвиток; нові комп'ютерні засоби та технології інформатизації суспільства; вітчизняна і міжнародна практика в галузі інформаційної політики та інформаційного обміну; нові речовини і матеріали; розробка ефективних методів розв'язання екстремальних задач теорії наближень та задач оптимізації; аналітичні та якісні методи дослідження диференціальних, інтегральних та різницевих рівнянь [76, с.4]). Усі вони відповідають науковим інтересам і можливостям груп вчених, щороку матеріалізуються у великому масиві отриманих результатів, представлених у друкованій продукції, в основному у більш як півсотні університетських збірниках наукових праць з різних спеціальностей, 14 з яких мають статус фахових видань.

У 2008-2018 рр. університетський науковий актив нараховує понад 26057 опублікованих праць різної ваги (за 1991-2007 рр. він становив лише 17345 робіт) [22, с.91], [72, с.80], [73, с.45], [76, с.72], [18, с.64]. Найбільш ґрунтовними і вагомими з-поміж них стали монографічні дослідження. Вони стосуються різних галузей, присвячені сотням актуальних питань і стали значним внеском у

розвиток науки. Велику групу утворили монографії з вітчизняної та всесвітньої історії. Передусім йдеться про роботи: В.А. Смолія і В.С.Степанкова: «Богдан Хмельницький», «Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет», «Петро Дорошенко», «Український політичний проект XVII ст.: становлення національного інституту влади», «Політична система українського суспільства у роки Національної революції XVII століття», «Українська національна революція XVII століття (1648-1676 рр.)»; В.С.Степанкова «Україна і велике потрясіння Речі Посполитої Двох народів у середині XVII ст.»; С.А.Копилова «Професор І.М.Конет (до 65-річчя до дня народження); С.А.Копилова і А.Б.Задорожняка: «Описи Подільської губернії кінця XVIII – початку XIX ст.»; «Український собор: минуле і сучасне»; С.А.Копилова і Г.В.Бесарабчука «Олімпійці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка»; В.С. Прокопчука: «Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність», «Інституалізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років XX – початку XXI ст.»; «Дунаєвщина: край і люди»; В.П. Газіна: «Актуальні проблеми сучасності: історія і світова політика», «Україна і світ»; В.П.Газіна, А.Ю.Скрипника, І.М.Завадської «Історія міжнародних відносин XX ст.»; В.С.Лозового: «Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради», «Правосвідомість селянства в період Української революції 1917-1920 рр.: історичний аспект»; В.С.Лозового і В.В.Галатира «Місцеві органи державної влади гетьманату в Правобережній Україні»; С.Е.Баженової: «Від романтизму до реалізму. «„Українська школа” в польській літературі 20-90-х років XIX ст.: етапи діяльності, історія України в творчості її представників», «Юзеф Ролле і Україна», «Ю.І.Крашевський і Україна»; С.Е.Баженової і Л.В. Баженова «Культура польської меншини Правобережної України (друга половина XIX ст. – 1914 р.)»; Л.В.Баженова і В.Л.Логвіної «Володимир Січинський: життя, діяльність, творчість в ім'я України»; Л.В.Баженова і А.О.Михайлика «Сільське господарство, промисловість і торгівля Правобережної України в ринкових умовах 1861-1914 рр.»; О.М.Завальнюка: «Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.)», «Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Персональний вимір»; О.М.Завальнюка і В.Б. Стецюка «Земства Поділля в добу Української революції 1917-1920 рр.»; О.М.Завальнюка і О.Б.Комарницького «Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2012)»; О.М.Завальнюка і С.В.Олійника «Українська Галицька армія на Поділлі»; О.М.Завальнюка, А.Д.Войцешука і

Г.В.Поташнікової «Митна справа на Правобережній Україні (60-ті рр. XIX ст. – 1914 р.)»; О.М.Завальнюка, В.Г.Байдича і О.Б.Комарніцького «Архівна справа на Хмельниччині»; А.Г.Філінюка «Правобережна Україна наприкінці XVIII - на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальної трансформації»; А.Г.Філінюка і С.А.Сидорука «Рекрутська повинність у Правобережній Україні в 1794-1874 роках: суспільно-політичний, соціально-становий і демографічний аспекти»; І.В.Рибачка: «Зіньків від найдавнішого часу до сьогодення», «Індивідуальне селянське господарство Поділля у добу непу», «Повсякденне життя подільського селянина в доколгоспний період (1921-1928 рр.)»; І.В.Рибачка і А.Ю.Матвєєва «Здійснення насильницької політики розселення на Поділлі та Південно-Східній Волині (друга половина 20-х – перша половина 30-х рр. XX ст.)»; І.В.Рибачка і О.М.Свідерської «Сільськогосподарське виробництво на Поділлі та Південно-Східній Волині у добу непівського агропереходу: стан, труднощі та проблеми розвитку (1921-1929 рр.)»; І.В.Рибачка й І.А.Скворцової «Подільське село під владою компартійної номенклатури: поселенська мережа, населення, виробнича та соціальна сфера (1961-1991 рр.)»; О.М.Федькова «Українська соціал-демократична спілка на початку XX ст.: в пошуках ідейно-політичної ідентичності»; О.М.Федькова і В.О.Магася «„Селянству – влада і земля!”: Всеросійський селянський союз в Україні у 1905-1907 рр.»; О.М.Федькова і Ю.І.Демидас «Кооперативний рух в Подільській губернії у 1860—1914 рр.»; О.М.Федькова і В.А.Дубінського «Аграрне питання в політичних концепціях українських політичних партій і громадських організацій Наддніпрянщини наприкінці XIX – на початку XX ст.»; О.Б.Комарніцького: «Містечка Волині та Київщини у добу Української революції 1917-1920 рр.», «Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920-1930-х рр.»; С.В.Трубчанінова «Історико-географічні дослідження» (т.2); А.В.Опрі «Єпархіальні з'їзди православного духовенства та мирян України в 1917 р.»; Ю.А.Хоптяра: «Селянський рух в Лівобережній Україні (березень 1917 - січень 1918 рр.)», «Кафедра архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін К-ПНУ імені Івана Огієнка: становлення, здобутки, перспективи (30-ті рр. XIX – початок XXI ст.)»; І.І.Боровця «Словацька держава 1939-1045 рр.: історична генеза та особливості розвитку»; В.В.Малого «Етносоціальні процеси на Поділлі у 1861-1914 рр.»; М.Б.Петрова «Місто Кам'янець-Подільський в 30-х роках XV-XVIII століть: проблеми соціально-економічного розвитку»; А.А.Заводовського «Українське питання у дзеркалі преси вітчизняної

соціал-демократії»; А.Л.Глушковецького «Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії»; В.О.Савчука і Н.Л.Кротік «Становлення та функціонування єврейської школи в Україні у 1920-х - 1930-х рр.: проблеми, протиріччя, згортання»; А.Б.Задорожняка «Подільські печатки кінця XVIII – середини XX століття»; В.І.Адамовського «Депортації населення України в першій половині XX ст.»; О.Л.Баженова «Історія та культура Середнього Подністрів'я IX-XIII століть»; І.А.Опрі «Становище та діяльність пізньопротестантських громад Правобережної України (1894-1917 рр.)»; Б.О.Опрі «Повсякденне життя православного парафіяльного духовенства Правобережної України (1860-ті – 1917 р.)»; В.В. Газіна «Павло Тетеря»; А.А. Лубчинського «Два шляхи – два вибори, Дослідження соціально-економічних змін в аграрному секторі України в 20-х рр. XX ст.»; Ю.В. Сербалюка «Соціальна опіка в правобережній Україні (1860-ті – 1914 рр.): історичний аспект».

Серед монографічного доробку науковців філологічного профілю поважне місце займають десятки видань, зокрема, О.В.Кеби: «Творчество Андея Платонова в контексте мировой литературы XX века», «Проза Джозефа Конрада: проблематика і поетика екзистенціального світосприймання»; О.В. Кеби і Т.В. Кеби «Лирика Иннокентия Анненского: художественная структура и семантика»; М.Г.Кудрявцева: «Концепція та міфи: питання історії та теорії літератури і компаративістики», «Нариси з теорії літератури та компаративістики: духовно-етичні аспекти», «Своє і чуже»; С.Д.Абрамовича: «Двоемирие Гоголя», «В поисках утраченного рая: Духовное самоопределение русского писателя», «Біблія та сьгоднішня культура»; «Біблія та формування сакрального простору європейської мистецької культури», «Библиейская тема: история в нарративной прозе Чехова», «Грегори Норминтон: «золотий хлопчик» постмодернізму в контексті англійського літературного пошуку Нового часу»; П.Л.Шулик «Группа „Серрапионовы братья» в контексте літературної епохи 20-х годов»; Н.І. Дворницької «Явление словообразовательной суффиксальной синонимии в сравнительно-историческом аспекте»; О.В.Мартіної «Семантико-синтаксична структура речення з інтерперсональними дієсловами»; Т.Білоусової «Фразеологічна універбація у сучасній російській мові»; М.С.Васьківа: «Романні форми в українській літературі 1920-1930-х років», «Український еміграційний роман 1930-1950-х років»; Б.О.Коваленка: «„Вода” в славянській фразеології і пареміології», «Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики»;

О.С.Волковинського «Поетика епітета»; Н.Д.Коваленко «Фаземіка говірок Західного Поділля»; Ю.О.Маркітантова «Фразеологія в східнослов'янському поетичному мовленні»; О.А.Парицького «Партитури тексту і духу (художньо-документальна проза українських шістдесятників)»; А.О.Лаврової «Художественное пространство і время «малой» прозы М.А.Булгакова»; А.О.Хоптяр «Перекладницька діяльність Бориса Грінченка та її роль в українському літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ ст.»; Л.І. Громик «Художній універсам повістей Євгена Гуцала»; О.І.Почапської «Українська сатирична публіцистика Наддніпрянщини періоду національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.»; Н.В.Гудими «Семантика та стилістичні функції запозичень у мові української постмодерністської прози»; Н.М.Дзюби «Неповне речення (комунікативний, семантичний і формально-синтактичний аспекти); В.С.Кшевецького «Валерій Брюсов і Микола Вороний: архітектоніка поетичного твору»; Г.Кришталюк «Заперечення в англомовному дискурсі: лінгвокогнітивний аспект»; А.Є.Нямцу і Г.В.Фоміної «Міф і легенда у загальнокультурному просторі»; А.А.Крук «Типологія концепту долі у романістиці Т.Гарді й українській прозі доби реалізму (І.Нечуй-Левицький, Панас Мирний, І.Франко)»; В.Г.Притуляка «Світи Франца Кафки»; О.Г.Шаповал «Художня філософія Вільяма Голдінга: еволюція жанрових моделей»; О.О.Попадинець «Історична романістика Вальтера Скотта і Михайла Старицького: проблема типологічного підходу»; І.В.Волковинської «Емфатичність епітетних структур у поетичному тексті (на матеріалі поезій М.Волошина і В.Свідзінського)»; А.М.Сірант «Концепти ГРІХ та СПОКУТА в українській прозі другої половини ХХ століття: ментальний аспект»; І.А.Свідер «Предметний світ у творах В.Скотта та Е.Т.А.Гофмана»; В.П.Атаманчук «Проблеми трагічного в українській драматургії 1910-1920-х років»; Р.М.Семелюк «Дж. Джойс і А.П.Чехов на зламі століть: художні пошуки у малому жанрі»; Т.В.Сторчевої «Методика формування граматической компетенции по латынському языку»; І.М.Яремчук і Л.С.Піхтовнікової «Прагматилістичні характеристики німецькомовної притчі»; О.І.Главацької «Субстантиви лица в современных русском и английском языках (структурно-семантический анализ)»; Т.О.Гжегожевської «Жанр поезії в прозі української літератури ХХ ст. Еволюція. Поетика»; А.А.Марчишиної «Гендерна ідентичність в англомовному постмодерністському дискурсі: соціокультурний та лінгвопотичний аспекти»; Л.М.Марчук «Лінгвокультурологічні засади мовознавчих досліджень»; Н.В.Мелекесцевої «Реалізація предикативів

наявностей/відсутності в семантико-семантичній структурі речення»; Н.А.Загоруйко «Габоровий епістолярій українських шістдесятників».

Монографічні роботи з педагогічних наук поповнилися новими виданнями, зокрема: Г.П.Ковальчука «Трудове виховання школярів в загальноосвітніх закладах України наприкінці ХІХ – в першій третині ХХ століття: аналіз крізь призму сучасності»; Л.П.Мельник «Інтегративна діяльність соціального педагога у мікросоціумі»; Р.В.Моцика «Формування готовності майбутніх учителів початкових класів використовувати персональний комп'ютер як засіб навчальної діяльності»; П.С.Атаманчука «Управление процессом становления будущего педагога. Методологические основы»; П.С. Атаманчука, О.П.Панчука «Дидактичні основи формування фізико-технічних компетенцій учнів»; Н.В.Бахмат: «Готовність вчителя початкових класів до педагогічного моделювання: теорія і практика», «Педагогічна підготовка вчителів початкової школи: інноваційні підходи в умовах хмаро орієнтованого середовища»; В.М.Лабунця «Інноваційні технології інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики: теорія та методика»; Т.Й.Франчук: «Цілісний освітній простір: педагогічні основи його формування», «Модернізація навчального курсу «Історія педагогіки» на модульно-елективній основі», «Адаптивне навчання студентів професії вчителя»; І.О.Кучинської: «Становлення і розвиток ідей громадянського виховання у вітчизняній педагогічній думці (друга половина ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.)», «Виховання громадянськості в Україні (друга половина ХІХ – ХХ ст.)»; О.В.Горбатюк «Науково-методична спадщина Миколи Лисенка»; Н.О.Лаврусевич «Вплив зарубіжної реформаторської педагогіки на розвиток вітчизняної педагогічної думки 20-х років ХХ ст.»; Т.І.Сурової «Формування особистості при вивченні рідної мови»; А.О.Трофименко «Формування навчальних компетентностей майбутнього вчителя іноземних мов»; Т.Й. Бабюк «Наступність у вихованні здорового способу життя старших дошкільників та молодших школярів»; Т.П.Карпенко: «Актуальні питання естетичного виховання молоді засобами музики», «Формування концертмейстерської компетентності майбутнього педагога-музиканта»; Т.В.Борисової «Підготовка студентів до естетичного виховання школярів засобами музичного театру»; Ю.Л.Сморжевського «Диференційоване формування евристичної діяльності старшокласників на уроках стереометрії»; Н.Г.Каньоси «Мотиви навчально-професійної реалізації студентів вищих педагогічних навчальних закладів»; С.В.Чайки «Формування професійно-педагогічного інтересу студентів до музичної народної творчості»;

О.В.Прядко «Вокальна підготовка вчителя музичного мистецтва»; О.М.Дутко «Педагогічні погляди та просвітницька діяльність М.І.Костомарова у контексті культурно-освітнього руху в Наддніпрянській Україні XIX століття»; І.Ю.Лебідь «Управління початковою освітою в Україні: історичний аспект»; Т.Л.Опалюк: «Формування соціальної рефлексії майбутніх учителів гуманітарних дисциплін: теоретико-методологічний аспект», «Ключові компетентності для навчання протягом усього життя в контексті розвитку майбутнього вчителя».

Серед монографічних досліджень зі спеціальної педагогіки виділяються такі: С.П.Миронової: «Спеціальна освіта і соціальна робота: теорія і практика підготовки фахівців», «Інклюзивна освіта: досвід і перспективи»; С.П. Миронової і О.І.Дмитрієвої «Інклюзивне навчання осіб з інвалідністю у системі вищої освіти України»; С.П.Миронової і О.С.Форнальчук «Формування самообслуговуючої діяльності у дітей-сиріт з вадами інтелекту»; Н.С.Гаврилової «Порушення фонетичного боку мовлення дітей»; О.В.Коган і І.Л.Рудзевич «Педагогічні та психологічні аспекти формування здорового способу життя у розумово відсталих учнів»; А.В.Сімко «Корекція психомоторики дітей-олігофренів дошкільного віку»; О.П.Мілевської «Навчання розуміння текстів молодших школярів із затримкою психічного розвитку»; Н.І Бігун «Психологічні умови особистісного розвитку підлітків з депресивними розладами»; Н.М.Гончарук «Формування комунікативних навичок розумово відсталих підлітків в умовах шкільної групи»; Л.І.Лісової «Корекція навчальної діяльності молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення»; О.Б.Белової: «Діагностика та корекція агресії у дітей шкільного віку з порушенням мовлення», «Подолання підвищеного рівня агресії у дітей з порушенням мовленнєвого розвитку»; В.Е.Левицького «Статеве виховання учнів молодших класів з порушеним інтелектом»; О.І.Дмитрієвої «Формування правосвідомості старшокласників з порушенням слуху».

Активно працювали над підготовкою та виданням своїх монографій психологи. Їх доробок поповнили праці: А.І.Шинкарюка «Рівні побудови рухів і смислова структура дії»; Л.А.Онуфрієвої «Структурна організація процесу становлення професійного образу “Я” майбутніх психологів»; Т.В.Дуткевич «Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти»; Л.М.Співак «Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності»; Р.Т.Сімка «Особливості прояву психомоторних якостей суб'єкта в екстремальних умовах діяльності»; Н.П.Панчук

«Становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя»; О.А.Чеканської «Історія становлення психологічної науки на Поділлі (кінець XIX – початок XX століття)»; Н.С.Славіної «Психологічні особливості емоційно-почуттєвого розвитку дітей старшого шкільного віку»; О.В.Толкова «Формування психологічної готовності персоналу вищої школи до діяльності в умовах соціально-економічних змін»; Ж.В.Мельник «Психологія самосвідомості старших дошкільників в процесі «відкриття» світу дорослих»; Я.М.Раєвської «Особливості емоційної сфери підлітків з дискантних сімей»; Н.В.Жиляк «Психологічні особливості регуляції моторних дій за допомогою смислових завдань».

Із суспільних наук заслуговують на увагу монографії: В.С.Дудченка «Ненасилля як духовний фактор соціокультурного розвитку людства: соціально-філософський аналіз»; С.О.Ганаби: «Філософія дидактики: контексти, стратегії, практики», «Історична освіта у методологічному фокусі інтерсуб'єктності»; А.В.Найчука: «Філософсько-педагогічна думка України», «Громадянські організації у дискурсі самоорганізації суспільства»; С.Г.Вонсовича: «Дискурс тоталітаризму (політичний портрет)», «Політична транзитологія: історія, методологія»; Т.В.Сулятицької «Міжкультурна взаємодія в інформаційному суспільстві: комунікативний аспект»; О.В.Віннічук «Політичні ризики в умовах демократичної трансформації суспільства: теоретико-праксеологічний аналіз».

Загальноуніверситетський доробок поповнили монографічні роботи з фізичного виховання і спорту: Г.А.Єсинака «Фізичне виховання дітей з церебральним паралічем»; Г.А.Єдинака, М.В.Зубаль, В.М.Мисіва «Соматотипи і розвиток фізичних якостей дітей»; Г.А.Єсинака, О.П.Скавронського, В.М. Мисіва «Фізична підготовка у військових ліцєях»; Л.Д.Гурмана «Педагогічні умови підвищення рівня фізичної підготовленості старшокласників у процесі позакласної роботи»; Д.М. Солопчука «Формування здорового способу життя школярів у позаурочній фізкультурно-спортивній роботі: теорія, методологія, практика»; М.В.Зубаль і Г.А.Єдинака «Соматичний тип конституції та фізичні якості»; С.М.Бабюка «Педагогічні умови фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї»; А.В.Заїкіна «Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування здоров'язберігаючої діяльності школярів на засадах гендерного підходу»; В.В.Зданюка «Підготовка вчителів фізичної культури до реалізації здоров'язберігаючих технологій у професійній діяльності»;

Ю.В.Юрчишина «Залучення студентської молоді до рухової активності оздоровчої спрямованості в процесі фізичного виховання».

Збільшилась кількість монографічних видань фізико-математичного профілю. Їх поповнили праці: І.М.Конета: «Гіперболічні крайові задачі математичної фізики в кусково-однорідних просторових середовищах», «Професор М.П.Ленюк (до 80-річчя від дня народження)»; І.М.Конета і А.П.Громика: «Стационарні задачі теплопровідності в кусково-однорідних просторових середовищах», «Нестационарні задачі теплопровідності в кусково-однорідних просторових середовищах»; І.М.Конета і Т.М.Пилип'юк: «Гіперболічні крайові задачі в кусково-однорідних циліндрично-кругових середовищах», «Параболічні крайові задачі в кусково-однорідних циліндрично-кругових середовищах»; І.М.Конета, А.П.Громика, М.П.Ленюка «Температурні поля в кусково-однорідних просторових середовищах»; Ю.В.Теплінського: «Інваріантні тори диференціально-різницевих рівнянь у просторі обмежених числових послідовностей»; Ю.В.Теплінського і А.М.Самойленка «Елементи математичної теорії еволюційних рівнянь у банахових просторах».

Відносно нові напрямки наукових досліджень у вищій представлені монографіями з низки наукових спеціальностей, зокрема економіки і державного управління: І.В.Ящишиної «Актуальні проблеми теорії та практики оподаткування»; М.І.Каньоси і А.М.Каньоси «Економіка засобів масової інформації: проблеми та шляхи їх розв'язання»; Т.Л.Боднарчук «Протекціонізм в економічній історії України (XIX – початок XX ст.)»; Н.А.Мазур «Статистичне та експертно-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком економіки і соціальної сфери»; В.М.Семендяка «Організаційно-економічний механізм вексельних розрахунків в сільському господарстві»; Ю.С.Латера, І.В.Музичук, В.С.Поліщука, О.П.Свідера, П.А.Стрельбицького, О.М.Тітаренко «Соціально-економічний розвиток Хмельниччини в умовах трансформаційної економіки»; М.О.Гофман «Вплив попиту на функціонування підприємств АПК»; В.Ю.Лисака «Організаційно-економічні засади оцінки ефективного використання персоналу підприємств харчової промисловості»; В.Р.Чаплінського «Формування та розвиток інтелектуального капіталу аграрного сектору економіки»; Л.О.Матвейчук «Державне управління оподаткування в умовах розвитку інформаційного суспільства: досвід, тенденції, перспективи»; О.С.Олійник «Управління та ефективне використання персоналу підприємства в умовах трансформаційних процесів»; О.К.Кушнір «СVP-аналіз як механізм ефективного управління витратами на підприємстві».

Цей ряд продовжують монографічні роботи з природознавства і екології: Т.В.Душанової «Екологія Кам'янець-Подільського (стан повітря, природних вод, шумове забруднення)»; І.В.Федорчука «Фітомоніторинг екологічного стану основних річок природоохоронних територій (на прикладі національного парку «Подільські Товтри»); С.С.Предеткевича «Зооценози антропогенних ландшафтів Поділля»; О.І.Любинського «Селекційно-генетичні умови формування і консолідації типу», В.І.Карамушки, Л.Г.Любінської, М.Д.Матвеева «Управління водно-болотними угіддями Кам'янецького Придністров'я»; з інформатики: А.Ф.Верляня, В.А.Федорчука і В.А.Іванюка «Комп'ютерне моделювання в задачах динаміки електромеханічних систем»; А.Ф.Верляня і В.А.Федорчука «Моделі динаміки електромеханічних систем»; О.А.Смалько «Застист інформаційних ресурсів».

Низку монографії з мистецтвознавчої проблематики опублікували: Н.О. Урсу: «Чари козацького письма. Мальовничі життя Бориса Негоди», «Домініканський костел св. Миколая в Кам'янці-Подільському», «Храми Домініканського ордену на землях Східного Поділля», «Митці Кам'янець-Подільського: архітектори, мистецтвознавці, художники»; Н.О. Урсу і І.С. Підгурний «Культурно-мистецька спадщина у художніх фотографіях Михайла Грема»; І.В.Березіна: «Архітектурна спадщина України у творчості Наполеона Орди: іконографія та принципи використання», «Сергій Козак. Архітектура»; А.М.Боршуляк «Феномен символіки пасіонності епохи бароко та романтизму»; І.А.Гуцул «Володимир Гагенмейстер. Життя і творчість»; І.Г.Маринін і В.Ф.Олійник «Народно-інструментальне мистецтво Південно-Західного Поділля: ансамбль трійстик музик Олексія Беца», А.Г.Бренюк «Графіка Кам'янець-Подільського в художній культурі краю ХХ ст.» [19, с.93-94], [20, с.86-87], [21, с.91], [22, с.91], [73, с.46-47], [74, с.5], [75, с.6-8], [76, с.6].

Майже сотню праць підготовлено колективами авторів. Загалом за вказаний період з грифом університету видано 405 монографій [21, с.309-450], [72, с.51], [73,с.45], [76, с.72] (для порівняння: за період з 1991 по 2001 рр. у виші було опубліковано всього 102 монографічні дослідження, з 2000 по 2007 рр. - 120 [26, с.294], [17, с.64]). Тож новітні напрацювання є найбільш багатими за незалежної України і свічать про велику творчу активність колективу науково-педагогічних працівників.

Найбільшу частку наукової продукції представляють статті (майже 24,3 тис.), розміщені у сотнях збірників свого та інших університетів, різних установ Національної Академії наук України,

Національної Академії педагогічних наук України, Національної Академії медичних наук України, оргкомітетів конференцій тощо. Більше тисячі з них видруковано у виданнях Польщі, Білорусі, Росії, Чехії, Румунії, Словаччини, Естонії, Болгарії, Молдови та інших країн. Наприклад, у 2008-2010 рр. кількість зарубіжних публікацій вчених університету досягла 483 [88, с.34]. Лише 2017 року опубліковано 9 статей у зарубіжних виданнях з імпаکت-фактором. Багато десятків матеріалів надіслано до редакцій добре відомих у світі наукових журналів. За 2018 р. у наукометричній базі Scopus зареєстровано 12 праць викладачів К-ПНУ імені Івана Огієнка, Web of Sceinse - 4. У 2016-2018 рр. опубліковано більше тисячі праць, включених до різних наукометричних баз.

Значна увага приділяється науково-дослідній роботі студентів. Щороку в університеті проводяться кілька студентських наукових форумів, у яких беруть участь представники різних українських і зарубіжних вишів. Тут видаються 12 збірників наукових праць, що стимулює активну науково-дослідну роботу студентської молоді. Лише у 2014 р. студенти-науковці опублікували 764 статті, 2015 р. – 750, 2016 р. – 868, 2017 р. – 884, 2018 р. – 927 статей.

Факультети постійно організують науково-теретичні та науково-практичні конференції міжнародного і всеукраїнського рівнів. У їх роботі взяли участь загалом кілька тисяч вчених, які представляли як Україну, так і низку зарубіжних країн (Польща, Литва, Білорусь, Молдова, Словаччина, Туреччина, Литва та ін.). Найбільш запам'яталися такі міжнародні форуми: «Соціально-економічний розвиток України в XXI столітті: проблеми, пріоритети і соціально-економічні перспективи», «Теорія наближення функцій та її застосування», «Актуальні проблеми психології особистості», «Географічні засади вирішення регіональних задач», «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти», «Мистецька спадщина Поділля у контексті полікультурного європейського простору», «Актуальні проблеми корекційної педагогіки та психології», «Управління якістю підготовки майбутніх учителів фізики та трудового навчання», «Актуальні проблеми психології особистості і міжособистісних відносин», «Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації», «Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в загальнолюдському, національному та соціокультурному контексті», «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології», «Актуальні проблеми регіональної журналістики в Україні», «Дидактичні механізми дієвого формування компетентнісних якостей

майбутніх фахівців фізико-математичних спеціальностей», «Актуальні проблеми слов'янської археології», «Диференціальні рівняння та їх застосування», «Сучасні тенденції розвитку корекційної освіти», «Проблеми, пріоритети та перспективи соціально-економічного розвитку в ХХІ столітті», «Сучасні проблеми математичного моделювання», «Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики», «Інноваційні технології управління компетентісно-світоглядним становленням учителя фізики, технології, астрономії», «Охорона довкілля та проблеми збалансованого природокористування», «Україна і Велике князівство Литовське в XIV-XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини в загальноєвропейському вимірі», «Сутність і явище як методологічні функції у науковому пізнанні (до 200-річчя з дня народження Шарля Ренув'є)», «Демократичні цінності і права людини в умовах воєнного конфлікту», «Поділля в житті, діяльності і творчості Юхима Сіцинського та Володимира Січинського», «Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики» та багато інших. У 2008 р. провели 12 таких конференцій, 2009 р. – 10, 2010 р. – 15, 2011 р. – 15, 2013 р. – 11, 2014 р. – 7, 2015 р. – 13, 2016 р. – 9 [86, с.38-42], 2017 р. – 11, 2018 р. – 12. А загалом – 115.

Нові дослідницькі результати були апробовані на конференціях (круглих столах) всеукраїнського рівня, таких як: «Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасної науки України», «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти», «Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження нації», «Кам'янець-Подільський – остання столиця УНР», «Воєнна історія Поділля та Буковини», «Геноцид: голодомор 1932-1933 років на Хмельниччині», «Актуальні проблеми соціального захисту дезадаптованих дітей та молоді», «Орнітологічні дослідження в Україні», «Формування національних та загальнолюдських цінностей крізь призму творчості Івана та Юрія Липи», «Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти», «Військове мистецтво українського козацтва: від Богдана Великого до Петра Дорошенка», «Степан Сірополко – освітянин, науковець, бібліотекознавець», «Філософська методологія в сучасній освіті», «Проблеми федералізації України: історичний аспект», «Ранньомодерна Україна: проблеми термінології та уніфікації понятійного апарату», «Переяслав XVII ст.: в епіцентрі міжнародної політики уряду козацької України», «Події Української революції XVII ст.: оцінки та інтерпретації (до 365-ї річниці від початку)», «Від Переяслава до Полтави: політика Московії щодо знищення

Української держави», «Дмитро Донцов – людина, політик і громадський діяч (до 130-річчя від дня народження)», «Формування та діяльність місцевих державних адміністрацій та самоврядування в період Української революції 1917-1920 рр.», «Становлення громадянського суспільства: європейський досвід та українські реалії», «Науковий діалог „Схід-Захід”», «Християнство в історичній долі України», «Особистість у вимірі епохи (до 80-річчя від дня народження професора Анатолія Копилова)», «Туризм ХХІ століття: реалії, виклики, перспективи», «Виклики сучасного українського суспільства (до другої річниці Революції Гідності)», «Вища освіта на Поділлі (до 95-річчя заснування Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка)», «Методика викладання філологічних дисциплін у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах України», «Проблеми викладання вітчизняної та всесвітньої історії в загальноосвітній школі: питання методології й теорії», «Музейна справа на Поділлі: історія та сучасність», «Молоді дослідники – природі Поділля» та ін. [18, с.92-93], [19, с.86], [20, с.90-91], [21, с.90-91], [34, с.37-38], [35, с.32-33], [50], [51].

Чимало наукових конференцій проведено з метою вивчення регіональних проблем. Великий інтерес викликали: ХІІІ, ХІV і ХV Подільські історико-краєзнавчі конференції, «Подільська „Просвіта”: історія і сьогодення», «Бібліотечна справа на Поділлі: минуле і сучасність», «Воєнні аспекти історії Поділля ХХ-ХХІ ст», «Кость Солуха – людина, освітній і громадський діяч», «Поділля в роки Центральної Ради», «Політичні репресії на Поділлі: причини, сутність та наслідки», «Самоврядування у Кам’янці-Подільському: історія і сучасність», «Молоді науковці Поділля: здобутки та перспективи», «Товариство „Просвіта”: історія та сучасність» та ін.

Усе більш популярними стають інтернет-конференції, яких проведено кілька десятків. Загалом же, упродовж 2008-2018 рр. на базі університету проведено 332 конференції (145 міжнародних, 119 всеукраїнських та 68 регіональних). Щорічними науковими форумами, які проводяться у виші, є: звітна наукова конференція викладачів, докторантів, аспірантів і здобувачів, звітна науков конференція молодих вчених та звітна наукова конференція студентів та магістрантів університету [43, с.191].

Велика увага приділяється студентській науково-дослідній роботі. Щороку в університеті проводяться кілька студентських наукових форумів, у яких беруть участь представники різних українських і зарубіжних вишів. В університеті видаються 11 збірників наукових праць студентів, що стимулює їх активну науково-дослідну роботу.

Лише у 2014 р. вони опублікували 764 статті, 2015 р. – 750, 2016 р. – 868, 2017 р. – 884, 2018 р. – 927 статей.

Вчені вишу постійно працюють над вдосконаленням навчального процесу, забезпеченням його своїми новітніми навчально-методичними посібниками і методичними розробками. Ця робота проводиться на кожній кафедрі, причому її результативність лише зростає. За нашими підрахунками, у 2008 р. тут опубліковано загалом 152 (115 і 37) такі роботи, в 2009 р. – 184 (121 і 63), 2010 р. – 222 (154 і 68), 2011 р. – 218 (159 і 59), 2012 р. – 142 (114 і 28), 2013 р. – 94 (78 і 16), 2014 р. – 98 (86- 12), 2015 р. – 104 (80 і 24), 2016 р. – 149 (91 і 58), 2017 р. – 92 (65 і 27) [69, с.44], [70, с.53-69], [71, с.80], [75, с.72, 77-82]. За період, що охоплює 1991-2007 рр., було видано навчально-методичної продукції, яка нараховує 1612 робіт [17, с.64]; у 2008-2018 рр. – 1364 навчальних посібників і методичних розробок, що за середньорічним показником (146,5 праць проти 84,8) переважає попередній здобуток. Понад 25% навчальних посібників і підручників отримали гриф Міністерства освіти і науки України. По 5 і більше видань опублікували: професори С.Д.Абрамович, П.С.Атаманчук, С.Е.Баженова, Н.В.Бахмат, Т.В.Дуткевич, О.В.Кеба, І.М.Конет, С.А.Копилов, В.М.Лабунець, Л.М.Марчук, В.В.Мендерецький, С.П.Миронова, І.В.Рибак, В.С.Степанков, Н.О.Урсу, А.Г.Філінюк; доценти і старші викладачі: О.С.Аліксійчук, С.Б.Бабюк, Т.В.Боднарчук, А.П.Бурковський, О.В.Гаврилов, Г.В.Горох, О.В.Гудима, Ж.Г.Гуменюк, В.А.Гурський, Н.І.Дворницька, Н.М.Дідик, О.О.Добринчук, Н.В.Жиляк, В.О. Казимір, Т.В.Калинюк, М.І.Каньоса, Н.Г.Каньоса, Т.В.Кеба, Ю.А.Крецька, Ц.А.Криськов, І.Ю.Лебідь, М.В.Матковська, В.Ф.Олійник, Л.А.Онуфрієва, Н.П.Панчук, І.С.Підгурний, П.Д.Плахтій, О.В.Савицька, О.Б.Столяренко, Т.В.Сторчева, А.В.Уманець, С.М.Федірко, Т.Й.Франчук, Н.П.Шеремета, П.Л.Шулик, Ю.В.Юрчишин, З.П.Яропуд та ін.

Збільшенню обсягів і покращенню якості досліджень та навчальних посібників у значній мірі сприяло запровадження 2008 року рейтингової системи оцінки діяльності усіх науково-педагогічних працівників і кафедральних колективів. Щороку на основі «Критеріїв оцінювання результатів наукової діяльності викладачів і кафедр університету» підбиваються підсумки рейтингу, які оприлюднюються в окремому виданні та університетській газеті «Студентський меридіан». Перших 20 осіб, а також 10 кращих молодих вчених (їх внесок оцінюється за окремим списком) отримують від ректора

дипломи і грошові премії в розмірі одного місячного окладу [25, с.295].

Наукова діяльність низки представників викладацького загалу не раз відзначалася на різних рівнях. Так, у 2008 р. професор В.І.Якубовський став лауреатом регіональної наукової премії «Скарби Болохівської землі» [17, с.]. Наступного року професор О.М.Завальнюк отримав всеукраїнську премію імені Івана Огієнка в галузі наукових досліджень і медаль історика Івана Крип'якевича за здобутки у вивченні національного університетського будівництва у 1917-1920 рр., а професор Ю.В.Теплінський - медаль М.М.Боголюбова за високий рівень наукових результатів в галузі математичної науки [19, с.186, 187]. У 2009-2017 рр. професора В.С.Степанкова нагороджено відзнакою Президента України «Хрест Івана Мазепи» за дослідження Національної революції середини XVII ст., професорів Л.В.Баженова, О.М.Завальнюка, М.С.Солопчука, старшого наукового співробітника В.О.Савчука – Почесними грамотами Кабінету Міністрів України, професора І.В.Рибак – Почесною грамотою Верховної Ради України [20, с.218]. Звання заслужених працівників в галузі науки і техніки України присвоєно професорам І.М.Конету і Л.Г.Любинській, заслуженого працівника освіти України – професору В.П.Газіну. Професор Ю.В.Теплінський став лауреатом Премії Президента НАН України імені академіка М.Крилова, доцент І.П.Прокоф'єв – всеукраїнської премії імені М.П.Годованця, а їх молодші колеги, доценти О.П.Почапська-Красуцька і В.А.Іванюк, вибороли премії відповідно Кабінету Міністрів України і Президії НАН України для молодих вчених [20, с.216], [21, с.210]. Лауреатами наукової премії імені історика і архівіста П.В.Клименка у 2014-2017 рр. стали професори О.М.Завальнюк, С.А.Копилов, А.Г.Філінюк. З 2018 р. професорам П.С.Атаманчуку і Л.В.Баженову призначено дворічні стипендії Президента України для видатних діячів освіти, науки і культури. Стипендії Кабінету Міністрів України для молодих вчених у 2016-2018 рр. вибороли Р.М.Білик, Ю.В.Юрчишин, Т.Л.Бодначук, Т.Л.Опалюк, А.О.Боднар. Хмельницькою обласною премією імені Миколи Дарманського в галузі освіти та науки у номінації «Кращий науковець» у 2018 р. вшановано Н.В.Бахмат.

Авторів з К-ПНУ імені Івана Огієнка нагороджували і як переможців різних виставок, ярмарків, рейтингів, конкурсів. Так, підручник В.А.Смоля і В.С.Степанкова «Історія України. 7 клас» був визнаний на III Міжнародній виставці-ярмарку і відзначений у номінації кращий підручник. На XIII Київському міжнародному

книжковому ярмарку «Книжковий світ-2010» підручник професорів В.П.Газіна і С.А.Копилова з новітньої історії країн Європи і Америки посів II місце у номінації «Краще навчальне видання із соціально-гуманітарних наук (філософія, соціологія, історія, демографія, культурологія, бібліографія, краєзнавство та ін)». На початку 2012 р. за результатами XIII всеукраїнського рейтингу «Книжка року-2011» одним із переможців у номінації «Біографії. Мемуари» стала фундаментальна монографія академіка В.А.Смоля і професора В.С.Степанкова «Петро Дорошенко. Політичний портрет» [25, с.294]. У конкурсному відборі оригінал-макетів підручника з історії України для учнів 7 класу закладів середньої освіти у 2015 р. перемогу здобули В.А.Смолій і В.С.Степанков [43, с.191]. Тоді ж, за результатами Національного виставкового конкурсу «визатні науково-практичні досягнення в освіті», що проводився в рамках VII Міжнародного форуму-презентації «Інноватика в сучасній освіті», у номінації «Електронний освітній ресурс» дипломом лауреата конкурсу I ступеня відзначено доцента М.В.Матковську за електронний навчальний посібник «Вступ до давньоанглійської мови». А монографія О.Б.Головка «Князь Мстислав Мстиславович «Удатний» і його доба» потрапила у топ-10 кращих життєписів України за 2017 рік на VIII Міжнародному фестивалі «Книжковий Арсенал». У 2018 р. монографія професора А.Г.Філінюка і доцента С.А.Сидорука «Рекрутська повинність у Правобережній Україні в 1794-1874 роках: суспільно-політичний, соціально-становий і демографічний аспекти» та збірник професорів С.А.Копилова і О.М.Завальнюка «Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах» посіли перші місця відповідно у номінаціях «Монографія» і «Навчальний посібник» конкурсу «Краще видання року», проведеного Президією Академії наук вищої освіти України.

Чимало науковців вшановано відзнаками Міністерства освіти і науки: знаком «Відмінник освіти України» - А.Ф.Гуцала, Л.Г.Любінську, М.Д.Матвєєва, Ю.О.Маркітантова, В.В.Мендерецького, В.А.Сорича; Почесною Грамотою МОН України – С.Е.Баженову, М.С.Гордійчук, В.А.Гурського, В.А.Дубінського, Н.Д.Коваленко, Р.В.Козак, І.М.Конета, В.П.Лабунця, О.Л.Лясоту, Л.М.Марчук, Л.А.Онуфрієву, А.С.Попович, О.В.Савицьку, В.П.Сича, Л.М.Співак, В.П.Халупка, П.Л.Шулик; знаком «За наукові досягнення» - П.С.Атаманчука, В.П.Газіна, О.М.Завальнюка; знаком «Петро Могила» - П.С.Атаманчука, З.Є.Запорожан, С.А.Копилова, А.А.Криськова, М.Б.Петрова, І.В.Рибак, Е.І.Федорчук; нагрудним

знаком «В.О.Сухомлинський» - професора В.М.Федорчука [18, с.191-192; 19, с.186-187].

Більше сотні науково-педагогічних працівників нагороджено Почесними грамотами Хмельницької обласної державної адміністрації, її департаментів, Хмельницької обласної ради, виконкому Кам'янець-Подільської міської ради та його управлiнь, почесними відзнаками Хмельницької обласної державної адміністрації, міського голови Кам'янець-Подільського і Кам'янець-Подільської міської ради, органами самоврядування інших міст та районів регіону.

Отже, у 2008-2018 рр. вчені Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, попри не завжди сприяючі умови у розвитку вітчизняної економіки, освіти і науки, доклали великих зусиль для виконання багатьох науково-дослідних проєктів, присвячених актуальній проблематиці з різних галузей науки, переважно гуманітарного спрямування, розв'язання обраних складних наукових питань, що у підсумку матеріалізувалося у понад 26 тис. наукових і навчально-методичних праць. Усі вони, особливо монографічні роботи, збагатили загальний науковий доробок вишу і незалежної України, засвідчили про готовність науково-педагогічного загалу невтомно працювати у науковій сфері, нарощувати свій потенціал, отримувати різної ваги результати, апробовуючи їх на сотнях міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях в стінах університету і поза його межами, а також в зарубіжних країнах. Велика кількість наукових робіт і навчальних посібників успішно використовуються у процесі підготовки бакалаврів, магістрів і докторів філософії. Університет серйозно зміцнив свої позиції у всеукраїнському рейтингу вишів, займає провідні позиції на Хмельниччині. За успішну науково-педагогічну діяльність велика група вчених вшанована державними, відомчими і регіональними нагородами.

Список використаних джерел і літератури

1. Абрамович Семенн Дмитрович. Науковець. Митець. Особистість (до 65-річчя від дня народження): біобібліогр. зб. / [Уклад.: О.М.Завальнюк (голова), В.С.Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2010. 60 с.
2. Авторитетний педагог, відомий історик, досвідчений керівник Анатолій Григорович Філінюк (до 65-річчя від дня народження та 40-річчя педагогічної та наукової діяльності: бібліогр. покажчик /

[Уклад.: Н.Д.Крючкова, В.Ф.Биковська]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2018. 138 с.

3. Актуальні проблеми українського мовознавства та лінгводидактики (наукова школа): біобібліогр. покажчик / [Уклад.: І.М.Конет, Л.М.Марчук, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. 90 с.: іл.

4. Аналітичні та якісні методи в теорії еволюційних рівнянь (наукова школа): біобібл. покажчик / [Ред.: І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. 71 с.

5. Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи: Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія / [Уклад.: О.М.Завальнюк, В.С.Степанков; відп. ред. В.С.Степанков]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 320 с.

6. Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи: Спогади. Дослідження: зб. матеріалів наук.-практ. конф. / [Уклад.: В.А.Дубінський, В.С.Степанков; відп. ред. В.С.Степанков]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2016. Вип.2. 212 с.

7. Анатолій Філінюк: на службі українській освіті й науці: наук.-довід. видання. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. 224 с.: іл.

8. Баженов Л. Вчений європейського рівня (до 85-річчя академіка І.С.Винокура) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. Т.25: На пошану професора І.С.Винокура. С.8-22.

9. Баженов Л, В. Професор П.Ф.Щербина – знавець і дослідник історії та судочинства Поділля // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, 2000. Т.4 (6). С.7-9.

10. Баженова Стефанія Едуардівна: вчений-історик, археолог, музеєзнавець, туризмознавець: наук.-довід. видання (біобібліогр. покажчик) / [Уклад. Л.М.Бабій]. Кам'янець-Подільський: Вид-во «Абетка-Світ», 2017. 112 с.: іл.

11. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку Хмельницької обл. / [Ред. рада вид.: В.Г.Кремень (гол.); редкол. тому: О.М.Завальнюк (гол.) та ін.]. Київ: Знання України, 2010. С.267-292.

12. Газін В.П. Слово про талановитого колегу (професору В.В.Нечитайлу – 75) // *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23. С.439-442.*

13. *Династія математиків [Гнатюків]: біобібліогр. покажчик / [Уклад.: Л.В.Огороднікова, В.А.Шевчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2009. 36 с.*

14. *Доктори наук, професори Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: довід.-бібліогр. видання / [Уклад.: І.М.Конет, В.С.Прокопчук]. Кам'янець-Подільський: Вид-во «Абетка-Світ», 2013. 512 с.: іл.*

15. *Завальнюк О.М. Академік АНВО України О.В.Кеба: зразкове служіння українській освіті й науці (до 55-річчя від дня народження) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.427-436.*

16. *Завальнюк О.М. Життєвий і професійний шлях талановитого історика-аграрника, яскравого представника української науково-педагогічної інтелігенції професора Івана Васильовича Рибак (1951-2017). Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я.І., 2018. 92 с.*

17. *Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1918-2010 рр.): Довід.-статист. матеріали. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. 112 с.*

18. *Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет (1918-2008 рр.): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 296 с.*

19. *Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2009 рр.): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 388 с.*

20. *Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2010 рр.): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 380 с.*

21. *Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2011 рр.): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 452 с.*

22. *Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2012 рр.): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. 340 с.*

23. *Завальнюк О.М., Конет І.М. Зоряний час професора В.С.Прокопчука (до 70-річчя від дня народження) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.400-416.*

24. Завальнюк О.М., Конет І.М. Петро Атаманчук. Портрет науковця-професіонала. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 52 с.

25. Завальнюк О.М., Конет І.М. Юрій Теплінський. Портрет математика-професіонала. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 40 с.: іл.

26. Завальнюк О.М. Наукові здобутки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 1991-2012 рр. // Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції «Хмельниччина в контексті історії України». Хмельницький, 2012. С.292-296.

27. Завальнюк О.М. Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Персональний вимір. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. 576 с.

28. Завальнюк О.М., Прокопчук В.С. Іван Михайлович Конет (до 60-річчя від дня народження та 35-річчя науково-педагогічної праці): біобібліогр. нарис. Кам'янець-Подільський: Вид-во «Абетка-Світ», 2011. 160 с.: іл.

29. Завальнюк О.М., Прокопчук В.С. Лідер наукової школи (до 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної праці професора Л.В.Баженова). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 180 с.

30. Завальнюк О.М., Солопчук М.С. Факультет фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1949-2014 рр.): славетне минуле, професійне сьогодні, перспективне майбутнє // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.455-460.

31. Завальнюк О.М. Степанков Валерій Степанович – професійний історик, патріот, наставник молоді (до 70-річчя від дня народження) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2017. Т.27. С.8-27.

32. Завальнюк О.М. Унікальна жінка, яка змінила свій факультет (до ювілею професора П.С.Каньоси) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014.Т.21. С.417-427.

33. За покликом серця: до 75-річчя від дня народження і 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка В.І.Якубовського. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. 106 с.: іл.

34. Зачарований українською історією: до 65-річчя від дня народження і 45-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка УАІН Валерія Степановича Степанкова / [Уклад., автор вст. статті О.М.Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. 252 с.

35. Звіт про роботу історичного факультету за 2014-2015 навчальний рік / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2015. 46 с.

36. Звіт про роботу історичного факультету за 2015-2016 навчальний рік / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2016. 42 с.

37. Іон Винокур: подвижництво в освіті і науці: наук.-докум. та бібліогр. видання / [Уклад.: О.М.Завальнюк, В.С.Прокопчук, О.Б.Комарницький]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 228 с.

38. Історичне краєзнавство і проблеми регіональної історії Правобережної України (наукова школа): біобібліогр. покажчик / [Уклад.: І.М.Конет, Л.В.Баженов, В.С.Прокопчук, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2011. 204 с.: іл.

39. Історія Української революції 1648-1676 рр. та Гетьманщини (середина XVII-XVIII ст.) (наукова школа): біобліогр. покажчик / [Уклад.: І.М.Конет, В.С.Степанков, Л.А.Онуфрієва, М.С. Карпович, В.В.Боденчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. 192 с.

40. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т.1. 796 с.

41. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т.2. 928 с.

42. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. 498 с. + іл.

43. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т.3. 1008 с.

44. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Перші 100 років поступу / [Авт.: С.Копилов, О.Завальнюк, А.Філінюк]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 208 с.

45. Каньоса П.С. Сподвижниця подільського мистецтвознавства (Наталія Олексіївна Урсу) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2012. Т.19. С.247-254.

46. Каньоса П.С., Суровий А.Ф. Педагогічний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 196 с.

47. Кеба О.В. Професор С.Д.Абрамович – учений, митець, людина // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2015. Т.22. С.475-486.

48. Кеба О.В., Конет І.М. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка у 2008 році // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2009. Т.13. С.444-457.

49. Кеба О.В., Філінюк А.Г. Наука в Кам'янець-Подільському національному університеті: 1991-2008 рр. // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2008. Т.12. С.26-49.

50. Кеба О.В., Конет І.М. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2009 році // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2010. Т.15. С.420-435.

51. Конет І.М., Кшевецький В.С. Хроніка наукового життя Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2013 році: конференції, круглі столи, семінари // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2014. С.489-499.

52. Конет І.М., Білик Р.М. Хроніка наукового життя Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2016 році: конференції, круглі столи, семінари // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2017. Т.24. С.542-556.

53. Копилов С.А. Відданість обраному шляху: І.В.Рибак – історик, педагог // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2010. Т.20: На пошану професора І.В.Рибака. С.9-26.

54. Копилов С.А., Газін В.П. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: Історичний нарис. Кам'янець-Подільський:Аксіома, 2008.76 с.

55. Копилов С.А., Конет І.М. Петро Сергійович Атаманчук (до 75-річчя від дня народження та 55-річчя педагогічної і наукової діяльності): довід.-бібліогр. видання. Кам'янець-Подільський: Вид-во «Абетка-Світ», 2014. 144 с.

56. Копилов С.А., Конет І.М. Професор педагогіки (до 75-річчя від дня народження П.С.Атаманчука) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2014. Т.21. С.394-400.

57. Копилов С.А., Конет І.М. Юрій Володимирович Теплінський (до 65-річчя від дня народження та 40-річчя педагогічної і наукової діяльності): довід.-біобібліогр. видання. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. 48 с.: іл.

58. Копилов С.А. Професор І.М.Конет (до 65-річчя від дня народження та 40-річчя науково-педагогічної діяльності): наук.-довід. видання. Кам'янець-Подільський: Вид-во «Абетка-Світ», 2016. 224 с.: іл.

59. Копилов С.А., Степанков В.С. Леонід Антонович Коваленко: вчений, педагог, особистість. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 192 с.:іл.

60. Копилов С.А. Учені-історики Кам'янець-Подільського державного українського університету в період національно-демократичної революції (1918-1921 рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2018. Т.28. С.43-54.

61. Літературний текст у контексті культури: проблеми рецепції та інтерпретації (наукова школа): біобібліогр. покажчик / [Уклад.: І.М.Конет, П.Л.Шулик, В.С.Кшевецький]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. 140 с.

62. Лозовий В.С., Щирба В.С., Рачковський О.М. Фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: минуле і сьогодення: Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 116 с.

63. Маринін І.Г. Творчі та науково-педагогічні здобутки професора Віктора Лабунця (до 60-річчя від дня народження) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С.531-540.

64. Маркітантов Ю.О., Стецюк В.Б. Факультет української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету: Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 120 с.

65. Марчишина А.А., Олійник С.В. Факультет іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 52 с.

66. Матвеев М.Д., Задорожнюк А.Б., Казанішена Н.В., Гордій Н.М. Природничий факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008.148 с.

67. Машталір А.І., Галатир В.В., Гудима В.В., Філінюк В.А. та ін. Наукові напрямки історичних досліджень В.С.Лозового (до 55-річчя від дня народження) // *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.436-444.*

68. Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка Валерія Степановича Степанкова / [Уклад. О.М.Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. 256 с.: іл.

69. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2009 році / [Уклад.: О.В.Кеба, І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2010. 68 с.

70. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році / [Уклад.: О.В.Кеба, І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 58 с.

71. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2011 році / [Уклад.: О.В.Кеба, І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2012. 70 с.

72. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2013 році / [Уклад.: І.М.Конет, В.С.Кшевецький]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2014. 96 с.

73. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2014 році / [Уклад.: І.М.Конет, В.С.Кшевецький]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. 55 с.

74. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2015 році / [Уклад.: І.М.Конет, Р.М.Білик]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2016. 67 с.

75. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2016 році / [Уклад.: І.М.Конет, Р.М.Білик]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2017. 91 с.

76. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2017 році / [Уклад.: І.М.Конет, Р.М.Білик]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2018. 83 с.

77. Опря А.В. Вагомий слід на ниві історичної науки та вищої освіти (до 100-річчя від дня народження професора П.Ф.Лаптіна) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. Т.22. С.8-22.

78. Павліна Степанівна Каньоса: науковець, педагог, людина (до 35-річчя науково-педагогічної діяльності та 20-річчя перебування на посаді декана педагогічного факультету): біобібліогр. покажчик / [Уклад.: Т.В.Сологуб, Н.Й.Сивак, Л.М.Лавська]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 84 с. + іл.

79. Півстоліття на ниві освіти і науки України (до 75-річчя від дня народження і 50-річчя науково-педагогічної діяльності А.Ф.Сурового): біобібліогр. покажчик / [Уклад. В.С.Прокопчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2013. 76 с.

80. Провідний вчений-історик України й талановитий педагог – Валерій Степанович Степанков (до 70-річчя від дня народження та 50-річчя науково-педагогічної діяльності): біобібліогр. покажчик / [Уклад.: Н.Д.Крючкова, В.Ф.Биковська, Л.В.Гончарова; бібліогр. ред. Т.М.Опря]. Кам'янець-Подільський, 2017. 84 с.

81. Прокопчук В.С., Комарінцький О.Б. Від університету педагогічного – до університету національного (2001-2011 рр.): Дослідження. Документи. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2011. 680 с.

82. Прокопчук В.С. Є.І.Сохацька – дослідниця наукового спадку І.І.Огієнка // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2012. Т.19. С.32-40.

83. Професор Іван Васильович Рибак: біобібліогр. покажчик. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я.І., 2015. 64 с.

84. Професор І.В. Рибак: біобібліогр. покажчик / [Уклад. В.А.Дубінський, А.Г.Філінюк]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2016. 80 с.

85. Професор С.А.Копилов: біобібліогр. покажчик / [Уклад. В.С.Прокопчук]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. 64 с. іл.

86. Професор С.А.Копилов (до 55-річчя від дня народження та 30-річчя науково-педагогічної діяльності): біобіогр. покажчик / [Уклад.: Л.В.Климчук, Т.М.Опря]. Кам'янець-Подільський, 2018. 108 с.

87. Розвивальні й оздоровчі технології фізичного виховання та реабілітації (наукова школа): біобібліогр. покажчик / [Уклад.: І.М.Конет, В.М.Мисів, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук].

Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2009. 46 с.: іл.

88. Савчук В.О., Буймістер М.А. Міжнародна співпраця Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 43 с.

89. Совтисік Д.Д. Минуле і сьогодення кафедри медико-біологічних основ фізичного виховання та фізичної реабілітації // 100 років спорту на Поділлі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С.133-142.

90. Солопчук М.С., Комарніцький О.Б. Факультет фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету (1949-2008 рр.): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 164 с.

91. Співак В.І., Вержиховська О.М., Гаврилов О.В. та ін. Факультет корекційної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2017. 116 с.

92. Співак В.С., Глушковецький А.Л. Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету: Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 60 с.

93. Степанков В.С. Вчений і педагог (до 75-річчя від дня народження Володимира Прокоповича Газіна) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.18. С.281-291.

94. Степанков В.С. Копилов Сергій Анатолійович: погляд зблизка // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2016. Т.23. С.8-51.

95. Сучасні проблеми експериментальної психології (наукова школа): біобібліогр. покажчик / [Уклад.: І.М.Конет, А.І.Шинкарук, Л.А.Онуфрієва, В.В.Боденчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. 50 с.

96. Сучасні проблеми медико-біологічних дсициплін у вищих закладах освіти (наукова школа): біобібліогр. покажчик / [Уклад.: І.М.Конет, П.Д.Плахтій, Л.А.Онуфрієва, В.В.Боденчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2010. 120 с.

97. Текст як основна одиниця комунікації (наукова школа): біобібліогр. покажчик / [Уклад.: І.М.Конет, О.А.Рарицький,

Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. 51 с.

98. Теоретико-технологічні аспекти об'єктивізації контролю навчальної діяльності (наукова школа): біобібліогр. покажчик / [Уклад.: І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2009. 124 с.: іл.

99. Теорія наближень (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [Уклад.:І.М.Конет, Л.А.Онуфррієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2009. 67 с.: іл.

100. Україна наприкінці ХІХ ст.. – у 30-х рр. ХХ ст.. (наукова школа): біобібліогр. покажчик / [Уклад.: І.М.Конет, О.Б.Комарніцький, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карповаич, В.В.Боденчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. 128 с.: іл.

101. У пошуках історичної правди. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка Завальнюка Олександра Михайловича / [Уклад.: В.С.Степанков, А.Г.Філінюк, О.Б.Комарніцький]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. 464 с.

102. Філінюк А.Г. На новому рівні якості історичної освіти та історичної правди про минуле України (до 25-річчя кафедри історії України) // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. Вип.8: До 25-річчя створення кафедри історії України. С.9-24.

103. Філінюк А.Г. Невтомний подвижник історичної науки та корифей історичного краєзнавства на Поділлі й в Україні [Л.В.Баженов] // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С.486-498.

104. Філінюк А.Г. О.М.Завальнюк – професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: до 65-річчя від дня народження // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2016. Вип.9. С.450-455.

105. Філінюк А.Г. Стефанія Баженова: успішна жінка, талановитий вчений-історик, педагог, професор // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2017. Т.24. С.458-491.

106. Філінюк А.Г. У пошуках нової якості історичної освіти та історичної правди: до 20-річчя створення кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 68 с.

107. Філінюк А.Г. Флагман Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (до 20-річчя створення кафедри історії України) // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2010. Вип.3: До 20-річчя кафедри історії України. С.6-25.

108. Хоптяр Ю.А. Кафедра архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін К-ПНУ імені Івана Огієнка: становлення, здобутки, перспективи (30-ті рр. XX – початок XXI ст.). Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2018. 312 с.

109. Шинкарьова О.М. Вченому і видавцю Сергію Трубочанінову – 55 // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2017. Т.24. С.532-541.

110. Ящишина І.В., Мельник Е.М. Економічний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 76 с.

Alexander Zavalniuk, Sergey Kopylov, Ivan Konet

Main results of the scientific activity in Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohiienko University (2008-2018)

The main directions and achievements of Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohiienko University faculty in the field of scientific activity as well as its participation in holding international, all-Ukrainian and regional scientific conferences in 2008-2018 are analyzed. Special attention is paid to the dynamics of the personnel, the array of printed scientific and teaching materials, which is a record for the whole life cycle of this higher education institution and is actively used in the specialists training for Bachelor, Master and Doctor of Philosophy degrees. The effectiveness of research work of student youth is specified as well. It is stated that the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Khmelnytskyi Regional State Administration. The Khmelnytskyi Regional Council and other structures are constantly honoring the best scholars of this university with state, departmental and regional awards for their high results, thus stimulating them to new achievements.

Key words: *Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, faculty, scientific products, scientific conferences, state, departmental and regional awards.*

Одержавно 8 квітня 2018 року

УДК 94:025.5:378.4(477.43-21)

С. А. Копилов, Л. В. Климчук

Інформаційний ресурс навчальної, навчально-методичної і науково-дослідної роботи в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка

У статті узагальнено науковий доробок дослідників історії університету та його книгозбірні. Простежено еволюцію фонду бібліотеки університету від перших дарчих книг Івана Огієнка у 1918 році до сучасного інформаційного ресурсу, що поєднує документний фонд та електронні ресурси. Проаналізовано поповнення фонду книгозбірні навчального закладу дарчими виданнями. Схарактеризовано сучасні електронні ресурси бібліотеки. Висвітлено питання створення та поширення власної інтелектуальної продукції.

Ключові слова: *Кам'янець-Подільський державний український університет, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, І. І. Огієнко, бібліотечний фонд, інформаційний документальний ресурс, бібліотека вищого навчального закладу, електронний ресурс, дарчі видання, наукові та бібліографічні видання бібліотеки.*

Я все зробив, що міг зробити ...
Іван Огієнко

Бібліотека університету – це не тільки структурний підрозділ навчального закладу та відкрита комунікаційно-комунікативна система, а ключовий інформаційний ресурс із забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності, який повинен бути посередником між зростаючим потоком інформації та користувачами, максимально

швидко та повно задовольняти інформаційні запити, використовувати на практиці досягнення розвитку бібліотечної справи та інформаційних технологій, мати доступ до міжнародних наукометричних (електронних) баз даних.

Сьогодні інформація набула статусу одного з фундаментальних факторів існування людства. Суспільні потреби в інформації змінилися, відповідно змінились і розширилися спектри діяльності сучасної бібліотеки вишу. В університетській книгозбірні відбувається зміна основних пріоритетів діяльності, але непохитним лишається головне функціональне призначення – інформаційне забезпечення навчально-методичного, науково-дослідного та виховного процесів університету. Книгозбірня навчального закладу допомагає входженню до світового інформаційного простору, сприяє навчанню, підвищенню якості освіти шляхом поєднання традиційних та активного впровадження інноваційних форм і методів роботи. Рівень і якість навчання у ЗВО певною мірою визначається станом бібліотеки.

Основні напрями діяльності університетської бібліотеки ґрунтуються на принципах впровадження інноваційних підходів у формування інформаційних ресурсів, забезпечення широкого спектру послуг, вивчення та використання нових форм і методів роботи, запровадження електронних технологій у процеси роботи.

Окрім інновацій, головними завданнями книгозбірні університету є: оперативне інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу університету; якісне комплектування бібліотечного фонду, його збереження й поповнення науковою та навчально-методичною літературою на традиційних й електронних носіях інформації; забезпечення комфортності і доступності бібліотечних послуг на основі впровадження нових інформаційних технологій, створення нових «сервісних послуг» та комп'ютеризації бібліотечно-інформаційних процесів; поповнення інституційного репозитарію університету з метою інтеграції наукового доробку викладачів університету в світовий інформаційний простір та пропаганда руху відкритого доступу на інформаційних заходах; формування інформаційної культури студентів і викладачів; оновлення матеріально-технічної бази бібліотеки; підвищення кваліфікації працівників бібліотеки.

Бібліотека університету має багату на події сторічну історію, яка тісно пов'язана з долею навчального закладу. За період діяльності книгозбірні питання становлення та її розбудови неодноразово було об'єктом дослідження. Нарисом, що заклав фундамент для подальших розвідок про бібліотеку університету, став допис І. Г. Сливки

«Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету» на шпальтах спецвипуску «Свято Поділля» Подільського українського товариства «Просвіта» від 22 жовтня 1918 р., в день офіційного відкриття навчального закладу [31, с. 7; 33].

Першим ґрунтовним нарисом з історії книгозбірні стало видання «Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту» (2009 р.), підготовленого директором бібліотеки університету (2004-2015 рр.) В. С. Прокопчуком та вченим секретарем бібліотеки (2006-2010 рр.) Л. Ф. Філінюк [31]. Автори подали історію бібліотеки, висвітлили діяльність кількох поколінь бібліотечних працівників упродовж 1918-2008 рр. Видання узагальнило спогади будівничих бібліотеки Л. У. Биковського, В. О. Геринювича, Ю. З. Гудзія, С. О. Сірополка, І. Г. Сливки, О. М. Пашенката, розвідки науковців Л. В. Баженова, О. М. Завальнюка, Т. І. Ківшар, О. Б. Комарницького, А. О. Копилова, С. А. Копилова, В. С. Лозового, В. П. Ляхоцького, Ю. В. Олійника, В. С. Прокопчука, Т. Р. Соломоної, Л. Ф. Філінюк та ін. [31, с. 6].

Інформацію про неодноразові реорганізації бібліотечного фонду, його формування та перманентні чистки, діяльність працівників бібліотеки, сприяння керівників закладу, викладачів та студентів у розбудові книгозбірні університету розкривають архівні джерела та періодичні видання, які проаналізовані дослідниками історії університету. Значний обсяг архівних документів з історії бібліотеки зберігається у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), державних архівах Хмельницької та Вінницької областей (ДАХО, ДАВО), архівно-інформаційному відділі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

ЦДАВО України містить у фонді 166 «Міністерство освіти України» ряд звітних та нормативних документів, які частково характеризують діяльність та процес формування фондів бібліотек навчальних закладів. Фонд 582 Державного архіву Хмельницької області «Кам'янець-Подільський державний український університет» містить 1512 од. зб., серед яких є документи, що інформують про становлення університетської бібліотеки (статут, правила, протоколи бібліотечної ради, звіти, списки, каталоги літератури). Фонд 302 «Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут» містить 16397 од. зб., що хронологічно охоплюють 1920-1935 рр., 1948-1997 рр. Документи фонду (звіти, інформації, листи) характеризують роботу бібліотеки впродовж 1921-1935 рр.

На шпальтах періодичних видань, що знаходяться на збереженні у відділі рідкісних видань бібліотеки університету («Свято Поділля : одноденна газета з нагоди відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету» (Кам'янець-Подільський), «Подольская мысль» (Каменец-Подольський), «Україна» (Кам'янець-Подільський), «Освіта» (Кам'янець-Подільський), «Трудовий шлях» (Кам'янець-Подільський), «Слово» (Київ), «Новини» (Кам'янець на Поділля), розміщено матеріали, які висвітлюють події відкриття навчального закладу та його книгозбірні, змальовують портрети перших викладачів (Петра Бучинського, Василя Біднова, Миколу Столярова, Кость Широцького, Володимира Кучера, Миколу Чайківського, Леоніда Білецького, Михайла Драй-Хмарова, Івана Крип'якевича) та містять тексти привітальних телеграм з нагоди заснування університету.

Праці В. Бунди, М. Гординчука, І. Гріншиної, Н. Крючкової, О. Литвиненко, Л. Огороднікової, В. Пархоменко, Л. Резнічук, Н. Скоропад, В. Федорчука, Л. Філінюк, М. Шахової, О. Швець та ін. опубліковано у наукових збірниках.

Дослідники історії бібліотеки визначили етапи становлення книгозбірні університету, пов'язуючи її з розвитком навчального закладу [31, с. 10]:

- 1918-1921 рр. – становлення й розвиток бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету (далі – К-ПДУУ);
- 1921-1930 рр. – наукова бібліотека Інституту народної освіти (ІНО) – правонаступниця розформованої книгозбірні К-ПДУУ;
- 1930-1933 рр. – бібліотека Інституту соціального виховання;
- 1933-1935 рр. – книгозбірня Кам'янець-Подільського педагогічного інституту;
- 1939-1941 рр. – книгозбірня відновленого Кам'янець-Подільського учительського інституту;
- 1941-1942 рр. – бібліотека Кам'янець-Подільського інституту народної освіти, створеного в роки окупації;
- 1944-1947 рр. – структурний підрозділ повоєнного Кам'янець-Подільського учительського інституту;
- 1948-1997 рр. – наукова бібліотека Кам'янець-Подільського педагогічного інституту;
- 1997-2003 рр. – книгозбірня Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету;

- 2003-2008 рр. – бібліотека Кам'янець-Подільського державного університету;
- січень-лютий 2008 р. – бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету;
- березень-серпень 2008 р. – наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету;
- вересень 2008 р. –2013 р. – наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;
- 2014 р. – до сьогодні – бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Зазначимо, що етапи розвитку бібліотеки не були рівноцінними за часом й за насиченістю подіями.

Дослідник історії Кам'янець-Подільського державного українського університету О. М. Завальнюк припускає, що «перший запис в інвентарній книзі бібліотеки з'явився 5 вересня 1918 року» [14; 31, с. 15]. Отже, бібліотека розпочала діяльність напередодні відкриття навчального закладу 5 вересня 1918 р., з обробки документів, що надходили до університету з різних інституцій.

«Без книжки – нема університету». Цю парадигму розумів і пропагував перший ректор, професор, автор багатьох книгознавчих досліджень та бібліографічних публікацій І. І. Огієнко. Він докладав максимум зусиль, щоб бібліотека стала осередком знань та наукової інформації [31, с. 5].

У переддень відкриття закладу з метою формування фонду бібліотеки ректор І. І. Огієнко звернувся до освітян України, наукових установ та навчальних закладів, видавничих товариств, різних інституцій та громадськості з проханням «...докласти й свою долю до збудування нового культурного огнища і подарувати в бібліотеку Університету книжок, що в їх тепер відчувається особлива потреба і що їх тепер немає змоги придбати навіть за великі гроші» [31, с. 15].

Зрештою, до вирішення проблеми формування та комплектування бібліотечного фонду ректор залучив відомих українських бібліографів і книгознавців Л. У. Биковського, Ю. О. Іванова-Меженка, С. О. Сірополка, М. І. Ясинського.

Основу університетської бібліотеки склали особисті зібрання І. І. Огієнка, привезені за його дорученням із Києва І. Г. Сливкою. За два роки, на час першої реорганізації університету, книжковий фонд бібліотеки зріс зі 114 документів, подарованих ректором, до 35951 примірника.

На прохання І. І. Огієнка відгукнулися численні інституції, свідомі інтелігенція. Наукове товариство імені Тараса Шевченка у

Львові передало бібліотеці 408 томів цінної літератури. Статистичний комітет губернського правління передав книгозбірні 6660 книг, міська чоловіча гімназія – 2716 видань. До формування фонду бібліотеки долучилися Кам'янець-Подільське церковне історико-археологічне товариство, бібліотека Київського університету св. Володимира, департамент середніх і вищих шкіл Міністерства народної освіти, ряд українських видавництв, духовних навчальних закладів. Рукописні раритети та стародруки передала Кам'янець-Подільська духовна семінарія. Собор Києво-Печерської лаври подарував книгозбірні Острозьку Біблію 1581 р. Д. Дорошенко з цього приводу згадував: «... з Києва встигли привезти комплекти видань тамошніх наукових інституцій, а зі Львова – комплект видань Наукового товариства імені Шевченка» [31, с. 17].

Бібліотека поповнювалася і за рахунок книг із розорених або залишених власниками маєтків та колишніх державних установ. Так, військово-архівна комісія Головного управління мистецтв за розпорядженням Головного отамана передала до університетської бібліотеки архів Дворянського зібрання та архів колишнього жандармського управління [26, с. 229]. Стародавні польські видання, книги з українського національного питання, французька вольтерівська енциклопедія та інші були виявлені в залишеному панському маєтку під Кам'янцем [34].

До справи комплектування бібліотеки долучалися викладачі університету, службовці та пересічні громадяни з усіх регіонів України. М. Хитьков подарував 2230 прим., С. Русова – 642 прим., П. Бучинський – 273 прим., професор В. Біднов придбав 47 найменувань книг [14, с. 292; 31, с. 18; 35, с. 13].

У грудні 1918 р. університет придбав приватну бібліотеку в Могилев-Подільському, для перевезення якої знадобився цілий залізничний вагон [34]. Професор Чернівецького університету І. Гільберг запропонував придбати в нього за 100 тис. крон зібрання класичної філології, розміщене в 40 скринях. Відомий подільський педагог і просвітник М. Пашенко подарував університету книжкову колекцію, зібрану за сорок років педагогічної діяльності, та зголосився упорядкувати фонди бібліотеки [26, с. 346; 31, с. 18]. У січні 1919 р. приват-доцент Л. Т. Білецький, за дорученням І. І. Огієнка, закупив у книгарнях Києва десятки цінних видань для бібліотеки, зокрема «Архив Юго-Западной России» із усіма додатками, примірники «Киевской Старины» [10].

У липні 1919 р., виконуючи доручення ректора, приват-доцент Л. Б. Б'ялковський придбав у маєтку Казимира Пулавського в с.

Завадинці Кам'янецького повіту 106 томів цінної літератури і доправив їх до університету [6]. У серпні того ж року фонди університетської бібліотеки поповнили 2 тис. примірників з історії Польщі та польської літератури, придбаних у поміщика Даревського [19]. Важче було привезти до університету кількатисячну бібліотеку графа Холоневського, що зберігалася у містечку Янів Вінницького повіту. Уповноважені власником особи просили ректора І. І. Огієнка «... вжити заходів для рятування цієї збірки та пропонували перевезти до Кам'янця-Подільського і включити на правах депозиту в книгозбір Університетської Бібліотеки» [2, с. 5]. У жовтні 1919 р. на перевезення цієї книгозбірки правління університету асигнувало 10 тис. гривень [5]. Транспортування колекції ректор доручив другому помічникові бібліотекаря Л. Ю. Биковському [19].

Інколи рідкісні видання доставляли до університету військовики. Зокрема, у листопаді 1919 р. державний інспектор 2-ї пішої дивізії армії УНР передав бібліотекарю К-ПДУУ 80 томів енциклопедичного видання Брокгауза і Єфрона, що були конфісковані в маєтку села Романи Ольгопільського повіту. Подарунок було зроблено за згодою місцевих селян [2].

У січні 1920 р. Кам'янець-Подільська державна українська гімназія ім. С. Руданського передала університету понад 1 тис. «старих цінних книжок», зокрема чимало українських стародруків. У липні того ж року Подільський римо-католицький єпископ Маньковський і ксьондз Неселевський подарували закладові цінну збірку латиною [27, с. 51, 84].

Для поповнення фондів університетської книгозбірни ректор І. І. Огієнко використовував дипломатичні канали. Більшість посольств, офіційних представництв УНР за кордоном із розумінням ставилися до проблем університету, зокрема дипломатична місія УНР у Румунії в травні 1920 р. літаком доправила в Україну 10 пудів книжок, подарованих університету Академією наук сусідньої держави.

Усього лише за два роки книжковий фонд бібліотеки зріс від перших 114 книг, подарованих ректором, до 35951 примірника на час першої реорганізації. Масштабом бібліотечної роботи та станом фонду був приємно вражений комісар-міністр польського уряду на теренах Поділля й Волині А. Мінькевич, який 10 лютого 1920 р. в супроводі ректора І. І. Огієнка оглянув університетську книгозбірню. Тож цілком закономірно, що бібліотека отримала назву фундаментальної, тобто – великої, значної як за кількістю літератури, так і за особливостями роботи. У період перебування уряду УНР в Кам'янці-Подільському

вона виконувала функції всеукраїнського бібліотечного центру, який надавав інформаційні послуги державним чиновникам [31, с. 22].

Загалом із 17286 подарованих бібліотеці видань були наукові історичні, філософські, математичні, географічні, економічні праці, зібрання класичної художньої літератури, стародавні польські видання, книги з українського національного питання, французька вольтерівська енциклопедія та ін. Найціннішими у фонді бібліотеки були стародруки, кількість яких у жовтні 1920 р. сягнула 814 томів: 45 не датованих, 24 – XVI ст., 82 – XVII ст. і 663 – XVIII ст. [32, с. 201].

Зауважимо, що профіль комплектування фондів у 1920 р. постійно переглядався, зокрема, частину книг переважно польською мовою внаслідок рекомплектування передано з університетської бібліотеки до книгозбірні при Українській академії наук [38, с. 39].

Під час наступних реорганізацій книгозбірні університету частина документів потрапила та зберігається у фонді Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Належність видань до бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету підтверджують провенієнції, зокрема овальна печатка фіолетового кольору «Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету», а згодом «Всенародна бібліотека України», «В.У.А.Н. Відділ польської літератури. Бібліотека УАН» розміщені на титулах документів фонду літератури польською мовою: Syrokomla Wladislaw. Dzieje literatury w Polsce od pierwiastkowych czasów do XVII wieku; Orzeszkowa Eliza. Sylwek Cmentarnik: powieść; Krazewski J. I. Latarnia Czarnoksiężska: obrazy nazych czasów; Mysing O. Berezyna : powieść historyczna; Doroszewicz W. Sachalin; Rosewelt T. Życie hodowców amerykańskich; Weber G. Rys dziejów powszechnych Jerzego Webera; Los Wincenty Hr. Sasiedzi [38, с. 39].

Перша реорганізація університету та його фондів відбулася 9 січня 1921 р. Замість університету започатковано Інститут теоретичних наук (ІТЕН). 26 лютого 1921 р. рішенням колегії Укрголовпрофосу на базі Кам'янець-Подільського ІТЕН було утворено два самостійні вищі навчальні заклади – Інститут народної освіти та Сільськогосподарський інститут. Бібліотечні книги були розподілені між двома вишами та частково передані до інших установ і навчальних закладів. Частина літератури була евакуйована з групою викладачів у м. Тарнів (Польща) і там продовжувала зберігатися як книгозбірня Кам'янець-Подільського державного українського університету. Окремі документи дивом збереглися в Кам'янець-Подільському міському державному архіві й 2003 р. були повернуті університету

рішенням виконкому Кам'янець-Подільської міської ради [26, с. 333; 31, с. 44-45].

У спадок бібліотеці Інституту народної освіти дісталася лише незначна частина літератури із книгозбірні університету, тому її довелося створювати майже заново. Найгострішою була потреба в підручниках, особливо україномовних. Ситуацію рятували викладачі, які масово дарували бібліотеці власну літературу. Упродовж 1921-1922 рр. книгозбірня майже не мала фінансових можливостей для поповнення книжкового фонду, які траплялися лише епізодично. Уже з другої половини 1922-1923 академічного року розпочалось комплектування книгозбірні відповідно до вимог навчальних планів ІНО та інших навчальних закладів, що нею користувалися. За рішенням ради Української книжкової палати від 7 січня 1924 р. бібліотека увійшла до 10 книгозбірень, що мали право отримувати обов'язковий примірник від Української книжкової палати [31, с. 47-48]. Тож комплектування фондів бібліотеки набирало планового, системного характеру, змінювався зміст її роботи. Бібліотечні працівники сприяли налагодженню системи забезпечення періодичними виданнями.

Упродовж 30-х років бібліотека пройшла кілька реорганізацій. У 1930 р. Інститут народної освіти було реорганізовано в Інститут соціального виховання (далі – ІСВ) з трирічним терміном навчання, в 1933 р. – у педагогічний. За даними наркомату освіти УСРР, на початку 1932 р. ІСВ був достатньо забезпечений науково-педагогічними кадрами, а бібліотека – підручниками та літературою [31, с. 70].

Із 1932 р. куратором бібліотеки став помічник ректора у навчальних справах. Саме в цей час з її фондів вилучено 1373 примірники «не рекомендованої» і непридатної літератури [3; 31, с. 70]. Навесні 1932 р. розпорядженням Наркомосвіти УСРР бібліотека Кам'янець-Подільського ІСВ була позбавлена права на отримання обов'язкових примірників із видавництв [8; 31, с. 71]. На цей час у фонді книгозбірні зберігалось майже 60 тис. примірників різних документів, зокрема рідкісних, раритетних, і ще 60 тис. в архіві інституту [30; 31, с. 71].

У 1935 р. педінститут було розформовано, а фонд бібліотеки розподілено між Ніжинським, Одеським, Черкаським, Київським, Вінницьким і Бердичівським педінститутами. Частина стародруків і рідкісних видань бібліотеки, зокрема колекція стародруків з орнітології, опинилася у ВУАН, інші – в обласній бібліотеці,

облдержархіві та краєзнавчому музеї, що розміщувалися в Кам'янці-Подільському [15, с. 27; 31, с. 74].

У 1939 р. через нестачу вчителів для села було відновлено Кам'янець-Подільський учительський інститут і розпочато створення його книгозбірні. Напередодні війни бібліотека налічувала 20 тис. документів навчально-методичної та наукової літератури, фахової періодики [20, с. 78; 31, с. 74]. У жовтні 1941 р. в окупованому Кам'янці-Подільському було відкрито Інститут народної освіти, який отримав фонди бібліотеки колишнього учительського інституту, міської та деяких шкільних книгозбірень, проте цей інститут проіснував недовго [37].

Із звільненням Кам'янця-Подільського від окупантів розпочався новий етап діяльності навчального закладу та його книгозбірні. Бібліотекарі вкотре розпочали формування фонду, що нараховував 402 книги [16; 31, с. 76]. Поповненню документного фонду бібліотеки значно сприяла постанова Раднаркома УРСР «Про забезпечення вузів УРСР підручниками». Упродовж 1945 р. до інститутської бібліотеки надійшло майже 2000 книг із Москви, 350 – з Києва, 550 – закуплено в комісійних крамницях [20; 31, с. 77]. А постанова Раднаркому і ЦК Компартії України від 8 березня 1946 р., яка зобов'язала Наркомат освіти і видавництво «Радянська школа» видати упродовж 1946-1947 рр. основні підручники і посібники. На початок 1948 р. документальний ресурс бібліотеки вже налічував 13283 примірники [31, с. 78, 255].

У 1949 р. педагогічний інститут та бібліотека були розташовані в будівлі колишньої чоловічої гімназії (сьогодні – навчальний корпус №2, вул. Татарська, 14). Комплектуванню фонду сприяло внесення бібліотеки вишу до списку наукових бібліотек Української РСР [31, с. 84]. У 1950 р. фонд книгозбірні складав 33092 документи [31, с. 255]. Упродовж другої половини ХХ ст. фонди бібліотеки зростали: 33092 документів у 1950 р., 788222 – у 1991 р. (в середньому 18418 документів щорічно).

У 1958 р. фонд інститутської книгозбірні був визнаний найбільшим у Хмельницькій області [13, с. 34; 31, с. 88]. Зростав авторитет бібліотеки серед книгозбірень педагогічних інститутів. У 1967 р. за результатами соціалістичних змагань серед бібліотек педагогічних інститутів книгозбірня стала переможцем змагання, а її завідувач Й. І. Токар і керівник відділу комплектування М. Ф. Островська були відзначені преміями Міністерства народної освіти УРСР [31, с. 92].

Після проголошення незалежності України у зв'язку зі складною економічною ситуацією та зменшенням фінансування навчального закладу темпи комплектування бібліотечних фондів уповільнилися. Зменшилося виділення коштів на придбання літератури, передплату періодичних видань, відбулося скорочення штату. Ситуація змінилася на початку нового століття – упродовж 2001-2017 рр. бібліотечний фонд зріс з 820735 до 973904 документів. У 2003 р. фонд бібліотеки поповнився 24 тис. унікальних друкованих видань, переданих із Кам'янець-Подільського міського державного архіву, серед них – частина документів колишнього Кам'янець-Подільського державного українського університету, що підтверджується печаткою фіолетового кольору «Кам'янець-Подільський державний український університет» (окремі були затушовані або стерті).

На сьогодні інформаційний ресурс бібліотеки є унікальним за змістом і видами документів. У 2010 р. серед бібліотек класичних університетів фонд бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка посідав 4 місце, поступаючись фондам книгозбірень Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (майже 1,2 млн. документів), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (майже 980 тис. документів), Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя (майже 980 тис. документів) [7]. Серед бібліотек Хмельницького методичного об'єднання фонд книгозбірні Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка найчисельніший – майже 974 тис. примірників [18].

Зазначимо, що не всі бібліотеки класичних університетів у структурі фонду мають рідкісні та цінні документи. Такі колекції мають: Наукова бібліотека (далі – НБ) Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича – 71428 од. зберігання; бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка – 27761; НБ Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка – 21575; бібліотека Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського – 10000; бібліотека Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – 9839 [6].

Сьогодні бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка має розвинуту структуру, яка формувалася поступово та охоплює всі дев'ять факультетів. Після відновлення діяльності учительського інституту в жовтні 1944 р. бібліотека розташовувалась лише в двох кімнатах середньої школи № 8 (вул. Шевченко, 22). Одна з яких слугувала читальним залом, а інша

– книгосховищем [31, с. 78]. У 1949 р. бібліотеку перенесено до Старого міста у приміщення колишньої чоловічої гімназії, що дозволило забезпечити видачу літератури на абонементі та в читальному залі [31, с. 84]. 1955 р. розпочав діяльність інформаційно-бібліографічний відділ бібліотеки.

Зміни у структурі бібліотеки відбулися після закінчення добудови до головного корпусу інституту (1972 р.), на третьому поверсі якого почав функціонувати відділ абонементу, а на четвертому – читальний зал на 200 посадкових місць. Було поліпшено умови роботи трьох відділів – комплектування, бібліографії та обробки літератури [31, с. 93]. У 1986 р. відкрито абонементи фізико-математичного (навч. корпус №4, вул. Уральська, 1/2) і педагогічного факультетів (навч. корпус №6, вул. Уральська, 1Б), а також читальний зал останнього [31, с. 95].

На початку 2000 р. бібліотека мала в своїй структурі 4 читальних зали та 4 абонементи. У 2004 р. на історичному факультеті було створено відділ рідкісних видань (навч. корпус № 2, вул. Татарська, 14) на базі масиву документів колишнього Кам'янець-Подільського міського державного архіву, в наступному році відкрито читальний зал природничо-економічного факультету (навч. корпус №9, вул. Суворова, 52). Невдовзі розпочав роботу читальний зал Інституту реабілітації (навч. корпус №8, вул. Польський ринок, 6).

У 2007 р. почали функціонувати відділ електронних інформаційних ресурсів і читальний зал електронної бібліотеки. Сьогодні структура книгозбірні складається з 4-х підрозділів: відділу абонементів та читальних залів (4 абонементи та 8 читальних залів), відділу комплектування та наукової обробки документів, відділу електронних інформаційних ресурсів, інформаційно-бібліографічного відділу. Працівники бібліотеки забезпечують якісне обслуговування користувачів та систематичне поповнення інформаційного ресурсу книгозбірні. Останній – стратегічна база бібліотеки навчального закладу, її інформаційне середовище. В сучасних умовах він представляє симбіоз традиційних документальних ресурсів на паперових носіях і електронних ресурсів локального й мережевого доступу.

До традиційних ресурсів належать: документальний фонд та науково-довідковий апарат бібліотеки. Електронні ресурси більш різноманітні: електронний каталог, повнотекстова база даних (далі – БД), інституційний репозитарій, електронні документи на дисках, Інтернет-ресурс. Здатність фонду документів на різних носіях інформації забезпечувати наукову і навчально-педагогічну діяльність

університету і є сьогодні критерієм якості обслуговування бібліотеки.

Основним видом інформаційної діяльності бібліотеки був і залишається документний фонд, який потребує правильного комплектування, збереження та використання. За 1991-2017 рр. фонд книгозбірні збільшився на 185682 документи і на 2018 р. налічує 973904 примірники (наукових видань – 359349, навчальних видань – 466555, літературно-художніх видань – 148000) [16]. У фонді бібліотеки є 1856 дисертацій (41 друкована та 1815 електронних), 4260 авторефератів дисертацій (2634 друковані та 1626 електронних видань) [18].

Станом на вересень 2018 р. основний фонд бібліотеки зосереджено у головному корпусі: 718104 примірники (612108 документів – на центральному абонементі, 12983 – читальний зал № 1, 40968 – читальний зал № 2; читальний зал електронної бібліотеки – 46234; інформаційно-бібліографічний відділ – 5811). Решта примірників зберігається у підрозділах бібліотеки: історичний факультет – 54404 (читальний зал та абонемент), відділ рідкісних видань – 27761; педагогічний факультет – 42470; фізико-математичний факультет – 28144; природничий факультет – 11148; економічний факультет – 9403; факультеті корекційної педагогіки та психології – 14357. Фонди бібліотеки розкривають довідково-пошуковий апарат книгозбірні, який висвітлює її склад, зміст, місце розташування видань.

Пріоритетним напрямом роботи університетської книгозбірні є формування книжкового фонду, насамперед за рахунок найновіших україномовних, у тому числі навчальних, навчально-методичних, наукових, літературно-художніх, літературознавчих, довідкових видань. Посилення інформаційного ресурсу книгозбірні реалізується шляхом закупівлі документів. Моніторинг книгозабезпечення навчального процесу відділом комплектування та наукової обробки документів бібліотеки дозволяє контролювати забезпечення підручниками навчальних дисциплін, викладання яких забезпечують кафедри університету.

Паралельно із традиційним поповнення фонду (придбанням літератури у видавництвах та книгорозповсюджуючих організаціях, передплатою фахових періодичних видань) є дарування книг бібліотеці. Серед таких меценатів – Баженов Л. В., Бахмат Н. В., Бесарабчук Г. В., Вержиховька О. М., Гурський В. А., Демчик К. І., Дубінський В. А., Дуткевич Т. В., Жигульова Е. О., Завальнюк О. М., Ковальчук Г. П., Комарніцький О. Б., Конет І. М., Копилов С. А., Кучинська І. О., Кушнір Б. М., Лабунець В. М., Матвеев М. Д.,

Миронова С. П., Попова Л. Б., Продар М. В., Рарицький О. А., Сербалюк Ю. В., Смолій В. А., Солопчук Д. М., Співак В. І., Стасюк І. І., Сторчова Т. В., Урсу Н. О., Федьков О. М., Філінюк А. Г., Хоптяр Ю. А., Яропуд З. П. та ін.

Вагомий внесок зробили закордонні меценати – у різні роки до фонду бібліотеки подарували книги професор Василь Верига (Канада), радник посольства Республіки Польща в Україні з питань культури Ольга Гнатюк, колишній староста Саноцького повіту Богдан Струсь, бургомістр Санока Войцех Бляхарській, професор Павло-Роберт Магочій та ін. [24, с. 2].

Найбільший дар зробили спадкоємці П. М. Дорожинського (2264 прим.) та Є. М. Паранюк (1552 прим.) [24; 25; 32]. Зокрема, останній зробив значний внесок у комплектування фонду наукової бібліотеки – упродовж 2006-2008 рр. він надіслав поштою зарубіжні видання англійською, французькою, німецькою та іспанською мовами [25].

У 2016 р. за сприяння випускника історичного факультету, кандидата історичних наук, Д. Решетника найбільший дар до бібліотеки зробили спадкоємці українського політичного і громадського діяча, голови Центрального Проводу Об'єднання українських націоналістів (державників) – ОУН(д) (2005-2015 рр.), члена Національної спілки журналістів України, члена Клубу канадських етнічних журналістів, головного редактора пресового органу Організації Державного Відродження України «Самостійна Україна – Free Ukraine» та інформаційного бюлетеня «Сурмач», ветерана організованого українського націоналістичного руху П. М. Дорожинського.

3 серпня 2016 р. в Центральному державному архіві зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ) відбулося підписання угоди представником родини Дорожинських про передачу документів особистої колекції ЦДАЗУ і бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Значну частину подарованого складають періодичні видання за різні роки і література переважно з історії України.

Значним поповненням фонду бібліотеки у вересні 2016 р. став дарунок професора, завідувача кафедри українознавчих студій Торонтського університету, президента Карпаторусинського науково-дослідного центру Сполучених Штатів Америки, дійсного члена академії наук Королівського товариства Канади Павла-Роберта Магочія 21 видання, з яких 14 – іноземними (англійською, польською, чеською) мовами [24, с. 5]. Зрештою, традиція, започаткована І. І. Огієнко, дарувати до бібліотеки університету видання,

залишається актуальною й сьогодні.

Розробка нових моделей вищої освіти та орієнтація на розвиток інноваційної освіти із застосуванням різних технологій навчання вимагають від бібліотек вищів не тільки підвищення якості роботи і вдосконалення процесів, але й суттєвих змін у модернізації організаційної структури. Сьогодні характерною рисою освітнього процесу є той факт, що у навчальних планах зростає частка годин самостійної роботи студентів (до 70%), що забезпечується інформаційними ресурсами бібліотеки [12, с. 289].

Ефективність самостійної роботи у бібліотеці залежить від упровадження сучасних освітніх технологій, забезпеченості літературою (навчальною, навчально-методичною, довідковою та науковою), наявності робочих місць, обладнаних електронною технікою, доступу до Інтернет-ресурсу. Зазначені елементи є в бібліотеці університету, а бібліотечні фахівці систематично працюють над удосконаленням інформаційного ресурсу.

У 2006 р. для покращення інформаційного забезпечення навчально-методичної, науково-дослідної та виховної роботи, що сприяє підвищенню якості підготовки здобувачів вищої освіти, закуплено автоматизовану бібліотечну інформаційну систему (АБІС) «УФД/Бібліотека». Дана програма дозволила автоматизувати процеси, пов'язані з комплектуванням фонду, каталогізацією документів, обслуговуванням віддалених користувачів. Орієнтація на якісне й оперативне надання інформації реалізується шляхом удосконалення веб-сторінки бібліотеки, систематичного поповнення електронного каталогу, повнотекстової бази документів, інституційного репозитарію, участі у корпоративних проектах зі створення електронних зведених баз тощо. Працівники книгозбірні надають довідково-інформаційне обслуговування та довідки в режимі реального часу в Інтернеті.

Для задоволення інформаційних запитів в електронній формі функціонує читальний зал електронної бібліотеки (далі – ЧЗЕБ). Його співробітники надають консультації біля комп'ютерів, організовують інформаційне обслуговування за допомогою електронної пошти, беруть участь у проведенні Дня кафедри університету, створюють віртуальні виставки, презентації, бук-трейлери, організовують вебінари. У березні 2017 р. на сайті бібліотеки започатковано нову послугу – «Віртуальне визначення УДК та ББК», що користується активним попитом.

Одним із головних складових інформаційного ресурсу бібліотеки і частиною віртуального обслуговування є електронний каталог. Він

дозволяє студентам комфортно й оперативно отримувати відомості про фонд бібліотеки. На вересень 2018 р. електронний каталог містить 262639 бібліографічних записів назв на 486897 примірників документів, а користувачі бібліотеки мають доступ до 46992 електронних видань.

Електронний ресурс, який діє лише в локальній мережі університету, – це повнотекстова база документів, доступ до якої здійснюється за наявності читацького квитка та пароллю доступу з робочих місць ЧЗЕБ. До повнотекстової бази бібліотеки прикріплено 22652 документи.

Інституційний репозитарій (електронний архів) університету наповнюється працями науково-педагогічних працівників. Репозитарій накопичує, зберігає електронні публікації та електронні версії документів (творів) наукового, освітнього та методичного призначення (1780 документів), створені науково-педагогічними працівниками різних факультетів, аспірантами та студентами університету, а також надає до них постійний безкоштовний доступ у мережі Інтернет. Лише упродовж 2017 р. віртуальні користувачі переглянули документи з інституційного репозитарію 67020 разів [18]. Триває робота над редагуванням репозитарію та укладанням договорів з викладачами університету щодо розміщення їх наукового доробку в електронному архіві.

Користувачі бібліотеки мають доступ до бази даних електронних документів Polpred.com., а в листопаді 2017 р. університет отримав доступ до міжнародної науково-метричної бази Scopus. Ведеться робота з оновлення профілю представництва університету в цій базі, організовуються вебінари щодо користування електронною базою та тренінг-семінари з питань пошуку інформації та розміщення публікацій у журналах, що входять до Scopus.

Фахівці бібліотеки є активним постачальником інформації в Інтернет-ресурс. У 2009 р. створено веб-сайт бібліотеки. Упродовж 2012-2013 н.р. було підготовлено нову версію сайту з кардинальною зміною його структури та зовнішнього вигляду [21, с. 222]. З лютого 2016 р. розміщено оновлену версію веб-сайту, зокрема змінено дизайн та трансформовано рубрики, а контент систематично оновлюється. Веб-сайт бібліотеки університету – електронний інформаційний ресурс, що містить відомості про історію та сучасну діяльність установи, її фонди та електронні ресурси, здійснює систематичне інформування щодо нових надходжень документів, проведення культурно-освітніх заходів, діяльності дорадчих органів бібліотеки. Даний ресурс сприяє проведенню навчального процесу – коли

викладачі та студенти розділені у просторі, часі, а більша частина самостійної навчальної діяльності здійснюється з використанням інформаційно-комунікативних технологій [22].

Складовою частиною віртуального бібліотечного середовища є представництво в популярних соціальних мережах «Facebook» і «Google+», сторінки яких слугують для переадресації до головного веб-сайту книгозбірні. За їх допомогою проводиться робота з інформування користувачів про послуги, заходи, що організуються та проводяться бібліотечними фахівцями.

Дослідження провідних співробітників Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБУ імені В. О. Сухомлинського) щодо діяльності освітянських книгозбірень Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України доводять, що книгозбірні Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка намагаються найповніше репрезентувати власну діяльність у соціальних мережах [36, с. 41].

Пріоритетним в діяльності книгозбірні університету є нарощування електронних ресурсів шляхом розвитку корпоративних зв'язків між бібліотеками. У квітні 2017 р. спільно з науковою бібліотекою Хмельницького національного університету (далі – ХНУ) розпочато формування Зведеної електронної бази (далі – ЗвЕБ) «Науковці Хмельниччини». Упродовж 2017 р. до неї занесено 51 біобібліографічну статтю про докторів наук і професорів університету. Продовжується робота з наповнення зведеного електронного каталогу (далі – ЗвЕК) бібліотек ЗВО Хмельницької області. Систематично науковій бібліотеці ХНУ надаються відомості щодо назв документів.

Ефективною формою розкриття та узагальнення інформаційного ресурсу бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка є створення власного інтелектуального продукту. Важливим аспектом у цьому є видання бібліотеки, що розкривають інформацію про наявність у її фондах періодичних видань, рідкісних та унікальних документів, наукового доробку професорського-викладацького складу та здобувачів наукового ступеня, збірників науково-практичних конференцій, книг тощо.

Усвідомлюючи важливість інформування користувачів працівники бібліотеки започаткували і видають ряд серій: «Постаті в освіті і науці», «Бібліотекознавство. Книгознавство», «Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського національного

університету імені Івана Огієнка», «Хмельниччина краєзнавча», «Періодичні видання в науковій бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка».

Зокрема, у випусках «Календаря знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» (2005 – 2013 рр.) у хронологічній послідовності подано перелік визначних подій вишу і ювілеїв його працівників. У 2018 р. до 100-річчя заснування університету підготовлено черговий ювілейний випуск видання [23, с. 57].

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка С. Д. Абрамович зазначає: «Статус університету насамперед визначається кількістю та науковим авторитетом його викладачів» [1]. Відтак одним із пріоритетних завдань бібліотеки є упорядкування, систематизація та розкриття наукового доробку професорсько-викладацького складу. З цією метою у 2008 р. розпочато укладання персональних біобібліографічних покажчиків серії «Постаті в освіті і науці», що розкривають науковий доробок учених навчального закладу, подають біографічні відомості та літературу про їх життя й діяльність.

Першим із серії «Постаті в освіті і науці» опубліковано покажчик «Конет Іван Михайлович (до 30-річчя науково-педагогічної діяльності)». Згодом з'явилися покажчики про життя та науково-педагогічну діяльність І. В. Іваха (вип. 2), П. І. Свідера (вип. 3), А. П. Гаврищука (вип. 4), П. Д. Плахтія (вип. 5), династію математиків Гнатюків (вип. 6), З. П. Яропуда (вип. 7), Г. П. Ткачук (вип. 8), Є. І. Сохацької (вип. 9), П. С. Каньоси (вип. 10), В. А. Сорича та Н. М. Сорич (вип. 11), Б. Р. Ліпмана (вип. 12), Т. І. Сурової (вип. 13), С. Д. Абрамовича (вип. 14), І. В. Рибака (вип. 15), М. А. Печенюк (вип. 16), Л. Г. Любінської (вип. 17), Ю. А. Хоптяра (вип. 18; 22), В. П. Струманського (вип. 19), С. А. Копилова (вип. 20), А. Ф. Струманського (вип. 21), С. Є. Баженової (вип. 23), В. С. Степанкова (вип. 24). Усього на вересень 2018 р. друком вийшло 25 випусків.

Із метою поширення практичного досвіду, теоретичного узагальнення проблем бібліотекознавства та книгознавства, публікації тез і доповідей науково-практичних конференцій, що проводяться на базі бібліотеки університету, оприлюднення бібліографії, рецензій, критичного матеріалу та документів з різних питань бібліотечної справи й книгознавства започатковано науковий збірник «Наукові

праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство». Ініціаторами його створення стали ректор О. М. Завальнюк і директор бібліотеки В. С. Прокопчук. Перший випуск побачив світ у 2008 р., другий – 2010 р., третій – 2013 р., четвертий – 2015 р.

Провідну роль у забезпеченні інформаційних потреб різних категорій користувачів виконує краєзнавча бібліографія. Для розкриття документальної бази краєзнавства у 2012 р. започатковано видання бібліографічних покажчиків серії «Хмельниччина краєзнавча». Вийшли друком п'ять випусків: «Просвітницький рух на Поділлі (1906-2011 рр.)» (2012 р.), «Матеріали і тези Подільських історико-краєзнавчих конференцій (1965-2010): зведений каталог і покажчик змісту» (2013 р.), «Шевченкіана Хмельниччини: бібліографічний покажчик. До 200 – річчя від дня народження Т. Г. Шевченка» (2014 р.), «Наукові збірники історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зведений каталог і покажчик змісту» (2015 р.), «Наукові збірники філологічних факультетів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зведений каталог і покажчик змісту» (2016 р.) [23, с. 63; 28; 29].

Щорічник книгозбірні університету «Періодичні видання в бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» (2005-2018 рр.) подає перелік передплачених бібліотекою фахових періодичних видань на поточний рік. Інформація про видання систематизована за розділами «Газети», «Журнали», «Місцева періодика», підрозділами «Українські періодичні видання», «Зарубіжні періодичні видання» й подані в алфавітному порядку.

У бібліотеці університету зберігаються два особові фонди – Є. М. Паранюка та П. М. Дорожинського. З метою їх популяризації було видано науковий збірник «Євген Паранюк – етнограф, дослідник української діаспори, меценат (до 90-річчя від дня народження)» (2013 р.) та бібліографічний покажчик «Видання особового фонду Павла Дорожинського, які зберігаються у фонді читального залу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» (2017 р.) [11; 24].

Створення і випуск власної бібліографічної продукції значно сприяє поширенню інформації про фонди бібліотеки, проведенню наукових досліджень, якісному задоволенню потреб користувачів вторинною інформацією, а також популяризує досягнення викладачів університету та розкриває їх науковий доробок.

Отже, упродовж сторічної історії навчального закладу бібліотека є головним інформаційним центром, що виконує покладену на нею місію – задоволення інформаційних потреб навчально-методичної, науково-дослідної та виховної роботи, використовуючи у своїх процесах інноваційні форми та методи діяльності. Працівники бібліотеки забезпечують надання бібліотечних послуг, виробничих процесів. Досягнення високої якості обслуговування користувачів – це пріоритетний напрям діяльності бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Список використаних джерел та літератури

1. Абрамович С. Доктори наук, професори Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: довідково-бібліографічне видання / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Абетка-Світ, 2013. 512 с. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 4. С. 368-369.

2. Биковський Л. Бібліотека Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету: Спомини. Нью-Йорк ; Вінніпег, 1949. 9 с.

3. Бібліографічне зведення на nereкомендовану та непридатну літературу за 1930-1931 рр. Для перегляду книжкових фондів бібліотек // ДАХО (Держ. архів Хмельницької обл.). Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 1342. Арк. 1-24.

4. Видання особового фонду Павла Дорожинського, які зберігаються у фонді читального залу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : бібліографічний покажчик / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; уклад.: Г. В. Гайшук, Т. М. Опря ; редкол.: В. А. Дубінський (голова), Л. В. Климчук (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський, 2017. 54 с.

5. Держ. архів Хмельницької обл. Ф. Р. 582. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 57.

6. Держ. архів Хмельницької обл. Ф. Р. 582. Оп. 2. Спр. 141. Арк. 1.

7. Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації педагогічного та інженерно-педагогічного профілю : інформ.-аналіт. огляд / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України

ім. В. О. Сухомлинського ; уклад. Л. А. Поперечна ; наук. ред. І. Г. Лобановська. Київ, 2010. 90 с.

8. До бібліотеки Кам'янець-Подільського ІСВ. 1931-1932 рр. // Держ. архів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 1496. Арк. 38, 52.

9. До Пана Ректора Кам'янець-Подільського університету від ПреподавателяВеликосорочинської учительської семінарії Івана Григоровича Сливки. Прохання // Держ. архів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 2-2 зв.

10. Документи про службову та громадську діяльність Л. Білецького // ЦДАВО України. Ф. 3876. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 103.

11. Євген Паранюк – етнограф, дослідник української діаспори, меценат (до 90-річчя від дня народження) : зб. наук. праць / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Наук. б-ка; [редкол.: Завальнюк О. М. (голова), Прокопчук В. С. (відп. ред.) та ін.]. Нью-Йорк ; Кам'янець-Подільський ; Пряшів, 2013. 168 с. : іл.

12. Єпіфанова О., Савельєва В. Інформаційні ресурси бібліотек вищого навчального закладу: організація, використання, управління (З досвіду роботи Наукової бібліотеки Східноєвропейського національного університету ім. В. Даля) // Вісник Львівського університету. Серія: книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. 2011. Вип. 6. С. 279-290.

13. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918-2006 рр.) : іст. нарис. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2006. 196 с.

14. Завальнюк О. М. Професорсько-викладацька корпорація і фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.). Освіта, наука і культура Поділля : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. Т. 10. С. 292.

15. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918-2005 рр.) : іст. нарис. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. 172 с.

16. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Матеріали до історії Кам'янець-Подільського державного університету : довід.-статист. матеріали Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. С. 56.

17. Звіт по бібліотеці та читальні Кам'янець-Подільського державного українського університету за півріччя 1918-1919 рр. // ДАХО (Держ. архів Хмельницької обл.). Ф.Р. 582. Оп. 1. Спр. 89а. Арк. 43.

18. Звіт про роботу бібліотеки за 2017 рік / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Бібліотека. Кам'янець-Подільський, 2018. 45 с.

19. Кам'янець-Подільський державний український університет: робота із збереження культурно-історично спадщини регіону (1919-1920 рр.). URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-5082.html> (дата звернення: 27.11.2017).

20. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. 408 с.

21. Кантлін С. О. Електронні інформаційні ресурси наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: стан та перспективи розвитку. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 3. С. 219-223.

22. Климчук Л. В. Веб-сайт бібліотеки як складова інформаційного забезпечення університету. Просвітницька діяльність бібліотек вищої школи: проблеми, пошук, перспективи : матеріали наук.-практ. конф. бібліотек вищих закл. освіти Хмельницького обл. метод. об'єднання, м. Кам'янець-Подільський, 20 квітня 2016 р. / редкол.: О. О. Мачей, С. А. Молчанова, О. С. Нечипорук ; гол. ред. О. Б. Айвазян. – Хмельницький : НБ ХНУ, 2016. URL: http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/konf_2016. (дата звернення: 27.11.2017).

23. Климчук Л. В. Видання та публікації бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2012-2017 рр.). Вісник Одеського національного університету. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2017. Т. 22. Вип. 2. С. 56-65.

24. Климчук Л. В. Поповнення фонду бібліотеки рідкісними дарчими виданнями. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-5082.html> (дата звернення: 29.11.2017).

25. Литвиненко О. В. Щедрий дар Євгена Паранюка // Студентський меридіан. 2006. 16 лис. С. 7.

26. Ляхоцький В. П. Тільки книжка принесе волю українському народові...: Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона). Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. 664 с.

27. Огієнко І. Рятування України. На тяжкій службі своєму народові. Вінніпег : Волинь, 1968. 96 с.

28. Опря Т. М. Науково-бібліографічна діяльність наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені

Івана Огієнка. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. Вип. 2. С. 457-464.

29. Опря Т. М. Показчики як форма розповсюдження бібліографічної інформації. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. Вип. 3. С. 211-215

30. Організація державних фахових бібліотек як основа мережі фахових бібліотек УСРР : тези. 1930 р. Мережа фахових бібліотек УСРР. 1930 р. // ЦДАВО України. Ф. 337. Оп. 1. Спр. 9518. Арк. 31.

31. Прокопчук В. С., Філіпчук Л. Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с.

32. Резнічук Л. В. Документальний фонд – головне багатство бібліотеки. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Наукова бібліотека. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. Вип. 3. С. 200-205.

33. Сливка І. Г. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету. Свято Поділля : видання Подільського українського товариства «Просвіта». 1918. 22 жовтня. С. 7.

34. Тимошик М. С. «Лишуть навіки з чужиною...» Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження : наук. вид. Київ : Наша культура і наука ; Вінніпег, 2000. С. 68.

35. Федорук О. Передмова. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої). Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. С. 13.

36. Хемчян І., Соколовська Н. Освітнянські бібліотеки України в соціальних мережах. Вісник Книжкової палати. 2015. № 8. С. 39-43.

37. Хоптяр Ю. А. Стан освіти в Кам'янець-Подільській окрузі у період у період німецько-фашистської окупації (1941-1944 рр.). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2013. Т. 23 : На пошану професора С. А. Копилова. С. 513-519.

38. Якубова Т. Книги з бібліотек Західної та Правобережної України: книгознавчі й бібліотекознавчі особливості // Вісник Кн. палати. 2017. № 8. С. 36-41.

Sergey Kopylov, Liudmyla Klymchuk

Information resource of educational, methodological and research work in the Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University

The article summarizes the scientific work of the researchers of the history of the university and its books collectives. The evolution of the Library of the University from the first gift books of Ivan Ogienko in 1918 to the modern informational resource, which combines documentary fund and electronic resources, is traced. The replenishment of the fund of the college educational institution with the help of editions is analyzed. The modern electronic resources of the library are described. Issues of creation and distribution of own intellectual products are covered.

Key words: *Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Ivan Ohiienko, library fund, informational documentary resource, library of higher educational institution, electronic resource, dowry publications, scientific and bibliographic library publication.*

Одержавно 5 липня 2018 року

УДК 378.017.4:172.15:378.4 (477.43-21)

С.А. Копилов, Л.В. Горчак

Виховання патріотизму у студентів – пріоритетний напрям діяльності науково-педагогічних працівників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У статті здійснено ретроспективний аналіз досвіду роботи науково-педагогічних працівників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з патріотичного виховання студентської молоді. Основну увагу зацентовано на заходах з

виховання патріотизму у студентів. Хронологічні рамки дослідження: 1918-2017 рр.

Ключові слова: *студент, університет, виховання, патріотизм, державність, національна культура, національна свідомість, національна ідентичність.*

Патріотичне виховання молоді відіграє важливу роль у процесі сучасного становлення української державності. Це зумовлено тим, що: по-перше, глобалізаційні процеси загострюють кризу національної ідентичності, яка практично перетворилася на проблему національного виживання; по-друге, постсоціалістичні трансформації не відзначені позитивними структурними змінами в економіці України, що, у свою чергу, унеможливило поступальний розвиток країни. Як наслідок – зубожіння основної частини населення країни, поглиблення депресивного стану українського суспільства. По-третє, збройна агресія Російської Федерації ставить під сумнів право України «на існування як незалежної держави та переслідує остаточну мету – тотальне знищення України як нації, суб'єкта міжнародного права та геополітичної реальності» [28].

За таких складних умов «виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості» [19] – одна з важливих умов збереження суверенності й територіальної цілісності України. Проте в цій сфері є низка невирішених проблем на рівні держави: відсутність ефективного механізму формування та реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання; брак комунікацій з громадянським суспільством з питань національно-патріотичного виховання; недостатні зусилля держави у сфері політики консолідації суспільства, формування активної громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості громадян України, особливо дітей і молоді; брак духовності і моральності в суспільстві та наявність істотних відмінностей у системах цінностей, світоглядних орієнтирах груп суспільства, населення певних територій держави, окремих громадян; незавершеність процесу формування національного мовно-культурного простору, стійкості його ціннісної основи до зовнішнього втручання і відсутність єдиної державної інформаційно-просвітницької політики щодо питань організації та висвітлення заходів із національно-патріотичного виховання; недостатня нормативно-правова врегульованість сфери національно-патріотичного виховання і відсутність єдиних методичного та термінологічного підходів до процесу національно-патріотичного виховання; недостатність кваліфікованого кадрового потенціалу в органах державної влади,

органах місцевого самоврядування, у навчальних закладах для організації та здійснення заходів із національно-патріотичного виховання, нерозвиненість низової ланки в системі координації виховних процесів у цьому напрямі та ін. [32].

Вирішення окреслених проблем потребує консолідації зусиль на всіх рівнях державної влади та в усіх сферах суспільного життя, адже однією із особливостей патріотизму є те, що він формується і спрямовується певними політичними силами, засобами масової інформації, державними та громадськими інституціями. Важливою соціальною інституцією, що здатна забезпечити формування духовно-інтелектуальної нації як запоруки успішного розвитку держави, є освіта на всіх її рівнях. Вища освіта в системі освіти загалом займає домінуюче місце. Це пояснено тим, що вона забезпечує не лише підготовку фахівця в певній галузі, а й формування соціально активної особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу. За влучним висловом І. Огієнка, «студентство вищих шкіл – то найкращий цвіт нації, то найміцніший її ґрунт, на якому вона проростає» [25, с. 47].

У контексті проблематики нашої розвідки здійснено аналіз спеціальної літератури, який засвідчує, що патріотизм – це явище суспільно-історичне. Однослівне оформлення цього поняття датується XVIII ст., а найбільш поширеним його тлумаченням є: любов до Батьківщини, до рідної землі, шанобливе ставлення до історичного минулого, вірність культурним і релігійним традиціям. Досліджуючи соціально-філософські аспекти патріотизму українського суспільства, науковець Н. Волошина так групує погляди на патріотизм за джерелами: 1) праці В. Мономаха, Д. Заточника, К. Смолича, К. Туровського, у яких наголошується на любові до Батьківщини; 2) твори Г. Сковороди, М. Костомарова, Д. Яворницького, що обґрунтовують козацький патріотизм, та усна народна творчість; 3) праці В. Винниченка, Д. Донцова, М. Драгоманова, В. Липинського, Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки; 4) твори І. Дзюби, І. Драча, В. Чорновола, В. Стуса, Л. Костенко, В. Сосюри, П. Тичини; 5) наукові дослідження В. Андрущенка, М. Михальченка, В. Беха, І. Надольного, у центрі яких – поняття «любов до Батьківщини», «патріотична свідомість», «особистість», «суспільство», «національна ідея» тощо [5].

Теоретичні та концептуальні аспекти патріотичного виховання обґрунтовано і в працях Г. Ващенко, М. Грушевського, О. Духновича, І. Огієнка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Основа формування та збереження нації, на думку цих науковців, –

виховання почуттів «всенациональної одности» [25, с. 48], любові до своєї землі, рідної мови, культури, історії. З-поміж сучасних вітчизняних науковців, які досліджують актуальні аспекти феномену патріотизму, виокремимо В. Андрущенко, Т. Андрущенко, О. Базалука, Н. Волошину, О. Вишневецького, О. Гевко, С. Денисюк, О. Жаровську, І. Зязюна, М. Євтуха, О. Колодій, В. Кременя, І. Кучинську, В. Лутая, О. Стьопіну, Н. Череповську, М. Ярмаченко та ін. Зокрема, розглядаючи патріотизм як складову політичної мобілізації, Т. Андрущенко та С. Денисюк зазначають, що він є вродженою характеристикою людини, але такою, що розвивається в процесі комунікації (зокрема через вплив різних суспільних інституцій, ЗМІ та ін.), є конкретним, глибоко усвідомленим духовно-моральним ставленням громадянина до своєї Вітчизни, яке виявляється в активній і цілеспрямованій діяльності із забезпечення процвітання держави і захисту від злочинних посягань на її територіальну цілісність і державний суверенітет [1].

Мета пропонованої статті – ретроспективний аналіз досвіду роботи науково-педагогічних працівників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з патріотичного виховання студентської молоді упродовж 1918-2017 рр.

Історичним попередником Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка був Кам'янець-Подільський державний український університет – «...унікальний вищий навчальний заклад національного характеру, який вніс потужний вклад в українське відродження доби національно-демократичної революції 1917-1921 рр.» [30, с. 24].

Упродовж своєї історії діяльність навчального закладу була спрямована на формування національної інтелігенції та відродження української культури. Створення вишу в 1918 р. стало важливою культурно-історичною подією національного значення. 22 жовтня 1918 р. на святі відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету фундатор і перший ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету, відомий державний діяч, учений, професор, педагог, згодом – першоієрарх українського православ'я Іван Огієнко відзначив: «Наш університет український по духові й устроєві, а наша мета і науковий дослід, і виховання молоді» [15, с. 119].

І. Огієнко один із перших у вітчизняній педагогіці заклав основи української національної системи виховання. На його глибоке переконання, важливим чинником українського національного відродження є виховання в українців високої, священної любові до

свої Батьківщини – України. За І. Огієнком, «...немає в людини нічого милішого над свою Батьківщину, над свою рідну Землю! Де хто народився, де провів свої безтурботні дитячі роки, до тієї землі прив'язується він усією душею своєю на ціле життя... Рідний народ наш займає свою землю, і цю землю ми обов'язані любити всією душею, й берегти її всіма силами. Бож Рідна Земля – це те найкраще й наймиліше, що тільки має окрема людина, чи окремий народ... Рідна земля ніколи не забувається, а туга за нею все збільшується, коли нас доля заносить далеко і надовго від неї. Рідна земля – це матінка рідна, що вміє потішити й приголубити нас. От чому ми свою Україну звемо Ненькою, і любимо її понад усе» [22, с. 30]. У наш час термін «патріотизм» розуміють так: «суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів [11, с. 633]. Тож спільним для цих означень є усвідомлення своєї належності до рідного народу, любов до Вітчизни та готовність її захищати.

Важливим складником українського національного відродження І. Огієнко вважав також утвердження української літературної мови, і наголошував: «Літературна мова – це найцінніше й найважливіше оруддя духовної культури та найміцніший цемент єдності нації...» [22, с. 4]. В іншій праці він зазначав: «...рідна мова приносить державі – найсильніші патріотичні характери. Без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомості, без такої свідомості нема нації, а без свідомої нації – нема державности, як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення... народ, що не має соборної літературної мови, звичайно не є закінчена свідомо нація й щастя бути державним не знає; такий народ і політично не сильний, чому легко попадає в залежність сильнішого сусіда» [25, с. 3-4]. Учений переконливо стверджував, що утвердження української літературної мови є одним із важливих завдань «вищих рідномовних шкіл», яке реалізується шляхом добре організованої позашкільної освіти, а формами організації цієї роботи є курси літературної мови, гуртки, товариства [25, с. 46, 49-50].

Зазначимо, що вищі навчальні заклади, які на той час функціонували в Україні, керувалися Загальним статутом імператорських Російських університетів, згідно з яким навчання здійснювалося російською мовою [4]. Ректорат і вчена рада університету Святого Володимира категорично виступали проти

української мови. Так, у липні 1917 р. рада цього вишу надіслала Тимчасовому уряду меморандум, у якому заперечувала освіту українською мовою [35, с. 113]. Згідно з ухваленим Радою Міністрів Української держави «Законом про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету», затвердженим Павлом Скоропадським 17 серпня 1918 р., «викладовою мовою Кам'янці-Подільським державним українським університеті є мова українська...» [15, с. 206]. Отже, Кам'янець-Подільський державний український університет став саме тим осередком, де утверджувалася українська мова – «...мова соборна й державна» [24, с. 273].

Важливе мотиваційне значення мала ініціатива І. Огієнка щодо читання вступних лекцій, що теж сприяло підняттю патріотичного духу студентів. 1 листопада 1918 р. ректор виголосив вступ до історії української мови. Дещо пізніше приват-доцент М. Плевако прочитав вступні лекції на теми «Зміст і характер нової української літератури» та «Любов до рідного краю», професор П. Клименко – «Українська державність як проблема історії», приват-доцент Д. Дорошенко – «Розвиток дослідів українського минулого в XIX столітті в зв'язку з нашим національним відродженням», приват-доцент П. Клепатський – «Походження української нації» [15, с. 364-365].

У грудні 1918 р. рада студентських старост Кам'янець-Подільського державного українського університету ухвалила, що «в Українському Університеті лекції ([курси лекцій – авт.] мусять видаватись лише по українські» [15, с. 290-291].

Професорсько-викладацький склад університету від самого початку його функціонування мав всеукраїнський характер. Ректору І. Огієнкові вдалося залучити до викладання відомих учених з усієї України: В. Петра (ординарний професор кафедри грецької словесності), П. Бучинського (ординарний професор кафедри зоології, декан математично-природничого факультету), К. Широцького (професор кафедри історії й мистецтва), Л. Білецького (приват-доцент кафедри української літератури), М. Драй-Хмару (в. о. приват-доцент кафедри слов'янської філології), В. Біднова (екстра-ординарний професор кафедри історії, декан богословського факультету), М. Хведорова (ординарний професор кафедри математики), І. Крип'якевича (приват-доцент кафедри історії України) [15, с. 237-238], П. Клепатського (приват-доцент кафедри української історії), М. Плевако (приват-доцент кафедри української літератури), П. Клименко (екстра-ординарний професор кафедри історії, в. о. декана історико-філологічного факультету), Д. Дорошенка

(приват-доцент кафедри історії) [15, с. 251, 255-256] та ін. Усі викладачі, крім чеха В. Петра, проводили заняття українською мовою.

За короткий час викладачі вишу зуміли підготувати і видати україномовні курси лекцій майже із 25 навчальних дисциплін, переклали з російської і німецької кілька підручників і посібників. У двох секціях Наукового товариства університету викладачі виголосили 37 наукових доповідей, третину з яких було опубліковано. Загалом друкована україномовна продукція вчених нараховувала 60 одиниць [15, с. 19].

5 лютого 1919 р. Іван Огієнко на засіданні Ради народних міністрів УНР порушив питання про організацію університетської друкарні. Він наголошував: «...університет, який бажав би друкувати свій Вісник та кращі праці своїх незможних вихованців, а в наслідку – усе українське наукове життя, якому Українська держава повинна давати найбільшу піддержку». В умовах громадянської війни українською мовою було надруковано «Історію української мови» І. Огієнка, «Географію України» В. Гериновича, студентський літературно-науковий журнал «Нова думка» та ін. [23, с. 98-99].

У складних умовах становлення української державності ця діяльність мала надзвичайно важливе значення. Викладачі вишу зуміли організувати освітній процес на національних засадах. З-поміж навчальних дисциплін, що викладалися у закладі, виокремимо такі: «Історія України» (лектор – І. Крип'якевич), «Історія української мови» (І. Огієнко), «Історія української літератури» (Л. Білецький), «Історія української церкви» (В. Біднов), «Педагогіка» (С. Русова) [14, с. 358; 8, с. 9]. Через польську військову агресію не зміг прибути зі Львова до Кам'янка-Подільського історик, доктор філософії І. Крип'якевич [8, с. 4-5], а тому лекції з історії України читали приват-доцент П. Клепатський та професор П. Клименко.

Розвитку наукових інтересів молоді сприяли і студентські гуртки: фізико-математичний, гуманітарний, історико-економічний, бібліографічний та ін. [15, сс. 298, 325, 329]. Заслуговує на увагу й те, що студенти розуміли важливість становлення української науки. Студент фізико-математичного факультету С. Квасницький у газеті «Життя Поділля» (7 лютого 1919 р.) писав про математичний гурток: «В сучасний момент ми переживаємо кризіс розвитку науки і самої культури... В середніх та вищих школах, котрі мали дати свіжі наукові сили, навчання йде надзвичайно ненормально, час навчання зменшений до мінімуму, учні вдалися в політику. Особливо на таке становище освіти треба звернути увагу на Україні; Україні належить

відродити свою національну культуру, заснувати свою власну науку» [15, с. 293-294].

Зауважимо, що Кам'янець-Подільський державний український університет об'єднав не лише патріотично налаштованих викладачів, але й студентів, контингент яких постійно зростав (1918 р. – 414 осіб, кінець 1919 р. – 1497 і вересень 1920 р. – майже 2000 осіб [15, с.19]. О. Пащенко у своїх спогадах влучно схарактеризувала студентство вишу: «Студент Кам'янецького Університету – це був особливий тип, доти незнаний ні в які часи, ні в якому краю. Кам'янецький студент був усім для Кам'янця: був не тільки учнем, але й громадським діячем освітніх установ, організацій політичних, гуртків наукових, економічних... це були не тільки учні, але й будівничі свого краю» [26, с.125].

Назвемо лише окремі факти, що підтверджують ставлення студентів вишу до тогочасних подій. Так, 26 грудня 1918 р. в газеті «Життя Поділля» студенти звернулися із закликом записатися до «Кам'янецького Студентського полку січових стрільців, що формується з дозволу Головного Отамана в м. Кам'янці» [15, с. 290]; 6 березня 1920 р. віче студентів університету засудило розпорядження польської військової влади про депортацію до 10 березня 1920 р. з м. Кам'янця-Подільського за р. Збруч студентів-галичан (зібрання характеризувало намір поляків як «культурне насильство над українською нацією») [8, с. 15]; 10 березня 1920 р. студенти-галичани підписали протест на адресу польської адміністрації щодо зриву жандармерією урочистостей на честь І. Франка; 2 травня 1920 р. делегація студентів звернулася до голови Директорії УНР С. Петлюри з пропозицією проведення мобілізації студентської молоді для її участі в державному будівництві [8, с. 16].

Для вирішення питань «студентської діяльності і зокрема академічного устрою» студентство вишу 21 травня 1920 р. звертається до «усіх студентів –українців в Україні і за кордоном» із закликом взяти участь у Всеукраїнському Студентському Конгресі. У Зверненні вони так характеризують свою позицію: «В такий великий історичний мент Українське студентство не залишилось спокійним глядачем подій, а взяло на себе працю та провід в народі. Ні одна галузь людського життя не залишилась поза увагою студенства» [15, с. 334].

Функціонування державного українського університету в Кам'янці-Подільському сприяло перетворенню міста в національний науковий та освітній центр. Так, за ініціативи І. Огієнка, викладачів та студентів не лише у виші, але й у місті організовувалися різні публічні заходи, що сприяли підвищенню рівня національної свідомості та

патріотичності. Про це свідчить низка заходів (урочиста панахида, доповіді про світогляд і діяльність Т. Шевченка, виступи студентського хору тощо) [16, с. 27], організованих у 1919 р. та 1920 р. з нагоди вшанування пам'яті Тараса Шевченка [14, с. 31-45]. 21-22 жовтня 1919 р. заклад святкував першу [15, с. 638], а в 1920 р. – другу річницю університету. Відбулися церковні молебні, виступав університетський хор. У 1919 р. на свято прибула Директорія на чолі з С. Петлюрою та члени уряду. Прем'єр-міністр І. Мазепа наголосив: «...це свято дороге... для цілої України, для всіх тих, кому дороге існування нашої демократичної республіки, хто захищав добробут України», адже «...Університет є осередком найвищої національної культури, її надійна фортеця» [16, с. 27-28].

3 липня 1920 р. заклад урочисто відзначив роковини смерті І. Франка [16, с. 27], 28 вересня 1920 р. було вшановано пам'ять одного з професорів університету – К. Широцького [15, с. 634].

3-поміж заходів, які мали патріотичний характер, варто назвати і студентські вечірки. 31 грудня 1918 р. в приміщенні університету відбулася літературно-вокальна вечірка. Із газетного звіту про цей захід дізнаємося, що перед його початком В. Туркало виконала на роялі «Ще не вмерла Україна», після цього виступив студент Арк. Животко й гарно прочитав свій нарис про Лесю Українку [15, с. 291].

В умовах утвердження української мови як державної важливою була організація на базі університету різних курсів, зокрема, у 1919 р. провели курси з підготовки вчителів вищих початкових шкіл, курси української мови для вчителів-неукраїнців, однорічні педагогічні курси для вчителів середніх шкіл, 10-денні курси з підготовки 50 волосних інструкторів для Кам'янецького, Ушицького і Проскурівського повітів, українознавчі курси для православного духовництва Кам'янця [16, с. 28]. У червні 1919 р. при університеті відкрито безплатний лекторій для козаків армії УНР та робітників, у серпні 1920 р. – курси українознавства для урядовців, старшин і козаків окремого корпусу кордонної охорони [8, сс.11, 12]. Слухачам курсів було прочитано лекції з історії України (В. Біднов), історії української літератури (П. Клепатський), української народної нації (Л. Білецький), з економічних питань (А. Синявський), сучасного становища політичних партій в Україні (Н. Косенко), української мови (І. Огієнко), історії українського літературного процесу (П. Клименко), слов'янознавства (М. Драй-Хмара) та ін.

Важливе значення у формуванні національної свідомості як викладачів, студентів вишу, так і громадськості міста мав аналіз книги

В. Винниченка «Відродження нації», зроблений М. Драй-Хмарою [16, с. 28-29].

Отже, діяльність вишу від часу заснування й до 1921 р. була спрямована на підготовку фахівців для розбудови Української держави, утвердження у свідомості українців національної ідеї. Навколо університету гуртувалося передове українство міста і регіону. У ньому побували М. Грушевський, С. Петлюра, І. Феценко-Чопівський, О. Андрієвський, Ф. Швець, А. Макаренко, Є. Петрушевич, Б. Мартос, А. Крушельницький та інші відомі діячі Української революції [30, с. 25].

Проте поразка національно-демократичної революції 1917-1921 рр. та становлення більшовицького режиму призвели до низки реорганізацій Кам'янець-Подільського державного українського університету. Зокрема, 2 лютого 1921 р. його реорганізували в Інститут теоретичних наук, на базі якого 26 лютого 1921 р. утворили два самостійні навчальні заклади – інститут народної освіти та сільськогосподарський інститут.

В умовах становлення радянської влади та утвердження марксистсько-ленінської ідеології функціонування українського університету, власне як осередку національної вищої школи, було неможливим. Це пояснюється «національним характером» навчального закладу, навколо якого згуртувалися представники прогресивної української інтелігенції, які не могли самовіддано служити ідеалам більшовицької партії. Звідси й «особлива увага» до вишу і до його викладацького складу [34, с. 61]. 27 грудня 1920 р. було звільнено з роботи багатьох науково-педагогічних працівників, з-поміж них і І. Огієнка, який на той час був в еміграції [16, с. 38]. Частину викладачів, а саме П. Клепатського, М. Матвієвського, Ю. Сіцінського, Є. Сташевського, М. Драй-Хмару, П. Клименка, М. Грінченка, репресували [20, сс. 32, 34]. С. Русова змушена були емігрувати [34, с. 61].

У 1930 р. Кам'янець-Подільський інститут народної освіти реорганізовано в інститут соціального виховання, у 1933 р. – педагогічний інститут, у 1939 р. – Кам'янець-Подільський учительський інститут. Рішенням Ради Міністрів СРСР Кам'янець-Подільському учительському інституту з 1948-1949 навчального року повернули статус педагогічного.

Зауважимо, що історію правонаступників Кам'янець-Подільського державного українського університету детально досліджують доктор історичних наук, професор О. Завальнюк і кандидат історичних наук, доцент О. Комарніцький. Результати їхніх

досліджень опубліковані у низці монографій і статей ([12; 13; 14; 15; 16] та ін.). Зважаючи на ґрунтовність опрацювання цієї проблеми, залишимо поза увагою питання щодо реорганізацій вишу.

Правонаступники першого державного українського університету продовжили справу підготовки фахівців, насамперед учительських кадрів, щоправда втративши університетську автономію й безумовно той національний, самобутній характер, що був притаманний вишу у 1918-1920 рр. Попри це Кам'янець-Подільський педагогічний інститут став потужним науково-освітнім та культурним центром регіону.

Упродовж 1950-1980-х років викладачі інституту працювали над монографіями, підручниками, посібниками тощо. В означений період досить складно номінувати діяльність з виховання українського патріотизму у студентів як виразно прогресивну. Водночас, саме в цей час науковці інституту продукують низку досліджень з історії та історіографії України, української мови та літератури, які мали важливе значення для становлення вітчизняної науки та формування національної свідомості. У навчальному закладі формується плеяда науковців, які чітко усвідомлювали значущість дослідження вітчизняної історії, діалектології й залучали до цієї діяльності студентів, що прищеплювало їм любов до своєї землі, рідного краю, мови.

Так, у 50-60-х роках активізувалася робота з дослідження регіональної історії Поділля. З-поміж дослідників назвемо викладачів-істориків І. Зеленюка, Л. Коваленка, І. Слизького, О. Степенка, Ф. Петляка, М. Александрю, В. Голева; філологів В. Тищенка, М. Хмелінського, К. Баценко та ін. Історико-краєзнавчі статті науковців публікувалися у «Наукових записках: Серія історико-філологічна». В. Тищенко видав унікальний збірник фольклорних творів «Народ про Кармалюка» (1961) [2, с. 96].

За ініціативи педагогічного інституту та Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника, Хмельницького обласного краєзнавчого музею, обласного державного архіву та зацікавленої громадськості 22 лютого 1964 р. було засновано Хмельницьке обласне історико-краєзнавче товариство, до керівного складу якого увійшли науково-педагогічні працівники вишу професори Л. Коваленко та І. Винокур [2, с.102]. Результатом діяльності цього товариства стала низка публікацій та організація і проведення історико-краєзнавчих конференцій, активними учасниками яких були студенти вишу. Особливою активністю відзначилася робота науково-педагогічних працівників, зокрема професорів Л. Коваленка і В. Тищенка, кандидатів історичних наук, доцентів А. Копилова, О. Степенка,

А. Сурового, з підготовки та видання тому «Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область». Ця робота сприяла активізації науково-дослідної роботи студентів у галузі історичного краєзнавства. Крім того, саме в період 60-80-х рр. у навчальному закладі сформувалася потужна історична наукова школа, представниками якої є Л. Коваленко, І. Винокур, П. Щербина, Б. Кушнір, В. Степанков, А. Копилов, Л. Баженов, О. Завальнюк, В. Газін, М. Петров, І. Рибак, М. Кукурудзяк, А. Філінюк та ін.

Одним із ініціаторів дослідження регіональної історії Поділля був доктор історичних наук, професор Л. Коваленко, науково-краєзнавчі публікації якого відзначаються широтою і різноманіттям джерельної бази, науковою новизною. Крім історичної регіоналістики, вагоме місце з-поміж наукових інтересів Л. Коваленка займали питання історіографії України, а його навчальний посібник для студентів історичних факультетів педагогічних інститутів «Історіографія історії Української РСР від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції» фактично став першим навчальним посібником з української історіографії [16]. Саме з ініціативи Л. Коваленка вперше в Україні Міністерство освіти УРСР дозволило студентам педагогічних інститутів захист дипломних робіт на державному екзамені [36, с. 6], що сприяло активізації їх науково-дослідної роботи.

У 60-80-х роках важливе значення мала діяльність постійної Подільської археологічної експедиції Кам'янець-Подільського педагогічного інституту, започаткованої у 1963 р. Під науковим керівництвом доктора наук, професора І. Винокура експедиційні заходи упродовж 60-80-х років здійснили комплексні археологічні дослідження, результатом яких стало видання у 1972 р. монографії «Історія і культура черняхівських племен Дніпровсько-Дністровського межиріччя», захист І. Винокуром однойменної докторської дисертації (1978 р.), публікація низки наукових видань. Крім того, проведені дослідження стали підґрунтям для формування ученим власної археологічної наукової школи в Україні [2, с. 114-115].

У 50-х роках учені-філологи інституту спрямовують наукові пошуки на вивчення подільських і південно-волинських говірок, а також запис діалектного матеріалу, який пізніше увійшов до Атласу української мови. Ця робота була логічним продовженням справи І. Огієнка, який був одним із ініціаторів створення та фундатором «Історичного словника української мови» [16, с. 232]. Розуміння унікальної місії вивчення та збирання діалектного матеріалу стало підґрунтям для: 1) створення наукової школи «Південноволинські й

подільські говірки як ареальні одиниці української мови», засновником якої був учений-діалектолог, професор кафедри української мови П. Ткачук [9, с. 401]; 2) роботи над колективною темою «Загальнослов'янський лінгвістичний атлас» спільно з Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Ця робота передбачала активне залучення студентів до збирання зразків живого народного мовлення, сприяла розумінню історичних процесів формування української мови, взаємодії української літературної мови та діалектів.

Проголошення незалежності України в 1991 р. ознаменувало новий етап в історії вишу. 28 листопада 1991 р. ректор А. Копилов, виступаючи перед членами вченої ради напередодні проведення Всеукраїнського референдуму, закликав усіх членів колективу підтримати Акт проголошення незалежності України: «1 грудня кожному з нас належить вирішити, в якій Україні ми бажаємо жити. Якщо ми підтримаємо Акт проголошення незалежності України, – ми покажемо себе народом, достойним будувати власну державу» [13, с.10]. Колектив вишу та студентська молодь підтримали незалежну Українську державу.

90-ті роки характеризуються якісними змінами в організації як освітнього процесу, так і виховної роботи зі студентською молоддю. Так, на базі кафедри історії СРСР і УРСР створено нові кафедри, зокрема кафедра історії України (завідувач – М. Петров) та кафедра історії Східної Європи і археології (завідувач – І. Винокур). З-поміж навчальних дисциплін важливе місце у навчальних планах підготовки фахівців відводиться історії України [20, с. 109]. Результати наукових досліджень викладачів вишу з вітчизняної історії опубліковані в низці монографій, підручників та посібників, зокрема: В. Степанкова «Сполохи козацької звитяги: нариси» (у співавторстві) (1991 р.), «Антифеодальна боротьба в роки Визвольної війни та її вплив на формування Української держави (1648-1654)» (1991 р.), «У пошуках нової концепції історії Визвольної війни українського народу XVII ст.» (у співавторстві) (1992 р.), «Правобережна Україна у другій половині XVII – XVIII ст.: проблема державотворення» (у співавторстві) (1993 р.), «Богдан Хмельницький: хроніка життя та діяльності» (у співавторстві) (1994 р.), «3 історії української розвідки та контррозвідки» (у співавторстві) (1994 р.), «Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет» (у співавторстві) (1-е вид. – 1993 р., 2-е вид. – 1995 р.), «Українська державна ідея XVII – XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації» (у співавторстві) (1997 р.), «Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.)» (у

співавторстві) (1999 р.), «Історія України в особах: Козаччина» (у співавторстві) (2000 р.); Л. Баженова «Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст.: Історіографія. Біобібліографія. Матеріали» (1993 р.), «Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст.» (1995 р.); І. Винокура «Історія Поділля та Південно-Східної Волині» (у співавторстві) (1993 р.), «Бакота. Столиця давньоруського Пониззя» (у співавторстві) (1994 р.), «Археологія України» (у співавторстві) (1994 р.) та ін.

Важливими завданнями виховної роботи у виші стали формування національної свідомості та національної ідентичності, утвердження поваги до Української держави та її законів, формування громадянської відповідальності, правової самосвідомості, духовності та культури, виховання особистої ініціативності та самостійності, толерантності у поведінці та відносинах тощо.

В умовах національного відродження кафедри вишу спрямували свою роботу на реалізацію норм Закону УРСР «Про мови в Українській РСР» і «Державної програми розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року». Важливим складником патріотичного виховання студентської молоді було виконання завдань щодо «...перебудови навчального процесу на основі глибокого оволодіння студентами українською мовою, широкого вивчення фольклору, етнографії, правдивої історії України та рідного краю, національної культури й мистецтва» [13, с. 11].

У контексті окреслених завдань на базі вишу створено Центр мовознавчих студій Інституту української мови НАН України та Центр дослідження історії Поділля Інституту історії НАН України (1995 р.), навчально-наукову лабораторію етнології (1997 р.), науково-дослідну лабораторію історії соціально-педагогічної освіти південно-західного регіону України Інституту педагогіки АПН України (2000 р.), навчально-наукову лабораторію літературного краєзнавства (2003 р.), науково-дослідний центр дослідження природи Поділля (2006 р.), науково-дослідний центр огієнкознавства та навчально-наукову лабораторію діалектологічних досліджень (2008 р.) та ін.

У роботі зі студентами акцентується увага на розумінні глибини змісту важливих дат історії України, визвольної боротьби народу, діяльності героїчних національних постатей, процесів державотворення. Пріоритетним напрямом виховної роботи вишу стало громадянське виховання, яке має на меті формування в студентської молоді комплексу громадянських якостей, глибоке розуміння нею належності до українського народу, своєї держави, внутрішньої потреби й готовності відстоювати та захищати її інтереси,

реалізувати свій особистий потенціал на благо зміцнення країни [13, с. 134].

У формуванні громадянської позиції студентів вишу важливу роль відіграли:

- передвиборна кампанія з виборів Президента України, Верховної Ради України, обласних і місцевих рад, під час якої було організовано зустрічі з кандидатами різних рівнів;

- зустріч студентів історичного факультету з відомим правозахисником, політичним і державним діячем Л. Лук'яненком 15 жовтня 1999 р. [16, сс. 180, 181];

- зустріч студентів університету з Президентом України Л. Кучмою [13, с. 134];

- участь студентів університету в акції «Схід і Захід разом», яка відбулася у грудні 2005 р. [27, с. 62];

- функціонування студентського політичного клубу «Не бійся» [13, с. 153] та ін.

Важливим напрямом діяльності колективу університету стало відродження духовності молоді. У 2004 р. зусиллями викладачів та студентів історичного факультету розпочато роботи з розчищення фундаментів колишнього Українського собору, зруйнованого атеїстичною владою 1935 р., а у 2008 р. виготовлено, встановлено й освячено хрест. У листопаді 2010 р. патріарх Київський і всієї Русі-України Філарет освятив наріжний камінь храму [27, с. 68]. Підтвердженням відродження духовного життя Храму Різдва Христового стало зведення на кошти громади та освячення 14 липня 2013 р. митрополитом Хмельницьким і Кам'янець-Подільським Антонієм каплиці Храму Різдва Христового УПЦ КП.

Своєрідним актом відновлення історичної справедливості та визнання результатів діяльності вишу стали зміни його статусу у 2008 р. 22 січня 2008 р. Президент України В. Ющенко своїм указом (№ 44/2008) надав Кам'янець-Подільському державному університету статус національного, а розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2008 р. № 1119-р Кам'янець-Подільському національному університету присвоєно ім'я Івана Огієнка. Такі зміни утвердили сподівання та надії патріотів України, які в 1918 р. були фундаторами Кам'янець-Подільського державного українського університету, й водночас дали поштовх розвитку вишу.

Аналізуючи досвід роботи науково-педагогічних працівників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з патріотичного виховання студентської молоді на сучасному етапі, варто акцентувати увагу власне на змісті цієї роботи, який

визначений низкою нормативних документів, зокрема: Конституцією України; законами України «Про освіту», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років»; постановою Верховної Ради України від 12 травня 2015 року № 373-VIII «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді»; Національною доктриною розвитку освіти; Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді; Стратегією розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року; Стратегією національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки та ін.

В основу системи патріотичного виховання в університеті покладено ідеї зміцнення української державності як консолідаційного чинника розвитку українського суспільства й української політичної нації. Складниками національно-патріотичного виховання є громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання.

В університеті використовуються різні форми організації роботи з виховання патріотизму. Важливе значення має вивчення навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу навчальних планів підготовки фахівців, зокрема історії та культури України, української мови (за професійним спрямуванням), соціально-політичних студій, філософії. Мовою викладання в університеті є державна мова.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості в студентській молоді здійснюється на прикладах героїчної боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності й державності, на прикладах мужності і героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004 р., 2013-2014 рр. та учасників відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях. Важливе виховне значення мали такі заходи:

- відкриття меморіальних знаків, присвячених 90-річчю Кам'янець-Подільського державного українського університету і фундаторові та першому ректору університету І. Огієнку (22 жовтня 2008 р.);

- відкриття меморіального знака, присвяченого поету В. Свідзінському (2006 р.);

- відкриття меморіального знака, присвяченого викладачу університету поету М. Драй-Хмарі (2009 р.);
- установа меморіальної дошки з нагоди вшанування відваги, патріотизму і сили національного духу Героя України, Героя Небесної Сотні С. Бондарчука, випускника фізико-математичного факультету 1983 р. (17 лютого 2015 р.) [3];
- презентація збірки віршів «Кохання, розстріляне снайпером» Т. Бондарчук, дружини Героя України С. Бондарчука [3] (17 лютого 2015 р.);
- відкриття меморіальної дошки, присвяченої випускнику факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології М. Гордійчуку, який загинув 22 липня 2015 р. під час виконання бойового завдання на Донбасі (26 травня 2016 р.);
- зустріч із військовим комісаром Кам'янець-Подільського ОМВК підполковником В. Возним (02-05 жовтня 2017 р.);
- зустріч студентів університету з учасником антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях, учасником бойових дій з розмінування території України від вибухонебезпечних предметів, учасником миротворчих місій В. Полюхом (12 жовтня 2017 р.);
- зустріч студентів фізико-математичного факультету з учасником антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях Ю. Аносовим (13 жовтня 2017 р.);
- участь студентів університету у волейбольному турнірі пам'яті Героїв Небесної Сотні (27 жовтня 2017 р.);
- зустріч студентів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології з учасником Революції Гідності та антитерористичної операції Д. Мазієм (25 листопада 2017 р.);
- перегляд і обговорення студентами факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології документального фільму «Микола Гордійчук. Своєрідний» про випускника факультету М. Гордійчука, який загинув 22 липня 2015 р. в зоні антитерористичної операції (25 листопада 2017 р.) [6] та ін.

3-поміж традиційних виховних заходів, що проводяться в університеті та мають на меті патріотичне виховання студентської молоді, виокремимо такі: Шевченківські читання, День української писемності та мови, День слов'янської писемності та культури, конкурси вертепів, Андріївські вечорниці: літературно-музичні композиції до свят Катерини та Андрія; вечори, присвячені Б. Олійнику, І. Франку, В. Стусу; зустрічі з письменниками В. Яворівським, Ю. Покальчуком, Є. Сверстюком, І. Драчем, братами

Капрановими, Г. Тарасюк, Д. Павличком, М. Семенком, П. Гірником, Д. Бураго, Г. Костів, З. Кучерявою, Л. Мудрак, З. Товкач; видавцем і поетом І. Малковичем; краєзнавцем О. Відоменком (праправнуком Тараса Шевченка); Б. Скоропадським (онуком гетьмана Павла Скоропадського).

Важливе значення у сфері патріотичного виховання студентської молоді має науково-дослідна робота. Актуальні питання джерел української державності, етапів її становлення, формування української нації, розвитку української мови як національної цінності тощо – предмет наукових досліджень як науково-педагогічних працівників, так і здобувачів вищої освіти в університеті. На підтвердження цього назвемо такі наукові та науково-практичні конференції:

– міжнародні: «Кам'янець-Подільський у контексті Українсько-Європейських зв'язків» (травень 2013 р.), «Україна і Велике князівство Литовське в XIV-XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі» (вересень 2007 р., 2011 р., 2013 р., 2015 р., 2017 р.);

– всеукраїнські: «Геноцид: Голодомор 1932-1933 рр. на Хмельниччині: причини, жертви, наслідки» (листопад 2008 р.), «Кам'янець-Подільський – остання столиця УНР» (вересень 2009 р.), «Формування національних та загальнолюдських цінностей крізь призму творчості Івана та Юрія Липи» (травень 2010 р.), «Тарас Шевченко – поет, громадянин, мислитель» (квітень 2014 р.), «Проблеми федералізації України: історичний аспект» (червень 2014 р.), «Виховання громадянина України – стратегічна мета національно-патріотичного виховання сьогодні» (жовтень 2017 р.);

– регіональні: «Проблеми виховання духовності сучасної молоді» (травень 2010 р.), «Переяслав XVII ст. в епіцентрі міжнародної політики уряду козацької України» (квітень 2014 р.), «Від Переяслава до Полтави: політика Московії щодо знищення Української держави» (жовтень 2014 р.), круглий стіл «Самоврядування у Кам'янці-Подільському: історія та сучасність» (березень 2014 р.) та ін.

Шанобливе ставлення до пам'яті про жертв комуністичного та інших тоталітарних режимів в Україні, зокрема жертв Голодомору, політичних репресій і депортацій, – важливий чинник національно-патріотичного виховання. Так, на виконання Плану заходів на 2017-2018 роки у зв'язку з 85-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 550-р, в університеті проведено:

- тематичні виховні заходи «Голодомор 1932-1933 років. Геноцид українського народу» (20-24 листопада 2017 р.);
- перегляд та обговорення презентації «Голодомор 1932-1933. Геноцид українського народу» (23 листопада 2017 р.).

Необхідно відзначити, що патріотичне виховання студентської молоді є важливим напрямом роботи бібліотеки університету. Підтвердженням є оформлення книжкових виставок і оглядів, зокрема:

- книжкових виставок «Запалимо свічку пам'яті» (23 листопада 2017 р.), «Пам'яті жертв голодомору» (23-24 листопада 2017 р.), «Голодомор в Україні» (24 листопада 2017 р.), «Голодомор – біль і скорбота України» (25 листопада 2017 р.);
- віртуальних виставок: «Голодомор на Поділлі (до 85-х роковин вшанування пам'яті жертв Голодомору» (23 листопада 2017 р.), «Голодомор 1932-1933 років – геноцид українського народу» (24 листопада 2017 р.);
- бібліографічних оглядів «Скорботна пам'ять України» (20 листопада 2017 р.), «Голодомор 1932-1933 років» (23 листопада 2017 р.) та ін.

Отже, досвід роботи науково-педагогічних працівників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з патріотичного виховання студентської молоді засвідчує глибину традицій та її багатоаспектність. Презентуючи себе потужним осередком національної вищої освіти України та важливою науково-освітньою інституцією Поділля, виш декларував важливе завдання – формування особистості, громадянина і патріота своєї держави. На реалізацію завдань, окреслених Стратегією національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки, іншими нормативно-правовими документами, науково-педагогічні працівники університету впроваджують інноваційні проекти, організовують освітні та просвітницькі заходи, які мають на меті патріотичне виховання молоді, що є запорукою успішного розвитку Української держави.

Список використаних джерел і літератури

1. Андрущенко Т. В., Денисюк С. Г. Патріотична складова політичної мобілізації сучасного українського суспільства. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9896> (дата звернення: 15.01.2018).
2. Баженов Л. В. Alma mater подільського краєзнавства: місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики XIX – початку XXI століть. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. 416 с.

3. В університеті встановлено меморіальну дошку на честь Героя Небесної Сотні. *Студентський меридіан* : веб-сайт. URL: <http://meridian.kpnu.edu.ua/2015/02/17/v-universyteti-vstanovleno-memorialnu-doshku-na-chest-heroya-nebesnoji-sotni/> (дата звернення: 15.01.2018).

4. Высочайше утвержденный Общий устав Императорских Российских университетов. URL: http://lib.ru/TEXTBOOKS/ustaw_18.txt (дата звернення: 15.01.2017).

5. Волошина Н. М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2010. URL: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/9976/1/Voloshina.pdf> (дата звернення: 15.01.2018).

6. Вшанування подвигу учасників Революції Гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні та АТО // *Студентський меридіан* : веб-сайт. URL: <http://meridian.kpnu.edu.ua/2017/11/27/vshanutannya-podvyhu-uchasnykiv-revoljutsiji-hidnosti-ta-uvichnennya-pamyati-herojiv-nebesnoji-sotni-ta-ato/> (дата звернення: 15.01.2017).

7. Гевко О. І. Національно-патріотичне виховання студентів вищих навчальних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2016. URL: <http://avtoreferat.net/content/view/9604/52/> (дата звернення: 15.01.2018).

8. Даниленко В. М., Телячий Ю. В. Кам'янець-Подільський державний український університет у добу Директорії УНР (1918-19210 рр.): з хроніки подій // *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. Т. 4. С. 3-21.

9. Діалектологічні студії: традиції і модерн / відп. ред.: П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. Вип. 7. 416 с.

10. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Вінниця, 2015. URL: <https://www.vspu.edu.ua/science/dis/d6.pdf>. (дата звернення: 15.01.2018).

11. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України* ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

12. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: 1918-2010 рр. : довідково-історичні матеріали. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. 112 с.

13. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 768 с.

14. Завальнюк О. М. Ушанування Тараса Шевченка колективом Кам'янець-Подільського університету в контексті державних меморіальних заходів у 1919-1920 рр. // Освіта наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2014. Т. 21. Присвячено 200-річчю Тараса Шевченка. С. 31-45.

15. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах / уклад.: С. А. Копилов, О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. 848 с.

16. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / ред. О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. 408 с.

17. Коваленко Л. А. Історіографія історії Української РСР від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції : навч. посіб. Київ : Вища шк., 1983. 117 с.

18. Колодій О. С. Формування патріотизму студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 . Умань, 2016. URL: <http://nauka.udpu.org.ua/kolodij-olena-serhijivna/> (дата звернення: 15.01.2018).

19. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : наказ / М-во освіти і науки України. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/ (дата звернення: 15.01.2018).

20. Копилов С. А., Газін В. В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: збереження історичних традицій – запорука успішного поступу в майбутнє // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. Т.11. Матеріали сьомого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету». С. 98-119.

21. Мельник Е. М., Філінюк А. Г. Кам'янець-Подільський інститут народної освіти: розвиток, досягнення та втрати (1921-1930 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Кам.-Под. держ. пед. ун-т, 1998. Т.1. С. 28-40.

22. Митрополит Іларіон. Книга нашого буття на чужині. Бережимо все своє рідне : ідеологічно-історичні нариси. Вінніпег : Українське наукове Богословське Товариство, 1956. URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1589/file.pdf> (дата звернення: 15.01.2018).

23. Назаренко Є. Огієнко і університетська друкарня // Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 р.). Кам'янець-Подільський. Київ, 1997. С. 98-99.

24. Огієнко І. Історія української літературної мови. Київ : Либідь, 1995. 296 с.

25. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: рідномовний Катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого кола громадянства. Київ : Обереги, 1994. 72 с.

26. Пашенко О. М. Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету // Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) : ювілейні спогади / упоряд. та авт. передм. В. Р. Адамський. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. С. 103-136.

27. Прокопчук В. С., Комарніцький О. Б. Від університету педагогічного – до університету національного (2001-2011 рр.): Дослідження. Документи. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 680 с.

28. Рекомендації до парламентських слухань на тему: "Актуальні питання зовнішньої політики України" : постанова. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/2069-19> (дата звернення: 15.01.2018).

29. Річниця вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні на факультеті іноземної філології. Студентський меридіан : веб-сайт. URL: <http://meridian.kpnu.edu.ua/2015/02/23/richnytsya-vshanuvannya-ramyati-herojiv-nebesnoji-sotni-na-fakulteti-inozemnoji-filolohiji/> (дата звернення: 15.01.2018).

30. Святкування 90-річчя Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірка матеріалів / упоряд., автор вступ. статті О. Б. Комарніцький. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 124 с.

31. Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року : указ Президента України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/532/2013> (дата звернення: 15.01.2018).

32. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки указ Президента України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580/> 2015 (дата звернення: 15.01.2018).

33. Стьопіна О. Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2007.

URL: https://revolution.allbest.ru/pedagogics/00316268_0.html#text (дата звернення: 15.01.2018).

34. Суровий А. Ф. Підготовка учительських кадрів на Поділлі в 1920-х роках // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіом, 2002. Т.2. С. 57-72.

35. Телячий Ю. В. Центральна Рада та українське шкільництво: березень 1917- квітень 1918 рр. // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Кам.-Под. держ. пед. ун-т, 1998. Т.1. С. 110-119.

36. Щербина П. Ф. Л. А. Коваленко – визнаний український історик // АCADEMIA на пошану професора Л. А. Коваленка. Кам'янець-Подільський, 1997. С. 6-8.

Sergey Kopylov, Ludmila Horchak

The education of Ukrainian patriotism among students – a priority activity for scientific and pedagogical staff in Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohienko University

In the article a retrospective analysis of scientific and pedagogical workers's of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University experience in the patriotic education of student youth. Attention is focused on examples of activities for patriotic upbringing of student youth. Chronological range of the research: 1918-2017.

Key words: student, university, education, patriotism, statehood, national culture, national consciousness, national identity.

Одержавно 12 червня 2019 року

УДК 352.07-057.875: 378.4 (477.43-21)

С.А. Копилов, Л.В. Горчак

Студентське самоврядування у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка: досвід і перспективи

У статті аналізується процес становлення та розвитку студентського самоврядування в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. Доведено, що витоки самоврядування студентів у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (К-ПНУ ім. І. Огієнка) –

правонаступника Кам'янець-Подільського державного українського університету – беруть початок з 1918 р. Підкреслено, що діяльність студентських організацій вишу (Рада студентських старост, факультетські студентські ради, Рада Української студентської громади та ін.) не обмежувалася освітнім процесом. Студенти вишу активно виступали проти різних форм антиукраїнських сил. Визначено причини занепаду студентського самоврядування в радянську епоху. Акцентовано увагу на окремих аспектах діяльності комсомольської та профспілкової організацій вишу, які були єдиними осередками, що об'єднували студентську молодь. Доведено, що ідейно-політичне виховання майбутніх фахівців та набуття ними навичок громадської роботи були основними завданнями цих організацій. Звернено увагу на організаційну структуру, повноваження органів студентського самоврядування вишу на сучасному етапі.

Хронологічні рамки дослідження: 1918-2018 рр.

Ключові слова: *заклад освіти, університет, студент, студентське самоврядування.*

В умовах становлення демократичної держави та громадянського суспільства в Україні важливе значення має розвиток студентського самоврядування, яке є невід'ємною частиною громадського життя закладів вищої освіти. Студентське самоврядування – це право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні закладом вищої освіти [3]. В умовах демократизації студентського життя важливим є вивчення витоків студентського самоврядування, особливостей його становлення та розвитку.

Питання становлення, розвитку та ролі студентського самоврядування розглянуто у працях О.М. Завальнюка, Л.І.Даниленко, Г. В. Єльнікової, О. Б. Комарніцького, К. Г. Трибулькевич та ін.

Мета пропонованої статті – дослідити процес становлення та розвитку студентського самоврядування в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка упродовж століття.

Витоки самоврядування студентів сягають 1918 р., що підтверджується діяльністю Ради студентських старост, факультетських студентських рад, Ради Української студентської громади [12, сс. 290, 294, 295]. Голова повітової земської управи, секретар університетської комісії О. Пашенко відзначає: «Студентські організації були численні й обставлені суровими регуляціями, внутрішньою етичною дисципліною. Всіма справами студентськими

керувала Рада Факультетських Старостів, вона ж була представницею й заступницею студентства перед вищою Університетською владою – Сенатом, перед професорською Радою й Господарчою університетською Радою – Правлінням, а також назовні Університету перед владами, установами, організаціями. Це була й сила моральна, з якою рахувалися всі поважно. Кожний факультет мав свою Факультетську Раду з старостою. Вибори до цих студентських організацій відбувалися на підставі встановленого статуту способом парламентарним (п'ятичленими виборами) із переведенням передвиборчої агітації на вічах, у пресі студентській і зовнішній, плакатами... На чолі Ради Старостів був С. Козицький» [11, с. 126-127].

У весняному семестрі 1918-1919 н. р. розпочала свою діяльність найбільш масова молодіжна організація – Рада студентських представників (далі – РСП), яка представляла інтереси усієї молоді вишу. Її завдання – «стояти на чолі студентського устрою, надавати йому напрям і займатися питаннями академічного, політичного, науково-культурного, економічного характеру» [13 с. 24]. РСП складалася з економічного, видавничого та культурно-освітнього відділів. Культурно-освітній відділ мав у своїй структурі просвітній, гуманітарний, драматично-концертний, бібліотечно-архівний, протиалкогольний гуртки та гурток суспільних наук [13 с. 24].

РСП займалася пошуком грошей для студентської їдальні, розподілом безплатних і дешевих обідів, облаштуванням студентського гуртожитку, порушувала клопотання перед правлінням вишу про призначення стипендій, надання фінансових допомог, звільнення від плати за навчання, опікувалася здоров'ям студентів, вирішувала побутові питання тощо. Для здійснення своїх завдань РСП мала фінансові засоби, які склалися з державних асигнувань, грошових надходжень від вистав, вечірок, видавництв, університетських, громадських і державних інституцій. З метою забезпечення цієї діяльності було ухвалено рішення, згідно з яким усі студенти вишу зобов'язані були сплачувати щомісяця обов'язкові членські внески в розмірі 10 крб.

Статут РСП регламентував права та обов'язки студентів, зокрема: кожен студент і вільний слухач мав активне та пасивне право виборів до РСП; право апеляції перед загальними зборами на рішення РСП; право скликання загальних зборів на вимогу третини студентів присутніх в університеті; право на участь у засіданнях РСП, студентських організаціях, загальних зборах, вічах тощо. Вищим органом студентства були загальні збори.

Отже, у період 1918-1921 рр. студентські організації вишу мали організаційну структуру, регламентовані права та обов'язки, внутрішню дисципліну. В умовах складної політичної ситуації діяльність студентських організацій була спрямована не лише на вирішення питань, що стосувалися освітнього процесу, але й на запобігання антиукраїнської діяльності, захист української мови тощо. Студенти Кам'янець-Подільського державного українського університету виступили ініціаторами проведення Всеукраїнського студентського конгресу, запланованого на 1 жовтня 1920 р., проте цьому завадили військово-політичні обставини [15, с. 22-23, 28].

Із утвердженням радянської влади спостерігалось звуження прав студентських організацій. 14 грудня 1921 р. Урколовпрофосвіта розробила Положення «Про студентські організації при інститутах УСРР», яке затвердив секретар ЦК КП(б)У С. Косіор. Головною умовою існування студентських організацій мав бути дозвіл ректора чи політкомісара. Студентські організації поділялися на загальні (студентські комітети, факультетські та курсові комітети) і спеціальні (наукові гуртки, кооперативні об'єднання, каси взаємодопомоги).

Найпоширенішою формою студентського самоврядування було функціонування студкомів, які займалися організацією навчального процесу, ліквідацією академічної заборгованості, підвищенням навчальної дисципліни, виховною роботою, матеріальним забезпеченням, організацією побуту та відпочинку студентів тощо. У Кам'янець-Подільському інституті народної освіти вперше студком було обрано в 1921 р., але невдовзі ректор С. Сидоряк його розпустив, як «організацію, в якій буцім то не було потреби». 27 червня 1922 р. студком у складі 5 осіб було відновлено [14, с. 401-403].

Важливою складовою життя майбутніх педагогів у 20-х роках була громадська робота, яка значною мірою концентрувалася у студентському клубі, що був центром громадсько-виховної, політично-освітньої та культурної роботи у виші. Перші студклуби у навчальних закладах України існували вже восени 1921 р. У Кам'янець-Подільському інституті народної освіти такий клуб було створено 5 жовтня 1922 р., а 21 березня 1923 р. йому присвоїли ім'я Паризької комуни.

Його роботою керувала рада, що складалася з президії (на початку 1925 р. нараховувала 11 осіб), секретарів громадських і мистецьких гуртків та організацій, представників ВБПС, профкому спілки «Робос», КНС, осередків КП(б)У і ЛКСМУ, одного з членів правління інституту. У другій половині 20-х років замість ради було створено правління у складі 5 осіб.

Члени правління періодично збиралися на засідання. Наприклад, у період з 1 червня 1927 р. по 1 вересня 1928 р. у Кам'янець-Подільському інституті народної освіти було проведено 13 таких засідань, на яких розглянуто 78 питань. Окрім того, відбулося 15 урочистих засідань, 6 масових вечорів (у тому числі міжвузівський), 2 масові «виходи на село», екскурсія в Цибулівський ліс, прочитано 20 лекцій і доповідей [14, с. 395-397]. Студентські активісти, як правило, щиро і сповна віддавалися громадській роботі. Н. Забіла так описувала розпорядок дня студента: «3 години до трьох – збори «Робоса», далі – три лекції, після лекцій – ячейка...». На навчання часу просто не залишалося [48, с. 609].

Щодо чисельності членів студентського клубу, то в 1924 р. у виші навчалося 198 студентів [2, с. 23], а членами студентського клубу восени того ж року було 125 осіб, улітку 1925 р. – 145 осіб [14, с. 397]; у 1926 р. навчалося 230 студентів [2, с. 23], членами клубу було 155 осіб [14, с. 397]. Така кількість членів студклубу підтверджує активну позицію студентства вишу. Зауважимо, що при студентському клубі працювали різноманітні гуртки: у 1924-1925 рр. – 8 гуртків, у 1925-1926 рр. – 7 [14, с. 397].

Студентський клуб не був самостійним у своїй діяльності, а перебував під контролем профкому інституту. Зауважимо, що восени 1922 р. стихійно створюються профспілкові організації за професійною належністю. Завданням профспілок був захист студентів, зокрема через надання їм фінансової допомоги [49, с. 160]. 31 січня 1923 р. студентська профспілкова організація була створена і в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти.

Упродовж 1923-1924 навчального року студкоми і студентські профспілкові організації функціонували паралельно. У 20-х рр. ХХ ст. в розвитку студентського самоврядування було визначено концептуальні шляхи залучення молоді до громадської діяльності, а саме – через формування та функціонування комсомольських і профспілкових організацій, діяльність яких визначалася радянською ідеологією. Отже, студенти, як найбільш організована і мобільна соціальна група, стали зручним об'єктом і відносно підготовленим суб'єктом впровадження в життя політики більшовиків. Особливо це стосувалося цілеспрямованої участі у викориненні релігійності та ліквідації неписьменності серед широких народних мас [48, с. 613].

Тридцять років ХХ ст. дослідники називають періодом занепаду студентського самоврядування. Це пояснюється встановленням тоталітарного політичного режиму, запереченням демократичних ініціатив на всіх рівнях управління та життєдіяльності суспільства.

Центральною ланкою студентського самоврядування стає комсомольська організація [48, с. 172], яка фактично виконувала функції ідеологічного контролю, та профспілкова організація, що взяла на себе функцію захисника матеріальних інтересів студентства [14, с. 418].

У другій половині ХХ ст. комсомольська та профспілкова організації вишу залишалися єдиними осередками, які об'єднували навколо себе студентську молодь, проте ці організації не виконували функцій самостійних органів в сучасному розумінні. Їх основне завдання – ідейно-політичне виховання молоді та набуття навичок громадської роботи. З-поміж поширених форм їх роботи виокремимо соціалістичне змагання, яке проводили з метою покращення якості навчання та виховання студентської молоді, умов проживання в гуртожитках; агітаційну та культурно-масову роботу тощо.

Зазначимо, що й комсомольська організація не була самостійною, а функціонувала під контролем партії. У вересні 1968 р. на відкритих партійних зборах вишу було обговорено питання про роботу комсомольської організації з виховання студентської молоді. На засіданні партійного бюро інституту та партійних зборах з-поміж різних питань обговорювалося виконання факультетами і кафедрами перспективного плану виховної роботи зі студентами [5, с. 91].

При комітеті комсомолу працювала школа комсомольського активу, в якій навчалися групкомсорги, члени факультетського бюро та інші активісти. Посиленню громадсько-політичної діяльності студентів сприяла й робота школи молодого комуніста, яка в 1969-1970 н. р. нараховувала 26 осіб [6, с. 85].

Поширеною формою роботи зі студентами було проведення відкритих партійних, комсомольських і профспілкових зборів, у яких брали участь партторги, завідувачі кафедр, викладачі, відповідальні за роботу зі студентами академічних груп. На зборах обговорювали питання навчальної успішності, трудової дисципліни, громадсько-політичної практики, виконання громадських доручень, побуту студентів тощо [10, с. 107].

Ректорат, партійні, комсомольські та профспілкові організації постійно звертали увагу на залучення студентів до участі в будівельних бригадах, роботи в колгоспах і радгоспах, на комуністичних суботниках з облаштування міста тощо. У 1969 р. для роботи під час літніх канікул було сформовано 4 студентські будівельні загони, до складу яких увійшло 145 осіб [5, с. 95], у 1970 р. – 5 (150) [6, с. 85], у 1973 р. – 9 (241), у 1974 р. – 8 (230 осіб) [8, с. 75].

Поширення набула й така форма роботи, як залучення студентів до участі у соціалістичних змаганнях. У грудні 1976 р. було прийнято «Соціалістичні зобов'язання на 1977 рік». Студенти факультету підготовки вчителів початкових класів виступили ініціаторами міжвузівського змагання за кращі успіхи у навчально-виховній роботі [10, с. 104].

З-поміж різних форм залучення студентів до громадської діяльності в 60-80-х рр. виокремимо функціонування факультету громадських професій. Створений у 1967 р. [9, с. 126], він об'єднував студентів за інтересами, зокрема, функціонували такі відділення: лекторське, журналістики, екскурсиводів, керівників художньої самодіяльності, бібліотечної справи, організаторів комсомольської роботи та ін. Наприклад, у 1969-1979 н. р. факультет об'єднував 260 студентів [6, с. 83], у 1972-1973 н. р. – 365 [7, с. 44], у 1973-1974 н. р. – 1527 [8, с. 74], у 1974-1975 н. р. – 1767 [9, с. 126], у 1976-1977 н. р. – 1678 (зауважимо, що термін навчання на факультеті складав 2 роки, окремі студенти навчалися на декількох відділеннях) [10, с. 113].

Добре себе зарекомендувала створена на факультеті громадських професій лекторська група [5, с. 93-94], що виступала з доповідями перед студентами молодших курсів, учнями, населенням. У 1972-1973 н. р. така група нараховувала 172 студенти [7, с. 44], у 1973-1974 н. р. – 178 [8, с. 74], у 1974-1975 н. р. – 238 [9, с. 126].

Окрім факультету громадських професій, в інституті функціонували гуртки художньої самодіяльності. У 1973-1974 н. р. функціонувало 14 гуртків, які охоплювали 560 осіб [8, с. 78] (кількість студентів денної форми навчання в 1973 р. складала 1805 осіб, у 1974 р. – 1875 [2, с. 24]), та 7 загальноінститутських гуртків, роботою яких керували кабінет естетичного виховання та рада студентського клубу [8, с. 78]. У 1976-1977 навчальному році функціонувало 12 гуртків, які охоплювали 500 студентів, народний ансамбль «Горлиця», народний оркестр народних інструментів [10, с. 125].

У 60-80-х роках студенти вишу брали участь у добровільній народній дружині, завдання якої – охорона громадського порядку та боротьба з правопорушенням. Наприклад, у 1976-1977 навчальному році членами цієї організації було 420 студентів [10, с. 106].

У 1970-х рр. у виші практикувалися розширені засідання стипендіальної комісії (один раз на місяць) за участі студентського комсомольського та профспілкового активу. Така практика була, зокрема, на кафедрі математики фізико-математичного факультету. З-поміж питань, що обговорювалися разом зі студентами, виокремимо

підготовку до державних екзаменів, стан трудової дисципліни та ін. [21].

Отже, незважаючи на те, що в радянський період студентську молодь об'єднували комсомольська та профспілкова організації, ідея студентського самоврядування у вищій частково була реалізована в різноманітних самоврядних організаціях, а саме: у студентських будівельних загонах, студентських радах, гуртках тощо.

Студентські комсомольські та профспілкові організації зберегли свій статус і в 80-х рр. Водночас, демократизація суспільного життя в роки «перебудови» сприяла розширенню участі студентів в управлінні закладами освіти. У спільній постанові Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, Секретаріату ВЦСПС та Секретаріату ЦК ВЛКСМ № 435 / 20-11 від 17 червня 1987 р. «Про першочергові заходи щодо розширення участі студентів в управлінні вищими навчальними закладами» офіційно вжито поняття «студентське самоврядування» та визначено заходи щодо його активізації, з-поміж яких викремимо такі: по-перше, ректорам вищів рекомендовано ввести до складу вчених рад вищих навчальних закладів і факультетів представників студентських колективів у кількості не менше однієї чверті від загального складу вченої ради; розширити представництво та участь студентів у роботі приймальної та стипендіальної комісій вишу; по-друге, студентським колективам надано право обирати старост і приймати рішення про їх звільнення від виконання обов'язків старости; клопотати про заохочення студентів тощо [1, с. 2-4].

На виконання нормативних документів упродовж 1987-1988 н. р. студентів ввели до складу ради інституту та факультетів. На спільному засіданні парткому, ректорату, профкому і комітету ЛКСМУ 28 грудня 1987 р. було ухвалено рішення про розширення ради інституту для участі у виборах ректора інституту: загальна кількість членів розширеної ради – 63 особи, з них 23 студенти [26]. 10 січня 1988 р. студенти інституту взяли участь у виборах ректора [21, с. 4-5].

У 80-х рр. ректорат організує опитування та анкетування студентів про якість навчальних програм, лекцій, семінарських занять, результати яких обговорювалися на засіданнях кафедр [24, с. 14].

У вищі, окрім комсомольського та профспілкового бюро, функціонували «різноманітні студентські громадські формування», а саме: студентські деканати, студентські ради гуртожитків, навчально-виховна комісія, Рада відмінників, Рада молодих вчених, штаб «Абітурієнт» та ін. Зауважимо, що недоліком їх роботи було дублювання функціональних обов'язків, наприклад: за навчально-виховну роботу на факультетах і в академічних групах відповідали

навчально-виховна комісія комітету комсомолу, навчально-виробнича комісія профкому і студентський деканат, але часто їх робота мала формальний характер [25, с. 6]. Окрім того, органи самоврядування контролював ректорат, комітет комсомолу під керівництвом партійної організації, а отже, не було можливості самореалізації студентів. З іншого боку, більшість молоді не розуміла сутності студентського самоврядування, що засвідчено анкетуванням, проведеним в інституті в 1987-1988 навчальному році [22, с. 6].

У другій половині 80-х рр. спостерігалось зростання рівня політичної активності студентів. Так, на фізико-математичному факультеті набули поширення так звані «політбої» – дискусії на політичну тематику, на історичному факультеті функціонували політичний клуб «Планета» та клуб «Аргумент», на факультеті фізичного виховання – «Олімп» [22, с. 6]. У березні 1989 р. студенти історичного факультету створили політичний дискусійний клуб «Не бійся». Його поява була на часі, адже майбутні історики порушили важливі й актуальні для суспільства питання, організовували політичні акції, налагоджували потрібний для молодого демократичного суспільства діалог «влада-громада». Клуб став не лише політичною школою, але й трибуною для активної інтелектуальної молоді міста [29], а його діяльність сприяла формуванню активної життєвої та громадянської позиції студентства.

Проголошення незалежності України ознаменувало новий етап у розвитку студентського самоврядування. У 1993 р. Україна приєдналася до освітньої програми Європейського Союзу «Tempus», яка передбачає реалізацію проектів, що мають на меті вдосконалення систем управління та врядування в закладах освіти, включаючи студентське самоврядування, оптимізацію процесів управління закладом освіти, розширення кола осіб, залучених до процесів ухвалення управлінських рішень тощо [16].

У жовтні 1995 р. ректор А. О. Копилов зініціював створення спортивного загону з числа кращих студентів вишу для підтримки громадського порядку в гуртожитках, на вечорах відпочинку студентської молоді тощо. Із 25-ти учасників було сформовано групу, учасники якої тричі на тиждень займалися рукопашним боєм, фізичною підготовкою, альпінізмом, а вечорами – перевіряли гуртожитки. Згодом загін став популярним серед студентів, і для того, щоб прийняти усіх бажаючих, на його базі було створено спортивний клуб «Сапсан», який переріс у студентський клуб за інтересами. Активну участь у створенні клубу та забезпеченні його функціонування брали помічник ректора А. Завадовський та командир

О. Музичук [29]. У 2000-2002 рр. клуб «ОСН – САПСАН» отримав дипломи за правовиховну роботу серед молоді. На організованому у 2003 р. обласною державною адміністрацією та науково-методичним центром культури і мистецтва конкурсі «Подільський Оскар» студентський загін охорони правопорядку «ОСН – САПСАН» визнано одним із кращих молодіжних проєктів області [13, сс. 181-182, 201].

У 1990-х рр. низкою документів було унормовано діяльність органів студентського самоврядування. З-поміж перших нормативних документів, що визначали їх мету, завдання, організаційну структуру, були такі: Положення про державний вищий навчальний заклад, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 05 вересня 1996 р. № 1074, [17], Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України № 166 від 03 квітня 2001 р. [18], Закон України «Про вищу освіту» (2002 р., № 2984-III) [4]. Важливою новацією нормативних документів 1996-2002 рр. є означення статусу студентів як активних учасників навчально-виховного процесу.

Питання організаційної моделі органів студентського самоврядування у виші обговорювали ще до затвердження вищезазначених нормативних документів, зокрема, 05 жовтня 1995 р. на розгляд ради інституту (протокол № 7) було запропоновано дворівневу модель студентського самоврядування: перший рівень – факультетський (Рада старост або представницька Рада студентів факультету); другий – загальноінститутський (студентська Рада інституту, Рада студентського наукового товариства, загальноінститутські об'єднання та клуби, спортивний клуб інституту, студентський профком) [26, сс. 6-7].

Упродовж 2002-2003 рр. було реорганізовано органи студентського самоврядування університету, результатом чого стало обрання Сенату, спікера та палат, що відповідали за окремі напрями студентського життя [33]. 29 жовтня 2002 р. відбулися збори голів рад студентського самоврядування факультетів, на яких вирішено переглянути «Положення про студентське самоврядування Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету» [31].

23 листопада 2002 р. сформовано університетську фракцію Студентського парламенту, до якої увійшли студенти Наталя Антонюк, Денис Ганчук, Ірина Генералюк, Максим Долинський, Олександр Мазур та Вікторія Мороз [31]. Окрім того, розпочато плідну співпрацю з міським відділенням Дитячого фонду України (проведено 2 благодійні концерти для дітей-сиріт міста та району),

міськими органами міліції, прокуратури, юстиції, Центром соціальних служб для молоді, Дружною клінікою для молоді [33].

Для активізації та подальшого розвитку самоврядування в університеті в листопаді 2004 р. започатковано навчання студентського активу в «Школі молодого лідера» [35].

Активізації громадянської позиції студентської молоді сприяли щорічні студентські конференції, які були започатковані ректоратом спільно зі студентським сенатом університету. Ініціативу підтримав директор Інституту проблем виховання АПН України академік І. Д. Бех. Спільними зусиллями було започатковано унікальний щорічний молодіжний форум – Міжнародну студентську конференцію «Молодь і виклики XXI століття» [40]. На конференції обговорювалися питання формування свідомості української молоді, її політичні та духовні орієнтири; питання дозвілля, культурних і соціальних запитів та потреб молоді тощо [34]. Подібні студентські наукові заходи мали на меті не лише активізацію життєвої позиції студентства, але й сприяли розширенню кола спілкування студентів, обміну досвідом самоврядування та ін.

Загалом, початок 2000-х років характеризується активізацією участі студентів у різноманітних молодіжних акціях. Так, 10 грудня 2005 р. студенти зустрілися з учасниками акції «Схід і Захід разом» [36]. Студентські лідери університету брали активну участь у роботі Всеукраїнської студентської ради. 16-18 червня 2006 р. на базі Національного авіаційного університету відбулася сесія Всеукраїнської студентської ради. Університет представляв студент історичного факультету Є. Куценко, який зустрівся з Міністром освіти і науки України С. М. Ніколаєнком. Окрім того, його було обрано до складу робочої комісії «Міжнародна співпраця» Всеукраїнської студентської ради [38].

Важливу роль у розвитку самоврядування у виші відіграла участь студентських лідерів у відповідних навчальних тренінгах і конференціях. Так, у 2006 р. студент історичного факультету Є. Куценко на запрошення Міністерства закордонних справ проходив навчальний тренінг у Республіці Польща. Одним із завдань тренінгу було вивчення основних переваг та недоліків практичного функціонування самоврядування в Польщі з метою запровадження подібної системи в Україні. Разом із представниками інших регіонів він ознайомився з основними принципами самоврядування міст Любліна та Красніка, зустрівся з представниками польських міських рад, бургомістром м. Красніка М. Чубинським [37].

У 2006 р. на базі Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича відбулася II Міжнародна студентська конференція «Студентські організації в період демократичних змін». Університет представляла делегація у складі 5 студентів: Д. Позняков, Є. Куценко, В. Верстюк, В. Паращук, О. Шевченко. На конференції були представники з Ужгорода, Івано-Франківська, Тернополя, Києва, Черкас, Луцька, Одеси, Донецька та Торуня (Республіка Польща) [39].

У 2007 р. у Житомирі відбувся I Міжнародний Конгрес молоді за участі 115 делегатів. Єдиний представник від Хмельницької області – президент МГО «Європейська молодь», студент історичного факультету Є. Касап, який представляв напрацювання молодіжної політики Кам'янецьчини [41]. У 2008 р. представники студентського самоврядування університету Є. Касап, В. Надворний, М. Гончар, В. Самар та М. Дяченко взяли участь у III Міжнародній студентській конференції «Діяльність студентських і молодіжних організацій та євроінтеграційні процеси в Україні», яка відбулася у Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича. Окрім конференції, Є. Касап взяв участь у засіданні палати лідерів Студентського Європейського Парламенту. Студенти обговорювали теми «Форми співпраці між органами студентського самоврядування та адміністрацією вищих навчальних закладів» та «Молодіжний туризм як форма студентської співпраці» [42].

У рамках діяльності Студентського Європейського Парламенту на базі Клубу української молоді в 2008 р. у м. Чернівці відбувся одноденний семінар для лідерів студентських самоврядних організацій на тему «Покращення співпраці органів студентського самоврядування із адміністрацією вищих навчальних закладів» у рамках проекту «Партнерство заради спільних дій». Університет представляли студенти факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Д. Потемковський та Г. Лаврентьєва. Предметом обговорення учасників семінару було студентське самоврядування та адміністрація ВНЗ: шляхи до співпраці та ідея суспільного договору у ВНЗ [43].

25 березня 2009 р. відбулася зустріч студентського сенату університету з представниками Студентського парламенту [44]. 21-22 березня 2009 р. студентка факультету української філології та журналістики О. Дяченко взяла участь у семінарі-тренінгу з питань впровадження Кодексів честі студента у вищі навчальні заклади України [44].

На виконання Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо питань студентського самоврядування» від 19 січня 2010 р. № 1798-VI та листа Міністерства

освіти і науки України «Щодо внесення змін до статутів вищих навчальних закладів» від 24 лютого 2010 р. № 1/9-110 рішенням конференції трудового колективу університету 23 березня 2010 р. було внесено зміни до Статуту Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, які, зокрема, передбачали обрання до складу вченої ради університету, вченої ради факультету, конференції трудового колективу університету, зборів трудового колективу факультету не менше як 10% виборних представників з числа осіб, які навчаються у виші. Статут визначав структуру, повноваження та фінансову основу діяльності органів студентського самоврядування [28].

19 травня 2010 р. конференція студентів, які навчалися в університеті, затвердила Положення про студентське самоврядування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, що регламентувало порядок створення та функціонування студентського самоврядування у виші. Була задекларована така структура органів студентського самоврядування: студентський сенат університету, студентські ради факультетів, студентські ради гуртожитків, студентські ради курсів, студентські ради груп. Вищим органом студентського самоврядування стала конференція осіб, які навчаються в університеті [20].

Зазначимо, що студентські лідери університету завжди займали активну позицію, наприклад, спікер студентського сенату Д. Потемковський у 2011 р. увійшов до Всеукраїнської президії студентського самоврядування та очолив студентське самоврядування Хмельниччини [45].

Розвитку лідерських якостей представників органів студентського самоврядування сприяли навчання у школі лідера «Вожак» [46]. 21-24 квітня 2016 р. спікер студентського сенату О. Марчук та заступник спікера з розвитку співробітництва та комунікацій М. Герлей були учасниками студентського форуму «Школа лідерства XXI століття» [47].

Прийняття Закону України «Про вищу освіту» 2014 р. ознаменувало новий етап у розвитку студентського самоврядування. Закон розширив повноваження органів студентського самоврядування, зокрема, органи студентського самоврядування: беруть участь в управлінні закладом освіти в порядку, встановленому Законом України «Про вищу освіту» та статутом закладу освіти; беруть участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування; беруть участь у заходах

(процесах) щодо забезпечення якості вищої освіти; захищають права та інтереси студентів (курсантів), які навчаються в закладі освіти; делегують своїх представників до робочих, консультативно-дорадчих органів тощо. Низку рішень ухвалюють за погодженням з органами студентського самоврядування [3, с. 47].

Дієве студентське самоврядування є одним із показників утвердження демократичних цінностей у закладі освіти. Участь в управлінні закладом освіти, у різноманітних молодіжних проектах, грантах, акціях, дискусіях, у роботі громадських і волонтерських організацій тощо є важливим чинником формування активної особистості, розвитку лідерських якостей та умовою самореалізації студентської молоді.

Студентське самоврядування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у своїй діяльності керується Конституцією України, Законом України «Про освіту», Законом України «Про вищу освіту», Статутом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Правилами внутрішнього розпорядку Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Положенням про студентське самоврядування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, іншими нормативними документами в галузі освіти, наказами та розпорядженнями ректора, документами, ухваленими конференцією студентів університету.

Органи студентського самоврядування університету діють на принципах: добровільності, колегіальності, відкритості; виборності та звітності; рівності права студентів на участь у студентському самоврядуванні; незалежності від впливу політичних партій та релігійних організацій.

Структура органів студентського самоврядування університету така: конференція студентів університету є вищим колегіальним органом студентського самоврядування вишу; студентський сенат університету є вищим представницьким та виконавчим органом студентського самоврядування; збори студентів факультету є вищим колегіальним органом студентського самоврядування факультету; студентська рада факультету є виконавчим органом студентського самоврядування на рівні факультету; збори студентів, які мешкають у гуртожитку, є вищим колегіальним органом студентського самоврядування гуртожитку; студентська рада гуртожитку є виконавчим органом студентського самоврядування на рівні гуртожитку; контрольно-ревізійна комісія – комісія з числа студентів Університету для здійснення поточного контролю за станом

використання майна та виконання Кошторису видатків на утримання органів студентського самоврядування університету [19].

Представницькі, виконавчі та контрольно-ревізійні органи студентського самоврядування обираються терміном на один рік. Студенти, обрані до складу органів студентського самоврядування, можуть бути усунені зі своїх посад за результатами загального таємного голосування студентів. Для ініціювання такого голосування потрібно зібрати підписи не менш як 10 % студентів вишу.

Спікер студентського сенату, голова студентської ради факультету, голова студентської ради гуртожитку та їх заступники можуть перебувати на посаді не більш як два терміни.

Порядок проведення прямих таємних виборів із числа студентів до колегіальних органів управління (вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, вчена рада факультету), органів громадського самоврядування (конференція трудового колективу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, конференція студентів, збори трудового колективу факультету, студентський сенат, студентська рада факультету, студентська рада гуртожитку) визначає Положення про порядок проведення прямих таємних виборів студентів до колегіальних органів управління та органів громадського самоврядування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Вибори є вільними та відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Право голосу на виборах мають студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кожен студент (виборець) має один голос. Голосування за інших осіб чи передача права голосу будь-якій іншій особі забороняється.

Організацію, проведення виборів, підрахунок голосів та оголошення результатів забезпечують студентська виборча комісія університету, студентські виборчі комісії факультетів, студентські виборчі комісії гуртожитків.

Виборчі комісії є колегіальними органами, уповноваженими організувати підготовку та проведення виборів відповідно до Статуту університету, Положення про студентське самоврядування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Положення про порядок проведення прямих таємних виборів студентів до колегіальних органів управління та органів громадського самоврядування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

23 лютого 2016 р. студентський сенат університету зареєстровано як громадську організацію зі статусом юридичної особи [47].

Аналіз функціонування студентського самоврядування упродовж 2014-2018 рр. засвідчив представництво студентів у колегіальних органах управління університетом, робочих органах, стипендіальних комісіях, комісії з поселення в гуртожитки тощо. Окрім того, студенти університету активно займаються волонтерською діяльністю, щорічно беруть участь у донорському русі, підтримують Дитячий фонд України. З-поміж ініціатив студентів – організація книжкового клубу та ігор КВН, дебатні турніри, екологічні акції, підготовка благодійного концерту «Світло у твоїх долонях» (24 жовтня 2017 р.), проведення благодійної акції «Подаруй дитині свято» з відвідуванням дитячих садочків м. Кам'янець-Подільського «Теремок» та «Світлячок» (грудень 2017 р.), благодійний концерт з нагоди Дня матері (17 травня 2018 р.) та ін.

Отже, витоки студентського самоврядування у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка беруть початок з 1918 р. Його досвід, набутий упродовж століття, є ґрунтом для наступних демократичних змін у закладі вищої освіти. Участь студентів в управлінні, у заходах (процесах) щодо забезпечення якості вищої освіти, побудова партнерських взаємин студентських лідерів з керівництвом вишу, можливість розпоряджатися коштами, що визначені вченою радою вишу для потреб органів студентського самоврядування, набуття досвіду захисту прав та інтересів осіб, які навчаються у виші, вироблення навичок роботи в команді – все це сприяє самореалізації студента, формуванню його активної громадянської позиції та є важливим інструментом подолання негативних явищ в академічному середовищі й запорукою демократизації студентського життя.

Список використаних джерел і літератури

1. Бюлетень Міністерства вищого и среднего специального образования СССР. Москва : Высш. шк., 1987. 48 с.
2. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: 1918-2010 рр. : довідково-історичні матеріали. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. 112 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» : чинне законодавство станом на 06 вересня 2014 року : (Відповідає офіц. текстові). Київ : Алерта, 2014. 96 с.

4. Закон України «Про вищу освіту» (2002 р.) (№ 2984-III). Звіт про навчально-вих за 1968-1969 н.р. С. 91, 93-94, 95

5. Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Ф.-р – 302. Справа 125. Звіт про навчально-виховну роботу за 1968-1969 н.р. С. 91, 93-94, 95

6. Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Ф.-р – 302. Справа 172. Звіт про навчально-виховну роботу за 1969-1970 навчальний рік. С. 83, 85

7. Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Ф.-р – 302. Справа 112. Звіт про навчально-виховну роботу за 1972-1973 навчальний рік. С. 44

8. Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Ф.-р – 302. Справа 160. Звіт про навчально-виховну роботу за 1973-1974 навчальний рік. С. 74, 75, 78, 126

9. Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Ф.-р – 302. Справа 208. Звіт про навчально-виховну роботу за 1974-1975 навчальний рік. С. 126

10. Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Ф.-р – 302. Справа 318. Звіт про навчально-виховну роботу за 1976-1977 навчальний рік. С. 104, 106, 107, 113, 125

11. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.). Ювілейні спогади / Упоряд. та автор передмови В.Р.Адамський. Кам'янець-Подільський : Медобори–2006, 2015. 359 с.

12. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах / уклад.: С. А. Копилов, О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. 848 с.

13. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / ред. О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. 408 с.

14. Комарніцький О. Б. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920-1930 рр. : монографія / наук. ред. – проф. О.М.Завальнюк. Кам'янець-Подільський : Рута, 2017. 984 с.

15. Комарніцький О. Б., Макогончук Н.В. До питання про самоорганізацію студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) // Освіта наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. Т. 11. Матеріали круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету». С. 22-23.

16. Національний Темпус. URL: / <https://www.tempus.org.ua/uk/tempus/tempus-v-ukraini/79-2009-05-19-20-52-43.html>.

17. Положення про державний вищий навчальний заклад, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 05 вересня 1996 р. № 1074. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1074-96-%D0%BF>.

18. Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України № 166 від 03.04.2001 р. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3088/.

19. Положення про студентське самоврядування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. URL: <http://kpnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06>.

20. Положення про студентське самоврядування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Поточний архів студентського сенату Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

21. Протокол №6 засідання ради інституту від 25.05.1972 р.

22. Протокол №7 засідання ради інституту від 30.05.1988 р., с.6

23. Протокол №7 засідання ради інституту від 30.05.1988 р., с.4-5

24. Протокол №10 засідання ради інституту від 29.08.1986 р., с.14

25. Протокол №11 засідання ради інституту від 25.09.1986 р., с.6

26. Протокол №7 засідання ради інституту від 05.10.1995 р., с.6-7

27. Протокол спільного засідання парткому, ректорату, профкому і комітету ЛКСМУ Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту імені В.П.Затонського від 28 грудня 1987 р.

28. Протокол конференції трудового колективу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. № 1 23.03.2010. Поточний архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

29. Студентський меридіан. 2009. 15 квітня.

30. Студентський меридіан. 2000. 20 грудня.

31. Студентський меридіан. 2002. 31 жовтня.

32. Студентський меридіан. 30 листопада.

33. Студентський меридіан. 2003. 28 лютого.

34. Студентський меридіан. 2004. 10 червня.

35. Студентський меридіан. 2005. 14 лютого.

36. Студентський меридіан. 2005. 30 грудня.

37. Студентський меридіан. 2006. 04 лютого.

38. Студентський меридіан. 2006. 30 серпня.

39. Студентський меридіан. 2006. 19 грудня.

40. Студентський меридіан. 2007. 07 березня.

41. Студентський меридіан. 2007. 05 квітня.

42. Студентський меридіан. 2008. 07 березня.
43. Студентський меридіан. 2008. 22 квітня.
44. Студентський меридіан. 2009. 15 квітня.
45. Студентський меридіан. 2011. 11 лютого.
46. Студентський меридіан. 2012. 21 грудня.
47. Студентський сенат : сайт. URL: <http://ssg.kpnu.edu.ua/page/3/>.
48. Суспільство і влада радянській Україні років непу (1921-1928) : колективна монографія. Том 1. Відп. ред. С. Кульчицький. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 656 с.
49. Трибулькевич К.Г. Розвиток студентського самоврядування у вищих навчальних закладах України (1917-2010 р.) : монографія. Одеса : КУПРІЄНКО СВ, 2016. 454 с.

Sergey Kopylov, Ludmila Horchak
Student self-government in Kamianets-Podilskiy Ivan Ohiienko
National University: experience and perspectives

The article analyses the process of formation and development of student self-government in Kamianets-Podilskiy Ivan Ohiienko National University. It is proved that the origins of students' self-government in Kamianets-Podilskiy Ivan Ohiienko National University (Ivan Ohiienko K-PNU), the successor of the Kamianets-Podilskiy State Ukrainian University, began in 1918. It was emphasized that the activities of student organizations of the higher educational establishment (Council of Student Monitors, Faculty Student Councils, The Council of the Ukrainian Student Community, etc.) was not limited by the educational process. Students of the higher educational establishment actively opposed different forms of activities of anti-Ukrainian forces. The causes of student self-government decline in the Soviet era were determined. The attention was focused on certain aspects of the Komsomol and union organizations activities, which were the only centers that united student youth. It was proved that the ideological and political education of future specialists and the acquisition of social work skills were the main tasks of these organizations. Paying attention to the organizational structure, authorities of students' self-government will be honored at the present stage.

Chronological framework of the study: 1918-2018

Key words: *educational institution, university, student, student self-government.*

Одержано 18 березня 2018 року

УДК 796.015:378.4 (477.43-21) : 796 (477)

С.А. Копилов, І.І. Стасюк

Спортивні досягнення Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – вагомий внесок у розвиток українського спорту

Встановлено, що, починаючи з 70 років ХХ століття, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка славиться міжнародними спортивними здобутками своїх студентів. З 1972 року на Олімпійських та Паралімпійських іграх тридцять одним студентом було здобуто тринадцять золотих, п'ять срібних і п'ять бронзових нагород. Три золотих, дві срібних і п'ять бронзових медалей – це виступ наших студентів на Всесвітніх іграх. Неодноразово підкорювалися студентам чемпіонати та Кубки світу – вісімдесят перших, сімдесят чотири других і дев'яносто шість третіх місць. Найбільше нагород було здобуто на чемпіонатах та Кубках Європи – сто двадцять п'ять золотих, вісімдесят вісім срібних та дев'яносто п'ять бронзових медалей.

Важливими змаганнями для будь-якого університету є виступ його студентів на Всесвітній Універсіаді. Медальний доробок нашого університету на цих змаганнях налічує дві золотих, дванадцять срібних і десять бронзових нагород. На Європейських іграх студенти виборили одну золоту, дві срібних та п'ять бронзових нагород. Дві бронзових медалі студенти завоювали на Юнацьких Олімпійських іграх.

Ключові слова: спортивні змагання, спортивне звання, спортивна нагорода.

Україна є спортивною державою, що підтверджується виступами її спортсменів на Олімпійських й Всесвітніх іграх, чемпіонатах і кубках світу та Європи, Всесвітніх Універсіадах, Європейських іграх, Юнацьких Олімпійських іграх. Значний внесок у міжнародний спортивний рейтинг для нашої держави зробили студенти-спортсмени Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Зокрема, упродовж 1972-2016 рр. на Олімпійських іграх було здобуто тринадцять золотих, п'ять срібних та п'ять бронзових медалей. Олімпійськими чемпіонами стали: Бондарчук Анатолій (заслужений майстер спорту Союзу Радянський Соціалістичних

Республік (далі – ЗМССРСР) – легка атлетика, XX Олімпійські ігри (Мюнхен, 1972 р.); Бобрусь (Порадник) Людмила (ЗМССРСР) – гандбол, XXI Олімпійські ігри (Монреаль, 1976 р.), XXII Олімпійські ігри (Москва, 1980 р.); Маноха (Захарова) Галина (ЗМССРСР) – гандбол, XXI Олімпійські ігри (Монреаль, 1976 р.); Маршуба (Літошенко, Кіркевич) Марія (ЗМССРСР) – гандбол, XXI Олімпійські ігри (Монреаль, 1976 р.); Турчина (Столітенко) Зінаїда (ЗМССРСР) – гандбол, XXI Олімпійські ігри (Монреаль, 1976 р.), XXII Олімпійські ігри (Москва, 1980 р.); Ткаченко Надія (ЗМССРСР) – легка атлетика, XXII Олімпійські ігри (Москва, 1980 р.); Мерлені Іріні (заслужений майстер спорту України (далі – ЗМСУ) – вільна боротьба, XXVIII Олімпійські ігри (Афіни, 2004 р.); Трушев Віталій (ЗМСУ) – футбол, XII Паралімпійські ігри (Афіни, 2004 р.), XIII Паралімпійські ігри (Пекін, 2008 р.), XV Паралімпійські ігри (Ріо-де-Жанейро, 2016 р.); Девлиш Олександр (МСУМК) – футбол, XIII Паралімпійські ігри (Пекін, 2008 р.).

Срібні нагороди на Іграх Олімпіад виборили: Стаднік Андрій (ЗМСУ) – вільна боротьба, XXIX Олімпійські ігри (Пекін, 2008 р.) Трушев Віталій (ЗМСУ) – футбол, XIV Паралімпійські ігри (Лондон, 2012 р.); Девлиш Олександр (МСУМК) – футбол, XIV Паралімпійські ігри (Лондон, 2012 р.); Комащук Аліна (ЗМСУ) – фехтування, XXXI Олімпійські ігри (Ріо-де-Жанейро, 2016 р.); Куліш Сергій (ЗМСУ) – кульова стрільба, XXXI Олімпійські ігри (Ріо-де-Жанейро, 2016 р.).

Бронзові медалі Олімпійських ігор завоювали: Бондарчук Анатолій (ЗМССРСР) – легка атлетика, XX Олімпійські ігри (Монреаль, 1976 р.); Турчина (Столітенко) Зінаїда (ЗМССРСР) – гандбол, XXIV Олімпійські ігри (Сеул, 1988 р.); Заза Зазіров (ЗМСУ) – вільна боротьба, XXVI Олімпійські ігри (Атланта, 1996 р.); Іріні Мерлені (ЗМСУ) – вільна боротьба, XXIX Олімпійські ігри (Пекін, 2008 р.); Ігор Радівілов (ЗМСУ) – спортивна гімнастика, XXX Олімпійські ігри (Лондон, 2012 р.).

Слід відзначити, що декільком спортсменам неодноразово підкорювалися олімпійські вершини. Так, футболіст Віталій Трушев триразовий чемпіон та срібний призер Паралімпійських ігор, гандболістка Зінаїда Турчина (Столітенко) двічі була олімпійською чемпіонкою та бронзовою призеркою, гандболістка Людмила Бобрусь (Порадник) – дворазова олімпійська чемпіонка, футболіст Олександр Девлиш – чемпіон та срібний призер Паралімпійських ігор, легкоатлет Анатолій Бондарчук – чемпіон та бронзовий призер Олімпійських ігор, борчиня Іріні Мерлені – чемпіонка та бронзова призерка Ігор Олімпіад.

Усього, за весь час проведення Олімпійських ігор 31 студент-спортсмен Кам'янець-Подільського національного університету Імені Івана Огієнка прийняли в них участь у 11 видах спорту:

- Легка атлетика – ЗМССРСР Анатолій Бондарчук (XX, XXI Олімпійські ігри), ЗМССРСР Надія Ткаченко (XX, XXI, XXII Олімпійські ігри), Майстер спорту України міжнародного класу (далі – МСУМК) Марина Бех (XXXI Олімпійські ігри), МСУМК Наталія Лупу (XXX, XXXI Олімпійські ігри), ЗМСУ Іван Гешко (XXVII, XXVIII, XXIX Олімпійські ігри), МСУМК Шеріф Ель Шеріф (XXX Олімпійські ігри), МСУМК Тетяна Філонюк (XXIX, XXX Олімпійські ігри), МСУМК Василь Матвійчук (XXIX Олімпійські ігри).

- Гандбол – ЗМССРСР Зінаїда Турчина (Столітенко) (XXI, XXII, XXIV Олімпійські ігри), ЗМССРСР Людмила Бобрусь (Порадник) (XXI, XXII Олімпійські ігри), ЗМССРСР Галина Маноха (Захарова) (XXI Олімпійські ігри), ЗМССРСР Марія Маршуба (Літошенко, Кіркевич) (XXI Олімпійські ігри).

- Вільна боротьба – ЗМСУ Ірині Мерлені (XXVII, XXIX Олімпійські ігри), ЗМСУ Андрій Стаднік (XXXI Олімпійські ігри), ЗМСУ Заза Зазіров (XXVI, XXVII Олімпійські ігри).

- Фехтування – ЗМСУ Аліна Комащук (XXXI Олімпійські ігри).

- Кульова стрільба – ЗМСУ Сергій Куліш (XXX, XXXI Олімпійські ігри), МСУМК Дарія Шаріпова (XXX Олімпійські ігри).

- Спортивна гімнастика – ЗМСУ Ігор Радівілов (XXX, XXXI Олімпійські ігри).

- Важка атлетика – ЗМСУ Олександр Пелешенко (XXXI Олімпійські ігри), МСУМК Анастасія Лисенко (XXXI Олімпійські ігри).

- Бобслей – МСУМК Олександр Бортнюк (XXVI, XXVII Олімпійські ігри).

- Футбол – ЗМСУ Віталій Трушев (XII, XIII, XIV, XV Паралімпійські ігри), ЗМСУ Олександр Девлиш (XIII, XIV Паралімпійські ігри).

- Дзюдо – ЗМСУ Геннадій Білодід (XXVII, XXVIII, XXIX Олімпійські ігри), ЗМСУ Георгій Зантарая (XXX, XXXI Олімпійські ігри), ЗМСУ Тетяна Беляєва (XXVI Олімпійські ігри), МСУМК Ірина Кіндзерська (XXX Олімпійські ігри), МСУМК Анастасія Матросова (XXVIII Олімпійські ігри), МСУМК Світлана Ярџомка (XXXI Олімпійські ігри), МСУМК Ньябалі Кеджау (XXXI Олімпійські ігри).

- Гребля і каное – ЗМССРСР Валерій Вешко (XXIV Олімпійські ігри).

На XXXI літніх Олімпійських іграх в Ріо-де-Жанейро 2016 року нашу країну представляли 11 студентів-спортсменів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, які вибороли 2 срібних нагороди.

На Всесвітніх іграх, других за популярністю змаганнях, студенти-спортсмени Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка також мають неабиякі досягнення.

Спортивна акробатика. Білозор Андрій (ЗМСУ) – 3 місце (VIII, Тайвань, 2009 р.). Назімова Ірина (ЗМСУ) – 3 місце (X, Польща, 2017 р.). Нелеп Олександр (ЗМСУ) – 3 місце (IX, Колумбія, 2013 р.). Андрій Козинко (ЗМСУ) – 3 місце (IX, Колумбія, 2013 р.).

Стрибки на батуті. Кифоренко Віктор (ЗМСУ) – 3 місце (VIII, Тайвань, 2009 р.); 1 місце (IX, Колумбія, 2013 р.).

Пауерліфтинг. Довганюк Вадим (ЗМСУ) – 1 місце (IX, Колумбія, 2013 р.). Козлова Олена (ЗМСУ) – 1 місце (IX, Колумбія, 2013 р.). Ахмаметєва Тетяна (ЗМСУ) – 2 місце (IX, Колумбія, 2013 р.); 2 місце (X, Польща, 2017 р.).

Велику кількість нагород різного гатунку було здобуто на чемпіонатах та Кубках світу упродовж 1973–2018 рр.

Гребля і каное. Вешко Валерій (ЗМССРСР) – 1 місце (ЧС (С-2 1000 м), Німеччина, 1987 р.); 2 місце (ЧС (С-2 500 м), Німеччина, 1987 р.); 1 місце (ЧС (С-4 1000 м), Болгарія, 1989 р.); 1 місце (ЧС (С-4 500 м), Болгарія, 1989 р.); 3 місце (ЧС (С-2 1000 м), Болгарія, 1989 р.); 1 місце (ЧС (С-4 1000 м), Польща, 1990 р.); 1 місце (ЧС (С-4 500 м), Польща, 1990 р.); 1 місце (ЧС (С-4 1000 м), Франція, 1991 р.); 1 місце (ЧС (С-4 500 м), Польща, 1991 р.).

Спортивна гімнастика. Радівілов Ігор (ЗМСУ) – 1 місце (Етап КС (опорний стрибок), Бельгія, 2011 р.); 1 місце (Етап КС (вправи на кільцях), Хорватія, 2011 р.); 1 місце (Етап КС (опорний стрибок), КНР, 2012 р.); 1 місце (Етап КС (опорний стрибок), Німеччина, 2012 р.); 1 місце (Етап КС (опорний стрибок), Хорватія, 2015 р.), 2 місце (Етап КС (вправи на кільцях), Хорватія, 2015 р.); 1 місце (КС (опорний стрибок), Німеччина, 2016 р.), 3 місце (КС (вправи на кільцях), Німеччина, 2016 р.); 1 місце (Етап КС (вправи на кільцях), Німеччина, 2016 р.); 3 місце (Етап КС (опорний стрибок), Хорватія, 2016 р.); 3 місце (Етап КС (вправи на кільцях), Хорватія, 2016 р.); 1 місце (Етап КС (опорний стрибок), Болгарія, 2016 р.), 1 місце (Етап КС (вправи на кільцях), Болгарія, 2016 р.); 1 місце (Етап КС (опорний стрибок), Німеччина, 2016 р.), 1 місце (Етап КС (вправи на кільцях), Німеччина, 2016 р.); 2 місце (Етап КС (вправи на кільцях), Катар, 2017 р.); 1 місце (Етап КС (опорний стрибок), Болгарія, 2017 р.); 1 місце (Етап КС

(вправи на кільцях), Болгарія, 2017 р.); 2 місце (КС, (опорний стрибок), Франція, 2017 р.); 2 місце (ЧС (опорний стрибок), Канада, 2017 р.). Костюченко Марина (МСУМК) – 1 місце (Етап КС (вправа на брусах), Угорщина, 2009 р.); 2 місце (Етап КС (опорний стрибок), Угорщина, 2009 р.).

Стрибки на батуті. Баєва Катерина (МСУМК) – 3 місце (КС, Португалія, 2013 р.). Кифоренко Віктор (ЗМСУ) – 3 місце (Етап КС, Польща, 2009 р.); 2 місце (Етап КС, Німеччина, 2009 р.); 3 місце (загальний залік Етапів КС, Німеччина, 2009 р.); 3 місце (КС, Польща, 2010 р.); 2 місце (Етап КС, Німеччина, 2010 р.); 1 місце (ЧС, Франція, 2010 р.); 2 місце (КС, Болгарія, 2012 р.).

Спортивна акробатика. Чижевський Сергій (МСУМК) – 1 місце (ЧС (балансова вправа), Франція, 1986 р.); 1 місце (ЧС (комбінована вправа), Франція, 1986 р.). Бобришев Владислав (МСУМК) – 2 місце (КС, Болгарія, 2011 р.).

Боротьба на поясах Алиш. Полінська Тетяна (майстер спорту України (далі – МСУ) – 1 місце (ЧС, Україна, 2006 р.); 3 місце (ЧС, КНР, 2009 р.). Козак Наталія (МСУ) – 1 місце (ЧС, Україна, 2006 р.). Стрижак Костянтин (МСУМК) – 1 місце (ЧС, Того, 2008 р.).

Сумо. Яр'юмка Світлана (ЗМСУ) – 2 місце (ЧС (АБС), Литва, 2012 р.); 3 місце (ЧС (+80), Литва, 2012 р.). Семикрас Світослав (МСУ) – 3 місце (КС, Словаччина, 2017 р.).

Самбо. Білодід Геннадій (ЗМСУ) – 2 місце (ЧС, Панама, 2001 р.). Беляєва Тетяна (ЗМСУ) – 1 місце (ЧС, Японія, 1996 р.); 2 місце (ЧС, Югославія, 1997 р.). Яр'юмка Світлана (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Білорусь, 2012 р.). Храмова Юлія (МСУМК) – 1 місце (ЧС, Румунія, 2016 р.); 1 місце (ЧС (студ.), Кіпр, 2016 р.). Журавель Олександр (ЗМСУ) – 3 місце (КС, Росія, 1995 р.); 3 місце (ЧС, Болгарія, 1995 р.); 3 місце (ЧС, Молдова, 1996 р.); 2 місце (ЧС, Росія, 1998 р.). Задворний Руслан (ЗМСУ) – 3 місце (КС, Росія, 1996 р.); 1 місце (КС, Росія, 1998 р.); 1 місце (ЧС, Італія, 1998 р.); 3 місце (ЧС, Росія, 1998 р.); 3 місце (ЧС, Іспанія, 1999 р.). Коломієць Олександр (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Росія, 1993 р.); 2 місце (ЧС, Югославія, 1994 р.); 3 місце (ЧС, Болгарія, 1995 р.); 3 місце (ЧС, Молдова, 1996 р.); 2 місце (ЧС, Україна, 1996 р.). Мартиненко Олег (МСУМК) – 3 місце (ЧС, Росія, 1993 р.); 3 місце (ЧС, Югославія, 1994 р.); 2 місце (ЧС, Молдова, 1996 р.); 2 місце (ЧС, Україна, 1996 р.). Матросова Анастасія (МСУМК) – 1 місце (ЧС, Казахстан, 2005 р.); 2 місце (ЧС, Болгарія, 2006 р.). Ніколайчук Ольга (ЗМСУ) – 3 місце (ЧС, Білорусь, 1992 р.); 2 місце (ЧС, Росія, 1993 р.). Ремицька Іванна (МСУМК) – 3 місце (ЧС, Іспанія, 1999 р.). Цуркан Анжела (МСУМК) – 1 місце (ЧС, Литва, 1998 р.). Цуркан Євген

(МСУМК) 3 місце (ЧС, Болгарія, 1995 р.). Чистякова Марина (МСУМК) – 3 місце (ЧС, Білорусь, 1992 р.); 1 місце (КС, Казахстан, 1992 р.).

Пауерліфтинг. Довганюк Вадим (ЗМСУ) – 1 місце (ЧС (юн), ПАР, 2004 р.); 1 місце (ЧС (юн), Бразилія, 2009 р.); 1 місце (ЧС, Чехія, 2011 р.); 1 місце (ЧС, Пуерто-Ріко, 2012 р.); 1 місце (ЧС, Норвегія, 2013 р.); 1 місце (ЧС, США, 2014 р.); 1 місце (ЧС (жим лежачи), Данія, 2014 р.); 1 місце (ЧС (жим лежачи), Швеція, 2014 р.). Козлова Олена (ЗМСУ) – 1 місце (ЧС (дівч.), ПАР, 2008 р.); 1 місце (ЧС, Індія, 2009 р.); 1 місце (ЧС, ПАР, 2010 р.); 1 місце (ЧС (юн.), Чехія, 2010 р.); 1 місце (ЧС, Чехія, 2011 р.); 1 місце (ЧС, Пуерто-Ріко, 2012 р.); 1 місце (ЧС, США, 2014 р.). Ахматєєва Тетяна (ЗМСУ) – 1 місце (ЧС (юн.), Франція, 2007 р.); 1 місце (ЧС (юн.), ПАР, 2008 р.); 2 місце (ЧС, Індія, 2009 р.); 2 місце (ЧС, ПАР, 2010 р.); 2 місце (ЧС, Чехія, 2011 р.); 3 місце (ЧС (жим лежачи), Австрія, 2011 р.); 1 місце (ЧС (жим лежачи), Литва, 2013 р.); 2 місце (ЧС, Норвегія, 2013 р.); 3 місце (ЧС (жим лежачи), ПАР, 2016 р.); 1 місце (ЧС (жим лежачи), Литва, 2017 р.). Шлопко Тетяна (МСУМК) – 2 місце (ЧС (дівч.), Угорщина, 2014 р.); 3 місце (ЧС (юн.), Чехія, 2015 р.); 3 місце (ЧС (юн.), Польща, 2016 р.); 1 місце (ЧС (юн.), США, 2017 р.); 1 місце (ЧС (юн., жим лежачи), Литва, 2017 р.). Гончар Ганна (МСУМК) – 1 місце (ЧС (юн., жим лежачи), Чехія, 2012 р.); 2 місце (ЧС (жим лежачи), Литва, 2013 р.); 2 місце (ЧС (жим лежачи), Швеція, 2015 р.); 2 місце (ЧС (юн., жим лежачи), Данія, 2016 р.); 3 місце (ЧС (юн.), Польща, 2016 р.). Андрущенко Андрій (МСУМК) – 3 місце (ЧС (жим лежачи), Австрія, 2011 р.).

Гирьовий спорт. Муринець Марина (МСУ) – 1 місце (ЧС, Італія, 2010 р.); 1 місце (ЧС, Греція, 2011 р.); 1 місце (ЧС, Італія, 2012 р.); 1 місце (ЧС, Німеччина, 2012 р.); 1 місце (ЧС, Греція, 2013 р.).

Кульова стрільба. Куліш Сергій (ЗМСУ) – 3 місце (Етап КС (вправа МГ-6), Великобританія, 2012 р.); 3 місце (Етап КС (вправа ГП-6), Італія, 2012 р.); 2 місце (Етап КС (вправа МГ-6), Іспанія, 2013 р.); 3 місце (КС (вправа МГ-6, фінал), Німеччина, 2013 р.); 2 місце (Етап КС (вправа МГ-6), Таїланд, 2016 р.); 3 місце (Етап КС (вправа ГП-6), Німеччина, 2016 р.). Сухорукова Вікторія (МСУМК) – 2 місце (Етап КС (юн., вправа ГП-50), Німеччина, 2016 р.); 2 місце (ЧС (юн., вправа МГ-5), Німеччина, 2017 р.). Савельєва Анастасія (МСУМК) – 3 місце (ЧС (вправа ГП-11), Швеція, 2012 р.); 3 місце (ЧС (вправа ГП-11А), Швеція, 2012 р.). Шаріпова Дарія (МСУМК) – 3 місце (ЧС (вправа МГ-9), Німеччина, 2010 р.); 3 місце (Етап КС (вправа ГП-4), Німеччина, 2012 р.).

Бокс. Зав'ялова Яна (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Корея, 2013 р.).

Лазарєв Денис (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Туреччина, 2006 р.). Винник Ірина (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Туреччина, 2011 р.); 2 місце (ЧС, Болгарія, 2013 р.). Карцан Аркадій (МСУ) – 3 місце (ЧС, Росія, 2016 р.).

Кікбоксинг. Романенко Роман (МСУМК) – 1 місце (ЧС, Італія, 2014 р.). Кондратов Павло (МСМК) – 1 місце (КС (юн.), Угорщина, 2015 р.); 2 місце (КС, Угорщина, 2016 р.); 1 місце (КС, Угорщина, 2017 р.); 3 місце (КС, Угорщина, 2017 р.). Кондратова (Радюк) Жанна (МСУ) – 3 місце (КС, Угорщина, 2015 р.); 3 місце (КС, Угорщина, 2016 р.).

Легка атлетика. Іван Гешко (ЗМСУ) – 3 місце (ЧС, Франція, 2003 р.). Лупу Наталія (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Туреччина, 2012 р.). Бех Марина (МСУМК) – 3 місце (ЧС, Італія, 2013 р.).

Волейбол пляжний. Плотницький Олег (МСУ) – 2 місце (ЧС, Португалія, 2015 р.).

Дзюдо. Беляєва Тетяна (ЗМСУ) – 3 місце (ЧС, Японія, 1992 р.). Білодід Геннадій (ЗМСУ) – 3 місце (ЧС, Португалія, 1996 р.). Кіндзерська Ірина (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Нідерланди, 2009 р.); 1 місце (КС, Єгипет, 2010 р.); 3 місце (КС, Португалія, 2010 р.); 2 місце (КС, Румунія, 2010 р.); 3 місце (Етап КС, Португалія, 2011 р.); 3 місце (КС, Казахстан, 2011 р.); 3 місце (Гран-прі, ОАЕ, 2011 р.); 3 місце (КС, Іспанія, 2011 р.); 2 місце (Гран-прі, Казахстан, 2014 р.); 2 місце (Гран-прі, Узбекистан, 2014 р.); 3 місце (Гран-прі, Корея, 2014 р.); 3 місце (Гран-прі, Корея, 2015 р.); 3 місце (Гран-прі, Японія, 2015 р.); 3 місце (Гран-прі, Угорщина, 2016 р.). Георгій Зантараєва (ЗМСУ) – 1 місце (ЧС, Грузія, 2009 р.); 1 місце (Гран-прі, Австрія, 2010 р.); 3 місце (Гран-прі, Туніс, 2010 р.); 1 місце (Гран-прі, ОАЕ, 2010 р.); 3 місце (КС, Франція, 2011 р.); 3 місце (Гран-прі, Франція, 2011 р.); 3 місце (Гран-прі, Азербайджан, 2011 р.); 3 місце (ЧС, Бразилія, 2013 р.); 3 місце (Гран-прі, Корея, 2013 р.); 2 місце (Гран-прі, Франція, 2014 р.); 2 місце (Гран-прі, Грузія, 2014 р.); 3 місце (Гран-прі, Угорщина, 2014 р.); 3 місце (ЧС, Росія, 2014 р.). Ньябалі Кеджау (МСУМК) – 1 місце (ЧС, Грузія, 2009 р.); 2 місце (ЧС, Грузія, 2011 р.); 3 місце (Гран-прі, Корея, 2013 р.); 3 місце (Гран-прі, Казахстан, 2014 р.). Макуха Іванна (МСУМК) – 3 місце (КС, Узбекистан, 2011 р.); 3 місце (КС, Португалія, 2012 р.). Діденко Владислав (МСУ) – 3 місце (ЧС, Україна, 2013 р.). Макуха Віктор (МСУМК) – 3 місце (ЧС, Словенія, 2013 р.); 3 місце (ЧС, ОАЕ, 2015 р.). Гевондян Шушана (МСУМК) – 3 місце (Гран-прі, Грузія, 2014 р.). Савицький Антон (МСУМК) – 3 місце (Гран-прі, Угорщина, 2016 р.). Білодід Дар'я (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Боснія і Герцоговина, 2015 р.); 3 місце (Гран-прі, Монголія, 2017 р.); 1 місце (Гран-прі,

Нідерланди, 2017 р.); 1 місце (Гран-прі, Туніс, 2018 р.); 1 місце (Grand Slam, Франція, 2018 р.). Войналович Наталія (МСУМК) – 3 місце (ЧС, Молдова, 1996 р.); 2 місце (ЧС, Україна, 1996 р.); 2 місце (ЧС, Югославія, 1997 р.). Ребенок Оксана (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Угорщина, 2004 р.). Том'як Галина (МСУМК) – 3 місце (КС, Єгипет, 1994 р.).

Вільна боротьба. Мерлені Іріні (ЗМСУ) – 2 місце (ЧС, Угорщина, 2005 р.); 2 місце (ЧС, Азербайджан, 2007 р.). Стаднік Андрій (ЗМСУ) – 3 місце (ЧС, КНР, 2006 р.); 3 місце (ЧС, Азербайджан, 2007 р.). Олійник Павло (МСУМК) – 1 місце (КС, Росія, 2010 р.); 3 місце (ЧС, Угорщина, 2013 р.); 3 місце (Голден Гран-прі, Азербайджан, 2013 р.); 3 місце (ЧС, США, 2015 р.). Пульковська Наталія (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Гватемала, 2006 р.); 2 місце (Гран-прі, Азербайджан, 2012 р.). Лівач Оксана (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Словаччина, 2014 р.); 3 місце (ЧС, Бразилія, 2015 р.); 3 місце (ЧС, Франція, 2016 р.). Горішна Лілія (МСУМК) – 3 місце (ЧС, Хорватія, 2016 р.). Кіт Тетяна (МСУМК) – 3 місце (ЧС, США, 2015 р.); 3 місце (Гран-прі, Азербайджан, 2016 р.). Радулов Семен (МСУМК) – 3 місце (клубний ЧС, Україна, 2016 р.). Зазіров Заза (ЗМСУ) – 3 місце (ЧС, Росія, 1997 р.); 2 місце (ЧС, Іран, 1998 р.); 2 місце (КС, США, 2003 р.). Береза Христина (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Фінляндія, 2017 р.). Невдащенко Марина (МСУМК) – 3 місце (ЧС, Білорусь, 1992 р.). Симак Любомир (МСУ) – 3 місце (ЧС, Туреччина, 2008 р.).

Греко-римська боротьба. Стрижак Костянтин (МСУМК) – 3 місце (ЧС, Росія, 2007 р.).

Пляжна боротьба. Радулов Семен (МСУМК) – 1 місце (ЧС, Туреччина, 2017 р.).

Фехтування. Комашук Аліна (ЗМСУ) – 1 місце (ЧС, (командна шабля), Угорщина, 2013 р.); 1 місце (ЧС (юн., командна шабля), Хорватія, 2013 р.); 2 місце (ЧС (командна шабля), Росія, 2015 р.). Горещкий Іван-Сергій (МСУ) – 1 місце (КС, Словенія, 2015 р.).

Комбат Дзю-Дзюцу. Марчук Олександр (МСУ) – 2 місце (ЧС, Хорватія, 2016 р.).

Карате Годзю-рю. Бойчунь Сергій (МСУМК) – 1 місце (ЧС (ірікумі-го), Італія, 2016 р.); 2 місце (ЧС (ірікумі-дзю), Італія, 2016 р.).

Бойове самбо. Стрижак Костянтин (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Росія, 2007 р.); 1 місце (ЧС, Росія, 2008 р.). Марчук Олександр (МСУ) – 2 місце (ЧС, Хорватія, 2016 р.).

Військово-спортивне багатоборство. Коцюрба Тетяна (МСУМК) – 1 місце (ЧС, Україна, 2007 р.); 1 місце (ЧС, Україна, 2009 р.); 1 місце

(ЧС, Україна, 2010 р.); 1 місце (ЧС, Україна, 2011 р.); 2 місце (ЧС, Україна, 2012 р.).

Рукопашний бій. Коцюрба Тетяна (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Україна, 2006 р.).

Гандбол. Турчина (Столітенко) Зінаїда (ЗМССРСР) – 1 місце (ЧС, Угорщина, 1982 р.); 1 місце (ЧС, Нідерланди, 1986 р.). Бобрусь (Порадник) Людмила (ЗМССРСР) – 3 місце (ЧС, Югославія, 1973 р.); 2 місце (ЧС, СРСР, 1975 р.); 2 місце (ЧС, Чехословаччина, 1978 р.). Маноха (Захарова) Галина (ЗМССРСР) – 3 місце (ЧС, Югославія, 1973 р.); 2 місце (ЧС, СРСР, 1975 р.); 2 місце (ЧС, Чехословаччина, 1978 р.). Маршуба (Літошенко, Кіркевич) Марія (ЗМССРСР) – 3 місце (ЧС, Югославія, 1973 р.); 2 місце (ЧС, СРСР, 1975 р.).

Футбол. Трушев Віталій (ЗМСУ) – 1 місце (ЧС, Аргентина, 2003 р.); 3 місце (ЧС, Бразилія, 2007 р.); 3 місце (ЧС, Нідерланди, 2011 р.); 2 місце (ЧС, Англія, 2015 р.); 1 місце (ЧС, Аргентина, 2017 р.).

Маунтенбайк. Бойко Алла (МСУМК) – 1 місце (ЧС (юн., кроскантрі) Велика Британія, 2007 р.).

Бодібілдинг. Микола Ількович (МСУМК) – 2 місце (ЧС, Угорщина, 2010 р.).

Найбільше в медальному заліку студентами-спортсменами факультету фізичної культури були покорені вершини чемпіонатів та Кубків Європи, в яких вони змагалися упродовж 1970-2018 рр.

Спортивна гімнастика. Ігор Радівілов (ЗМСУ) – 2 місце (ЧС (опорний стрибок), Франція, 2012 р.); 1 місце (ЧС (вправи на кільцях), Росія, 2013 р.); 2 місце (ЧС (опорний стрибок), Болгарія, 2014 р.), 3 місце (ЧС (командний залік), Болгарія, 2014 р.); 2 місце (ЧС (опорний стрибок), Франція, 2015 р.); 3 місце (ЧС (вправи на кільцях), Румунія, 2017 р.). Арсенєв Віталій (МСУ) – 2 місце (ЧС (командний залік), Франція, 2015 р.). Єрмак Микита (МСУ) – 2 місце (ЧС (командний залік), Франція, 2015 р.). Костюченко Марина (МСУМК) – 3 місце (ЧС (вправа на брусах), Нідерланди, 2004 р.).

Спортивна акробатика. Чижевський Сергій (МСУМК) – 1 місце (ЧС (балансова вправа), Болгарія, 1984 р.); 1 місце (ЧС (динамічна вправа), Болгарія, 1984 р.); 1 місце (ЧС (комбінована вправа), Болгарія, 1984 р.); 1 місце (ЧС (балансова вправа), Бельгія, 1988 р.); 1 місце (ЧС (динамічна вправа), Бельгія, 1988 р.); 3 місце (ЧС (комбінована вправа), Бельгія, 1988 р.). Алексєєв Владислав (МСУ) – 3 місце (ЧС (балансова вправа), Німеччина, 2015 р.); 3 місце (ЧС (комбінована вправа), Німеччина, 2015 р.). Горенич Владислав (МСУ) – 3 місце (ЧС (балансова вправа), Німеччина, 2015 р.); 3 місце (ЧС (комбінована вправа), Німеччина, 2015 р.). Білосор Андрій (ЗМСУ) – 2 місце (ЧС

(балансова вправа), Португалія, 2009 р.); 2 місце (ЧЄ (динамічна вправа), Португалія, 2009 р.). Нелеп Олександр (ЗМСУ) – 3 місце (ЧЄ (абсолютна першість), Болгарія, 2011 р.); 3 місце (ЧЄ (командний залік), Болгарія, 2011 р.); 2 місце (ЧЄ (абсолютна першість), Португалія, 2013 р.); 3 місце (ЧЄ (командний залік), Португалія, 2013 р.). Андрій Козинко (ЗМСУ) – 3 місце (ЧЄ (абсолютна першість), Болгарія, 2011 р.); 3 місце (ЧЄ (командний залік), Болгарія, 2011 р.); 2 місце (ЧЄ (абсолютна першість), Португалія, 2013 р.); 3 місце (ЧЄ (командний залік), Португалія, 2013 р.). Вержбицька Анна (МСУ) – 3 місце (ЧЄ (балансова вправа), Португалія, 2013 р.); 3 місце (ЧЄ (динамічна вправа), Португалія, 2013 р.).

Стрибки на батуті. Баєва Катерина (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ (командний залік), Росія, 2012 р.); 3 місце (ЧЄ (командний залік), Португалія, 2014 р.). Залізник Дмитро (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ (командний залік), Болгарія, 2010 р.). Кифоренко Віктор (ЗМСУ) – 1 місце (ЧЄ (абсолютна першість), Болгарія, 2010 р.); 2 місце (ЧЄ (командний залік), Болгарія, 2010 р.); 3 місце (ЧЄ (1 вправа), Португалія, 2014 р.); 3 місце (ЧЄ (2 вправа), Португалія, 2014 р.). Леонід Пантелю (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ (командний залік), Португалія, 2014 р.).

Сумо. Семикрас Святослав (МСУ) – 1 місце (ЧЄ, Угорщина, 2018 р.).

Боротьба кураш. Жижанов Олексій (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Туреччина, 2014 р.); 2 місце (ЧЄ, Греція, 2016 р.). Крамар Наталія (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Туреччина, 2014 р.). Гремячев Мирослав – 3 місце (ЧЄ, Греція, 2016 р.). Кляпка Уляна (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Туреччина, 2017 р.).

Самбо. Ярёмка Світлана (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Росія, 2012 р.). Кляпка Уляна (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Литва, 2015 р.). Журавель Олександр (ЗМСУ) – 3 місце (ЧЄ, Литва, 1998 р.). Задворний Руслан (ЗМСУ) – 1 місце (ЧЄ, Болгарія, 1999 р.); 3 місце (ЧЄ, Литва, 1994 р.). Коломієць Олександр (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ, Литва, 1994 р.); 3 місце (ЧЄ, Білорусь, 1995 р.); 1 місце (ЧЄ, Югославія, 1996 р.); 3 місце (ЧЄ, Молдова, 1996 р.); 2 місце (ЧЄ, Україна, 1996 р.). Мартиненко Олег (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Литва, 1994 р.); 3 місце (ЧЄ, Білорусь, 1995 р.); 3 місце (ЧЄ, Югославія, 1996 р.). Матросова Анастасія (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ, Монако, 2006 р.). Ніколайчук Ольга (ЗМСУ) – 2 місце (ЧЄ, Італія, 1993 р.). Цуркан Анжела (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Болгарія, 1999 р.).

Важка атлетика. Коханенко Олена (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Литва, 2015 р.). Обухов Ігор (МСУ) – 1 місце (ЧЄ, Швеція, 2015 р.). Лисенко

Анастасія (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Грузія, 2015 р.); 2 місце (ЧЄ, Хорватія, 2017 р.). Пелешенко Олександр (ЗМСУ) – 1 місце (ЧЄ, Норвегія, 2016 р.); 1 місце (ЧЄ, Хорватія, 2017 р.).

Кульова стрільба. Куліш Сергій (ЗМСУ) – 2 місце (ЧЄ (вправа ГП-6), Норвегія, 2010 р.); 1 місце (ЧЄ (вправа ГП-6), Італія, 2011 р.); 2 місце (ЧЄ (вправа МГ-6), Сербія, 2011 р.); 2 місце (ЧЄ (вправа ГП-6), Росія, 2014 р.). Шаріпова Дарія (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ (вправа ГП-4), Франція, 2007 р.); 2 місце (ЧЄ (вправа ГП-4), Швейцарія, 2008 р.); 3 місце (ЧЄ (юн., вправа ГП-4), Чехія, 2009 р.); 3 місце (ЧЄ (вправа МГ-5), Хорватія, 2009 р.); 1 місце (ЧЄ (МГ-6), Азербайджан, 2017 р.). Омеляненко Дмитро (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ (вправа ГП-6), Угорщина, 2016 р.). Григоренко Владислав (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ (вправа ГП-6), Норвегія, 2010 р.). Тарасенко Тетяна (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ (юн., вправа ГП-4), Чехія, 2009 р.); 2 місце (ЧЄ (вправа МГ-5), Сербія, 2011 р.). Щерба Олеся (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ (юн., вправа ГП-4), Чехія, 2009 р.). Козюк Кирил (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ (вправа ГП-6), Угорщина, 2016 р.). Чаусов Дмитро (МСУ) – 3 місце (ЧЄ (вправа ГП-11), Норвегія, 2010 р.). Кириленко Богдан (МСУ) – 2 місце (ЧЄ (юн., вправа МП-4), Естонія, 2016 р.); 2 місце (ЧЄ (вправа ПП-3), Угорщина, 2016 р.); 3 місце (ЧЄ (вправа МП-5), Словенія, 2015 р.). Банькін Віктор (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ (вправа ПП-3), Росія, 2014 р.).

Бокс. Зав'ялова Яна (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ, Данія, 2007 р.); 3 місце (ЧЄ, Україна, 2009 р.). Лазарев Денис (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ, Угорщина, 2004 р.); 1 місце (ЧЄ, Албанія, 2006 р.); 1 місце (ЧЄ, Сербія, 2007 р.). Гаврилук Вячеслав (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Росія, 2016 р.). Винник Ірина (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ, Росія, 2011 р.); 1 місце (ЧЄ, Польща, 2012 р.). Грекул Степан (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Румунія, 2017 р.). Карцан Аркадій (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Туреччина, 2017 р.). Рогович Анна (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Болгарія, 2017 р.).

Тхеквондо. Чайка Сергій (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Греція, 2012 р.). Мостіпака Сергій (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Латвія, 2005 р.).

Легка атлетика. Ткаченко Надія (ЗМССРСР) – 2 місце (КЄ, Німеччина, 1973 р.); 1 місце (ЧЄ, Італія, 1974 р.); 1 місце (ЧЄ, Чехословаччина, 1978 р.). Гешко Іван (ЗМСУ) – 2 місце (ЧЄ, Швеція, 2006 р.). Шериф Ель Шериф (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ, Фінляндія, 2012 р.). Пацеля Олександр (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ, Бельгія, 2008 р.). Сідорська Олена (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Сербія, 2017 р.). Лупу Наталія (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ, Німеччина, 2013 р.); 3 місце (ЧЄ, Чехія, 2015 р.). Островський Дмитро (МСУМК) – 1 місце (КЄ, Хорватія, 2010 р.). Бех Марина (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ, Франція, 2017 р.); 3 місце (ЧЄ, Польща, 2017 р.).

Кікбоксинг. Кондратов Павло (МСМК) – 1 місце (КЄ, Польща, 2016 р.). Кондратова (Радюк) Жанна (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Греція, 2016 р.).

Карате Годзю-рю. Бойчунь Сергій (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ (ірікумі-го), Грузія, 2016 р.); 1 місце (ЧЄ (ірікумі-дзю), Грузія, 2016 р.).

Волейбол. Плотницький Олег (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Болгарія, 2016 р.); 1 місце (ЄЛ, Швеція, 2017 р.). Вієцький Дмитро (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Болгарія, 2016 р.). Головень Олексій (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Болгарія, 2016 р.). Полуян Тимофій (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Болгарія, 2016 р.). Кучер Віталій (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Болгарія, 2016 р.). Ковальчук Володимир (МСУ) – 1 місце (ЄЛ, Швеція, 2017 р.).

Волейбол пляжний. Вієцький Дмитро (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Латвія, 2015 р.). Полуян Тимофій (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Латвія, 2015 р.).

Дзюдо. Білодід Геннадій (ЗМСУ) – 3 місце (ЧЄ, Словенія, 1997 р.); 1 місце (ЧЄ, Франція, 2001 р.). Георгій Зантарая (ЗМСУ) – 2 місце (ЧЄ, Грузія, 2009 р.); 1 місце (ЧЄ, Туреччина, 2011 р.); 1 місце (ЧЄ, Словенія, 2011 р.). Кіндзерська Ірина (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ, Грузія, 2009 р.); 1 місце (ЧЄ, Бельгія, 2010 р.); 3 місце (ЧЄ, Туреччина, 2011 р.). Ньябалі Кеджау (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ, МСУМК, 2009 р.); 3 місце (ЧЄ, Росія, 2011 р.); 3 місце (КЄ, Словенія, 2014 р.). Макуха Іванна (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Польща, 2009 р.); 2 місце (ЧЄ, Армения, 2009 р.); 3 місце (ЧЄ, Бельгія, 2010 р.); 3 місце (ЧЄ, Боснія, 2010 р.); 3 місце (ЧЄ, Росія, 2011 р.); 2 місце (КЄ, Росія, 2011 р.). Діброва Владислав (МСУ) 3 місце (ЧЄ, Бельгія, 2011 р.). Діденко Владислав (МСУ) – 2 місце (КЄ, Україна, 2012 р.); 3 місце (КЄ, Угорщина, 2013 р.); 2 місце (КЄ, Словаччина, 2014 р.). Котенко Сергій (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Угорщина, 2013 р.). Макуха Віктор (МСУМК) – 3 місце (КЄ, Литва, 2014 р.); 3 місце (КЄ, Угорщина, 2014 р.); 2 місце (ЧЄ, Румунія, 2014 р.); 3 місце (ЧЄ, Австрія, 2015 р.). Лесюк Артем (МСУ) – 1 місце (ЧЄ, Литва, 2016 р.); 1 місце (ЧЄ, Польща, 2016 р.); 3 місце (ЧЄ, Чорногорія, 2017 р.). Гасюк Леонід (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Литва, 2016 р.); 2 місце (КЄ, Польща, 2017 р.). Бабенко Олексій (МСУ) – 2 місце (КЄ, Румунія, 2016 р.); 3 місце (КЄ, Литва, 2017 р.). Хрящевська Ірина (МСУ) – 3 місце (КЄ, Литва, 2017 р.). Савицький Антон (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ, Білорусь, 2017 р.). Штефанеса Едуард (МСУ) – 3 місце (КЄ, Словенія, 2017 р.). Дар'я Білодід (МСУМК) – 1 місце (КЄ (кад.), Хорватія, 2015 р.); 1 місце (КЄ (кад.), Чехія, 2015 р.); 1 місце (КЄ (кад.), Румунія, 2015 р.); 1 місце (ЧЄ (кад.), Болгарія, 2015 р.); 1 місце (КЄ (кад.), Чехія, 2016 р.); 1 місце (КЄ (кад.), Хорватія, 2016 р.); 2 місце (КЄ (юн.), Литва, 2016 р.); 2 місце (КЄ (юн.),

Угорщина, 2016 р.); 1 місце (ЧЄ (юн.), Фінляндія, 2016 р.); 1 місце (ЧЄ (юн.), Іспанія, 2016 р.); 1 місце (ЧЄ, Польща, 2017 р.). Матросова Анастасія (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ, Польща, 2000 р.); 3 місце (ЧЄ, Словенія, 2002 р.); 3 місце (ЧЄ, Румунія, 2004 р.); 1 місце (ЧЄ, Словенія, 2004 р.); 3 місце (ЧЄ, Нідерланди, 2005 р.).

Вільна боротьба. Мерлені Іріні (ЗМСУ) – 1 місце (ЧЄ, Болгарія, 2005 р.). Стаднік Андрій (ЗМСУ) – 3 місце (ЧЄ, Болгарія, 2005 р.). Павло Олійник (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Туреччина, 2005 р.); 2 місце (ЧЄ, Туреччина, 2006 р.); 3 місце (ЧЄ, Грузія, 2009 р.); 3 місце (ЧЄ, Німеччина, 2011 р.); 1 місце (ЧЄ, Грузія, 2013 р.). Кутей Гліб (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Сербія, 2011 р.). Лавренюк Юлія (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Хорватія, 2012 р.). Урода Ганна (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Польща, 2012 р.). Пульковська Наталія (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ, Сербія, 2007 р.); 2 місце (ЧЄ, Фінляндія, 2014 р.). Кусяк Іван (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Польща, 2015 р.). Горішна Лілія (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ, Польща, 2015 р.); 2 місце (ЧЄ, Болгарія, 2016 р.); 1 місце (ЧЄ, Угорщина, 2017 р.). Лівач Оксана (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ, Туреччина, 2015 р.); 1 місце (ЧЄ, Румунія, 2016 р.); 1 місце (ЧЄ, Німеччина, 2017 р.). Радулов Семен (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ, Естонія, 2016 р.). Кіт Тетяна (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Латвія, 2016 р.); 1 місце (ЧЄ, Болгарія, 2016 р.); 3 місце (ЧЄ, Угорщина, 2017 р.). Семків Ілона (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ, Болгарія, 2016 р.); 3 місце (ЧЄ, Угорщина, 2017 р.); 2 місце (ЧЄ, Сербія, 2017 р.). Зазіров Заза (ЗМСУ) – 1 місце (ЧЄ (кад.), Туреччина, 1988 р.); 2 місце (ЧЄ (юн.), Туреччина, 1989 р.); 3 місце (ЧЄ (юн.), Угорщина, 1992 р.); 1 місце (ЧЄ, Туреччина, 1993 р.); 3 місце (ЧЄ, Угорщина, 1996 р.); 3 місце (ЧЄ, Польща, 1997 р.); 2 місце (ЧЄ, Словаччина, 1998 р.); 1 місце (ЧЄ, Білорусь, 1999 р.). Береза Христина (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Німеччина, 2017 р.). Василюшин Ігор (МСУ) – 3 місце (ЧЄ, Польща, 2007 р.); 3 місце (ЧЄ, Литва, 2009). Дорошенко Іван (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Польща, 2005 р.). Іванов Олег (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Сербія, 2007 р.); 1 місце (ЧЄ, Словаччина, 2008 р.). Левковська Ольга (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ, Болгарія, 2004 р.). Невдащенко Марина (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ, Україна, 1992 р.); 2 місце (ЧЄ, Італія, 1993 р.). Стаднік Яна (МСУМК) – 1 місце (ЧЄ, Польща, 2005 р.); 2 місце (ЧЄ, Азербайджан, 2005 р.).

Греко-римська боротьба. Стрижак Костянтин (МСУМК) – 3 місце (ЧЄ, Туреччина, 2007 р.).

Бойове самбо. Марчук Олександр (МСУ) – 2 місце (ЧЄ, Україна, 2014 р.); 2 місце (ЧЄ, Словаччина, 2015 р.).

Військово-спортивне багатоборство. Коцюрба Тетяна (МСУМК) – 1 місце (ЧС, Україна, 2006 р.); 1 місце (ЧС, Україна, 2008 р.). Трикуліч Олександр (МСУ) – 2 місце (ЧС, Україна, 2006 р.).

Рукопашний бій. Коцюрба Тетяна (МСУМК) – 1 місце (ЧС ІМАФ, Польща, 2008 р.).

Настільний теніс. Моцик Ірина (МСУМК) – 1 місце (ЧС, Італія, 2008 р.).

Маунтенбайк. Бацуца Михайло (МСУМК) – 2 місце (ЧС (крос-кантрі) Німеччина, 2008 р.). Бойко Алла (МСУМК) – 2 місце (ЧС (юн., крос-кантрі) Німеччина, 2008 р.).

Пауерліфтинг. Довганюк Вадим (ЗМСУ) – 2 місце (ЧС (юн.), Україна, 2005 р.); 1 місце (ЧС (юн.), Швеція, 2009 р.); 1 місце (ЧС (юн.), Чехія, 2010 р.); 1 місце (ЧС (жим лежачи), Чехія, 2015 р.). Козлова Олена (ЗМСУ) – 1 місце (ЧС (юн.), Україна, 2008 р.); 1 місце (ЧС, Фінляндія, 2009 р.); 1 місце (ЧС, Швеція, 2010 р.); 1 місце (ЧС, Чехія, 2011 р.); 1 місце (ЧС, Болгарія, 2014 р.). Ахмаметєва Тетяна (ЗМСУ) – 1 місце (ЧС (юн.), Маріуполь, 2008 р.); 1 місце (ЧС, Швеція, 2010 р.); 1 місце (ЧС, Чехія, 2011 р.). Шлопко Тетяна (МСУМК) – 2 місце (ЧС (дівч.), Росія, 2014 р.); 2 місце (ЧС (юн.), Угорщина, 2015 р.); 1 місце (ЧС (юн.), Іспанія, 2016 р.); 3 місце (ЧС, Чехія, 2016 р.); 2 місце (ЧС, Іспанія, 2017 р.); 2 місце (ЧС (жим лежачи), Іспанія, 2017 р.). Гончар Ганна (МСУМК) – 2 місце (ЧС (жим лежачи), Чехія, 2014 р.); 2 місце (ЧС (жим лежачи), Чехія, 2015 р.); 2 місце (ЧС (юн.), Іспанія, 2016 р.). Андрущенко Андрій (МСУМК) – 3 місце (ЧС (юн.), Норвегія, 2010 р.); 1 місце (ЧС (жим лежачи), Словаччина, 2013 р.); 1 місце (ЧС (жим лежачи), Чехія, 2014 р.); 3 місце (ЧС, Чехія, 2015 р.). Віталій Воронєцький (КМСУ) – 1 місце (ЧС (юн.), Англія, 2012 р.).

Гандбол. Турчина (Столітенко) Зінаїда (ЗМССРСР) – 1 місце (КЄЧ, 1970 р.); 1 місце (КЄЧ, 1971 р.); 1 місце (КЄЧ, 1972 р.); 1 місце (КЄЧ, 1973 р.); 2 місце (КЄЧ, 1974 р.); 1 місце (КЄЧ, 1975 р.); 1 місце (КЄЧ, 1977 р.); 1 місце (КЄЧ, 1979 р.); 1 місце (КЄЧ, 1981 р.); 1 місце (КЄЧ, 1983 р.); 1 місце (КЄЧ, 1985 р.); 1 місце (КЄЧ, 1986 р.); 1 місце (КЄЧ, 1987 р.); 1 місце (КЄЧ, 1988 р.); 2 місце (КЄЧ, 1989 р.). Бобрусь (Порадник) Людмила (ЗМССРСР) – 1 місце (КЄЧ, 1970 р.); 1 місце (КЄЧ, 1971 р.); 1 місце (КЄЧ, 1972 р.); 1 місце (КЄЧ, 1973 р.); 2 місце (КЄЧ, 1974 р.); 1 місце (КЄЧ, 1975 р.); 1 місце (КЄЧ, 1977 р.); 1 місце (КЄЧ, 1979 р.). Маноха (Захарова) Галина (ЗМССРСР) – 1 місце (КЄЧ, 1970 р.); 1 місце (КЄЧ, 1971 р.); 1 місце (КЄЧ, 1972 р.); 1 місце (КЄЧ, 1973 р.); 2 місце (КЄЧ, 1974 р.); 1 місце (КЄЧ, 1975 р.); 1 місце (КЄЧ, 1977 р.); 1 місце (КЄЧ, 1979 р.). Маршуба (Літошенко, Кіркевич) Марія (ЗМССРСР) – 1 місце (КЄЧ, 1970 р.); 1 місце (КЄЧ, 1971 р.); 1

місце (КЄЧ, 1972 р.); 1 місце (КЄЧ, 1973 р.); 2 місце (КЄЧ, 1974 р.); 1 місце (КЄЧ, 1975 р.); 1 місце (КЄЧ, 1977 р.); 1 місце (КЄЧ, 1979 р.).

Футбол. Трушев Віталій (ЗМСУ) – 1 місце (ЧЄ, Ірландія, 2006 р.); 1 місце (ЧЄ, Шотландія, 2010 р.); 1 місце (ЧЄ, Нідерланди, 2014 р.). Девлиш Олександр (ЗМСУ) – 1 місце (ЧЄ, Ірландія, 2006 р.); 1 місце (ЧЄ, Шотландія, 2010 р.); 1 місце (ЧЄ, Нідерланди, 2014 р.).

Фехтування. Горецький Іван-Сергій (МСУ) – 1 місце (ЧЄ, Польща, 2014 р.). Комащук Аліна (ЗМСУ) – 2 місце (ЧЄ (командна шабля), Хорватія, 2013 р.).

Бодібілдинг. Ількович Микола (МСУМК) – 2 місце (ЧЄ, Росія, 2010 р.); 2 місце (ЧЄ, Литва, 2011 р.). Бурденюк Сергій (МСУ) – 2 місце (КЄ, Україна, 2017 р.).

Зрештою, найголовнішими змаганнями для студентів-спортсменів є Всесвітня Універсіада, у яких студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка беруть участь з далекого 1973 року.

Спортивна гімнастика. Костюченко Марина (МСУМК) – 2 місце (XXIV (командний залік), Таїланд, 2007 р.); 2 місце (XXVI (командний залік), КНР, 2011 р.). Радівілов Ігор (ЗМСУ) – 2 місце (XXVII (командний залік), Росія, 2013 р.); 3 місце (XXVII (опорний стрибок), Росія, 2013 р.); 3 місце (XXVII (вправи на кільцях), Росія, 2013 р.); 2 місце (XXVIII (опорний стрибок), Корея, 2015 р.); 2 місце (XXVIII (вправи на кільцях), Корея, 2015 р.), 3 місце (XXVIII (командний залік), Корея, 2015 р.); 2 місце (XXIX (командний залік), Тайвань, 2017 р.). Арсеньєв Віталій (МСУ) – 3 місце (XXVIII (командний залік), Корея, 2015 р.). Єрмак Микита (МСУ) – 3 місце (XXVIII (командний залік), Корея, 2015 р.).

Волейбол. Ковальчук Володимир (МСУ) – 2 місце (XXVI, КНР, 2011 р.). Тупчий Андрій (МСУ) – 2 місце (XXVI, КНР, 2011 р.). Жумагій Олександр (МСУ) – 2 місце (XXVI, КНР, 2011 р.). Шоркін Дмитро (МСУМК) – 2 місце (XXVIII, Південа Корея, 2015 р.).

Кульова стрільба. Тарасенко Тетяна (МСУМК) – 3 місце (XXVII (вправа МГ-9), Росія, 2013 р.).

Фехтування. Комащук Аліна (ЗМСУ) – 2 місце (XXVI (командна шабля), КНР, 2011 р.).

Легка атлетика. Ткаченко Надія (ЗМССРСР) – 1 місце (VII, Москва, 1973 р.).

Дзюдо. Ярмочка Світлана (МСУМК) – 3 місце (XXVI, КНР, 2011 р.). Ньябалі Кеджау (МСУМК) – 3 місце (XXVI, КНР, 2011 р.). Толкач Денис (МСУМК) – 3 місце (XXIII, Туреччина, 2005 р.).

Вільна боротьба. Олійник Павло (МСУМК) – 2 місце (XXVII, Росія, 2013 р.). Мерлені Іріні (ЗМСУ) – 1 місце (XXIII, Туреччина, 2005 р.). Левковська Ольга (МСУМК) – 3 місце (XXIII, Туреччина, 2005 р.).

З 2015 р., з ініціативи МОК почали проводитися Європейські ігри. На даному європейському форумі гідно представили нашу державу студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Спортивна гімнастика. Радівілов Ігор (ЗМСУ) – 2 місце, (І (командний залік), Азербайджан, 2015 р.). Микита Єрмак (МСУ) – 2 місце (І (командний залік), Азербайджан, 2015 р.).

Бокс. Зав'ялова Яна (МСУ) – 3 місце (І, Азербайджан, 2015 р.). Рогович Анна (МСУ) – 3 місце (І, Азербайджан, 2015 р.).

Дзюдо. Ньябали Кеджау (МСУМК) – 3 місце (І, Азербайджан, 2015 р.). Зантараєв Георгій (ЗМСУ) – 3 місце (І, Азербайджан, 2015 р.). Толкач Денис (МСУ) – 3 місце (І, Азербайджан, 2015 р.).

Фехтування. Комащук Аліна (ЗМСУ) – 1 місце (І, Азербайджан, 2015 р.).

З 2010 р. Міжнародний олімпійський комітет проводить Юнацькі Олімпійські ігри. І на цих змаганнях є здобутки наших студентів-спортсменів.

Кульова стрільба. Куліш Сергій (ЗМСУ) – 3 місце (І (вправа ГП-6), Сінгапур, 2010 р.). Сухорукова Вікторія (МСУМК) – 3 місце (ІІ (вправа ГП-50), КНР, 2014 р.).

Окремо хочеться відмітити заслужених тренерів з видів спорту, які працювали і працюють в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. Це – Лісенчук Геннадій Анатолійович (міні-футбол, 1996 р.), Шишкін Олександр Павлович (самбо, 1997 р.), Ліщук Василь Володимирович (легка атлетика, 2004 р.), Петров Олександр Петрович (футбол, 2005 р.), Іваськов Олександр Борисович (самбо, 2006 р.), Вороньцький Вадим Борисович (пауерліфтинг, 2008 р.), Марчук Володимир Миколайович (стрибки на акробатичній доріжці, 2010 р.), Гурман Леонід Дмитрович (пауерліфтинг, 2011 р.), Гуска Михайло Богданович (боротьба на поясах, 2011 р.), Заїкін Андрій Володимирович (пауерліфтинг, 2012 р.), Коваль Олександр Гнатович (кульова стрільба, 2017 р.) і звичайно, легендарний на весь світ заслужений тренер СРСР та України Ігор Турчин. Хоча він і не працював тренером у нашому ЗВО, але є випускником 1959 року. Насамперед він прославився працюючи на посаді головного тренера жіночої гандбольної команди «Спартак», яка 13 разів виграла Кубок європейських чемпіонів, а також двічі, будучи вже і керманічем

жіночої збірної СРСР з гандболу, виграв олімпійське золото та одного разу став бронзовим призером Ігор Олімпіади.

Отже, станом на лютий 2018 року на світових та Європейських спортивних форумах студентами-спортсменами Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка здобуто 634 нагород, з яких 233 золотих, 183 срібних та 218 бронзових медалей (табл. 1).

Таблиця 1

Назва змагань	Призове місце		
	1	2	3
Олімпійські та Паралімпійські ігри	13	5	5
Всесвітні ігри	3	2	5
Чемпіонат та Кубок світу	89	74	96
Чемпіонат та Кубок Європи	125	88	95
Всесвітня Універсіада	2	12	10
Європейські ігри	1	2	5
Юнацькі Олімпійські ігри	-	-	2

Список використаних джерел і літератури

1. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка : факультет фізичної культури в особах. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2009. 384 с.

2. Солопчук М.С., Боднар А.О. Олімпійська освіта : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. 176с.

3. Солопчук М. С., Комарніцький О. Б. Факультет фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету (1949-2008 рр.). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 164 с.

4. Україна у міжнародному спортивному студентському русі : монографія / [кол. авт. Арзютов Г.М., Солопчук Д.М., Чистякова М.О., Шишкін О.П.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2018. 188 с.

5. <http://meridian.kpnu.edu.ua>

6. <https://uk.wikipedia.org>

Sergey Kopylov, Ivan Stasiuk

**Sports achievements of Kamianets-Podilskyi National Ivan
Ohienko University – a significant contribution to the
development of Ukrainian sports**

Since the 1970s Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University has been famous for international achievements of its students. Thirteen golden, five silver and five bronze medals have been awarded to thirty-one students at the Olympic and Paralympic Games since 1972. Three golden, two silver and five bronze medals – this is the performance of our students at the World Games. Students repeatedly conquered World Championships and World Cups: eighty – first places, seventy-four – second ones and ninety-sixth – third places. Most awards were given at the European Championships and Cups – one hundred and twenty five golden, eighty eight silver and ninety five bronze medals. An important competition for any university is the performance of its students at the World University Games. The medal achievements of our university include two golden, twelve silver and ten bronze awards at these competitions. Students won one golden, two silver and five bronze medals at the European games. Two bronze medals were given to students at the Youth Olympic Games.

Key words: *sporting competitions, sporting rank, sporting award.*

Одержано 28 березня 2018 року

УДК 069:378.4(477.43-21)

С.А. Копилов, І.В. Паур

**Музей історії Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка: виховання любові до
ALMA MATER**

У статті проаналізовано створення та основні етапи діяльності Музею історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Висвітлено науково-пошукову, експозиційну, фондову роботу працівників музею у різні періоди його існування. Доведено, що Музей історії є невід'ємною складовою у системі навчально-виховної та наукової роботи навчального закладу.

Підкреслено, що головним його завданням стало накопичення, збереження та відтворення в хронологічній послідовності історії університету.

Ключові слова: музей, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач музею, експозиція, фонди.

Історія розвитку музейної справи на Поділлі неодноразово привертала увагу дослідників, які на жаль майже не аналізували діяльність музеїв навчальних закладів [1; 2]. Музей історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (далі – Музей історії) є складовою системи навчально-виховної та наукової роботи навчального закладу. Головним його завданням є нагромадження, збереження та відтворення в хронологічній послідовності історії закладу від часу створення і до сьогодення.

Створенню Музею історії навчального закладу передувало накопичення значної кількості історичних фактів, документів, різноманітних видань, рукописів, фотосвітлини, пов'язаних з його історією, що потребували систематизації та подальшого вивчення. Наприкінці 1960-х рр., відповідно до розпорядження ректора педагогічного інституту доцента І. Іваха, працівники кабінету естетичного виховання (завідувач – доцент, кандидат філософських наук А. Грицюк) започаткували оформлення на четвертому поверсі головного корпусу (вул. Московська, 61) першої експозиції Музею історії. Його було відкрито 24 лютого 1971 р. під час святкування 50-річчя з дня заснування закладу¹ [3, с. 2]. Екскурсоводами цього дня були призначені ректор доцент І. Івах, старший викладач Є. Великий, проректор доцент В. Тищенко, завідувач кафедри фізичного виховання Т. Кидалова та декан факультету фізичної культури старший викладач В. Жабенко [11, с. 1].

¹ У радянські часи як дату створення навчального закладу вказували 26 лютого 1921 р., коли колегія Укрголовпрофосу України ухвалила рішення про реорганізацію Інституту теоретичних наук у два самостійні навчальні заклади – Інститут народної освіти та Сільськогосподарський інститут.

*Ректор інституту І. Івах знайомить з експозицією музею
Міністра освіти УРСР О. Маринича (1972 р.)*

15 лютого 1981 р., напередодні 60-літнього ювілею закладу, рада педінституту підтримала пропозицію ректора, професора А. Копилова, про реконструкцію музею історії інституту та його офіційну реєстрацію. Експозиційну залу було перенесено в окрему аудиторію на третій поверх головного корпусу інституту. Було сформовано громадську раду з п'яти осіб, головою якої (за згодою) обрали викладача кафедри фізкультури Е. Левицького [5, с. 3], а керівником музейної кімнати – викладача М. Моцейка [8, с. 4]. Відкриття нової експозиції музею відбулося 1981 р. В урочистостях брали участь заступник Міністра освіти УРСР В. Курило, секретар Кам'янець-Подільського міського комітету КПРС А. Городецька, делегація Силістринського учительського інституту, випускники навчального закладу 1930-х років, студенти, викладачі та ін. [8, с. 4].

Про відкриття Музею історії повідомляли в газеті «Радянська освіта» (травень 1981 р.). У статті «... І літа оживають» йшлося про урочисту церемонію з цієї нагоди, на якій були присутні викладачі, студенти, ветерани, гості з Болгарії, Польщі, Узбекистану, випускники інституту. Присутні висловили слова подяки на адресу тих, хто створював музей, – художника Є. Модного, старшого викладача Е. Левицького, старшого лаборанта Д. Люби [12, с. 289].

У 1981 р. фонди оновленого музею нараховували 1177 експонатів (247 з яких – автентичні), що сформували вісім експозиційних розділів. Основою першого «Заснування інституту» стали фотографії

із зображенням викладачів Інституту народної освіти 1920–1930-х рр. – В. Бернацького, В. Герасименко, Н. Кожухова, О. Неселовського, Н. Гаморака, Г. Молотовського, І. Любарського, М. Курневича, а також відомих випускників і студентів – Л. Дмитерка, Т. Масенка, О. Кундзича, І. Сварика, Д. Копиці. До експозиції увійшли книги цих авторів, переважно з автографами. Подано інформацію про структуру інституту, кількість випускників.

В експозиційному розділі «Захисники Вітчизни» були світлини викладачів і випускників, які брали участь у подіях Другої світової війни: І. Зеленюка (ректор у 1947–1966 рр.), І. Іваха (ректор у 1967–1977 рр.), професорів Л. Коваленка, В. Тищенко, А. Кучерука, викладачів І. Слизького, Г. Раздимахи, М. Магдана [8, с. 4–5].

Експозиційний розділ «На магістралях науки» був присвячений досягненням викладачів і студентів інституту в науково-дослідній роботі, що засвідчували подані витяги з протоколів засідань захисту дипломних робіт, інформація про відрядження викладачів на наукові конференції, симпозіуми, конгреси; копії телеграм, відправлених АН УРСР; авторські свідоцтва; представлені томи Наукових записок інституту, монографій, методичних посібників; світлини з проведених наукових конференцій, а також фото професорів, докторів наук В. Тищенко, А. Кучерука, Л. Коваленка, І. Винокура, П. Щербини, П. Лаптіна.

Завершували музейну експозицію стенд «Художня самодіяльність», де були представлені світлини ансамблю народного танцю «Горлиця» (керівник – В. Седін), народної хорової капели (керівник – Б. Ліпман) та ін., а також стенд «Спортивні досягнення студентів», на якому були викладені грамоти, кубки, вимпели, медалі, зокрема фотографії випускника 1972 р., рекордсмена світу з метання молота, чемпіона XX Олімпійських ігор А. Бондарчука; випускника 1959 р., заслуженого майстра спорту, тренера збірної СРСР з гандболу І. Турчина; випускниці 1972 р., чемпіонки XXII Олімпійських ігор у Москві Н. Ткаченко (Турчиної) [8, с. 6–7].

Окремі предмети оновленої у грудні 1981 р. експозиції були визнані унікальними та взяті на облік Кам'янець-Подільським історичним музеєм-заповідником: 1) фото з автографами 24-х радянських космонавтів; 2) фото студентів, які несли Олімпійський вогонь; 3) факел «Олімпіада-80» [10, с. 3]. Останній здійснював методичне керівництво музеєм навчального закладу. Із серпня 1982 р. Музей історії був офіційно зареєстрований управлінням культури Хмельницької області за № 342 [10, с. 2–3].

*Ректор інституту А. Копилов знайомить з експозицією музею
Першого секретаря Хмельницького обласного комітету КПУ
В. Курратого (1990 р.)*

У листопаді 2000 р. для оновлення змісту експозиції та якісного оформлення Музею історії наказом ректора університету А. Копилова було введено посаду завідувача музею, на яку було призначено колишнього керівника навчального відділу О. Мітіну [7, Арк. 219].

У 2003 р. до 85-річчя з дня заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету музей було реставровано, а його експозицію переоформлено. Відповідно до нової концепції, затвердженої ректором О. Завальнюком, історію закладу відображали дев'ять експозицій: «Кам'янець-Подільський університет – один із первістків національної вищої школи в Україні» (1918–1920 рр.), «Кам'янець-Подільський інститут народної освіти» (1921–1930 рр.), «Кам'янець-Подільський інститут соціального виховання» (1930–1933 рр.), «Кам'янець-Подільський педагогічний інститут» (1933–1935 рр.), «Кам'янець-Подільський учительський інститут» (1939–1948 рр.), «Ректорський корпус», «Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут» (1948–1997 рр.), «Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет» (1997–2003 рр.), «Культурне життя університету», «Спортивне життя», «Кам'янець-Подільський державний університет» (2003–2008 рр.), «Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка» (2008 р.) [6, с. 1]. До кожної з експозицій увійшли документи, фотографії з історії університету, наукові праці викладачів, почесні відзнаки навчального закладу. До останньої групи, крім дипломів та грамот, відносимо

прапори якими був відзначений навчальний заклад: Пам'ятний прапор Хмельницького обласного комітету КП України за заслуги в розвитку соціалістичної економіки і культури (1967 р.) і перехідний Червоний прапор за перемогу у Всесоюзному соціалістичному змаганні (1981 р.). Розроблені експозиції Музею історії знайомили відвідувачів з викладачами, співробітниками, студентами й аспірантами, а також відомими випускниками навчального закладу.

Ректор університету О. Завальнюк проводить екскурсію в музеї Міністру освіти і науки України С. Ніколаєнку (2005 р.)

Упродовж вересня 2013 р. – березня 2015 р. завідувачем Музею історії був помічник ректора І. Костюк [4, Арк. 21, 25], а з квітня 2015 р. і до сьогодні – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва І. Паур. У 2017 р. завідувач музею проголосила акцію «Музейний експонат» яка закликає зберегти історію Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка і поповнити фонди фотографіями, альбомами, документами, конспектами, книгами, приладами, речами, що мають відношення до його діяльності. Ідею підтримали ректор, С. Копилов, декани В. Дубінський, В. Лабунець і І. Стасюк, завідувачі кафедр С. Абрамович, Т. Дуткевич, Л. Любінська, Л. Марчук, Л. Онуфрієва, О. Рарицький, І. Рибак і В. Степанков, професори В. Газін, О. Завальнюк (ректор 2003–2012 рр.) і Ю. Хоптяр, доценти А. Задорожнюк, О. Комарніцький, В. Федорчук і В. Шинкарюк.

Одним із заходів до відзначення 100-річчя університету, з ініціативи ректора С. Копилова, стало оновлення експозиції Музею історії. Сучасні стенди та експонати відображають історію навчального закладу як одного з провідних освітніх, наукових та культурних закладів Західної України. Ректор повсякчас сприяє поповненню фондів музею науковими виданнями з історії університету, архівними документами (студентська картка 1925 р.), нагородами, раритетними речами. Зокрема, Сергій Анатолійович подарував Музею історії поштову листівку, видану на початку ХХ ст. кам'янецьким видавцем Г. Шпізманом, з видом Технічного училища (нині – головний корпус Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка по вул. Огієнка, 61).

Завдяки ініціативі ректора, завідувач кафедри архівознавства, спеціальних історичних дисциплін та правознавчих дисциплін І. Рибак передав до музею стіл професора І. Винокура. Під час реорганізації кабінету Технічних засобів навчання до музею були передані цікаві екземпляри засобів навчання радянської техніки, що поповнили фонд речових пам'яток. С. Копилов передав до музею намальовану на початку 1970-х рр. студентами історичного факультету карту «Політична карта Європи напередодні Другої світової війни», яку використовував на лекціях з «Новітньої історії країн Європи та Америки» ректор (1977–2001) А. Копилов.

Ректор університету С. Копилов передає до музею спортивний кубок за I місце в XIII літній Універсіаді України серед ВНЗ II категорії (28 грудня 2017 р.)

Вагомий внесок у справу поповнення фондів зробили керівники факультетів В. Дубінський, декан історичного факультету, передав до музею навчальний посібник «Російська імперія: поліетнічність, територіальне розширення, занепад та розпад» (2017 р.) і речі професора І. Рибачка (барсетку, годинник, окуляри, ручку); В. Лабунець, декан педагогічного факультету, – відеокасети та фотоальбоми; І. Стасюк, декан факультету фізичної культури, – оригінальні медалі, почесні грамоти спортсменів, спортивний інвентар (тенісний та чоловічий гандбольний м'яч), залікові книжки, атестати про середню освіту, медичну довідку, копію трудової книжки студента факультету, а також речі заслужених тренерів України В. Ліщука та О. Шишкіна, екзаменаційні відомості зимової та літньої сесій 1974/75 н.р., у списках студентів яких є ім'я декана факультету фізичної культури (2002–2016 рр.) М. Солопчука.

На сьогодні Музей історії складається з основного та науково-допоміжного фондів. До першого увійшли писемні джерела, зокрема: архівні документи, меморіальні предмети, фотоматеріали, предмети медальєрики, нумізматики, фалеристики, твори мистецтва, речові пам'ятки. Найчисельнішою є група писемних джерел: рукописи наукових робіт, друковані наукові праці професорів, доцентів, учених – випускників університету, довідкова література з історії Кам'янець-Подільського університету, вітальні адреси та телеграми, листи, комплекти газет «Радянський студент» (1972–1990 рр.), «Студентський меридіан» (1991–2013 рр.).

Архівний фонд музею формують автобіографії, свідоцтва та атестати про отримання освіти, дипломи про присудження наукових ступенів і звань, трудові книжки окремих викладачів, залікові книжки студентів, документи з особових справ викладачів і студентів, наукових товариств, що існували в університеті, матеріали службової та громадської діяльності науково-педагогічних працівників.

У Музеї історії зберігаються документи й речі, що належали або пов'язані з життям і діяльністю його видатних особистостей: ректорів – І. Зеленюка, І. Іваха, А. Копилова, О. Завальнюка; деканів – П. Родіна, В. Тищенко, А. Хоптяра, В. Дубінського; завідувачів кафедр – Н. Литовченко, М. Петрова, В. Шинкарюка, С. Абрамовича, Т. Дудкевич, Л. Марчук, Л. Любінської; професорів – І. Винокура, Л. Коваленка, Л. Балашова, В. Газіна, З. Яропуда; заслужених тренерів України – В. Ліщука, О. Шишкіна.

Значну частину музейного фонду становлять фотодокументи (близько 3,5 тис. світлин), що висвітлюють історію Кам'янець-Подільського університету з дня заснування і до сьогодні. До окремої

групи можна віднести альбоми випускників факультетів фізичної культури, історико-філологічного, фізико-математичного, педагогічного кінця 1960-х – початку 1990-х рр.

У Музеї історії зберігаються цікаві речові експонати і прилади, які використовувалися у навчальному процесі в другій половині ХХ ст. (проектор, діaproектор, діapозитиви, патіфон, телефон, фотоапарат «Зеніт», вимірювач тиску), професорський стіл початку ХХ ст. і стілець другої половини 1950-х рр.

Серед експонатів Музею – урядові нагороди та відзнаки університету: медалі та нагородні дошки за участь у міжнародних виставках «Інноватика в освіті України» (2010 р.), «Інноватика в сучасній освіті» (2011 р.), «Сучасні навчальні заклади» (2011 р.), «Сучасні заклади освіти» (2012, 2014, 2015, 2017 рр.), «Лідер сучасної освіти» (2012 р.), дипломи, грамоти та ін. Факультет фізичної культури щороку поповнює фонди музею спортивними кубками та медалями. У музеї експонуються спортивні кубки, отримані командами або спортсменами цього факультету упродовж 1957–2018 рр.

Подарунки до ювілеїв поповнили фонди Музею творами мистецтва. Ректор Київського національного університету ім. Т. Шевченка академік В. Скопенко разом із деканом філологічного факультету М. Наєнком подарували у день презентації Кам'янець-Подільського педагогічного університету (1997 р.) картину із зображенням головного «червоного» корпусу свого закладу. Колишній завідувач кафедри філософських дисциплін І. Юришинець на 85-річчя закладу подарував картину «Весна на Дністрі. Хотинська фортеця» (2003 р.). У музеї експонуються твори декоративно-прикладного мистецтва: керамічні вази з вітальними карбуваннями на честь 60-річчя педагогічного інституту від учительського інституту м. Силістри (Болгарія) та освітян Хмельниччини (1981 р.), 85-річчя державного університету – від управління СБУ в Хмельницькій області (2003 р.), 90-річчя національного університету – від бурмістра м. Санок (Польща) (2008 р.).

Окрасою музею стали роботи випускників кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва, зокрема С. Пекний розробив дизайн-проект експозицій музею, вітражі на вікна виготовив Р. Дмитрук, портрет Івана Огієнка в образі Митрополита Іларіона намалювала О. Шпак. Студентки педагогічного факультету Д. Корній і Н. Банар під час фахової музейної практики розробили дизайн-проект стенду «Університет пишається своїми героями», буклет «Музеї Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка», листівку «Музейний експонат».

Отже, Музей історії університету є важливим культурним осередком Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, тут щорічно проводиться майже триста групових та індивідуальних екскурсій для студентів та гостей університету, сотні консультацій для науковців, які досліджують історію закладу. Музей є базою практики для студентів спеціальності «Історія», «Образотворче мистецтво», «Туризм». У ньому проводяться різноманітні заходи виховного характеру, що сприяють популяризації наукових, культурних, спортивних досягнень викладачів і студентів університету та його кращих традицій.

Список використаних джерел і літератури

1. Алещенко М.І. Роль музею в житті Подільського державного аграрно-технічного університету. *Музейна справа на Поділлі: історія та сучасність: зб.наук.пр. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 15 травня 2015 р. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2015. С. 57–60.*

2. Григоренко О., Чупира В. Музей історії Хмельницького національного університету. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої 120-річчю заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / від. ред. Л.П. Станіславська. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2010. С. 161–167.

3. Іов І. Червона стрічка золотого ювілею (Репортаж з музею інституту). Радянський студент. 1971. № 4-5. 25 лютого (четвер). С. 2.

4. Костюк Ігор Олександрович (помічник ректора). Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Ф. 10. Оп.28-ос. Спр. 56. Арк. 21–25.

5. Левицкий Едуард Людвигович. Автобиография. Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Ф. 10. Оп. 28-А. Спр. 347. Арк. 3.

6. Мітіна О.П. Інформація про музей історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фонди Музею історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (далі – МІ КПНУ). 2012. 3 с.

7. Мітіна Олександра Петрівна. Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. ф. 10. оп. 3-ос. spr. 114. Арк. 219.

8. Музей истории института. Информация Каменец-Подольского педагогического института им. В.П. Затонского о работе музеев института. Рукопис. Фонди МІ КПНУ. 14 с.

9. Музей истории Каменец-Подольского педагогического института им. Затонского. Паспорт. Архів науково-методичного відділу Хмельницького обласного краєзнавчого музею. 1988. 6 арк.

10. Музей історії педагогічного інституту імені В. Затонського. Паспорт музейної кімнати. / укладач М.А. Моцейко. Фонди МІ КПНУ. 4 с.

11. План святкування 50-річчя педагогічного інституту ім. В.П. Затонського. 50. Матеріали ювілею Кам'янець-Подільського державного педінституту ім. В.П. Затонського. 1971. С. 1–8.

12. Солопчук М. Едуард Людвігович Левицький. Кам'янець-Подільський державний університет в особах / за заг. редакцією О. Завальнюка. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 1. С. 287–292.

13. Уніфікований паспорт музею історії педінституту / укладач С.А. Якубова. Архів науково-методичного відділу Хмельницького обласного краєзнавчого музею. 1996. № 220. 2 арк.

14. Уніфікований паспорт музею Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / укладач О.П. Мітіна. Фонди МІ КПНУ. 2010. 6 с.

The article describes the creation and the main stages of the formation of the Museum of History of Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University. The scientific research and exposition work of museum workers during different periods of its existence is described.

Key words: *museum, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University, museum head, exposition, foundations.*

Одержано 25 січня 2018 року

УДК 069:378.4(477.43-21)

Sergey Kopylov, Iryna Paur

The museum of history of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko national university: loving education to ALMA MATER

The article focuses on the creation and main stages of the activity of the Museum of History of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University. The scientific research, exposition, and archival depository work of the museum staff during different periods of its existence are analyzed. It is proved that the Museum of History is an integral part of the system of educational and educational work of the educational institution. It was emphasized that its main task was accumulation, preservation and reproduction of the history of the university in the chronological sequence.

Key words: *museum, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, museum head, exposition, foundations.*

The history of the development of the museum work in Podillia has repeatedly attracted the attention of researchers who, unfortunately, almost did not analyze the activity of museums of educational institutions [1; 2]. The Museum of History of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University (hereinafter – the Museum of History) is an integral part of a system of education, educational and scientific work of an educational institution. Its main task is the accumulation, preservation and reproduction of the history of the institution in the chronological sequence from the time of creation to the present.

The creation of the Museum of History of the Educational Establishment was preceded by the accumulation of a large number of historical facts, documents, various publications, manuscripts, photos, related to its history, which required systematization and further study. At the end of the 1960's, according to the instruction of I. Ivakh, the rector of the pedagogical institute, an associate professor, the employees of the cabinet of aesthetic education (head of the department - A. Hrytsyuk, an associate professor, Candidate of Philosophical Sciences) began to design the first exposition of the Museum of History on the fourth floor of the principal building (61, Moskovskaya str.). It was opened on February 24, 1971, during the celebration of the 50th anniversary of the foundation of the institution [3, p. 2]. I. Ivakh, the rector of the university, an associate professor, E. Velykyi, a senior teacher, V. Tyshchenko, a vice-rector, an associate professor, T. Kydalova, a head of the department of physical

education and a dean of the faculty of physical culture, V. Zhabenko, a senior teacher, were appointed as tour guides of this day [11, p. 1].

On February 15, 1981, on the eve of the 60th anniversary of the institution, the board of the pedagogical institute supported the proposal of the rector, professor A. Kopylov, about the reconstruction of the Museum of History of the Institute and its official registration. The exposition hall was moved to a separate classroom on the third floor of the principal building of the institute. A public council of five persons was formed, with the elected chairman E. Levytskyi, a faculty member of the physical education department [5, p. 3], and M. Motseiko, a faculty member, the head of the museum room [8, p. 4]. The opening of the new museum exposition took place in 1981, attended by V. Kurylo, the Deputy of Minister of Education of the UkrSSR, A. Horodetska, the secretary of the Kamianets-Podilskyi CPSU City Committee, the delegation of the Sylistrian Teachers' Institute, graduates of the 1930s, students, and faculties members, etc. [8, p. 4].

The opening of the Museum of History was reported in the newspaper "Soviet Education" (May 1981). In the article "... and the years come to life", a ceremony attended by faculties members, students, veterans, guests from Bulgaria, Poland, Uzbekistan, graduates of the institute was described. The attendees expressed the words of gratitude to the people who created the museum - the artist E. Modnyi, a senior teacher E. Levytskyi and a senior laboratory assistant D. Liuba [12, p. 289].

In 1981, the funds of the renovated museum consisted of 1177 exhibits (247 of which are authentic), which formed eight exhibition sections. Photographs depicting faculties members of the Institute of Public Education of the 1920s-1930s - V. Bernatskyi, V. Herasimenko, N. Kozhukhov, O. Neselovskyi, N. Hamorak, G. Molotovskiy, I. Liubarskyi, M. Kurnevych, as well as well-known graduates and students - L. Dmyterk, T. Masenko, O. Kundzych, I. Svaryk, D. Kopytsia afforded a basis of the first "Foundation of the Institute". The exposition included the books of these authors, mostly with autographs and information about the structure of the institute, the number of graduates.

In the exhibition section "Defenders of the Fatherland" there were photographs of faculties members and graduates who participated in the events of the Second World War: I. Zeleniuk (rector from 1947-1966), I. Ivakh (rector from 1967-1977), professors L. Kovalenko, V. Tyshchenko, A. Kucheruk, faculty members I. Slizkoi, G. Razdimaha, M. Magdan [8, p. 4-5].

Exposition section "On the Highways of Science" was devoted to the achievements of teachers and students of the institute in the research work, the information was certified by protocols of meetings of defense of

diploma works, information about the assignment of teachers at scientific conferences, symposia, congresses; copies of telegrams sent by the Academy of Sciences of the USSR; copyright certificates; presented by the volumes of the Scientific Notes of the Institute, monographs, methodical manuals; photos from the conducted scientific conferences, as well as photos of professors, doctors of science V. Tyshchenko, A. Kucheruk, L. Kovalenko, I. Vynokur, P. Scherbyna, P. Laptin.

The exhibition "Artistic amateur" was completed by the booth, where photos of the folk dance ensemble "Horlytsia" (leader - V. Siedin), folk choir chapel (headed by B. Lipman) and others, as well as the stand "Sports achievements of students" were presented, which included certificates, cups, pennants, medals, in particular photos of A. Bondarchuk, a graduate of 1972, a world champion in throwing of a hammer, the champion of the XXth Olympic Games; I. Turchyn, a graduate of 1959, an honored master of sports, a coach of the USSR national handball team; N. Tkachenko (Turchyna), champions of the XXII Olympic Games in Moscow, other graduates of 1972 [8, p. 6 7].

Separate items of the renovated exposition (in December of 1981) were recognized as unique and taken into account by the Kamianets-Podilskyi Historical Museum-Reserve: 1) photos with autographs of 24 Soviet cosmonauts; 2) photos of the students who carried the Olympic flame; 3) the torch "Olympics-80" [10, p. 3]. The Historical Museum-Reserve conducted methodological guidance of the museum of the educational institution. Since August 1982, the Museum of History has been officially registered by the Department of Culture of the Khmelnytskyi oblast according to No. 342 [10, p. 23].

A. Kopylov, the rector of the University, ordered the post of head of the museum in November 2000, in order to update the content and design of the exposition of the Museum of History, for which O. Mitina, the former head of the educational department, was appointed [7, Ark. 219].

In 2003, in order to mark the 85th anniversary of the foundation of the Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University, the museum was restored and its exposition was redefined. According to the new concept approved by the rector O. Zavalniuk, the history of the institution was reflected by nine exhibitions: "Kamianets-Podilskyi University - one of the first-born of the national high school in Ukraine (1918-1920)", "Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education (1921-1930)", "Kamianets-Podilskyi Institute of Social Education (1930-1933)", "Kamianets-Podilskyi Pedagogical Institute (1933-1935 biennium)", "Kamianets-Podilskyi Teachers' Institute (1939-1948)", "Rectors Corps", "Kamianets-Podilskyi State Pedagogical University (1948-1997)", "Kamianets-Podilskyi State Pedagogical

University (1997-2003)”, “Cultural Life of the University, “Sport Life”, “Kamianets-Podilskyi State University (2003-2008)”, “Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University (2008)” [6, p. 1]. Each of the expositions includes documents, photos from the history of the university, scientific works of teachers, honored decorations of the educational institution. There are not only diplomas and letters in the last group; it includes the flags which marked by success of the educational institution: Memorable flag of Khmelnytsky regional committee of the Communist Party of Ukraine for merits in the development of the socialist economy and culture (1967) and the transitional Red Flag for the victory in the All-Union Socialist Competition (1981). Exhibits developed by the Museum of History introduced visitors to teachers, staff, students and graduate students, as well as well-known graduates of the educational institution.

During September, 2013 - March, 2015 the head of the Museum of History was I. Kostiuk, the rector’s assistant [4, Ark. 21, 25], and from April 2015 till today - I. Paur, the Candidate of Historical Sciences, a senior teacher of the department of Fine Arts and Decorative Arts and Restoration of Works of Art. In 2017, the museum’s director proclaimed the “Museum Exhibit” campaign, which calls to preserve the history of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University and to replenish funds with photographs, albums, documents, notes, books, instruments, and things related to its activities. The idea was supported by rectors O. Zavalniuk (2003-2012) and S. Kopylov, deans V. Dubinskyi, V. Labunets and I. Stasiuk, heads of departments S. Abramovych, T. Dutkevych, L. Liubinska, L. Marchuk, L. Onufriieva, O. Rarytskyi, I. Rybak and V. Stepankov, professors V. Hazin and Yu. Hoptiar, associate professors A. Zadorozhniuk, O. Komarnitskyi, V. Fedorchuk and V. Shynkariuk.

According to S. Kopylov’s initiative the renovation of the Museum’s history exposition is one of the events to mark the 100th anniversary of the foundation of the University. Modern stands and exhibits reflect the history of the educational institution as one of the leading educational, scientific and cultural institutions in Western Ukraine. The rector always contributes to the replenishment of the museum’s funds with scientific publications on the history of the University, archival documents (student’s card of 1925), awards, rare speeches. In particular, Serhii Anatoliiovych Kopylov presented the Museum of History the postcard, issued by G. Shpizman’s publishing house in Kamianets-Podilskyi in the early 20th century, with a view of the Technical College (now - the principal building of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Ohiienko St., 61).

Thanks to the initiative of the rector, the head of the department of Archival Studies, Special Historical Disciplines and Jurisprudence

Disciplines I. Rybak handed over to the museum the Professor I. Vynokur's table. During the reorganization of the Cabinet of Technical Assistance Facilities, interesting pieces of Soviet teaching equipment were added to the museum, which replenished the fund of real monuments. S. Kopylov transferred to the museum the map "Political map of Europe on the eve of the Second World War", designed by students of the Faculty of History in the early 1970's, which was used by the rector (1977-2001) A. Kopylov on lectures "The Newest History of Europe and America".

V. Dubinsky, the Dean of the Faculty of History made a significant contribution to the replenishment, he gave the museum the textbook "Empire: Multiculturalism, territorial expansion, decline and decay" (2017) and personal things of the Professor I. Rybak (purses, watches, glasses, a pen); V. Labunets, the the Dean of the Faculty of Pedagogy, - video tapes and photo albums; Ivan Stasiuk, the Dean of the Faculty of Physical Education - original medals, diplomas of athletes, sports equipment (tennis and men's handball ball), student record books, certificates of secondary education, medical certificate, copy of student's work book and personal things of the Honored Coaches of Ukraine V. Lishchuk and Shishkin A., winter and summer exam sessions information (1974/75 academic year), the list of students with the name of M. Solopchuk, the dean of the Faculty of Physical Culture (2002-2016)

Today, the Museum of History consists of the main and auxiliary research and scientific funds. The first includes written sources, in particular: archival documents, memorial objects, photo materials, medallier items, numismatics, faleristics, works of art, memorials. The most numerous group are the written sources: manuscripts of scientific papers, printed scientific works of professors, associate professors, scientists - graduates, reference books on the history of Kamianetz-Podilskyi University, congratulatory addresses and telegrams, letters, sets of newspapers "Soviet student" (1972-1990 "Student Meridian" (1991-2013).

Archival fund of the museum is formed by the autobiography certificates and certificates of education, diplomas awarding degrees and titles, employment records of individual teachers, students' record-books, students' documents from the faculty members' and students' personal files, documents of scientific societies that existed at the university, materials of public activities of scientific and pedagogical staff of the university.

The Museum of History preserves documents and things that belonged or related to the life and activities of their prominent personalities: rectors - I. Zeleniuk, I. Ivakh, A. Kopylov, O. Zavalniuk; deans - P. Rodin, V. Tyshchenko, A. Hoptiar, V. Dubinskyi; heads of departments - N. Lytovchenko, M. Petrova, V. Shynkariuk, S. Abramovych, T. Dudkevych,

L. Marchuk, L. Liubinskaya; Professors - I. Vynokur, L. Kovalenko, L. Balashov, V. Hazin, Z. Yaropud; Honored Coaches of Ukraine - V. Lishchuk, O. Shishkin.

A significant part of the museum's fund consists of photocopies (about 3.5 thousand photographs) that cover the history of the Kamianets-Podilskyi University from the day it was founded till today. Individual groups include albums of graduates of faculties of physical culture, historical-philological, physical-mathematical, pedagogical from the end of the 1960s – to the early 1990s.

The Museum of History stores interesting exhibits and devices that were used in the educational process during the second half of the twentieth century: a projector, a dioprojector, slides, a patifon, a landline phone, Zenit camera, a pressure gauge, a professorial table of the early 20th century and a chair of the second half of the 1950's.

Among the exhibits - the government awards: the University medals and gratuity Boards for participation in international exhibitions "Innovation in Education of Ukraine" (2010), "Innovation in modern education" (2011), "Modern education" (2011), "Modern educational institutions" (2012, 2014, 2015, 2017), "Leader of modern education" (2012), diplomas, certificates, etc. The faculty of Physical Culture annually collects and contributes to funds of the museum sports cups and medals. The museum exhibits sports cups received by teams or athletes of this faculty during 1957-2018.

Jubilee Gifts filled the museum with works of art. Academician V. Skopenko, the rector of Kyiv T. Shevchenko National University, together with the Dean of the Faculty of Philology M. Naienko presented a picture of the principal "Red" building of their institution on the day of the presentation of the Kamianets-Podilskyi Pedagogical University (1997). I. Yuryshynets, the former head of the department of Philosophical Disciplines, presented the painting "Spring on the Dniester River. Khotyn fortress" (2003) for the 85th anniversary of the Institution. The museum exhibits works of decorative and applied arts: ceramic vases with greeting engraving in honor of the 60th anniversary of the Pedagogical Institute from the Teacher's Institute of Silistra (Bulgaria) and educators of Khmelnytskyi (1981), the 85th anniversary of the State University - from the administration of the SBU in Khmelnytskyi oblast (2003), the 90th anniversary of the National University - from the mayor of the town of Sanok (Poland) (2008).

The graduates' works of the department of Fine and Decorative Art and Restoration of Works of Art became the real decoration of the museum. So, Peknyi designed the project of museum exhibits, stained glass windows

were made by R. Dmytruk, a portrait of Ivan Ohiienko in the image of Metropolitan Hilarion was painted by Alexander Shpak. D. Kornii and N. Banar, students of the Faculty of Education Department made the design project of the stand “The University is proud of its heroes”, the booklet “Museums of Kamynets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University”, the postcard “Museum exhibit”.

Thus, the Museum of the University is an important cultural center of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University. There are nearly three hundred group and individual tours for students and guests of the University there, hundreds of consultations for scientists who study the history of the University. The museum is a practice base for students getting specialisations in the areas of “History”, “Fine Arts”, “Tourism”. It hosts a variety of educational events that promote the popularization of scientific, cultural and sporting achievements of faculties members and students of the University and its best traditions.

References:

1. Алещенко М.І. Роль музею в житті Подільського державного аграрно-технічного університету. Музейна справа на Поділлі: історія та сучасність: зб.наук.пр. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 15 травня 2015 р. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2015. С. 57–60.
2. Григоренко О., Чупира В. Музей історії Хмельницького національного університету. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої 120-річчю заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / від. ред. Л.П. Станіславська. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2010. С. 161–167.
3. Іов І. Червона стрічка золотого ювілею (Репортаж з музею інституту). Радянський студент. 1971. № 4-5. 25 лютого (четвер). С. 2.
4. Костюк Ігор Олександрович (помічник ректора). Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Ф. 10. Оп.28-ос. Спр. 56. Арк. 21–25.
5. Левицкий Едуард Людвигович. Автобиография. Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Ф. 10. Оп. 28-А. Спр. 347. Арк. 3.
6. Мітіна О.П. Інформація про музей історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фонди Музею історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (далі – МІ КПНУ). 2012. 3 с.

7. Мітіна Олександра Петрівна. Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. ф. 10. оп. 3-ос. спр. 114. Арк. 219.

8. Музей історії інститута. Інформація Каменец-Подольського педагогічного інститута ім. В.П. Затонського о роботі музеїв інститута. Рукопис. Фонди МІ КПНУ. 14 с.

9. Музей історії Каменец-Подольського педагогічного інститута ім. Затонського. Паспорт. Архів науково-методичного відділу Хмельницького обласного краєзнавчого музею. 1988. 6 арк.

10. Музей історії педагогічного інститута імені В. Затонського. Паспорт музейної кімнати. / укладач М.А. Моцейко. Фонди МІ КПНУ. 4 с.

11. План святкування 50-річчя педагогічного інституту ім. В.П. Затонського. 50. Матеріали ювілею Кам'янець-Подільського державного педінституту ім. В.П. Затонського. 1971. С. 1–8.

12. Солопчук М. Едуард Людвігович Левицький. Кам'янець-Подільський державний університет в особах / за заг. редакцією О. Завальнюка. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 1. С. 287–292.

13. Уніфікований паспорт музею історії педінституту / укладач С.А. Якубова. Архів науково-методичного відділу Хмельницького обласного краєзнавчого музею. 1996. № 220. 2 арк.

14. Уніфікований паспорт музею Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / укладач О.П. Мітіна. Фонди МІ КПНУ. 2010. 6 с.

Одержано 30 січня 2018 року

УДК 930:94:378.4(477.43-21)К-ПНУ

О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький**Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка в працях українських дослідників**

У статті аналізується доробок українських вчених у дослідження діяльності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Зазначається, що дослідники багатьох десятиліть створили величезну, різну за обсягом, вагою і значенням літературу про різні періоди, його творців, керівників, науково-педагогічних і бібліотечних працівників, студентство. Найбільше праць присвячено первістку вищої національної освіти в регіоні – Кам'янець-Подільському державному українському університету, його ректору, професурі і доцентурі. Автори повідомляють, що перші публікації з історії Кам'янець-Подільського державного українського університету та його викладачів появились вже у 1918-1920 рр., коли у газетах вмістили ряд матеріалів. Їх авторами були переважно професура, журналісти і громадські діячі. Доведено, що після поразки Української революції частина професури і громадських діячів, які опинилися в еміграції, осмислювали питання, пов'язані із творенням і функціонуванням К-ПДУУ, у своїх мемуарно-документальних працях. Радянські дослідники у довоєнний і післявоєнний час представили низку праць, у яких висвітлювали різні напрямки у житті вишу. Про Кам'янець-Подільський український університет, який трактувався як націоналістичний, ніхто із радянських авторів не згадував. Університетську тему підтримували лише українські емігранти. Зазначається, що величезний стимул до широкомасштабних досліджень з історії закладу дали проголошення незалежності України. Особлива увага звертається на те, що інтерес науковців проявився, зокрема, у царині поглибленого вивчення питань, пов'язаних зі створенням і діяльністю К-ПДУУ. Висвітлювалися різні аспекти процесу формування і функціонування університету, з'ясувано ряд діячів, причетних до створення і роботи закладу. Найбільш плідними у висвітленні багатоаспектної історії університету стали 2000-2018 рр., коли університетські автори видрукували понад 40 окремих видань з історії і сьогодення закладу, сотні наукових статей.

Ключові слова: університет, праця, автор, історія, діяльність.

Збагнути якісні зрушення в українській вищій освіті впродовж десятиліть можна різними шляхами. Утім чи не найкраще це досягається через висвітлення діяльності кожного університету, академії, інституту, які складають мережу вищих навчальних закладів України, розвиваються в освітньому просторі, що формує держава, і реалізують державну політику в галузі вищої освіти.

Одним із таких ВНЗ є Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, започаткований у далекому 1918 році, коли у гострому політичному протистоянні реально формувалася українська система вищої освіти. Історичний шлях К-ПНУ імені Івана Огієнка об'єктивно поділяється на такі періоди: 1) Кам'янець-Подільський державний український університет (жовтень 1918 – лютий 1921 рр.); 2) Кам'янець-Подільський інститут народної освіти (лютий 1921 – літо 1930 р.); 3) Кам'янець-Подільський інститут соціального виховання (1930-1933 рр.); 4) Кам'янець-Подільський учительський інститут (1939-1948 рр.); 5) Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут (1948-1997 рр.); 6) Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет (1997-2003 рр.); 7) Кам'янець-Подільський державний університет (2003-2008 рр.); 8) Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (з 2008 р.). На кожному з цих етапів заклад вирішував (вирішує й нині) завдання з якісної підготовки фахівців для різних галузей життя країни. Утім лише на початку ХХІ ст., коли Україна почала реально інтегруватися в європейський простір, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, як і всі інші українські ВНЗ III-IV рівнів акредитації, ступив на шлях засвоєння європейських стандартів вищої школи, приєднавшись до Болонського процесу.

Етапи та події, пов'язані з 100-річним історичним шляхом К-ПНУ імені Івана Огієнка, привертали до себе увагу дослідників різних десятиліть. Вже у 1918-1920 рр. про Кам'янець-Подільський державний український університет та його викладачів появилася ряд матеріалів, розміщених у газетах «Відродження» [1-10], «Поділля» [13-15], «Свято Поділля» [16], «Народна воля» [17], «Село» [18], «Нова Рада» [19], «Слово» [20], «Подольская мысль» [21], «Україна» [22-23] та ін. Їх авторами були переважно професура, журналісти і громадські діячі. Громадськості представили матеріали про ректора І. Огієнка [24-27], професорів П. Бучинського [28-29], В. Біднова [30], М. Столярова [31], К. Широцького [32], приват-доцентів Л. Білецького, М. Драй-Хмару, М. Чайковського, В. Кучера, І. Крип'якевича, Ю. Гірняка [33].

Після поразки Української революції частина професури і громадських діячів, які опинилися в еміграції, осмислювали питання,

пов'язані із творенням і функціонуванням К-ПДУУ, у своїх мемуарно-документальних працях. Так, у 1928 р. до 10-річчя заснування університету В. О. Біднов опублікував уривок із спогадів, у якому виклав своє бачення найбільш важливих моментів, пов'язаних з відкриттям та діяльністю закладу, ролі ректора, ряду науково-педагогічних працівників у житті колективу [34].

У 1935-1936 рр. у Огієнковому виданні «Наша культура» (Львів, Варшава) були видруковані праці самого І. Огієнка [35], колишніх працівників Л. Бачинського [36], Ю. Гудзія [37], активних учасників процесу творення університету В. Приходька [38-39], О. Пашенко [40]. Якщо мемуарист І. Огієнко обмежився тим, що зафіксував у хронологічному порядку найважливіші факти своєї ректорської біографії, становлення і розгортання діяльності університету, то інші автори, крім Л. Бачинського, створили більш-менш широкі, цільні і змістовні сюжети, у яких, через власні погляди, показали перебіг будівництва, відкриття і діяльність другого в Україні національного університету, свою участь у тому унікальному процесі. Л. Бачинський у короткій замальовці розповів про свою асистентську працю на сільськогосподарському і фізико-математичному факультетах.

1937 р. у Львові побачили світ спогади С. Русової, у яких знайшлося місце і для Кам'янець-Подільського університету. Авторка розповіла про свято відкриття, асистентську працю сина Юрія, а також про свою участь в житті закладу після встановлення у Кам'янці-Подільському радянської влади, обґрунтувала необхідність своєї еміграції до Європи [41].

Готувався до друку великий мемуарний матеріал, автором якого був колишній приват-доцент К-ПДУУ Л. Білецький. Утім з невідомих причин рукопис не опублікували. Нині він зберігається у персональному фонді вченого, який розміщений у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України [42], вийшов у світ завдяки подільському історичу В.Р.Адамському в 2013р.

Радянські дослідники у довоєнний час представили кілька праць про Кам'янець-Подільський інститут народної освіти. Автором однієї із них у 1927 р. був ректор К-ПНО В. Геринович [43]. Робота цікава тим, що її більшу частину становить нарис про попередника ПНО – український університет. Дослідник широко використав матеріали періодики 1918-1920 рр., намагався об'єктивно подати найважливіші моменти роботи університету, щоправда, не завжди вдало розставляв акценти щодо персоналій. Про ПНО сказано дуже побічно і політично догідливо. За загальними фразами заховано, на жаль, невтішне становище, яке переживав заклад у 1921-1927 рр.

Про роботу читального залу і навчальний процес в К-ПНО розповідали дві невеличкі інформаційні замітки [44-45]. Наукову роботу викладачів ІНО, які були членами наукового товариства, що діяло при ВУАН, охарактеризував Ю. Філь [46]. Про перші кроки учительського і педагогічного інститутів розповів заступник директора К-ПДПІ по науково-навчальній роботі М. Магден у 1953 р. в оглядовій статті [47]. Основну увагу звернено на забезпечення школи кадрами учителів, участь викладачів і студентів у громадсько-політичному житті, комуністичне виховання молоді. Окремі факти про життя Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання вміщено у статті В. І. Тихомирова, присвяченій підготовці учителів у 1928-1932 рр. [48]. На архівному матеріалі коротко з'ясовано становище закладу в 20-30-ті роки у статті Р. Ростикуса «З історії Кам'янець-Подільського педінституту до Великої Вітчизняної війни» [49]. Коротку інформацію про основні віхи педінституту вмістили енциклопедичні видання у 1962 і 1979 рр. [50-51].

Життя інституту висвітлювалося у різних публікаціях, зокрема підготовлених І. С. Винокурком, Л. А. Коваленком, С. К. Гуменюком, А. Ф. Гуцалом, О. М. Завальнюком [52-65], естетичне виховання студентської молоді – А. П. Гавришуком і В. В. Нечитайлом [66-67], фізичне виховання – О. П. Чмілем [68], інтернаціональні зв'язки вузу – А. О. Копиловим [69]. Основні віхи історії закладу, починаючи з 1918 р., висвітлив ректор К-ПДПІ у своїй ґрунтовній доповіді, виголошеній на звітній науковій конференції за результатами науково-дослідної роботи у 1991-1992 рр. [70]. Науковій громадськості України було представлено нарис, присвячений професору-історичу Л. А. Коваленку [71].

Про Кам'янець-Подільський український університет, який трактувався як націоналістичний, ніхто із радянських авторів не згадував (офіційно історію К-ПДПІ відкривав, як не дивно, 1921 р., той самий, коли було ліквідовано університет). Університетську тему підтримували лише українські емігранти. У 1949 р. появились дві невеличкі праці Л. Биковського про бібліотеку К-ПДУУ [72-73]. У наступні роки вийшли у світ мемуарні праці двох колишніх студентів університету – Петра Білона [74] і невстановленої особи [75]. Заслужують на увагу їх портретні замальовки окремих професорів, характерні риси стилю роботи ректора, окремі факти з історії університету. Цікаві свідчення про навчальний процес в К-ПДУУ залишив В. Гарба [76], який у 1919-1920 рр. був учнем Подільської духовної семінарії. У 1990 р. змістовну наукову статтю про роль Івана Огієнка в заснуванні Кам'янець-Подільського державного

українського університету опублікував канадський історик українського походження О. Герус [77]. Наступного року доцент К-ПДП Є. І. Сохацька доповідала на міжвузівській науковій конференції у Рівному про Кам'янець-Подільський університет як заклад, що народився в добу Української революції [78], однією з перших у пізні радянські часи повернувши у громадську історичну свідомість інформацію про цю вищу школу.

Величезний стимул до широкомасштабних досліджень з історії закладу дали проголошення незалежності України і становлення молодого української держави, формування її національної політики. Інтерес науковців проявився, зокрема, у царині поглибленого вивчення питань, пов'язаних із створенням і діяльністю К-ПДУУ. Велику роль в окресленні університетської проблематики відіграла всеукраїнська науково-теоретична конференція «Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження), яка відбулася у Кам'янець-Подільському педінституті 1992 року. Серед майже 120 доповідей виділялися ті, які прямо чи опосередковано були пов'язані з українським університетом. Так, А. О. Копилов доповів про ректора Івана Огієнка [79]. На добротному історичному матеріалі він окреслив основні контури праці керівника із заснування, відкриття та функціонування першого національного вищого навчального закладу в Подільському регіоні. На І. Огієнка як фундатора університету звернули увагу І. Тюрменко та Н. Варик [80]. У тій чи іншій мірі діяльність університету і його ректора були предметом доповідей Є. І. Сохацької [81], П. Пирога [82], О. М. Завальнюка [83], Л. В. Третяк [84], С. М. Федоренка [85], Л. В. Баженова [86].

До середини 90-х рр. сформувалося коло дослідників, які продовжили роботу із вивчення різних питань історії К-ПДУУ. Так, О. М. Завальнюк [87-91], О. В. Колпакова [92], А. Б. Пономаренко [93], Н. Ю. Ротар [94], Т. С. Бульба [95], М. І. Алещенко, В. Г. Романюк, М. Д. Попович [96-97], М. Г. Кукурудзяк, М. М. Собчинська [98-99], А. О. Копилов [100], Є. І. Сохацька [101-102], Б. М. Кушнір [103], М. Б. Петров [104-105], С. А. Копилов [106] та ін. висвітлювали різні аспекти процесу формування і функціонування університету, створювали окремі узагальнюючі сюжети, з'ясували ряд діячів, причетних до створення і роботи закладу. Переважну більшість досліджень представляли матеріали конференцій, як правило, невеличкі, а тому і недостатньо глибокі. Здобутком цього періоду слід вважати з'ясування основних етапів творення і діяльності університету, вплив на його появу державної політики доби гетьмана Павла Скоропадського,

визначення основної частини кола діячів, зусиллями яких і був закладений К-ПДУУ.

Науковці не випускали з поля зору й інші етапи історичного шляху закладу. Так, було висвітлено основні віхи творення і розвитку історичного факультету К-ПДПІ [107-108], зв'язок учительського інституту із боротьбою народу з гітлерівськими окупантами у 1941-1944 рр. [109]. З'явилися кілька праць, присвячених одному із найбільш талановитих вчених інституту й України – І. С. Винокуру [110-111], а також митцеві Б. Р. Ліпману [112].

У другій половині 90-х рр. науковці розвивали отримані раніше результати, розширили джерельну базу досліджень, створили якісно нові праці, які стали значним кроком уперед в порівнянні із минулими роками. Так, науковій громадськості було запропоновано добірку змістовних статей про інститут народної освіти (Е. М. Мельник, А. Г. Філінюк), інститут соціального виховання (А. Ф. Суровий, Ф. А. Петляк), учительський інститут (А. П. Гавришук) [113]. Поглиблювалося вивчення пройденого шляху історичним факультетом К-ПДПУ [114-115]. З'явилися праці про професорів-істориків Л. А. Коваленка [116-123] і М. Г. Кукурудзяка [124-125].

Утім найбільшу зацікавленість науковців викликали малодосліджені питання, пов'язані із заснуванням і багатогранною діяльністю К-ПДУУ, його професорсько-викладацькою корпорацією. Появі у 1918 р. цього унікального вищого навчального закладу присвятили свої праці Н. Гранчак [126], М. С. Тимошик [127], О. М. Завальнюк [128-129]. Грунтовну статтю про університет опублікували в «Українському історичному журналі» А. О. Копилов і О. М. Завальнюк [130]. Вона стала найбільш повною розвідкою про К-ПДУУ. Досліджувалися окремі аспекти цієї проблеми. Зокрема, про роль Івана Огієнка в творенні університету [131-136], ставлення ректора до проблем студентської молоді [137], галицьке представництво у професорсько-викладацькій корпорації і студентстві [138], наукову і краєзнавчу діяльність викладачів і студентської молоді [139-140], підтримку університетом процесів українського державотворення [141], діяльність у закладі спілки служачих – першої вузівської профспілки на Поділлі [142], матеріальне становище викладачів, працівників і студентів [143], формування і діяльність бібліотеки [144], ставлення польської громади міста до українського університету [145]. Також було з'ясовано взаємовідносини між К-ПДУУ і різними владними режимами – українським [146], польським [147] і радянським [148]. Крім того, розглядалися джерелознавчі аспекти проблеми [149], проведено великий обсяг роботи із

висвітлення ролі і місця у творенні університету відомої української діячки О. М. Пашенко [150-153], а у навчальному процесі – Ю. Й. Сіцинського [154], П. М. Бучинського [155], М. А. Чайковського [156] і П. Г. Клепатського [157].

2000-2017 рр. стали найбільш плідними у висвітленні багатоаспектної історії найдавнішого ВНЗ Подільського краю. Динаміку поступу закладу і проблеми підготовки вчителів в університеті відстежив О. М. Завальнюк [158-160]. Наукова громадськість України і Європи з цікавістю познайомилися із розвідками про історичний шлях університету, опублікованими в провідному вітчизняному науково-історичному виданні [161], а також мюнхенському часопису «Соборність» [162].

Важливу подією в житті науковців, всього колективу закладу став вихід у світ в 2003 р. колективної монографії «Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення» [163], підготовленої групою авторів (О. М. Завальнюк, А. О. Копилов, Е. М. Мельник, А. Г. Філінюк, А. Ф. Суровий, А. П. Гавришук, О. Б. Комарницький, С. А. Копилов, В. Н. Рокачук, Є. І. Сохацька, О. В. Яковлева, Т. І. Конькова, Е. І. Федорчук, В. С. Щирба, М. І. Каньоса, Ю. М. Ковальчук, О. В. Кеба, Н. Є. Захарова). На багатому історичному матеріалі вони дослідили шлях закладу і його структурних підрозділів від заснування до початку ХХІ ст. В додатках розміщено список публікацій з історії і сучасного становища університету, який нараховував 425 позицій. Наступного року побачили світ довідково-статистичні матеріали «До історії Кам'янець-Подільського державного університету (1918-2003 рр.)» як додаток до тієї монографії [164]. У 2011 р. вони вийшли другим, доповненим, виданням [165].

З 1993 по 2012 р. О. М. Завальнюк і О. Б. Комарницький опублікували про заклад 12 історичних нарисів [166-177], основну увагу в яких приділено завершальним рокам роботи університету. Видання орієнтовано на майбутніх студентів і широко подає читачеві найбільш суттєві зрушення в житті колективу викладачів і студентів. Глибокий аналіз різних сфер життєдіяльності закладу зроблено вказаними авторами на основі архівних і опублікованих джерел у монографії «Кам'янець-Подільський державний університет: курсом зростання (2002-2006 рр.)» [178]. Динамічні зміни у житті вишу прослідковано в окремих статтях цих авторів [179-180].

Університетські автори видрукували понад два десятки окремих видань з історії і сьогодення закладу. Чільне місце в друкованій продукції посідає науково-інформаційна ілюстрована книга

«Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка» [181], у якій висвітлено основні віхи історії закладу, подано науково-педагогічні портрети ректора, проректорів, деканів факультетів, вміщено розповіді про 45 найяскравіших випускників різних десятиліть. Становище закладу в добу незалежної України простежується у ґрунтовній праці О. М. Завальнюка і О. Б. Комарніцького [182]. У 2011 р. В. С. Прокопчук і О. Б. Комарніцький опублікували науково-документальне видання, яке підсумувало десятирічну (2001-2011 рр.) управлінську діяльність О. М. Завальнюка на посаді ректора університету [183].

Заслужують на серйозну увагу нариси про 10 факультетів К-ПНУ імені Івана Огієнка [184-194], а також про наукову бібліотеку [195], діяльність відділу міжнародної співпраці [196]. Слід виокремити із масиву літератури окремі видання про ректорів А. О. Копилова [197], Ф. А. Кондрацького [198], В. О. Гериновича [199], П. Г. Клепатського [200], П. М. Бучинського [201], М. М. Хведорова (Федорова) [202], І. С. Зеленюка [203].

У 2009 р. О. Б. Комарніцький уклав збірку матеріалів про відзначення 90-річчя з часу заснування університету [204].

Декілька публікацій з історії вишу вміщено у новітніх енциклопедичних виданнях [205-207].

Змістовні дослідницькі статті про кожен із 10 факультетів університету вміщено у двох томах періодичного наукового збірника «Освіта, наука і культура на Поділлі» [208-209]. У тому ж виданні опубліковано матеріали В. С. Прокопчука і Л. Ф. Філінюк про розвиток університетської бібліотеки [210]. Про різні етапи становлення і зростання бібліотечного підрозділу, його керівників і опікунів, структуру і різні напрями діяльності йдеться у дослідженнях В. С. Прокопчука [211-212], В. П. Ляхощького [213], Л. Ф. Філінюк [214], Ю. В. Олійника [215], О. М. Завальнюка [216], С. А. Копилова [217], В. М. Острового [218], Л. М. Бабій [219], Л. В. Баженова [220], В. М. Бунди [221], Н. Д. Крючкової [222], Т. М. Опрі [223-224], І. І. Гріншиної [225], М. Ф. Островської [226]. У 2009 р. було опубліковано покажчик, який містить бібліографічну інформацію про окремі видання, статті з історії становлення і розвитку університету. Ґрунтовну вступну історіографічну статтю підготував О. М. Завальнюк, у якій показав доробок вчених у вивчення історичного минулого вишу [227]. Працівники бібліографічного відділу підготували низку покажчиків, які містять перелік праць з історії університету [228-235].

Продовжувалося осмислення процесу наукового життя в університеті. аналізувалася результативність науково-дослідної роботи

[236-261], наукових шкіл [262-274]. Предметами глибокого аналізу стали сучасні освітні технології [275-276], науково-методична [277-279], виховна робота з студентською молоддю [280-281], міжнародні зв'язки університету [282-293], діяльність К-ПДП в умовах державної незалежності України [294], а також окремих університетських кафедр [295-297], здобутки студентів-спортсменів [298-304] і митців [305].

Велику роботу проведено зі створення і публікації нарисів про найбільш відомих науково-педагогічних працівників. Об'єктом уваги стали професори Л. А. Коваленко [306-309], П. Ф. Щербина [310], І. С. Винокур [311-322], Ю. М. Тарасов [323], М. Г. Кукурудзяк [324], А. О. Копилов [325-336], І. В. Івах [337-338], П. Ф. Лаптін [339-342], Л. В. Баженов [343-352], В. С. Степанков [353-374], Ю. В. Теплінський [375-379], О. М. Завальнюк [380-400], В. О. Гнатюк [401-402], І. В. Рибак [403-411], М. Б. Петров [412-414], В. С. Прокопчук [415-424], В. О. Савчук [425-426], А. Г. Філінюк [427-437], П. С. Атаманчук [438-441], С. Д. Абрамович [442-443], В. П. Струманський [444], В. П. Газін [445-446], С. А. Копилов [447-452], І. М. Конет [453-458], М. Г. Кудрявцев [459-460], П. І. Свідер [461], О. В. Кеба [462-464], П. Є. Ткачук [465-467], В. В. Нечитайло [468-471], С. Е. Баженова [472], М. І. Каньоса [473], П. С. Каньоса [474-475], Л. О. Смержевський [476], С. М. Сінгаєвський [477], С. М. Солопчук [478], З. П. Яропуд [479-480], А. І. Шинкарюк [481], Є. І. Сохацька [482-483], А. В. Опря [484-485], В. М. Лабунець [486-487], М. А. Печенюк [488-489], І. В. Ящишина [490], А. Ф. Суrowий [491-494], Б. М. Негода [495], А. Ф. Гуцал [496-497], В. С. Лозовий [498-499], Л. Г. Любінська [500], В. В. Малий [501], В. А. Сорич і Н. М. Сорич [502], В. Г. Паньков [503], А. П. Гавришук [504], Т. І. Колотило [505-506], Т. Д. Кидалова [507], Б. М. Кушнір [508-511], В. М. Качур [512], Е. М. Мельник [513-514], Ю. А. Хоптяр [515-519], В. І. Білоус [520], Б. Р. Ліпман [521], О. Д. Бец [522-523], Я. М. Чопик [524], Г. П. Ткачук [525], Н. Я. Грипас [526], В. О. Жабенко [527], Т. І. Суrowa [528-530], О. О. Чехівський [531], П. Д. Плахтій [532], Л. Д. Гурман [533], О. П. Петров [534], Н. О. Урсu [535], В. В. Присакар [536], В. В. Мойко [537], В. І. Якубовський [538], А. Б. Задорожнюк [539], Л. А. Засанова [540] та ін.

У 2003-2008 рр. побачили світ перші три томи багатотомного фундаментального видання про історію університету в особах [541-543], у яких вміщено 208 нарисів про колишніх і теперішніх викладачів, у т.ч. і згаданих вище, а також про 92 випускників 20-х – 90-х рр. Біографічні довідки колишніх і нинішніх викладачів та працівників вишу вміщено також у «Календарях знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського національного університету

імені Івана Огієнка» (загалом наведено дані про 361 особу) [544-551], «Доктори наук, професори Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» (41) [552], «Енциклопедія освіти Хмельниччини» (55) [553]. У свіжому дослідженні О. М. Завальнюка вміщено нариси про життя і трудові досягнення 26 науково-педагогічних працівників [554]. У 2008 р. вперше було опубліковано низку видань про навчальні підрозділи вишу. Зокрема, факультет фізичної культури вмістив у книзі «Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Факультет фізичної культури в особах» нариси про 97 осіб [555].

З'ясувалися й інші питання історії закладу. Так, О. М. Завальнюк [556-557] і В. М. Островий досліджували діяльність ректора ІНО В. О. Гериновича [558-561], В. А. Нестеренко – іншого ректора – Ф. А. Кондрацького [562], а також викладачів І. А. Любарського [563] і М. В. Курневича [564], В. Р. Адамський – ректора П. Г. Клепатського [565], Д. Р. Яблонська – становище інституту народної освіти [566-570], А. І. Гринько – інституту соціального виховання в роки голодомору 1932-1933 рр. [571], О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук, А. П. Гавришук [572-573], А. Г. Роздобудько [574] – учительського інституту у роки радянсько-німецької війни, О. Б. Комарницький – студентський контингент у 20-х – першій половині 30-х рр. [575-597], О. М. Завальнюк і О. Б. Комарницький – ідеологічну, фахову і практичну підготовку до роботи в школі студентів Кам'янець-Подільського педінституту у 1961-1991 рр. [598]. У публікаціях О. М. Федькова та І. А. Опрі йдеться про роботу першої в історії вишу спеціалізованої вченої ради [599-600].

Значні зрушення відбулися у вивченні історії К-ПДУУ. Зокрема, висвітлено спробу реалізувати план відкриття закладу ще в добу Української Центральної Ради [601-602], проаналізовано архівні і мемуарні джерела з теми дослідження [603-613], з'ясовано роль очільників Української держави, УНР, освітнього відомства у заснуванні і забезпеченні університету необхідною матеріальною і моральною допомогою [614-622], підтримку з боку громадськості України [623-627], різноманітну діяльність університетської комісії, яка мала на меті виконати всі підготовчі заходи із відкриття закладу [628-631], а також правові засади функціонування нової української вищої школи [632-634].

Чималу увагу приділено й іншим питанням, зокрема діяльності окремих факультетів [635-644], наукового товариства [645-647], фундаментальної бібліотеки і її читальні [648-658], науковому доробку вчених університету [659-663]. Автори дослідили також громадсько-

політичне життя викладачів і студентів [664-665], заходи із реалізації у повсякденному житті вельми актуальної на той час ідеї українського соборництва [666], проблему якісної організації навчального процесу [667-668], запровадження у навчальний процес комплексу дисциплін українознавства [669], слов'язознавства [670], юдаїки і орієнталістики [671], діяльності університету із реалізації величезного національного проекту – збереження культурно-історичної спадщини українського народу [672-673], поширення впливу університету на бессарабсько-буковинський регіон [674], залучення галицької молоді до навчання в КПДУУ [675], життя студентського загалу [676], процес формування професорсько-викладацької корпорації [677] і, нарешті, драматичний фінал закладу на початку 1921 р. [678-679]. Науковці з'ясували питання про роль університету в українському національному [680-681] і церковному відродженні [682-683], просвітянському русі [684-686], вшануванні пам'яті Тараса Шевченка [687], вивчали проблему мобілізації і використання інформаційного ресурсу [688], виживання трудового колективу і студентів в умовах польського окупаційного режиму [689]. Внесок вітчизняних вчених у вивчення життя КПДУУ проаналізовано у статті О. М. Завальнюка [690].

Науковці провели велику роботу із дослідження персоналій, які мали пряме відношення до творення і функціонування університету в Кам'янці-Подільському. Так, ґрунтовніше з'ясовано роль місцевих діячів в ініціюванні і будівництві К-ПДУУ (О. М. Пашенко, О. П. Шульмінський, К. Г. Солуха, В. К. Приходько) [691-696], представників українського загалу науковців Києва в організаційній підтримці університетського проекту (Ф. П. Сушицький, І. М. Ганицький та ін.) [697-698], створено ряд портретів проректорів і деканів (М. М. Хведорів, П. М. Бучинський, П. В. Клименко, Л. Т. Білецький, В. О. Біднов, С. В. Бачинський, Х. М. Лебідь-Юрчик) [699-709], значного ряду науково-педагогічних працівників [710-742]. Більшість вищезазначених нарисів увійшли до узагальнюючого дослідження «Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.)» [743].

У 2011 р. вийшла у світ ґрунтовна монографія О. М. Завальнюка, у якій на основі багатой архівно-документальної бази, здобутків вчених досліджено багатогранний процес утворення та діяльності державних українських університетів у 1917-1921 рр., зокрема КПДУУ [744].

Найбільше праць присвячено з-поміж представників колективу К-ПДУУ ректорові Іванові Огієнку. Суттєвий внесок у з'ясування його вкладу у творення закладу вніс В. П. Ляхоцький. У монографії «Просвітитель» [745] він навів дані, зокрема, про ректорські справи І.

Огієнка, у т.ч. про створення університетської поліграфічної бази, підготовку видання першого тому «Записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету», друк навчальної літератури у 1919-1920 рр. тощо. На ректорську діяльність Івана Огієнка звернув увагу М. Тимошик у новій монографічній праці «Лишуть навіки з чужиною...» [746].

Більш повніше діяльність керівника К-ПДУУ з'ясовано у кількох працях О. М. Завальнюка [747-749]. На великому фактичному матеріалі, у т.ч. і свіжою, з'ясовано різні напрями діяльності Огієнка-ректора: креативно-видавничий, управлінський, науково-навчально-видавничий, громадський та ін.

У статтях (хроніках), що появилися у 2000-2008 рр., накопичено цінний фактографічний матеріал [750-755], який використовувався у працях про управлінські аспекти діяльності І. Огієнка [756-764], його науково-педагогічну [765-766] та гуманітарну діяльність [767], концептуальні підходи до проблем університетського будівництва у той час [768], заснування університетської гімназії для дорослих [769], значення Огієнкової мемуарної спадщини для розуміння різних заходів із створення мережі українських університетів [770], його роль у підготовці і проведенні свята відкриття закладу [771-772], у формуванні українських богословів [773] тощо. Декілька праць О. М. Завальнюка присвячені постаті ректора Івана Огієнка в українській історіографії [774-775]. У 2014-2016 рр. С. А. Копилов і О.М.Завальнюк видали два документальні збірники - «Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.): Документи. Матеріали. Світлини. Хроніка діяльності» [776] і „Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах” [777], у вступних статтях до яких ґрунтовно з'ясували найважливіші складові управлінської діяльності І.І.Огієнка та багатогранного життя очолюваного ним закладу.

Отже, дослідники упродовж багатьох десятиліть створили величезну, різну за обсягом, вагою і значенням літературу про різні періоди діяльності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, його творців, керівників, науково-педагогічних і бібліотечних працівників, студентство. Найбільше праць присвячено первістку вищої національної освіти в регіоні – Кам'янець-Подільському державному українському університету, його ректору, професурі і доцентурі. Попри значні здобутки дослідників, досі немає, на жаль, монографічної праці, присвяченої цій проблемі. Назріла також потреба другого, більш повного видання монографії

«Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення», утім під назвою, яка відповідатиме нинішній юридичній назві закладу і врахує всі ті дослідницькі напрацювання, що появились після 2003 року.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бурлака. Перші кроки (к відкриттю Українського Університету в Каменці)//Відродження: щоденна безпартійна демократична газета. Київ, 1918. 7 квіт. (21 берез.). Ч. 10. С. 2.
2. Український Університет в Кам'янцю на Поділлі//Відродження. 1918. 11 квіт. (25 берез.). Ч. 13. С. 2.
3. Кам'янецький Державний Український Університет // Відродження. 1918. 31(18) лип. Ч. 100. С. 3.
4. Кам'янець-Подільський Державний Український Університет // Відродження. 1918. 17(4)серп. Ч. 115. С. 3.
5. Кам'янець-Подільський Університет // Відродження. 1918. 29(16) верес. Ч. 147. С. 6.
6. Кам'янець-Подільський Університет // Відродження. 1918. 20(7) верес. Ч. 141. С. 5.
7. Дуб'янський В. Другий Український Державний Університет//Відродження. 1918. 22(9) жовт. Ч. 165. С. 2.
8. Другий Український Державний Університет//Відродження. 1918. 22(9) жовт. Ч. 165. С. 3.
9. Відкриття Кам'янець-Подільського Державного Університету//Відродження. 1918. 24(11) жовт. Ч. 167. С. 3.
10. До відкриття Кам'янець-Подільського Університету // Відродження. 1918. 1 листоп. (19 жовт.). Ч. 174. С. 4.
11. Кам'янецький Державний Український Університет // Відродження. 1918. 3 листоп. (21 жовт.) Ч. 176. С. 6.
12. До відкриття Кам'янець-Подільського Державного Університету//Відродження. 1918. 6 листоп. (24 жовт). Ч. 178. С. 4; До відкриття Кам'янецького Університету//Відродження. 1918. 17(4) листоп. Ч. 188. С. 2.
13. Про український університет у Кам'янці//Поділля. Кам'янець-Подільський, 1918. 3 квіт. (21 берез.) Ч. 18. С. 2.
14. В справі університету // Поділля. 1918. 6 квіт. (24 берез). Ч. 21. С. 3.
15. Міське життя//Поділля. 1918. 6 квіт. (24 берез). Ч. 21. С. 3.
16. Пашенко О. Як народився Державний Український Університет у м. Кам'янці на Поділлі//Свято Поділля: видання

Подільського українського товариства "Просвіта". Кам'янець-Подільський, 1918. 22 жовт. С. 6.

17. Урочисте відкриття Українського Державного Університету в м. Кам'янці на Поділлі 22 жовт. 1918 року//Народна воля: щоденна селянська газета. К., 1918. 18(31 жовт.) № 27(98). С. 4.

18. К-й Є. Поспішайте до рідного університету//Село: видання Подільської губернської народної управи. Кам'янець-Подільський, 1918. 7 верес. № 32-33. С. 5.

19. Саліковський О. Після свята//Нова Рада: газета щоденна. Київ, 1918. 31(18)жовт. № 201. С. 1.

20. Открытие Каменец-Подольского Университета//Слово. Київ, 1918. 24 октября. Ч. 20. С. 2-3.

21. Пашенко О. Справа Кам'янецького університету в Києві//Подольская мысль: орган прогрессивно-демократической мысли. Каменец-Подольск, 1918. 22 окт. № 64. С. 2.

22. Л. В. Історія заснування університету в Кам'янці//Україна: щоденна газета. Кам'янець-Подільський, 1919. 22(9) жовт. Ч. 58. С. 1-2.

23. Український Державний Університет в Кам'янці// Україна. 1919. 22(9) жовт. Ч. 58. С. 3; 23 (10) жовт. Ч. 59. С. 2-4.

24. Іван Огієнко – професор і ректор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету//Відродження. К., 1918. 22 жовт. Ч. 156. С. 3.

25. Іван Огієнко – професор і ректор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету//Подольская мысль. Каменец-Подольск, 1918. 22 (9) окт. № 63. С. 1.

26. Міністр Народної Освіти Іван Огієнко//Освіта: двотижневий педагогічний журнал: видання Подільської губернської народної управи. Кам'янець-Подільський, 1919. № 1. С. 1-4.

27. Іван Огієнко. (Біографічний нарис)//Україна. Кам'янець-Подільський, 1919. 22 (9) жовт. Ч. 58. С. 2.

28. Бурлака. Професор Петро Миколайович Бучинський. (Голова Кам'янець Подільської університетської комісії і перший декан фіз.-мат. факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету)//Відродження. 1918. 22 жовт. Ч. 165. С. 3.

29. Петро Бучинський. Професор і декан фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету//Свято Поділля. С. 3-4; Україна. 1919. 22 (9) жовт. Ч. 58. С. 3.

30. Василь Біднов. Професор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету по кафедрі історії української і загальної церкви//Свято Поділля. С. 4.

31. Микола Столяров. Професор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету по кафедрі чистої математики//Свято Поділля. С. 4.

32. Кость Широцький. Професор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету по кафедрі українського мистецтва//Свято Поділля. С. 6.

33. Свято Поділля. С.4.

34. Біднов В. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському (уривки із спогадів)//Літературно-науковий вістник. Річник XXVII. Львів, 1928. Т. ХСVII. Кн. XI: листопад. С. 233-240; кн. XII: грудень. С. 325-333.

35. Огієнко Іван. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва//Наша культура: науково-літературний місячник. Варшава, 1935. Кн. 8. С. 510-522; 1936. Кн. 1(10). С. 64-72; Кн. 3(12). С. 233-237; Кн. 7(16). С. 554-557; Кн. 8-9(17). С. 628-636; Кн. 10(18). С. 710-712.

36. Бачинський Леонід. Найкращі хвилини мого життя: мої спомини про Кам'янецький університет//Наша культура. Варшава, 1936. Кн. 11(19). С. 765-767.

37. Гудзій Юрій. З життя Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету: спомини лікарського помічника й скарбника Університету. 1918-1920//Наша культура. Варшава, 1936. Кн. 3(12). С. 229-233; кн. 4(13) С. 290-295.

38. Приходько Віктор. Повстання Українського Державного Університету в Кам'янці на Поділлі//Наша культура. Варшава, 1935. Кн. 6. С. 372-377; Кн. 7. С. 441-444; 1936. Кн. 1(10). С. 34-35, 40; Кн. 2(11). С. 117-118, 122-124.

39. Приходько Віктор. Повстання Українського Державного Університету в Кам'янці на Поділлі: відбитка з "Нашої культури" 1935-1936 рр. Варшава: Друкарня синодальна, 1936. 60 с.

40. Пашенко Олімпіяда. Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету//Наша культура. Варшава, 1936. Кн. 5(14). С. 339-344; кн. 6(15). С. 417-418; кн. 7(16). С. 672-676.

41. Русова Софія. Мої спомини. Львів: Вид-во кооператива "Хортиця", 1937; К.: Україна-Віта, 1996. 208 с.

42. Білецький Л. Мої спомини//Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 3876. Оп. 1. Спр. 3. 144 арк.

43. Геринович Володимир. До історії Кам'янець-Подільського Інституту Народної Освіти: відбитка з "Записок Кам'янець-Подільського Інституту Народної Освіти" (т.2). Кам'янець-Подільський, 1927. 23 с.

44. Читальня наукової бібліотеки при Кам'янецькому ІНО//Бібліологічні вісті. К., 1923. № 4. С. 97-98.

45. Огляд навчання в Кам'янець-Подільському ІНО//Записки Кам'янець-Подільського ІНО. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 2-8.

46. Філь Ю. П. До історії Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства//Записки Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства. Кам'янець-Подільський, 1928. С. 91-100.

47. Магден М. М. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут//Наукові записки / Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут; історико-філологічний факультет. Київ: Рад. школа, 1953. Т. 1. С. 3-9.

48. Тихомиров В. И. Роль партийных организаций Украины в борьбе за подготовку кадров советских учителей в педагогических учебных заведениях (1928-1932 гг.)//Наукові записки / Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут. Серія історико-філологічна. Хмельницький, 1959. С. 20-38.

49. Ростикус Р. П. З історії Кам'янець-Подільського пединституту до Великої Вітчизняної війни//Доповіді та повідомлення на звітній науковій сесії кафедр інституту за 1962 рік. (Тези) / Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут. Кам'янець-Подільський, 1963. С. 25-28.

50. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут//УРЕ. Київ, 1962. Т. 6. С. 128.

51. Копилов А. О. Кам'янець-Подільський педагогічний інститут//УРЕ. 2-ге вид. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1979. Т. 4. С. 541-542.

52. Винокур І. С., Коваленко Л. А. Друга Подільська історико-краєзнавча конференція//Укр. іст. журн. 1967. № 7. С. 155-156.

53. Винокур И. С. Работа славянского отряда Каменец-Подольского пединститута//Археологические исследования на Украине в 1967 г. Київ, 1968. Вып. 2. С. 176-181.

54. Винокур І.С. Подільська історико-краєзнавча конференція//Народна творчість та етнографія. Київ, 1969. № 5. С. 198-109;.

55. Винокур И. С. Третья Подольская историко-краеведческая конференция//Советская археология. Москва, 1970. № 2. С. 292-294.

56. Винокур И. С. Четвертая Подольская историко-краеведческая конференция//Советская археология. Москва, 1972. № 4. С. 291-293.

57. Винокур І. С., Коваленко Л. А. Четверта Подільська історико-краєзнавча конференція//Укр. іст. журн. 1971. № 10. С. 154-156.

58. Винокур І. С. Робота слов'янського загону Кам'янець-Подільського педінституту//Археологічні дослідження на Україні в 1969 р. Київ, 1972. Вип. 4. С. 241-244.

59. Винокур І. С. Історико-краєзнавча робота в Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституті імені В. П. Затонського//Міжвузівська наук.-метод. конф. з іст. краєзнав., присвяч. 800-річчю Полтави: тези доп. і повідомл. Полтава, 1974. С. 28-30.

60. Винокур І. С., Коваленко Л. А. П'ята Подільська історико-краєзнавча конференція//Укр. іст. журн. 1979. № 12. С. 148-149.

61. Винокур І. С. Історичне краєзнавство в Кам'янець-Подільському педінституті//Третя респ. конф. з іст. краєзнав.: тези доп. К., 1984. С. 140-141.

62. Винокур И.С. Из опыта постановки историко-краеведческой работы в Каменец-Подольском пединституте//Вопросы исторического краеведения Тамбовской области. Тамбов, 1988. С. 53-55.

63. Винокур І. С., Гуменюк С. К. Здобутки і завдання істориків-краєзнавців Поділля//Тези доп. VIII Подільської іст.-краєзнав. конф. (секція історії радянського суспільства). Кам'янець-Подільський, 1985. С. 6-7.

64. Винокур І. С., Завальнюк О. М. VI Подільська історико-краєзнавча конференція//Укр. іст. журн. 1985. № 10. С. 160; Винокур І. С., Завальнюк О. М. Конференція краєведів Подолиї//Вопросы истории. М., 1985. № 12. С. 137-138.

65. Винокур І. С., Гуцал А. Ф. Охоронні археологічні дослідження Кам'янець-Подільського педінституту в 1989 р.//Наук.-практ. семінар "Охорона та охоронні дослідження пам'яток археології на Україні в 1989 р." Вінниця, 1990. С. 19-21.

66. Гавришук А., Нечитайло В. Перлина мистецтва Поділля: народний ансамбль Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту ім. В. П. Затонського//Народна творчість і етнографія. К., 1983. № 1. С. 74-75.

67. Гавришук А. П. Естетичне виховання студентів у вузах Поділля (50-ті роки)//Тези доп. VII Подільської іст.-краєзнав. конф. (секція історії радянського періоду). Кам'янець-Подільський, 1985. С. 62-64.

68. Чміль О. П. Діяльність парторганізації Кам'янець-Подільського педінституту по фізичному вихованню студентської молоді//VII Подільська іст.-краєзнав. конф.: тези доп. (секція історії радянського періоду). С. 153-154.

69. Копилов А. О. Інтернаціональні зв'язки трудящих Хмельниччини і Сілістринського округу НРБ//Тези доп. VI Подільської іст.-краєзнав. конф. (секція історії радянського періоду). С. 15-16.

70. Копилов А. О. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут: історія і сучасність//XXXXIII звіт. наук. конф. кафедр ін-ту за 1991-1992 рр. (секція суспільних наук): тези доп. / Кам'янець-Подільський держ. пед. ін-т. Кам'янець-Подільський, 1993. С. 3-11.

71. Винокур І. С., Степенко О. Д. Шістдесятиріччя професора Л. А. Коваленка//Укр. іст. журн. 1967. № 5. С. 160.

72. Биковський Л. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету//Слово істини: народній християнський місячник. Вінніпег, 1949. Ч. 3. С. 18-23.

73. Биковський Л. Бібліотека Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. Нью-Йорк; Вінніпег, 1949. 8 с.

74. Білон Петро. Спогади. Пітсбург, 1952. Ч. 1. 200 с.

75. Кам'янецький український державний університет: спогади студента//Віра й культура: орган Українського наукового богословського товариства. Вінніпег, 1959. Ч. 9. С. 4-5.

76. Гарба Василь. На розпутьях: (до історії одного покоління). Нью-Йорк: ВУАН; Тов-во подолян при ВУАН, 1976. 351 с.

77. Gerus O. Ivan Ogienko and the founding of Kamianets-Podilsky Ukrainian State University//Український історик: журнал історії і українознавства / під заг. ред. Любомира Винара. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1990. Т. 27. Ч. 1-4. С. 78-92.

78. Сохацька Є. І. До історії Кам'янець-Подільського українського державного університету (1918-1921 рр.)//Використання спадщини повернутих і забутих діячів науки й культури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи: тези респ. наук.-практ. міжвуз. конф., 29-31 трав. 1991 р. Рівне, 1991. С. 45-46.

79. Копилов Анатолій. Професор І. І. Огієнко ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету//Тези доп. наук.-теорет. конф. "Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка в контексті українського національного відродження (до 110-річчя від дня народження)". Кам'янець-Подільський, 1992. С. 3-7.

80. Тюрменко Ірина, Варик Н. І. І. Огієнко фундатор Кам'янець-Подільського державного українського університету//Там само. С. 9-10.

81. Сохацька Євгенія. Невтомний працівник ренесансу//Там само. С. 7-9.

82. Пиріг Петро. Запрошення на відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету важливий документ для вивчення його історії//Там само. С. 10-12.

83. Завальнюк Олександр. І. Огієнко і українізація освітнього та духовного життя в 1918-1920 рр.//Там само. С. 65-66.

84. Третяк Людмила. До історії видавничої діяльності Кам'янець-Подільського університету (1920)//Там само. С. 68-70.

85. Федоренко Станіслав. Вивчення творчої спадщини Т. Г. Шевченка у Кам'янецькому університеті//Там само. С. 78-79.

86. Баженов Лев. І. І. Огієнко і краєзнавство Поділля//Там само. С. 80-81.

87. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: становлення і діяльність (1918-1921)//XXXXIII звіт. наук. конф. кафедр ін-ту за 1991-1992 рр. (секція суспільних наук): тези доп. С. 12-18.

88. Завальнюк О. М. "Цьому Університетові я надаю величезне політичне і культурне значення" (П. Скоропадський): до історії Кам'янець-Подільського державного українського університету//Батьківщина. К., 1994. № 7. С. 24-25.

89. Завальнюк О. М. Ю. Й. Сіцинський і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921)//Духовні витоки Поділля: творці історії краю: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-11 верес. 1994 р. Кам'янець-Подільський; Хмельницький, 1994. Ч. 1. С. 62-64.

90. Завальнюк О. М. "Просвіта" і заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету//Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі: матеріали всеукр. наук.-краєзнав. конф., 9-10 листоп. 1995 р. Хмельницький, 1995. С. 15-18.

91. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї створення до реорганізації (1917-1921 рр.)//VII всеукр. наук. конф. "Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність". К., 1995. Ч. 1. С. 209-211.

92. Колпакова О. В. Кам'янець-Подільський український університет (1918-1921 рр.)//Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. К., 1994. Вип. 3. С. 20-24.

93. Пономаренко А. Б. З історії просвітницького руху на Поділлі//Культура Поділля: історія і сучасність: матеріали II наук.-практ. конф., присвяч. 500-річчю м. Хмельницького, 27-29 серп. 1993 р. Хмельницький, 1993. С. 294-296.

94. Ротар Н. Ю. Початки вищої української освіти на Поділлі//Там само. С. 294-296.

95. Бульба Т. С. Бібліографічно-красознавчі дослідження у Кам'янець-Подільському державному університеті (початок ХХ ст.)//Культура України: історія і сучасність: тези доп. міжнар. наук.-теор. конф., 25-26 жовт. 1994 р. Харків, 1994. С. 123-124.

96. Алещенко М. І., Романюк В. Г. До історії сільськогосподарського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету//Наук. праці іст. ф-ту / Кам'янець-Подільський держ. пед. ін-т. Кам'янець-Подільський, 1995. Т. 1. С. 256-258.

97. Алещенко М. І., Романюк В. Г., Попович М. Д. Діяльність Петра Миколайовича Бучинського в Кам'янці-Подільському (1911-1927 рр.)//Духовні витoki Поділля: творці історії краю. С. 36.

98. Кукурудзяк М. Г., Собчинська М. М. З історії створення Кам'янець-Подільського державного українського університету//Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: наук. зб. Хмельницький: Доля, 1995. С. 66-73.

99. Кукурудзяк М. Г., Собчинська М. М. Кам'янець-Подільський державний український університет як тип вищої школи в Українській Народній Республіці//Там само. С. 151-153.

100. Завальнюк О. М., Копилов А. О. Вогнище національної освіти і культури//Дивокрай: наук.-красознав. альманах. Хмельницький, 1995. Вип. 1. С. 82-89.

101. Сохацька Є. І. Кам'янець-Подільський державний український університет осередок національної культури//Матеріали ІХ Подільської іст.-красознав. конф. Кам'янець-Подільський. 1995. С. 252-255.

102. Сохацька Є. І. Олімпіада Пашенко визначна діячка Кам'янецьчини епохи УНР (1917-1920 рр.)//Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі: матеріали всеукр. наук.-красознав. конф., м. Хмельницький, 9-10 лист. 1995 р. Хмельницький; К., 1995. С. 26-27.

103. Кушнір Б. М. Професор Кам'янець-Подільського університету [В. О. Біднов]//Духовні витoki Поділля: творці історії краю. С. 297-299.

104. Петров М. Б. П. В. Клименко історик Поділля//Там само. С. 43-44.

105. Петров М. Б. П. В. Клименко і революційні процеси 1917-1920 рр. на Поділлі//Матеріали ІХ Подільської іст.-краєзнав. конф. С. 243-246.

106. Копилов С. А. М. Драй-Хмара в Кам'янець-Подільському державному українському університеті//Матеріали ІХ Подільської іст.-краєзнав. конф. С. 264-268.

107. Завальнюк О. М. Історичний факультет Кам'янець-Подільського педінституту: ретроспектива і сьогодення//Наук. пр. іст. ф-ту / Кам'янець-Подільський держ. пед. ін-т. Кам'янець-Подільський, 1995. Т. 1. С. 5-16.

108. Костевич І. А. Газета "Студентський меридіан" про минуле історичного факультету//Там само. С. 223-227.

109. Копилов А. О. Кам'янець-Подільський учительський інститут у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.//Матеріали ІХ Подільської іст.-краєзнав. конф. С. 42-44.

110. Бровко О. Б. Іон Ізраїлевич Винокур – видатний вчений, археолог та викладач//Матеріали та тези наук. конф. до 130-річчя Житомирського краєзнав. музею. Житомир, 1995. С. 57-59.

111. Прокопчук В. С. Подільський історик, археолог [І. С. Винокур]//VII всеукр. наук. конф. "Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність". К., 1995. С. 39-40.

112. Печенюк М. А. Майстер хорového мистецтва [Б. Р. Ліпман]//Матеріали ІХ Подільської іст.-краєзнав. конф. С. 403-408.

113. Див.: Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 1995. Т. 1. С. 28-39, 41-50, 51-56.

114. Завальнюк О. М. АCADEMIA KLIO. Історичний факультет педагогічного університету в Кам'янці на Поділлі//Хмельниччина: роки становлення та поступу: матеріали всеукр. наук. іст.-краєзнав. конф., 26 верес. 1997 р. Хмельницький, 1997. С. 337-342.

115. Григоренко О. П. Історичний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету як центр історико-краєзнавчих досліджень Поділля//Поділля і Південно-Східна Волинь в роки визвольної війни українського народу середини XVII ст.: матеріали всеукр. іст.-краєзнав. конф., 19 верес. 1998 р. Стара Синява, 1998. С. 205-209.

116. Кукурудзяк М. Г. Науково-педагогічна діяльність професора Л. А. Коваленка//ACADEMIA на пошану професора Л. А. Коваленка (до 90-річчя від дня народження). Ч. 1. Історичні дослідження. Кам'янець-Подільський, 1997. С. 3-5.

117. Щербина П. Ф. Л. А. Коваленко – визначний український історик//Там само. С. 6-8.
118. Баженов Л. В. Професор Л. А. Коваленко – дослідник історії Волино-Подільського краю, діяч краєзнавчого руху//Там само. С. 9-12.
119. Кушнір Б. М. Л. А. Коваленко учений і педагог//Там само. С. 13-15.
120. Гаврищук А. П. Талановитий, мудрий, простий і доступний//Там само. С. 116-119.
121. Борисевич С. О. Особистий фонд Л. А. Коваленка у філіалі Державного архіву Хмельницької області//Там само. С. 23-25.
122. Філінюк А. Г. Історична школа професора Л. А. Коваленка//Там само. С. 33-35.
123. Трубчанінов С. В. Доля українського інтелігента [Л. А. Коваленка]/Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 1. С. 226-230.
124. Степанков В. С. На ужинок 60-річчя: слово про колегу [М. Г. Кукурудзяка]//Творчі вершини вченого: зб. наук. пр. до 60-річчя від дня народж. докт. іст. наук, проф. М. Г. Кукурудзяка. Кам'янець-Подільський, 1998. С. 3-10.
125. Баженов Л. В. Професор Микола Кукурудзяк – дослідник історії Буковини і Поділля, діяч краєзнавчого руху//Там само. С. 11-16.
126. Гранчак Н. Створення Кам'янець-Подільського Українського Університету важлива подія в духовному житті Поділля//Наук. зап. учасників програм "Просвіта". Хмельницький, 1997. С. 45-67.
127. Тимошик Микола. Подія всеукраїнського значення: [відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету]//Історичний календар'98. К., 1997. С. 226-228.
128. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: повернення із забуття//Тези доп. і повідомлень вісімнадцятої Вінницької обл. іст.-краєзнав. конф., 3 лют. 1998 р. Вінниця, 1998. С. 52-55.
129. Завальнюк О. М. Місто Кам'янець-Подільський – університетський центр Поділля (1918-1920 рр.)//Поділля і Південно-Східна Волинь в роки визвольної війни українського народу середини XVII ст.: матеріали всеукр. іст.-краєзнав. конф. С. 199-202.
130. Копилов А. О., Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917-1921 рр.)//Укр. іст. журн. 1999. № 4 С. 41-51; № 5. С. 26-36.
131. Завальнюк О. М. І. І. Огієнко і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1920 рр.)//Наук. пр. іст. ф-ту

/ Кам'янець-Подільський держ. пед. ін-т. Кам'янець-Подільський, 1996. Т. 2. С. 90-103.

132. Zawalnjuk O. M., Kopylow A. O. Starania o otwarcie uniwersetetu panstwowego w Kamiencu Podolskim w 1918 roku//*Studia historichne: (Polska Academia Nauk. Odzial w Krakowie. Komisja historichne): kwartalnik. Krakow: Secesia, 1996. Zeszyt 3(154). S. 341-356.*

133. Завальнюк О. М. І. Огієнко і створення Кам'янець-Подільського державного українського університету//*Краєзнавство: наук. журн. К., 1999. № 1-4. С. 24-30.*

134. Завальнюк О. М. Іван Огієнко – будівничий і ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)//*Актуальні проблеми історії і літератури Волині та Київщини: зб. наук. пр. Житомир: Полісся, 1999. С. 163-170.*

135. Сохацька Є. І. Культурно-просвітницька діяльність Івана Огієнка у Кам'янці-Подільському (1918-1920 рр.)//*Огієнківські читання: матеріали наук. круглих столів 1991-1996 рр. К., 1997. Вип. 1. С. 70-79.*

136. Машевський О. Іван Огієнко – організатор українського вищого шкільництва у 1917-1920 рр.//*Велетень науки: матеріали всеукр. наук.-пед. читань, присвяч. вивченню спадщини І. Огієнка, 15-16 січн. 1996 р. К., 1996. С. 22-26.*

137. Завальнюк О. М. І. Огієнко і українське студентство (1918-1920 рр.)//*Творчі вершини вченого (до 60-річчя від дня народ. докт. іст. наук, проф. М. Г. Кукурудзяка). С. 242-247.*

138. Сохацька Є. І. Галичани в Кам'янець-Подільському державному університеті (1918-1920 рр.)//*Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський, 1997. Т. 1(3). С. 254-261.*

139. Баженов Л. В. Кам'янець-Подільський університет вогнище слов'янської науки і культури//*Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 1. С. 57-59.*

140. Прокопчук В. С. Краєзнавство в Кам'янець-Подільському державному українському університеті//*Там само. С. 20-28.*

141. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет – опора українського державотворення (1918-1920 рр.)//*Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: зб. наук. пр. Фастів: Поліфаст, 1999. С. 163-170.*

142. Завальнюк О. М. Спілка "служачих" Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.)//*90-річчя виникнення масового профспілкового руху в Україні: матеріали наук. конф. К., 1996. С. 95-97.*

143. Завальнюк О. М. Матеріальне становище викладачів, працівників і студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський, 1998. Т. 2(4). С. 245-252.

144. Пархоменко В. М. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 1. С. 59-65.

145. Завальнюк О. М. Польська громада Кам'янця-Подільського і місцевий державний український університет (1918-1920 рр.)//Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки: зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук. конф., 23-24 черв. 1999 р. Хмельницький, 1999. С. 283-289.

146. Завальнюк О. М. Українська влада і Кам'янець-Подільський державний університет (1918-1920 рр.)//Історія України. Маловідомі імена, події, факти: зб. ст. К., 1999. Вип. 9. С. 200-214.

147. Завальнюк О. М. Польська влада на Поділлі і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1920 рр.)//Наук. пр. Кам'янець-Подільського держ. пед. ун-ту: іст. науки. К., 1999. Т. 3(5). С. 311-317.

148. Завальнюк О. М. Радянська влада і Кам'янець-Подільський державний український університет (1919, 1920-1921 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 1. С. 9-20.

149. Коваль В. В. Газета "Свято Поділля" як джерело вивчення історії Кам'янець-Подільського державного українського університету//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту: іст. науки. Т. 2(4). С. 87-90.

150. Сохацька Є. І. Олімпіада Пащенко – визначна діячка українського громадського і культурно-освітнього руху//Жінки України: історія, сучасність та погляд у майбутнє: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 4-5 лист. 1995 р. Дніпропетровськ, 1996. С. 22-26.

151. Сохацька Є. І. Олімпіада Пащенко – діячка "Просвіти" та організатор українського шкільництва на Кам'яниччині//Просвітницький рух на Поділлі (1906-1923 рр.) Кам'янець-Подільський, 1996. С. 85-95.

152. Сохацька Є. І. Олімпіада Пащенко – діячка освітнього руху поч. ХХ ст.//Перша Могилівська краснав. конф., жовт. 1996 р. Могилів-Подільський, 1996. С. 136-140.

153. Сохацька Є. І. Організаторсько-педагогічна діяльність Олімпіади Пащенко-Шульмінської періоду УНР (1917-1920 рр.)//Освіта й виховання в Польщі й Україні (XIX-XX ст.): матеріали

міжнар. наук.-практ. конф., 20-22 трав. 1998 р. Ніжин, 1998. Ч. 2. С. 182-189.

154. Гавришук А. П., Завальнюк О. М. Юхим Сіцінський – визначний діяч українського відродження на Поділлі (1918-1920)//Національна еліта та інтелектуальний потенціал України: тези доп. міжнар. наук. конф., 18-20 квіт. 1996 р. Львів, 1996. С. 259-260.

155. Алещенко М. І. Професор Петро Миколайович Бучинський//Кам'янецьчина в контексті історії Поділля: наук. зб. Кам'янець-Подільський, 1997. Т. 2. С. 58-59.

156. Завальнюк О. М., Конет І. М. Микола Чайковський – доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету//Матеріали наук. конф., присвяч. 125-річчю від дня народж. Володимира Левицького. Тернопіль, 1997. С. 11-13.

157. Копилов С. А. П. Клепатський: кам'янецький період діяльності (1919-1921 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 1. С. 209-213.

158. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет на початку ХХ ст.: динаміка поступу//Хмельниччина: минуле, сучасне і майбутнє: матеріали обл. наук.-практ. конф., присвяч. 65-й річниці утворення Хмельн. обл., 19 верес. 2002 р. Кам'янець-Подільський, 2002. С. 47-52.

159. Завальнюк О. М. Підготовка вчителя ХХІ століття: здобутки і проблеми//Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2003. С. 3-8.

160. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет: погляд у майбутнє//Вища освіта України. К., 2004. № 1. С. 49-51.

161. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918-2005 рр.): сторінки історії//Укр. іст. журн. 2005. № 5. С. 81-92.

162. Завальнюк О., Комарніцький О. Класичний університет у Кам'янці-Подільському: відродження через 85 років//Sobornist. Соборність: міжнар. літ.-публ. журн. укр. письменників. Мюнхен, 2005. №1(10). С. 54-61.

163. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / творч. задум та заг. ред. проф. О. М. Завальнюка. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. 408 с.: іл.

164. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. До історії Кам'янець-Подільського державного університету (1918-2003 рр.): довідково-статистичні матеріали. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. 88 с.

165. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1918-2010 рр.): довідк.-стат. матеріали. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. 112 с.

166. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918-2003 рр.): іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. 108 с.

167. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський державний університет 1918-2004 рр.: іст. нарис. Вид. 2-ге, доopr. і доп. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. 120 с.

168. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918-2005 рр.): іст. нарис. Вид. 3-те, доopr. і доп. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. 172 с.

169. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918-2006 рр.): іст. нарис. Вид. 4-те, доopr. і доп. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. 196 с.

170. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський державний університет: іст. нарис. Вид. 5-те, доopr. і доп. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. 228 с.

171. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 296 с.

172. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет (1918-2008 рр.): іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 296 с.

173. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежності України. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 768 с.

174. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2009 рр.): іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 388 с.

175. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2010 рр.): іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 380 с.

176. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2011 рр.): іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 452 с.

177. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2012 рр.): іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. 340 с.

178. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський державний університет: курсом зростання (2002-2006 рр.). Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. 300 с.

179. Завальнюк О. М. Підготовка педагогічних кадрів для Кам'яниччини в добу державної незалежності України//Кам'яниччина: історія, розвиток, перспективи: наук. зб. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2008. С.60-69.

180. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України: курсом зростання//Незалежність України: проблеми, поступ, перспективи: зб. матеріалів круглого столу. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2011. С.26-33.

181. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка / редкол.: О. М. Завальнюк, В. А. Смолій, І. М. Вишневський, В. В. Шеремета та ін. К., 2008. 200 с.

182. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежності України. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 768 с.

183. Прокопчук В. С., Комарніцький О. Б. Від університету педагогічного – до університету національного. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 680 с.

184. Копилов С. А., Газін В. П. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 76 с.

185. Солопчук М. С., Комарніцький О. Б. Факультет фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету (1949-2008 рр.): іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 164 с.

186. Лозовий В. С., Щирба В. С., Рачковський О. М. Фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 116 с.

187. Каньоса П. С., Суровий А. Ф. Педагогічний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: минуле і сьогодення: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 196 с.

188. Маркітантов Ю. О., Стецюк В. Б. Факультет української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 120 с.

189. Матвеев М. Д., Задороджнюк А. Б., Казанішена Н. В., Гордій Н. М. Природничий факультет Кам'янець-Подільського національного університету: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 148 с.

190. Марчишина А. А., Олійник С. В. Факультет іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету: минуле і сьогодення: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 52 с.

191. Співак В. І., Глушковецький А. Л. Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 60 с.

192. Співак В. І., Гаврилов О. В., Михальський А. В. Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори 2006», 2012. 216 с.

193. Ящишина І. В., Мельник Е. М. Економічний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 76 с.

194. Михальський А. В., Юга О. А. Факультет психології Кам'янець-Подільського національного університету: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 60 с.

195. Прокопчук В. С., Філінюк Л. Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: роки становлення і розквіту. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 284 с.

196. Савчук В. О. Досвід міжнародної діяльності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 140 с.

197. Степанков В. С. Копилов Анатолій Олексійович – ректор Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (університету). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 72 с.

198. Прокопчук В. С. Кондрацький Франц Анатолійович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 72 с.

199. Завальнюк О. М. Геринович Володимир Олександрович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 28 с.

200. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Клепатський Павло Григорович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 28 с.

201. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Бучинський Петро Миколайович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 32 с.

202. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Хведорів (Федоров) Михайло Михайлович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 24 с.

203. Філінюк А. Г. Життя, віддане справі: трудова, громадська та

науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленюка: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 332 с.

204. Святкування 90-річчя Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. матеріалів /упоряд., автор вступ. ст. О. Б. Комарніцький. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 124 с.

205. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський державний університет//Енциклопедія історії України. Київ: Наук. думка, 2007. Т. 4. Ка-Ком. С. 64-65.

206. Кам'янець-Подільський державний університет//Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008 С. 375-376.

207. Філінюк А. Г. Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка//Енциклопедія сучасної України. Київ: Ін-т енциклопед. дослідж., 2012 . Т. 12. Кал-Киї. С. 138-139.

208. Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 11. С. 80-179.

209. Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 12. С. 66-145.

210. Прокопчук В. С., Філінюк Л. Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: історія і сьогодення//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 11. С. 37-59.

211. Прокопчук В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: етапи розвитку, стан і перспективи//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер.: бібліотекознавство; книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2008. Вип. 1. С. 99-105.

212. Прокопчук В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 20 років незалежності: тенденції проблеми, перспективи//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Сер.: бібліотекознавство; книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 3. С. 139-145.

213. Ляхоцький В. П. Книга творить людину... (сторінки з літопису заснування університетської бібліотеки у Кам'янці-Подільському)//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер.: бібліотекознавство; книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2008. Вип. 1. С. 88-99.

214. Філінюк Л. В. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1921-1930 рр.)//Там само. С. 159-170.

215. Олійник Ю. В. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного університету у 20-х на початку 30-х рр. ХХ ст.//Там само. С. 171-175.

216. Завальнюк О. М. С. О. Сірополко і розвиток фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету//Там само. С. 11-18.

217. Копилов С. А. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: від заснування до сьогодення//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Сер.: бібліотекознавство; книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 4. С. 7-11.

218. Островий В. М. Внесок В. О. Гериновича у розвиток бібліотеки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти 1923-1928 рр.//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер.: бібліотекознавство; книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2008. Вип. 1. С. 63-71.

219. Бабій Л. М. Директори бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету//Там само. С. 72-78.

220. Баженов Л. В. Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського державного університету – осередок краєзнавства та історико-регіональних досліджень Поділля (1991-2007 рр.)//Там само. С. 182-186.

221. Бунда В. М. Діяльність бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету з інформаційної підтримки освіти та науки (1918-2005 рр.)//Там само. С. 279-290.

222. Крючкова Н. Д. Відділ рідкісних книг найцінніше надбання бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету//Там само. С. 243-247.

223. Опря Т. М. Довідково-бібліографічні видання науково-бібліографічного відділу бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету//Там само. С. 266-270.

224. Опря Т. М. Науково-бібліографічна діяльність наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Сер.: бібліотекознавство; книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 2. С. 457-463.

225. Грінішина І. І. Популяризація культурно-просвітницької роботи бібліотеки вищого навчального закладу//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер.: бібліотекознавство; книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2008. Вип. 1. С. 291-297.

226. Островська М. Ф. Спогади про бібліотеку педінституту//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2002. Т. 2. С. 158-160.

227. Кам'янець-Подільський національний університет імені

Івана Огієнка: біобібліографіч. покажч. /укл.: Т. М. Опря, В. М. Пархоменко, Л. П. Савченко, Є. П. Сільвеструк. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2009. 112 с.

228. Бібліографічні покажчики у фондах наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: метабібліографія/[уклад.: В. С. Прокопчук, В. М. Пархоменко, Г. В. Гайшук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2013. 242 с.

229. Матеріали і тези Подільських історико-краєзнавчих конференцій (1965-2010 рр.): зведений каталог і покажчик змісту/[уклад.: Г. В. Гайшук, Т. М. Опря, В. М. Пархоменко]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2013. 84 с. (Серія: Хмельниччина краєзнавча; вип. 2).

230. Наукові збірники історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зведений каталог і покажчик змісту / [уклад.: В. С. Прокопчук, Г. В. Гайшук ; редкол.: С. А. Копилов (голова) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2015. 184 с. (Серія: Хмельниччина краєзнавча ; вип. 2(4)).

231. Наукові збірники філологічних факультетів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зведений каталог і покажчик змісту / [уклад. Г. В. Гайшук]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. 412 с. (Серія: Хмельниччина краєзнавча ; вип. 3 (5)).

232. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Наук. бібліотека; редкол.: С. А. Копилов (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред.) [та ін.]. Кам'янець-Подільський, 2013. 328 с. (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип. 3).

233. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка ; редкол.: С. А. Копилов (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2015. 396 с. (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 4).

234. Періодичні видання доби Української революції 1917-1920 рр. у науковій бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: бібліогр. покажч. / [уклад.: В. С. Прокопчук, Н. Д. Крючкова, В. Ф. Биковська]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2014. 34 с.

235. Періодичні видання у фондах наукової бібліотеки

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: бібліографічний покажчик / [упоряд.: В. С. Прокопчук, С. О. Кантлін]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2014. 87 с.

236. Філінюк А. Г. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського державного університету на межі ХХ-ХХІ століть//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 3. С. 35-62.

237. Баженов Л. В. До десятиріччя Центру дослідження історії Поділля при Кам'янець-Подільському державному університеті//Матеріали ХІ Подільської іст.-краєзнав. конф. Кам'янець-Подільський, 2004. С. 13-18.

238. Баженов Л. В. Alma Mater подільського краєзнавства (місто Кам'янець-Подільський центр історичної регіоналістики ХІХ початку ХХІ століть). Кам'янець-Подільський, 2005. 416 с.

239. Баженов Л. В. Центр дослідження історії Поділля: становлення і поступ//Студії Кам'янець-Подільського центру дослідження історії Поділля. Кам'янець-Подільський, 2005. Т. 1. С. 4-75.

240. Баженов Л. В. Центр дослідження історії Поділля і впровадження краєзнавства в систему освіти Хмельниччини//Матеріали ХІІ Подільської іст.-краєзнав. конф. Кам'янець-Подільський, 2007. Т. 2. С. 319-323.

241. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2009 році /укл.: О. В. Кеба, І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. 68 с.

242. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році /укл.: О. В. Кеба, І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2011. 123 с.

243. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2013 році /укл.: І. М. Конет, В. С. Кшевецький, М. А. Буймістер та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2014. 64 с.

244. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2014

році /укл.: І. М. Конет, В. С. Кшевецький. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2015. 71 с.

245. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2015 році /укл.: І. М. Конет, Р. М. Білик. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2016. 83 с.

246. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2016 році /укл.: І. М. Конет, Р. М. Білик. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2017. 95 с.

247. Завальнюк О. М., Конет І. М. Науково-дослідний сектор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2007-2012 рр.). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. 140 с.

248. Завальнюк А. М. Научная деятельность студентов в XXI веке: основные направления, эффективность и перспективы (на примере Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко)//Материалы международного научно-образовательного конгресса «Наука будущего» / Казахстан, Казахст. гос. ун-т. Алма-Ата, 2010. С. 176-178.

249. Завальнюк О. М. Доробок істориків Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у XXI ст.: звернення в ім'я незалежної України і рідного краю//Матеріали наукової історико-краснавчої конференції з міжнародною участю „Хмельниччина: історія і сучасність”. Хмельницький, 2017. С.245-254.

250. Завальнюк О. М. Наукові здобутки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 1991-2012 рр.//Матеріали всеук. наук.-краєзн. конф. „Хмельниччина в контексті історії України”. Хмельницький, 2012. С.292-296.

251. Кеба О. В., Конет І. М. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка у 2008 р.//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2009. Т.13. С.444-457.

252. Кеба О. В., Конет І. М., Онуфрієва Л. А. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2011. Т.17. С.412-433.

253. Кеба О. В., Конет І. М., Онуфрієва Л. А. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2011 році//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2012. Т.19. С.398-420.

254. Кеба О. В., Конет І. М., Онуфрієва Л. А. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2011. 58 с.

255. Кеба О. В., Філінюк А. Г. Наука в Кам'янець-Подільському національному університеті: 1991-2008 рр.//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т.12. С.26-49.

256. Конет І. М., Білик Р. М. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2014 році//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С.576-605.

257. Конет І. М., Білик Р. М. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2015 році//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С.612-617.

258. Конет І. М., Кшевецький В. С. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2012–2013 роках //Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.455-460.

259. Конет І. М., Онуфрієва Л. А. Науково-дослідна робота студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2007-2011 рр.)//Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: матеріали IV міжнарод. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 17-18 травня 2012 р. Кам'янець-Подільський: ПП "Медобори-2006", 2016. С.231-235.

260. Конет І. М., Онуфрієва Л. А. Організація та результати науково-дослідної роботи студентів у 2011-2012 навчальному році//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2012. Т.19. С.481-486.

261. Конет І. М., Онуфрієва Л. А. Про результативність студентської наукової роботи у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (2010-2011 н.р.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.17. С.503-518.

262. Актуальні проблеми українського мовознавства та лінгводидактики (наукова школа): біобібліографіч. покажч. /укл.: І. М. Конет, Л. М. Марчук, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 60 с. (Серія: наукові школи університету; вип.7).

263. Аналітичні та якісні методи в теорії еволюційних рівнянь

(наукова школа): біобібліографіч. покажч. /укл.: І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 71 с. (Серія: наукові школи університету; вип.3).

264. Історичне краєзнавство і проблеми регіональної історії Правобережної України (наукова школа): бібліогр. покажч. /[уклад.: І. М. Конет, В. С. Прокопчук, Л. В. Баженов та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 204 с. (серія: Наукові школи ун-ту; вип.12).

265. Історія Української революції 1648-1676 рр. та Гетьманщина (середина XVII-XVIII ст.) (наукова школа): біобібліографіч. покажч. /укл.: І. М. Конет, В. С. Степанков, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 192 с. (Серія: наукові школи університету; вип.8).

266. Літературний текст у контексті культури: проблеми рецепції та інтерпретації (наукова школа): біобібліографіч. покажч. /укл.: І. М. Конет, П. Л. Шулик, Л. А. Онуфрієва та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. 70 с. (Серія: наукові школи університету; вип.9).

267. Проблеми естетичного виховання молоді засобами музики у школах різного типу навчання і вищих закладах освіти (наукова школа): бібліогр. покажч. /уклад.: І. М. Конет, М. А. Печенюк та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 59 с. (серія: Наукові школи ун-ту; вип.13).

268. Розвивальні й оздоровчі технології фізичного виховання та реабілітації (наукова школа): біобібліографіч. покажч. /укл.: І. М. Конет, В. М. Мисів, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 46 с. (Серія: наукові школи університету; вип.4).

269. Сучасні проблеми експериментальної психології (наукова школа): біобібліографіч. покажч. /укл.: І. М. Конет, А. І. Шинкарюк, Л. А. Онуфрієва та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. 50 с. (Серія: наукові школи університету; вип.10).

270. Сучасні проблеми медико-біологічних дисциплін у вищих закладах освіти (наукова школа): біобібліографіч. покажч. /укл.: І. М. Конет, П. Д. Плахтій, Л. А. Онуфрієва та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. 120 с. (Серія: наукові школи університету; вип.11).

271. Текст як основна одиниця комунікації (наукова школа):

біобібліографіч. покажч. /укл.: І. М. Конет, О. А. Рарицький, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 51 с. (Серія: наукові школи університету; вип.5).

272. Теоретико-технологічні аспекти об'єктивізації контролю навчальної діяльності (наукова школа): біобібліографічн. покажч. /укл.: І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 124 с. (Серія: наукові школи університету; вип.1).

273. Теорія наблизень (наукова школа): біобібліографіч. покажч. /укл.: І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 67 с. (Серія: наукові школи університету; вип.6).

274. Україна наприкінці ХІХ ст. – у 30-х рр. ХХ ст. (наукова школа): біобібліографіч. покажч. /укл.: І. М. Конет, О. Б. Комарницький, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 128 с. (Серія: наукові школи університету; вип.2).

275. Сучасні освітні технології навчання у вищій школі: теорія і практика: наук. зб. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 380 с. [у збірнику висвітлено досвід роботи науково-педагогічних працівників університету із впровадження сучасних освітніх технологій].

276. Завальнюк А. М. Современные образовательные технологии в высшей школе: проблемы теории и практики (на примере Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко)//Университеты и общество. Сотрудничество и развитие университетов в ХХІ веке: материалы Третьей межд. науч.-практ. конф. университетов, МГУ им. М.В.Ломоносова, 23-24 апр. 2010 г. М.: Изд-во МГУ, 2011. С.117-123.

277. Завальнюк А. М. Научно-методическое обеспечение современного украинского университета (на примере Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко)//Университеты и общество. Сотрудничество университетов в ХХІ веке: материалы Третьей междун. науч.-практ. конф. ун-в: (МГУ им. М. В. Ломоносова, май 2010 г.). М.: МАКС-ПРЕСС, 2010. С.410-414.

278. Завальнюк О. О. Особливості дошкільної інтегрованої та інклюзивної освіти дітей з вадами психофізичного розвитку на факультеті корекційної та соціальної педагогіки і психології. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори -2006», 2011. 20 с.

279. Миронова С. П. Діяльність факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в галузі інклюзивної освіти молоді та дітей з особливими потребами: матеріали для презентації досвіду. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. 16 с.

280. Заводовський А. А. Виховна робота у Кам'янець-Подільському державному університеті та шляхи її оптимізації у майбутньому//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 3. С. 71-80.

281. Заводовський А. А. Історія становлення та діяльності студентського клубу "Сапсан" Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 1995–2015 рр. (до 20-річчя від дня заснування)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С.163-173.

282. Завальнюк А. М., Савчук В. А., Филинюк А. Г. На пути совершенствования международного сотрудничества//Университеты и общество. Сотрудничество университетов в XXI в.: сб. тезисов Второй междунар. конф. ун-тов (МГУ им. М. В. Ломоносова, 27-28 ноября 2003 г.). М., 2003. С. 340-342.

283. Савчук В. О. З досвіду організації міжнародних зв'язків у Кам'янець-Подільському державному університеті//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. С. 63-70.

284. Савчук В. О. Міжнародна наукова і культурно-освітня праця Кам'янець-Подільського державного університету у 2003 р.//Там само. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. Т. 4. С. 355-359.

285. Савчук В. О. Міжнародне співробітництво Кам'янець-Подільського державного університету у 2002-2005 роках: стан і перспективи//Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: зб. за підсумками другої міжнар. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 143-147.

286. Савчук В. О. Міжнародне співробітництво Кам'янець-Подільського національного університету у 2003-2007 роках: пошук альтернативи в умовах глобалізації//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 11. С. 60-80.

287. Савчук В. О. Міжнародне співробітництво Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: організації, установи, фонди. Довідкове видання. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 96 с.

288. Савчук В. О. Міжнародні зв'язки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в системі роботи зі здібними студентами. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 79 с.

289. Савчук В. О., Буймістер М. А. Міжнародна співпраця Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: досвід, перспективи. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 43 с.

290. Савчук В. О., Буймістер М. А. Міжнародна співпраця Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 31 с.

291. Конет І. М., Кшевецький В. С. Міжнародна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2012–2013 роках //Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.500-522.

292. Конет І. М., Білик Р. М. Міжнародна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2014 році//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С.568-575.

293. Конет І. М., Білик Р. М. Міжнародна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2015 році//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С.606-612.

294. Комарніцький О. Б., Лошній О. В. Кам'янець-Подільський педагогічний інститут в умовах державної незалежності (1991-1997 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 7. С. 318-338.

295. Федорчук Е. І., Конькова Т. І. Витоки, традиції, сучасність (з історії кафедри педагогіки Кам'янець-Подільського педуніверситету)//Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя: зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту. Сер. соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2002. Вип. 3. Т. 1. С. 115-120.

296. Філінюк А. У пошуках нової якості історичної освіти та історичної правди: до 20-річчя створення кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 68 с.

297. Філінюк А. Г. На новому рівні якості історичної освіти та історичної правди про минуле України (до 25-річчя кафедри історії України)//Вісник Кам'янець-Подільського національного університету

імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. Вип.8. С.9-24.

298. Завальнюк О. М., Солопчук М. С. Факультет фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1949–2014 рр.): славетне минуле, професійне сьогодення, перспективне майбутнє//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.455-460.

299. Солопчук М. С., Воронезький В. Б., Заїкін А. В., Солопчук Д. М. Спортивні досягнення студентів-спортсменів за 2012 рік: здобутки, проблеми, перспективи //Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. Т.20. С.556-571.

300. Солопчук М. С., Воронезький В. Б., Заїкін А. В., Солопчук Д. М. Спортивні здобутки спортсменів університету в 2013 році: досягнення, підсумки, проблеми//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.582-607.

301. Солопчук М. С., Воронезький В. Б., Заїкін А. В., Солопчук Д. М. Спортивні здобутки спортсменів університету в 2015 році: досягнення, підсумки, перспективи//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С.641-666.

302. Солопчук М. С., Комарніцький О. Б. Факультет фізичної культури в умовах державної незалежності України//100 років спорту на Поділлі: історичні витоки, сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С.142-156.

303. Солопчук М. С., Солопчук Д. М., Бесарабчук Г. В. Студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка учасники Олімпійських ігор//100 років спорту на Поділлі: історичні витоки, сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С.170-178.

304. Солопчук М. С., Солопчук Д. М., Шишкін О. П. Виступ студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у літніх Універсіадах України (2001-2007 рр.)//100 років спорту на Поділлі: історичні витоки, сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С.157-170.

305. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Здобутки студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на мистецьких конкурсах у 90-х рр. XX ст.. 2011 р.//Мистецька

спадщина Поділля у контексті полікультурного європейського простору: зб. наук. пр. за результатами II міжн. інтернет-конф. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2012. С.54-62.

306. Копилов С. А., Степанков В. С. Леонід Антонович Коваленко: вчений, педагог, особистість (нариси). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 192 с.

307. Філінюк А. Г. Яскравий слід видатного педагога і талановитого вченого: [про Л. А. Коваленка]//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 9. С. 3-15.

308. Завальнюк О. М. Л. А. Коваленко: талант вченого – науці й людям (до 110-річчя від дня народження)//Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2017. Вип.6: на пошану професора Л. А. Коваленка. С.40-54.

309. Лаптін П. Ф. До 70-річчя з дня народження і 50-річчя трудової діяльності доктора історичних наук, професора Л. А. Коваленка (Доповідь на урочистому засіданні Ради інституту 15 березня 1977 року)//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. Т. 22. С.48-51.

310. Винокур І. С. Дев'яносто років професорові П. Щербині//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2000. Т. 4(6). С. 3-6.

311. Баженов Л. В. Вшанування 70-річчя академіка І. С. Винокура//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2001. Т. 5(7). С. 3-5.

312. Юсова Н. Винокур Іон Срулевич (Ізраїлевич)//Українські історики ХХ століття: біобібліогр. довід. К.; Л., 2003. Вип. 2. Ч. 1. С. 56.

313. Винокур Іон Срулевич//Хто є хто на Хмельниччині: довід.-біогр. вид. К., 2004. Вип. 2. С. 56.

314. І. С. Винокур//Кращі науково-педагогічні працівники ВНЗ України. К., 2004. Вип. 1. С. 47.

315. Баженов Л. В., Костриця М. Ю., Прокопчук В. С. Вчений європейського рівня. Житомир: Косенко М. Г., 2005. 40 с.

316. Баженов Л. В., Костриця М. Ю., Прокопчук В. С. Уроки професора І. С. Винокура//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т. 5. С. 349-360.

317. Баженов Л. Вчений європейського рівня (до 85-річчя академіка І. С. Винокура)//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. Т. 25. С.8-22.

318. Гуцал В. Наукові студії І. С. Винокура в оцінках його колег//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. Т. 27. С.29-51.

319. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С. Вірність історичній правді (до 80-річчя професора І. С. Винокура) //Актуальні проблеми археології: тези міжн. наук. конф. на пошану І. С. Винокура. Тернопіль: Астон, 2010. С. 4-6.

320. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С. Життя в ім'я історичної науки й вищої школи[про І.С.Винокура]/Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції: [присвячено 80-річчю від дня народження І. С. Винокура]. 18-19 лист. 2010 р. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. С. 8-18.

321. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С. Життя в ім'я освіти і науки [про академіка І.С.Винокура]/Іон Винокур: подвижництво в освіті і науці. Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія /[упоряд.: О.М.Завальнюк, В.С.Прокопчук, О.Б.Комарницький]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 5-18.

322. Копилов С. Автобіографія І. С. Винокура як історіографічне джерело//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. Т. 27. С.22-29

323. Винокур І. С. Науково-педагогічна діяльність професора Ю. М. Тарасова//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ пед. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. Т. 8(10). С. 5-26.

324. Степанков В. С. Микола Григорович Кукурудзяк//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т.11. С. 430-439.

325. Степанков В. С. Копилов Анатолій Олексійович – ректор Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (університету) / Серія “Керівники навчального закладу”. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 72 с.

326. Копилов Анатолій Олексійович – ректор Кам'янець-Подільського державного університету//Ректор третього тисячоліття. Київ, 2002. Вип. 1. С. 54.

327. Красуцький М. І., Степанков В. С. Анатолій Олексійович Копилов//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006.Т. 7. С. 388-398.

328. Степанков В. С., Красуцький М. І. Професор А. О. Копилов – вчений-педагог//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський, 2016. Т. 10. С. 9-19.

329. Копилов Анатолій Олексійович//Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б., Стецюк О. Б. Минуле і сучасне Кам'яня-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки і культури й медицини: іст. нариси. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. Вип. 2. С. 338-344.

330. Копилов С. А. Інтелектуальні зв'язки та контакти А. О.Копилова //Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2011. Вип.4: На пошану професора А.О.Копилова. С.31-39.

331. Ситепанков В.С. Копилов Анатолій Олексійович – ректор Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (університету). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 72 с.

332. Степанков В. Наш ректор [про Анатолія Копилова]//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2016. Т. 26. С.8-42.

333. Степанков В. С. Особистість у вимірі епохи [про А. О. Копилова]//Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2011. Вип.4: На пошану професора А. О. Копилова. С.6-31.

334. Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи: Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія /[уклад.: О. М. Завальнюк, В. С. Степанков; відп. ред. В. С. Степанков]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. С. 3-82.

335. Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи: Спогади. Дослідження: зб. матер. наук.-практ. конф. / [уклад.: В. А. Дубінський, В. С. Степанков; відп. ред. В. С. Степанков]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2016. Вип.2. С.3-87.

336. Копилов Анатолій Олексійович (1936-2007) // Завальнюк О.М. Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Персональнейи вимір. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. С.13-40.

337. Івах Іван Вікторович (до 90-річчя від дня народження): біо-бібліографіч. покажч. /укл.: Л. В. Огороднікова, О. В. Гавва, Т. П. Поведа, О. М. Ніколаєв. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені І. Огієнка, редакц.-видавн. від., 2008. 10 с.

338. Завальнюк О., Прокопчук В., Гавришук А. Іван Вікторович Івах//Навіки в пам'яті народній. Кам'янець-Подільський, 2012. С.146-149.

339. Опря А. В. Професор П. Ф. Лаптін – вчений і педагог//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. Т. 8(10). С. 5-14.

340. Опря А. В. Вагомий слід на ниві історичної науки та вищої освіти (до 100-річчя від дня народження професора П. Ф. Лаптіна)//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. Т. 22. С.8-21

341. Копилов С. А. Академік Е. О. Космінський і доцент П. Ф. Лаптін: штрихи наукової співпраці//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. Т. 22. С.22-33

342. Степанков В. С. Образ істинного професора (кілька штрихів до портрета П. Ф. Лаптіна з нагоди 100-річчя від дня його народження)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. Т.20. С.281-284.

343. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С. Лідер наукової школи (до 60-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної праці професора Л. В. Баженова). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 180 с. (Серія «Видатні випускники Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка»).

344. Баженов Лев Васильович//Красзнавці України: сучасні дослідники рідного краю. Довідник. К.; Кам'янець-Подільський, 2003. Т. 1. С. 13-14.

345. Баженов Лев Васильович//Хто є хто на Хмельниччині: довід.-біогр. вид. Вип. 2. С. 57.

346. Завальнюк О. М. Академіку Л. В. Баженову – 60//Хмельниччина: Дивокрай: всеукр. наук.-красзнав. зб. Кам'янець-Подільський, 2005. № 1-2. С. 79-82.

347. Завальнюк О. М. Вершини професора Л. В. Баженова // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 5. С. 361-368.

348. Прокопчук В. С. Наукова школа професора Л. В. Баженова (до 60-річчя від дня народження)//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т. 15. С. 9-18.

349. Баженов Лев Васильович//Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б., Стецюк В. Б. Минуле і сучасне Кам'яця-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки й медицини: іст. нариси. Вип. 2. С. 259-304.

350. Філінюк А. Г. Невтомний подвижник історичної науки та корифей історичного краєзнавства на Поділлі й в Україні [про Л. В. Баженова]//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С.486-498.

351. Леву Васильовичу Баженову – 65 // Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. Вип. 2. С. 203-206.

352. Копилов С. А., Дубінський В. А., Степанков В. С. та ін. Відомому керманичу краєзнавства на Хмельниччині Льву Васильовичу Баженову – 70//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2016. Вип. 9. С. 152-154.

353. Ковальчук О. Степанков Валерій Степанович//Українські історики ХХ століття: біобібліогр. довід. Вип. 2. Ч. 1. С. 306-307.

354. Степанков Валерій Степанович//Краєзнавці України: сучасні дослідники рідного краю: довід. Т. 1. С. 214-215.

355. Степанков В. С.//Кращі науково-педагогічні працівники ВНЗ України. Вип. 1. С. 46.

356. Степанков Валерій Степанович//Хто є хто на Хмельниччині: довід.-біогр. вид. Вип. 2. С. 55.

357. Завальнюк О. М., Філінюк А. Г. Професійний історик, наставник молоді, громадянин-патріот (до 60-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності академіка В. С. Степанкова)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 10. С. 408-425.

358. Матях В. Науковий доробок професора Валерія Степанкова в царині дослідження українського раннього нового часу//Terra cossacorum: студії з давньої і нової історії України: наук. зб. на пошану д-ра іст. наук. проф. Валерія Степанкова. К., 2007. С. 8-28.

359. Смолій В. Валерій Степанков: штрихи до портрета вченого//Там само. С. 7-11.

360. Степанков Валерій Степанович//Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б., Стецюк В. Б. Минуле і сучасне Кам'яця-

Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини: іст. нариси. Вип. 2. С. 423-434.

361. Матях В. М. До 60-річчя доктора історичних наук, професора В. С. Степанкова//Укр. іст. журн. 2007. № 3. С. 236-238.

362. Завальнюк О. М. Валерій Степанков: портрет історика-професіонала. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. 20 с.

363. Наукова звитяга у щоденному вимірі: до 60-річчя від дня народження та 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка Валерія Степановича Степанкова / уклад. О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. 256 с.: іл.

364. Завальнюк О. М. Портрет історика-професіонала: [В. С. Степанков] // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 18. С. 9-18.

365. Газін В. П. Людина, вчений, гуру [про В. С. Степанкова] // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. Т. 27. С.28-31.

366. Завальнюк О. Степанков Валерій Степанович – професійний історик, патріот, наставник молоді (до 70-річчя від дня народження)//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. Т. 27. С.8-27.

367. Завальнюк О.М. Степанков Валерій Степанович: сторінки біографії//Провідний вчений-історик України й талановитий педагог Валерій Степаанович Степанков (до 70-річчя від дня народження та 50-річчя науково-педагогічної діяльності): біобібліографічний покажчик./ Кам'янець-Поділ. нац. кн.-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2017. С.4-16.

368. Завальнюк О.М. Академік В.С.Степанков: на вершині історичної думки//Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина». Хмельницький, 2017. №2(2). С.14-28.

369. Завальнюк О. М. Академік В. С. Степанков: на вершині історичної думки//Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції з міжнародною участю „Хмельниччина: історія і сучасність”. Хмельницький, 2017. С.368-380.

370. Завальнюк О.М. Валерій Степанков: творити заради історичної правди//Зачарований українською історією: до 65-річчя від дня народження і 45-річчя наук.-пед. діяльності д.і.н., професора, академіка УАІН Валерія Степановича Степанкова. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. С.3-25.

371. Завальнюк О.М. Валерій Степанков: силует особистості: до 65-річчя від дня народження//Національна та історична пам'ять: зб. наук. пр.. К.: ДП НВЦ „Пріоритет”, 2012. Вип.2. С.328-347.

372. Зачарований українською історією. До 65-річчя від дня народження і 45-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка УАІН Валерія Степановича Степанкова / О. М. Завальнюк, автор вст. ст. і укладач. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. 252 с.

373. Копилов С. Історія Речі Посполитої у наукових зацікавленнях В. Степанкова (до 70-річчя від дня народження) //Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. Т. 27. С.32-51.

374. Провідний вчений-історик й талановитий педагог Валерій Степанович Степанков (до 70-річчя від дня народження та 50-річчя науково-педагогічної діяльності): біобібліографіч. покажч.. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2017. 84 с.

375. Теплінський Юрій Володимирович//Хто є хто на Хмельниччині: довід.-біогр. вид. Вип. 2. С. 55.

376. Теплінський Ю. В.//Кращі науково-педагогічні працівники ВНЗ України. Вип. 2. С. 47.

377. Завальнюк О. М., Конет І. М. Юрій Теплінський: портрет математика-професіонала ., Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 40 с.: іл.

378. Завальнюк О. М., Конет І. М. Теплінський Юрій Володимирович//Крайові задачі для диференціальних рівнянь: зб. наук пр. / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці: Вид-во «Рута», 2010. Вип. 19. Ч. 1. С. 276-290.

379. Завальнюк О. М., Конет І. М. Юрій Володимирович Теплінський (до 60-річчя від дня народження)//Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації: зб. наук. пр. за матеріалами Четвертої міжн. конф. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. С. 271-276.

380. Завальнюк Олександр Михайлович//Красзнавці України: сучасні дослідники рідного краю. Довідник. Т. 1. С. 76.

381. Завальнюк Олександр Михайлович ректор третього тисячоліття. К., 2003. С. 11, 41.

382. Шепель Л. Завальнюк Олександр Михайлович//Українські історики ХХ століття: біобібліогр. довід. Вип. 2. Ч. 1. С. 119.

383. Завальнюк Олександр Михайлович//Хто є хто в Україні: довід.-біогр. вид. К., 2004. С. 278.

384. Завальнюк Олександр Михайлович//Україна, рік 2004. Шляхи розбудови. Харків, 2004. С. 123.

385. Завальнюк Олександр Михайлович//Нова ділова Україна. К.: Вид. дім "Глобус", 2006-2007. С. 37.

386. Академіку Олександрю Михайловичу Завальнюку – 55//Хмельниччина. Дивокрай: наук.-краєзнав. зб. 2006. № 1-2. С. 61-62.

387. Завальнюк Олександр Михайлович//Хто є хто в Україні. К: Вид-во "К.І.С.", 2006. С. 335.

388. З любов'ю до України, з повагою до людей... До 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора О. М. Завальнюка / уклад. О. Б. Комарніцький. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. 212 с.: іл.

389. Завальнюк Олександр Михайлович//Флагмани України. К., 2008. Вип. 1. С. 168.

390. Вони прославили та прославляють... Черкащину: Завальнюк Олександр Михайлович //Позакласний час. К., 2012. №3. С.113.

391. Досліджуючи духовні скарби України. До 60-річчя від дня народження і 35-річчя науково-педагогічної діяльності професора О. М. Завальнюка /[уклад. О. Б. Комарніцький]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 368 с.

392. Завальнюк Олександр Михайлович //Книга пошани «Україна й українці цвіт нації, гордість країни» /[упоряд.: Г. І. Захарченко, Р. В. Захарченко]. К.: УВЦ «Галактика С», 2011. С.100-101.

393. Завальнюк Олександр Михайлович //Ювілеї і ювіляри: випуск 2011 року /[авт.-упоряд. О.Л.Шахівський]. К.: Гіперіон, 2011. С.28.

394. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Завальнюк Олександр Михайлович//Вісник підприємця України: Україна соціальна. Україна духовна. Донецьк, 2011. С.24.

395. Кеба О. В., Комарніцький О. Б. Олександр Завальнюк//Інформаційний вісник [Академії наук вищої освіти України] /редкол.: І. С. Зозуля, Є. Є. Александров, В. І. Андрейцев та ін. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008. С.122-130.

396. Комарніцький О.Б. Завальнюк Олександр Михайлович//Енциклопедія сучасної України. Київ: Ін-т енциклопед. досліджень НАН України, 2011. Т.10. С.42.

397. Степанков В. С., Комарніцький О. Б. Особистість, учений, менеджер (до 60-річчя від дня народження О.М.Завальнюка)//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана

Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. Т.21. С.9-27.

398. У пошуках історичної правди: до 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка О. М. Завальнюка / [уклад.: В. С. Степанков, А. Г. Філінюк, О. Б. Комарніцький]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. 464 с.

399. Філінюк А. Г. О. М. Завальнюк – професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: до 65-річчя від дня народження//Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2016. Вип.9. С.450-455.

400. Філінюк А. Г., Баженов Л. В. Авторитетному вітчизняному історика, видатному краєзнавцю, професору О. М. Завальнюку – 65 років//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2017. Вип. 10. С. 149-152.

401. Династія математиків [Гнатюків]: біобібліографіч. покажч. /Укл.: Л. В. Огороднікова, В. А. Шевчук. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 36 с.

402. Гнатюк Василь Олексійович // Завальнюк О.М. Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Персональний вимір. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. С.147-155.

403. Рибак Іван Васильович//Краєзнавці України: сучасні дослідники рідного краю: довід. Т. 1. С. 187-188.

404. Професор Іван Васильович Рибак: біобібліогр. покажч. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Наук. б-ка /[уклад. і автор вступ. статті В. С. Прокопчук]. Кам'янець-Подільський: Сисин О.В, 2011. 56 с. (серія: «Постаті в освіті і науці»; вип.15).

405. Професор Іван Васильович Рибак: біобібліогр. покажч. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я. І., 2015. 64 с.

406. Професор Іван Васильович Рибак: біобібліогр. покажч. /[уклад.: В. А. Дубінський, А. Г. Філінюк]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. С.3-19.

407. Завальнюк О.М. Життєвий і професійний шлях талановитого історика-аграрника, яскравого представника української науково-педагогічної інтелігенції. Професора Івана Васильовича Рибак (1951-2017). Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я.І., 2018. 92 с.

408. Завальнюк О.М. Професор І. В. Рибак – яскравий представник сучасної української вищої освіти і науки (до 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С.498-518.

409. Завальнюк О. М., Хоптяр Ю. А. І. В. Рибак: професійний історик і наставник молоді//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.13. С.228-236.

410. Баженов Л. В., Завальнюк О. М., Комарницький О. Б. та ін. Професорові Івану Васильовичу Рибаку – 60//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2011. Вип. 2. С. 206-207.

411. Копилов С. А., Завальнюк О. М., Баженов Л. В. та ін. Професорові Івану Васильовичу Рибаку – 65//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2016. Вип. 9. С. 160-161.

412. Петров Микола Борисович//Краєзнавці України: сучасні дослідники рідного краю: довід. Т. 1. С. 169-170.

413. Степанков В. С. Микола Борисович Петров//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Т. 11. С. 430-440.

414. Копилов С. А., Степанков В. С. Микола Борисович Петров: учений, педагог, особистість. Відомий український історик, талановитий педагог//Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2012. Вип.5. С.7-18.

415. Прокопчук Віктор Степанович//Краєзнавці України: сучасні дослідники рідного краю: довід. Т. 1. С. 180.

416. Філінюк А. Г. Лідер за покликанням і визнанням: [про В. С. Прокопчука]//Хмельниччина. Дивокрай: всеукр. наук.-краєзнав. зб. Кам'янець-Подільський, 2004. № 1-2. С. 83-86.

417. Заторжинська В., Філінюк А. Г. За покликом серця: нарис життя й науково-краєзнавчої діяльності В. С. Прокопчука. Кам'янець-Подільський, 2004. 292 с.: іл.

418. Баженов Л. В. Покликаний служити освіті, науці, культурі і людям. Професору Віктору Степановичу Прокопчуку – 65!//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.13. С.279-289.

419. Завальнюк О. М., Баженов Л. В. Віктор Прокопчук – науковець, педагог. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 84 с.

420. Завальнюк О. М., Конет І.М. Зоряний час професора В. С. Прокопчука (до 70-річчя від дня народження)//Освіта, наука і культура

на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.400-416.

421. Завальнюк О. М., Конет І. М. Рідний край у дослідженнях професора В.С.Прокопчука. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2014. 156 с.

422. Копилов С.А., Конет І.М. Віктор Степанович Прокопчук (до 70річчя від дня народження та 50-річчя педагогічної і наукової діяльності): довідк.-бібліограф. Видання. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2014. 188 с.:фото.

423. Прокопчук Віктор Степанович//Завальнюк О.М. Подільські науковці й просвітяни: звершення в ім'я України. Персональний вимір. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. С.305-328.

424. Адамський В. Р., Баженов Л. В., Завальнюк О. М. та ін. Відомий вчений-історик, поділезнавець, педагог, діяч краєзнавчого руху України (Віктору Степановичу Прокопчуку – 70)//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. Вип. 7. С. 155-157.

425. Савчук Віктор Олексійович//Краєзнавці України: сучасні дослідники рідного краю: довід. Т. 1. С. 194.

426. Філінюк А. Г. Невтомна праця на користь Україні, історичній науці та історичному краєзнавству: штрихи до портрета Віктора Савчука//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 9. С. 419-429.

427. Анатолій Філінюк: на службі української освіти і науки: наук.-довідк. вид./[упоряд. і автор вступ. ст. О. М. Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. 224 с.

428. Філінюк Анатолій Григорович//Краєзнавці України: сучасні дослідники рідного краю: довід. Т. 1. С. 237-238.

429. Завальнюк О. М., Петров М. Б. Творчий шлях до вершин науки та педагогічної діяльності Анатолія Григоровича Філінюка//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 11. С. 484-497.

430. Баженов Л. В. Професор Анатолій Філінюк – діяч краєзнавчого руху, дослідник історії Поділля-Хмельниччини//Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2013. Вип.6. С.36-42.

431. Завальнюк О.М. Високий злет і унікальна науково-освітня місія академіка Анатолія Філінюка//Авторитетний педагог, відомий історик, досвідчений керівник Анатолій Григорович Ілінюк (до 65-річчя від дня народження та 40-річчя педагогічної і наукової

діяльності: біобібліографічний покажчик / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2018. С.13-36..

432. Завальнюк О. М. Вчений, інтелектуал, педагог, гуманіст, патріот (до 60-річчя доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Анатолія Григоровича Філінюка)//Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2013. Вип.6. С.9-36.

433. Завальнюк О.М. Професору Анатолію Григоровичу Філінюку – 60//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. Т.20. С.318-334.

434. Завальнюк О. М., Петров М. Б. Творчий шлях до вершин науки та педагогічної діяльності Анатолія Григоровича Філінюка//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т.11. С.484-496.

435. Завальнюк О. М. Професору Анатолію Григоровичу Філінюку – 60//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. Т.20. С.318-335.

436. Завальнюк О.М. Славний син України [А.Г.Філінюк]//Анатолій Філінюк: на службі українській освіті й науці: науково-довідкове вид./[Упоряд., автор вст.. статті О.М.Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: ПП «МЕДобори-2006», 2013. С.3-34.

437. Баженов Л. В., Дубінський В. А., Завальнюк О. М. та ін. Діяч краєзнавчого руху, дослідник історії Поділля-Хмельниччини (професору Анатолію Григоровичу Філінюку – 60)//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2013. Вип. 5. С. 164-168.

438. Атаманчук Петро Сергійович//Хто є хто на Хмельниччині: довід.-біогр. вид. Вип. 2. С. 54; Атаманчук П. С.//Кращі науково-педагогічні працівники ВНЗ України. Вип. 1. С. 48.

439. Завальнюк О. М., Конет І. М. Петро Атаманчук: [науково-педагогічний портрет]//Інформаційний вісник Академії наук вищої освіти України. Київ, 2009. №3 (64): травень-серпень. С.99-109.

440. Завальнюк О. М., Конет І. М. Петро Сергійович Атаманчук (до 70-річчя від дня народження)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.13. С.258-266.

441. Копилов С. А., Конет І. М. Професор педагогіки (до 75-річчя від дня народження П. С. Атаманчука)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.394-400.

442. Абрамович Семен Дмитрович. Науковець. Митець. Особистість (до 65-річчя від дня народження): бібліогр. покажч./укл. О. І. Пшетаковська. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2010. 60 с.

443. Кеба О.В. Професор С. Д. Абрамович – учений, митець, людина //Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С. 475-486.

444. Життєве кредо професора В. П. Струманського : біобібліографіч. покажч./[уклад.: В. С. Прокопчук, І. І. Грінішина, І. О. Старенький]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2012. 64 с. : іл. (Серія: Постаті в освіті і науці; вип. 19).

445. Газін Володимир Прокопович//Хто є хто на Хмельниччині: довід.-біогр. вид. Вип. 2. С. 57.

446. Степанков В. С. Відомий вчений, щира людина та патріот: [про В. П. Газіна]//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 17. С. 9-18.

447. Копилов Сергій Анатолійович//Кращі науково-педагогічні працівники ВНЗ України: темат. зб. Київ, 2007. С. 31.

448. Копилов Сергій Анатолійович//Завальнюк О.М. Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Персональний вимір. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. С.41-57.

449. Професор С. А. Копилов: біобібліогр. покажч./[редкол.: С. А. Копилов (голова), В. С. Прокопчук]. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. 64 с.: іл. (Серія: Постаті в освіті та науці; вип. 20).

450. Степанков В. С. Копилов Сергій Анатолійович: погляд зблизька//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. Т. 23. С.8-19.

451. Степанков В.С. Ректору Копилову Сергію Анатолійовичу – 50//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. Т.20. С.365-376.

452. Баженов Л. В., Блажевич Ю. І., Дубінський В. А. та ін. Відомий дослідник історії та археології Поділля (професору Сергію Анатолійовичу Копилову – 50)//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2013. Вип. 5. С. 171-173.

453. Конет Іван Михайлович (до 30-річчя науково-педагогічної діяльності): біобібліографіч. покажч. /уклад.: Л. В. Огороднікова, О. В. Гавва, О. С. Толков. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, редакц.-видавн. від., 2008. 47 с.

454. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С. Іван Михайлович Конет

(до 60-річчя від дня народження та 35-річчя науково-педагогічної праці): біобібліограф. нарис. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2011. 160 с.

455. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С. Людина творчої вдачі (І.М.Конет)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.17. С.300-306.

456. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С. Людина яскравого таланту: [І. М. Конет]//Духовні виток Поділля: науковці в історії краю: матеріали V всеукр. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 23 квіт. 2015 р. Хмельницький: ХГПА, 2015. С.322-328.

457. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С. Математик з душею лікаря (до 65-річчя професора І.М.Конета)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23. С. 466-483.

458. Кшевецький В. С. Проректору Івану Михайловичу Конету – 65//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23. С. 484-488.

459. Кудрявцев Михайло Григорович//Хто є хто на Хмельниччині: довід.-біогр. вид. Вид. 2. С. 54.

460. Кудрявцев М. Г.//Кращі науково-педагогічні працівники ВНЗ України. Вип. 1. С. 46.

461. Професор П. І. Свідер – педагог, літературознавець, громадянин: біобібліогр. покажч./уклад.: О. А. Рарицький, Н. С. Богуцька, Н. О. Лаврусевич та ін. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2008. 136 с.

462. Кеба Олександр Володимирович//Кращі науково-педагогічні працівники ВНЗ України: темат. зб. С. 31.

463. Завальнюк О. М. Академік АНВО України О. В. Кеба: зразкове служіння українській освіті й науці (до 55-річчя від дня народження)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.427-436.

464. Завальнюк О. М., Конет І. М. Олександр Володимирович Кеба (до 50-річчя від дня народження та 25-річчя науково-педагогічної діяльності)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 14. С.307-309.

465. Ткачук П. Є.//Кращі науково-педагогічні працівники ВНЗ України. Вип. 1. С. 48.

466. Ткачук Петро Єфремович//Хто є хто на Хмельниччині: довід.-біогр. вид. Вип. 2. С. 56.

467. Петро Єфремович Ткачук: біобібліогр. покажч (до 70-річчя від дня народження) / упоряд.: Л. М. Марчук, А. С. Попович, В. М.

Пархоменко. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2007. 60 с.

468. Суровий А. Ф. Учений, літератор, педагог (до 65-річчя від дня народження В. В. Нечитайла)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 8. С. 402-407.

469. Віталій Нечитайло: особистість, вчений, гуморист /[укл.: Т.В. Білецька, Г. Б. Вонсович, В. В. Кобильник, О. В. Рибщун]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 40 с.

470. Святосвіт Віталія Нечитайла (до 70-річчя від дня народження В. В. Нечитайла літератора, науковця, педагога): біобібліогр. покажч. /[укл.: Н. І. Ясницька, Т. М. Вонсович]. Хмельницький, 2011. 36 с.

471. Газін В. П. Слово про талановитого колегу (професорові В.В. Нечитайлу – 75)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23. С.439-443.

471.Баженова Стефанія Едуардівна: вчений-історик, археолог, музеєзнавець, туризмознавець: біобібліографічний покажчик. Кам'янець-Подільський: Вид-во „Абетка-Світ”, 2017. 112 с.:іл.

472.Каньоса М. І. Економісти України. Київ, 2006. С. 129.

473.Павліна Степанівна Каньоса: науковець, педагог, людина (до 35-річчя науково-педагогічної діяльності): біобібліогр. покажч. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 84 с.

474.Завальнюк О. М. Унікальна жінка, яка змінила свій факультет (до ювілею професора П. С. Каньоси)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.417-427.

475.Теплінський Ю. В., Конет І. М. Людвіг Октав'янович Смержевський (до 60-річчя від дня народження)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.13. С.301-306.

476.Федірко А. О., Телебей С. М. С. М. Сінгаєвський – людина, педагог, вчений (біографічний нарис)//100 років спорту на Поділлі: історичні витоки, сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С.190-194.

477.Бесарабчук Г. В. Солопчук Микола Сергійович: сторінки життя та професійної діяльності великого керівника рідного факультету//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23. С. 636-645.

478.Яропуд Зіновій Петрович: біобібліографіч. покажч. /укл.: Н. Я. Скоропад, Р. А. Войцеховська. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-

Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 42 с.

479.Іванов В. Ф., Суровий А. Ф. З. П. Яропуд і з роси та води (60-річчя від дня народження)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.13. С.307-313.

480.Співак В. І., Онуфрієва Л. А. Професор Анатолій Шинкарук (1952-2015) – гордість Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23. С. 625-636.

481.Сохацька Євгенія Іванівна (до 35-річчя науково-педагогічної діяльності): біобібліографіч. покажч. /укл.: В. М. Пархоменко, О. В. Веселовська. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 28 с.

482.Прокочук В.С. Є. І. Сохацька – дослідниця наукового спадку І. І. Огієнка//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2012. Т.19. С.32-40.

483.Сохацька Євгенія Іванівна//Завальнюк О.М. Подільське науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Персональний вимір. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. С.370-381.

484.Завальнюк О. М., Опря І. А. Народився бути істориком (до 60-річчя від дня народження професора А. В. Опрі)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 10. С. 426-434.

485.Опря Анатолій Володимирович//Завальнюк О.М. Подільські науковці й просвітяни: звершення в ім'я України. Персональний вимір. С.294-304.

486.Маринін І. Г. Науково-дослідницькі та творчо-мистецькі орієнтири професійно-педагогічної діяльності професора Лабунця Віктора Миколайовича//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2012. Т.19. С.237-243.

487.Маринін І. Г. Творчі та науково-педагогічні здобутки професора Віктора Лабунця (до 60-річчя від дня народження)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С. 531-540.

488.Печенюк Майя Антонівна//Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б., Стецюк О. Б. Минуле і сучасне Кам'янець-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини: іст. нариси. Вип. 2. С. 383-389.

489.Майя Антонівна Печенюк. Музично-педагогічна та наукова діяльність біобібліогр. покажч. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Наук. б-ка /[уклад.: Н. Я. Скоропад, Р. А. Войцехівська].

Кам'янець-Подільський: Буйницький О. А., 2011. 80 с. (серія: «Постати в освіті і науці»; вип. 16).

490. Ящишина І. В. Економісти України. К., 2006. С. 130.

491. Завальнюк О. М., Гавришук А. П. Півстоліття на ниві освіти (до 70-річчя від дня народження А. Ф. Суrowsого)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 11. С. 440-454.

492. Завальнюк О. М., Гавришук А. П. Півстоліття на ниві вищої освіти України (до 75-річчя А. Ф. Суrowsого)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. Т.20. С.289-303.

493. Завальнюк О. М., Гавришук А. П. Півстоліття на ниві освіти України (до 70-річчя з дня народження А. Ф. Суrowsого)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 11. С. 440-453.

494. Півстоліття на ниві освіти і науки України (до 75-річчя від дня народження і 50-річчя науково-педагогічної діяльності А. Ф. Суrowsого) : біобібліогр. показ. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2013. 75 с.: іл. (Серія: Постати в освіті і науці; вип. 21).

495. Негода Борис Михайлович//Хто є хто на Хмельниччині: довід.-біогр. вид. К., 2003. С. 108.

496. Копилов С. А., Дубінський В. А., Баженов Л. В. та ін. Почесному краєзнавцю України Анатолію Федоровичу Гуцалу – 70//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2016. Вип. 9. С. 156-157.

497. Гуцал В. А., Могилів О. Д. Анатолій Федорович Гуцал (до 70-річчя від дня народження та 50-річчя в археології)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23. С. 443-461.

498. Машгалір А. І., Галатир В. В., Гудима В. В. та ін. Наукові напрями історичних досліджень В. С. Лозового (до 55-річчя від дня народження)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.436-444.

499. Федьков О. М. Дослідник національної революції 1917-1920 років (до 50-річчя від дня народження В. С. Лозового)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.13. С.314-315.

500. Ботанік – у природі, еколог – у житті (до 30-річчя наукової та науково-педагогічної діяльності Людмили Григорівни Любінської): біобібліогр. показч./[уклад.: В.С.Прокопчук, А.В.Драбанич].

Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 48 с. (серія: «Постаті в освіті і науці»; вип. 17).

501. Василь Малий – людина, педагог, вчений /укл. О. Б. Комарніцький. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 60 с.

502. Віктор Андрійович Сорич, Ніна Миколаївна Сорич, Анатолій Сергійович Сердюк: біобібліографіч. покажч. /укл.: І. М. Конет, Л. В. Огороднікова, В. А. Шевчук. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 22 с.

503. Гавришук А. П. В. Г. Паньков: вчений, педагог, видавець (до 55-річчя від дня народження)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. Т. 20. С. 354-364.

504. Гавришук Анатолій Петрович (до 40-річчя науково-педагогічної праці): Біобібліографічний покажчик /укл. Є. П. Сільвеструк. Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. нац. ун-т, редакц.-видавн. від., 2008. 42 с.

505. Оберігаючи традиції: до 60-річчя від дня народження кандидата філологічних наук, доцента кафедри журналістики, етнолога, фольклориста Колотила Танасія Івановича /уклад.: В. В. Щегельський, В. В. Гудима]. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. 224 с.

506. Гудима В. В., Щегельський В. В. Танасій Іванович Колотило (пам'яті науковця)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 14. С. 296-305.

507. Дорош В. У., Підлісна В. Г. Тамара Дмитрівна Кидалова – фундатор фізичної культури на Поділлі//100 років спорту на Поділлі: історичні витоки, сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С. 46-48.

508. Талановитий педагог, відомий методист і провідний краєзнавець: матеріали круглого столу до 90-річчя від дня народження Б. М. Кушніра, м. Кам'янець-Подільський, 24 травня 2011 р. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 72 с.

509. Завальнюк О., Філінюк А. Б. М. Кушнір – педагогічна легенда і знаний краєзнавець України (до 95-річчя від дня народження вчителя, наставника студентської молоді, щирого українця) // Проблеми дидактики історії: зб. Наук. Пр. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. Вип. 7. С. 3-18.

510. Баженов Л. В., Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. та ін. Борису Михайловичу Кушніру – 90//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. Вип. 2. С. 199-201.

511.Копилов С. А., Баженов Л. В., Завальнюк О. М. та ін. Ветерану краєзнавчого руху Борису Михайловичу Кушніру – 95//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2016. Вип. 9. С. 145-146.

512.Завальнюк О., Прокопчук В., Гавришук А. Віктор Михайлович Качур//Навіки в пам'яті народній. Кам'янець-Подільський, 2012. С.153-156.

513.Завальнюк О. М. Едуард Михайлович Мельник – педагог, наставник студентської молоді, дослідник освітніх процесів доби Української революції//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.18. С.312-323.

514.Мельник Едуард Михайлович//Завальнюк О.М. Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Персональний вимір. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. С.276-288.

515.Завальнюк О. М. Юрію Анатолійовичу Хоптяру – 50//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.17. С.300-306.

516.Юрій Анатолійович Хоптяр (до 50-річчя від дня народження і 30-річчя науково-педагогічної діяльності): бібліогр. покажч. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Наук. б-ка [упоряд.: В.С.Прокопчук, Ю.А.Хоптяр]. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. 28 с. (серія: «Постаті в освіті і науці»; вип.18).

517.Хоптяр Юрій Анатолійович // Завальнюк О.М. Подільські науковці й просвітяни: звершення в ім'я України. Персональний вимір. С.554-562.

518.Баженов Л. В., Дубінський В. А., Комарніцький О. Б. та ін. Подвижник краєзнавства і регіональних досліджень (Юрію Анатолійовичу Хоптяру – 55)//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2016. Вип. 9. С. 162-164.

519.Завальнюк О. М. Наукові напрями досліджень Ю. А. Хоптяра (до 55-річчя від дня народження)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23. С. 494-503.

520.Левицький Е. Л., Гавришук А. П. Вільям Іванович Білоус (біографічний нарис)//100 років спорту на Поділлі: історичні витоки, сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С.74-77.

521.Ліпман Борис Романович: біобібліографіч. покажч. /укл.: Н. Я. Скоропад, Р. А. Войцехівська. Кам'янець-Подільський: Аксіома,

2010. 48 с.

522.Маринін І. Г. Вокально-хорова творчість композитора Олексія Беца у контексті розвитку музичної культури південно-західного Поділля (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)// Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.17. С.262-283.

523.Маринін І. Г., Олійник В. Ф. Народньо-інструментальне мистецтво Південно-Західного Поділля: ансамбль троїстих музик Олексія Беца. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д.Г., 2011. 320 с.

524.Марчук Л. М. Людина, науковець, організатор (до 60-річчя від дня народження доцента Я. М. Чопика)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т.12. С.377-385.

525.На житєвих перехрєстях: Галина Петрівна Ткачук людина, педагог, учений (до 35-річчя науково-педагогічної діяльності): біобібліографіч. покажч. /укл.: Т. В. Сологуб, Н. Й. Сивак, Л. М. Лавська. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 68 с.

526.Надія Яківна Грипас: біобібліографіч. нарис (до 80-річчя від дня народження) /упоряд.: Л. М. Марчук, А. С. Попович. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2009. 48 с.

527.Нечаєв В. О., Ладиняк Б. І. Василь Олександрович Жабенко у фарватері становлення факультету фізичної культури//100 років спорту на Поділлі: історичні витоки, сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С.98-102.

528.Сурова Тіна Іванівна (до 45-річчя науково-педагогічної діяльності): біобліогр. покажч./укл. Т. В. Сологуб. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2010. 80 с.

529.Нечитайло В. В., Попова Л. Б. Т. І. Сурова: творча робота на ниві освіти і науки//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.13. С.267-278.

530.Сурова Тіна Іванівна//Завальнюк О.М. Подільські науковці й просвіт'яни: звершення вм'я незалежної України. Персональний вимір. Кам'янець-Подільський: аксіома, 2016. С.410-422.

531.Олексій Олександрович Чехівський: біобібліографіч. нарис (до 80-річчя від дня народження) / Упоряд.: Л. М. Марчук, А. С. Попович. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2008. 68 с.

532.Плахтій Петро Данилович: біобібліографіч. покажч. /укл.: Л. П. Савченко, Є. П. Сільвеструк. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 58 с.

533. Солопчук М. С. Леонід Дмитрович Гурман (до 55-річчя з дня народження) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т. 21. С. 444-448.

534. Солопчук М. С. Олександр Петрович Петров (до 50-річчя від дня народження) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2012. Т. 19. С. 244-247.

535. Каньоса П. С. Сподвижниця подільського мистецтвознавства (Наталія Олексіївна Урсу) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2012. Т. 19. С. 247-254.

536. Суровий А. Ф., Дмитрієв С. М. Трудівник на ниві освіти і науки (до 60-річчя від дня народження В. В. Присакара) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 13. С. 290-300.

537. Теплінський Ю. В., Конет І. М. Володимир Володимирович Мойко (до 60-річчя від народження) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 14. С. 306-307.

538. Філінюк А. Г. До 75-річчя кандидата історичних наук, професора Василя Івановича Якубовського // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т. 22. С. 467-474.

539. Копилов С. А., Баженов Л. В., Філінюк А. Г., Завальнюк О. М. Подвижнику краєзнавства і регіональних досліджень Андрію Задорожнюку – 50 // Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзнавч. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. 8. С. 184-185.

540. Чередніченко Т. М. Любов Аркадіївна Засанова. Відданість своїй справі // 100 років спорту на Поділлі: історичні витоки, сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С. 200-205.

541. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 1. 796 с.

542. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т. 2. 928 с.

543. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 3. 1007 с.

544. Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського державного університету на 2006 рік: довідк.-бібліограф. вид. / [відп. за вип. В. С. Прокопчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2006. 27 с.

545.Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського державного університету на 2007 рік: довідк.-бібліограф. вид./[відп за вип. В. С. Прокопчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2006. 66 с.

546.Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського державного університету на 2008 рік: довідк.-бібліограф. вид./[відп за вип. В. С. Прокопчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2007. 59 с.

547.Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на 2009 рік: довідк.-бібліограф. вид./[відп за вип. В.С. Прокопчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2008. Вип. 4. 79 с.

548.Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на 2010 рік: довідк.-бібліограф. вид./[відп за вип. В. С. Прокопчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2009. Вип. 5. 79 с.

549.Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на 2011 рік: довідк.-бібліограф. вид./[редкол.: В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2010. Вип. 6. 90 с.

550.Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на 2012 рік: довідк.-бібліограф. вид./[редкол.: В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2011. Вип. 7. 95 с.

551.Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на 2013 рік: довідк.-бібліограф. вид./[редкол.: В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2013. Вип. 8. 83 с.

552.Доктори наук, професори Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : довід.-бібліогр. вид. / Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка; Наук. б-ка; уклад.: Конет І. М., Прокопчук В. С. Кам'янець-Подільський: Вид-во Абетка Світ, 2013. 512 с.: іл.

553.Енциклопедія освіти Хмельниччини. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2017. 460 с.

554.Завальнюк О. М. Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Персональний вимір. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. 576 с.

555.Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Факультет фізичної культури в особах. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2009. 384 с.

556.Завальнюк О. М. В. О. Геринович: сторінки біографії (1883-1949 рр.)//Реабілітовані історією: У 27 т. Хмельницька область. Хмельницький, 2008. С. 726-743.

557.Завальнюк О. М. Геринович Володимир Олександрович//Енциклопедія сучасної України. К., 2008. Т. 7 С. 89.

558.Островий В. М. В. О. Геринович: хроніка життя та діяльності (1883-1949 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 5. С. 161-167.

559.Островий В. М. В. О. Геринович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1923-1928 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 6. С. 122-133.

560.Островий В. М. Навчальний процес у Кам'янець-Подільському інституті народної освіти у 1923-1928 рр.//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.13. С.159-173.

561.Островий В. М. Праця В. О. Гериновича в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти (соціального виховання) (лютий 1929 червень 1932 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.14. С.265-282.

562.Нестеренко В. А. "Червоний" ректор Ф. А. Кондрацький//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 7. С. 155-163.

563.Нестеренко В. А. І. А. Любарський – визначний провідник політики «українізації» на Поділлі// Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.17. С.218-230.

564.Нестеренко В. А., Совецька Т. Г. Михайло Васильович Курневич//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.17. С.207-212.

565.Адамський В. Р. Радянський проект для вищої школи: виборювання автономії//Педагогічний дискурс: зб. наук. пр. Хмельницький, 2007. Вип. 1. С. 6-14.

566.Яблонська Д. Р. Ректори Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1921-1930 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі:

зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23. С. 373-380.

567. Яблонська Д. Р. З історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів : випуск 16, у 3 т. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2017. Т.1. С. 57-59.

568. Яблонська Д. Р. Іван Антонович Любарський – професор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти//Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2017. Випуск 8. С. 26-29.

569. Яблонська Д. Р. Професорсько-викладацький склад Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у документах Державного архіву Хмельницької області (1921-1922 рр.)//Матеріали XV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 102-105.

570. Яблонська Д. Р. Ректорська діяльність Володимира Олександровича Гериновича//Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (23 березня 2017 р.). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. С. 56-59.

571. Гринько А. І. Вищі навчальні заклади Хмельниччини в роки голодомору 1932-1933 рр.//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т.9. С. 287-300.

572. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С. Кам'янець-Подільський учительський інститут в роки Великої Вітчизняної війни//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т.15: присвячено 65-річчю Великої Перемоги. С. 3-31.

573. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С., Гавришук А. П. Кам'янець-Подільський державний учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни: дослідження, документи і матеріали, спогади. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. 448 с.

574. Роздобудько А. Г. Участь викладачів Кам'янець-Подільського педагогічного інституту у Другій світовій війні: за матеріалами архіву Міністерства оборони Російської Федерації//Іван Огієнко і сучасна освіта та наука: наук. зб.: Серія історична та філологічна. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. Вип. XI. С.139-145.

575. Комарніцький О. Б. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України в 1920-1930-х рр.: монографія/наук. ред. проф. О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Рута, 2017. 984 с.

576. Комарніцький О. Б., Моштак М. В. Профспілкова організація студентів, аспірантів та докторантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Буйницький О.А., 2009. С. 15–38.

577. Комарніцький О. Б. Вплив матеріального становища на навчальну діяльність студентів Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання (педінституту) у першій половині 30-х рр. ХХ ст.//Матеріали ХІІ Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 2. С. 208–217.

578. Комарніцький О. Б. Громадська діяльність студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 19. С. 502–510.

579. Комарніцький О. Б. До питання про самоорганізацію студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (20-ті рр. ХХ ст.)//Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. Вип. 1. С. 26–27.

580. Комарніцький О. Б. Документи Держархіву Хмельницької області про ставлення режиму до антирадянських настроїв кам'янецького студентства у першій половині 1930-х рр.//Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2013. Вип. 6. С. 92–101.

581. Комарніцький О. Б. Доля Огієнкового університету (за сторінками кам'янецької преси 1921-1923 рр.)//Іван Огієнко і сучасна освіта та наука: наук. зб. Серія: історична та філологічна. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. Вип. VII. С. 96–105.

582. Комарніцький О. Б. Матеріали архівного фонду Кам'янецької окружної інспектури народної освіти як джерело до вивчення історії студентства Кам'янець-Подільського інституту народної освіти//Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів Національного архівного фонду України: наук. зб. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 20-21 вересня

2012 р. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. С. 319–329.

583. Комарніцький О. Б. Матеріали фондів Держархіву Хмельницької області як джерело до вивчення партійного життя, політосвітньої та громадської діяльності студентства Кам'янець-Подільського інституту народної освіти//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т. 18. С. 536–569.

584. Комарніцький О. Б. Матеріали фонду Р. 1586 Держархіву Хмельницької області як джерело до вивчення матеріального становища студентства Кам'янець-Подільського інституту народної освіти//Іван Огієнко і сучасна освіта та наука: наук. зб. Серія: історична та філологічна. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. Вип. VIII. С. 62–75.

585. Комарніцький О. Б. Матеріальне становище студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у 1920-ті рр.//Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. Вип. 2. С. 100–109.

586. Комарніцький О. Б. Навчальна діяльність студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (соціального виховання, педінституту) у 20-ті – першій половині 30-х рр. ХХ ст.//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 13. С. 137–158.

587. Комарніцький О. Б. Партійна та політосвітня діяльність студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1920-ті рр.)//Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика: зб. ст. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 2011. Вип. 16. С. 268–277.

588. Комарніцький О. Б. Репресії радянського режиму проти студентів Кам'янецького педагогічного ВНЗ наприкінці 20-х – у першій половині 30-х рр. ХХ ст.//Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. Вип. 3. С. 297–306.

589. Комарніцький О. Б. Студенти Кам'янець-Подільського інституту народної освіти і відзначення загальнодержавних заходів//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звіг. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. Вип. 9. У 5-ти т. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. Т. 1. С. 42–43.

590. Комарніцький О. Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти в період репресій (20-ті рр. XX ст.)//Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Серія: історична та філологічна. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. Вип. VI. С. 52–60.

591. Комарніцький О. Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти на початку 20-х рр. XX ст.//Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: зб. наук. пр. Дніпропетровськ: Дніпропетровс. нац. ун-т, 2008. Вип. 6. С. 284–291.

592. Комарніцький О. Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у другій половині 20-х рр. XX ст.: на матеріалах газети «Червоний кордон»//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т. 16. С. 173–185.

593. Комарніцький О. Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у середині 1920-х рр.: матеріальне становище, навчальна і політична діяльність (на матеріалах газети «Червоний кордон»//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т. 15. С. 63–77.

594. Комарніцький О. Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (соціального виховання, педінституту) у 20-ті рр. – першій половині 30-х рр. XX ст.: на матеріалах газети «Радянський студент»//Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. Вип. 2. С. 21–24.

595. Комарніцький О. Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти: формування складу, навчальна діяльність, антирадянські настрої, матеріальне становище (на матеріалах партійних фондів Держархіву Хмельницької області)//Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: матер. IV міжнарод. наук.-практич. конф., м. Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2016. С. 167–175.

596. Комарніцький О. Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання (педінституту) у першій половині 30-х рр. XX ст.: соціальний та національний склад, партійність, настрої, участь у політичних кампаніях//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 10. С. 322–333.

597. Комарніцький О. Б. Формування студентського контингенту Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (соціального виховання, педінституту) у 20-ті – першій половині 30-х рр. XX

ст.//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. Вип. 8. У 5-ти т. Т. 1. С. 38–39.

598.Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Студенти Кам'янець-Подільського педінституту: ідеологічна, фахова і практична підготовка до роботи в школі в завершальний період радянської державності (1961–1991 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С.125-162.

599.Федьков О. М. Спецрада істориків Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: перші позитивні результати//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.14. С.492-499.

600.Опря І. А. Спецілізована вчена рада у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка: поступ вперед//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23. С.534-543.

601.Мельник Е. М. Ідея створення Кам'янець-Подільського державного українського університету та спроба її реалізації за Української Центральної Ради (січень-квітень 1918 р.)//Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст. К., 2002. Вип. 6. С. 117-129.

602.Завальнюк О. Від ідеї до спроби заснування Кам'янець-Подільського державного університету в добу Української Центральної Ради (січень-квітень 1918 р.)//Етнічна історія народів Європи: зб. наук. пр. Київ: Унісерв, 2009. Вип.30. С.27-32.

603.Завальнюк О. М. Архівні джерела про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету//Студії з архівної справи та документознавства: зб. наук. пр. К., 2003. Т. 9. С. 59-64.

604.Завальнюк О. М. Емігрантська мемуарна література 20-70-х рр. ХХ ст. про Кам'янець-Подільський державний український університет//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту: укр. історіогр. на рубежі століть: матеріали міжнар. наук. конф., 25-26 жовт. 2001 р. Кам'янець-Подільський, 2001. Т. 7(9). С. 490-501.

605.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет за спогадами Л. Т. Білецького // Хмельниччина. Дивокрай: всеукр. наук.-краєзнав. зб. Кам'янець-Подільський, 2005. № 1-2. С. 44-49.

606.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет у спогадах Софії Русової//Просвітницька діяльність Софії Русової: зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту.

Сер. соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2006. Вип. 5. Т. 1. С. 3-13.

607.Завальнюк О. М. Мемуарні праці Івана Огієнка як джерело вивчення історії національної університетської освіти в Україні у 1917-1920 рр.//Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Сер. іст. та філол. Кам'янець-Подільський, 2006. Вип. 3. С. 205-217.

608.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1920 рр.) в спогадах колишніх студентів//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 8. С. 34-45.

609.Завальнюк О. М. Джерела про заснування і діяльність Київського і Кам'янець-Подільського державних українських університетів (1917-1921 рр.)// Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.17. С.519-536.

610.Завальнюк О. М. Документи Державного архіву Хмельницької області про навчальний процес у Кам'янець-Подільському університеті (1918-1921 рр.)//Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів Національного архівного фонду України: наук. зб. за підсум. всеукр. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 20-21 вер. 2012 р. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2012. С.300-305.

611.Завальнюк О. М. Журнал „Нова думка” як джерело до вивчення діяльності Кам'янець-Подільського державного українського університету (1920 р.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.19. С.525-535.

612.Мицик Ю. А., Тарасенко І. Ю. З документів до історії Кам'янець-Подільського державного українського університету//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23. С. 323-332.

613.Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах / Укл.: С. А. Копилов, О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. 848 с.

614.Завальнюк О. М. Гетьман П. Скоропадський і народження національної університетської освіти в Україні//Питання історії України: зб. наук. пр. Чернівці: Золоті літаври, 2000. Т. 4. С. 104-110.

615.Завальнюк О. М. Підготовка візиту гетьмана України П. П. Скоропадського до Кам'янець-Подільського державного українського університету//Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: зб. наук. пр. за підсумками

Другої міжнар. наук.-практ. конф., Кам'янець-Подільський, 14-15 трав. 2002 р. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 73-76.

616.Завальнюк О. М. С. В. Петлюра і національне університетське будівництво в Україні у 1917-1920 рр.//Історія України. Маловідомі імена, події, факти: зб. ст. К., 2001. Вип. 14. С. 188-203.

617.Завальнюк О. М. Прем'єр-міністр УНР І. П. Мазепа і Кам'янець-Подільський державний український університет (1919-1920 рр.)//Вісн. Черкас. ун-ту. Сер.: іст. науки. Черкаси, 2004. Вип. 61. С. 112-120.

618.Завальнюк О. М. М. П. Василенко і заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918 р.)//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів і аспірантів, присвяч. 85-й річниці Укр. нац.-дем. револ., 15-16 квіт. 2002 р. Кам'янець-Подільський, 2002. Т. 1. С. 92-94.

619.Завальнюк О. М. П. І. Холодний і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1920 рр.)//Краєзнавство: наук. журн. К., 2002. Вип. 1-4. С. 11-15.

620.Завальнюк О. М. Кам'янецькі сторінки біографії П. І. Холодного (1919-1920 рр.)//Петро Іванович Холодний (1876-1930 рр.). Життя в ім'я України: зб. ст. і повідомлень за матеріалами всеукр. круглого столу (14-15 груд. 2006 р., Кам'янець-Поділ. держ. ун-т). Кам'янець-Подільський, 2007. С. 28-43.

621.Завальнюк О. М. Державні діячі доби Директорії УНР: турбота про національну університетську освіту (1919-1920 рр.)//Видатні постаті міста Хмельницького: матеріали Другої наук.-практ. конф. "Місто Хмельницький в контексті історії України", 19 верес. 2007 р. Кам'янець-Подільський, 2007. С. 296-300.

622.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет і УНР влітку-восени 1919 р.//Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки: матеріали Всеукр. наук. конф., м. Кам'янець-Подільський, 6-7 жовтня 2009 р. Кам'янець-Подільський: Оіном, 2009. С.40-49.

623.Завальнюк О. М. Міське самоврядування Кам'янця-Подільського і заснування місцевого українського державного університету (1918 р.)//Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: зб. наук. пр. за підсумками міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 трав. 2003 р. Кам'янець-Подільський, 2004. С. 98-102.

624.Завальнюк О. М. Громадськість України і заснування Кам'янець-Подільського університету (1918 р.)//Вісн. Харків. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Історія. Харків, 2004. Вип. 36(633). С. 97-107.

625.Завальнюк О. М. Земство і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1919 рр.)//Матеріали XII Подільської іст.-краєзнав. конф. Т. 2. С. 163-174.

626.Завальнюк О. М. Взаємодія громадського і державного чинників основна умова заснування Кам'янець-Подільського університету//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. Т.20. С.3-21.

627.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський університет в громадській думці української спільноти//Освітні процеси на Поділлі: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2013. С.19-29.

628.Завальнюк О. М. Збудування університету у Кам'янці-Подільському (1918 р.)//Краєзнавство: наук. журн. К., 2000. № 1-2. С. 201-208.

629.Завальнюк О. М. Діяльність комісії по збудуванню Кам'янець-Подільського державного українського університету у 1918 р.//Історія України. Маловідомі імена, події, факти: ст. К., 2001. Вип. 12. С. 314-318.

630.Завальнюк О. М. Святкування відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету велика подія національно-культурного життя України//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 12. С. 3-25.

631.Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету. Дослідження. Документи. Матеріали /уклад., автор передмови і досліджень О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 280 с.

632.Завальнюк А. М. Правовые основы создания и функционирования Каменец-Подольского государственного университета (1918-1920 гг.)//Университеты и общество. Вызов XX века: труды междунар. научн. конф. М., 2004. С. 693-701.

633.Завальнюк О. М. Законодавча діяльність українських урядів в галузі національної університетської освіти (1917-1920 рр.)//Наук. вісн. Чернів. ун-ту: зб. наук. пр. Чернівці, 2005. Вип. 272. Історія. Політологія. Міжнар. відносини. С. 79-85.

634.Завальнюк О. М. Українські уряди і університетське будівництво у 1917-1920 рр.: законодавчий аспект//Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ століття: міжнар. наук.-теор. конф., Київ, 20-21 листоп. 2007 р. К., 2007. С. 489-499.

635.Завальнюк О. М., Конет І. М. Фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського державного українського

університету (1918-1921 рр.)//Математика в школі: наук.-попул. журн. К., 2000. № 2. С. 50-52.

636.Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Сільськогосподарський факультет Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.): Дослідження. Документи. Матеріали. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. 552 с.

637.Зваричук Е. О. Богословський факультет Кам'янець-Подільського державного українського університету//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 4. С. 105-110.

638.Алещенко М. І., Нестеренко В. А. Сільськогосподарський факультет при Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1919-1920 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Там само. С. 31-40.

639.Адамський В. Р. Богословський факультет Кам'янець-Подільського державного українського університету в національному освітньому просторі (1918-1920 рр.)//Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2013. Вип.6. С.435-446.

640.Адамський В. Р. Богословський факультет Кам'янець-Подільського державного українського університету в історіографії (1918–2012 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т.22. С.330-347.

641.Адамський В. Р. Заснування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету: задум і реалізація//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.102-117.

642.Адамський В. Р. Професорсько-викладацька корпорація богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету: задум і реалізація//Іван Огієнко і сучасна освіта та наука: наук. зб.: Серія історична та філологічна. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип.ХІ. С.6-15.

643.Адамський В. Р. Фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: перші кроки в освітньому просторі //Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.17. С.64-77.

644.Завальнюк О. М. Історико-філологічний факультет – провідний підрозділ Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) (до 100-річчя заснування вишу)//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана

Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. Т.25. С.425-442.

645.Мельник Е. М., Філінюк А. Г. Діяльність історико-філологічної секції наукового товариства Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920)//Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер.: історія. К., 2002. Вип. 63-64. С. 59-60.

646.Завальнюк О. М. Наукове товариство Кам'янець-Подільського університету – осередок наукового життя в добу Української революції (1919-1920 рр.)//Наддніпряньська Україна: історичні процеси, події, постаті: зб. наук. пр /редкол.: С.І.Світленко (відп.ред.), А.Г.Болебрух, О.М.Бут та ін. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетров. нац. ун-ту, 2008. Вип.6. С.316-336.

647.Завальнюк О. М. Формування і діяльність наукового товариства Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.13. С.62-72.

648.Ляхощкий В. П. Бібліотека Кам'янець-Подільського університету (1918-1920 рр.)//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2000. Т. 4(6). С. 305-315.

649.Ляхощкий В. П. Тільки книжка принесе волю українському народові... Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона). К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2000. С. 335-367.

650.Лозовий В. С. Робота з читачами в бібліотеці Кам'янець-Подільського університету в період революції 1917-1920 років//Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 40-річчю бібліотеки ТУП. Хмельницький, 2003. С. 103-106.

651.Лозовий В. С., Пархоменко В. М. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету//Там само. С. 96-103.

652.Завальнюк О. М. Професорсько-викладацька корпорація і фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 10. С. 289-299.

653.Донець А. Л. Студенти і вдосконалення роботи бібліотеки Кам'янець-Подільського університету (1918–1920 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.118-128.

654.Завальнюк О. М. Періодичні видання науковців, студентів і управлінців Кам'янець-Подільського державного українського університету: задум і реалізація (1918-1920 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т.15: присвячено 65-річчю Великої Перемоги. С. 40-51.

655.Завальнюк О. М. Робота фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського університету із забезпечення навчального процесу (1918-1920 рр.)//Бібліотечна справа на Поділлі: минуле і сучасність: матеріали наук.-практ. конф., м.Кам'янець-Подільський, 21 чер. 2016 р. Кам'янець-Подільський, 2016. С.34-42.

656.Завальнюк О. М. Роль громадськості в наповненні фонду бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету: досвід і уроки (1918-1920 рр.)//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. Вип.4. С.11-18.

657.Завальнюк О. М. С. О. Сірополко і розвиток розвитку фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2008. Вип. I. С. 11-18.

658.Лозовий В. С. Організація роботи бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету в революційну добу 1918-1920 рр.//Бібліотечна справа на Поділлі: минуле і сучасність: матеріали науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, 21 червня 2016 р. Кам'янець-Подільський, 2016. С.42-46.

659.Завальнюк О. М. Науковий доробок Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)//II Міжнар. наук. конгрес укр. істориків "Українська історична наука на сучасному етапі розвитку", Кам'янець-Подільський, 17-18 верес. 2003 р.: доп. та повідомл. Кам'янець-Подільський; К.; Нью-Йорк; Острог, 2005. Т. 1. С. 49-54.

660.Завальнюк О. М. Книговидавнича діяльність Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)//Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Сер. педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. XIII. С. 7-11.

661.Баженов Л. В. Кам'янець-Подільський державний український університет – Центр краєзнавства на Поділлі//Матеріали XV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисн О. В., 2017. С.84-86.

662.Завальнюк О. М. Історичні дослідження в Кам'янець-

Подільському державному українському університеті//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звіт. наук. конф. вик., док. і асп.: у 3-х т. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. Вип.14. Т.1. С.19-20.

663.Завальнюк О. М. Публіцистична діяльність викладачів і працівників Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: зб за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів, присвяченої 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету. Кам'янець-Подільський, 2008. Вип. 7. Т. 1. С. 30-31.

664.Завальнюк О. М. Громадсько-політичне життя Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту: іст. науки. Т. 4(6). С. 295-305.

665.Комарніцький О. Б., Макогончук Н. В. До питання про самоорганізацію студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету: історичний аспект//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 11. С. 20-32.

666.Завальнюк О. М. Ідея соборництва в практичній діяльності українських університетів (1918-1920 рр.)//Україна Соборна: зб. наук. ст. К., 2005. Вип. 2. Ч. 2. С. 282-293.

667.Завальнюк О. М. Навчальний процес у Київському і Кам'янець-Подільському українських університетах: проблема організації якісної освіти (1918-1920 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 14. С. 87-106.

668.Завальнюк О. М. Організація навчального процесу в Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918-1920 рр.)//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звіт. наук. конф. вик., докт. і асп.: у 3-х т. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2016. Вип.16. Т.1. С.15-17.

669.Завальнюк О. М. Запровадження українознавства в Кам'янець-Подільському університеті (1918-1920 рр.)//Галичина: наук. і культ.-просвіт. краєзнав. часопис. Івано-Франківськ, 2001. № 5-6. С. 399-404.

670.Завальнюк О. М. Слов'янознавство в Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918-1920

рр.)//Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: наук. зб. Рівне, 2000. Вип. 1. Ч. 2. С. 285-292.

671.Кух О. М. Викладання юдаїки та орієнталістики у Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918-1921 рр.)//Освіта наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 11. С. 3-20.

672.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: робота із збереження культурно-історичної спадщини регіону (1919-1920 рр.)//Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Сер.: іст.: зб. наук. пр. Вінниця, 2008. Вип. XIV. С. 186-193.

673.Прокопчук В. С. Внесок Кам'янець-Подільського державного університету в охорону документальної архівної спадщини (1919-1920 рр.)//Іван Огієнко і сучасна освіта та наука: наук. зб.: Серія історична та філологічна. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. XI. С. 123-130.

674.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет і бессарабсько-буковинський регіон (1918-1920 рр.)//Матеріали IV Буковин. міжнар. іст.-краєзнав. конф., присвяч. 125-річчю заснув. Чернів. держ. ун-ту імені Юрія Федьковича, 2 жовт. 2000 р. Чернівці, 2001. С. 314-318.

675.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет і галицькі українці (1918-1920 рр.)//Галичина. 2000. № 4. С. 177-183.

676.Завальнюк О. М. Студентство Кам'янець-Подільського державного університету і національне відродження 1918-1920 рр.//Студії Кам'янець-Подільського центру дослідження історії Поділля. Кам'янець-Подільський, 2005. Т. 1. С. 344-361.

677.Завальнюк О. М. Формування професорсько-викладацьких корпорацій українських університетів у 1917-1920 рр.//Історія України. Маловідомі імена, події, факти: зб. ст. К., 2005. Вип. 29. С. 177-194.

678.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: драматичний фінал за радянської доби (січень-травень 1921 р.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 9. С. 243-252.

679.Завальнюк О. М. З історії Кам'янець-Подільського державного українського університету//Етнічна історія народів Європи: зб. наук. пр. К., 2000. Вип. 6. С. 68-73.

680.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет осередок і опора національного відродження у 1918-1920 рр.//Пам'ять століть: наук. журн. / Національний

педагогічний університет імені Михайла Драгоманова. К., 2010. № 3. С. 198-209.

681.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський університет як осередок утвердження української культури і духовності в добу національного відродження (1918-1920 рр.)//Музейна справа на Поділлі: історія та сучасність: зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 15 трав. 2015 р. Кам'янець-Подільський: ПП „Медобори-2006”, 2015. С.230-234.

682.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет і церковне відродження Поділля (1919-1920 рр.)//Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-теоретичної конференції “Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне”. До 1020-ліття хрещення Русі та 250-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору. Вінниця, 2008. С. 95-100.

683.Завальнюк О. М. Українська церква в духовному житті національної вищої школи (на прикладі Кам'янець-Подільського державного українського університету)//Хмельницькі краєзнавчі студії: науково-краєзнавчий збірник. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2017. Вип.11. С.133-142.

684.Завальнюк О. М. «Просвіта» і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1920 рр.)//Подільська «Просвіта»: історія і сьогодення: зб. наук. пр. за підсумками регіональної науково-краєзнавчої конференції, м. Кам'янець-Подільський, 2-3 червня 2011 року. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2011. С.60-68.

685.Завальнюк О. М. Викладачі і працівники Кам'янець-Подільського державного українського університету – члени товариства „Просвіта”//„Просвіта”: минуле та сучасне: зб. наук. пр. за підсумками регіон. наук.-краєзн. конф. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2014. С.105-116.

686.Завальнюк О. М. Заповіти просвітніх організацій України Кам'янець-Подільському університету та практичні кроки з їх виконання у 1918-1920 рр.//Духовні витоки Поділля: „Просвіта” в історії краю: матеріали VI всеукр. наук.-практ. конф. (м.Хмельницький, 16 трав. 2016 р.). Хмельницький: ХГПА, 2016. С.39-47.

687.Завальнюк О. М. Вшанування Тараса Шевченка колективом Кам'янець-Подільського університету в контексті державних меморіальних заходів у 1919-1920 рр.//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т.21. С.25-44.

688.Завальнюк О. М. Інформаційний ресурс Кам'янець-Подільського державного українського університету: проблема мобілізації і використання (1918-1920 рр.)//Матеріали XIV Подільської наук. іст.-краєзн. конф. (14-15 лист. 2014 р.). Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2014. С.247-255.

689.Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: проблема виживання трудового колективу і студентів (листопад 1919 листопад 1920 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. С.103-117.

690.Завальнюк О. М. Українська історіографія національного університетського будівництва [про Кам'янець-Подільський державний український університет]//Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2011. Вип.4: На пошану професора А.О.Копилова. С.76-89.

691.Сохачька Є. І. Подружжя Шульмінських в історії Кам'янця-Подільського (1918-1920 рр.): до питання заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету//Кам'янець-Подільський. Студія в подіях міста і регіону / за ред. Фелікса Кірика. Краків, 2000. Т. 1. С. 299-307.

692.Завальнюк О. М. О. Пашенко – першодослідниця історії Кам'янець-Подільського державного українського університету//Укр. іст. зб. 2001. К., 2002. С. 300-308.

693.Завальнюк О. М. Віктор Приходько і заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918 р.)//Етнічна історія народів Європи. 2003. Вип. 15. С. 31-36.

694.Завальнюк О. М. Громадський діяч О. П. Шульмінський і заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918 р.)//Проблеми історії України XIX початку XX ст. К., 2004. Вип. 7. С. 166-175.

695.Завальнюк О. М. Лікар-просвітянин К. Г. Солуха і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.)//Історія України. Маловідомі імена, події, факти: зб. ст. К.; Кам'янець-Подільський, 2004. Вип. 28. С. 189-202.

696.Мельник Е. М. Олімпіада Пашенко – просвітницька діячка Поділля//Жінка в науці та освіті: минуле, сучасне, майбутнє: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 5-6 лип. 2002 р. К., 2002. С. 310-315.

697.Завальнюк О. М. Ф. П. Сушицький і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918 р.)//Питання історії України: зб. наук. ст. Чернівці, 2004. Т. 8. С. 116-124.

698.Завальнюк О. М. Професор І. М. Ганицький і заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918 р.)//Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: наук. зб. Рівне, 2005. Вип. 6. Ч. 1. С. 30-34.

699.Завальнюк О. М. В. О. Біднов – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)//Етнічна історія народів Європи: зб наук. пр. К., 2002. Вип. 13. С. 81-86.

700.Завальнюк О. М. П. В. Клименко – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.)//Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Сер.: історія, Вінниця, 2002. Вип. 4. С. 81-85.

701.Завальнюк О. М., Телячий Ю. В. В. О. Біднов – декан богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету, науково-освітній і громадський діяч України//Історична наука і проблеми розвитку: матеріали міжнар. наук. конф., 11-18 трав. 2002 р. Луганськ, 2002. С. 81-90.

702.Завальнюк О. М. М. М. Хведорів (Федоров) – проректор, в. о. ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету//Проблеми історії України XIX початку XX ст.: зб. наук. пр. К., 2003. Вип. 6. С. 367-375.

703.Завальнюк О. М. Х. М. Лебідь-Юрчик і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1920 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 3. С. 28-33.

704.Завальнюк О. М. П. М. Бучинський – заслужений професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1921 рр.)//Pamiętnik Kijowski. K., 2004. T. 7. S. 420-427.

705.Завальнюк О. М. П. М. Бучинський: науковець, професор, громадянин (1852-1927 рр.)//Хмельниччина. Дивокрай: всеукр. наук.-краєзнав. зб. Кам'янець-Подільський, 2004. № 1-2. С. 66-71.

706.Завальнюк О. М. С. В. Бачинський – декан сільськогосподарського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.)//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. Т. 12. С. 169-180.

707.Бучинський Петро Миколайович//Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б., Стецюк В. Б. Минуле і сучасне Кам'яня-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини: іст. нариси. Вип. 2. С. 45-56.

708.Завальнюк О. М. Л. Т. Білецький – приват-доцент, проректор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.)//Етнічна історія народів Європи: зб. наук. пр. К., 2004. Вип. 17. С. 59-64.

709.Завальнюк О. М. Освітньо-наукова діяльність Василя Біднова у Кам'янці-Подільському (1918-1920 рр.)//Духовні витоки Поділля: педагоги в історії краю: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницький: ПП Заколотний І. І., 2013. С.185-193.

710.Завальнюк О. М. Аленич Олександр Андріанович//Енциклопедія сучасної України. К., 2001. Т. 1. С. 376.

711.Завальнюк О. М. Випускники Київської духовної академії – викладачі Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)//Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: іст. К., 2001. Вип. 58. С. 58-62.

712.Завальнюк О. М. Вихідці з Поділля – викладачі Кам'янець-Подільського державного українського університету//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський, 2001. Т. 6(8). С. 300-317.

713.Завальнюк О. М. Відставні державні діячі – викладачі Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1921 рр.)//Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр. Рівне, 2001. Вип. 2. С. 38-46.

714.Завальнюк О. М. Д. Дорошенко: 75 днів у Кам'янці-Подільському//Краєзнавство: наук. журн. К., 2001. № 1-4. С. 145-148.

715.Завальнюк О. М. Софія Русова: кам'янецькі сторінки біографії (1919-1921 рр.)//Етнічна історія народів Європи: зб. наук. пр. К., 2001. Вип. 8. С. 61-64.

716.Завальнюк О. М. В. І. Петр – заслужений професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський, 2002. Т. 8(10). С. 315-323.

717.Завальнюк О. М. М. О. Драй-Хмара – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1921 рр.)//Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст. К., 2002. Вип. 5. С. 172-179.

718.Завальнюк О. М. П. Г. Клепатський – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1921 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. Т. 2. С. 195-201.

719.Завальнюк О. М. А. С. Синявський – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-

1920 рр.)//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту: зб. за підсумками наук. конф. викл. і асп., присвяч. 85-ій річниці від дня створення ун-ту. Кам'янець-Подільський, 2003. Вип. 2. Т. 1. С. 64-66.

720.Завальнюк О. М. М. А. Плевако – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.)//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 11. С. 180-186.

721.Завальнюк О. М., Конет І. М. Микола Чайковський і Кам'янець-Подільський державний український університет//Математика в школі. 2003. № 4. С. 54-55; Завальнюк О. М., Трембіцький А. М. Освітянські ниви Єфимія Сіцінського//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 3. С. 81-85.

722.Кузів М. В. В'ячеслав Іванович Петр. Сторінки творчості (1848-1923)//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл. і асп., присвяч. 85-ій річниці від дня створення ун-ту. Вип. 2. Т. 1. С. 292-294.

723.Завальнюк О. М. В. О. Геринович – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.)//Історія України. Маловідомі імена, події, факти: зб. ст. К., 2004. Вип. 25. С. 183-193.

724.Завальнюк О. М. Вчений мовознавець Є. К. Тимченко і Кам'янець-Подільський державний український університет (1919-1920 рр.)//Історія України. Маловідомі імена, події, факти: зб. ст. К.; Кам'янець-Подільський., 2004. Вип. 30. С. 214-225.

725.Завальнюк О. М. М. М. Васильківський – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.)//Матеріали XI Подільської іст.-краєзнав. конф. С. 464-468.

726.Завальнюк О. М. М. Т. Геращенко – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 4. С. 22-30.

727.Завальнюк О. М. Н. Т. Гаморак – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.)//Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Сер.: іст.: зб. наук. пр. Вінниця, 2004. Вип. 7. С. 126-131.

728.Завальнюк О. М. О. А. Аленич – астроном-наглядач Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.)//Наук. вісн. Чернів. ун-ту. Чернівці, 2004. Вип. 229-230: історія, політ. науки, міжнар. відносини. С. 38-42.

729.Завальнюк О. М. Ю. Й. Сіцінський – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-

1921 рр.)//Юхим Сіцінський в історії та культурі Поділля: зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський, 2004. С. 6-11.

730.Завальнюк О. М. О. З. Неселовський – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.)//Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл. і асп. Кам'янець-Подільський, 2005. Вип. 4. Т. 1. С. 61-63.

731.Островий В. М., Телячий Ю. В. Наукова та громадсько-політична діяльність В. О. Гериновича в роки Української революції//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 8. С. 244-246.

732.Алещенко М., Нестеренко В. Викладачі сільськогосподарського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету – учасники Української національно-демократичної революції 1917-1920 рр.//ІІ Міжнар. наук. конгрес укр. істориків "Українська історична наука на сучасному етапі розвитку". Кам'янець-Подільський, К.; Нью-Йорк; Острог, 2007. Т. 3. С. 394-399.

733.Геринович Володимир Олександрович//Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б., Стецюк В. Б. Минуле і сучасне Кам'яня-Подільського... Вип. 2. С. 234-242.

734.Драй-Хмара Михайло Опанасович//Там само. С. 64-72 та ін.

735.Бикова О. М., Тимофеев А. В. Вшановуючи славетного земляка (до 120-річчя від дня народження М.Драй-Хмари)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.14. С.448-453.

736.Завальнюк О., Конет І. Науково-педагогічна діяльність Миколи Чайковського у Кам'янець-Подільському державному українському університеті//Збірник праць Тернопільського міського осередку наукового товариства імені Шевченка. Тернопіль, 2008. Т.4: видатні постаті в українській культурі і науці. С.238-240.

737.Завальнюк О. М. Емігрантські праці В. О. Біднова про Кам'янець-Подільський державний український університет//Подільська еміграція в контексті європейської та світової культури: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. Хмельницький: Закоłodний М.І., 2011. С.62-71.

738.Завальнюк О. М. І. А. Любарський – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.), представник європейської освіти//Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: зб.

наук. пр за підсумками III Міжнарод. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський, 2008. С. 22-25.

739.Завальнюк О. М. Михайло Драй-Хмара: кам'янецькі сторінки біографії//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: філ. науки. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2009. Вип.19. С. 3-7.

740.Завальнюк О. М. П. В. Табінський – церковний діяч, приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.)//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзн. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2013. Вип. VI. С.57-63.

741.Завальнюк О. М. С. С. Остапенко – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету//Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзн. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. Вип. 1. С. 48-53.

742.Завальнюк О. М., Конет І. М. Науково-педагогічна діяльність Миколи Чайковського у Кам'янець-Подільському державному українському університеті//Видатні постаті в українській культурі і науці: зб. наук. пр. Тернопіль: Рада, 2008. Т. 4. С. 238-240.

743.Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.) Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. 616 с.: іл.

744.Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 644 с.

745.Ляхощкий Володимир. Просвітитель. Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2000. 528 с.: іл.

746.Тимошик Микола. "Лишусь навіки з чужиною...". Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження: наук. вид. Вінніпег: Укр. правосл. Собор Св. Покрови; К.: Наша культ. і віра, 2000. 548 с.: іл.

747.Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах... С. 58-63.

748.Завальнюк О. М., Комарницький О. Б. Сільськогосподарський факультет Кам'янець-Подільського державного українського університету... С. 5-28, 29-58.

749.Завальнюк О. М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори й будівничі (1917-1920 рр.) Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. С. 92-127.

750.Завальнюк О. М. І. І. Огієнко і національно-культурне відродження на Поділлі: хроніка діяльності (1918 р.)//Матеріали Х Подільської іст.-краєзнав. конф. Кам'янець-Подільський, 2000. С. 342-356.

751.Даниленко В. М., Телячий Ю. В. Кам'янець-Подільський державний український університет у добу Директорії УНР (1918-1920 рр.): з хроніки подій//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 4. С. 3-21.

752.Даниленко В. М., Завальнюк О. М., Телячий Ю. В. Освіта в Україні в роки національно-демократичної революції (1917-1920 рр.): з хроніки подій. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005. 264 с.

753.Завальнюк О. М. І. І. Огієнко – організатор, ректор і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету: хроніка діяльності (1918 р.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Т. 5. С. 109-145.

754.Завальнюк О. М. І. І. Огієнко – організатор, ректор і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету: хроніка діяльності (1919 р.)//Там само. Т. 6. С. 80-121

755.Завальнюк О. М. І. І. Огієнко – організатор, ректор і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету: хроніка діяльності (1920 р.)//Там само. Т. 7. С. 98-133.

756.Завальнюк О. М. І. І. Огієнко: "Працювати разом на користь рідної України" (до історії Кам'янець-Подільського державного українського університету)//Українська історична наука на порозі ХХІ століття: Міжнар. наук. конгрес. Чернівці, 2001. Т. 1. С. 110-116.

757.Завальнюк О. М. Іван Огієнко – організатор і керівник Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2012. Т.19. С.3-13.

758.Завальнюк О. М. Іван Огієнко і проблема створення матеріально-технічної бази Кам'янець-Подільського державного українського університету у 1918-1920 рр.//Іван Огієнко у діалозі культур і духовності (Огієнківські читання у Чудодієвому): зб. наук. пр. –Житомир: Вид-во Житомир. держуніверситету ім. І. Франка, 2010. С. 3-6.

759.Завальнюк О. М. Іван Огієнко – творець національної освіти в Україні, фундатор і ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету//Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Сер.: іст. та філ. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2008. Вип. V. С. 297-322.

760.Завальнюк О. М. Іван Огієнко: основні складові управлінської

діяльності в Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918-1920 рр.)//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: за рельтат. звіт. наук. конф. вик., док. і аспір. за 2011 р.: у 3-х т. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. Вип.11. Т.1. С.38-41.

761.Завальнюк О. М. Роль Івана Огієнка у вирішенні проблеми фінансування Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)//Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Сер.: іст. та філ. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. Вип. VII. С. 49-59.

762.Завальнюк О. М., Копилов С. А. Організаторська, керівна, науково-педагогічна і громадська діяльність Івана Огієнка на посаді ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету//Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.): Документи. Матеріали. Світлини. Хроніка діяльності. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2014. С.9-45.

763.Завальнюк О. М., Пінчук Ю. А. Огієнко Іван Іванович//Енциклопедія історії України. К.: Наук. думка, 2010. Т.7. С.520-521.

764.Іван Огієнко: “Тобі, Україно, віддав я всі сили...”: біобібліографіч. покажч. /Уклад.: Є. Сохацька, О. Трончук, В. Пархоменко. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, редакц.-видавн. від., 2008. 76 с.

765.Завальнюк О. М. Науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка в університетах України: виклади, навчально-методична робота і наукові студії (1915-1920 рр.)//Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Сер.: філ. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2016. Вип.ХІІІ. С. 72-81.

766.Завальнюк О. М. Науково-педагогічна діяльність Івана Огієнка в Кам'янець-Подільському державному українському університеті: історіографічні нотатки//Педагогічний дискурс: зб. наук. пр. Хмельницький: Хмельн. гум.-пед. акад., 2013. Вип.15. С.247-251.

767.Завальнюк О. М. Гуманітарна діяльність Івана Огієнка у Кам'янці-Подільському: основні напрями, масштаби і результативність (1918-1920 рр.)//Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. Вип.ХІ. С.54-62.

768.Завальнюк О. М. Концептуальні підходи І. І. Огієнка до університетського будівництва в Україні (1918-1920 рр.)//Вісн. Житомир. держ. ун-ту. Житомир, 2002. Вип. 9. С. 18-20.

769.Завальнюк О. М. Іван Огієнко і Кам'янець-Подільська університетська гімназія для дорослих (1918-1920 рр.)//Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Сер. іст. та філолог. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. IV. С. 148-155.

770.Завальнюк О. М. Мемуарні праці Івана Огієнка як джерело вивчення історії національної університетської освіти в Україні у 1917-1920 рр.//Там само. Кам'янець-Подільський, 2006. Вип. 3. С. 205-217.

771.Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету. Дослідження. Документи. Матеріали / уклад., авт. перед. слова і дослідж. О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. С. 72-99.

772.Перхайло А. Е. Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету у 1918 р. та роль у його становленні Івана Огієнка//Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: матеріали IV міжнарод. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 17-18 травня 2012 р. Кам'янець-Подільський: ПП "Медобори-2006", 2016. С.121-125.

773.Завальнюк О. І. І. Огієнко і підготовка богословів у Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918-1920 рр.)//Наук. зб., присвяч. 125-річчю з дня народж. митрополита Іларіона Огієнка: зб. доп. та матеріалів / упоряд.: архієп. Димитрій (Рудюк), В. Ляхощкий. К.: Київ. правосл. академія УПЦ КП, 2007. С. 67-75.

774.Завальнюк О. М. Дослідження діяльності Івана Огієнка на посаді ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету//Іван Огієнко і сучасна наука і освіта: наук. зб.: сер.: іст. та філ. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. Вип. VI. С. 30-42.

775.Завальнюк О. М. Ректор Іван Огієнко в українській історіографії//Науковий збірник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. Київ; Хмельницький, 2008. Т. 17. С. 48-64.

776.Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.): Документи. Матеріали. Світлини. Хроніка діяльності / Уклад. і автори вст. ст. С. А. Копилов, О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2014. 320 с.

777.Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах / Укл. і автори статті С.А.Копилов, О.М.Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. 848 с.

Alexander Zavalniuk, Alexander Komarnitsky

**Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University in
Ukrainian researchers works**

The article analyzes the heritage of Ukrainian scientists in the study of the activities of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University. It is fascinating that researchers of many decades have created a huge, different in weight and significance literature about different periods of its creators, leaders, scientific and educational and library workers, students. Most of the works devoted to the first-born of higher national education in the region - the Kamianets-Podilsky State Ukrainian University, its rector, professorship, and senior lecturers. The authors state that the first publications on the history of the Kamianets-Podilsky State Ukrainian University and its teachers appeared in 1918-1920, when a number of materials were placed in newspapers. Their authors were mostly professors, journalists and public figures. Proved that after the defeat of the Ukrainian Revolution, a part of professors and public figures who were in emigration, considered issues related to the creation and functioning of the K-PSUU in their documentary works memoirs. Researchers in the pre-war and post-war times presented a number of works covering various directions in the life of the university. About the Kamianets-Podilsky Ukrainian University, was treated as a nationalist, not one of the Soviet authors was recalled. The university theme was supported only by Ukrainian emigrants. It is noted that a huge stimulus to large-scale research on the history of the establishment gave the proclamation of Ukraine's independence. Particular attention is drawn to the fact that the interest of scientists was manifested, in particular, in the field of in-depth study of issues related to the creation and activities of K-PSUU. Illuminated various aspects of the process of formation and functioning of the university, clarification of a number of figures involved in the creation and work of the institution. The most fruitful in illuminating the multidisciplinary history of the university were the years 2000-2018, when university authors published more than 40 individual publications on the history and modernity of the institution, hundreds of scientific articles.

Key words: *university, work, author, history, activity.*

Одержано 20 березня 2018 року

Персоналії

УДК 378..4.091.113(477.43-21)К-ПДУУ «1918/1920»Огієнко

С.А. Копилов, О.М. Завальнюк

Професор Іван Огієнко – перший ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)

Узагальнено результати попередніх досліджень цих авторів про управлінську діяльність першого ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету у 1918-1920 рр. І.І.Огієнка. У статті комплексно висвітлено організаторську роботу молодого керівника, яка стосується таких напрямів, як підготовка заходів із заснування вишу у губернському центрі Поділля, вироблення під університетський проект відповідної нормативно-правової бази, кадрове забезпечення підготовки фахівців, формування і зростання студентського контингенту, збільшення кількості навчальних спеціальностей, створення і розвиток інформаційної та навчально-методичної бази, організація і вдосконалення навчального процесу, налагодження науково-дослідної і видавничої роботи, підтримка державотворчих процесів і просвітницької сфери, захист культурно-історичної спадщини українського народу, організація матеріальної допомоги учасникам навчального процесу і технічним працівникам. Розкрито питання про ріст якісних характеристик ректора, набуття демократичного стилю керівництва, а також його внесок у відкриття у місті і забезпечення умов роботи навчальних закладів різних типів та створення і розвиток матеріально-технічної бази університету.

Ключові слова: *Іван Огієнко, Кам'янець-Подільський державний український університет, закони, професорсько-викладацька корпорація, студентство, навчальний процес, наукове життя, громадська діяльність, матеріально-технічна база.*

Видатну роль у процесі заснування і функціонування Кам'янець-Подільського державного українського університету відіграв великий українець, представник київської української наукової еліти, екстраординарний професор, мовознавець, історик української культури, невтомний працівник на ниві національного відродження

Іван Іванович Огієнко. Його самовідданість українській справі, зразкове служіння Батьківщині, багатогранна і цілеспрямована управлінська діяльність заслуговує на пильну увагу сучасників і врахування при підготовці і підвищенні кваліфікації керівників вищих шкіл в незалежній Україні.

Він народився 2(14) січня 1882 р. у бідній, багатодітній селянській родині, що мешкала у містечку Брусилів Радомишльського повіту Київської губернії. Батко помер рано. Його замінила матір, «найкращу пам'ять про яку заховав на все своє життя» і якій присвятив своє оповідання «Обмана».

Дуже любив читати. Рано почав вільшувати. Першу освіту здобув у Брусилівській сільській двокласній школі. «Учився дуже добре, за що на нього було звернуто увагу і зроблено заходи, аби свою освіту продовжував далі» [30, с.2]. 1896 року 14-літній Іван разом з мамою направився пішки до Києва, де успішно склав іспити до першого класу військово-фельдшерської школи. Займався дописами до преси. У 15-річному віці опублікував краєзнавчу замітку про життя селян Брусилова. У 1900 р. закінчив навчання і почав працювати у Київському військовому шпиталі. Відчуваючи пробудження національної свідомості, вирішив стати студентом університету св. Володимира, а потім вибрати відповідне місце в суспільній ієрархії.

Не маючи освіти, яка давала право на вступ до вишу, вирішив скласти екстерном іспити за курс середньої школи в Острозькій гімназії. Для цього брав платні уроки у репетитора. У 1903 р. склав успішно іспити і отримав атестат, вступив на медичний факультет університету св. Володимира, куди його спрямували відповідно до раніш отриманого фаху, а потім, за сприяння декана, перевівся на історико-філологічний. Наступного року його відрахували з вишу через несплату коштів за право навчання. Утім велике бажання вчитися і сприяння його наставників сприяли відновленню статусу студента, а виборення Кирило-Мефодіївської стипендії зняло потребу вносити щомісячну плату на рахунок університету [27 с.74-75].

Виявляв зацікавленість українознавчими проблемами, готував ґрунтовні наукові розвідки, які оголошував на семінарі у професора В.П.Перетця. З 1905 р. співпрацює з україномовною пресою. Публікує наукові праці. 1909 р. закінчив університетський курс з дипломом I-го ступеня. Виконав кандидатську роботу «"Ключ розуміння" Іоанікія Галятовського», після чого був рекомендований до зарахування професорським стипендіатом. Однак це питання вирішилося не відразу через характеристику, яку професор Т.Д.Флоринський подав на випускника І.І.Огієнка попечителеві Київської шкільної округи. На

захист молодого вченого публічно виступили відомі українські діячі, чимало впливових людей. Доки вирішення цього питання «зависло», працював в різних приватних середніх школах Києва.

Нарешті у січні 1910 р. його затвердили професорським стипендіатом по кафедрі російської мови і літератури університету св. Володимира. Але це повідомлення отримав лише у березні. Науковим керівником було призначено професора В.П.Перетця. Згадуючи у 1930-х рр. про ту перипетію, І.І.Огієнко помилково заявить, що його науковою спеціальністю була «російська й українська мова й література» [27, с.79; 30, с.2]. У 1910-1912 рр. паралельно навчається на Вищих педагогічних курсах, розвиваючи свій науковий світогляд. Київський цензор С.М.Щоголев у 1912 р. у праці, присвяченій українському сепаратизму, назвав молодого вченого «патентованим українцем», талановитим учнем професора В.П.Перетця, який намагався розвинути свою українізаторську діяльність [41, с.160, 175, 341-342]. Особливо непокоїло царського наглядача за друкованим словом українофільські публікації І.І.Огієнка в газеті «Рада» під заголовком «Вчімося рідної мови». Утім репресивних наслідків щодо вченого не було: його піддав критиці горезвісний «Києвлянин».

У квітні 1915 р. склав магістерські іспити, прочитав дві вступних лекції і отримав право працювати в університеті приват-доцентом. Утім, через евакуацію майже усіх факультетів, крім медичного, до Саратова, розпочати викладацьку роботу зміг лише восени 1916 року, коли евакуйована частина університету повернулася до Києва (викладав курс «Історія східно-слов'янського наголосу»). До тих пір викладав російську мову на літніх повітових курсах для вчителів вищих початкових шкіл у Радомишлі, успішно працював над відкриттям у Брусиліві вищої початкової школи, формуванням її педагогічного колективу і належним оснащенням, за що отримав звання почесного попечителя цього осередку освіти. Крім того, обійняв посаду вчителя російської мови у шостій Київській державній чоловічій гімназії, увійшов до правління споживчої кооперації на Лук'янівці, що у Києві, де посів місце секретаря [27, с.84]. Продовжував працювати у кількох громадських об'єднаннях – київській «Просвіті», Науковому товаристві ім. Т. Шевченка у Львові, Товаристві Нестора-літописця і Українському науковому товаристві у Києві, Товаристві любителів давньої писемності у Петрограді, був одним із редакторів «Записок Українського Наукового Товариства у Києві».

Лютнева революція, яка суттєво вплинула на становище поневолених народів в Росії, скасувала низку попередніх царських

заборон, зокрема на рідне слово і національно-патріотичну тематику. І.І.Огієнко брав участь у різних українські заходах, де лунала рідна мова і обговорювалися перспективи українців, причому не лише у Києві. У квітні його запросили в Радомишль і виступити з лекцією перед членами місцевої спілки народних учителів про українство, його вікову боротьбу і потребу вивчення історії України [20, с.219]. У національному відродженні вчений посідав усе більш вагоме місце. Зокрема, підготував і видав для учительства працю «Рідна мова в українській школі». У ній він переконував: «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її скарб. І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане й національності, і вона розпорозиться поміж дужчим народом... Ми повинні більше знати свою мову, бо завше в силі того знання і сила національного руху, сила національного самоусвідомлення» [22, с.17-20]. Ці слова посилювали активність українців.

Тоді ж вийшла з друку ще одна невеличка праця І.І.Огієнка, присвячена відродженню і потребі якомога більшого поширення рідної мови. У ній акцент зроблено на опануванні її у різних верствах суспільства. Сподіваючись на загальне вивчення української мови, передусім у державних і громадських школах, він склав програму її викладання, а також покажчик відповідної літератури, додав до них історію і закон українського правопису, а також орфографічний словник [21, с.18].

Першу відозву Центральної Ради «До українського народу» від 9 березня 1917 р., в якій йшлося, зокрема, про «заведення рідної мови по всіх школах, од нижчих до вищих...» [31, с.38], він сприйняв як початок довгоочікуваного відродження національної освіти, як керівництво до дії, і вже у квітні розпочав виклади курсу історії української мови студентам історико-філологічного факультету університету св. Володимира власне українською мовою, щоправда, без отримання на те офіційного дозволу від свого керівництва. Такий же крок зробив професор-українець І. В. Шаровольський. Проте, більшість професорської корпорації найпотужнішого і водночас зрусифікованого університету в Україні зустріла ініціативу своїх колег шаленим спротивом [30, с.53]. Вони не сприймали «незаконну» українську мову, підтримуючи професора Т.Д.Флоринського, який упродовж десятиліть «доводив», що такої мови просто не існує, а тому,

мовляв, і нічого дискутувати про її використання в університетській практиці [34, с.340-341].

Про неприпустимість запровадження української мови у вищих йшлося, зокрема, у горезвісному колективному «Протесті ради університету св. Володимира», прийнятому в липні 1917 р. Російська професура в Україні не переймалася гострими економічними проблемами за Тимчасового уряду, продовженням непопулярної у народі участі Росії у Першій світовій війні, погіршенням становища трудового люду; її у першу чергу сильно непокоїло те, що «керівники українського руху (Центральної Ради. – Авт.) прагнуть, - на їх думку, - до повної політичної відчуженості і відокремлення від решти Росії тих областей, які вони називають українськими», а також намагаються надати українській мові статус державної, відчинивши для неї двері у навчальні заклади [33, с.6-7]. Останній напрям розцінювали як справжню нісенітницю, адже, на переконання професури, української мови як органічного продукту історичного розвитку і засобу внутрішньо національного спілкування не було, немає і не може бути, бо вона «штучно витворена з певним і явним розрахунком на те, аби зробити її якомога не схожою на загальноросійську мову...» [33, с.7].

З надією на початок українізації закладів вищої освіти в Україні сприйняв І.І.Огієнко рішення двох всеукраїнських учительських з'їздів (квітень і серпень 1917 р.). На останньому він виголосив доповідь про вивчення в школі рідної мови. А під час засідання секції діячів вишів, що працювала на з'їзді під головуванням М.С.Грушевського, доповів про «Найперші завдання української філології» [21, с.262].

Перебуваючи під враженням форуму, зокрема, його звернення до Центральної Ради посприяти, «щоб у вищих школах на Україні були заведені виклади курсів на українській мові» [1], 17 серпня І.І.Огієнко направив до крайового органу влади свою записку «Про українські катедри. На увагу Центральній Раді», де передусім привернув увагу до можливості появи чотирьох українознавчих кафедр (української мови, літератури, історії України та історії західно-руського права) в усіх трьох російських університетах України – св. Володимира, Харківському і Новоросійському, дозвіл на відкриття яких дало Міністерство народної освіти ще на початку революції. Автор записки наголосив, що «українські катедри мають велику вагу в нашій національній житті. Українські катедри будуть нам тими першими огнищами, що стоятимуть на сторожі коло рідної культури. Це будуть перші й націнніші щаблі до нової українізації університетів на нашій рідній землі» [36, арк.51].

З'ясувавши призначення цього нововведення, розмірковував над його можливими перспективами: «Українська кафедра стане осередком відомої науки, буде провадити цю науку вперед, вестиме її на користь та на спожиток рідному краю. Коло кафедри згуртується вся наша молодь, що завше бажає оддати свої сили рідній Україні. Розпочнеться велика культурна праця в самосу університеті – піде робота і поза Університетом, проте й там осередком стане українська кафедра. Українські семінарії розпочнуть культурну наукову роботу не тільки в самоу Університеті, але й поза стінами його, і до їх [них. – Авт.] пристануть, крім студентів, і всі [ті], хто офіційно не можуть працювати в Університеті. Такі семінарії та гуртки знаходяться коло вивчення нашої мови, літератури, нашої історії та права» [36, арк.51].

Наголосивши на значенні українознавства для підготовки студентів, І.І.Огієнко з гіркістю констатував, що «українських кафедр нема, і не тільки нема, але й не відаємо, коли будуть». Підстави для такого невтішного прогнозу давав, зокрема, університет св Володимира, який замість кафедр запровадив приватні (необов'язкові) курси з українознавства, на яких мали викладати не професори, а приват-доценти. Тому вчений пропонував Центральній Раді здійснити такі невідкладні заходи: 1) «негайно подбати, аби якнайшвидше закласти українські кафедри, - справжні кафедри з повною програмою, повною кількістю годин, з відомим офіційним штатом, як то єсть на кожній кафедрі»; 2) подбати, аби ці кафедри було заведено ще в цьому [осінньому. – Авт.] семестрі – тоді студенти зможуть одразу ж взятись за українську науку та свою спеціальність...»; 3) допустити до українознавчих кафедр приват-доцентів, як це зроблено на історико-філологічних факультетах Пермського, Саратовського і Томського університетів [36, арк.54]. Вирішальну роль у вирішенні цієї проблеми І.І.Огієнко відводив Центральній Раді. Пропозиції вченого не були прийняті до виконання очільниками українського руху – про них ніхто офіційно не наголосив ні на засіданнях Малої Ради, ні під час виступу у пресі, бо, як пізніше наголошував М.С.Грушевський, «українська наша влада так і не здужала б провести українізацію вищої школи. Занадто багато було все-таки побожного страху перед різними фетишами старого ладу» [3, с.131].

Така активність молодого науковця висувала його на вищі щаблі українського життя, забезпечила йому членство в Товаристві шкільної освіти, а також в Генеральній шкільній раді, яка була дорадчим органом Генерального секретарства освіти Української Центральної Ради.

3 червня І.І.Огієнко прилучився до справи організації в Києві Українського народного університету, увійшовши до складу комісії із заснування цього вишу і разом з іншими українськими науковцями мав доручення виробити проекти штату і навчального плану історико-філологічного факультету [4]. З цим справилися вчасно. У блоці українознавчих дисциплін, які належало у недалекому майбутньому вивчати студентам-філологам, значилася й історія української мови, викладання якої доручать І.І.Огієнку [5; 25, с.2]. А 24 вересня його обрали на посаду секретаря історико-філологічного факультету, яка була другою після деканської [25, с.3].

На святі офіційного відкриття Київського народного українського університету (КНУУ), яке відбулося 5 жовтня, І.І.Огієнко, за дорученням керівництва вишу, виступив перед професурою, студентами і багаточисельними гостями з лекцією на тему «Українська культура», яка мала змістовний історичний ракурс. До культурних надбань революційної доби лектор відніс і появу КНУУ, якому побажав освітлювати українцям шлях у майбутнє. Промова викликала велике захоплення присутніх. За згодою лектора, Генеральний секретар військових справ С.В.Петлюра розпорядився видрукувати її текст 100-тисячним накладом і розповсюдити серед бійців українізованих частин російської армії для підвищення рівня їх національної свідомості. Це було зроблено у найкоротший час, що додало Огієнку авторитету в українських колах [28, с.31].

Сам факт відкриття українського університету вчений сприйняв як довгоочікувану, велику подію національного значення. Відтепер домагання науковців щодо відкриття кафедр українознавства, на перший погляд, немов би втратили свою доцільність. Однак цюва КНУУ насправді не знімала з порядку денного завдання щодо українізації старої вищої школи, яку в нових історичних умовах треба було поставити на службу культурним інтересам і майбутньому українського народу. Тож виконання рішення російської влади про відкриття українознавчих кафедр та ідея заснування паралельних кафедр в тодішніх державних університетах, яку обстоював І.І.Огієнко та інші представники наукової спільноти, залишалися актуальними і надалі.

У КНУУ Іван Іванович став членом ради лекторів і входив до складу таких комісій, як бібліотечна та розбудови мережі українських народних університетів, з великою увагою стежив за станом національної освіти, ставленням професорських корпорацій російських вищих шкіл в Україні до процесу національного відродження після проголошення УНР, вважав, що українська влада зможе якнайповніше

забезпечити розвиток паростків національної вищої освіти до належно організованої системи, яка відповідатиме інтересам українців, потребі їх майбутнього входження до сім'ї європейських народів. Він був свідомий того, що в молодій, нестабільній державі, з нерозвинутими інститутами влади, виправити успадковане від російського режиму становище в галузі освіти досить складно. Бачив він і той опір, який чинила українізації і російська професура, і педагогічні колективи шкіл, і значні групи зрусифікованого міського населення. Тому і обстоював необхідність твердого державного курсу на створення усіх ланок національної освіти – від нижчої до вищої.

Як член комісії з розбудови мережі українських університетів, приват-доцент І.І.Огієнко 22 березня за ст. ст. (4 квітня за н. ст.) 1918 р. побував в складі делегації київських вчених (очолював ректор КНУУ І.М.Ганицький), що прибула до Кам'янець-Подільського з метою експертизи підстав, зафіксованих у зверненні Кам'янецької міської думи до Міністерства народної освіти УНР про заснування вищої школи в адміністративному центрі Поділля. Разом з іншими делегатами він оглянув будинки, у яких можна було розмістити заклад, земельну ділянку під будмайданчик, де планували звести навчально-лабораторні корпуси, житлові будинки для професури і студентську бурсу, з'ясував рівень місцевого наукового-педагогічного потенціалу, бібліотечні фонди різних губернських установ і закладів. Взяв участь у спільному засіданні університетської комісії міської думи і київської делегації, під час якого висловив міркування щодо структури майбутнього вишу, обсягу прийому студентів і слухачів підготовчого відділення, доцільності відкриття богословського відділення історико-філологічного факультету тощо. У найбільшому міському залі виголосив яскраву лекцію про українську культуру, яку схвально сприйняли сотні слухачів [28, с.239]. Місцеві діячі, після спілкування з членами делегації, висловили побажання, щоб ректором майбутнього університету став 36-річний Огієнко. Як згадувала свідок тодішніх подій О.М.Пашенко, «в цей приїзд делегації Кам'янець душею почув і вибрав першого ректора свого Університету проф. Ів. Ів. Огієнка. Як українці «просвітяне», так й гласні Думи зрозуміли, що тільки тоді, коли Ів. Ів. Огієнко візьметься за цю надмірну тяжку справу, вона буде доведена до кінця» [31, с.6]. Так було покладено початок залученню молодого науковця і активного діяча національного відродження до безпосередньої реалізації цього університетського проекту.

Після гетьманського перевороту українська влада не відмовилася від заснування університету в Кам'янці-Подільському. 18 травня 1918 р. рада лекторів КНУУ обрала І.І.Огієнка відповідальним за відкриття

цього вишу як філії КНУУ. А через 4 дні, 22 травня, той же орган висловився за те, щоб вважати «відповідального за відкриття» «ідентичною [особою] з в.о.ректора університету», але не філії київського вишу [6]. З того часу на вченого були покладені обов'язки щодо вирішення багатьох непростих питань, які стосувалися заснування першого вишу на Поділлі. У пригоді йому став досвід, пов'язаний із заснуванням та діяльністю КНУУ. 19 червня, міністр освіти М.П.Василенко ввів в.о.ректора до складу комісії із заснування вищих шкіл і наукових інституцій, якою керував академік В.І.Вернадський (для участі у розгляді питань, що стосувалися саме Кам'янець-Подільського університету). За дорученням цієї комісії І.І.Огієнко 5-6 липня побував у Кам'янці-Подільському, звідки привіз ціні підтверджувальні документи: ухвалу міської думи про асигнування на потреби вишу 1 млн крб., а також низку рішень про виділення під будівництво закладу 100 дес. громадської землі, передачу університетові (до збудування власних приміщень) триповерхового будинку середньої технічної школи, склад університетської комісії (її очолив І.І.Огієнко), яка маза зайнятися проведенням ремонтних робіт в отриманих приміщеннях; ухвалу губернського народного зібрання – про асигнування в розпорядження Міністерства освіти на потреби Кам'янець-Подільського університету 1 млн крб. сумарно на 3 роки [26, с.92]. Ці документи значно пришвидшили вирішення університетського питання в комісії В.І.Вернадського. І.І.Огієнка залучили також до роботи підкомісії з вироблення переліку факультетів. За її активної роботи 26 липня 1918 р. комісія погодила остаточний варіант законопроекту про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету, який передала до Міністерства освіти й мистецтва для внесення на засідання Ради Міністрів Української Держави [33]. 5 серпня текст зі змінами було ухвалено, а через 12 днів його затвердив гетьман Павло Скоропадський. У цій перемозі була певна частка зусиль і в.о.ректора К-ПДУУ. Щасливий І. І. Огієнко того ж таки дня, з неприхованим радісним хвилюванням і великим піднесенням, телеграфував заступнику голови університетської комісії П.М.Бучинському: «Гетьман затвердив Університет. Слава Україні! Слава робітникам щирим! Скоро приїду, привітаю місто» [9].

Цей день припав на 3 вересня. Керівника вишу пишно зустріли на вокзалі. Під час засідання університетської комісії він повідомив зміст закону, розмір кошторису, доповів по хід вирішення питання про заснування богословського факультету. Члени комісії винесли своєму голові «подяку і славу». Основні питання, над якими працювали

присутні, - це проведення ремонту університетського будинку, технічний стан якого був незадовільним, придбання меблів, заснування для студентів їдальні і бурси, а також підготовка до урочистого відкриття закладу. У зв'язку з цим планом склад комісії поділили на три підкомісії, кожна з яких отримала свої завдання.

У наступні дні І.І.Огієнко займався невідкладними проблемами, зокрема розмежування приміщень навчального корпусу і флігеля між університетом і середньою технічною школою, організацією ремонту аудиторій, кабінетів і коридорів, створенням товариства допомоги незаможним студентам, підготовкою сценарію свята відкриття вишу. Було визначено, коли відбудеться ця подія – 22 жовтня, у вівторок. У зв'язку з цим було запропоновано оголосити його неробочим у школах міста. Губернській і міській управам він запропонував «скласти відповідні постанови та прохання про святкування в цей день інституцій м. Кам'янця», а в школах міста «прочитати лекції учням про значення університету для освіти і взагалі для життя народу» [10]. На пропозицію ректора вирішили запросити на урочистості 500 видних державних, політичних і культурних діячів України, представників зарубіжних наукових і просвітницьких організацій, вищих начальних закладів, національних об'єднань тощо.

Голова університетської комісії контролював хід робіт з підготовки до святкового дня і початку першого навчального року. Важко вирішувалися матеріально-технічні питання. Через це Огієнку довелося пробиватися на зустріч до гетьмана Павла Скоропадського. Зроблено це було під приводом необхідності запросити його на урочистості з нагоди відкриття К-ПДУУ. Повернувшись до Києва, всіляко рекламував свій виш, вміщував у всеукраїнській пресі матеріали про нього, а також запрошення до української громадськості взяти участь у майбутніх святкових заходах.

А тим часом вирішувалося питання про офіційне призначення І.І.Огієнка на посаду ректора. У пакеті поданих міністру освіти і мистецтва документів був список його наукових і навчально-методичних праць, який нараховував 58 позицій (за мірками тих часів, це був досить гарний доробок). 12 жовтня з'явився наказ по Міністерству освіти й мистецтва, №167, за яким професор Київського державного українського університету, приват-доцент університету св Володимира Огієнко Івана Іванович командировувався з 1 липня 1918 р. (з цього часу розпочиналося фінансування вишу) терміном на 3 роки для виконання обов'язків ректора К-ПДУУ, із залишенням на попередніх науково-педагогічних посадах, без отримання за це платні [19, с.238, 242-245]. Через два дні він із сім'єю (дружина і двоє

малолітніх синів) прибули до Кам'янця-Подільського, де усі сили спрямував на завершення ремонтних та інших робіт, розв'язання тих питань, до яких приступив раніше.

За весь період ректорування Огієнку вдалося більш-менш успішно справитися з низкою існуючих проблем, зокрема, із заповненням штату підготовленими для роботи в українському вищій науково-педагогічними працівниками. До початку 1918-1919 навчального року він зумів залучити порівняно невелику групу вчених, які обслуговували потреби двох, а через неповних два місяці – трьох факультетів. Корпорацію професорів і приват-доцентів утворили, крім самого І.І.Огієнка, професори П.М.Бучинський (Кам'янець-Подільський), К.В.Широцький (Київ), В.І.Петр (Ніжин), В.О.Біднов (Катеринослав), приват-доценти М.О.Драй-Хмара, Л.Т.Білецький (обидва з Києва), І.П.Крип'якевич, С.Балей (обидва з Галичини) [19, с.237-238]. Із врахуванням двох асистентів, станом на 22 жовтня кількість викладачів становила всього 13 осіб [11].

Збільшення чисельності науково-педагогічної корпорації відбулося у січні 1919 р., коли міністр народної освіти І.І.Огієнко (за ним залишалася посада ректора К-ПДУУ) призначив 16 осіб з Києва, Катеринослава, Одеси, Харкова професорами і приват-доцентами. До 26 квітня, часу звільнення з керівного поста у Міністерстві народної освіти, він встиг залучити до викладацької роботи ще 4 науковців.

Повернувшись до виконання ректорських обов'язків, І.І.Огієнко, за підтримки наступних міністрів народної освіти, у липні-жовтні 1919 р. зумів збільшити викладацький штат на 34 особи, у т.ч. і трое прикомандированих працівників Київського державного українського університету. Влітку 1920 р. загальна чисельність професорів, приват-доцентів, лекторів, асистентів і професорських стипендіатів становила 65 осіб [24]. З початком 1920-1921 н.р. кількість ставок науково-педагогічних працівників в університеті зросла у зв'язку з переведенням студентів на вищі курси. Утім, через від'їзд за кордон ректор не брав участі у заміщенні вакансій.

Велику увагу приділяв формуванню студентського контингенту: у пресі розміщував оголошення про прийом юнаків і дівчат різних національностей на навчання, проводив бесіди з майбутніми студентами, працював у складі комісії із зарахування абітурієнтів. Наприкінці 1918 р. на трьох факультетах вже нараховувалося 414 дійсних студентів і вільних слухачів, а у травні 1919 р. - 493 особи. Другий навчальний рік позначився зростанням студентського контингенту до 1393 осіб [7; 17, с.210]. Переважна більшість з них належала до незаможників і гостро потребувала матеріальної

допомоги від своїх родин і держави. Через її малозначність, а часто і відсутність, хлопці і дівчата змушені були працювати поза університетом, щоб заробити на життя, затримували внесення плати за право навчатися. Щоб якось їм допомогти, міністр І.І.Огієнко наказав звільнити від цієї повинності до 30% студентів, чим певною мірою полегшив їм існування [38].

До університетської молоді ставився надзвичайно толерантно, бачив у ній майбутнє України. У своїй святковій промові 22 жовтня 1918 р. він наголосив, що «наша мета і науковий дослід, і виховання молоді. Університет виховуватиме українську інтелігенцію, ... буде вселяти любов до інших народів»[19, с.119]. Тоді ж він заявив, що відмовляється від своєї ректорської платні, яка стане першою стипендією для когось із сільської бідноти, що здобуватиме вищу освіту в університеті [18, с.87]. Тим самим І.І.Огієнко натякнув на своє селянське походження, розуміння важкого матеріального стану селянства, показав приклад жертвності у підтримці студентства, який варто було наслідувати небайдужим до українських справ громадянам та інституціям. Ще до відкриття вишу він надіслав органам міського і земського самоврядування своє звернення, де наголосив на гострій проблемі матеріального забезпечення молоді. «...Небувала дорожнеча життя надзвичайно впливає на зменшення академічної праці нашого студентства – бо йому доводиться марнувати свій час тільки на відшукування хліба насущного, забуваючи про хліб духовний». Через це просив відповідні інституції «негайно допомогти незаможному студентству і дати йому можливу змогу нормально вести своє навчання», виділивши певну суму «на стипендії незаможним студентам» [18, с.76-77]. На цей заклик відгукнулися щонайменше 6 повітових земств двох регіонів. Згодом, у 1919 р., до них приєдналася Подільського губерньська народна управа, яка профінансувала 46 стипендій (кожна – по 1200 крб.). Загалом кількість стипендіатів зростала. Упродовж двох навчальних років фінансову допомогу від держави, земств і приватних осіб отримали 153 студенти, що було явно мало, та й розмір їх не задовольняв молодь [17, с.330]. Це добре усвідомлював й сам ректор, який відкрито заявляв, що «наша університетська допомога та стипендії не такі великі, щоб студент міг цілком прожити на них» [18, с.168]. Тому докладав зусиль до збільшення матеріальної підтримки молоді державою. Вже у лютому 1920 р., коли він виконував обов'язки представника вищої української влади у Кам'янці-Подільському, на підтримку університету (переважно на допомогу студентам) було виділено 2,4 млн крб.

Завдяки цьому до кінця червня 109 студентів отримали переважно одномісячні стипендії і одно-двомісячні грошові допомоги [17, с.331].

Особливою турботою ректора було відкриття і робота студентської їдальні, яка обслуговувала молодь за доступними цінами. Позику на її утримання надавала держава. Лише у березні 1920 р. на безкоштовні і дешеві обіди було виділено 150 тис. крб. Наступного місяця ця сума зросла удвічі. З грудня 1919 по травень 1920 рр. їдальня отримала загалом 675 тис. крб. [23, с.4]. Але цих коштів було замало. Привертаючи увагу міністра народної освіти П.І.Холодного до цього питання, він наголошував, що студентством «ніхто не піклується, воно голодає і, не маючи засобів до життя, розбігається». В інтересах держави просив негайно організувати певну допомогу незможникам, посприяти поверненню їх в аудиторії [38]. На жаль, через погіршення воєнно-політичної ситуації у державі заява не дала поштовху до вироблення відповідного закону і збільшення коштів на підтримку майбутніх фахівців.

Ректор неодноразово ставив питання про покращення матеріальної підтримки науково-педагогічним, навчально-допоміжним і технічним працівникам, часто нагадував керівництву вищої виконавчої влади про необхідність перегляду оплатних норм цим категоріям через значне прискорення інфляційних процесів. Поєднуючи роботу у виші з державно-управлінською, І.І.Огієнко час від часу добивався від уряду підвищення рівня зарплат, яке, проте, не встигало за ростом цін на споживчому ринку. Щоб посприяти виживанню членів трудового колективу, правління вишу на чолі з ректором дозволило виділити частину університетської землі під городи бажаним працівникам. Іншим позитивним кроком того ж органу стало рішення про реалізацію продукції із зразкового університетського городу за цінами, нижчими від ринкових. І, нарешті, щоб мати дешеве борошно, керівництво закладу вирішило засіяти 40 дес. ярими зерновими. Доступність цін, які у тих умовах були мінімальними і не покривали затрат на обробіток землі та вирощення культур, мала вирішальне значення для придбання харчів. Але керівництво вишу йшло на такі збитки, щоб зберегти колектив. Як наголошує архівне джерело, «коли коло двох тижнів деяким служачим університету не було що їсти, ... город ... дав їм городину» [16].

Значною була роль І.І.Огієнка у забезпеченні закладу необхідною матеріально-технічною базою. Після призначення на посаду керівника вишу вирішення цього питання стало одним з головних у його діяльності. Коли виділений для розміщення університету будинок потребував негайного ремонту, ректор довів державним управлінням у

столиці необхідність виділення для цього спеціальних коштів. Так з'явився закон про аксигнування державою 60 тис. крб. для проведення ремонтних робіт. Щоправда, кошторис вимагав аж 119 тис. крб. Для покриття дефіциту І.І.Огієнко домовився з керівником Подільської губерньської народної управи про безкоштовне виділення на ремонтні роботи будматеріалів із земських складів. Крім того, звернувся до ліквідаційних комісій майна колишньої російської армії, яке залишалося на території України, з проханням виділити на потреби закладу частину різних дефіцитних матеріалів, які неможливо було купити на ринку. З цього та інших питань ректор двічі побував на аудієнції у гетьмана Павла Скоропадського, після чого чиновники отримали від нього відповідні вказівки про допомогу К-ПДУУ [8]. Зрештою, за стислий період вдалося завершити ремонт і представити оновлений будинок сотням гостей під час святкових заходів..

Для розвитку вишу потрібно було значно більше навчальних площ. Працюючи міністром освіти, І.І.Огієнко видав наказ про передачу усіх приміщень будинку, в якому працювали два навчальні заклади, а також флігель в розпорядження університету, до зведення власних корпусів [39; 40]. З великими труднощами було вирішено питання про залучення споруди місцевої другокласної жіночої духовної школи до університетської бази [12]. За державні кошти, виділені управлінням головноуповноваженого І.І.Огієнка, університет придбав два невеликих будинки, які використовувалися для допоміжних цілей. Започаткували перші кроки із спорудження власних навчальних і навчально-лабораторних корпусів.

Як викладач і науковець, ректор постійно працював над розвитком університетської фундаментальної бібліотеки, яка, завдяки його великим старанням, ще до початку першого навчального року нараховувала 2 тис. примірників. Щоб поповнити фонд, звертався з відповідним проханням до різних наукових структур, університетів, духовної академії, видавництва, приватних осіб. Сам пожертвував бібліотеці 114 різних книг. Його приклад наслідували колеги-професори, приват-доценти, лектори, асистенти. Чимало видань вдалося купити. Загалом станом на жовтень 1920 р. бібліотечний фонд зріс до понад 33 тис. примірників українською, російською, різними європейськими мовами [15], що було досить непоганим результатом.

Оскільки навчальний процес проводився українською мовою, а відповідної літератури гостро не вистачало, то цінною виявилася подана ректором ідея опублікувати тексти лекційних курсів для потреб студентів. І.І.Огієнко був одним з перших професорів, які показали приклад. Загалом вдалося опублікувати 25 таких видань., які

стосувалися різних навчальних дисциплін практично на всіх 5 факультетах. Готували тут й іншу літературу, присвячену окремим питанням навчальних планів, творчості українських письменників тощо, доступну студентському загалу. У 1919-1920 н.р. побачили світ щонайменше 13 таких книг і брошур. Тексти окремих підручників перекладалися українською з європейських мов, що давало змогу певною мірою врахувати зарубіжний навчально-методичний досвід. Чекали своєї черги на друк щонайменше 10 рукописів підготовлених посібників [17, с.281-284].

Студенти віддавали належне професорові-керівникові за його високу науково-педагогічну майстерність, захоплювалися високим методичним рівнем його лекцій з історії української мови. Як університетський лектор, він деб'ютував під час відкритої ним серії вступних лекцій, що було обов'язковою умовою допуску прийнятих на роботу професорів і приват-доцентів до викладання лекційних курсів. Викладаючи обов'язкову дисципліну, він намагався максимально зацікавити аудиторію, дати їй необхідну суму знань, яка мала стати основою для збагачення під час самостійної роботи, при підготовці до практичних занять. Один із студентів пізніше так відгукувався про свого професора: «Особливо ж імпонували нам лекції самого ректора університету проф. Огієнка з української мови. Під його науковою аналізою та цікавою манерою викладав наша мова, така собі звичайна та часами навіть банальна, оживала і, на превелике для нас диво, виростала в поважний об'єкт наукового дослідження та аналіз поряд інших братніх (і не дуже братніх) мов слов'янських народів. Цікава порівняльна метода розгляду мов, посилення на стародавні санскритські джерела, широке використання етнічних відмінностей, все нам імпонувало і сповняло гордість за той скарб, що маємо та нічого про нього не знали. Гарячими оплесками винагороджувала аудиторія кожного разу цього улюблено всіма професора» [2, с.25].

Через неволодіння українською мовою частиною студентів, як правило, представниками національних меншин, на пропозицію І.І.Огієнка Міністерство народної освіти запровадило обов'язковий іспит з цієї мови, яким передбачалося виявити елементарні знання і уміння для того, щоб можна було на достатньому рівні засвоїти дисципліни, на які записалися майбутні фахівці. Цей захід загалом не сподобався тим, хто мав пройти це випробування, утім загалом він мав позитивне значення, так як посприяв кращому засвоєнню професійних програм, про що засвідчують позитивні оцінки у студентських книжках молоді, що не належала до титульної нації (таких було близько 20%).

Одним із найбільш значущих кроків керівника вишу, який був переконаний у необхідності поєднувати освітню і науково-дослідну діяльність, стало заснування наукового товариства з числа осіб професорсько-викладацької корпорації. Воно складалося з двох секцій – гуманітарних і точних наук (сумарно засідали 44 рази) і користувалося значним авторитетом як у виші, так і місті. Ректор доклав зусиль для вироблення і ухвали статуту цього об'єднання, запропонував видавати «Записки Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету». У підсумку світ побачили лише два із 8 запланованих томів. Сам ректор, маючи обмаль часу через зайнятість ще й роботою в органах державного управління УНР, у 1918-1920 рр. зумів опублікувати курс лекцій для студентів-філологів, 5 різних посібників для загальноосвітньої школи, одну наукову статтю. Крім того, він брав активну участь у наукових дискусіях, реалізовував проєкт із оснащення університетської друкарні українським, слов'янським і латинським шрифтами (за останнім відрядив двох вчених за кордон). Для активізації наукової роботи вчених організував для кожного з них по півпуда дефіцитного білого друкарського паперу [14].

Університет за І.І.Огієнка активно підтримував національне відродження, виступав на захист всього українського. Сам керівник брав безпосередню участь у державному управлінні (міністр народної освіти, міністр ісповідань, головноуповноважений уряду УНР). У закладі відзначили другу річницю І Універсалу Української Центральної Ради, взяли участь у заходах із присяги Директорії, уряду і війська УНР на вірність українському народові (ректор присягнув від імені професорсько-викладацької корпорації).. Делегація вишу на чолі з І.І.Огієнком взяла участь у роботі Державної наради, яку у Кам'янці-Подільському провели керівники УНР. Як міністр, Іван Іванович підписав звернення до українського народу із закликом підніматися на бій проти денікінської загрози; як ректор, ініціював ухвалу ради професорів «Звернення до світових держав з протестом проти нищення генералом Денікіним української культури». У пресі викладачі розміщували матеріали, присвячені самостійній Україні. На базі університету були проведені курси підготовки волосних інструкторів-інформаторів для 6 повітів, курси для місцевих священиків з метою переходу на українську вимову богослужбових текстів. Професура читала публічні лекції для робітників, ремісників, держслужбовців, військовиків та інших груп зацікавлених громадян, розширюючи їх світогляд і переконуючи у необхідності захисту всього українського. У

цьому активну участь брав керівник єдино діючого українського державного університету [17, с.353-354, 357].

Як голова Подільської управи Українського Червоного Хреста, дбав про підготовку на базі університету сестер-жалібниць для військового часу, ревізував стан військових шпиталів, ініціював збір коштів на підтримку хворих і поранених козаків Дієвої армії УНР. Нмагався розбудувати червонохрестівські організації у всіх повітах регіону, щоб у разі примножити збір матеріальної допомоги для постраждалих від воєнних дій.

Професор І.І.Огієнко дбав про захист пам'яток української старовини, архівних комплексів, ініціював створення університетського архіву, який взяв на збереження сотні цінних архівних джерел з історії Поділля, зокрема кількатомну слідчу справу народного ватажка Устима Кармалюка (Карманюка). За його участі було відкрито багатий цінними експонатами кабінет (музей) мистецтв, який нараховував понад 3 тис. одиниць зберігання. Сам ректор передав сюди свою нумізматичну колекцію, яка нараховувала 135 монет з різних країн світу [13].

Ректор сприяв розвитку українського освітнього середовища: був почесним директором українських чотирирічних курсів для дорослих з правами для учнів середніх шкіл, згодом перетворених на гімназію (після їх закінчення випускники могли вступати до українського університету); сприяв відкриттю і роботі на базі університету дворічних учительських курсів з підготовки кадрів для вищих початкових шкіл; надавав різне сприяння у роботі Кам'янець-Подільському українському народному університету, який виконував роль науково-просвітнього закладу і давав знання для кілької сотень молодих людей, які не мали середньої освіти [17, с.424, 426, 430]

Працюючи у виші на найвищій посаді, І.І.Огієнко демонстрував величезну відповідальність за доручену державою справу, виявляв неабиякі організаторські якості, опановував демократичний стиль керівництва, який базувався на пріоритеті загальнонаціонального, державного над особистим, людиноцентризмі, повазі думки колективу і кожного його члена, розумінні значення освітнього чинника у прогресі країни, виявляв уміння співпрацювати з представниками національних громад, різних політичних орієнтацій, досягати певного компромісу, неухильно дотримуватися національного законодавства, зокрема основоположних принципів нової української вищої школи. Колеги ставилися до свого шефа загалом прихильно. Критику сприймав загалом спокійно, до похвали ставився без особливих емоцій, загалом не переоцінюючи значення власної керівної

діяльності. Ніколи не ставав на шлях помсти незгідним з його вказівками чи розпорядженнями. Не замінював собою інших працівників, цінував ініціативу, свіжі ідеї, темп втілення їх у життя. Не сприймав фальші у стосунках між людьми, намагався залучати до спільної праці усіх, особливо професіоналів, практикуючи як конкретні доручення, так і звіти про їх виконання, що посилювало персональну відповідальність і допомагало просувати справи уперед. У принципових питаннях демонстрував безкомпромісність. Його модель управління вишем у більш-менш завершеному вигляді не мала аналогів у тодішній університетській практиці, була досить продуманою, дієвою, перспективною і стосувалася не лише периферійного закладу, а й мала непересічне значення для будь-якого національного вишу.

Отже, невтомно працюючи над проектом заснування і відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету, а також очолюючи цей виш у 1918-1920 рр., І.І.Огієнко зарекомендував себе талановитим, ініціативним і невтомним діячем національного відродження, якому було під силу добитися розв'язання великого комплексу організаторських, кадрових, освітньо-методичних, фінансових і матеріально-технічних питань, сприяючи піднесенню української вищої школи на більш високий якісний рівень у складних кризових умовах, спричинених світовою війною і вторгненням російських армій, вимушеною мобілізацією усіх основних державних ресурсів для захисту національного суверенітету. В центрі уваги ректора була людина. Його багатогранна управлінська діяльність, яка включала в себе як роботу у виші, так і різних міністерствах та уряді УНР, допомогла К-ПДУ існувати безперервно упродовж більш як двох років в умовах збройної боротьби за Україну та її демократичну державу, сприяла виконанню вишем не лише своїх прямих функцій, а й яскравій ролі надійного осередка національного відродження.

Список використаних джерел і літератури

1. Вільна Українська школа: орган Всеукраїнської учительської спілки. 1917. Ч.1. С.33.
2. Гарба В. На розпутьях (до історії одного покоління). Нью-Йорк: УВАН, 1976. 214 с.
3. Грушевський М. Спомини // Київ: літерат.-художн. і громад.-політ. журнал письменників України. 1989. №11. С.24-35.
4. Державний архів міста Києва. Ф.Р-936. Оп.1. Спр.1. Арк.18.
5. Державний архів міста Києва. Ф.Р-936. Оп.1. Спр.1. Арк.45.

6. Державний архів міста Києва. Ф.Р-936. Оп.1. Спр.28. Арк.30зв-31.
7. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-302. Оп.1. Спр.5. Арк.2.
8. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.3. Арк.10, 35-35зв.
9. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.3. Арк.86.
10. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.5. Арк.22.
11. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.6. Арк.7.
12. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.27. Арк.1.
13. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.28. Арк.26 зв.
14. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.89. Арк.29-29 зв.
15. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.100. Арк.2.
16. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп.1. Спр.108. Арк.4.
17. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 644 с.
18. Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.): Документи. Матеріали. Світлина. Хроніка діяльності. / [Уклад. і автори статті С.А.Копилов і О.М.Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. 384 с.
19. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах / [Уклад. й автори статті С.А.Копилов, О.М.Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 848с.
20. Листування Івана Огієнка (1909-1921) / [Упоряд. та автор передм. В. Р. Адамський]. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. 687 с.
21. Ляхощкий В. І. Стешенко та І. Огієнко. Співпраця на ниві української освіти // Центральна Рада і український державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної Ради): Матеріали наукової конференції 20 березня 1997 року. Київ, 1997. Ч.ІІ. С.250-272.

22. Ляхощкий В.П. Просвітитель. Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2000. 528 с.:іл.
23. Наш шлях. Кам'янець-Подільський, 1920. 18 берез.
24. Наше життя: місячник. Кам'янець на Поділлі, 1920. Ч.1. С.23.
25. Нова Рада. Київ, 1917. 24 верес.
26. Огієнко І. Рідна мова в українській школі. Київ, 1917. 32 с.
27. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Рятуння України / [Упоряд., авт. передм. і комент. М.С.Тимошик]. Київ: Наша культура і наука, 2005. 464 с., іл. вкл.
28. Огієнко І. Українська культура. Академічна промова на одкритті Українського Народного Університету в Києві / Видання Укр. Військ. Генерального комітету. Київ: Друкарня Укр. Центр. Ради, 1917. 31 с.
29. Пащенко О. Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Наша культура. Варшава, 1935. Кн.5 (14). С.332-346..
30. Свято Поділля. Кам'янець на Поділлі, 1918. 22 жовт.
31. Тимошик М.С. «Лишусь навіки з чужиною...». Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. Вінніпег: Укр. Правосл. Собор св. Покрови; Київ: Наук.-видавн. центр «Наша культура і наука», 2000. 548 с.: іл.
32. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У двох томах / [Упоряд.: Верстюк В.Ф. (керівник) та ін.]. Київ: Наук. думка, 1995. Т.1. 589 с.
33. Университетские известия / Университет св. Владимира. 1917. №11-12. С.1-11.
34. Флоринский Т. Малорусский язык и «українсько-руський» літературний сепаратизм // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола: Сборник. Москва: Москва, 1998. С.330-384.
35. ЦДАВО України. Ф.2201. Оп.1. Спр.329. Арк.55.
36. ЦДАВО України. Ф.2581. Оп.1. Спр.10. Арк.51-54 зв.
37. ЦДАВО України. Ф.2582. Оп.1. Спр.187. Арк.4.
38. ЦДАВО України. Ф.2582. Оп.1. Спр.187. Арк.81-81 зв.
39. ЦДАВО України. Ф.2582. Оп.1. Спр.188. Арк.224.
40. ЦДАВО України. Ф.2582. Оп.1. Спр.224. Арк.19
41. Щоголев С.Н. История «украинского» сепаратизма. Москва: Имперская традиция, 2004. 472 с.

Sergey Kopylov, Alexander Zavalniuk

**Professor Ivan Ohienko - the first Kamianets-Podilskyi State
Ukrainian University rector (1918-1920)**

The results of previous researches of these authors about the administrative activity of the first Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University rector I. I. Ohienko in 1918-1920 are summarized.

The article deals with the complexity of the young leader organizational work, which deals with such areas as preparation of measures to establish higher education in the provincial center of Podillia, the development of a corresponding normative-legal basis for the university, personnel training of specialists, formation and growth of student contingents, increase of the number of educational specialties, creation and development of informational and educational-methodical base, organization and improvement of educational process, establishment of scientific and research work and publishing, support of state-building processes and educational sphere, protection of cultural-historical heritage of Ukrainian people, organization of material assistance to participants of educational process and technical workers.

The issue on the development of the rector's qualitative characteristics, the acquisition of a democratic style of leadership, as well as his contribution to the opening of the city and provision of conditions for the work of educational institutions of various types and the creation and development of the material and technical base of the university, are being discussed.

Key words: *Ivan Ohienko, Kamianets-Podilskyi State Ukrainian university, state laws, professorial teaching corporation, students, educational process, scientific life, public activity, material and technical base.*

Одержано 18 березня 2018 р.

УДК 378.4.091.113.093.5:94(092)"1946/1966"

А.Г. Філінюк

**Ректорська діяльність І.С. Зеленюка у Кам'янці--
Подільському: післявоєнні зрушення і осучаснення
державного педагогічного інституту (1946–1966 рр.)**

В статті на основі аналізу та осмислення комплексу джерел і літератури охарактеризовано майже 20-літню багатогранну діяльність директора (ректора) Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту Івана Степановича Зеленюка, що залишила визначний слід на скрижалях його історії. Зауважено, що посаду директора він обійняв у січні 1947 р. в умовах цілковитої відсутності належної навчально-матеріальної бази та кваліфікованого професорсько-викладацького складу, що пояснюється майже повною втратою викладачів, величезними руйнуваннями й матеріальними збитками в період Другої світової війни, а також виділенням мізерних коштів на їхнє подолання. До того ж, винятково складною була морально-політична обстановка в країні, викликана новою хвилею культу особи Сталіна і насадженням ідеологічних догм й тотального контролю за громадянами та посиленням наступу сталінізму на українську духовність і культуру.

Підкреслено, що новий керівник відразу ж визначив пріоритетні напрямки функціонування закладу й спрямував на їхню реалізацію статус депутата Верховної Ради СРСР, силу авторитету і багатий досвід управлінської і громадської діяльності. Завдяки особливій турботі про фахове зростання і низці вжитих заходів щодо стимулювання викладачів до складання екзаменів кандидатського мінімуму, навчання в аспірантурі, творчих відпусток, тривалого стажування тощо протягом 1940–60-х рр. було збільшено в 5 разів кількість викладачів і сформовано згуртований, працьовитий, високопрофесійний колектив, у складі якого були 2 доктори наук, професори і близько 40 кандидатів наук, доцентів. Головними критеріями в роботі з викладачами були рівень кваліфікації, добросовісність, здатність і вміння працювати з людьми, систематично вдосконалювати науково-теоретичний і методичний рівень. Роботу в колективі І. С. Зеленюк завжди вибудовував так, щоб кожний працівник мав для користі справи свободу вибору дій і засобів. Важливими були створення в колективі здорового морально-психологічного клімату, формування відносин на довірі, виявлення ініціативи і готовності працівників брати на себе відповідальність.

Важливі зміни відбулися в структурі закладу. Історичний, мовно-літературний і фізико-математичний факультети доповнили факультети фізичного виховання, підготовки вчителів початкових класів і загальнонауковий. Ключовим стало перетворення в 1948 р. учительського інституту в педагогічний із 4-річним терміном навчання.

Наголошено, що ректор найбільшу увагу приділяв розвитку та розбудові навчально-матеріальної бази інституту. Його багатолітніми зусиллями в 1949 р. інститут отримав 3-поверхове приміщення в Старому місті, у 1953 – стадіон прикордонників, у 1956 р. поповнився 2-поверховим будинком із флігелем по вул. Гагаріна, 47, в 1963 – реконструйованим і добудованим приміщенням університету по вул. Московській, 61, лабораторією електротехніки і машинним залом. У 1947–1948 рр. був повернутий 4-поверховий гуртожиток по вул. Ленінградській, 64 і в січні 1966 р. збудований студентський гуртожиток по Проспекту Леніна.

Охарактеризовано І. С. Зеленока як талановитого керівника, що вміло й професійно займався викладацькою та науково-дослідною роботою. Його лекції і семінарські заняття як старшого викладача, доцента, завідувача кафедри історії СРСР і УРСР з провідних навчальних дисциплін відзначалися глибиною наукової розробки, високим ідейно-теоретичним рівнем і сприймалися з великим інтересом. Він подавав особистий приклад у науковій діяльності, одним із перших захистивши кандидатську дисертацію й здобувши вчене звання доцента, дослідника історії та краєзнавства.

Обґрунтовано висновок, що за 20-літню ректорську діяльність І. С. Зеленока відбулись істотні післявоєнні зрушення і справжнє оновлення державного педагогічного інституту.

Ключові слова: Іван Степанович Зеленок, директор, ректор, Кам'янець-Подільський учительський інститут, державний педагогічний інститут, професорсько-викладацький склад, навчально-матеріальна база, факультети, спеціальності, наукова діяльність.

Підготовка та відзначення 22 жовтня 2018 р. столітнього ювілею Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка закономірно актуалізує проблематику його поступу, в тому числі й питання про місце в розвитку закладу вищої освіти ректорів, які в різні часи та епохи управляли штурвалом й з урахуванням завдань і суспільно-політичних запитів та впливів вносили в історію академічного колективу важливі аспекти своєї керівної діяльності. Адже відомо, що авторитет і славу будь-якому колективу закладу

вищої освіти приносять його лідери, професори, відомі вчені, котрі своєю звитязною працею розв'язували і розв'язують найскладніші організаційно-управлінські, навчально-методичні, науково-дослідні та культурно-виховні завдання. В цьому важко переоцінити участь багаторічного ректора І. С. Зеленюка, за каденції якого були закладені надійний фундамент розвитку інституту та повернення щодо нього історичної справедливості й для перетворення в національний університет.

До статті І. С. Зеленюка зверталосся чимало дослідників, зокрема Л. В. Баженов, О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький, А. О. Копилов, С. А. Копилов, В. С. Прокопчук, В. С. Степанков, А. Г. Філінюк і багато інших. Йому навіть присвячено великий науковий нарис автора цієї розвідки. Проте минають роки, з'являються нові публікації та документи, що спонукає до їх осмислення та відповідних узагальнень. Однак варто знати не тільки й не стільки біографію чи формулярні дані справді легендарного ректора, але й внутрішній і зовнішній світи, громадське та культурне обличчя, особисті, родинні, фамільні, суспільні відносини, зв'язки, впливи, осередки, з якими він був так чи інакше пов'язаний, його задуми і ідеї, з якими він жив.

Звісно, що в рамках однієї наукової розвідки охопити багатогранну та складну мозаїку багатолітнього керівництва закладом одного з найбільш яскравих і колоритних особистостей ректорів Івана Степановича Зеленюка неможливо. Враховуючи обмежені можливості однієї розвідки, метою статті є спроба осмислити та розкрити найбільш важливі аспекти його ректорської кар'єри, які залишили визначний слід на скрижалях історії університету, котрі проявилися в його вагомих післявоєнних зрушеннях та осучасненні протягом 1946–1966 рр.

Передусім, підкреслимо, що ми виходимо з того, що біографічний світ людини є нелінійною структурою, котра уможливило утворення цілості її життя з її цінностями, мотивацією, метою й сенсом існування. Біографічний світ і багатогранне життя І. С. Зеленюка було наповнене та переплетене багатьма політичними, ідеологічними й культурними світами зі своєю драматургією, думками, почуттями, багатьма вчинками, рішучими діями, вирішальними подіями й розмаїттям оточення. Коли Івану Степановичу довірили Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут йому виповнилося лише 37 років, але за плечами були великий досвід керівної діяльності і не літа життєва мудрість. Він був міцної будови, трохи вище середнього зросту з досить красивими рисами обличчя, високим і широким лобом, допитливим й майже завжди приємно усміхненими

очима. Підкреслена ошатність та акуратність свідчили про його організованість і цілеспрямованість. Але чи не найголовнішими у його характеристиці були володіння державним розумом, велика життєва енергія, стратегічне мислення, розуміння й усвідомлення завдань освітньо-виховної та наукової діяльності. Визначальними рисами нового керівника виступали також винятково висока працездатність і цілеспрямованість, великі організаторські здібності та досвід, чесність і скромність, щирість і відкритість, порядність і справедливість, чуйність і душевна доброта. Життєвим кредо керівника закладу вищої освіти слугували такі алгоритми, як: досконале знання дорученої справи, сумлінне служіння вищій педагогічній освіті, тепле та щире ставитися до людей, примноження добрих справ, озброєння викладачів і студентів найновішими знаннями, кращим досвідом новаторів, високою духовністю й глибинною інтелігентністю, виявлення можливостей для творення добра та подолання будь-яких труднощів і перешкод.

Втім, початок управлінської кар'єри І. С. Зеленюка в інституті співпав із черговою хвилею культу особи Сталіна, поверненням репресивно-мобілізаційного стилю керівництва та розгортанням кампанії щодо насадження ідеологічних догм, організації тотального контролю за особою та суспільством і посилення наступу сталінізму на українську духовність, що передбачала остаточне знищення українських національних ідеалів і цінностей. Однак, керівництво держави і республіки усвідомлювало потребу просвіти населення для її суспільного розвитку, проте робило це з ідеологічних цілей, продукуючи в майбутніх фахівців радянську свідомість. На порядку денному гостро постало забезпечення результативної роботи інституту [55, с.142].

В цьому відношенні надії та сподівання влади поклалися на директора, який належав до генерації керівників, від початку і до кінця сформованих партійно-радянською системою. Власне, саме призначення І. С. Зеленюка на посаду директора Кам'янець-Подільського учительського інституту було санкціоновано затвердженням на засіданні оргбюро ЦК КП(б)У від 8 січня 1947 р. [54, с.307]. У центрі небезпідставно очікували, що з його приходом вектор розвитку колективу буде повністю прогнозованим й що своєю міцною рукою він буде утверджувати потрібний порядок і соціально-психологічний клімат за вимогами жданівських постанов й настанов ЦК КП(б)У. Такі довіра та аванс не лише утримували в покорі щойно витісненого на периферію політичного життя випробуваного і досвідченого працівника з мандатом депутата Верховної Ради СРСР, а

й у черговий раз міцно прив'язували його до владних структур. Чітко визначені настанови, межі та напрямки діяльності сковували ініціативу та можливості як самого керівника, так і очоленого ним колективу. Зрештою, всю свою діяльність він вибудовував із перспективою, а знання, розум, волю та енергію спрямовував на пошук шляхів і генерування зусиль на розв'язання назрілих завдань. Опинившись в кріслі директора інституту й будучи професійним істориком після закінчення з відзнакою Чернівецького державного університету, І. С. Зеленюк майже відразу визначив головні напрямки своєї діяльності й всіма своїми діями домагався, щоб у колективі працювали справжні професіонали з найвищим рівнем інтелекту і знань, підвищеним почуттям обов'язку і всіма формами роботи забезпечували належну якість навчально-виховного процесу. В цьому знаходив розуміння у колективі, моральну, матеріальну та певну фінансову підтримку з боку державних і місцевих органів влади [54, с.88, 305].

Керівництво інститутом І. С. Зеленюка довелося починати в умовах повної відсутності власної навчально-матеріальної бази, кваліфікованого професорсько-викладацького складу і напрацьованої системи підготовки фахівців. Зумовлювалося це величезними людськими втратами і матеріальними збитками, завданими Другою світовою війною та німецько-фашистською окупацією країни. За 2,5 роки післявоєнної відбудови залікувати важкі рани війни в колективі було неможливо. Будинок по вулиці Московській (нині – І. Огієнка), ще перебував у руїнах, вчинених гітлерівцями при відступі під натиском радянських військ [47, с.84], а в будівлі на Польських фільварках, де перед війною функціонував інститут, діяла школа № 3. Інститут розміщувався в 19 з 34 кімнатах корпусу середньої школи № 8 по вулиці Шевченка, 22, переобладнаної наприкінці 30-х рр. під військові потреби. Спроби післявоєнного директора інституту В. А. Валігури та його наступника В. М. Беліцького не змінили ситуацію до кращого. Під час війни було втрачено майже весь викладацький склад інституту. З довоєнних працівників до викладацької праці приступило лише кілька осіб, зокрема М. М. Магден і П. А. Цикра. До того ж, мізерні кошти з державного бюджету не дозволяли налагодити належну підготовку учительських кадрів в інституті. Докорінно поліпшити стан справ закладу міг лише сильний і досвідчений керівник. На щастя, інституту повезло на такого очільника. Відповідно до наказу заступника міністра освіти УРСР № 195 від 24 січня 1947 р. ним став І. С. Зеленюк [54, с.85, 86].

Як переконує аналіз джерел, щойно призначений директор багато часу та енергії витрачав на обґрунтування, переконування і

відвоювання перед місцевими та центральними партійними й радянськими органами потреби у виділенні істотно більшого обсягу коштів і приміщень, в яких можна було б організувати належну роботу колективу інституту. Для цього сповна використовував статус депутата Верховної Ради СРСР, силу авторитету і досвід керівної діяльності. Обґрунтовані листи за підписом керівника, а окремі – і секретаря парторганізації інституту, неодноразово адресувалися першому секретареві ЦК КП(б)У, голові Ради Міністрів УРСР тощо, а найбільше – Міністерству освіти України. І треба віддати належне, численні звернення поволі таки робили свою справу.

Одним із пріоритетів директора стало формування висококваліфікованого, працездатного колективу викладачів, покликаного здійснювати ґрунтовну підготовку вчительських кадрів. Він виходив з того, що вищий навчальний заклад без викладачів вищої кваліфікації – докторів і кандидатів наук, професорів і доцентів не може розвиватися, а тим більше мати перспективу. Натомість, створення викладацького корпусу зі значною питомою вагою працівників із науковими ступенями і вченими званнями було неможливим без розгортання науково-дослідної роботи. Тому кадрові питання розв'язував у поєднанні з організацією наукової діяльності. На той час колектив викладачів складався з 28 осіб, третина з яких мала університетську освіту. У їх числі з моменту відновлення роботи інституту працювало 7 викладачів, із 1945 р. – 12 і з початку 1946–1947 навчального року – 9 викладачів. Стаж роботи у вищих навчальних закладах у більш як половини викладачів становив менше 5 років. Серед негативних явищ давала про себе знати їх плінність, яка особливо дошкуляла при одночасному збільшенні контингенту студентів. Якщо упродовж 1947 р. на посади викладачів було прийнято 12 осіб, то звільнення склало майже 18 % [4, арк.1-2, 10-11]. Єдиним в інституті викладачем із науковим ступенем кандидат був фізико-математичних наук, доцент В. М. Коновалов, який за наказом заступника наркома освіти УРСР з серпня 1944 р. очолював в інституті кафедру фізики і математики [23, арк.2, 3]. Крім того, вчене звання старшого нового співробітника мав завідувач кафедри історії І. Ф. Слизький [41, с.469].

У цих умовах директору доводилося не тільки займатися пошуком і відбором висококваліфікованих науково-педагогічних працівників, а й докладати величезних зусиль задля їх закріплення в колективі. Їх підбір директор здійснював кількома шляхами передусім, роблячи обґрунтовані заяви в Міністерство освіти УРСР з проханнями: а) направити до інституту аспірантів або кращих випускників

університетів; б) безпосередньо запрошуючи на викладацьку роботу досвідчених педагогів, а також в) залишаючи на посадах викладачів обдарованих випускників. Технологічно робилося це таким чином. Щоразу, в ході збільшення контингенту студентів, а відтак зростання потреби у викладацьких кадрах наприкінці навчального року директор офіційно звертався у вищі керівні органи влади і управління з проханнями направити на роботу до інституту висококваліфікованих фахівців. У першу чергу, це стосувалося заміщення вакантних посад завідувачів кафедр, яких в умовах Кам'янця-Подільського підібрати майже неможливо [1, арк.35]. Потрібно віддати належне тому факту, що 40–60-ті рр. стали досить плідними в формуванні викладацького складу високопрофесійними, енергійними і працьовитими кадрами. Першим у розпорядження інституту на посаду завідувача кафедри марксизму-ленінізму Міністерство вищої освіти СРСР в грудні 1947 р. відрядило доцента М. Я. Слезка. В червні колектив поповнила викладач фізичної культури Л. М. Ляпустіна, в серпні – викладачі основ марксизму-ленінізму І. П. Лебедев, педагогіки І. Ю. Ігнатенко і математики Б. В. Мелентьев, у вересні – давньої історії П. А. Трень, протягом жовтня – російської літератури Т. А. Бабіна і В. І. Тищенко, у листопаді – російської мови М. А. Чернишенко [25, арк. 1-2, 3]. З усіх, хто приступив до роботи, лише Б. В. Мелентьев закінчив асистентуру Харківського державного університету, тобто мав певну викладацьку підготовку з геометрії. До того ж, наказом заступника міністра освіти УРСР єдиного кандидата фізико-математичних наук, доцента В. М. Коновалова перевели у Вінницький учительський інститут [23, арк.23].

І все таки знаковою подією 1947 р. в діяльності інституту став перший після війни успішний захист викладачем зарубіжної літератури С. М. Гінзбург кандидатської дисертації [40, с.95]. З 1948 р. намітилася тенденція стабілізації щодо кількості та якості викладачів. Замість звільненого доцента М. Я. Слезка, за направленням Міністерства освіти УРСР та запрошенням директора в інституті почав працювати кандидат фізико-математичних наук, депутат Верховної Ради СРСР В. Я. Горошко [25, арк.23; 8, арк.2]. Завдяки цьому, на кінець року число викладачів із науковими ступенями і вченими званнями зросло до 3 осіб.

Певною знаковою подією стало перетворення учительського інституту в педагогічний і затвердження І. С. Зеленюка наказом Міністра вищої освіти СРСР його очільником [53, с.308]. За перший рік функціонування інституту в новому статусі кадровий склад поповнив кандидат історичних наук К. В. Маренко [9, арк.1]. На умовах погодинної оплати нормативний курс з анатомії і фізіології

людини читав кандидат біологічних наук Г. М. Литвиненко, [17, арк.2, 10]. Завдяки цьому кількість викладачів вищої кваліфікації зросла до 5 осіб, а якісний показник підвищився до 17,2 %.

Упродовж 1948–1961 рр. за направленнями Міністерства освіти УРСР в інститут прибуло 11 випускників асисентури і аспірантури [21, арк.6, 11; 29, арк.5]. Це поліпшило теоретичний рівень викладацького складу і створювало потенціальні можливості для істотного зростання частки викладачів із науковими ступенями. Безумовно, щоб реалізувати його, потрібна була велика робота директора, його заступників, завідувачів кафедрами і головне самих викладачів. На клопотання директора галузеве Міністерство направило на викладацьку роботу в інститут випускників Київського, Харківського, Чернівецького та інших університетів України, серед них – спеціалістів з математики – Ю. Л. Берлянда, В. П. Россо та В. Г. Тихого, російської мови – М. Я. Брицина, філософії – К. С. Константинова і А. А. Грицюка, фізкультури – Т. Д. Кидалову, психології – М. М. Саковську, всесвітньої історії – А. О. Копилова, філософії та естетики – І. П. Юришинця та інших. Тоді ж на запрошення директора на викладацьку роботу в інститут прибули фахівець російської літератури А. В. Шандер [48, с.63] і математик І. К. Загинайло [18, арк.8]. Вслід за цим до викладацької діяльності приступили запрошені фахівці англійської мови – Є. Й. Розенштейн, української мови – К. С. Баценко, української літератури – П. І. Свідер, математики – І. К. Загинайло, російської мови – Г. М. Краєвська, М. Я. Брицин і О. І. Брицина, археології – кандидат історичних наук І. С. Винокур, біології – кандидат біологічних наук Н. Г. Литовченко, всесвітньої історії – кандидат історичних наук Г. І. Яворський, Р. П. Ростікус і Ю. Н. Скринник, філософії – І. Й. Козак та О. С. Маруняк, фізичної культури – Б. М. Сазонов, А. С. Данілов, В. Г. Козловський і В. М. Качур. Таке поповнення заклало надійний фундамент формування кандидатів наук.

Проявляючи турботу про фахове зростання викладачів, І. С. Зеленюк виявляв особливу увагу до створення умов для підготовки й складання ними іспитів кандидатського мінімуму. На перших порах у списку таких викладачів, крім самого директора, було 12 осіб, зокрема І. Ю. Гнатенко, Ф. Г. Кравченко, І. П. Лебедев, І. М. Малішук, Б. О. Мелентьєв, А. С. Степанов, П. О. Трень, П. А. Цикра тощо [18, арк.517]. Приміром, протягом першої половини 50-х рр. відрядженнях для складання кандидатських іспитів неодноразово отримували Є. М. Гінзбург, В. Д. Демиденко, Е. Ф. Єлінецький, Ф. Г. Кравченко, І. Я. Малішук [54, с.94], К. В. Маренко, М. Г. Поготовко, М. Й. Семиліт, І.

Ф. Слизький, М. О. Чернищенко], асистент М. Я. Брицин [26, арк.260], В. І. Тищенко [16, арк.120] та інші викладачі. Практика наукових відряджень продовжувалась і в наступні роки.

Зрозуміло, що кількох наукових відряджень для написання кандидатських дисертацій було недостатньо. Для цього ректор запровадив творчі відпустки і відповідно зменшив академічне навантаження для викладачів, які займалися дисертаційними дослідженнями [18, арк.11]. Надаючи особливого значення формуванню професорсько-викладацького складу вищої кваліфікації, у першій половині 60-х рр. ректор надав творчі відпустки 37 викладачам [33]. Брав місячні відпустки й сам керівник для роботи з джерелами по кандидатській дисертації і монографії в Центральному державному історичному архіві у Києві та Державному архіві Чернівецької області [22, арк.4, 8, 26, 43, 49; 14, арк.352].

Слід підкреслити, що більшість викладачів інституту, направлених на навчання в аспірантуру університетів та інститутів України, успішно захистила кандидатські дисертації. Серед них були А. А. Грицюк, О. М. Жук, І. Й. Козак і К. С. Константинов, І. Ю. Гнатенко, В. П. Житкевич, І. В. Івах та багато інших членів колективу. Для підвищення теоретичного та методичного рівня викладацького складу також практикувалося направлення на дворічні вищі педагогічні курси іноземних і тривалі курси підвищення кваліфікації [2, арк.2] в Інституті підвищення кваліфікації Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, з яким було налагоджено ділове науково-методичне співробітництво [13, арк.124].

Одночасно на запрошення ректора в інституті викладацький склад поповнили кандидати наук П. Ф. Лаптін, Г. Н. Литвиненко, Л. О. Манакін, Г. С. Роздимаха, М. М. Хмелінський, Г. І. Яворський. Однак у зв'язку із загальним збільшенням викладачів до 47 осіб і переїздом за сімейними обставинами у Харків кандидата фізико-математичних наук В. Я. Горошка, їх частка з науковими ступенями і вченими званнями зросла лише до 19,1 %. Між тим, у 1951 р. кандидатську захистив В. І. Тищенко. Істотне прирощення кандидатів наук дав 1952 р. Особистий приклад у захисті дисертації подав сам І. С. Зеленюк, успішно завершивши навчання в заочній аспірантурі Київського університету ім. Т. Г. Шевченка [54, с.310]. Майже одночасно ступінь кандидата психологічних наук здобув Е. Ф. Єлінецький. Їх ряди також поповнив викладач П. С. Шилохвіст.

Доволі успішними на кандидатів наук стали 1953–1954 рр., впродовж яких свої дисертації захистили О. О. Бойко, І. Ф. Слизький, А. Г. Ткачук і Д. М. Цимбалюк. У 1953 р. викладацький корпус

поповнила кандидат філологічних наук Є. І. Королькова. Щоправда, по хворобі і пенсію вийшов кандидат історичних наук К. В. Маренко, в 1954 р. за власним бажанням звільнився кандидат історичних наук П. С. Шилохвіст, а за несерйозне ставлення до виконання обов'язків і зловживання спиртними напоями був звільнений Г. І. Яворський. Між тим, естафету захисту кандидатських дисертацій у 1955 р. продовжили Л. О. Бондарев і М. Я. Брицин. Членом колективу став кандидат філологічних наук Ц. Ю. Сокрутенко. Загалом, оскільки кількість викладачів збільшилася до 88, а кандидатів наук – до 17 осіб, їх частка на кінець 1955 р. підвищилася в сього на 0,2 % – до 19,3 %. До кінця 50-х рр. науковий ступінь кандидата наук здобули О. І. Брицина, В. М. Голев, К. С. Заблоцька-Баценко, Ф. Г. Кравченко, М. Д. Чернущенко [4, арк.1-2], М. Цимбалюк [54, с.112]. У 1956–1958 рр. на викладацьку роботу в інститут прибули: кандидат медичних наук, доцент Г. П. Антошечкін, кандидат історичних наук М. Д. Березовчук і кандидат педагогічних наук І. Г. Оплаканський. Образно кажучи, інститутський корабель хоч і набирив швидкість повільно, але набувши певного її рівня, рухався цілеспрямовано в заданому його керманичем напрямі. Упродовж 1961–1966 рр. ступені кандидатів наук здобули І Ф. Александра, І. Ю. Гнатенко, В. П. Житкевич, І. В. Івах, І. Д. Коломієць, К. С. Константинов, Г. М. Краєвська, Д. І. Марченко, Ф. А. Петляк, А. Ф. Роздобудько, П. І. Свідер, М. А. Скорський, Ю. Н. Скринник, О. Д. Степенко, М. П. Стефанцев, Ф. Щербина. Ряди викладачів поповнила нова група: кандидати історичних наук, доценти Л. А. Коваленко, Р. П. Ростікус, І. С. Винокур [37, с.71], О. Ф. Осетров [28, арк.12]; кандидати філологічних наук С. І. Білецький і Ф. Я. Середа (1965 р.) [30, арк.12], кандидат біологічних наук Н. Г. Литовченко [52, с.287] та кандидат економічних наук С. М. Давидчук [27, арк.3].

Подією загальноукраїнського масштабу став перший в історії навчального закладу успішний захист у 1965 р. докторської дисертації завідувачем кафедри загальної історії доцентом Л. А. Коваленком [58, с.9]. Цим в інституті було започатковано якісно вищий рівень кадрового забезпечення. Тим більше, що з початку 60-х рр. для завершення докторських дисертацій ректор практикував переведення викладачів на посаду наукового співробітника. Першим у 1962 р. її обійняв доцент кафедри російської мови і літератури М. Я. Брицин [14, арк.138]. Логічним завершенням його наукових студій стало подання в 1966 р. докторської дисертації до захисту [36, с.584], хоч сам захист відбувся трохи пізніше. Ще 4 кандидатські дисертації, зокрема С. Є. Вайнтруба [38, с.56], А. А. Грицока [39, с.112], Н. Я. Грипас [53, с.91], А. О. Копилова були захищені вже на початку 1967 р.

У 1947–1966 рр. загальна кількість викладачів збільшилася з 28 до 147 осіб або майже в 5 разів. За цей час число науково-педагогічних працівників з науковими ступеннями і вченими званнями зросло до 35 осіб, а їх частка – до 23,8 %. Поліпшенню якісного складу викладачів сприяло те, що лише в 1961–1966 рр. викладачами інституту було захищено 1 докторську і [54, с.98] 18 кандидатських дисертацій, а загалом упродовж 1947–1966 рр. – 1 докторську і 37 кандидатських дисертацій. Крім того, протягом зазначеного періоду в числі направлених і запрошених на викладацьку роботу в інституті стало працювати понад 25 кандидатів наук. Як результат, через 10 років керівництва І. С. Зеленюка інститут став одним із кращих в Україні [32] і ці позиції він міцно утримував у подальшому.

Предметом його особливої уваги був підбір кандидатів на керівні посади. У цій ділянці він передусім робив акцент на професіоналізмі, масштабності мислення та відданості довірєній справі. І треба віддати йому належне за вмілий і майже безпомилковий добір достойних людей для керівництва головними напрямками та структурними підрозділами закладу. Ознайомившись зі станом справ у інституті і добре вивчивши ділові та професійні якості підлеглих, влітку 1947 р. він призначив своїм заступником з науково-навчальної частини досвідченого працівника вищої школи М. М. Магдена, який до війни працював викладачем інституту, мужньо захищав Вітчизну в роки війни у діючій армії [31, арк.2], а, повернувшись з фронту, відновив викладацьку діяльність й керував історичним факультетом і кафедрою педагогіки. Очоливши напрям, він чітко і виважено здійснював керівництво дорученим напрямком, з усією відповідальністю опікувався створенням й налагодженням діяльності навчальних кабінетів, поповненням навчально-матеріальної бази необхідним обладнанням, а головне цілеспрямовано займався організацією навчального процесу [3, арк.48, 85].

На початку вересня 1948 р. замість звільненого навчання за віком і станом здоров'я М. Ю. Короля, за рекомендацією керівника інституту посаду його заступника із заочного навчання обійняв М. Г. Фещук. Маючи досвід практичної роботи в освітній сфері і достоєнно володіючи її проблемами, він з головою занурився у розв'язання завдань докорінного поліпшення постановки та організації підготовки педагогічних працівників через заочну форму навчання. Адже на порядку денному стояла низка питань, у тому числі збільшення контингенту студентів-заочників, розширення спектру спеціальностей, створення в Хмельницькому, Волочиську, Старокостянтинові, Чемерівцях і Шепетівці консультпунктів, на базі яких надавалась

кваліфікована навчально-методична допомога студентам-заочникам у міжсесійний період тощо. З його приходом були істотно зміцнені зв'язки з відділами освіти, налагоджені контакти з більшістю шкіл, у яких відчувалася найбільш гостро потреба в педагогічних фахівцях. Завдяки вжитим заходам вдалось підняти престиж такої форми підготовки кадрів і привернути увагу керівництва та громадськості до сприяння у навчанні таким студентам інституту [24, арк.10, 12].

І. С. Зеленюк дуже ретельно підбирав керівників факультетів і кафедр. Вже за перший рік роботи директор зробив низку призначень: деканом мовно-літературного та історичного факультету П. А. Цикру, а фізико-математичного – Б. В. Мелентьєва, завідувачами кафедр історії – І. Ф. Слизького, літератури – Є. М. Гінзбурга, марксизму-ленінізму – К. В. Маренка, математики – В. Я. Горошко, фізики – І. Я. Маліщук і ін. [47, с.105] У 1952 р. деканом історико-філологічного факультету став кандидат історичних наук П. С. Шилохвіст [10, арк.13].

У підборі викладацьких кадрів головними критеріями ректора виступали рівень кваліфікації, добросовісність, здатність і вміння працювати з людьми, систематично удосконалювати свій науково-теоретичний і методичний рівень. Він покладався, перш за все себе, своїх заступників і керівників кафедр. Для цього використовував різноманітні можливості та нагоди. Наприклад, добре володіючи інформацією про справи в системі загальної освіти, помітив і запросив на роботу досвідченого вчителя фізики І. В. Іваха, який до того ж пройшов фронтове загартування [42, с.158]. Як виявилось, у виборі кандидатури не помилився. З першого і до останнього дня роботи в інституті Іван Вікторович зарекомендував себе виключно з позитивного боку, пройшовши шлях від старшого викладача до заступника |директора, а впродовж 1967–1977 рр. ректора інституту, що гідно продовжив напрацювання свого попередника. Після цього ще тривалий час плідно завідував кафедрою методики викладання фізики [50, с.4].

У першій половині 1962 р. комісія Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти Української РСР перевіряла в інституті стан викладання та рівень засвоєння студентами суспільних наук, які перебували під пильним контролем партійних органів. З-поміж інших недоліків вказала на слабе кадрове забезпечення дисциплін філософської секції. Реагуючи на критику, І. С. Зеленюк звернувся до освітніх закладів з проханням допомогти з підбором викладачів згаданого профілю. Як наслідок, за пропозицією Кам'янець-Подільського районного відділу освіти викладачем інституту став

випускник Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, директор Бакотської восьмирічної школи І. Й. Козак. У колективі відбулося його становлення від асистента до доцента та багаторічного проректора з навчальної роботи [43, с.190-191]. Ситуацію змінило на краще здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук через аспірантуру А. А. Грицюком, І. Й. Козаком і К. С. Константиновим. Тому практика направлення викладачів на навчання в аспірантурі себе повністю виправдала і знайшла своє закономірне продовження в наступні роки [47, с.120].

В кадровій роботі ректор використовував особисте листування з викладачами інших вищих навчальних закладів. У такий спосіб запросив на роботу досвідченого викладача вищої школи, кандидата фізико-математичних наук, доцента Чернівецького університету Л. О. Манакіна, кандидат історичних наук, доцента Ужгородського університету Л. А. Коваленка [56, с.170]. Працюючи майже чверть вікову д в інституті, Л. А. Коваленко не тільки першим захистив докторську дисертацію та отримав вчене звання професора, а й став фундатором кафедри, посів чільне місце у відновленні історичного факультету та відродженні кращих традицій науково-педагогічної діяльності [44, с.201]. Більше того, залишив багату наукову спадщину, що складається з ґрунтовних монографій і статей, які ґрунтуються на широкій документальній базі, різноманітних, у тому числі різномовних джерелах, котрі своїм змістом фактично ліквідували довголітню «білу пляму» в історіографії Східної та Центральної Європи.

Проблему кадрів доводилось вирішувати шляхом залучення до викладацької роботи [54, с.105] кращих учителів, головним чином випускників інституту. Зокрема, на умовах погодинної оплати до навчального процесу в інституті були залучені викладач шкільної графіки Г. А. Бойко, історики М. І. Дудников і Ю. Ф. Дробноход. Активно використовувався і прийом на викладацьку роботу із застосуванням випробувальних термінів [14, арк.87, 231, 426]. У числі тих, хто колектив поповнив колектив викладачів інституту в 1955–1966 рр., були авторитетні учителі: української мови – О. О. Чехівський, фізичної культури – А. Д. Босенко, М. П. Стефанцев, німецької мови – А. Л. Казимиров і Н. Є. Захарова, педагогіки – З. М. Варванець, із зарубіжної літератури І. Д. Коломієць, О. М. Рокаш і С. Г. Хохель, методики викладання історії і краєзнавства – Б. М. Кушнір.

Особливі сподівання І. С. Зеленюк покладав на виховання власних кадрів, пильно придивлявся до старшокурсників на предмет того, чи можна когось із них зорієнтувати на викладацьку роботу в рідному інституті. Відразу після закінчення інституту в різні роки були

залишені на викладацькій роботі фахівці історії В. Г. Куласв, математики – Г. В. Паньков і Л. В. Харабовська, В. Є. Солодка, фізики – А. П. Кучменко, музики – О. Д. Бец, фізичної культури – М. П. Мисів, С. М. Сінгаєвський і Е. Л. Левицький, української мови – П. Є. Ткачук. Після практичної роботи у закладах освіти в інститут повернулися випускники: фізик А. А. Крисько, історик А. Ф. Суровий [13, арк.4], викладач фізичної культури О. С. Сінгаєвська [54, с.106]. І. С. Зеленюк зазначав, що всі вони виправдали покладені надії, тому залучення до викладання випускників стало традиційною нормою й практикується донині.

В роботі з підбору викладацьких кадрів І. С. Зеленюк опирався на завідувачів кафедрами, які щоденно спілкувалися з молоддю і краще володіли інформацією про обдарованих студентів. Як тільки виникали вакансії, вони без особливих труднощів вносили для їх заміщення кандидатури достойних випускників. Наприклад, у 1963 р. на викладацьку роботу був запрошений учитель історії в одній зі шкіл Жмеринського району Вінницької області А. Ф. Суровий. Анатолій Феодосійович сповна виправдав довір'я свого безпосереднього керівника і ректора інституту: і наполегливо займатись підвищенням свого наукового фахового рівня, закінчив річну аспірантуру, успішно захистив кандидатську дисертацію, здобув учене звання доцента, чотири роки був заступником декана філологічного факультету, дванадцять років керував кафедрою історії КПРС і політекономії, а останні десятиліття працював доцентом кафедри історії України, маючи в доробку близько 200 праць [45, с.463, 466].

Формування висококваліфікованого та працездатного професорсько-викладацького складу залишалось одним із головних напрямків діяльності керівника інституту. Не було такого дня, щоб Іван Степанович кілька годин робочого часу не приділив кадровим питанням. Із кожним, хто оформлявся на роботу навіть із числа обслуговуючого персоналу), проводив співбесіди, виявляючи фахові та особистісні якості претендентів. У підборі кадрів брав до уваги професійно-педагогічний, науково-теоретичний і виховний професіоналізм працівників. У кожному викладачеві передусім цінував ділові і фахові якості, вміння та волю організовувати себе, здатність виявляти наполегливість у досягненні успіху, рухатися до визначеної мети. Заохочував не стільки їх наполегливість, вміння та готовність виконувати команди [54, с.107] зверху, скільки діловитість, ініціативу, самостійність і творчий пошук. При цьому планку вимог підбирав персонально до кожного, а визначальною домінантою вважав

прагнення до самовдосконалення, готовність активно включатися в наукову роботу, писати і захищати кандидатські дисертації.

При цьому не обминав нагоди підкреслити співбесіднику, що в житті винятково важливо визначити, в якому напрямку рухатися, які ставити перед собою цілі і завдання. До того ж, керувався принципом: якщо працівник виробить мету самостійно, її досягнення не буде обтяжливим, а супроводжуватиметься почуттями радості та задоволення досягнутими проміжними і кінцевими результатами. Молодим викладачам обов'язково наголошував, що надійність і перспективу можна забезпечити лише в розвитку та змінах, що якщо хтось із них не ставить перед собою великої мети, він замість нагромадження скарбниці своїх знань і досвіду неминуче буде безпорадно дрейфувати в течіях і вітрах обставин життя, безрезультатно витратити дорогоцінні сили розуму. Навпаки, високі цілі і ясні наміри завжди відіграють роль руля для реалізації необмежених можливостей розуму, здібностей і обдарувань людини, допомагаючи їй рухатися в тому напрямі, який дає неодмінно позитивний результат. Мотивував своїх співбесідників до самостійного висновку про те, що кожна людина, а тим більше викладач вищого педагогічного навчального закладу, повинна мати фах, суголосний часові й життєву мету, яка була би гідною самих великих зусиль.

Такі розмови з колегами, як правило, не закінчувалися однією зустріччю і, як правило, проводилися не в робочому кабінеті ректора. Нерідко вони проходили у скверах біля навчальних корпусів або по дорозі від одного до іншого. До відвертої розмови працівників, яким ще й не було тридцяти років, Іван Степанович часто [54, с.108] заохочував своєю коронною фразою: «Як справи, старий?», що означало з його боку глибоку повагу до підлеглого. Не тільки кабінет, а й квартира завжди була відчиненою для гостей. У ній панували діловитість, повага, шанобливе ставлення і затишок. Ось чому часто обговорення проблем інституту відбувалося в домашній обстановці, наповненій гостинністю дружини директора. Роботу в колективі І. С. Зеленюк завжди вибудовував так, щоб кожний працівник мав для користі справи свободу вибору дій і засобів. Був переконаний, що портретом її є результати її праці й тому краще робити мало, але доброго, ніж багато і поганого. Для нього не були властивими чванство, підвищена гордість і возвеличення. В часи, коли суворим випробуванням піддавалися такі фундаментальні цінності, як: свобода, людська гідність, демократичні основи співжиття тощо, він жодним кроком не заохочував доносів, нашіптування, підлабузництва,

лукавства, наклепництва і так званої «боротьби за справедливість», а, навпаки, рішуче їх відсікав. Саме тому при ньому і завдяки його зусиллям у колективі сформувався здоровий морально-психологічний клімат. Кожний, хто працював чи навчався в інституті, підкреслював це з гордістю. Цією рисою скоро стали жити не тільки викладачі, студенти, випускники, а й педагогічна громадськість і керівництво міста й регіону.

До працівників був не лише вимогливим, але й уважним. Добре знав про проблеми особистого життя кожного підлеглого. За критику, нерідко досить різку, ніхто на Івана Степановича не гнівався. Бо ж до членів колективу був справедливим, умів прощати недоліки та упущення. Мабуть, цим пояснюється той факт, що ледарі в інституті довго не затримуються.

Відносини із підлеглими ректор незмінно будував на довірі та відповідальності за доручену справу. При ньому і з його зусиллями у колективі було відновлено процес відбору та оновлення кадрів, практику, відповідно до якої керівники підрозділів – заступники, декани факультетів, завідувачі кафедрами, рядові науково-педагогічні працівники брали на себе безпосереднє розв'язання назрілих завдань навчально-виховного процесу, розвитку [54, с.109] навчально-матеріальної бази, здійснення наукових досліджень. Цьому сприяло те, що з самого початку І. С. Зеленюк завоював репутацію керівника, для якого не було занять, взявшись за які він не був би здібним чи виявився не на своєму місці. Його визначальними рисами були такі морально-етичні якості, як чесність, справедливість, вимогливість, відповідальність, відкритість, щирість, порядність і скромність, поважне ставлення до кожного, володіння чудовим даром натхненно проникати у суть різноманітних справ, формулювати і доступно та переконливо висловлювати свої думки і, що не менш важливо, неодмінно будувати майбутнє колективу із завищеними задумами, орієнтирами та мірками, так би мовити, на виріст і в такий спосіб заряджати своїми ідеями та енергією підлеглих. Саме цей підхід дозволяв Іванові Степановичу діяти і рухатися вперед без застосування адміністративного тиску.

При обговоренні тих чи інших питань керівник інституту робив щоразу так, щоб учасники розмови могли висловити свою думку, показати власне бачення і ставлення до обговорюваних проблем. Намагався не командувати і розпоряджатися, а переконувати та вести за собою, не звалювати весь тягар завдань на когось, а брати на себе виконання найскладніших питань. В цьому не останню роль відіграло те, що у кожному слові і русі директора відчувалися сила і

впевненість у правоті справи, яку йому доручили. Ґрунтовний аналіз роботи Івана Степановича з формування корпусу викладачів засвідчує, що фахівці, які починали викладацьку кар'єру з самого низу, не тільки міцно вросли у колектив, а й наполегливо і цілеспрямовано підвищували свій теоретичний і методичний рівень, прокладаючи як собі, так і всьому інституту надійну перспективу. Враховуючи це, директор інституту спрямовував свою головну увагу саме на таких викладачів, проводячи з кожним із них індивідуальні бесіди про організацію їхнього фахового та наукового зростання [5, арк.488-494].

Звісно, мали місце кадрові помилки, вимушені перестановки співробітників, не завжди приємна критика, звільнення тощо. Більшість направлених Міністерством освіти України, запрошених, або обраних за конкурсом кандидатів наук зарекомендували себе з позитивного боку і добросовісно працювали в інституті задля підготовки педагогічних кадрів. Серед них особливо «виділялися» кандидати історичних наук Л. О. Бондарев і В. Д. Демиденко та кандидати фізико-математичних наук В. Я. Горошко і В. М. Коновалов. Та через деякий час із різних причин, у тому числі за сімейними обставинами і станом здоров'я вони переїхали на роботу в інші міста. Приміром, доцента В. М. Коновалова через більш як три роки успішної науково-педагогічної діяльності Міністерство освіти УРСР направило у Вінницький учительський інститут [23, арк.23]. Із приїздом до Кам'янець-Подільського, Л. О. Бондарев розпочав активну роботу з написання кандидатської дисертації і в 1955 р. її захистив. Проте через кілька років звільнився за власним бажанням [21, арк.32, 41]. Доволі успішно склалося кар'єрне зростання Д. М. Цимбалюка та М. Д. Березовчука. Прибувши в інститут у 1953 р. на посаду завідувача кафедри марксизму-ленінізму, Д. М. Цимбалюк через рік захистив кандидатську дисертацію, а невдовзі здобув вчене звання доцента. Тож мав усі шанси на просування по службовій драбині в колективі. Ось чому в квітні 1957 р. Міністерство освіти України призначило його директором Луцького педагогічного інституту ім. Лесі Українки [11, арк.9, 18, 31, 35]. Замість нього І. С. Зеленюк завідувачем кафедри призначив кандидата історичних наук, доцента М. Д. Березовчука, який виявив глибокий професіоналізм і вміння працювати з людьми і цілеспрямовано займався докторською дисертацією. Цілком зрозуміло, що його якісну роботу та активну життєву позицію помітили в Міністерстві освіти України й у грудні 1963 р. призначили ректором Уманського педінституту [12, арк.28].

У 1956–1964 рр. завідувачем кафедри російської літератури працював кандидат філологічних наук Є. Ю. Сокрутенко. Активно

займався докторською дисертацією. Проте в 1964 р. звільнився у зв'язку з переходом на роботу в інший вищий навчальний заклад [19, арк.15, 35, 37]. В різні роки залишили роботу в інституті В. Я. Горошко, П. С. Шилохвіст, О. О. Бойко, Р. П. Ростікус та інші. Тому ректору довелося підбирати нових керівників підрозділів. Причиною звільнень з роботи кандидатів наук Г. П. Антошечкіна і Є. І. Королькової стали побутові негаразди. За зловживання спиртним і хуліганські вчинки (можливо, їх спричинили отримані на війні три поранення і дві контузії) був звільнений з посади М. Я. Слезко [24, арк.16, 28, 47], за недисциплінованість, безвідповідальність і розвал роботи кафедри – К. В. Маренко [8]. За халатність, незадовільне керівництво колективом кафедри і самоусунення від координації науковою темою [20, арк.5, 18; 34] колеги виявили недовір'я завідувачу кафедри І. Г. Оплаканському [15, арк.44]. Але він не зробив належних висновків і не змінив на краще ставлення до викладацьких обов'язків й у червні 1965 р. не був обраний доцентом кафедри на наступні роки [6, арк.358]. І. С. Зеленюку нічого іншого не залишилося, як звільнити такого працівника з роботи. Через безвідповідальне ставлення до своїх обов'язків і поведінку, несумісну зі статусом викладача довелося розпрощатися з кандидатом історичних наук Г. І. Яворським.

Роботу з викладацькими кадрами ускладнювали часті структурні зміни, які проводилися згори. Особливо це стосувалося скорочення спеціальностей і кафедр. Якщо в 1952–1953 навчальному році їх налічувалося 14, то у 1955 р. – лише до 10 [46, с.21], що болісно позначилося викладачах і колективі загалом, особливо коли в 1956 р. на історико-філологічному факультеті закрили історичний відділ [49, с.18], а студентів перевели до Станіславського педагогічного інституту. На щастя, верх взяла динаміка зростання: в 1966 р. вже функціонувало 15 кафедр і предметних комісій [54, с.115].

Випробуваним методом забезпечення висококваліфікованими викладацькими кадрами стало їх обрання за вимогами інструкції «Про порядок заміщення посад професорсько-викладацького складу, наукових працівників у вищих навчальних закладах» [7, арк.81]. Це підвищувало відповідальність, спонукало до більш якісної роботи і підвищення кваліфікаційного рівня. Конкурси стосувалися всіх завідувачів кафедри і викладачів. Наприклад, у квітні 1963 р. за конкурсом були обрані завідувачі кафедр історії та російської мови і літератури та 16 доцентів, старших викладачів і асистентів [15, арк.116]. Конкурси проводилися, коли викладачі закінчували в аспірантуру, захищали кандидатські і докторські дисертації, або коли

стаж їх роботи складав 5, 10, 20 років і на високому рівні читали лекційні курси й цим забезпечували кар'єрне зростання.

Дієвим методом підвищення фахового та науково-методичного рівня викладачів було присвоєння їм вчених звань. Першому його присвоїли у 1950 р. К. В. Маренку, другому в 1952 р. – Г. С. Роздимасі. Третім доцентом у 1954 р. став І. С. Зеленюк. Вслід за ними доцентське звання здобули М. Ф. Александра, К. С. Баценко, С. І. Білецький, О. О. Бойко, О. І. Брицина, М. Я. Брицин, І. С. Винокур, Є. М. Гінзбург, І. Ю. Гнатенко, В. М. Голев, В. П. Житкевич, І. В. Івах, Г. Н. Литвиненко, Н. Г. Литовченко, О. Ф. Осетров, Ф. А. Петляк, І. Ф. Роздобудько, І. Ф. Слизький, Є. Ю. Сокрутенко, О. Д. Степенко, В. І. Тищенко, М. М. Хмелінський і Д. М. Цимбалюк, П. Ф. Щербина. Справжньою подією стало присвоєння у 1966 р. професорського звання завідувачу кафедри Л. А. Коваленку [51, с.12].

Для підтримання належного фахового стану викладачів ректор вивчав систему діяльності провідних університетів і педагогічних інститутів й відряджав для цього підлеглих, запозичуючи, акумулюючи та запроваджуючи кращий досвід у роботі ректорату, деканатів і кафедр. Позитивні напрацювання забезпечували постійно діючий семінар, де розглядали складні теоретичні питання з філософії, історії, літератури, інших наук і участь у роботі спецсемінару, який функціонував в інституті.

Чи не найбільшу увагу ректор приділяв розвитку навчально-матеріальної бази інституту загалом і кожного факультету та спеціальності зокрема. Для цього доводилося використовувати всі можливі варіанти і найменші шанси. У 1949 р. навчальна база поповнилася просторим 3-поверховим приміщенням у Старому місті, який майже 15 років слугував головною базою інституту. В 1953 р., завдяки клопотанням ректора на баланс закладу передали стадіон. Реконструйований за два роки він став не тільки важливою ланкою підготовки фахівців фізичної культури, організації навчально-тренувальних занять і спортивних змагань, а й окрасою міста та центром проведення різноманітних свят. У 1956 р. навчальну базу інституту вдалось поповнити 2-поверховим приміщенням із флігелем й садом по вулиці Гагаріна закритого педагогічного училища. В першому з них розмістили факультет фізичної культури, а другий переобладнали під студентський гуртожиток. Справжнім проривом у зміцненні навчально-матеріальної бази стало завершення відбудови та реконструкції (з добудовою четвертого поверху) в 1963 р. колишнього будинку університету та інституту народної освіти по вулиці Московській (нині – головний корпус по вулиці І. Огієнка). В ньому

розмістили фізико-математичний, історико-філологічний факультети і факультет фізичної культури. Натомість, відкритий у 1960 р. факультет педагогіки і методики початкового навчання перейшов у корпус по вулиці Гагаріна., в корпусі по вулиці К. Маркса, 10 (тепер – Татарська, 14) розмістили заочний відділ, загальнонауковий факультет, окремі лабораторії і майстерні фізико-математичного факультету та бібліотеку [47, с.115-116].

Одним із пріоритетних напрямків його організаційно-управлінської роботи було кадрове забезпечення інституту. Тому вже в перші роки діяльності зусиллями ректора вдалося створити і згуртувати колектив викладачів, то в наступні головною стала організація написання та захисту ними кандидатських, а з початку 60-х рр. – і докторських дисертацій. Наприкінці 40-х рр. дисертаційними дослідженнями займалося трохи більше третини, то на початку 60-х рр. – майже половина викладачів, у тому числі 7 осіб докторськими роботами. Заслугою ректора стало створення здорового морально-психологічного клімату. Кількісні та якісні зміни у викладацькому складі дозволяли удосконалювати їх підготовку і нарощувати темпи й обсяги науково-дослідної роботи [54, с.119].

В діяльності ректора чи не щоденної уваги вимагав розвиток навчально-матеріальної бази інституту загалом і кожного факультету та спеціальності зокрема. Як наслідок багатолітніх зусиль, у 1949 р. інститут здобув 3-поверхове приміщення в Старому місті, що слугувало головною базою закладу майже 15 років. У 1956 р. навчальну базу було поповнено 2-поверховим будинком із флігелем по вул. Гагаріна, 47, а в 1963 – відбудованим і реконструйованим приміщенням університету по вул. Московській, 61. В 1953 р. інститут отримав стадіон прикордонників, який після дворічної реконструкції став важливою ланкою навчального процесу, організації змагань і проведення свят. Водночас біля навчального корпусу в Старому місті були добудовані лабораторія електротехніки і машинний зал. Упродовж 1947–1948 рр. було повернуте 4-поверхове приміщення гуртожитку по вул. Ленінградській, 64, що дозволило на певний час вирішити житлове питання студентів, а в січні 1966 р. завершено будівництво студентського гуртожитку по Проспекту Леніна [35]. В 1950 р. він домігся виділення коштів й організував відбудову та реконструкцію 2-поверхового будинку по вул. Ленінградській, 31, де поселили сім'ї викладачів. У такий самий спосіб 1958 р. було споруджено і обладнано спортивно-оздоровчий табір в парку колишнього графського маєтку на околиці приміського с. Голосків під назвою «Юність» на 110 місць [54, с.162-163].

За ректорської каденції І. С. Зеленюка вдалось досягти значних змін у налагодженні й структурній перебудові навчально-виховного процесу, розширенні переліку спеціальностей і забезпеченні навчального процесу. Якщо в на початок 1947 р. значною мірою формально функціонувало три факультети – історичний, мовно-літературний і фізико-математичний, то в 1949 р. було відкрито факультет фізичного виховання, у 1950 р. – факультет підготовки вчителів початкових класів [57, с.45]. До заслуг І. С. Зеленюка належить створення в структурі заочного навчання загальнонаукового факультету з відділеннями української мови і літератури, російської мови і літератури, математики, історії іноземної мови, романо-германських мов, і літератури, бібліотекознавства і бібліографії, журналістики та юриспруденції. За роки його керівництва контингент студентів зріс із 302 на денній і 813 на заочній формах навчання в 1947 р. до 1325 на денній і 1539 заочній формах й 827 – на загальнонауковому факультеті.

І. С. Зеленюк був не тільки талановитим керівником, а й високопрофесійним істориком, який вміло поєднував управлінську і викладацькою діяльність й систематично та послідовно займався науково-дослідною роботою. Його лекції і семінарські заняття початку як старшого викладача, після захисту кандидатської дисертації і здобуття вченого звання доцента, а згодом і завідувача кафедри історії СРСР і УРСР з провідних навчальних дисциплін відзначалися глибиною наукової розробки, високим ідейно-теоретичним рівнем і сприймалися з великим інтересом. Він подавав особистий приклад у науковій діяльності, одним із перших захистивши кандидатську дисертацію й здобувши вчене звання доцента, дослідника історії та краєзнавства. Його зусиллями в 1952–1965 рр. побачили світ 12 томів «Записок Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту», які стали концентрічним доробком учених, в тому числі й ректора [57, с.45].

Лише активні, цілеспрямовані, самовіддані люди можуть покращити ситуацію. І. С. Зеленюк був надзвичайно активною людиною. Він не тратив жодної хвилини на сумніви і страх, бо вбачав смисл життя в тому, щоб бути корисним для інших людей, наповнювати їх великим духовним змістом. Своєю 20-літньою ректорською діяльністю Іван Степанович не тільки визначив орієнтири в системі життєдіяльності інституту, а й зумів відреагувати на винятково складні імпульси тодішньої епохи та невтомною працею разом із усім колективом забезпечив істотні післявоєнні зрушення в усіх напрямках функціонування очоленого ним закладу, що дозволило

по-справжньому осучаснити його академічне обличчя з українським духом. Нажаль, раптова смерть 5 грудня 1966 р. закінчила цілу епоху в історії Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Проте сила і точність його акцентів не втрачають свого значення вже понад півстоліття. Адже цим було закладено надійний фундамент для нових досягнень і структурних змін аж до набуття статусу національного університету. Завдяки цьому його харизматична особистість та ім'я назавжди залишилися на скрижалях його історії.

Список використаних джерел і літератури

1. Державний архів Хмельницької області. ФП-487. Оп. 6. Спр. 129.
2. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф. 302. Оп. 10. Спр. 11.
3. Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Далі – Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка). Ф. Р.302. Оп. 1. Спр. 3.
4. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 1. Спр. 13.
5. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 1. Спр. 98.
6. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 1. Спр. 181.
7. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 1. Спр. 200.
8. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 1ос. Спр. 47.
9. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 1ос. Спр. 146.
10. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 1ос. Спр. 286.
11. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 1ос. Спр. 146.
12. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 2. Спр. 7.
13. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 2. Спр. 118.
14. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 2. Спр. 138.
15. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 2. Спр. 148.

16. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 2. Спр. 166.
17. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 2ос. Спр. 97.
18. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 2ос. Спр. 148.
19. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 2ос. Спр. 157.
20. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 3. Спр. 14.
21. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 3. Спр. 22.
22. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 3. Спр. 70б.
23. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 3. Спр. 102.
24. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 3. Спр. 107.
25. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 3. Спр. 183.
26. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 5. Спр. 10.
27. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 26п. Спр. 12.
28. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 26п. Спр. 47.
29. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 26п. Спр. 48.
30. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 26п. Спр. 55.
31. Архів Кам'янець-Поділ нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Ф. Р.302. Оп. 26п. Спр. 59а.
32. З історії нашого інституту // Радянський студент. 1957. 7 листопада.
33. На підвищення кваліфікації // Радянський студент. 1965. 11 березня.
34. Скорський М. Кафедра педагогіки і школа // Радянське Поділля. 1962. 25 грудня.
35. Студентське новосілля // Радянський студент. 1966. 10 лютого.

36. Артикуца Н., Гончаров В., Суровий А. Брицин Михайло Акимович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Т. 1. С. 580-589.

37. Баженов Л. В. Іон Ізраїльович Винокур // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Т. 1. С. 67-80.

38. Гавришук А. П. Вайнтруб Семен Єфремович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Т. 1. С. 55-61.

39. Гавришук А. П. Грицюк Анатолій Антонович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Т. 1. С. 110-114.

40. Гавришук А. П. Євгенія Мойсеївна Гінзбург // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Т. 1. С. 93-101.

41. Гавришук А. П. Іван Федорович Слизький // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. Т. 2. С. 466-472.

42. Гавришук А. П. Іван Вікторович Івах // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Т. 1. С. 157-163.

43. Гавришук А. П. Іван Йосипович Козак // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Т. 1. С. 189-199.

44. Доктори наук, професори факультет Кам'янець-Подільського національного університету : довідково-бібліографічне видання [уклад.: І. М. Конет, В. С. Прокопчук]. Кам'янець-Подільський : Вид-во Абетка-Сві т, 2013. 512 с.

45. Завальнюк О. М. Анатолій Феодосійович Суровий // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Т. 1. С. 459-471.

46. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2008): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 296 с.

47. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. 408 с.

48. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Київ : ТОВ «Вид-во Логос Україна», 2008. 199 с.

49. Копилов С. А., Газін В. В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичний нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 76 с.

50. Копилов С. А., Конет І. М. Іван Вікторович Івах: штрихи до біографії (вступне слово) // Іван Вікторович Івах: очима учнів і колег (до 100-річчя від дня народження): матер. круглого столу 30 січня 2018 р. /ред. кол.: С. А. Копилов (голова) та ін. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. 2018. С.4.

51. Копилов С. А., Степанков В. С. Леонід Антонович Коваленко : вчений, педагог, особистість. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 192 с.

52. Совтисік Д. Д., Суровий А. Ф. Литовченко Надія Григорівна // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. Т. 2. С. 286-290.

53. Ткачук П. Є. Грипас Надія Яківна // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. Т. 2. С. 89-98.

54. Філінюк А. Г. Життя віддане справі: трудова, громадська та науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленюка: історичний нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома. 2008. 332 с.

55. Філінюк А. Г. Іван Степанович Зеленюк // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Т. 1. С. 141-156.

56. Філінюк А. Г. Леонід Антонович Коваленко // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Т. 1. С. 168-184.

57. Філінюк А. Г. 100 років від дня народження Івана Степановича Зеленюка // Календар знаменних дат Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2018. С. 45-46.

58. Філінюк А. Г. Яскравий слід видатного педагога і талановитого вченого // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 9 : Матер. п'ятого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». С. 3-15.

Anatoly Filiniuk

**Rector's activity by I. Z. Zeleniuk in Kamianets-Podilsky:
postwar changes and modernization of the state pedagogical
institute (1946–1966)**

In the article, based on the analysis and comprehension of the complex of sources and literature, the almost 20-year multifaceted activity of Ivan Stepanovych Zeleniuk, the director (rector) of the Kamianets-Podilsky state pedagogical institute, has been characterized. This activity left a significant

mark on the tables of the history. It was noted that he occupied the post of director in January 1947 in the absence of a proper training material base and a qualified teaching staff, which was explained by almost total loss of lecturers, huge destruction and material damage during the Second World War, as well as the allocation of scanty funds to overcome such problems. In addition, the moral and political situation in the country was extremely complicated due to the new wave of Stalin's cult of personality and the imposition of ideological dogmas and total control over citizens and the intensification of the onset of Stalinism in Ukrainian spirituality and culture.

It was emphasized that the new leader immediately identified the priority directions of the institution's functioning and aimed at their implementation the status of the deputy of the Supreme Soviet of the USSR, the authority and the rich experience of management and public activity. Due to the special care of the professional growth and a number of measures taken to stimulate lecturers to complete the examinations of the candidate's degree, postgraduate study, creative vacations, lengthy internships, etc. during the 1940–1960's, the number of lecturers was increased by 5 times, and solid, hard-working, a highly professional team of 2 doctors of sciences, professors and about 40 candidates of sciences, associate professors was formed. The main criteria for working with lecturers were the level of qualification, honesty, ability to work with people, to improve systematically their scientific-theoretical and methodological level. I. S. Zeleniuk was always building up the work so that each employee had the freedom to choose the actions and means for the general benefit. It was important to create a healthy moral and psychological climate in the team, to build relationships in trust, to identify the initiative and readiness of workers to take responsibility.

The important changes occurred in the structure of the institution.. The historical, linguistic-literary and physical-mathematical faculties supplemented faculties of physical education, preparation of teachers of elementary school and general faculty. The transformation in 1948 of the teacher's institute into a pedagogical with a 4-year term of education became a key event.

It was emphasized that the rector paid the greatest attention to the development of the institute's educational and material resources. Due to his many years of efforts in 1949, the institute received the 3-storeyed building in the Old City, in 1953 the stadium of border guards, in 1956 the 2-storeyed house with the annex on Gagarin str., 47, in 1963 reconstructed and completed building of the university on Moscovska str., 61, the laboratory of electrical engineering and the machine room. In 1947–1948

the 4-storeyed hostel was re-opened on the Leningradska str., 64 and in January 1966, a student dormitory was constructed on Lenin Prospekt.

I. S. Zeleniuk is described as a talented leader who was skillfully and professionally engaged in teaching and research work. He was a senior lecturer, associate professor, head of the Department of History of the USSR and the Ukrainian SSR. His lectures and seminars on leading academic disciplines were characterized by a depth of scientific development, a high ideological and theoretical level, and were perceived with great interest. He gave a personal example in scientific activity, one of the first defended the candidate's thesis and obtained the academic title of associate professor, researcher of history and local studies.

The conclusion is substantiated that during the 20-year rector's activity of I. S. Zeleniuk the significant post-war changes and actual modernization of the state pedagogical institute took place.

Key words: *Ivan Stepanovych Zeleniuk, director, rector, Kamianets-Podilsky teachers' institute, state pedagogical institute, professorial teaching staff, teaching and material base, faculties, specialties, scientific activity.*

Одержано 15 січня 2018 року

УДК 378.4.091.113(477.43-21)(092)

О.Б. Комарніцький

**Доцент І. В. Івах на чолі Кам'янець-Подільського
педінституту: зростання авторитету вишу (1966-1977 рр.)**

У статті йдеться про життєвий і творчий шлях колишнього ректора Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (1967-1977 рр.), доцента, кандидата фізико-математичних наук, кавалера бойових орденів і нагород за трудові досягнення Івана Вікторович Іваха. Автор проаналізував історіографічний доробок вчених, які вивчали його діяльність. Показано його освітній рівень, фронтові будні, розповідається про про вчительську діяльність у перші післявоєнні роки. Частина дослідження присвячена роботі Івана Вікторовича на посадах викладача, завідувача кафедри, заступника директора по навчальній і

науковій частині пединституту. На посаді заступника директора займався вдосконаленням навчального процесу, багато уваги приділяв питанню запровадження прогресивних методів навчання. У грудні 1966 р. І. В. Івах очолив заклад. Час його ректорування був досить плідним в діяльності навчального закладу. У дослідженні зазначається, що відбулися позитивні зміни в структурі денного та заочного навчання. Зокрема, йдеться про створення на базі історико-філологічного факультету двох самостійних факультетів – історичний та філологічний. Відбулася реорганізація низки кафедр. Автор доводить, що у цей час значно зріс науково-теоретичний і методичний рівень професорсько-викладацького складу, неухильно збільшувалася кількість і частка науково-педагогічних працівників із науковими ступенями та вченими званнями. Розповідається про формування студентського складу, вдосконалення навчального процесу, розробку системи заохочування для студентів, які за наслідками сесії продемонстрували відмінні знання і домоглися успіхів у громадській і науково-дослідній роботі, приділялася науково-дослідній роботі. Зазначається, що істотно змінилися навчально-матеріальна та побутова сфери. Активно продовжувалась робота щодо створення нових кабінетів і лабораторій, обладнаних сучасними приладами, установками і наочністю.

Ключові слова: інститут, ректор, викладачі, студенти, діяльність.

26 січня виповнилося б 100 років від дня народження доцента, кандидата фізико-математичних наук, кавалера бойових орденів і нагород за трудові досягнення, колишнього ректора Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (1967-1977 рр.) Івана Вікторовича Іваха, якого пам'ятають і вдячно згадують його колеги, учні та студенти. Ця людина була взірцем в усьому. Високоерудований педагог, науковець, невтомний працелюб, людина щедрої душі. Його відзначали порядність, людяність, доброзичливість, скромність. Він завжди був сумлінним, відповідальним, послідовним у словах і діях, пунктуальним, розсудливим, діловим у виконанні службових обов'язків.

Особистість І. В. Іваха поки що не знайшла належної оцінки у наукових студіях. Окремі розвідки, присвячені йому, належать А. П. Гавришуку, який одноосібно і в співавторстві видав декілька публікацій [3; 4; 5]. До дослідження постаті Іваха долучались також І. М. Конет [6], А. Г. Філінюк [7], В. М. та Е. І. Федорчуки [8], Н. Р. Стульська [9]. Про вченого йдеться також на сторінках колективної

монографії «Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення» [10], виданнях О. М. Завальнюка, О. Б. Комарницького, В. Б. Стецюка [11], В. С. Лозового, В. С. Щирби, О. М. Рачковського [12], у низці газетних публікацій [13-18]. У 2008 р. до 90-річчя від дня народження Івана Вікторовича побачив світ невеличкий за обсягом біобібліографічний покажчик [19].

Іван Вікторович народився 26 січня 1918 року в сім'ї селянина-середняка в с. Балакіри Городоцького району у селянській сім'ї. У 1926 р. він пішов у перший клас місцевої початкової школи, а згодом навчався у неповній середній школі. Після її закінчення у 1934 р. вступив на робітфак при Кам'янець-Подільському педінституті. Восени 1935 р. його було зараховано студентом фізичного відділу фізико-математичного факультету Ніжинського педагогічного інституту [21, арк. 4]. Влітку 1939 р. завершив навчання і отримав диплом з відзнакою. Рішенням Державної екзаменаційної комісії від 29 червня йому присвоїли кваліфікацію вчителя фізики середньої школи [9, с. 202].

За призначенням Наркомату освіти УСРР поїхав працювати учителем фізики Вишнівчицької середньої школи Смотрицького (нині – Чемеровецького) району. 27 листопада 1939 р. його призвали до армії. Службу проходив у 390-му гаубичному артилерійському полку на посаді заступника політрука [11, с. 263]. У складі цього підрозділу зустрів війну.

У післявоєнний час згадував, що того дня солдати переглядали в кінотеатрі художній фільм про мирне життя радянських людей, який закінчувався словами: «Війни не буде!». Коли в залі ввімкнули світло, прозвучала команда: «Війна! Гітлер напав на СРСР! Усім на вихід!» [15]. Тоді полк дислокувався у районі м. Полоцьк і підпорядковувався Центральному фронту. Брав участь у боях за міста Даугавпілс, Бологое, Вітебськ, Мінськ, Рига, Псков, Вільнюс, відступаючи вглиб країни [3, с. 135; 6, с. 133]. Найбільше юнаку запам'яталися бої біля м. Полоцьк. Артилерійський полк, в якому він був командиром розрахунку гармати, отримав наказ стримувати переважаючі в декілька разів ворожі частини прицільним і постійним вогнем. Зав'язалися запеклі бої, що тривали з початку липня до середини серпня 1941 р. Складність ситуації полягала ще й в у тому, що 22-га армія, яка обороняла Половецько-Невельський район, знаходилась під постійною загрозою оточення з боку суміжних флангів німецьких військ груп армій «Північ» і «Центр». Ціною величезних втрат фашистам вдалося вклинитись і розсікти армію на дві частини. Тому, щоб уникнути

нового оточення, війська отримали наказ залишити оборонні рубежі та відійти на північний схід у район міста Великі Луки [18].

Бій біля цього міста Іван Івах назавжди запам'ятав. Тут 22 серпня 1941 р. під час виконання бойового завдання був поранений, а 1 жовтня у районі ст. Кунья Великолуцької області був взятий в полон і перебував в таборах для військовополонених у с. Великі Луки, містах Вітебськ і Полоцьк, де виконував важкі фізичні роботи. 21 квітня 1942 р. під час роботи втік. Півмісяця переховувався, обходив ворожі пости, виявляв обережність і винахідливість, голодував, пробираючись до своїх. 5 травня перейшов лінію фронту у районі ст. Ями Великолуцької [21, арк. 4зв].

Після цього довелося довго переконувати відповідні органи, що ти чесна людина, а не німецький шпигун. З 20 травня по 20 червня 1942 р. працював у дорожньо-будівельному батальйоні, а з 1 по 13 липня проходив перевірку у спецтаборі НКВС у с. Грязевець Вологодської області. Перевіряючи не кваліфікували дії червоноармійця і в тому серпневому фатальному бою, і під час перебування у німецьких таборах як зрада. Звідси його направили у 25-й запасний полк, а 25 липня перевели на посаду командира гармати 252-ї танкової бригади діючої армії. З грудня 1942 р. служив у 39-й танковій бригаді, згодом – у 1501-му винищувальному протитанковому артполку, у складі яких обіймав посади командира гармати, старшини батареї [21, арк. 4зв].

Іван Івах завжди відзначався сміливістю, рішучістю, готовністю виконувати бойові завдання. Не раз підкреслював, що під час бою куля шукає передусім боягуза, а сміливого оминає. Проявив себе як справжній командир під час бою 5 листопада 1943 р. біля с. Грузинівка, південніше ст. Кушелівка. У нагороджувальному листі майор Дубов відзначив, що «в момент, коли німці пішли в контратаку, тов. Івах, незважаючи на сильний вогонь супротивника, влучно коригував вогонь гармати, в результаті чого атака німців була відбита. Його розрахунком було знищено і поранено взвод піхотинців супротивника» [22]. За зразкове виконання бойових завдань, проявлену при цьому доблесть і мужність Президія Верховної Ради СРСР нагородила Івана Іваху орденом «Червона зірка» (наказ від 20 листопада 1943 р.). Іван Вікторович не раз згадував, як їздив до Москви, у Кремль, де вручали цей орден. То були незабутні враження для молодого солдата [8, с. 342]. На фронті вступив у члени ВКП(б). З березня 1944 р. до демобілізації входив до партійного бюро полку. 21 січня 1944 р. отримав значок «Відмінник-артилерист» [21, арк. 3зв.].

І. В. Івах визволяв Калінін і Сталіно, Кривий Ріг і Кишинів. За виконання бойового завдання в районі Тургул-Фрумес 22 серпня 1944 р. під час Яссько-Кишинівської операції був нагороджений медаллю «За відвагу» (наказ від 5 жовтня 1944 р.). Він відзначився тим, що «разом з командиром гармати сержантом Замалудиновим викотив гармату на відкриту вогневу позицію і прямим наведенням знищив три кулеметних точки і п'ять дзотів супротивника, чим забезпечив просування нашим танкам і піхоті. Як старшина батареї під час бойових дій безперервно забезпечував батарею боєприпасами, паливом і продовольством» [23]. Після цього визволяв від ворога територію Румунії, Угорщини, Австрії, Чехословаччини [2; 19, с. 202].

Особливо запам'яталоя Івану Іваху перебування на території Угорщини. Народжене ставлення населення долалося солдатськими жартами, доброзичливим ставленням до простих людей. Інколи навіть ділилися своїм нехитрим солдатським пайком. Недалеко від Будапешта Іван Івах дістав друге поранення. У нагороджувальному листі від 10 лютого 1945 р. командир 1501-го винищувально-протитанкового артилерійського Ясського ордена Богдана Хмельницького полку майор Мусін відзначив, що «в боях з 26 січня по 4 лютого 1945 р. тов. Івах Іван Вікторович безперервно забезпечував батарею боєприпасами та продуктами харчування. 4 лютого в бою під с. Шерегельош замінив командира взводу і особисто вів вогонь прямим наведенням із гармати, відбив дві контратаки супротивника, при цьому знищив один танк, один бронетранспортер і до 15 солдатів супротивника. Пораненим залишився в строю і продовжував виконувати бойове завдання» [24]. За цей бій 19 лютого удостоєний урядової нагороди – ордена Великої Вітчизняної війни II ступеня [8, с. 343].

Закінчив війну, зустрівши день Перемоги в чехословацькому місті Брно [18]. Окрім вищезазначених відзнак, був нагороджений орденом Слави III ступеня (1945 р.), медалями «За взяття Відня» (1947 р.), «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.» (1946 р.) [21, арк. 3-3зв.; 11, с. 264].

Після закінчення війни з вересня по 13 грудня 1945 р. перебував на військовій службі, обіймаючи посаду начальника обчислювальної команди штабу полку [21, арк. 4зв.].

У липні 1946 р. І. В. Івах прибув до Кам'янця-Подільського, де його 7 років чекала майбутня дружина – Марія Йосипівна [8, с. 343]. Тут з 15 серпня 1946 р. по 1 серпня 1947 р. працював вчителем математики середньої школи №5, а з 1 серпня 1947 р. по 22 січня 1950

р. – вчителем фізики середньої школи №9. В останній упродовж 3 років був секретарем парторганізації [16; 21, арк. 4зв.].

На початку 1950 р. ситуація для Івана Вікторовича і його сім'ї загострилася. Його донька Елеонора Іванівна згадувала, що І. В. Іваху раптом згадали про перебування в полоні, заборонили викладати в школах міста. Виручив директор Кам'янець-Подільського педагогічного інститут І. С. Зеленюк, котрий узяв бойового побратима під свою опіку і відповідальність [8, с.343]. Відтак, з 18 лютого 1950 р. Івах обіймав посаду викладача кафедри фізики, а з квітня того ж року – старшого викладача. Викладав курс методики фізики на III курсі фізико-математичного факультету [21, арк. 32, 34].

Маючи не такий вже й великий досвід роботи в школі, Іван Івах наполегливо вивчав мистецтво викладання фізики, знайомився з передовим педагогічним досвідом, розробляв ряд демонстраційних приладів, методику викладання окремих тем шкільного курсу фізики. Свої розробки публікував в наукових журналах та збірниках. Не поривав зв'язків із школами міста, тут перевіряв на практиці свої конструкції і теоретичні посилення [9, с. 202].

За сумлінну роботу з підготовки педагогічних кадрів 20 грудня 1957 р. нагороджений Почесною грамотою Міністерства освіти УРСР [21, арк. 39]. 21 лютого 1959 р. у характеристиці на І. В. Іваху, підписаній ректором вишу І. С. Зеленюком, зазначалося, що заняття викладача завжди захоплювали студентів своїм змістом та простотою. Він читав лекції і проводив практичні заняття на високому теоретичному рівні, систематично підвищував рівень своїх знань та займався науковою роботою [21, арк. 17].

Уподобання у царині методики викладання фізики поступово переросли у тему майбутньої дисертації. У 1957-1958 рр. керівництво Кам'янець-Подільського педінституту і Київського педінституту ім. О. М. Горького узгоджували питання щодо зарахування Іваху в однорічну аспірантуру столичного вишу за спеціальністю «Методика викладання фізики». Завідувач кафедри методики викладання цього вишу проф. О. К. Бабенко погодився керувати роботою на тему «Вивчення теми «Криволінійний рух. Обертальний рух» в 9 класі». У письмовій згоді вчений зауважував, що до цього він вже консультував І. В. Іваху декілька разів [21, арк. 43-45]. У Київському педінституті він склав кандидатські екзамени: німецьку мову на «відмінно», діалектичний та історичний матеріалізм, методику фізики – на «добре», загальну фізику – на «задовільно» [21, арк. 8]. Наукові пошуки 2 червня 1961 р. увінчалися захистом у цьому закладі

кандидатської дисертації на тему «Криволінійний та обертальний рух в курсі фізики середньої школи» [12, с. 12; 21, арк. 10].

Колектив інституту помітив енергію і наполегливість викладача. Маючи досвід роботи з людьми, виконував обов'язки голови місцевого комітету, чотири роки – секретаря партійної організації [17].

У липні 1959 р. І. В. Івах обійняв посаду заступника директора по навчальній і науковій частині [16]. 6 березня 1959 р. директор інституту І. С. Зеленюк у листі на ім'я секретаря Хмельницького обкому КПУ М. І. Мехеди так обґрунтував необхідність призначення на цю посаду Івана Вікторовича: «Враховуючи важливість завдань, поставлених перед педагогічними інститутами щодо підготовки висококваліфікованих кадрів, ознайомлених з основами промислового і сільськогосподарського виробництва та необхідність створення для цього відповідної навчально-матеріальної бази, Міністерство освіти УРСР запропонувало дирекції інституту укомплектувати посаду заступника директора по навчальній і науковій частині фахівцем фізико-математичного факультету». Тому керівник вишу просив затвердити на посаді І. В. Іваху, який «проявив себе добре підготовленим викладачем методики фізики. Його заняття завжди проходять на високому ідейно-теоретичному рівні. Систематично підвищує рівень своїх знань та займається науковою роботою. Приймає важливу участь в громадсько-корисній роботі. Роботу вміє організувати і довести до кінця». До цього подання прислухалися і 25 травня 1959 р. вийшов наказ за підписом заступника міністра освіти УРСР С. Т. Завали про звільнення з посади заступника директора М. М. Магдена і призначення І. В. Іваху [21, арк. 41, 42].

На цій посаді Іван Вікторович займався вдосконаленням навчального процесу, багато уваги приділяв питанню запровадження прогресивних методів навчання. З цією метою в інституті було створено кілька науково-дослідних лабораторій та кабінетів. Тоді ж започаткували проведення відомих в Україні Подільських історико-краєзнавчих конференцій. Помітно зросла кількість і якість наукових публікацій, зокрема монографій, навчальних посібників, наукових збірників, словників, методичних розробок. Посилилась увага працівників інституту до написання дисертаційних робіт [1, с. 159; 2; 5].

І. В. Івах і не забував і про рідний факультет. Завдяки його зусиллям у 1963 р. було створено кафедру загальнотехнічних дисциплін і креслення. На той час кафедра забезпечувала читання таких дисциплін: методика викладання фізики; практикум з розв'язування фізичних задач; історія фізики; технічні засоби навчання

(для всіх факультетів); електротехніка; радіотехніка; технологія матеріалів і техніка безпеки з практикумом у навчальних майстернях; креслення; охорона праці [9, с. 201; 19, с. 3].

24 липня 1963 р. рішенням ВАК СРСР І. В. Івах отримав вчене звання доцента [21, арк. 7].

На початку грудня 1966 р. раптово помер ректор інституту І. С. Зеленюк. 20 грудня наказом Міністерства освіти УРСР обов'язки керівника закладу поклали на І. В. Іваха [21, арк. 52]. 24 березня 1967 р. наказом Міністерства за № 307-к його призначили ректором [21, арк. 53]. На нього лягла велика відповідальність за роботу відомого в Україні вишу. Згодився набутий досвід адміністративної роботи, вірність своєму службовому обов'язку, добре знання школи, велика працелюбність, повага і врахування думок колег, висока порядність. У службовій характеристиці відзначалося, що ректор «показав себе хорощим організатором і вмілим керівником колективу, який принципово і по-діловому вирішував питання підготовки учителів для школи... Вимогливий до себе і підлеглих, наполегливий і рішучий у виконанні завдань» [21, арк. 29].

На думку колег, він добре дбав про розширення, зміцнення та вдосконалення навчально-наукової бази інституту, створення нових кабінетів та лабораторій, обладнаних сучасними приладами, установками, наочністю, успішно займався іншими питаннями вишівської діяльності [3, с. 136-137].

Біографи Івана Вікторовича відзначають, що «для стилю керівництва Іваха були характерні непоквапливість і уважність у прийнятті рішень, демократизм і доступність, доброзичливість і лояльність у ставленні до людей, готовність поділитися своїм досвідом і знаннями з колегами» [1, с. 159; 2].

Під керівництвом І. В. Іваха колектив закладу домігся вагомих успіхів у роботі. Відбулися позитивні зміни у структурі. Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР за №69 від 9 квітня 1968 р. на базі історико-філологічного факультету було створено два самостійних факультети – історичний та філологічний [4; 25]. Тоді ж факультет педагогіки і методики початкового навчання став іменуватися факультетом підготовки вчителів початкових класів [10, с. 128]. Загалом, на 1968 р. виш мав 5 факультетів, у складі яких функціонували 11 кафедр. Ще 4 кафедри працювали у якості загальноінститутських. У наступні роки відбулася реорганізація низки кафедр. Так, 10 жовтня 1969 р. на базі кафедр історії були створені кафедри – загальної історії та історії СРСР і УРСР, завідувачами яких стали відповідно професор Л. А. Коваленко і доцент І. С. Винокур [10,

с. 124]. У другій половині 60-х років на фізико-математичному факультеті були створені три фахові кафедри: фізики (завідувач кафедри – доцент В. П. Житкевич), технічних дисциплін і креслення (доцент Л. О. Манакін) і математики (старший викладач М. Й. Семиліт) [10, с. 128]. 26 жовтня 1970 р. кафедру української та російської мов розділили на дві – української мови та російської мови. Першу з них очолив Ф. Я. Серeda, російської мови – Ю. П. Ульянов. У 1974 р. на базі кафедри української, російської та зарубіжної літератури виникли кафедри української літератури, російської і зарубіжної літератури, які очолили відповідно доценти М. А. Скорський і В. І. Тищенко [10, с. 126]. У 1975 р. відбулася реорганізація кафедр на факультеті фізичного виховання. З кафедри легкої атлетики і спортивної гімнастики створили кафедри спорту і спортивних ігор; гімнастики, теорії і методи фізичного виховання. Тоді ж із кафедри марксизму-ленінізму вичленили кафедри історії КПРС і політекономії та філософії і наукового комунізму [10, с. 129]. Загалом, на 1977 р. діяли 20 кафедр [28, с. 10].

Найближчими соратниками ректора стали проректори. Проректором з навчальної і наукової роботи працював В. І. Тищенко. У 1975 р. цю посаду поділили на посади проректорів з навчальної та наукової роботи. Очолити ці напрямки доручили доцентам В. І. Тищенку та А. О. Копилову [10, с. 123, 130]. Фізико-математичний факультет очолював доцент Д. І. Марченко (1962-1978 рр.), філологічний – І. Ю. Гнатенко (1968-1970 рр.), історичний – А. О. Копилов (1968-1975 рр.), Л. В. Баженов (1975-1993 рр.), факультет підготовки вчителів початкових класів – Ф. А. Петляк (1963-1968 рр.), Ю. Н. Скринник (1968-1972 рр.), А. С. Хоптяр (1975-1981 рр.) [10, с. 128-129], фізичного виховання – В. О. Жабенко, П. В. Кацедим, В. І. Трошенко, А. Д. Басенко [26, с. 25].

Навчальний процес на стаціонарі координувала навчальна частина, на заочній формі – відділ заочного навчання. Навчально-матеріальною і побутовою сферами опікувалась господарська частина. Всі навчально-методичні, наукові питання вирішувала рада інституту, організаційно-управлінські функції виконували ректорат і деканати факультетів [27, арк. 4].

Кількісно і якісно зростав викладацький склад, у чому і персональна заслуга ректора. У 1966 р. у виші працювали 140 викладачів, у т.ч. 1 доктор наук, професор, 29 кандидатів наук, доцентів (якісний показник становив 21,4%), у 1967 р. – відповідно 149, 1, 36 і 24,8%; у 1968 р. – 151, 1, 41 і 27,8%; у 1969 р. – 156, 2, 42 і 28,2%; у 1970 р. – 165, 2, 42 і 26,6%; у 1971 р. – 168, 2, 44 і 26,1%; у

1972 р. – 170, 2, 46 і 28,2%; у 1973 р. – 170, 2, 43 і 26,4% у 1974 р. – 177, 2, 46 і 27,1%; у 1975 р. – 177, 2, 50 і 29,3%; у 1976 р. – 175, 2, 54 і 32%; у 1977 р. – 178, 60 і 34,8%; [29, арк. 4; 30; арк. 7; 31, арк. 9зв.; 32, арк. 81, 100; 33, арк. 5зв.-6; 34, арк. 2зв.; 35, арк. 1зв.; 36, арк. 11зв.; 37, арк. 23-23зв.; 38, арк. 3зв.; 39, арк. 4; 40, арк. 4; 41, арк. 4; 42, арк. 76-77; 43, табл. №1; 44, арк. 65; 45, табл.1; 46, арк. 98; 47, арк. 136; 48; 49; 50].

І. В. Івах постійно наголошував на необхідності посилення якісного рівня викладацького складу. Так, 29 квітня 1974 р., виступаючи на засіданні вченої ради він самокритично зауважив, що «у порівнянні з іншими вишами ми ще значно відстаємо у забезпеченні кафедр викладачами і вченими званнями і ступеннями. Крім того, у нас велика плінність цих викладачів: за останні п'ять років вибуло з інституту з різних причин 14 осіб» [51, арк.93].

У виші шанували тих викладачів, які десятки років свого професійного шляху, присвятили педінституту. Наприклад, лише у березні 1977 р. відбулися урочисті засідання вченої ради, на яких вшанували професора Л. А. Коваленка [52, арк. 1] і доцента В. І. Тищенка [53, арк. 25] з нагоди їх ювілеїв.

Значну увагу ректор приділяв формуванню студентського складу. Поступово кількість першокурсників зростала: у 1970 р. було прийнято 740 студентів, у т.ч. на денну форму навчання – 430, заочну – 310; у 1971 р. – відповідно 762, 437 і 325; у 1972 р. – 789, 475 і 314; у 1973 р. – 781, 481, 300; у 1974 р. – 750, 511 і 239; у 1975 р. – 830, 540 і 290; у 1976 р. – 832, 561 і 271; у 1977 р. – 845, 575 і 270 [28, с. 26; 54; 55]. З року в рік найбільшим попитом користувалися спеціальності історичного й філологічного факультетів. Наприклад, у 1976 р. конкурс на спеціальності «Історія», «Українська мова і література» склав 4,2 особи на місце, «Російська мова і література» – 2,8 [56, арк. 15].

І. В. Івах знаходив час для того, щоби виступити перед новоспеченими першокурсниками на мітингах, присвячених початку нового навчального року [57-60]. На все життя запам'яталось свято посвяти у студенти майбутньому ректору О. М. Завальнюку, який розпочав своє навчання у виші 1 вересня 1968 р. Він звернув увагу на ідейно-патріотичний зміст його промови, неквапливу манеру виступу, заклик до першокурсників активно влитися у багатоголосий студентський колектив і гідно продовжувати найкращі традиції радянського студентства [13].

Поступово зростала загальна кількість студентів. Так, у 1966 р. в інституті навчався 3691 студент, у т.ч. 1325 – на денній формі

навчання, 2366 – заочній; у 1967 р. – відповідно 4511, 1743 і 2768; у 1968 р. – 4255, 1662 і 2593; у 1969 р. – 4494, 1708 і 2786; у 1970 р. – 3807, 1697 і 2115; у 1971 р. – 4016, 1712 і 2304; у 1972 р. – 3899, 1789 і 2110; у 1973 р. – 3800, 1805 і 1985; у 1974 р. – 3870, 1875 і 1995; у 1975 р. – 4009, 1964 і 2045; у 1976 р. – 3569, 2016 і 1553; у 1977 р. – 3650, 2124 і 1526 [28, с.23-24]. Таким чином, бачимо, що на стаціонарі кількість студентів збільшувалася, а на заочному – зменшувалася. Ця обставина була у полі зору ректора. 29 квітня 1974 р. на засіданні вченої ради він звернув увагу на те, що «за останні три роки стабілізувався контингент прийому на перші курси інституту. Відбувається поступовий перерозподіл між денним і заочним навчанням. Але це зовсім не означає, що заочне навчання в ближчі роки згоратиметься навпаки, потрібно більше уваги приділяти навчанню студентів на заочному відділенні, щоб забезпечити їх рівень підготовки не нижче, ніж на денному навчання» [62, арк. 92].

Керівник закладу дбав про збереження контингенту молоді. З цього приводу 27 листопада 1975 р. на засіданні вченої ради він зазначав: «За минулий рік ми виключили з інституту 54 студенти. Це найлегша справа виключити студента з інституту. Нам потрібно так працювати, щоб студент був завантажений, щоб він шукав викладача для одержання консультації» [61, арк. 315].

Ректор постійно дбав про вдосконалення навчального процесу. З метою прискорення адаптації в умовах академічного життя першокурсникам читали методичні лекції. Для студентів III курсу було введено факультатив «Технічні засоби навчання». На засіданнях вченої ради І. В. Івах неодноразово акцентував увагу на необхідності підвищення кваліфікації лаборантів, які мали освоїти технічні засоби навчання. Так, 26 квітня 1972 р., аналізуючи роботу кафедри іноземних мов, він дав таку оцінку їх роботі: «Недостатньо працюють лаборанти, надіються на допомогу сторонніх, а вони повинні самі добре володіти технічними засобами. Лаборанти не завантажені, мало працюють на навчальний процес. При атестації лаборантів треба враховувати всі їх ділові якості» [63, арк. 39]. Про це ж йшлося і 15 березня 1973 р.: «Лаборанти мусять навчатися демонструвати кінофільми, діаграми і робити все самостійно. Треба закупити потрібні матеріали, створити технічну базу і слідкувати за її роботою. Потрібно провести заняття по підвищенню їх кваліфікації і закінчити ці знання екзаменом» [64, арк. 55].

На засіданнях вченої ради періодично обговорювали діяльність кафедр з активізації навчальної роботи. Чимало критичних зауважень на адресу цих підрозділів, і особисто їх керівників, лунало з уст

ректора, які, звісно, були спрямовані на конструктив і відповідно поліпшення їх роботи. Ось лише деякі з них: «[кафедра марксизму-ленінізму] мало займається питанням учбового процесу... недостатньо використовувалися ті технічні засоби, які є в наявності» [65, арк. 38]; «[на кафедрі музики] не ведеться контроль за навчальною роботою як викладачів, так і студентів. Неорганізована роботи по підвищенню кваліфікації викладачів. Кафедра замикається в своїй роботі тільки на факультеті. Необдуманно завантажуються студенти...» [66, арк. 102].

Іван Вікторович добре орієнтувався в різних аспектах роботи кафедр, оскільки сам з 31 серпня 1968 р. очолював кафедру загальнотехнічних дисциплін і креслення [9, с. 202; 21, арк. 55]. Його колеги згадують, що він завжди надавав дієву допомогу, наприклад, молодим викладачам [21, арк. 30]. Зацікавлено працював із студентами, викладаючи методику викладання фізики. На високому професійному рівні читав лекції, проводив практичні і лабораторні роботи, керував педпрактикою студентів [1, арк. 160-161; 4]. О. М. Завальнюк згадує: «Оскільки частина аудиторій у навчальному корпусі №2 була закріплена за фізико-математичним факультетом, то час від часу ми спілкувалися з його студентами. Від них почули, що Іван Вікторович – один із найкращих доцентів – ґрунтовно володіє навчальним предметом, вміє роз'яснити складані питання, пов'язані з методикою викладання фізики у школі, що було його професійною фішкою, надзвичайно порядний, людяний, із повагою ставиться до майбутніх учителів фізики і математики, не терпить неробства, завжди сприяє, особливо тоді, коли у студентів складалася складна особиста чи родинна ситуація. Наголошували, що наш керівник воював у 1941-1945 роках. Ми, не фізматівці, буваючи у головному корпусі, особливо після відкриття за ректорування Іваха просторої і досить дешевої студентської їдальні, не раз переконувались у високій культурності керівника вишу (на наші голосні вітання він завжди чемно відповідав, демонструючи повагу до нашого племені)» [13].

У полі зору ректора завжди були виробничі практики. На одному із засідань вченої ради Іван Вікторович звернув увагу їх керівників, що «студенти-випускники скаржаться, що вони не вміють планувати позакласну роботу, не знають, що таке групи продовженого дня. Студенти повинні проходити педпрактику і в профтехучилищах, а не лише в школах» [67, арк. 107].

За ректорування І. В. Іваха було впроваджено різні форми практик. Так, майбутні вчителі допомагали піонерській і комсомольській організаціям шкіль, проводили Ленінські уроки, уроки мужності, читали лекції, сприяли кращій діяльності шкільних кімнат і

музеїв революційної, бойової і трудової слави, кутків природи, гуртків за інтересами, брали шефство над окремими класами, проводили тижні музики [68, арк. 63; 69, арк. 106]. З 1975 р. функціонували педагогічні загони по роботі з важковиховуваними підлітками у складі 50 студентів з різних факультетів [69, арк. 75].

Частина студентства виконували функції екскурсоводів на туристичних базах. Зокрема, вони працювали на турбазах Москви, Ленінграда, Риги, Вільнюса, Мінська, Києва, Одеси, Ялти, Севастополя, Хмельницького, Кам'янця-Подільського [11, арк. 90; 69, арк. 71; 70, арк. 90; 71].

З 1963 р. [з тих часів, коли І. В. Івах ще був проректором. – Авт.], щоліта студенти I курсу історичного факультету відповідно до навчального плану проходили під керівництвом доктора історичних наук, професора І. С. Винокура двотижневу виробничу практику з археології [69, арк. 28; 72, арк. 13]. З 1966 р. регулярно проводилися діалектологічна та фольклорна практики студентів-філологів [73]. До початку 70-х рр. молодь фізико-математичного факультету проходила виробничу практику (переважно на верстатобудівному і електромеханічному заводах). Впродовж практики студенти знайомилися з технологічним процесом всього виробництва, працюючи в усіх основних цехах [74, арк. 57-58; 75, арк. 56]. Частина студентів цього ж факультету після проходження відповідної підготовки одержували права водія автомашин [72, арк. 60]. Тоді ж бажуючі студенти-третьокурсники всіх факультетів складали кваліфікаційні екзамени на право кінодемонстратора вузькоплівкового кіно [39, арк. 52, 76, арк. 60; 77, арк. 53].

І. В. Івах звертав увагу підлеглих на успішне проведення екзаменаційних сесій: «Від деканів вимагається чіткий розклад заліків та екзаменів, від викладачів – спокійного, врівноваженого настрою на екзаменах та заліках. Екзамени слід обставити скромно, без величезних букетів та ін. атрибутів» [78, арк. 67].

Успішність студентів інституту була досить стабільною: коливалась від 94,4% у 1966-1967 н.р. до 96,6% у 1974-1975 н.р. [79, с. 130]. Що стосується якісного показника, то він не був сталим. У 1972-1973 н.р. він становив 51,9% [80, додаток №1], у 1973-1974 н.р. – 56,7% [41, додаток №1], у 1975-1976 н.р. – 49,3%, у 1976-1977 н.р. – 48,1% [11, табл. №1].

В інституті було розроблено дієву систему заохочування. Кращим студентам надавали іменні Ленінські стипендії. Студенти, які за наслідками сесії продемонстрували відмінні знання і домоглися успіхів у громадській і науково-дослідній роботі нагороджувалися

значком ЦК ВЛКСМ та Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти «За відмінне навчання» [82, арк. 39-40]. За відмінні успіхи у навчанні та активну участь у громадсько-політичному житті частину студентів ректорат, партійна, профспілкова і комсомольська організації занесли на дошку пошани інституту [83]. Щороку проводили зліт студентів-відмінників, на яких виступав і ректор. На одному із таких зібрань він зазначив: «На вас, майбутніх учителів, покладене велике завдання – виховувати людину комуністичного суспільства. Ви повинні одержати в інституті щонайбільше теоретичних і професійних знань, щоб прийти в школи сіл і міст республіки висококваліфікованими фахівцями своєї справи» [84; 85].

Низькою була успішність студентів-філологів з Узбецької РСР. Підготовка вчителів російської мови і літератури для шкіл Узбекистану розпочалася у 1966 р. після землетрусу у столиці республіки м. Ташкенті [11, с. 266]. Перша група майбутніх вчителів російської мови прибула до Кам'яця-Подільського у складі 25 осіб у 1967 р. [70, арк. 105]. Така ж кількість узбецьких юнаків і дівчат прибувала до інституту і в наступні роки. З ними велась щоденна цілеспрямована навчальна, методична, наукова та виховна робота. До вступу у виш переважна кількість узбеків не володіла російською мовою, або у кращому випадку мала бідний лексикон [74, арк. 41]. Заради справедливості зазначимо, що чимало студентів з Узбекистану ні в чому не поступалися подолянам. Більше того, подавали приклади сумлінного навчання і глибоких знань, з великим ентузіазмом брали участь у різноманітних заходах інституту, а це, в свою чергу, дозволяло їм всебічно готуватись до майбутньої вчительської діяльності та розвивати свої природні здібності і таланти. Група викладачів, у т.ч. й І. В. Івах, за сумлінну працю була нагороджена значком «Відмінник народної освіти Узбецької РСР» [11, с. 266].

Щороку інститут направляв на роботу близько тисячі своїх випускників: у 1970 р. – 836, у 1971 р. – 879, у 1972 р. – 809, у 1973 р. – 803, у 1974 р. – 885, у 1975 р. – 872, у 1976 р. – 837, у 1977 – 728 [28, с. 29].

Абсолютна більшість студентів працевлаштовувалась. Так, у 1976 р. направлення на роботу в школу одержали 88,6% студентів, у 1977 р. – 90,2% [81, табл. №20]. Випускник 1972 року професор О. М. Завальнюк згадує свою зустріч з ректором під час розподілу випускників: «Навесні 1972 р. ректор прибув на історичний факультет для розподілу випускників на роботу. Очолована ним комісія працювала злагоджено – ми заходили по одному в аудиторію, відповідали на запитання ректора про те, чи погоджуємося працювати

у заздальгідь погодженому місці, і, в разі публічної згоди, розписувалися у загальній відомості та виходили з почуттям виконаного обов'язку. Хто хотів отримати право на вільне працевлаштування, приносив із собою низку документів про сімейний стан, стан здоров'я і листи, як правило, від міських відділів освіти про готовність надати випускнику роботу за місцем проживання. З ними розмова тривала довше. А вже у червні у переповненому залі міського Будинку культури ректор і голови державних екзаменаційних комісій вручили випускникам 1972 р. дипломи і направлення на роботу, причому керівник персонально спілкувався з тими хто спромігся на так звані «червоні дипломи», тобто з відзнакою. Отримуючи з рук ректора документи, почув від нього настанову: «Будьте героєм!». Не знаю, що малось на увазі, але ці слова запам'ятав на все життя і розтлумачив їх як побажання, щоб з мене щось якісне вийшло у майбутньому. У відповідь подякував за належні умови для нормального навчання упродовж чотирьох років, здобуту якісну освіту і матеріальну допомогу на друк дипломної роботи та конкурсної праці, яка, як стало відомо трохи пізніше, виборола на республіканському етапі перше місце і була рекомендована від України на студентську конференцію у Московський університет» [13].

І. В. Івах входив до складу ДЕК на рідному фізико-математичному факультеті [86].

Іван Вікторович ініціював відновлення стажування випускників [практикувалося у 20-х рр. – Авт.] педвишів, що, на його думку, принесло б велику користь школам і самим студентам [82, арк. 2].

Певна увага у виші приділялася науково-дослідній роботі. Викладачі звітували про свої наукові здобутки на звітних наукових конференціях кафедр інституту, які, як правило, відкривав ректор [88-93]. Загалом, з 1967 р. по 1976 р. було проведено не менше 64 регіональних, кафедральних, міжкафедральних та загально-інститутських конференцій [28, с. 65-66; 50; 94]. За цей період викладачі загалом опублікували 626 праць, у т.ч. 10 монографій і 59 підручників та навчальних посібників [13; 50; 95, арк. 15; 96, арк. 22]. Зокрема, у 1972 р. вийшла у світ колективна монографія «Нариси з історії партійної організації Хмельницької області», яка була виконана істориками інституту. Того ж року вони підготували 22 нариси до фундаментальної праці «Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область». У 1973 р. Л. А. Коваленко впорядкував «Хрестоматію з нової історії» (ч. 2). Він же, а також І. С. Винокур, Б. М. Кушнір, на замовлення Міністерства освіти, склали проект програми та проспект посібника «Історичне краєзнавство Української

РСП». Серед інших виокремимо такі праці – «Орфографічний словник для початкової школи» М. П. Стефанцева, «Українська мова» (підручник для 2-го класу) Ф. Я. Середи, М. П. Стефанцева, «Російська селянська колонізація Південного Уралу періоду феодалізму та її наслідки (др. пол. XVIII – перш. пол. XIX ст.)» Ю. М. Тарасова, «Астрономія» Г. С. Раздимахи, «Методика викладання фізики» І. В. Іваха, «Робітничий рух в Північній Буковині кін. XIX – поч. XX ст.» М. Г. Кукурудзяка, «Історіографія історії Української РСР від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції» Л. А. Коваленка та низку інших [97, с. 38-39].

Не відставав від вимог часу особисто ректор. Добре розуміючи проблеми середньої школи і вишу, Іван Вікторович постійно працював над вдосконаленням шкільного фізичного експерименту. Разом із студентами конструював та виготовляв фізичні прилади та установки. Його опубліковані праці спрямовувалися на допомогу вчителям фізики та студентам-практикантам. Серед них – «До вивчення в 7 класі поняття кількості електрики, сили струму і напруги», «Вивчення теми «Хвильові властивості світла», «Вивчення теми «Рух рідин і газів у IX класі середньої школи», «До ознайомлення учнів з матеріалами про рух штучних супутників землі», «Викладання теми «Криволінійний та обертальний рух в курсі фізики середньої школи», «Використання методів розмірностей у навчальній роботі», «Методичні вказівки до вивчення розділу «Молекулярна фізика» у 9 класі», «Використання мікрокалькуляторів на уроці фізики», «Розв'язання задач з фізики з використанням мікрокалькуляторів», «Використання обчислювальної техніки при проведенні практикуму в середній школі» (всього 21 праця). Окремі праці («Методика розв'язання задач з фізики», «Збірник запитань і задач з фізики для VI-VIII класів») перевидавалися. Останні використовуються й досі вчителями у школах України.

Вчений опублікував більше 10 наукових статей: «Про саморегулювання електричних машин», «Криволінійний та обертальний рух твердого тіла», «Навчаюча машина на вимикачах», «Демонстрація росту кристалів» тощо. У його науковому доробку було декілька рецензій на методичні посібники, 14 праць написані у співавторстві. Наукові дослідження публікувалися у збірнику «Методика викладання фізики», журналах «Радянська школа» та «Фізика в школі», наукових записках Кам'янець-Подільського педінституту, окремими виданнями у видавництві «Радянська школа» та Хмельницького обласного інституту УКВ. Всього І. В. Івах написав

і видав 37 наукових праць [1, с. 161-162; 7, с. 160; 19, с. 7-9; 21, арк. 56зв.-62].

Науково-методичні інтереси і погляди Івана Вікторовича тісно перепліталися з науковою діяльністю відомих не лише в Україні, але й далеко за її межами методистами, такими як С. У. Гончаренко, О. І. Бугайов, Є. В. Коршак та інші. Їх єднала спільна співпраця щодо проведення постійно діючого республіканського науково-методичного семінару, рецензування книг та посібників, спільні видання навчально-методичної літератури. У свій час він був визнаним в Україні рецензентом науково-методичних праць. Тривалий час Івах був членом редакційної колегії збірника «Удосконалення шкільного фізичного експерименту», що видавався у Києві. Завдяки творчій методичній діяльності багато випускників пішли по шляху свого вчителя – П. С. Атаманчук, А. А. Криськов, Ц. А. Криськов, М. М. Дарманський, В. П. Тюрін, В. В. Хіміч, М. Г. Гуменюк, І. М. Лісовий та інші знані його послідовники на освітянській ниві, – яка багато зробили і роблять для подальшого розвитку методичної науки та в напрямку удосконалення технологій навчання фізики в школі [19, с.5].

Щорічно у виші захищалися дисертації. Загалом, у 1967-1976 рр. було захищено 2 докторських і 32 кандидатських дисертацій [28, с. 57; 48-50; 95; 96; 99, арк. 35].

Під керівництвом досвідчених викладачів до наукової роботи залучали студентів. Щорічно відбувалися звітні наукові конференції, які традиційно відкривав ректор [100, 101]. Швидко зростала кількість наукових гуртків. Так, у 1967 р. молодь працювала у складі 22 гуртків, які охопили 31,6% студентів, у 1968 р. – відповідно 23 і 33%, у 1969 р. – 23 і 35,1%, у 1970 р. – 23 і 33%, у 1971 р. – 27 і 41,8%, у 1972 р. – 28 і 45,5%, у 1973 р. – 29 і 51,1%, у 1974 р. – 45 і 70%, у 1975 р. – 49 і 80,6%, у 1976 р. – 90 і 85,7% [28, с. 32-33; 102-104]. Тоді з'явилися перші студентські статті. Загалом, у 1969-1971 рр. їх налічувалось 5 [104]. Один з гуртків очолював ректор. Він керував гуртком методики фізики і шкільного фізичного експерименту [105, арк. 291].

З 1968 р. вперше серед педінститутів України студенти історичного факультету, а згодом й інші, виконували дипломні роботи [25]. У 1971 р. вони захистили 7 робіт, у 1972 р. – 13, у 1973 р. – 10, у 1974 р. – 14, у 1975 р. – 16, у 1976 р. – 17 [28, с. 33].

Ректор сприяв науковому пошуку студентів. З приводу цього професор О. М. Завальнюк згадує: «У вересні 1970 р. кілька третьокурсників історичного факультету письмово звернулися до Івана Вікторовича з проханням офіційно дозволити пропустити упродовж 10 днів навчальний процес, щоб відбути до Києва для роботи у бібліотеці

Академії наук. Був сумнів, чи наважиться інститутський посадовець найвищого рангу, який строго стежив за трудовою дисципліною і безумовним виконанням навчального плану, піти на порушення писаних правил. На наше щастя, ректор виявився зовсім не зашореним чиновником, який строго дотримувався різного роду міністерських циркулярів, і підписав чотири заяви. Радості не було меж – негайно поїхали до столиці по матеріали до дипломних робіт! Після повернення з цього наукового «відрядження» ректор подарував нам ще одну велику приємність – щоб якось компенсувати витрати на дорогу та проживання у Києві, він звернувся до профкому інституту з пропозицією надати нам на 10 днів талони та безкоштовні обіди в інститутській їдальні. Завдяки цьому наші гаманці відчули певне полегшення» [13].

Питання науково-дослідної роботи повсякчас розглядалось на засіданнях вченої ради, в обговоренні яких брав участь й І. В. Івах. Зокрема, 22 березня 1973 р. він звернув увагу на те, що «рівень наукових досліджень у нас з кожним роком підвищується. Але потрібно вимагати від кандидатів наук планування докторських дисертацій... До підготовки студентських робіт треба віднестися з усією відповідальністю і провести цю роботу на належному рівні» [106, арк. 68].

Наступного року, розробляючи перспективне планування до 1990 р., Івах вніс такі пропозиції: «Продумати і запропонувати тематику досліджень молодим викладачам. При підборі кадрів, комплектуванні кафедр особливу увагу звертати на наукову роботу» [107, арк. 50].

Основним напрямком роботи кафедр інституту визначалося «посилення навчально-виховної роботи серед студентів, формування їх марксистсько-ленінського світогляду та ідейної переконаності», «глибоке» вивчення, творів Карла Маркса, Фрідріха Енгельса, В. І. Леніна, документів КПРС і міжнародного комуністичного руху, теоретичних висновків і положень про «дальше зростання керівної і спрямовуючої ролі КПРС в умовах розвинутого соціалізму», виховання студентської молоді «в душі безмежної відданості справі комунізму, радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму». Основна відповідальність за втілення в життя цих «основоположних принципів» покладалась на кафедру історії КПРС і політекономії. До занять з історії КПРС і політекономії студенти обов'язково готували реферати, 5-7 хвилинні інформації з питань підготовки, ходу чергових з'їздів партії і пленумів ЦК КПРС, Компартії України, виконання їх рішень, велися конспекти першоджерел, «Ленінські зошити». Як правило, тут був досить

високий відсоток успішності: з історії КПРС – 98,8%, політекономії – 98% [10, с. 131-132; 108, арк. 13]. Крім того, навчальна програма передбачала вивчення спецкурсу «Критика сучасної буржуазної ідеології», факультативів «Марксистсько-ленінська естетика», «Марксистсько-ленінська етика». На факультетах проводилися пленуми «Виховання діалектико-матеріалістичного світогляду студентів» [110, арк. 22].

У 70-ті рр. було розгорнуто широкомасштабну русифікацію навчального процесу, наслідком чого стало розширення плану прийому студентів на спеціальність «Російська мова і література». Зокрема, у 1976 р. на I курс денної форми навчання було прийнято 94 студенти [10, с. 132].

Однією із форм політизації вищої школи було присвоєння вишам імен державних і партійних діячів. Серед них – Кам'янець-Подільський державний педінститут, якому 19 вересня 1968 р. Рада Міністрів УРСР, прийнявши пропозицію Хмельницького обкому КПУ і облвиконкому, присвоїла ім'я «визначного державного, партійного і громадського діяча», колишнього наркома освіти В. П. Затонського, який народився у Кам'янці-Подільському [111]. З цієї нагоди в інституті відбувся мітинг, де І. В. Івах розповів про життєвий шлях діяча, про його «значний вклад в перемогу Радянської влади на Україні, в господарське і культурне будівництво республіки» [112]. Крім того, було виготовлено і встановлено на навчальному корпусу історичного факультету (колишня чоловіча гімназія, де навчався В. П. Затонський) меморіальну дошку та створено музей [10, с. 131].

І. В. Івах, як і абсолютна більшість радянських людей, як кажуть, був дитиною свого часу. У його доповідях була присутня й ідеологічна складова. Наприклад, 7 квітня 1976 р. на засіданні вченої ради обговорювали підсумки XXV з'їзду КПРС. Серед інших виступив й ректор, який, зокрема, зазначив: «Нещодавно закінчився історичний XXV з'їзду КПРС. Підбито підсумки роботи комуністичної партії і радянського народу в IX п'ятиріччі. Накреслено нові важливі завдання дальшого руху до комунізму. З'їзд дав могутній імпульс для нових звершень. Ось чому перед кожним колективом, перед кожною радянською людиною постало завдання – визначити своє місце у втіленні в життя рішень всесоюзного партійного форуму комуністів. Воно стоїть і перед нами – викладачами, співробітниками і студентами інституту» [113, арк. 1]. Щорічно відбувалися відкриті партійні збори, на яких розглядали «Звернення ЦК КПРС до партії, до радянського народу і завдання парторганізації щодо поліпшення навчально-виховної роботи в інституті». З відповідними доповідями виступав

керівник закладу [114; 115]. І. В. Іваха запрошували на партійні і комсомольські збори, які проводили окремі факультети. Наприклад, у квітні 1974 р. на зборах осередку ЛКСМУ факультету фізичного виховання розглянули питання «Завдання комсомольської організації факультету у світлі рішень ХХІІ з'їзду ЛКСМ України». Серед виступаючих був і ректор [116].

У виші відзначали державні і партійні свята, зокрема День Перемоги, який для Івана Вікторовича, як колишнього фронтовика, був знаменним. На мітингах, приурочених цій події, він виступав з особливим натхненням [117]. Регулярно проводилися «комуністичні суботники». Професор О.М.Завальнюк згадує про зустріч з І. В. Івахом під час одного з таких заходів: «Наш курс брав участь у комуністичному суботнику, присвяченому 50-річчю комсомолу (прибирали навколишню площу, висаджували декоративні кущі та дерева). Раптом під'їхав легковик, з якого вийшов Іван Вікторович. Його упізнав відразу. Неквалливо підійшов до студентів, поцікавився, як працюється, ідуть навчальні справи, чи ніхто не ображає, чи є якісь труднощі з житловими умовами. Мене з товаришем він запримітив недалеко від входу в будинок, де ми збирали інвентар. По-дружньому запитав: чи не важко навчатись, як до нас ставляться старшокурсники, чи відвідуємо батьків тощо. Почуте, мабуть, задовольнило керівника, який, усміхнувшись, побажав нам успіхів у нашій щоденній праці» [13].

Ректор неодноразово обирався депутатом міської та обласної рад народних депутатів, кандидатом в члени обкому та членом міськкому партії, парткому інституту [21, арк. 30, 62; 118; 119].

Значну увагу у виші приділяли залученню молоді до громадської роботи. Зокрема, з 1969 р. студенти щорічно працювали у складі будівельних загонів. Так, у 1969 р. 145 студентів об'єдналися у 4 загони, у 1971 р. відповідно 250 і 4, у 1973 р. – 241 і 9, у 1974 р. – 240 і 8, у 1975 р. – 190 і 6, у 1976 р. – 179 і 4 [28, с. 41]. Вони трудилися у Тюменській області, Казахстані, на півдні України, на Хмельниччині, в Болгарії [1, с.162]. Доблесна праця будзагонів увінчалася низкою нагород, грошових премій, подяк партійних, радянських і комсомольських організацій. Наприклад, за великий внесок у спорудження об'єктів соціально-культурної та виробничої сфери у 1975 р. будівельний загін, який працював на Кустанайщині (Республіка Казахстан), був нагороджений медаллю за освоєння цілих земель. Посвідчення і медаль зберігаються тепер у музеї університету і символізують трудову доблесть студентів багатьох поколінь, які пройшли школу загартування в будівельних або

сільськогосподарських загонах [10, с. 133]. Робота будзагонів була предметом розгляду на засіданнях вченої ради, наприклад, 30 вересня 1976 р. Серед виступаючих був і ректор, який зокрема, зазначив: «ЦК КПРС прийняв постанову щодо роботи будівельних загонів. Вони дають велику користь у зміцненні матеріальної бази нашої країни. Тому нам необхідно при формуванні загонів враховувати все. Формувати загони слід по курсах... Особливо серйозно слід підходити до обрання командирів загонів, бо не всі вони виправдали себе в минулому третьому трудовому семестрі» [120, арк. 13].

З 1967 р. для «підвищення фахової підготовки майбутніх вчителів, поглиблення їх знань і формування громадської активності» функціонував факультет громадських професій, де передавали свій досвід викладачі інституту, спеціалісти з різних організацій міста – редакції газет, будинку піонерів, міському комсомолу тощо. У різні роки тут нараховувалося від 9 до 13 відділів: молодого лектора, піонервожатих, інструктивно-масової роботи, організаторів культурно-масової роботи, відділ бібліотечної справи, журналістики, екскурсоводів і т.д. [97, с. 44]. Успішно діяла також студентська лекторська група [2; 5].

Розширилися міжнародні зв'язки інституту. Зокрема, у другій половині 60-х рр. було налагоджено зв'язки з болгарським містом Сілістра. Наприкінці травня 1967 р. інститут відвідала делегація з цього міста. І. В. Івах особисто провів для болгар екскурсію інститутом і розповів, зокрема, про принцип дії приладів, встановлених в кабінеті програмованого навчання [121]. Зв'язки особливо зміцнилися з 1975 р., коли педінститут став колективним членом Товариства радянсько-болгарської дружби. Відтоді між Кам'янець-Подільським педінститутом і Сілістрінським учительським інститутом Республіки Болгарії підтримувалися тісні стосунки і обидва колективи щороку здійснювали обмін інтернаціональними студентськими загонами «Дружба» [10, с. 133].

Чимало студентів були учасниками художньої самодіяльності, працюючи у відповідних гуртках. У 1968 р. у 7 гуртках займалися 700 студентів, які поставили 105 концертів, у 1975 р. – відповідно 7, 560 і 63, у 1976 р. – 6, 500 і 40 [28, с.35]. Професор О. М. Завальнюк згадує, що ректор регулярно відвідував репетиції хору: «Доводилося бачити нашого керівника на зібраннях змішаного студентського хору, який готував насичену концертну програму до відзначення на міському рівні таких щорічних важливих політичних подій, як річниця Жовтневої революції і день народження Леніна. Побачення з хористами було не випадковим, адже ректор ніс персональну

відповідальність перед міським партійним керівництвом і за ідейний репертуар концерту, і за якість його виконання. Візит ректора завершувався з'ясуванням відвідування репетицій студентами-хористами. А вже наступного дня у деканат викликали вимушених чи свідомих прогульників. Після цього хористи з'являлися на зібрання краще. Ректор завжди відвідував наші концерти. Радів успіхам. Нам же було приємно чути слова вдячності, адресовані творчому колективу і його диригенту. Не раз бачили Іваха у першому ряду актового залу, де відбувалися творчі звіти художньої самодіяльності факультетів, концерти до Міжнародного жіночого дня. Біло відчуття, що наш керівник, хоч і мав високий управлінський статус, не цурається нас, студентів, цінує молодіжну художню творчість, демонструє близькість до пересічних народних цінностей, не відривається (поширене тоді твердження) від колективу» [13]. Загальноінститутський хор став лауреатом першого Республіканського фестивалю педвишів. Крім того, хор було відзначено за успішний виступ під час звіту творчих колективів Хмельницької області на сцені столичного палацу «Україна» (1973 р.). Він, як і танцювальний колектив «Горлиця», був удостоєний звання «народного» [10, с. 127; 11, с. 267].

Ректор турбувався про покращення спортивних здобутків студентів. 28 червня 1976 р., виступаючи на засіданні вченої ради, Іван Вікторович зауважив, що «треба звернути особливу увагу на підготовку спортсменів вищої кваліфікації. Крім того, потрібно організувати семінари з теоретичних питань для тренерів різних спеціальностей. Але якщо переводити студентів на індивідуальний графік роботи, то не тільки деканат, а й всі викладачі повинні відповідати за цю справу» [122]. Результати проведеної роботи були вражаючими: якщо у 1968 р. в інституті навчалися 3 майстри спорту, 1 кандидат в майстри спорту, 263 спортсменів-розрядників, то вже у 1975 р. – відповідно 1, 5, 534; у 1976 р. – 4, 58, 820 [28, с.38]. Команда інституту під час всесоюзного походу «місцями революційної, бойової і трудової слави» (1971-1972 н.р.) здійснила мотопробіг всіма республіками європейської частини СРСР, встановивши зв'язки з 14 вишами Прибалтики, Молдови, Росії. За проведену роботу команда посіла 3 місце в СРСР [123, арк. 46].

Постійною турботою ректора було питання поліпшення побутових умов студентів. У січні 1966 р. інститут одержав новий гуртожиток на 550 місць, де розмістили студентів історико-філологічного факультету [29, арк. 4]. У 1968 р. педінститут став переможцем республіканського конкурсу педвишів на кращу організацію умов праці, побуту і відпочинку [124]. У 1974 р. вступив в

дію новий (із секціями і зручностями) гуртожиток (по вул. Уральська, 3) [97, с. 38]. Ректор нерідко загострював увагу на покращення роботи у гуртожитку. Так, 30 листопада 1972 р., аналізуючи роботу у гуртожитку кафедри легкої атлетики, Іван Вікторович зауважив, що «недостатньо проводиться роботи у гуртожитках, є випадки вживання студентами алкогольних напоїв. Студенти читають переважно лише спортивні сторінки, мало читають газет. Потрібно зробити у гуртожитку зразкові кімнати, як у студентів-узбеків V курсу. Викладачі рідко бувають у гуртожитках...» [125, арк. 179]. В іншому виступі, 27 вересня 1973 р. він наголошував на необхідності запровадження чергування викладачів з 19.00 до 22.00 год., активізації роботи кураторів, які мали знати, в яких кімнатах живуть студенти [126, арк. 152-153]. Керівник закладу звертав увагу на те, що студенти рідко відвідують кінотеатри, на необхідність слідкувати за зовнішнім виглядом молоді, зокрема, ратував за приведення у порядок зачісок [127, арк. 75].

Ректор турбувався про поліпшення житлових умов своїх працівників. Викладачі були забезпечені квартирами, переселившись із гуртожитків. Сам Іван Вікторович, як і за молодих літ, проживав у непорядкованій квартирі, яка до того ж знаходилась у незручному місці (у Старому місті, у районі каньйону). Згодом придбав кооперативну квартиру. Вів скромний і здоровий спосіб життя. Його можна було і в останні роки життя побачити на стадіоні, де робив зранку фізичну зарядку [1, с. 162].

Постійно турбувався про розширення, зміцнення та удосконалення навчально-матеріальної бази. В умовах компартійної системи ректор знаходив можливість успішно співпрацювати з владою і отримував від неї необхідне фінансування для розвитку матеріально-технічної, інформаційної бази. У 1972 р., після добудови, у головному корпусі було відкрито їдальню на 240 місць, читальний зал на 200 осіб, книгосховище на 500 тис. томів [128, арк. 49]. Наступного року на історичному факультеті відкрили читальний зал, розрахований на 80 відвідувачів. У його фондах зосереджувалося 20 тис. примірників історичної літератури. Крім того, функціонувало книгосховище на 30 тис. книг [129, арк. 28]. Загалом, бібліотечний фонд зріс з 384271 прим. (у 1967 р.) до 538155 (у 1975 р.) [28, с. 71-72]. І. В. Івах неодноразово на засіданнях вченої ради піднімав питання роботи бібліотеки. Так, 27 листопада 1975 р. він загострив увагу на низці проблем, які потрібно було вирішити: «Ряд наших викладачів затримують цінні бібліотечні книги у себе дома. Бібліотека повинна забрати всі ці книги, коли викладачі йдуть у відпустку. Інформації про

нові надходження малоефективні і не досягають своєї мети. Треба частіше міняти експозиції і краще оформляти їх... Не всі працівники бібліотеки і читальних залів відносяться з душею до своєї роботи. Потрібно посилити трудову дисципліну» [61, арк. 310].

У 1975 р. студенти навчалися у 3-х корпусах, навчальна площа яких зросла з 14609 (1971 р.) до 17017 м². Функціонували 47 аудиторій, 17 лабораторій, 29 кабінетів, 5 технізованих кабінетів і 6 аудиторій, 2 лінгафонних кабінети, 1 фонокабінет, 3 кабінети ТЗН [97, с. 38]. Була створена оптика-спектральна лабораторія і введена в дію астрономічна вежа. Стала функціонувати експериментальна лабораторія кафедри анатомії і фізіології людини [10, с. 123].

Результативну працю колективу університету, його викладачів і співробітників високо оцінили державні і партійні органи. У 1967 р. виш був нагороджений Пам'ятним прапором обласного комітету Компартії України, виконкому Хмельницької обласної ради депутатів трудящих і обласної ради професійних спілок, який символізував заслуги в справі розвитку освіти і науки [130]. До 50-річчя існування інституту в 1971 р. за заслуги в підготовці висококваліфікованих педагогічних кадрів він був нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради України [10, с. 131]. Ректора 30 березня 1970 р. нагородили медаллю «За доблесну працю», 20 червня 1971 р. – орденом Трудового Червоного Прапора, низкою ювілейних медалей [29, с. 45; 21, арк. 3].

Незалежний стиль керівництва І.В.Іваха, позбавлений неприродного зовнішнього ефекту і догоджання місцевим органам, не завжди знаходив у них розуміння і підтримку. Тому, очевидно, й робота колективу інституту з їхнього боку не завжди гідно оцінювалась. Однак високий професіоналізм, чесність і порядність ректора, підтримка його колективом інституту, злагоженість у роботі були вищими за прояви об'єктивності [1, с. 163].

20 липня 1977 р. згідно з поданою заявою за власним бажанням Міністерством освіти УРСР І. В. Іваха було звільнено з посади ректора. За багаторічну і сумлінну працю з підготовки педагогічних кадрів йому оголосили подяку [21, арк. 74], а 28 грудня того ж року рішенням міністерської колегії Івана Вікторовича нагородили медаллю А. С. Макаренка [21, арк. 73].

Після 10 років плідної праці на посаді ректора, І. В. Івах дали залишався працювати завідувачем кафедри загальнотехнічних дисциплін і креслення. 28 лютого 1978 р. його переобрали на цю посаду за конкурсом [21, арк. 70]. І на цій посаді Іван Вікторович – у постійному пошуку. Він розробляв лабораторні роботи, доклав багато

зусиль для обладнання лабораторій, вивчав програмування. Під керівництвом Івана Вікторовича лабораторії з методики і техніки шкільного фізичного експерименту були повністю автоматизовані, обладнані сучасними засобами навчання та контролюючими засобами. Як викладач І. В. Івах активно працював на курсах поглибленої перепідготовки вчителів [9, с. 203; 19, с. 5].

Завідувачем кафедри [тоді вже методики викладання фізики і ТЗН] він залишався до 1 червня 1983 р., коли перейшов на посаду доцента кафедри [21, арк. 80] 16 листопада 1984 р. І. В. Івах звільнили з посади доцента за власним бажанням у зв'язку з виходом на пенсію за віком [21, арк. 82]. Але у зв'язку з необхідністю завершити заняття з ТЗН і методики викладання фізики, а також забезпечення курсів підготовки вчителів Івах зарахували на посаду доцента з 26 листопада до 31 грудня 1984 р. 2 січня 1985 р. його знову прийняли на посаду доцента на 0,5 ставки. 25 квітня того ж року вчена рада інституту обрала Івана Вікторовича на цю посаду [21, арк. 85, 86, 88].

У післяреktorський період І. В. Івах продовжував жваво цікавитися життям інституту, сумлінно виконував громадські доручення.

11 жовтня 1989 р. Івана Вікторовича Івах не стало [21, арк. 99]. Його поховали на центральній алеї міського кладовища. Справу батька продовжила донька Елеонора, яка тривалий час працювала завідувачем кафедри педагогіки, професором. Посаду проректора з навчально-методичної роботи обіймав зять В. М. Федорчук. Внуки Вікторія та Іван стали кандидатами наук [11, с. 268].

Колишні колеги, учні Івана Вікторовича зберігають світлу пам'ять про нього. На початку 2008 р. відбулося відкрите засідання кафедри методики фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі, присвячене 90-річчю від дня його народження. Із вступним словом виступив завідувач кафедри П. С. Атаманчук. Він розповів про творчий і життєвий шлях Івана Вікторовича, згадав, яку роль він приділяв створенню лабораторій і умов праці. Старший лаборант кафедри Т. Ф. Сочинська поділилась своїми спогадами про І. В. Івах, як прекрасного сім'янина, батька, дідуся. Зі своїми спогадами виступив завідувач кафедри фізики Ц. А. Криськов. Він згадував про Івах як людину, віддану своїй улюбленій праці, викладача, науковця. Викладач А. А. Криськов розповів про чуйну людину, про ставлення до людей, співробітників. Доцент кафедри фізики А. О. Губанова згадала його з погляду свого дитинства, коли ще дитиною зустрічалася з Іваном Вікторовичем в індустріальному технікумі, де працював її батько. Директор бібліотеки В. С. Прокопчук і заступник декана

фізико-математичного факультету В. А. Сорич говорили про свої студентські роки, коли І. В. Івах був ректором, про його ставлення до студентів. Завідувач абоненту факультету Л. В. Огороднікова розповіла про внесок ректора у комплектування і роботу бібліотеки. Була організована виставка наукових праць І. В. Іваха [17]. 30 січня 2018 р. у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка відбувся круглий стіл, присвячений 100-річчю від дня народження І. В. Іваха. З доповідями виступили професори П. С. Атаманчук, О. М. Завальнюк, В. А. Федорчук, А. Г. Філінюк, доценти Ц. А. Криськов, В. С. Щирба, донька І. В. Іваха – Е. І. Федорчук [13].

Таким чином, Іван Вікторович Івах пройшов славний життєвий і творчий шлях, який вартий окремого монографічного дослідження. Час його ректорування був досить плідним в діяльності навчального закладу. Відбулися позитивні зміни в структурі денного та заочного навчання, значно зріс науково-теоретичний і методичний рівень професорсько-викладацького складу. Неухильно збільшилась кількість і частка науково-педагогічних працівників із науковими ступенями та вченими званнями. Істотно змінились навчально-матеріальна та побутова сфери. Активно продовжувалась робота щодо створення нових кабінетів і лабораторій, обладнаних сучасними приладами, установками і наочністю.

Список використаних джерел і літератури

1. Гавришук А. П. Іван Вікторович Івах//Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 1 С. 157-163.
2. Гавришук А. П. Пам'ять про ректора//Кам'янець-Подільський вісник. Кам'янець-Подільський, 1998. 24 січня.
3. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С., Гавришук А. П. Кам'янець-Подільський державний учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни: дослідження, документи і матеріали, спогади. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. 448 с.
4. Гавришук А., Атаманчук П., Криськов А. Невтомний працелюб//Студентський меридіан. Кам'янець-Подільський, 1997. 22 жовтня.
5. Гавришук А., Куценко Є. Справа життя Івана Іваха//Студентський меридіан. 2008. 14 лютого.
6. Конет І. М. Фізики і математики – викладачі Кам'янець-Подільського державного учительського інституту на фронтах Великої Вітчизняної війни 1941-1945//Внесок учасників війни – трудівників тилу Хмельниччини в перемогу у Великій Вітчизняній війні 1941-

1945 років. Актуальні проблеми життєдіяльності учасників війни і шляхи їх вирішення: зб. матер. наук.-практ. конф. Хмельницький: ХУУП, 2012. С. 130-140.

7. Філінюк А. Г. Івах Іван Вікторович//Енциклопедія сучасної України /[гол. редкол.: І. М. Дзюба (співгол.), А. І. Жуковський (співгол.), М. Г. Железняк та ін.]. Київ, 2011. Т. II. Зор.-Как. С. 160.

8. Федорчук В. М., Федорчук Е. І. Людина незламного духу//Внесок учасників війни – трудівників тилу Хмельниччини в перемогу у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років. Актуальні проблеми життєдіяльності учасників війни і шляхи їх вирішення: зб. матер. наук.-практ. конф. Хмельницький: ХУУП, 2012. С. 341-345.

9. Стульська Н. Р. Івах Іван Вікторович – представник когорти методистів-фізиків України//Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Серія педагогічна: Дидактика дисциплін фізико-математичної та технологічної освітніх галузей /[редкол.: О. В. Сергєєв, П. С. Атаманчук (наук.ред.), І. О. Бугайов]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ пед. ун-т, 2002. Вип. 8. С. 201-204.

10. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2003. 408 с.

11. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б., Стецюк В. Б. Минуле і сьогодення Кам'янця-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини: іст. нариси. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. Вип. 2. 452 с.

12. Лозовий В. С. Щирба В. С., Рачковський О. М. Фізико-математичний факультет: минуле і сьогодення: іст. нариси. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 116 с.

13. Завальнюк О. Івах очима студента, колеги і керівника//Подільянин. Кам'янець-Подільський, 2018. 9 лютого.

14. Куценко С. Справа життя Івана Іваха//Подільянин. 2008. 25 січня.

15. Ліхачоу У. Абаронца Полацка//Сцяг комунізму. Полацк, 1990. 23 лютага.

16. Людина та її справа//Радянський студент. Кам'янець-Подільський, 1988. 26 січня.

17. Огороднікова Л. В. Вшанували пам'ять колишнього ректора І. В. Іваха//Студентський меридіан. 2008. 7 березня.

18. Сторінка солдатських спогадів «Пам'ять»//Радянський студент. 1985. 1 травня.

19. Іван Вікторович Івах (до 90-річчя від дня народження): біобібліограф. покажч. /[укл.: Л. В. Огороднікова, О. В. Гавва, Т. П.

Поведа, О. М. Ніколаєв]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2008. 10 с.

20. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка: ювілейн. вид. / [редкол.: О. М. Завальнюк, В. А. Смолій, І. М. Вишневський та ін.]. Київ: Логос Україна, 2008. 200 с.

21. Відомчий архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (далі – ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка). Особова справа Іваха Івана Вікторовича. 18 лютого 1950 р. – 11 жовтня 1989 р., 100 арк.

22. Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації. Ф. 33. Оп. 686044. Спр. 1886. № зап. 26633743.

23. Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації. Ф. 33. Оп. 717037. Спр. 2280. № зап. 45379226.

24. Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації. Ф.33. Оп. 690306. Спр. 1446. № зап. 47234736.

25. Місяць за місяцем//Радянський студент. 1968. 30 грудня.

26. Солопчук М. С., Комарніцький О. Б. Факультет фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету (1949-2008 рр.): іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 164 с.

27. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 10. Спр. 11.

28. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1918-2010 рр.): довідк.-статист. матер. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. 112 с.

29. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 10. Спр. 11.

30. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 56.

31. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 108.

32. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 118.

33. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 302. Оп. 11. Спр. 157.

34. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 205.

35. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 266.

36. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 312.

37. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 315.

38. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 353.

39. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Звіт про навчально-виховну роботи Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1966-1967 н.р.

40. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Звіт про навчально-виховну роботу ...інституту за 1967-1968 н.р.

41. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Звіт про навчально-виховну роботу ...інституту за 1973-1974 н.р.

42. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Звіт про науково-дослідну роботу викладачів інституту за 1971 р.
43. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Звіт про науково-дослідну роботу викладачів інституту за 1973 р.
44. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Звіт про науково-дослідну роботу викладачів інституту за 1974 р.
45. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Звіт про науково-дослідну роботу викладачів інституту за 1975 р.
46. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №9 ради Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту імені В. П. Затонського від 30 серпня 1972 р.
47. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №9... від 30 серпня 1973 р.
48. Навчаємося//Радянський студент. 1967. 14 вересня.
49. Дещо про наш інститут//Радянський студент. 1968. 30 травня.
50. Цифри і факти//Радянський студент. 1976. 18 березня.
51. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №5... від 29 квітня 1974 р.
52. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №4... від 12 березня 1977 р.
53. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №5... від 16 березня 1977 р.
54. Результати конкурсу абітурієнтів//Радянський студент. 1968. 18 березня.
55. Результати конкурсу//Радянський студент. 1976. 31 серпня.
56. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №12 від 30 вересня 1976 р.
57. І прозвенів перший дзвоник...//Радянський студент. 1967. 7 вересня.
58. Просінкевич Я. Посвята в студенти//Радянський студент. 1972. 7 вересня.
59. За нові успіхи у навчанні//Радянський студент. 1974. 12 вересня.
60. Урочиста посвята в студенти//Радянський студент. 1975. 2 вересня.
61. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №14... від 27 листопада 1975 р.
62. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №5... від 29 квітня 1974 р.

63. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №5... від 26 квітня 1972 р.
64. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №3... від 15 березня 1973 р.
65. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №5... від 26 квітня 1972 р.
66. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №7... від 31 травня 1973 р.
67. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №4... від 3 квітня 1975 р.
68. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 208.
69. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 270.
70. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 158.
71. Рудницький О. У міста Леніна//Радянський студент. 1973. 7 листопада.
72. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 11.
73. У словесників//Радянський студент. 1966. 8 вересня.
74. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 10. Спр. 128.
75. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Звіт про навчально-виховну роботу... за 1969-1970 н.р.
76. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Звіт про навчально-виховну роботу... за 1968-1969 н.р.
77. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 10. Спр. 39.
78. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №6... від 25 травня 1972 р.
79. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Студенти Кам'янець-Подільського педінституту: ідеологічна, фахова і практична підготовка до роботи в школі в завершальний період радянської державності//Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т. 22. С. 125-162.
80. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Звіт про навчально-виховну роботу... за 1972-1973 н.р.
81. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Звіт про навчально-виховну роботу... за 1976-1977 н.р.
82. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 206.
83. Дошка пошани//Радянський студент. 1970. 23 квітня.
84. Вчитись, вчитись і вчитись//Радянський студент. 1974. 14 березня.
85. Рівняння на передовиків навчання//Радянський студент. 1975. 3 квітня.

86. Шульга М. З путівкою в життя//Радянський студент. 1967. 29 червня.
87. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №1... від 30 січня 1973 р.
88. Звітують науковці інституту//Радянський студент. 1967. 5 січня.
89. Сесія підсумовує//Радянський студент. 1968. 25 січня.
90. Звітно-наукова//Радянський студент. 1972. 23 березня.
91. Звіт вчених інституту//Радянський студент. 1974. 28 березня.
92. Звіт вчених інституту//Радянський студент. 1975. 10 квітня.
93. XXVIII звітно-наукова//Радянський студент. 1976. 18 березня.
94. Подвигу присвячено//Радянський студент. 1975. 18 грудня.
95. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол... №3 від 17 березня 1976 р.
96. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол... №5 від 16 березня 1977 р.
97. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2011 рр.): іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. 340 с.
98. Кафедра фізики //Радянський студент. 1967. 5 січня.
99. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №4... від 23 березня 1972 р.
100. Звітують молоді науковці//Радянський студент. 1969. 20 березня.
101. Вони прагнуть стати науковцями//Радянський студент. 1974. 22 квітня.
102. Коваленко Л. Шукати нових форм//Радянський студент. 1967. 14 березня.
103. НСТ – шлях в науку//Радянський студент. 1968. 14 березня.
104. Цифри і факти//Радянський студент. 1972. 25 травня.
105. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №13... від 4 листопада 1975 р.
106. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №4... від 20 березня 1973 р.
107. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №3... від 21 березня 1974 р.
108. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 311.
109. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Звіт про навчально-виховну роботу... за 1974-1975 н.р.

110. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 160.
111. Про присвоєння імені В. П. Затонського//Радянський студент. 1968. 3 жовтня.
112. Знаменна подія//Радянський студент. 1968. 10 жовтня.
113. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №5... від 7 квітня 1976 р.
114. Завдання партії – програма дій//Радянський студент. 1974. 7 лютого.
115. Мітинг в інституті//Радянський студент. 1975. 9 січня.
116. Рішення з'їзду – в життя//Радянський студент. 1974. 11 квітня.
117. Урочисті збори//Радянський студент. 1975. 12 травня.
118. До Рад – партійних//Радянський студент. 1967. 16 лютого.
119. Висування кандидатів у депутати//Радянський студент. 1969. 13 лютого.
120. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №12... від 30 вересня 1976 р.
121. Болгарські друзі в навчальному закладі //Радянський студент. 1967. 1 червня.
122. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №8... від 28 червня 1976 р.
123. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 60.
124. Наш вуз – переможець конкурсу//Радянський студент. 1968. 28 листопада.
125. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №19... від 30 листопада 1972 р.
126. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №10... від 27 вересня 1973 р.
127. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. Протокол №6... від 26 квітня 1973 р.
128. Державний архів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 60.
129. Державний архів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 112.
130. Пам'ятний прапор – на вічне зберігання//Радянський студент. 1967. 16 листопада.

Alexander Komarnitsky

Associate Professor I.V Ivakh as a head of Kamianets-Podilskyi Pedagogical Institute: increasing the authority of higher education establishment (1966-1977)

The article describes the life and creative way of the ex rector of the Kamenets-Podilsky State Pedagogical Institute (1967-1977), Associate Professor, Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Chevalier of Military Orders and Awards for labor achievements Ivan Viktorovich Ivakha. The author has analyzed the historiographical refinements of scientists who studied his work. It shows his educational level, front-line everyday life, it is told about the teaching activity in the first post war years. Part of the study is devoted to the work of Ivan Viktorovich as a teacher, head of the department, deputy director for the educational and scientific part of the pedagogical institute. As a deputy director, he was engaged in improving the educational process, paying great attention to the introduction of progressive teaching methods. In December 1966 I.V. Ivah led the institution. The time, as he was rector, was quite better in the activity of the educational institution. The discovery notes that there have been positive changes in the structure of full- and part-day studying. Although we are talking about the creating on the basis of the history and philology department of two independent faculties - historical and philological. There was a reorganization of a number of departments. The author proves that at the present time the scientific, theoretical and methodological level of the faculty has significantly increased, the number and proportion of scientific and pedagogical workers with academic degrees have steadily increased. It is told about the formation of the student group, the improvement of the educational process, the development of a system of encouragement for students, which demonstrated excellent knowledge and succeeded in public and scientific research work. It was given to research work. It is noted that the educational-material and everyday spheres significantly had changed. The work was actively continued on the creation of new classrooms and laboratories equipped with modern hardwares, installations and visualization.

Key words: *institute, rector, teachers, students, activity.*

Одержавно 28 березня 2018 року

УДК 001:94(477)(092)

В.С. Степанков**Ректор, професор А.О. Копилов: стратегічний прорив у рейтингу Кам'янець-Подільського педагогічного інституту / університету (1977-2001 рр.)**

У статті розглядається проблема з'ясування значення діяльності професора Анатолія Копилова, котрий чверть століття очолював ВНЗ, у його трансформації з периферійного педінституту в один із провідних педуніверситетів України. З цією метою охарактеризовано як прикметні риси його вдачі, так і ділові якості адміністратора, менеджера, вченого, педагога. Відзначено наявність глибокого стратегічного мислення, волі й цілеспрямованості у розв'язанні поставлених завдань, що органічно поєднувалися з вимогливістю, справедливістю, людяністю, щирістю та демократичністю. Вірно обраний курс поступу педінституту, мудра кадрова політика, сформування творчого колективу, акцент на всебічне сприяння розвитку науки стали запорукою неухильного зростання рейтингу серед ВНЗ країни. Як наслідок – його трансформація у 1997 р. у педагогічний університет, започаткувала процес відродження статусу, витвореного у 1918 р. першого, власне українського, державного університету, знищеного окупаційним комуністичним режимом 1921 р.

Ключові слова: А. Копилов, ректор, педінститут, колектив, наука, менеджер, особистість.

Складний процес трансформації провінційного педінституту, розташованого у старовинному місті-перлині Подільського краю – Кам'янці-Подільському, в національний університет (а відтак відновлення функціонування першого, власне українського, університету, народженого національною революцією 1917-1920 рр. (1918 р.), ліквідованого окупаційним комуністичним режимом) органічно пов'язаний з особою ректора Анатолія Олексійовича Копилова (1936-2007 рр.), котрому судилося очолювати його колектив упродовж 24 років – з 1977 по 2001 рік. Не випадково викладачі й співробітники університету, його випускники, яким випала нагода у своєму житті працювати чи спілкуватися з ним, згадуючи ті часи існування вишу, вдаються до означення "епоха Копилова", відаючи у такий спосіб належне ролі цієї, без перебільшення, легендарної постаті в його історії.

А.О. Копилов розпочав свою викладацьку діяльність у стінах Кам'янець-Подільського педінституту на посаді асистента кафедри історії історико-філологічного факультету у серпні 1963 р. відразу ж після закінчення з відзнакою Чернівецького університету. У 1967 р. успішно захистив кандидатську дисертацію у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка. З утворенням історичного факультету весною 1968 р. обійняв посаду його декана. Дякуючи талантам адміністратора, стратегічному мисленню, умінню розв'язувати найскладніші ситуації, спромігся сформувати чудовий колектив з сильним науково-педагогічним потенціалом. Тому не випадково у лютому 1976 р. призначається проректором з науково-дослідної роботи. Відразу ж зумів обрати вірний курс, а саме: підготовку власних наукових кадрів шляхом надіслання на навчання до аспірантури обдарованих випускників. Так започатковується тривалий і важкий, але єдино вірний, шлях поліпшення кадрового потенціалу вишу (у 1974 р. у ньому працювало лише 2 доктори і 46 кандидатів наук зі 178 осіб, що складало тільки 27% [4, с. 13]). І вже перші роки роботи на новій посаді принесли успіх. У 1977 р. якісний показник склав 34,8% (2 доктори і 60 кандидатів наук зі 178 осіб) [4, с. 13].

1977 р. став віховим у житті Анатолія Олексійовича. У зв'язку з виходом на пенсію ректора І.В.Іваха Міністерство освіти України 21 липня призначає його очільником вишу, обов'язки якого став виконувати з 1 серпня. Так став чи не наймолодшим за віком (у 41 рік), ректором не лише України, але й всього СРСР. Нова посада лягла на його плечі нелегкою ношею відповідальності за колектив педінституту, перспективу його утвердження у сфері вищої освіти. Адже він продовжував залишатися периферійним в усіх відношеннях, далеким за всіма показниками від провідних педагогічних ВНЗ, не кажучи вже про університети. Й здавалося, що не має жодного шансу, аби докорінно змінити ситуацію. Проте інакше думав молодий ректор. З перших місяців перебування на посаді визначив далекоюсягну мету розвитку навчального закладу, а саме: подолавши традиційну провінційність, стати центром науково-освітнього й культурного життя Подільського краю, зайняти гідне місце серед вишів республіки. Воднораз окреслив основні шляхи її досягнення: постійне нарощування якісних показників кадрового потенціалу науково-педагогічних працівників колективу, істотне поліпшення матеріальної бази, зокрема забезпечення навчальними площами, соціальною інфраструктурою та науковою й навчально-методичною літературою. „На цьому етапі розвитку інституту в організаційному плані, – як слушно спостеріг проф. Анатолій Філінюк, – найголовнішим було

створення в колективі атмосфери принциповості, взаємної вимогливості, довіри, відкритого виявлення недоліків і упущень. В широкому розуміння необхідно було дійсно забезпечити органічну єдність освітньої і наукової діяльності колективу інституту, досягти того, щоб кожний викладач перетворився у повноцінного науково-педагогічного працівника, який би безперервно вчився сам і вчив студентів, тим самим систематично збагачував педагогічну практику та науку новим змістом, новими ідеями, поєднанням найновіших і традиційних підходів, сміливими експериментами та відповідальними побудовами” [25, с. 134].

Анатолій Олексійович з головою поринув у розв’язання невідкладних проблем, заряджуючи своєю енергією й оптимізмом членів ректорату, Вченої ради, науково-педагогічних працівників. Збагачувалися й набирали нових відтінків його організаційні здібності, удосконалювався власний стиль керівництва. Почав формуватися новий колектив, в якому утверджувалася атмосфера доброзичливості, взаємодопомоги, персональної відповідальності, вимогливості й професійного зростання. Як підкреслював доц. Іван Козак (обіймав тоді посаду першого проректора), котрий краще всіх знав його концепт керівництва, «Ректорат під керівництвом Анатолія Копилова завжди керувався принципом колегіальності, прагненням уникати волонтаристських тенденцій та суб’єктивізму. Виключалися з практики підсиджування, заплічництво, злорадство тощо. Їх ректор не сприймав, в якому б підрозділі вони не з’являлися... Злагодженості роботи ректорату, а це проректори і декани, сприяв ректорський стиль, змістом якого був принцип пріоритетності координації, а не субординації в ім’я головної мети – забезпечення нормальної морально-психологічної атмосфери діяльності усього трудового колективу. Атмосфера, створювана ставленням ректора до проректорів, деканів, інших керівників підрозділів, не виходила за межі коректності й поваги. Йому не властивими були брутальні викрики, демонстрування зверхності, приниження особистості, зухвали напучування. Керівний стиль спрямовувався на втілення підлеглими його імперативу: «Треба бути людиною». Промовистим фактом було те, що він нікого не звільнив з роботи за недисциплінованість.

Проте він не був усепопрошенцем. Він корив за недбалість, ледарство, невинуваті зволікання в роботі. Доводилось чути від нього адресоване комусь із деканів або проректорів обурення в саркастичному: «Коли Ви перестанете не виконувати свої обов’язки?» [10, с. 60].

З метою підготовки висококваліфікованих кадрів ректор використовував направлення до аспірантури, переведення на посади стажистів-дослідників, стажування й творчі відпустки. З цією метою „підбирали авторитетних викладачів із числа досвідчених вчителів, роблячи особливий акцент на поєднання у них високої науково-теоретичної підготовки, необхідного досвіду та молодості. Цілком закономірно, що за таких обставин особлива увага приділялася вмілому поєднанню співпраці викладачів старшого покоління і молоді генерації. Так почали визрівати умови для становлення наукових шкіл інституту – спочатку на історичному, де вже успішно функціонувала наукова школа професора Л.А.Коваленка, пізніше на філологічному, а згодом фізико-математичному та інших факультетах” [25, с. 135].

І вагомі позитивні результати з’явилися вже на початку 80-х рр. 1982 р. в інституті працювало 224 викладачі на 22 кафедрах, з них 6 докторів наук і професорів та 76 кандидатів наук і доцентів. Якісний показник кадрового складу зріс до 36,6%. Кількість публікацій у цьому році склала 157 назв, включаючи 2 монографії, 20 підручників й навчальних посібників [4, с. 13, 50]. Розроблялося 130 тем, 20 колективних й 110 індивідуальних. Над докторськими дисертаціями працювало 5 осіб, над кандидатськими – 21 особа [25, с. 135]. Ці якісні зрушення не залишилися не поміченими у Міністерстві освіти СРСР, яке у 1981 р. визнало очолюваний ним інститут одним із переможців соціалістичного змагання педвишів Радянського Союзу. Це був перший істотний успіх курсу ректора, праця якого була заслужено відзначена медаллю А.С.Макаренка. А за велику допомогу у підготовці педагогічних кадрів для шкіл Узбецької РСР нагороджується Почесною грамотою Узбецької РСР та нагрудним знаком „Відмінних народної освіти Узбецької РСР”. У липні 1981 р. Президія Верховної Ради СРСР відзначила його багатогранну працю орденом „Знак Пошани”.

Упродовж наступних років виш, завдяки зусиллям колективу й ректора, неухильно нарощував свій науковий й навчально-методичний потенціал, поволі позбуваючись ознак периферійності, що було далеко нелегкою справою. Як зауважував академік В. Смолій, "Адміністрування практично будь-якої сфери суспільної діяльності – це вельми складний, напружений і виснажливий процес, якщо останній зорієнтований на досягнення справжнього результату, а не на демонстрування яскравих, зовнішніх і швидкоплинних ефектів, особливо, коли йдеться про царину освіти і науки. За радянської доби воно передбачало як доволі складні взаємини з партійними

кураторами, так і міністерськими чиновниками..." [22, с. 40]. Разом із помітним зростанням чисельності викладацького складу поліпшувався якісний показник у ньому висококваліфікованих кадрів. Якщо у середині 80-х рр. у ньому працювало 225 викладачів, а якісний показник складав 37,7%, то у 1991 р. кількість викладачів складала 291 особу, а якісний показник досяг 41,2%, а на історичному факультеті – 72,2% [4, с. 14; 25, с. 141]. Відповідним чином зростала й чисельність студентів: у 1985 р. навчалось у виші (на денній і заочній формах) 3999 осіб, а 1991 р. – 5757 осіб [4, с. 20]. При незмінній кількості факультетів (п'яти) збільшувалася кількість кафедр й спеціальностей. Зокрема, 1985 р. функціонувало 23 кафедри, які готували фахівців з 6 спеціальностей, а 1991 р. їх налічувалося вже 27 й забезпечували підготовку спеціалістів із 12 спеціальностей [4, с. 10]. Помітною стала тенденція постійного зростання числа осіб, котрі захищали дисертації, а також кількості опублікованих наукових й навчально-методичних праць. Наприклад, якщо 1985 р. було захищено 3 кандидатських дисертації, то 1991 р. – 12 (ця кількість стала рекордною в історії вишу з 1947 р.). Число публікацій зросло з 203 у 1985 р. до 412 у 1991 р. [4, с. 46, 50]. Велика увага приділялася розвитку НДРС. Неухильно збільшувалася кількість наукових гуртків, число яких 1991 р. сягнуло 167. Уже майже на всіх факультетах виконувалися й захищалися дипломні роботи. Якщо 1983 р. їх налічувалося всього 40, то 1991 р. – 170 [4, с. 28]. За підсумками 1989 р. інститут уже увійшов до четвірки кращих пединститутів України щодо кількості та якості студентських наукових робіт, поданих на республіканські конкурси [25, с. 140].

Ці успіхи на ниві науково-дослідної роботи у значній мірі обумовлювалися як обраним ректором стратегічним курсом, так й особистою підтримкою усіх, хто писав дисертації і захищався, публікував монографії і посібники. Щиро радів кожному творчому успіху науково-педагогічних працівників. Сприяв утвердженню гарної традиції вітати осіб, котрі захищали дисертації. «Якось непомітно, – згадував Анатолій Філінок, – без будь якої вказівки згори, склалася традиція: як тільки відбувався захист дисертації, відразу ж на видному місці з'являлося привітання ректорату на адресу викладача, який його здійснив. Тоді, коли в інших вишах атмосферу роз'їдали заздрість, інтриги, суперечки, в нашому колективі пишалися, раділи, тішилися успіхом колег, рівняли свій професійний поступ на флагманів вищої школи. На засіданнях вченої ради, різноманітних зібраннях вишу з уст ректора лунали слова подяки науково-педагогічним працівникам за успіх, їх імена не один раз ставилися у приклад для молодих викладачів...» [27, с. 80].

Паралельно дбав про зміцнення матеріальної бази інституту. 1986 р. домігся передачі вузу трьох навчальних корпусів площею 7 тис. кв.м. на вулицях Гагаріна, 52 та Уральській, 1, що до цього належали загальнотехнічному факультету Хмельницького технічного інституту побутового обслуговування. Відповідно загальна площа навчально-лабораторних корпусів зросла до 22820 м² [4, с. 41; 25, с. 141]. Поліпшувалася соціальна інфраструктура. Так, 1980 р. вона поповнилася четвертим гуртожитком по вул. Ленінської Іскри, 42, а 1987 р. п'ятим на проспекті Леніна, 31-а. Внаслідок чого загальна площа гуртожитків склала 26059 м² і в них проживало у 1991 р. 2278 студентів [4, с. 43; 25, с. 141]. Нарощувався бібліотечний фонд: якщо 1981 р. його складала 676,5 тис. примірників книг, то в 1991 р. – 788,2 тис. [4, с. 57].

Анатолій Олексійович чудово розумів згубність для розвитку навчального закладу його периферійної ізоляції. Тому проявляв сам і всіляко підтримував ініціативи Міністерства освіти України по проведенню на його базі республіканських та всесоюзних нарад, конференцій, симпозіумів та ін. заходів. Так, у вересні 1983 р. відбулася міжвишівська студентська наукова конференція „Слово в системних відношеннях і його вивчення в школі та у ВНЗ”. У кінці 1986 р. на базі інституту проводилася Всеукраїнська нарада-семинар проректорів вищих навчальних закладів і заступників директорів наукових установ з наукової роботи, а у вересні наступного року – нарада-семинар завідувачів кафедрами історичних факультетів педагогічних інститутів СРСР, у центрі обговорень якого став комплекс питань шляхів і засобів перебудови вищої історичної освіти. У цей же час у виші відбулася III Всесоюзна конференція з фізичного виховання і шкільної гігієни, в роботі якої взяло участь понад 100 вчених і науково-педагогічних працівників. Чималий резонанс серед громадськості Поділля мало проведення у березні 1989 р. Всеукраїнської науково-практичної конференції „Т.Г.Шевченко і Поділля” [25, с. 136-139].

Попри величезну зайнятість адміністративною роботою, Анатолій Олексійович продовжував вести лекційний курс „Новітньої історії Європи й Америки” (1918-1945 рр.) й проводити семінарські заняття. Інтенсивно працював над вивченням комплексу питань, пов'язаного зі створенням і функціонуванням Вітчизняного фронту у Болгарії впродовж 1944-1947 рр. У першій половині 80-х рр. опублікував з даної проблеми ряд праць й неодноразово виступав з доповідями на наукових конференціях. Взяв участь у роботі Першого Міжнародного конгресу з болгаристики у Софії (1981 р.), IX та XI конференції

істориків-славистів. Логічним вінцем дослідження теми став вихід у світ 1985 р. солідного монографічного дослідження „Отечественный фронт и народно-демократическая революция в Болгарии”, обсягом 15 др. арк. У ній автор глибоко проаналізував складну ситуацію, що склалася у 1944-1947 рр. у Болгарії, розстановку політичних сил, причини виникнення Вітчизняного фронту й зробив відзначені новизною висновки, суть яких зводиться до того, що його утворення мало важливе значення для утвердження народно-демократичного ладу в країні. При цьому, всупереч усталеній у болгарській історіографії думці, що перетворення у країні, починаючи з 1944 р., носили соціалістичний характер, переконливо довів, що відбувся процес встановлення не соціалістичного ладу, а ладу народної демократії. У дискусії, що зав'язалася, як показав наступний розвиток історичної науки в Болгарії, правда виявилася все-таки на боці Анатолія Олексійовича. Окрім цього, він відмовився від традиційного для тогочасної радянської історіографії розділу, в якому б критикувалися “буржуазні й ревізійністські фальсифікації”, що засвідчувало неабияку наукову мужність автора та його принциповість.

У середині й другій половині 80-х рр. акцент наукового пошуку зміщується в сторону дослідження історії українсько-болгарських відносин, краєзнавчих студій, різних аспектів розвитку вищої освіти в Україні тощо. Правда, час від часу знову повертався до висвітлення тих чи інших питань ролі Вітчизняного фронту у новітній історії Болгарії. Вагомі здобутки у сферах навчально-методичної роботи й наукових розробок послужили підставою для присвоєння йому в кінці 1991 р. Державним комітетом СРСР у справах освіти вченого звання професора по кафедрі всесвітньої історії. Чимало зусиль Анатолій Олексійович докладав для розвитку зв'язків інституту з ВНЗ Болгарії, сприяючи зміцненню співробітництва двох країн. У 1983 р. комітет болгаро-радянської дружби нагородив навчальний заклад Почесною грамотою та знаком „Вічна дружба”. Весною 1986 р. його відвідала болгарська делегація на чолі з генеральним консулом НРБ, внаслідок чого підписується договір про обмін студентськими загонами на наступний період [25, с. 139].

80-ті роки стали періодом розквіту його таланту як менеджера вищої освіти. У цей час сповна сформувався притаманний тільки йому стиль керівництва, котрий гармонійно поєднував незмінність стратегічних цілей (до яких прямував із залізною послідовністю) й вражаючою гнучкістю тактичних засобів їх досягнення. За спомином Івана Козака, «На тлі безлічі справ, що стикали мене з Анатолієм

Копиловим, не можу не відзначити його непохитну волю, упевненість у тому, що він робив. Здебільшого він перемагав аргументами, особистою переконливістю, баченням шляхів ефективної практичності – динамічної незмінної справи, за яку відповідав. Цього ж вимагав і від інших» [10, с. 63].

Повторюю, але ще раз відзначу його дар вміло бачити і формулювати стратегічну мету й витворити умови для її реалізації. Саме тому «перш ніж братися за яку-небудь справу, добре її обдумував і всебічно осмислював, зважував, що називається, всі «за» і «проти» в тому плані, наскільки вони сприяли позитивній динаміці, вдосконаленню діяльності колективу» [27, с. 79]. Воднораз відзначимо, що "робота ректорату і вченої ради вибудовувалася в такий спосіб, щоб не нав'язувати колективу думки керівника, а передусім на створення обстановки публічного, а головне зацікавленого обговорення назрілих проблем. Їх реалізація, в свою чергу, сприяла вдосконаленню різних напрямків роботи, спрямованої на підготовку фахівців. Тепер, через багато років можна із впевненістю сказати, – підкреслював Анатолій Філінюк, – що професор А. Копилов володів справжнім талантом працювати з кадрами і розставляти їх під конкретні завдання. Як вправний керівник, він майстерно виконував, що називається роль своєрідної єднальної ланки" [28, с. 83].

Суворі й інколи навіть жорстка вимогливість до всіх, незважаючи на посади, титули й попередні заслуги, у виконанні ними посадових функцій й прийнятих ухвал, дивовижно вживалася з ширістю, сердечністю, добротою. Владність й рішучість наполягти на своєму поєднувалася з вражаючим умінням відшукувати компромісні рішення у самих гострих і навіть, здавалося, безнадійних конфліктних ситуаціях. Ніколи „не рубав з плеча” і не „ламав через коліно”, завжди прагнув особисто з’ясувати „очі в очі” всі деталі тієї чи іншої справи. При цьому не сидів за ректорським столом, а завжди ставав біля вікна, відчиняв кватирку, запалював сигарету й починав розмову... Як згадував доктор філологічних наук, професор Олександр Волковинський, "Бувало, майже залітаєш до кабінету ректора, наповнений емоціями. Викладаєш смисловий ґрунт справи, очікуєш миттєвого прийняття рішення, оскільки перехлюпується бажання діяти. Анатолій Олексійович терпляче вислуховував, задавав необхідні для уточнення запитання. А далі говорив таке: "Дійсно, справа – невідкладна. Її потрібно вирішити. Давай завтра вранці зайді, і ми остаточно з цим розберемося". Звичайно, я не міг збагнути, навіщо чекати, якщо вже можна розв’язати складне питання. Усвідомлення

мудрої неспішності в активних діях приходить, мабуть, з досвідом і віком" [1, с. 45-46].

Ніколи не цурався приймати з особистих питань „простих людей” з-поміж господарських і навчально-допоміжних працівників, вникав у їхні „боли” і завжди чим міг допомагав. Показово, що у багатьох споминах (опублікованих й усних) червоною ниткою проходить оцінка його постаті як доброї, чуйної, турботливої Людини, котра намагалася допомогти іншій, хоча зовні, будучи завжди заклопотаний справами, нерідко виглядав відсторонено-байдужим. Як слушно зауважував Іван Козак, «Іноді доводилося чути, що ректор порою виявляє погорду, недоступність. Не виключаю, коли він під впливом турботи міг мимоволі когось обійти увагою. В кожного з нас присутній біс високої самоцінки, а рабська натура завжди налаштована на прихильність посадовця! Однак, я не знаю випадку, коли б він, як ректор, у будь-який час перебування на робочому місці не прийняв, не вислухав когось» [10, с. 63]. Характерним у цьому відношенні є визнання доц. Віктора Щирби (декана фізмату): «Фактично пропрацював я два роки на посаді асистента до одержання підтвердження про захист кандидатської дисертації. За весь цей час жодного якогось доброзичливого погляду з боку ректора я не відчув, хоча зустрічатися з Анатолієм Олексійовичем доводилось досить часто, адже фізико-математичний факультет в цей час розташовувався на другому і третьому поверхах головного корпусу. Лише згодом я зрозумів, що Анатолій Олексійович лише на перший погляд такий байдужий. Він ніколи не рубає з плеча, не приймає різких рішень, дозволяє собі добре обміркувати будь-яке питання перш ніж реагувати на нього, добре обізнаний в кадрових питаннях, не тягне за вуха, але й не зашкоджує професійному росту і відверто недолюблює співробітників, котрі працюють у півсилу, в тому числі і зволікають із захистом дисертацій.

Вже через рік після захисту дисертації мені довелося звернутися до нього з особистого питання. Коли я зайшов в кабінет із заявою про виділення ще однієї кімнати в гуртожитку з передчуттям, що мені скоріше за все, буде відмовлено, і став пояснювати про свої складні побутові умови, Анатолій Олексійович навіть не дав двох речень сказати, як відразу ж підписав заяву і сказав, що він добре знає про ці проблеми» [30, с. 81].

Кидається у вічі постійна підтримка молодих обдарованих викладачів, довіра до них, що проявлялася у висуванні на посади завкафедр, замдеканів, деканів тощо. Ось кілька свідчень (а їх можуть бути десятки) осіб. Зокрема, доц. Юрій Маркітантов пригадував наступне: «Пам’ятним для мене став 1983 рік. У липні того року ми

повернулися зі студентами-філологами з діалектологічної практики, на якій перебували у Вологодській області. Прозвітувавши з фінансових питань у бухгалтерії, піднімаюся на кафедру. На другому поверсі зустрічаю ректора. Він зупиняє мене, що траплялося, скажу відверто, зрідка, подає руку і каже: «Вітаю вас з квартирою і вступом до аспірантури». Я подякував, але сказав, що з квартирою ситуація складна і заплутана, про що я довідався зі спілкування з керівниками житлового відділу міськвиконкому, а з аспірантурою взагалі нічого не відомо. Та Анатолій Олексійович запевнив, що з квартирою все вирішено позитивно, а щодо аспірантури – то порадив спокійно чекати виклику на навчання. Я вдячний йому за це, адже лише завдяки його вимогливості й наполегливості мені випало щастя отримати трикімнатну квартиру. Та й не лише мені...

У 1989 році А.О. Копилов призначив мене, молодого кандидата наук, заступником декана філологічного факультету з навчальної роботи. Факультет тоді був найбільшим в інституті за кількістю студентів. Він налічував понад 1400 студентів денної форми навчання, складався з 55 академічних груп. У роботі було до 20 діючих навчальних планів. За цих умов мені було лячно приступати до роботи. Не було впевненості, що впораюся. Та Анатолій Олексійович переконав у тому, що мені під силу буде ця робота і я обов'язково наведу у ній лад. Так і сталося. На цій посаді я пропрацював до 2004 року, до року обрання мене деканом факультету» [20, с. 67].

За визнанням уже згаданого Віктора Щирби, коли колектив фізмату обрав його на посаду декана, то «Потрібно бути досвідченим і далекоглядним керівником, щоб спокійно погодитися з призначенням на керівництво таким складним і багатогранним структурним підрозділом молодого тридцятип'ятирічного викладача, який пропрацював в університеті (тоді інституті) неповних дев'ять років. На застереження колег Анатолій Олексійович з посмішкою відповідав, що молодість – це такий недолік, який, на жаль, дуже швидко проходить» [30, с. 81].

Комунікабельність, доступність у спілкуванні, відкритість, людяність і принциповість позицій притягували до нього викладачів, співробітників і студентів. Як підкреслював док. іст. наук, проф. Володимир Газін, «Він був толерантним і справедливим. Ніколи, як камінь за пазухою, не тримав на будь-кого, від студента до викладача, гніву. Не мав звички когось принизити. Ні у кого й ніколи не йшов на поводу. Навіть зі складних питань йому вдавалося приймати рішення найбільш оптимальні і єдино можливі у даний момент. Пригадується, як з боку керівників окремих інститутських структур була спроба

сприяти молодій особі на вступних екзаменах, оскільки була вона родичкою відомого в місті функціонера, який з свого боку обіцяв допомогти у виділенні працівникам інституту землі під огороди. Спроба ще до початку іспиту натиснути на мене як екзаменатора закінчилася негативною оцінкою для абітурієнтки, що було логічним наслідком абсолютної відсутності знань. Не знаю, як було подано ситуацію ректору. Але мене категорично попередили, що після екзамену маю зайти у його кабінет. Анатолій Олексійович зустрів мене запитанням: «Що там сталося?». Я змалював картину і почув фразу з двох слів: «Правильно зробив» [2, с. 42].

На переконання Івана Козака, «той факт, що за довгі роки ректорства Анатолій Копилов нікого не звільнив з посади за професійною непридатністю або у стані афекту є вельми промовистим. У такий спосіб створюється у колективі атмосфера довіри, на кожного покладається обов'язок старання та дбайливості «у людському відношенні». Підкреслював той факт, що принцип особистої відповідальності у нього поєднувався «з совісністю і співучастю до інших. Свідченням цього є бережне ставлення до кадрів, до скорочень за посадами або за віком». Під час прийому відвідувачів (вона нічим не обмежувалася) він приділяв максимуму уваги «до інвалідів, сиріт, багатодітних та людей, що опинилися у складних умовах і потребують допомоги». Зрозуміло, що такі підходи промовляли про наявність у ректора високого рівня розвитку почуття соціальної справедливості [9, с. 21-22]. Ще одна важлива грань його характеру. Як наголошував Володимир Газін, «...він ніколи не створював біля себе кола наближених і близьких людей. Розумів, чим обертається така ніким не узаконена структура, яка тим не менше могла вносити корективи в роботу колективу далеко не кращої проби. Завжди був відкритим, прямим і незалежним. Рівна дистанція від усіх забезпечувала успіх у роботі і шанобливе ставлення всіх до ректора» [2, с. 42]. Його поважали, любили і побоювалися. Тому у спілкуванні між собою з кінця 80х рр. одні шанобливо почали називати його „татом” („батьком”), інші – „імператором”. І перші, і другі були праві в основному – він був талановитим лідером.

Особливо успішним виявився курс Анатолія Олексійовича у сфері формування життєздатного, потенційно потужного колективу, спроможного самовдосконалюватися, розв'язувати найскладніші завдання, що породжувалися плином життя. Природжене „бачення” людей, помножене на набутий досвід, дозволяло майже безпомилково підбирати обдарованих осіб на заняття посад проректорів, деканів, завкафедрами, котрі не лише склали золотий фонд кадрового складу

інституту, але й працювали злагодженим механізмом. Завжди підтримував ініціативи з низу, що сприяли розвитку вишу. Так, наприклад, 1988 р. реалізував ідею декана педагогічного факультету доц. В. Кузя щодо відкриття спеціальності "Дефектологія". "З висоти нинішнього досвіду розумію, – згадувала док. педаг. наук, проф. Світлана Миронова, – як мудро діяв ректор: не нав'язував рішень, а вислуховував і підказував, як діяти; витримано сприймав усі прохання й ініціативи та допомагав реалізовувати більшість з них (а ініціатив у молодій ідеалістці було з головою); ніколи не виявляв навіть найменшої зверхності" [21, с. 74]. За таких обставин колектив лише зміцнився у часи спроб перебудови радянського суспільства, розпочатої М.С.Горбачовим. Ректор вітав її, всіляко сприяв демократизації принципів функціонування вишу. Особисто не приховував своїх симпатій до процесу еволюції компартії у бік західної соціал-демократії. Уже 1989 р. одним з перших почав у неофіційних розмовах говорити, що витоки педінституту слід шукати не в утвореному 1921 р. Інституті народної освіти, а раніше – у заснованому в Кам'янці Українському університеті.

Доводилося також йому, як було прийнято у тогочасному суспільстві, брати й активну участь у громадсько-політичному житті міста й області. Так, постійно виконував обов'язки члена парткому інституту, впродовж 1976-1988 рр. обирався членом бюро міському компартії України, а в 1977-1990 р. – депутатом обласної ради народних депутатів. Починаючи з 1977 р., незмінно очолював товариство „Знання”, що функціонувало у Кам'янці-Подільському.

Анатолій Олексійович вітав отримання Україною незалежності. Проте, на відміну від багатьох, не переживав ейфорії, усвідомлюючи неминучість труднощів, що постануть перед молодого державою. Був твердо переконаним у необхідності менше говорити про власну любов до Батьківщини, а більше працювати на її благо. Тому вже з початку 1992 р. налаштував колектив на готовність до неминучих серйозних випробувань. Водночас вперше офіційно торкнувся проблеми відновлення історичної пам'яті про минуле педінституту. 15 квітня 1992 р. на шпальтах інститутської газети „Студентський меридіан” опублікував статтю „І.І.Огієнко – перший ректор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету”, в якій ґрунтовно з'ясував роль великого сина українського народу в процесі утворення першого українського університету в Україні. Він розкрив його багатогранну діяльність, спрямовану на розбудову вишу. Підкреслював той факт, що „наполегливістю І.І.Огієнка наприкінці 1918 року було закладено богословський, а у квітні 1919 року –

правний, а у червні – сільськогосподарський факультети. Такі високі темпи розбудови пояснюються, по-перше, намаганням ректора якнайшвидше підняти заклад до європейського рівня, по-друге, перетворити його в стабільне джерело підготовки багаточисленних і різнопрофільних кадрів інтелігенції для суверенної України (ще один державний український університет – Київський через воєнні події часто переривав свою діяльність, виїздив за межі міста)” [12, с. 2]. Окрім неї у номері було вміщено два важливих документи, що проливали світло на відкриття університету, підготовлених до друку киянином П.Пирогом [24, с. 2].

З кінця цього року започатковується добра традиція вітання Анатолієм Олексійовичем колективу ВНЗ не лише з Новим роком, але й Різдом Христовим. „Неодмінно хочу до новорічних привітань додати щирі різдвяні поздоровлення християнам, що відзначають цей святий день, – підкреслював ректор у своєму зверненні. – Хай сповниться євангельське благовістя, що буде на землі мир, а людям – благовоління. У цей символічний момент зміни року, відкриття дверей у день завтрашній, я закликаю багаточисленний колектив педагогічного інституту до єдності, злагоди, терпимості. Бо тільки мир, спокій, натхнення, сумлінна праця дадуть нам можливість пережити труднощі, подолати кризу, вийти на шлях піднесення, плідної творчості і добробуту” [13, с. 1].

Тим часом труднощі наростали, як снігова лавина. Бездарне керівництво країною, припустившись грубих прорахунків, ввергло її у надзвичайно глибоку фінансово-економічну кризу. По-суті припинилося фінансування освіти, жахлива інфляція з’їдала ті мізерні кошти, які ще продовжували надходити, по 3-4 місяці не виплачувалася викладачам жалюгідна зарплата. Ледь кінці з кінцями зводили столичні ВНЗ, а що вже говорити про периферійні. Як слушно спостеріг Анатолій Філінюк, настав період „виживання”, коли необхідно було зберегти науково-педагогічні кадри й навчально-матеріальну базу інституту [25, с. 142]., кинутого по-суті державою напризволяще. І весь тягар по „виживанню” ліг на плечі ректора. Ніхто ніколи не дізнається, яких зусиль фізичних, моральних, інтелектуальних йому коштувало „вирулювати” із катастрофічної ситуації. Пропадаючи цілими днями на роботі, він шукав і знаходив шляхи розв’язання десятків самих різноманітних питань життя інституту. "У цих непростих умовах, – як згодом згадував доктор історичних наук Віталій Лозовий, – Анатолій Олексійович виявляв якості справжнього керівника: цілеспрямованість, рішучість, наполегливість і тверду волю. Саме це допомагало йому приймати

доленосні для університету рішення та повністю брати відповідальність на себе. Він пережив з вузом найскладніші 90-ті роки, розширюючи науково-освітній процес, хоча завданням було вижити. А.О. Копилов робив акцент не на виживання, а на розвиток" [18, с. 61]. Ніколи при цьому не скаржився, не панікував, не впадав у відчай, не вдавався до істерико-патетичних дій, не зривався. Зціпивши зуби, тягнув свого плуга, слугуючи іншим прикладом твердості й виваженості. Лише менше посміхався, більше хмурився, ставав неговіркішим; постійне переживання, турботи й заклопотаність лягли новими зморшками на обличчя, пробивалися сивиною на волоссі, врзалися шрамами у серце. Правда, втома давала про себе знати. І вперше десь на початку 1998 р. я особисто від нього почув відверте зізнання про її деформуючий вплив на нього («мені просто важко» – промовив він і тут же після нетривкої паузи додав речення приблизно такого змісту: «мабуть пора залишати посаду для молодших»).

Гаряче вболівав за свою Батьківщину, яку хотів бачити незалежною, заможною, демократичною й щасливою. А відтак не залишався байдужим до всіх тих негараздів, які проявлялися у її повсякденному житті. Тож з своїми роздумами про існуючі проблеми України поділився з читачами „Студентського меридіану” 1 жовтня 1994 р. – напередодні дня вчителя. „Суспільство поки що мало дбає про свою духовну гігієну”, – констатував Анатолій Олексійович. „Чи можна вважати випадковим, що з’явився нечуваний попит на читиво бульварне, відверто халтурне, а відсутність культури, національна самозневага – це те, чим іноді хизуються, – запитував він. – Невідкличність до ближнього, цинічне ставлення до кожного, кого життя не щадить, стає майже нормою для тих найспритніших, кому добута свобода (так важко й не ними добута!) уявилась як правило на вседозволеність, на моральну розбещеність... Зростає злочинність. Люди знемагають від грабіжницьких цін, від нестачі ліків, від виснажливого стояння в довжелезних чергах, мимо яких проשמигують на іномарках самовдоволені ринкові діячі...”

Воднораз ставив питання, чи справедливо було б „за потворностями цього, так званого „перехідного періоду” не помічати й іншого – тієї величезної, справді подвижницької праці, що її в умовах, часом зовсім екстремальних, повсякденно, терпляче звертає багатомільйонний трудовий люд України?” Хіба „можна не сказати доброго слова про невсипущі труди і дні, скажімо, цілої армії освітян, які, зокрема в східних, найбільш вражених руйніними процесами, регіонах несуть у школи, вищі навчальні заклади новий дух, відкривають дітям очі на правду, прищеплюють юним душам справді

прекрасне почуття патріотизму, що, без сумніву озоветься в нашій молоді завтра й позавтра?” Ректор не сумнівався в тому, що „саме педагоги повинні нинішнього складного періоду взяти на свої плечі відповідальний тягар життя. Бо саме нам, педагогам, випала велика честь сіяти у молоді душі світлі, розумні, добірні зерна розуму і знань. А бути сіячами знань – це прекрасно!” [14, с. 1].

І слова в нього не розходилися з справами. Власне, дякуючи його організаційним талантам й волі, зусиллям ректорату й Вченої ради, вдалося не лише „вижити” у скрутні часи, але й досягти помітних позитивних зрушень. Так, 1992 р. на історичному факультеті відкривається аспірантура й утворюється дефектологічний факультет. Наступного року почав працювати факультет перепідготовки зі спеціальності „Практична психологія”. Намагаючись домогтись тіснішої співпраці з науковими академічними установами, ректорат у травні 1995 р. пішов на створення на базі історичного факультету Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України, а в грудні на філологічному факультеті – Центру мовознавчих студій Інституту української мови НАН України. Наступного року з метою зміцнення зв'язків з навчальними закладами утворюється навчально-науково-методичний комплекс у складі власне самого інституту, 3-х спеціалізованих ліцеїв, Хмельницького педучилища, 5-ти шкіл нового типу, Хмельницького обласного інституту удосконалення вчителів та Кам'янець-Подільського міського еколого-натуралістичного центру [25, с. 143-145]. Як підкреслювала проф. Тетяна Дуткевич, «Все, чого досягла психологічна наука в університеті, відбулося завдяки доброзичливому й дбайливому ставленню Анатолія Олексійовича, його зусиллям зі створення матеріально-технічної й навчально-методичної бази. Так, у 1991-1992 н.р. у навчальних планах педагогічних спеціальностей було збільшено кількість годин з психології, запроваджено додатковий курс психодіагностики і державний іспит для майбутніх педагогів «Теорія і практика навчання та виховання», програма якого передбачала психологічні питання.

У 1992-93 н.р. розпочав роботу факультет перепідготовки студентів на базі вищої освіти зі спеціальності «практична психологія... У 2000-01 н.р. кафедра психології виконувала мегапроект «Вища освіта: лідерство заради прогресу», фінансований фондом «Відродження». У результаті проведення ректором значної організаційної роботи на кафедрі було придбано комп'ютерну техніку, створена бібліотека сучасної психологічної літератури» [3, с. 46].

Попри всі несприятливі умови, ректор продовжував послідовно реалізовувати курс на поліпшення якості кадрового складу науково-педагогічних працівників. «Анатолій Олексійович завжди належним чином оцінював людей, насамперед, за їх справами, – згадувала Тетяна Дуткевич. – Знаходили підтримку ті викладачі, які займалися наукою, вміли передати свій досвід студентам, працювали над науковими й методичними публікаціями й водночас були відкритими, скромними, відповідальними, доброзичливими людьми. У них ніколи не було затримок із кар'єрним зростанням» [3, с. 46]. За визнанням проректора з наукової роботи, док. фізико-математичних наук, проф. Івана Конета, "Третя важлива подія в моєму житті за безпосередньої участі Анатолія Олексійовича відбулася в 1998 році, коли він підтримав моє обрання на посаду професора кафедри. У той час кандидати наук на професорську посаду практично не обиралися. З-поміж працівників університету це були Степанков В.С. та Рибак І.В. Яке ж фантастичне відчуття потенціалу своїх викладачів було в ректора Копилова А.О., коли він ухвалював такі рішення, бо всі ми отримали атестати професорів" [11, с. 59].

Якщо 1991 р. у виші працювало 8 докторів наук й професорів та 112 кандидатів наук й доцентів, що дозволяло мати якісний показник у 41,2%, то в 1997 р. картина була наступна: число докторів наук і професорів зросло до 28 осіб, кандидатів наук і доцентів – до 170 осіб, а якісний показник уже складав 75% [4, с. 14]. За цим показником інститут піднявся на один з перших місць серед педвишів України [25, с. 144]. Упродовж цього часу помітно зросла й чисельність публікацій: з 412 в 1991 р. до 720 у 1997 р., хоча кількість викладачів скоротилася з 291 особи до 264 осіб. Було проведено 50 міжнародних, всеукраїнських й регіональних науково-теоретичних конференцій, симпозіумів, семінарів тощо [4, с. 14, 50-51; 25, с. 151]. Однак, "ці досягнення аж ніяк не привели до самозаспокоєння ректора. Навпаки, стали основою для чергових якісних змін в усіх напрямках діяльності університету. Починаючи з 1997 р., з ініціативи чи за підтримки ректора в університеті було реалізовано низку цікавих і потрібних вишу та науці організаційно-структурних ініціатив. Скажімо, було відкрито чимало нових спеціальностей, утворено нові кафедри, факультети, налагоджено систематичний випуск наукових збірників..." [28, с. 86]. На 2002 р. кількість факультетів уже зросла до 7, студенти (понад 5 тис. осіб) навчалися за 18 спеціальностями, користуючись при цьому понад 170 аудиторіями, 49 навчальними кабінетами і 24 лабораторіями. 2001 р. на 28 кафедрах працювали 266 викладачів, 197 з яких мали наукові ступені (74% від загального

складу). Щороку проводилося близько 20 наукових конференцій. Зросли міжнародні зв'язки – у 2001 р. 40 викладачів і студентів побували у закордонних відрядженнях [7, с. 16-17].

Незважаючи на колосальну зайнятість організаційними й різного характеру адміністративними питаннями, ректор знаходив час і для творчої наукової роботи, зокрема написання статей, участі у роботі наукових конференцій тощо. Одним із нових напрямків наукового пошуку стає вивчення історії пединституту, власне доби, коли він функціонував як університет, діяльності у цей час його першого ректора І.Огієнка. Так, 1992 р. організував проведення й взяв участь у роботі науково-теоретичної конференції, присвяченої 110-річчю з дня його народження. Виступив в одній із секцій з доповіддю „Професор І.І.Огієнко – ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету”. Наступного року видав брошуру „Педагогічному – 75”. 1995 р. у співавторстві з деканом історичного факультету доц. Олександром Завальнюком опублікував у науково-краєзнавчому альманасі „Дивокрай” статтю „Дітище Івана Огієнка”. Вони ж видали 1996 р. у краківському часописі „Історичні студії” об'ємну роботу „Зусилля по відкриттю державного університету в Кам'янці-Подільському 1918 року”. Згодом Олександр Завальнюк згадував, "Спілкування з шефом у "живому" чи телефонному форматі щодо виконання різних наукових проектів надзвичайно дисциплінувало, посилювало відповідальність, не дозволяло розслаблятися, давати необґрунтовані обіцянки, привчило бути завжди готовим відповісти на низку його контролюючих запитань" [6, с. 56].

Висвітлювалися ним й різні сторінки історії Болгарії та українсько-болгарських відносин. Так, 1991-1992 рр. виступав на наукових конференціях з доповідями про реорганізацію Вітчизняного фронту Болгарії в єдину суспільно-політичну організацію та історичні аспекти болгарської культури на Україні. Наступного року торкнувся проблеми переселення болгар на українські землі в період XIV–XIX ст. (1995 р. присвятив їй окрему статтю у збірнику наукових праць історичного факультету). Цього ж 1995 р. опублікував невеликий нарис про місце Поділля в українсько-болгарських зв'язках останньої чверті XIX ст. До 120-ої річниці російсько-турецької війни відгукнувся статтею „Визволення Болгарії від османського гніту та України” (у співавторстві), опублікованої у "Наукових працях" Кам'янець-Подільського пединституту.

Серйозним випробуванням для колективу вишу стало проходження 1996-1997 рр. вишом, факультетами, кафедрами і спеціальностями атестаційних й акредитаційних експертиз, які

проводилися Державною акредитаційною комісією (ДАК). За їх результатами 14 з 16 спеціальностей було акредитовано у грудні 1996 р. четвертим і 2 – за третім рівнем акредитації. Це стало вагомою підставою для порушення ректоратом клопотання перед ДАК щодо акредитації вишу в цілому за IV рівнем та зміну його статусу на педагогічний університет. 8 квітня 1997 р. ДАК за поданням експертної ради затвердила рішення щодо акредитації інституту в цілому за IV рівнем. Вона ж внесла пропозицію Кабінету Міністрів України щодо надання інституту статусу педагогічного університету й зміни його назви на Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет. 28 червня Постановою № 628 створюється Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, урочиста презентація якого відбулася 22 жовтня [26, с. 157-158]. Безперечно це була велика перемога колективу, у досягненні якої важко переоцінити вагомість вкладу особистих зусиль Анатолія Олексійовича. Він був переконаний, що цим актом започатковувався нелегкий процес повної реабілітації репресованого тоталітарним режимом першого українського університету.

Кінець 90-х рр. XX – початку XXI ст. став часом значних досягнень педуніверситету, що утверджував себе у новому статусі. У 2001 р. у ньому вже навчалось 5,3 тис. студентів на 7 факультетах, котрі здобували фах з 18 спеціальностей. Навчальний процес забезпечували 266 викладачів, котрі працювали на 27 кафедрах. Якісний показник кадрового потенціалу складав 74% [4, с. 10, 14]. Серед викладачів працювало 5 академіків і 2 члени-кореспонденти трьох академій України, 2 лауреати Державної премії України в галузі науки і техніки, 9 заслужених працівників освіти, 2 заслужених працівники культури, 1 заслужений тренер, 1 заслужений художник, 41 відмінник освіти України. За підсумками роботи вузів України у 1999 р. університет посів перше місце серед вищих педагогічних навчальних закладів за кількістю викладачів з ученими ступенями і званнями. Плідно працювали аспірантура й магістратура. У вересні 2001 р. наказом Міністерства освіти і науки України № 660 факультет розвитку людини реорганізовано в Інститут соціальної реабілітації та розвитку дитини, який став єдиним спеціальним навчальним закладом такого плану в Україні. У жовтні запрацював факультет довищівської підготовки [26, с. 167]. Бібліотечний фонд перевищував 800 тис. томів. Троє спортсменів факультету фізичного виховання взяли участь в Олімпійських іграх у Сіднеї. Новий імпульс отримала комп'ютеризація навчального процесу.

Постійно дбав також ректор і про розвиток у вищі художньої самодіяльності викладачів і студентів, аматорського мистецтва тощо. Упродовж 1977-2001 рр. "у навчальному закладі успішно функціонують 7 колективів художньої самодіяльності, що мають вагомні творчі здобутки. На той час звання народного отримали 4 творчі колективи – студентська народна хорова капела (художній керівник – Борис Ліпман); народний танцювальний ансамбль "Горлиця" (художній керівник – Володимир С'єдін); народний ансамбль троїстих музик (художній керівник – Олексій Бец); народний оркестр народних інструментів (художній керівник – Іван Маринін); ансамбль народних інструментів "Джерела" (художній керівник – Віктор Лабунець); ансамбль бандуристів (художній керівник – Світлана Чабан); вокально-інструментальний ансамбль "На крилах пісні" (художній керівник – Петро Ситник)" [19, с. 66].

Як і раніше, він залишався промотором якісних зрушень у функціонуванні вишу, реально оцінював його можливості й перспективи. Як зазначав Іван Козак, «... не можна не зважати на той відрадний факт, що Анатолій Копилов, на відміну від інших, в основному вчасно вийшов зі сфери облудної системи свідомості, що переобтяжена з одного боку стереотипами мислення, а з іншого – соціальними міфами. Мало того, мені здається, що він раніше багатьох збагнув атмосферу лицемірства й адаптувався до нових обставин, забезпечуючи керівництво колективом» [9, с. 20]. Не приховував критичного погляду на форми й зміст реформування освіти в державі, про які багато точилося розмов, але мало що істотно змінювалося. В інтерв'ю кореспонденту „Студентського меридіану” від 29 вересня 2000 р., відповідаючи на запитання „Що підказує Вам досвід стосовно реформ в освітній галузі?” звернув увагу на найбільш наболіле: „Ви знаєте, я вже пережив багато реформ, і на своїй практиці скажу, що коли указ чи розпорядження не підкріплене фінансово, нічого не буде. Це подібно до євроремонту фасаду, але ж починати його потрібно з середини. Лише коли ми справді зреформуємо школу, тоді будуть зміни. Адже ми виховуємо покоління громадян нової епохи з іншим менталітетом. І саме це повинні зрозуміти усі керівники держави. По великому рахунку, освіті увага не приділялася, це лише косметичний ремонт. Я вбачаю проблему в тому, що організація системи освіти залишилася колишньою, радянською. У ній вчитель підпорядкований жорсткій ієрархії. Бюрократизація освіти в особі облвно, міськвкно, райвно, директора – по суті, це колгоспна система в школі, де кожен директор – абсолютний хазяїн” [8, с. 1]. І слід чесно визнати, що ця жорстка оцінка імітації реформування освіти залишається абсолютно

вірною і нині, хоча уже промайнуло 18 років з того часу. Пізніше, торкаючись питання підготовки вчителів, підкреслював, що „потрібно готувати педагога з толерантною поведінкою, щоб потім він, вже як вчитель, виховував молоде покоління, допомагав дітям всебічно розвиватись, оберігаючи їх від психологічних комплексів та духовних травм” [15, с. 1].

На рубежі століть до нього прийшло визнання одного з кращих менеджерів вищої освіти країни. У грудні 2000 р. міжнародна громадська організація „Міжнародна Кадрова Академія” за особистий внесок і значні досягнення в галузі освітянської діяльності нагородила Анатолія Олексійовича високою нагородою – золотою медаллю „За заслуги в освіті”. Вона ж 15 січня 2001 р. обрала його своїм членом-кореспондентом, а педагогічний університет, який він очолював, прийняла своїм колективним членом [16, с. 14, 17]. У цьому ж році Міжрегіональна Академія управління персоналом у часописі „Персонал” помістила інтерв’ю з ним під промовистим заголовком „За досвідом ефективного менеджменту в освіті... на периферію”. На запитання кореспондента: „Що слід зробити для того, щоб провінційний вуз став одним із перших у країні? Поділіться секретом успіху” ректор відповів: „Центри науки і освіти не обов’язково повинні знаходитись в адміністративній столиці держави. Давайте подивимось на досвід інших країн. Кембридж, Оксфорд, Бостон... Всі ці імениті вузи знаходяться у провінції. Позитивний досвід у цьому питанні нагромаджує і Україна. Прикладом може слугувати наш університет чи Острозька академія. А секрет успіху в освіті базується на трьох китах: важливо, хто навчає, кого навчає і як навчає. Розв’язавши ці три завдання, керівник будь-якого навчального закладу може розраховувати на успіх” [17, с. 216]. 8 червня президентом Всеукраїнського рейтингу вищих навчальних закладів „Софія Київська” Президентом України Леонідом Кравчуком Анатолію Олексійовичу вручається диплом, який засвідчував, що Кам’янецький педуніверситет потрапив до десятки кращих педагогічних й гуманітарних вишів України [17, с. 216].

Нагороди... Їх у нього було чимало. Ставився до них з пошаною, але ніколи ними не хизувався, не носив, і навіть не згадував. За винятком дружини й дітей, ніхто й не знав ні про їхню кількість, ні про їх різноманіття. Зате відверто й щиро завжди пишався колективом, очолюваного ним ВНЗ, й своїми учнями-істориками, яких завжди пам’ятав, і котрих завжди підтримував. Він гордився тим, що його наступником на посаді ректора (після закінчення у кінці листопада 2001 р. чергового терміну перебування на ній він через віковий ценз

(уже виповнилося 65 років) не мав права її обіймати) став один з найобдарованіших учнів – декан історичного факультету доц. Олександр Завальнюк. За його спогадами «Вранці 27 листопада 2001 р., за день до цієї події (власного дня народження – В.С.), пролунав телефонний дзвінок. Шеф запрошував до себе в кабінет, причому негайно. Зустріч була короткою. Прочитав мені три накази держсекретаря Міністерства освіти і науки: про звільнення А.О. Копилова з посади ректора, його новий статус – радника ректора і, насамкінець, про призначення мене на посаду в.о. ректора університету з 28 листопада 2001 р. Був спокійний. Сказав так: «Я радий, що моїм наступником стали Ви. Впевнений, що будете працювати на інтереси людей.» Попросив зберігати статус – кво до 29 листопада, коли відбудеться засідання ректорату для оголошення про зміну керівництва закладу. У відповідь я заявив, що він завжди буде для мене взірцем служіння спільній справі, прикладом для наслідування і що до його я відставки не маю жодного відношення. На це він відреагував лаконічно: «Знаю!» [5, с. 56]. Відповідно домовленості, на скликаному 29 листопада ректораті він особисто ознайомив присутніх колег зі змістом наказу Міністерства освіти й науки України про своє звільнення й призначення виконуючим обов'язки ректора доц. Олександра Завальнюка.

Перебуваючи на посаді радника ректора й працюючи професором кафедри всесвітньої історії, Анатолій Олексійович продовжував відігравати важливу роль у житті колективу університету. Його поради завжди відзначалися коректністю, доцільністю, глибоким знанням справи. До висловлених ним на засіданнях ректорату чи Вченої ради міркувань завжди уважно прислухалися, оскільки краще нього ніхто не знав таємниць мистецтва розв'язування багатьох питань функціонування вишу, визначення перспектив його розвитку. Поводив себе невимушено, з повагою до себе й колег, не нав'язуючи власних стереотипів розуміння тих чи інших ситуацій іншим. Особисто доклав чимало зусиль, аби у березні 2003 р. уряд ухвалив рішення № 148-р „Про утворення Кам'янець-Подільського державного університету”. Разом з усіма щиро радів повній реабілітації рідного навчального закладу. Майстерно проводив заняття, працював зі студентами, керуючи написанням курсових, бакалаврських, дипломних і магістерських робіт. Займався й науково-дослідною роботою, зокрема у 2003 р. у співавторстві з О.Завальнюком підготував розділ колективної монографії „Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення”, присвячений утворенню й діяльності Кам'янець-Подільського державного українського

університету у 1918-1921 рр. Продовжував працювати над монографічним дослідженням „Політичні процеси у Болгарії 1944-1948 рр.”

Звільнившись від адміністративної роботи, отримав можливість приділяти більше уваги сім'ї: Аллі Прокопівні, дітям, онучкам (2002 р. у молодшого сина Андрія та його дружини Олени народилася донечка Анна). Вперше подружжя мало теплу радість милуватися красою троянд – своїх улюблених квітів, яких плекали на дачній ділянці [23, с. 76]. На превеликий жаль, це щастя спілкування з рідними й перебувати у гармонії з природою час від часу затьмрювалося серцевими нападами. В серпні 2003 р. у Рівному було зроблено операцію – встановлено кардіостимулятор. Рідні й друзі сподівалися, що здоров'я поліпшиться. Проте в кінці цього ж року стався перший удар інсульту, який, дякуючи волі Анатолія Олексійовича й великій турботі сім'ї, вдалося подолати. Він знову почав працювати, ходити на заняття, засідання кафедри, ректорату, Вченої ради. Вражали його мужність й самодисципліна, що проявлялися як у справжнього самурая. Нікому ніколи не нарікав на долю, не плакався про поганий стан здоров'я, не шукав ні в кого втіхи і жалісливого співчуття. Восени 2004 р. зазнає другого удару підступної хвороби. Перебуваючи у важкому стані, продовжував боротися, як тільки це міг він, за життя. Зібравши волю в кулак і зціпивши зуби, за самовідданої підтримки дружини, синів і невісток, навчився заново ходити (хоч із паличкою), повернувся до викладацької роботи і, в силу можливостей, продовжував працювати над науковою проблематикою. Проте безжальна хвороба не відступала. 2006 р. вона завдає йому третього удару, від якого так і не вдалося врятуватися. Після тривалого кризового стану 21 грудня 2007 р. нитка його земного життя обірвалася.

У серцях сотень його колег і тисяч випускників він назавжди залишається нашим Ректором – світлим образом щедро обдарованої Богом талантами Людини з великої літери, сильної духом, мужньої, принципової, чесної, порядної, доброї і завжди готової допомогти у скрутних обставинах. Безсумнівно належав до тієї безсмертної когорти осіб, котрих геніальний А. Дж. Тойнбі називав «творчими особистостями», що завжди виступають у суспільстві промоторами якісних перемін, дякуючи яким воно і розвивається. Саме тому постаті такого масштабу й стають носіями «життєвого пориву», а відтак і складають золотий фонд суспільства, а саме: його морально-інтелектуальну еліту. Як справедливо зауважував доцент Юрій Хоптяр, "Анатолій Олексійович належав до тих людей, що творили добро, що були джерелом світла і натхнення, бажання жити і творити.

І не тільки в минулому, адже те добро і тепло живуть у наших душах й досі, допомагають долати всі негаразди й досягати нових вершин, слугують взірцем і дороговказом" [29, с. 80]. Нам дуже пощастило, що власне така особистість чверть століття очолювала наш ВНЗ й взяла на себе важкий тягар відповідальності не лише за його збереження у надзвичайно складні часи драматичної «епохи перемін», але й за відродження статусу першого в історії України українського класичного університету. Всі роки діяльності Анатолій Олексійович «залишався вірним своїм життєвим принципам. Вони й зараз нетлінні згустки людської моралі й етики керівника. Його життя і діяльність, – як дуже точно сформулював їх оцінку один з найближчих друзів Володимир Газін, – гідні бути присутніми в скорбі, який називається заповітом потомкам...» [2, с. 42]. Не забуваючи нашого Ректора, у такий спосіб продовжуємо його духовне життя, зберігаємо золоту нитку єдності поколінь, очищаємо свої душі від «намулу» щоденності й збагачуємо історичну Пам'ять – запоруку Вічності Людського Життя. Його образ, обростаючи легендами, слугуватиме взірцем для прийдешніх поколінь викладачів і співробітників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка самовідданого служіння Батьківщині, Людям, улюбленому вишу, котрому повернув украдену в нього історичну пам'ять.

Список використаних джерел і літератури

1. Волковинський О. Людина мудрої витримки //Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи. Спогади. Дослідження: Збірник матеріалів науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. Вип. 2. С. 42-47.
2. Газін В.П. Незгаслі іскри життя // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи: Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. С. 41-42.
3. Дуткевич Т.В. Шаную, дякую, пам'ятаю // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи: Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. С. 45-47.
4. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Матеріали до історії Кам'янець-Подільського державного університету (1918-2003 рр.). Довідково-статистичні матеріали. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2004. 87 с.
5. Завальнюк О.М. Професор А.О. Копилов: на службі освіти, науці й людям (спогади учня і колеги) // Анатолій Олексійович

Копилов: Особистість у вимірі епохи: Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. – С. 48-57.

6. Завальнюк О. Наукова співпраця з професором А. Копиловим (до 80-річчя вченого і наставника) //Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи. Спогади. Дослідження: Збірник матеріалів... Вип. 2. С. 49-58.

7. Завальнюк О.М. Копилов Анатолій Олексійович (1936-2007) // Завальнюк О.М.. Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Персональний вимір. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. С. 13-42.

8. З надією на краще (інтерв'ю з ректором педуніверситету) // Студентський меридіан. 2000. 29 вересня. 4 с.

9. Козак І.Й. Анатолій Копилов як особистість і ректор // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2001. Т. 6(8). С. 19-22.

10.Козак І.Й. Динамічна незмінність // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи: Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. С. 58-63.

11.Конет І. Видатний ректор //Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи. Спогади. Дослідження: Збірник матеріалів... Вип. 2. С. 58-60.

12.Копилов А.О. І.І. Огієнко – перший ректор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Студентський меридіан. 1992. 15 квітн. 4 с.

13.Копилов А.О. Мир хаті твоїй, Україно! / // Студентський меридіан. 1992. 31 груд. 4 с.

14.Копилов С.А. „Доля народу України – в руках освітян” // Студентський меридіан. 1994. 1 жовт. 4 с.

15.Копилов А.О. Освіта як головний базис держави // Студентський меридіан. 2001. 8 берез. 4 с.

16.Красуцький М.І. Анатолій Копилов: історик, учений, педагог // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. Т. 6 (8). С. 5-18.

17.Красуцький М.І., Степанков В.С. Анатолій Олексійович Копилов // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 1. С. 205-218.

18.Лозовий В. Участь Анатолія Олексійовича Копилова у моїй долі // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи. Спогади. Дослідження: Збірник матеріалів... Вип. 2. С. 60-63.

19. Маринін І. Духовні детермінанти подвижництва ректора Анатолія Копилова // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи. Спогади. Дослідження: Збірник матеріалів... Вип. 2. С. 63-73.

20. Маркітантов Ю.О. Справжній лідер колективу // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи: Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. С. 65-68.

21. Миронова С. Мій перший ректор // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи. Спогади. Дослідження: Збірник матеріалів... Вип. 2. С. 73-75.

22. Смолій В. Людина та епоха // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи. Спогади. Дослідження: Збірник матеріалів... Вип. 2. С. 39-41.

23. Солопчук М.С., Солопчук Н.Й. Спогади про А.О. Копилова – Людину, ректора, педагога // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи: Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. С. 75-76.

24. Такий важливий документ... / Підготував до друку Петро Пиріг (Київський педагогічний інститут) // Студентський меридіан. 1992. 15 квіт. 4 с.

25. Філінюк А.Г. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут (1948-1997 рр.) // Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. С. 109-156.

26. Філінюк А.Г., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет (1997-2003 рр.) // Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. С. 157-184.

27. Філінюк А.Г. А.О. Копилов був великим керівником, який жив і працював заради інших // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи: Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. С. 76-80.

28. Філінюк А.Г. Харизматичний класик менеджменту вищої педагогічної школи України (до 80-річчя від дня народження ректора Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (університету) в 1977-2002 рр.) // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи. Спогади. Дослідження: Збірник матеріалів... Вип. 2. С. 81-87.

29. Хоптяр Ю. Незгасна пам'ять про вчителя // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи. Спогади. Дослідження: Збірник матеріалів... Вип. 2. С. 77-80.

30. Щирба В.С. Мудрий учитель і наставник // Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи. Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. С. 80-82.

Valeriy Stepankov

**Rector, Professor A.O. Kopylov: a strategic breakthrough in
Kamianets-Podilskiy Pedagogical Institute / University
(1977 – 2001)**

The article deals with the problem of clarifying the importance of the work of Professor Anatoliy Kopylov, who, for a quarter of a century, had led the high school in its transformation from a peripheral pedagogical institute into one of the leading pedagogical universities of Ukraine. With this purpose, the distinctive features of his character as well as the qualities of the business administrator, manager, scientist, teacher have been described. The abilities to deep strategic thinking, will and commitment in solving problems, combined with demands, justice, humanity, sincerity and democracy have been shown. The right course of development of the Pedagogical Institute, wise personnel policy, the formation of the creative team, the emphasis on a comprehensive perception of the development of science are the keys to successful steady ranking growth among higher educational institutions of the country. Consequently, its transformation in Pedagogical University begun the process of status recovery, established in 1918, and actually the first Ukrainian State University, destroyed by the occupying Communist regime in 1921.

Key words: A. Kopylov, rector, pedagogical institute, team science, manager, personality.

Одержано 14 січня 2018 року

УДК 378.4.091.113 (477.43-21)К-ПНУ «2002-2012»

В.С. Степанков, О.Б. Комарницький**Ректор, професор О.М. Завальнюк і реалізація курсу на підвищення ролі Кам'янець-Подільського національного університету Івана Огієнка в регіональних науково-освітніх процесах (2002-2012 рр.)**

Висвітлюється різнопланова і багатогранна організаторська діяльність ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, спрямована на втілення у життя нової державної політики в галузі національної вищої школи, отримання більш вищого статусного місця в системі державних університетів, відкриття нових навчальних спеціальностей і факультетів, дальший чисельний і якісний ріст кадрового складу, студентського контингенту, збагачення матеріально-технічної та інформаційної бази, комп'ютеризації вишу, розвитку навчально-методичного забезпечення навчального процесу і якісний стрибок науково-дослідної роботи та видавничої справи. Звернено увагу на широку громадську діяльність керівника, яка прислужилася зростанню авторитету вишу, показано підсумкові здобутки колективу закладу у всеукраїнському вимірі.

Ключові слова: *О.М.Завальнюк, ректор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, навчальний процес, науково-дослідна робота, матеріально-технічна база, міжнародна співпраця, всеукраїнський рейтинг вишів.*

Кам'янець-Подільський університет упродовж 100-ліття очолювали чимало талановитих керівників. Одним із них був випускник цього вишу, ідоткор історичних наук, професор, академік Академії вищої освіти України Завальнюк Олександр Михайлович. Йому випало очолювати заклад в часи незалежної України упродовж більш як 10 років, з 28 листопада 2001 по 11 липня 2012 рр. За свою ректорську діяльність його нагороджено званням заслуженого працівника освіти України, орденом „За заслуги” III ст. У XXI ст. він став лауреатом всеукраїнських – Дмитра Яворницького, Івана Огієнка і Героя України Михайла Сікорського та обласних – Юхима Сіцінського, Пилипа Клименка, Іона Винокура і Миколи Дарманського наукових і науково-педагогічних премій (підстави для їх отримання

добре обґрунтували В.Г.Байдич [1; 2] і О.П.Григоренко [3]). Із півстолітньої плідної трудової діяльності вченого 43 припали на науково-педагогічну сферу, 39 з яких провів у колективі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Тут трудиться й нині.

У низці праць, які з'явилися 2005-2011 рр. [13; 14; 15; 24-30], ми уже подавали розгорнуті науково-аналітичні сюжети про життя і діяльність О.М.Завальнюка. Тому торкнемося висвітлення лише основних складових його біографії. Він народився 28 листопада 1951 р. у м. Сміла (нині Черкаська область) у сім'ї військовослужбовця, яка наступного року перебралася на Кам'яничину. Тут він і сформувався як Людина, громадянин, освітянин, вчений, менеджер вищої освіти. 1968 року, після закінчення із золотою медаллю Приворотської середньої школи Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, упродовж чотирьох років навчався на історичному факультеті Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Маючи Богом дані блискучі здібності, цілеспрямованістю, наполегливістю й каторжною працею перекував їх у багатогранний потенціал таланту людинолюбства, інтелектуала, педагога, дослідника та організатора. Став переможцем всесоюзного конкурсу студентських наукових робіт, й одержав дипломом із відзнакою і, як вчитель історії і суспільствознавства, деб'ютував у Крилівській середній школі на Рівненщині. Потім випала служба у лавах радянської армії. Опісля, у 1974 – 1976 рр., працював учителем історії в Орининській школі-інтернат, продовжував підтримувати контакти з викладачами рідного факультету, за сприяння яких (насамперед завідувача кафедри всесвітньої історії професора Леоніда Антоновича Коваленка та проректора з наукової роботи доцента Анатолія Олексійовича Копилова) обрав тему майбутнього наукового дослідження, а також у 1976-1979 рр. навчався в аспірантурі Київського державного педагогічного інституту імені О.М.Горького. Тут під керівництвом доктора історичних наук, професора Березовчука Миколи Даниловича виконав кандидатську дисертацію „Селянський аграрний рух на Правобережній Україні (березень 1917-січень 1918 рр.)”, яку захистив 1980 року у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка.

З 1979 р. почав працювати в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, спочатку на кафедрі історії СРСР і УРСР, а згодом на кафедрі історії України: асистентом, старшим викладачем, доцентом, професором. В добу незалежної України виконав й успішно захистив в Інституті історії України НАН

України докторську дисертацію „Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.)”. У навчальному процесі на історичному факультеті і нині продовжує блискуче читати лекції і майстерно проводити семінарські заняття з новітньої історії України, актуальних проблем історії України та з проблем становлення національної української освіти у 1917-1920 рр. Під його керівництвом виконано сотні дипломних, бакалаврських і магістерських робіт, виконуються кандидатські і докторські дисертації (вже захищено 9 робіт). Заснував наукову школу „Україна наприкінці XIX ст. – у 30-х рр. XX ст.”, у складі якої нині працюють 15 осіб – 5 докторів й 11 кандидатів історичних наук (За підрахунками О.П.Реєнта, станом на 2016 р. вони сумарно опублікували понад 2 тис. змістовних праць) [19, с.4].

Науково-дослідна сфера творчого пошуку професора охоплює такі актуальні проблеми з історії України, як становлення і функціонування національної університетської освіти у 1917-1921 рр., історія української школи у 1917-2018 рр., збройна боротьба за українську державність у 1919-1920 рр., наукове краєзнавство (регіональна історія), персоналії минулого і сучасного життя українського соціуму. Ці та інші складові вітчизняної історії XX – початку XXI ст. стали предметом дослідження у 770 його наукових публікаціях, 80 з яких – монографії, посібники, брошури. Водночас взяв участь у 220 міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференціях, семінарах і круглих столах, на яких виступав з доповідями, присвяченими тим чи іншим науковим проблемам (про це детально розповів А.Г.Філінюк у спеціальній статті [32]). Не випадково директор Інституту історії України НАН України, академік В.А.Смолій відзначив, що О.М.Завальнюк «служує для членів колективу зразком надзвичайно плідної наукової творчості» [23, с.313]. Своєрідною шкалою засвідчення вагомих здобутків вченого може слугувати те, що у 2008, 2011, 2014, 2016 і 2017 рр. очолював рейтинг науковців університету, започаткований 2008-го року [16].

У даній статті предметом дослідження обрали з'ясування діяльності О.М.Завальнюка на посадах в.о. ректора та ректора університету (2001-2012). Її аналіз протягом періоду життя, який сумарно нараховує більше 10 років, дозволяє виявити (пунктирно в основних рисах) її предметні риси й зробити спробу об'єктивно оцінювати зроблене ним.

На наше переконання, посідання посади керівника вишу було підготовлено попередньою управлінською діяльністю вченого у 1993-2001 рр., коли він очолював історичний факультет. Саме тоді у

невтомного, ініціативного декана проявилися найкращі якості організатора, керівника і менеджера вищої школи, які забезпечили розвиток структурного підрозділу (про це піде мова у статті, вміщеній у II частині цього видання).

2001 року, напередодні свого 50-ліття, О.М.Завальнюк несподівано отримав призначення на посаду в.о. ректора Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Перш ніж писати на пропозицію працівників департаменту керівних кадрів вищих навчальних закладів Міністерства освіти і науки України відповідну заяву, серйозно роздумував, хоч, за його визнанням, на це мав усього одну годину. Погоджуючись на цю пропозицію, зрадою свій крок щодо свого вчителя і наставника – ректора Анатолія Олексійовича не вважав, бо той порушував тему його майбутнього керівництва вишем щонайменше 6-7 разів, даючи зрозуміти, що бачить у ньому свого наступника. Як нам вдалося вияснити, Олександр Михайлович вирішив порадитися з батьками-пенсіонерами у телефонному режимі. Батько-інвалід, який 30 років пропрацював директором сільської школи, відразу не підтримав ідеї переходу сина на нову посаду. Утім через хвилин 10-15 зателефонував, і повідомив, що під тиском матері змінив думку, хоча попередив – буде важко.

Пройшовши усі необхідні сходинки до офіційного затвердження, зокрема і кадрову комісію та колегію Міністерства освіти і науки України, він 24 січня 2002 р. отримав нове призначення. Ректорська кар'єра тривала два п'ятирічних терміни, а враховуючи піврічну паузу між ними, 10,5 років. Це був якісно новий, безперечно більш відповідальний і дуже активний період у його житті і діяльності. Практично кожен робочий день, а нерідко і вихідні, присвячувалися університетським справам. Де-факто у сім'ї він був рідко (на святкових застіллях з нагоди днів народження одружених доньок і членів їх родин затримувався на годину-дві, потім просив вибачення і направлявся додому, щоб встигнути відновитися перед новим робочим днем, належно спланувати його, переглянути записник невідкладних питань).

Щоденно знайомився з поштою, на основі різних наказів і звернень, що надходили, давав відповідні доручення управлінцям, встановлював терміни виконання, вимагаючи, щоб усі питання вирішувалися у повному обсязі і вчасно. Управлінське ремесло опанував швидко, але ніяк не міг змиритися з не завжди розумно функціонуючими бюрократичними механізмами, що дуже часто відволікали від виконання найважливіших обов'язків і переобтяжували роботу управлінського персоналу. А ще більше не сприймав довго- чи

короткотривалі візити різного роду планованих і позапланових, практично завжди амбітних, в'їдливих і зовсім з не державницькою позицією маси перевіряльників зі столиці, обласного центру і рідного міста. Бо переконався, їх мета не допомогти керівникові та його команді у вирішенні складних справ, кількість яких з часом лише нагромаджувалася, а знайти хоч найменші упущення, промахи, неточності, аби можна було подати їх в актах перевірки як „серйозні недоліки”, за які, на їх думку, має наступити адміністративна, а той кримінальна відповідальність. Як же важко було звикати до таких перевірок і ревізорів! Як розчарувався один із них, що неймовірними зусиллями „виявив” в університеті нестачу чотирьох диванів, які числилися за комендантом навчального корпусу №1 (на той час вона була відсутня), коли ректор показав йому усі ці меблі біля затишеного фонтанчика у рекреаційній зоні, що на другому поверсі, де на перерві сиділи студенти, слухали музику чи про щось там перемовлялися.

За розпорядженнями міністрів (усього за той час вони змінювалися тричі) від'їжджав на різні заходи до Києва, Харкова, Полтави, Одеси, Рівного, Донецька, Львова, Херсона, Острога та інших міст. Тричі проходив підвищення кваліфікації і знайомився з досвідом роботи ректорів різних вишів України, що дало змогу розширити свій керівний світогляд, звіритися у правильності обраного курсу, який полягав у тому, щоб вже за 2-3 роки відновити статус класичного університету, знищений маріонетковим більшовицьким режимом у 1921 р., коли було ухвалено рішення про ліквідацію університету. Наступний крок бачився в отриманні загальнонаціонального визнання й офіційного статусу національного університету. Останнє стало заповідною мрією, утім планувати його було зарано без вирішення першого, тісно з ним пов'язаного питання.

Стратегія молодого ректора полягала у тому, щоб, створивши свою управлінську команду (до неї увійшли передусім проректори – В.О.Гнатюк, А.Г.Філінюк, В.М.Федорчук (О.М.Федьков), В.О.Савчук, А.А.Заводовський, П.А.Білий), вдосконалювати навчальні плани підготовки фахівців за денною, заочною і дистанційною формами підготовки, пришвидшено вирішувати питання кадрового росту (зініціював дві пріоритетні програми - „Кандидат наук” і „Доктор наук”, які з перших днів роботи взяв під свій контроль, розробивши відповідні механізми реалізації), розвивати у вищі аспірантуру і докторантуру, відкривати нові спеціальності освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр”, „спеціаліст”, „магістр”, забезпечувати належну якість навчального процесу на засадах Болонського процесу і не допускати позастатутні відносини між

учасниками навчального процесу. Ставилося завдання подолати корупційні прояви, завчасно опановувати новітні інформаційні технології, розширювати доступ викладачів і студентів до комп'ютерної техніки, збільшувати кількість напрямів і масштабів наукових досліджень, перетворити виш у визнаний в інтелігентній спільноті науковий центр західного регіону України. Окреслювалися шляхи творення сучасної навчально-методичної бази підготовки фахівців, фізичного виховання і спорту, мистецьких спеціальностей тощо. Планувалося вийти на рівень активної міжнародної співпраці, зокрема значно збільшити кількість партнерів у Європі і поза нею, серйозно активізувати студентський фактор у вирішенні багатьох питань внутрішнього і зовнішнього життя, забезпечити участь студентів у важливих національних і міжнародних проектах, постійно поліпшувати морально-психологічний клімат в трудовому колективі і серед молоді, врешті, забезпечити неухильне зростання університету як важливого регіонального, добре знаного в Україні і поза її межами, зробити перебування у ньому молоді цікавим, максимально комфортним, змістовним і корисним для людського розвитку, незабутнім і притягальним на усі наступні роки життя, яким би посправжньому пишалися, ставили у приклад іншим, при потребі захищали від поганого слова нечесних конкурентів і поодиноких злостивців.

Над цим працював натхненно, цілеспрямовано, був упевнений, що колектив його підтримає. І справді, у нього повірили, вважали, що в час тривалої демографічної кризи, неухильного розширення мережі переважно приватних вищих навчальних закладів, що призводило до відтоку частини абітурієнтів на так звані „престижні” спеціальності (міжнародники, юристи, менеджери, управлінці тощо), треба посилювати свій загальний ресурс, реалізовувати його ширше і ефективніше, заявляти про себе як про гідний для регіону і країни виш, що здатний виконувати державні завдання на високому рівні.

Найбільш важким і пекучим виявилися питання щодо збільшення навчальних площ та зростання обсягів фінансування. Використовуючи свій попередній авторитет, здобутий у міській раді (у 1998-2002 рр. був депутатом, очолював комісію з питань, освіти, культури, молоді і спорту), Олександрові Михайловичу вдалося збільшити площу навчальних корпусів на 73,3 тис. кв. метрів, яка у 2012 р. становила 200743 кв. м. Кошторис університету за 2007-2012 рр. зріс у 2,3 рази і досяг 76, 2 млн. грн., у т.ч. понад 26 млн. спецфонду.

Вже першого ректорського року спромігся дещо збільшити кількість спеціальностей і спеціалізацій, за якими готувалися фахівці.

А надалі цей процес пішов стрімко уперед: щороку ліцензували нові спеціальності, пропонували молоді ширший спектр освітніх послуг. Внаслідок енергійної діяльності керівника загальна кількість спеціальностей, за якими працював університет, зросла із 16 (2002 р.) до 32 (2011 р.) [16, с.13], з-поміж яких найбільше приваблювали абітурієнтів: політологія, журналістика, інформатика, економіка підприємства, економічна теорія, управління персоналом та економіка праці, туризм, психологія, екологія, фізична реабілітація. Збільшилась кількість факультетів (з 6 до 10). Чисельність студентів зросла з 5306 осіб у 2010-2011 навчальному році до 8212 – у 2010-2011-му [7, с.24].

Дякуючи його зусиллям, кількісно і якісно зростали науково-педагогічні кадри. Якщо у 2001 р. у виші нараховувалося 366 викладачів, зокрема 27 докторів наук, професорів та 170 кандидатів наук, доцентів, то вже 2010 р. - відповідно 756, 67 і 302 [7, с.16]. Темпи підготовки і захисту дисертаційних робіт виявилися одними з найвищими в Україні. За 2002 – першу половину 2012 рр. працівники вишу захистили 207 кандидатських і 20 докторських дисертацій [11, с.293]. Усі вони працювали у 18 наукових школах, 11 науково-дослідних центрах, 28 науково-дослідних лабораторіях, розміщуючи результати своїх досліджень у 85 наукових збірниках, 12 з яких були фаховими. Упродовж цього періоду було опубліковано 21810 наукових праць, зокрема 274 монографій, понад 900 навчальних посібників і підручників для вишу і загальноосвітньої школи. Вчені взяли участь у 277 всеукраїнських і 109 міжнародних наукових конференціях, які були проведені в університеті за представництва багатьох зарубіжних вчених (лише у 2008-2009 рр. загальна кількість іноземців, які відвідали виш за науковими і освітніми програмами, становила 550 осіб). У 2003-2010 рр. на зарубіжних наукових конференціях і з'їздах побували 427 досвідчених і молодих вчених університету. Здобуто десятки грантів для виконання проектів у сфері гуманітарних, природничих і прикладних наук [6, с.57; 11, с.293-294].

Збільшувала свою вагу аспірантура, відкрита за зорі української незалежності. Кількість аспірантських спеціальностей зросла до 17 (загальна чисельність аспірантів за двома формами підготовки становила понад 100 осіб). Запрацювала докторантура з трьох спеціальностей. Успіхом завершилася боротьба за відкриття першої спецради із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності історія України (нині вона набула статусу докторської).

Успішно розвивалася „студентська” наука. На кожному факультеті активізували свою діяльність наукові гуртки і проблемні групи, з'явилися спеціальні збірники наукових праць студентів, у яких

все більша їх кількість вміщувала результати своїх досліджень. Якщо станом на 2002 р. було опубліковано всього 74 праці молоді, 2005 р. – 151, 2006 р. – 254, то вже у 2010 р. цей показник зріс до 623 [8, с.97; 17, с.17]. Наступного року його перевищили. Дві третини студентів денної форми навчання виступали на щорічних звітних наукових конференціях, які відбувалися у виші. Найдостойніші з них брали участь у всеукраїнських і зарубіжних студентських наукових форумах, національних олімпіадах, постійно завоювали престижні нагороди і відзнаки. А студенти-спортсмени, яких матеріально підтримував ректор, привозили зі світових, європейських і національних турнірів, чемпіонатів та літніх Олімпійських ігор загалом сотні золотих, срібних і бронзових медалей, якими вписали свої імена у найбільші досягнення українського спорту. Студенти-митці, хористи, вокалісти, музиканти (і їм надавалася фінансова допомога) прославили університет високими місцями, отриманими на різних міжнародних і всеукраїнських творчих конкурсах, порадували своїх шанувальників високою виконавською майстерністю. Ці традиції продовжуються і нині.

Навчальний процес осучаснювався, відбуваючись на основі новітніх інформаційних технологій. Цьому сприяли 64 комп'ютерних класи, розміщені на усіх факультетах. Придбавши за 2007-2012 рр. 354 комп'ютери, загальну кількість їх довели 1053. Вартість навчально-лабораторного обладнання в середньому на одного студента зросла до 1260 грн. Збільшувався обсяг бібліотечного фонду наукової бібліотеки (його друкована продукція на початок 2012 р. нараховувала понад 1 млн. примірників), документів, розміщених в електронній бібліотеці – до 13609 [6, с.57].

Зростало міжнародне визнання закладу. У 2012 р. він співпрацював з 86 міжнародними організаціями і фондами 17 країн світу. У 2007 р. К-ПДУУ ім. І.Огієнка увійшов до Євразійської Асоціації Університетів, а наступного року став одним із засновників Консорціуму університетів Західної України та Варшавського університету. 2008 р. заклад прийняли до Міжнародної асоціації університетів. У 2008-2012 рр. у виші побували 1600 іноземців, переважно науково-педагогічні працівники. 2011-го викладачі університету побували у 203 зарубіжних відрядженнях, де гідно представили українську науку і вищу освіту, вдало виступивши на наукових форумах чи успішно пройшовши наукове стажування у зарубіжних університетах [6, с.57; 9, с.93-94; 22, с.10].

Іноземцям імпонувало те, що головний навчальний корпус і територія при ньому мали сучасний європейський вигляд, а в холі їх „зустрічали” портрети кількох десятків найавторитетніших

випускників різних десятиліть і почесних професорів вишу (серед них і кількох вчених-європейців).

У міру можливості ректор вирішував і соціальні питання: щороку преміював найбільш кілька десятків активних викладачів, надавав матеріальну допомогу багатьом працівникам технічного складу, особливо якщо ті лікувалися. Попри неймовірні труднощі, посприяв вирішенню питання про поліпшення житлово-побутових умов десяти викладацьким сім'ям. Чимало працівників, які зводили садово-городні будиночки, отримали за пільговими цінами вторинні будматеріали, що з'явилися у виші. Ректор ніколи не ігнорував звернення членів колективу, усіх, хто до нього звертався за порадою чи допомогою, не раз вручав свої кошти для підтримки людей, справ, щомісяця дарував придбані книги університетській бібліотеці. Раз у рік-два колекції виданої у виші наукової і навчальної літератури дарував кожній середній школі міста і району для активізації роботи осередків Малої Академії наук.

Усе зазначене робило університет більш відомим і шанованим, а тому притягував до себе більшу кількість обдарованої молоді. Його рейтинг неухильно піднімався, радуючи колектив і його шанувальників. Так, якщо за результатами 2001-2002 навчального року „Софія Київська” розмістила його лише на 166 позиції з-поміж 443 ВНЗ III-IV рівнів акредитації, то надалі ситуація почала змінюватися на краще. Вже на початку 2006 р. за інтегральним показником він посів 9 місце серед 21 класичного навчального закладу і 3-є у цій групі – за показником наукової підтримки освіти. Наприкінці того ж року МОН України зробило виважений рейтинг усіх вишів країни. У групі педагогічних і молодих класичних університетів, очолюваний О.М.Завальнюком університет посів високе 4 місце, а за кількістю опублікованих наукових праць очолив рейтинговий список [19, с.148-149]. Університет час від часу отримував нагороди, які свідчили про зростання його потенціалу і місця в системі вищої національної освіти: Почесну грамоту Кабінету Міністрів України (2009), Почесну грамоту Міністерства освіти і науки України (2003), Академії педагогічних наук України (2008). На громадсько-експертному рівні отримав відзнаки - „Нагорода тисячоліття” за заслуги перед людством (2003), „Лаври слави”(2004), „Європейська якість” (2004), орден Михайла Ломоносова (2008), знак „За заслуги перед м. Санок (Польща)” (2008).

Нагороджували і ректора: Президенти України, а також Верховна Рада України – своїми Грамотою (2004) і Почесною грамотою (2011); Міністерство освіти і науки – Почесними грамотами,

знаками „Відмінник освіти”, „За наукові досягнення”, Петра Могили; різні громадські і церковні структури – орденами св. Володимира III і IV ступенів, золотою медаллю „За заслуги в освіті”, срібними медалями - „Незалежність України” і „За патріотизм”, зіркою „Патріот України”, „Лідер України”, „Свята Софія”, „Інтелект нації” та ін.

У 2008 р. за рейтингом кафедри ЮНЕСКО К-ПНУ посів серед класичних університетів 18 місце із 27. У загальному списку він опинився на 118 місці. У 2009-2010 рр. виш посідав у рейтингу „Топ-200 Україна” 100-ті місце серед 200 ВНЗ. А 2011-го він уперше виборов у цьому змаганні 99 місце, а наступного року – у тому ж рейтингу – вже 97-е [5, с.23; 19, с.150]. У 2012 р. у рейтингу найкращих українських ВНЗ, складеному Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорту України, К-ПНУ імені Івана Огієнка посів у групі класичних університетів високе 12 місце, між Дніпропетровським і Донецьким національними університетами. А за науковою складовою він опинився на 5 місці в країні [18].

У процесі постійного зростання вишу сталося те, до чого так прагнув керівник і у що на старті його ректорування вірилося слабо: спочатку 15 березня 2003 р. Кабінет міністрів України ухвалив рішення утворити Кам’янець-Подільський державний університет (К-ПДУ), а 22 січня 2008 р. Президент України В.А.Ющенко своїм указом за №44/2008, враховуючи загальнодержавне і міжнародне визнання результатів діяльності К-ПДУ та його вагомий внесок у розвиток національної освіти і науки, постановив надати цьому вишу „статус національного і надалі іменувати його – Кам’янець-Подільський національний університет”. Безмірно щасливий ректор запевнив Президента країни, що „колектив університету і надалі буде прикладати всіх зусиль для успішного виконання покладених на нього завдань з підготовки висококваліфікованих кадрів для нашого суспільства, реалізовуватиме державні і міжнародні програми, робитиме все можливе для посилення його ролі в освітніх, наукових і культурних процесах регіону, підвищення авторитету в країні, на міжнародній арені” [19, с.16].

Ще одна знакова подія у житті вишу сталася 20 серпня 2008 р., коли Кабінет Міністрів України на чолі з Ю.В.Тимошенко розпорядився: „Прийняти пропозицію МОН про присвоєння імені Івана Огієнка Кам’янець-Подільському національному університету та надалі іменувати його – Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка” [19, с.16]. Над вирішенням цього питання ректор невтомно працював, починаючи з 2003 р., зробив

кілька спроб, набив чимало неприємних „гуль”, і, пройшовши через низку складних, заполітизованих ситуацій, доводячи важливість цього питання не лише для очолюваного ним вишу, а й усієї української спільноти. Заручившись великою підтримкою наукової громадськості, передусім всеукраїнського товариства Івана Огієнка, до правління якої входив ще з 1992 р., „Просвіти”, різних об’єднань вчених, міської і обласної владних структур, патріотичного міністра освіти і науки І.О.Вакарчука, зумів здобути велику перемогу. У той день згадував весь пройдений шлях: і виступи на радіо і телебаченні, і різні інтерв’ю для низки центральних громадсько-політичних видань, у яких обґрунтовував потребу такого кроку, і промови на різного роду патріотичних заходах у столичному Будинку учителя, під час яких проводив думку, що Іван Огієнко повернувся у нашу свідомість і обов’язково його ім’я увійде до офіційної назви вишу, який у 1918 р. постав за його невтомної праці; і десятки своїх наукових праць, присвячених фундаторові і першому ректорові українського університету у Кам’яниці-Подільському, у яких обґрунтував щире і беззастережне служіння цього ще до кінця непізаного українського діяча великій справі національного відродження революційної України (багато чисельні дослідження О.М.Завальнюка, присвячені І.І.Огієнку, проаналізував В.С.Прокопчук [20], а освітнім процесам в добу Української революції 1917-1921 рр. – Ю.В.Телячий [31]).

Щорічно звітуючись перед конференцією трудового колективу про основні результати своєї діяльності, невіршені і перспективні питання, які стояли перед колективом, ректор обов’язково наголошував на тому, що йому вдалося зробити із виконання власної наукової програми, який персональний внесок він вніс у загальний доробок (закон України „Про вищу освіту” цього не вимагав, утім йшов на такий крок, щоб мати моральне право будь-кого із професорсько-викладацького складу запитати про його наукову активність). Взагалі, було що послухати! Не всі присутні знали, що на початку своєї ректорської кар’єри, під час відпусток, О.М.Завальнюк працював у столичних архівах і бібліотеках, проживаючи у звичайному студентському гуртожитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Доповідач називав кількість опублікованих праць, не оминаючи теми про роботу над докторською дисертацією. Наведені цифри вражали: у 2002 р. він опублікував 17 праць, 2003 р. - 34, 2004 р. - 36, 2005 р. - 38, 2006 р. - 22 [12, с.82-103] і т.д. Загалом же вчений опублікував станом на осінь 2011 р. 530 наукових статей, монографій, посібників, книг-нарисів, брошур [4, с.74-151]. Тоді ж прозвітувався і про захист в Інституті історії України

НАН України своєї докторської дисертації, яка через 1,5 місяця була затверджена в МОН України.

У своєму звіті ректор не обминав питання про захист кандидатських дисертацій його учнів. За час керівної кар'єри 6 його аспірантів успішно пройшли захист дисертаційних робіт і стали кандидатами історичних наук, поповнивши його наукову школу, яка працює й досі. Це було однією із кількох важливих підстав Президії Академії наук вищої освіти України рекомендувати Загальним зборам АН ВО України кандидатуру вченого до обрання у 2004 р. дійсним членом цього наукового об'єднання, яке займає поважне місце у сучасному науковому житті України.

О.М.Завальнюк – відомий громадський діяч. Керуючи вишем, разом з тим був членом виконкому Кам'янець-Подільської міської ради, депутатом Хмельницької обласної ради, членом колегій управління освіти й науки Кам'янець-Подільської міської ради і Хмельницької обласної державної адміністрації, представляв краєзнавців Хмельниччини у Президії Національної спілки краєзнавців України, входив до складу Ради з питань розвитку краєзнавства при Президентів Національної Академії наук України, групи радників Президії Академії наук вищої школи України, різних міських і обласних комісій з підготовки питань на засідання виконкому, депутатської комісії, колегій, очолював Хмельницьке територіальне відділення АНВО України, міський осередок Українського історичного товариства імені М.Грушевського.

Аналіз діяльності Олександра Михайловича на посаді керівника університету дозволяють виділити у ній такі прикметні риси:

- наявність стратегічного мислення, яке дозволяло завжди обирати оптимальний курс, спрямований на розвиток університету, чітко формулювати мету і, що важливо, визначати пріоритетність тих чи інших завдань, які необхідно було розв'язувати, аби не порушувати алгоритм функціонування підрозділів вишу;
- володіння тактичною гнучкістю вміння визначати за тих чи інших обставин саме для них найбільш дієвий та ефективний інструментарій заходів і дій, опираючись на які вдавалося досягати поставлених цілей;
- креативний характер мислительного образу проекту програми дій, в якому знаходилося місце не тільки для визначальних, принципово важливих пунктів, але, що також не менш цінно, деталей (дрібниць), бо, як відомо, саме в них ховається «диявол» невдач та провалів благих надій, намірів і планів;

- інтуїтивне осягнення необхідності внесення коректив в уже ухвалені й затверджені ректоратом і вченою радою університету планів, програм дій, відсутність догматизму тощо;
- спроможність до виконання щоденної чорнової роботи, спрямованої на вдосконалення механізму функціонування підрозділів вишу, уточнення стратегічних цілей і шляхів їх досягнення;
- внутрішнє відчуття сприйняття новизни, повна відсутність зашкарублості мислення, шаблонних стереотипів і догм власних суджень й ухвал;
- динамізм („життєвий порив”) мислення і дій;
- цілеспрямованість і воля у досягненні мети;
- мужність у прийнятті рішень, відсутність боязні відповідальності за їх наслідки;
- несприйняття стилю голого адміністрування, замість якого використовував новий – менеджерський – в управлінській діяльності;
- яскраво виражена прихильність до колегіальності у прийнятті ухвал та їх реалізації й персональної відповідальності за доручену справу;
- демократизм в усіх сферах функціонування управлінської системи вишу з явною перевагою його плюсів над мінусами;
- відкритість і щедрість у спілкуванні з усіма працівниками університету (незалежно від титулів і посад) й студентами;
- людинолюбство (у філософському тлумаченні конфуціального принципу „жень”), що проймало атмосферу його стосунків з оточуючим його спільнотою;
- відсутність схильності до інтриг, мстивості й підлості;
- чесність і справедливість.

Роки віддані керівництву університетом наповнили життя Олександра Михайловича надзвичайно складними й важливими справами. Відзначимо той показовий факт, що за які б питання він не брався, йому вдавалося досягати позитивного результату, який обумовлював поступ вишу. Найціннішим виміром його досвіду управління вважаємо те, що в центрі діяльності завжди перебувала звичайна людина, з її часто болючими потребами і проблемами. Добре розуміючи її природу, позитивні й негативні цілі, які ставили перед собою існуючі мікрогрупи працівників вишу, він вивів правило, яким послуговувався упродовж усієї управлінської кар’єри – невтомно забезпечувати поєднання індивідуальних і колективних інтересів людини як головної умови загального розвитку трудового колективу і

кожного його члена. Сміливі плани, зорієнтовані на досягнення стратегічної мети, реалізовувалися лише завдяки ефективним механізмам їх вирішення, які глибоко і всесторонньо обдумував, апробував і затверджував ректор, із урахуванням загальної ситуації у виші, місті, регіоні й державі. Не конфліктуючи з середовищем, а, навпаки, час від часу шукаючи у нього розуміння і підтримки, які практично майже завжди отримував, він брав сходинок за сходинок, що відповідало інтересам усього колективу. Словом, працював для людей, разом з людьми і в ім'я їхнього кращого майбутнього. Його досвід демократичного стилю управління багатющий, а в окремих аспектах й унікальний. У ньому є чимало корисного для усіх тих, хто готується до керівництва навчальними закладами чи вивчає сферу освітньо-управлінської діяльності. А його вивчення безперечно допоможе створити узагальнюючий колективний портрет управління вищою навчальною закладу сучасної України, яка шукає своє майбутнє, намагаючись вирватися із цупких „обіймів” комуністичної тоталітарної спадщини та феодално-олігархічного спрута корупції сьогодення.

Список використаних джерел і літератури

1. Байдич В.Г. Історик О.М.Завальнюк: науковий вклад у національне відродження сучасної України // Духовні витoki Поділля: науковці в історії краю: Матеріали V всеукр. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 23 квітня 2015 р. Хмельницький: ХГПА, 2015. С. 43-48..

2. Байдич В.Г. О.М.Завальнюк – лауреат обласної премії імені українського історика Пилипа Клименка // У пошуках історичної правди. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка О.М.Завальнюка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. С. 98-107.

3. Григоренко О.П. Унікальна постать доктора історичних наук, професора, видатного ученого сучасності і талановитого організатора вищої школи Олександра Михайловича Завальнюка // Духовні витoki Поділля; педагоги в історії краю: Матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м.Хмельницький, 21 березня 2013 року. Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2013. С. 162-168.

4. Досліджуючи духовні скарби України. До 60-річчя від дня народження і 35-річчя науково-педагогічної діяльності професора О. М. Завальнюка / [Уклад. О. Б. Комарницький]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011.368 с.

5. Завальнюк Олександр Михайлович, доктор історичних наук, професор, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка упродовж 2002-2012 рр., професор кафедри історії України // Доктори історичних наук, професори Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: довідково-бібліографічне видання / [Уклад.: І.М.Конет, В.С.Прокопчук]. Кам'янець-Подільський: Вид-во «Абетка-Світ», 2013. С.21-33.

6. Завальнюк О.М. Звіт про роботу за період з 11 липня 2007 по 5 червня 2012 р. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2012. 82 с.

7. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1918-2010 рр.): Довід-статист. матеріали. Кам'янець-Подільський: Оіом, 2011. 112 с.

8. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський державний університет: курсом зростання (2002-2006 рр.). Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. 300 с.:іл.

9. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка в добу незалежної України. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 768 с.

10. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2012 рр.): іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. 340 с.

11. Завальнюк О.М. Наукові здобутки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 1991-2012 рр. // Матеріали Всеукраїнської науково-красознавчої конференції «Хмельниччина в контексті історії України». Хмельницький, 2012. С.292-296.

12. З любов'ю до України, з повагою до людей... (До 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора О.М.Завальнюка) / [Уклад. О.Б.Комарніцький]. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. 212 с.: іл.

13. Комарніцький О.Б. Відданість музі Клію // Подолянин: приватна газета. Кам'янець-Подільський, 2016. 25 листоп.

14. Комарніцький О.Б. Діяльність подільської «Просвіти» у творчому доробку історика О.М.Завальнюка // У пошуках історичної правди. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка О.М.Завальнюка. С.92-97.

15. Комарніцький О.Б. Шлях ректора // Кам'янець-Подільський вісник. 2011. 25 листоп.

16. Конет І.М. Професор О.М.Завальнюк у світлі наукових рейтингів університету 2008-2015 рр. // У пошуках історичної правди. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка О.М.Завальнюка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. С.49-55.

17. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році / [О.В.Кеба, І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2011. 65 с.

18.18 Освіта України. Київ, 2012. 25 червн.

19. Прокопчук В.С., Комарніцький О.Б. Від університету педагогічного – до університету національного. Дослідження. Документи. Кам'янець-Подільський, 2011. 680 с.

20. Прокопчук В.С. Внесок історика О.М.Завальнюка у сучасне огієнкознавство // У пошуках історичної правди. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка О.М.Завальнюка. С.79-91.

21. Реєнт О.П. Передне слово // У пошуках історичної правди. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка О.М.Завальнюка. С.3-6.

22. Савчук В.О., Буймістер М. А. Міжнародна співпраця Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2011. 43 с.

23. Смолій В.А. Олександрові Завальнюку – 60. Людина сумлінної і подвижницької праці // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. збірник. Серія: історична та філологічна. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. Вип.9. С.311-313.

24. Степанков В.С. До 60-річчя ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка // Укр. іст. журн. 2011. №6. С.226-230.

25. Степанков В.С., Комарніцький О.Б. Життєвий і творчий шлях Олександра Михайловича Завальнюка // З любов'ю до України, з повагою до людей... До 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора О.М.Завальнюка. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. С.7-22.

26. Степанков В.С., Комарніцький О.Б. Життєвий і творчий шлях Олександра Михайловича Завальнюка // Досліджуючи духовні скарби України. До 60-річчя від дня народження і 35-річчя науково-

педагогічної діяльності професора О.М.Завальнюка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. С.8-36.

27. Степанков В.С., Комарніцький О.Б. Завальнюк Олександр Михайлович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т.2. С.145-165.

28. Степанков В.С., Комарніцький О.Б. Освітньо-управлінська діяльність професора О.М.Завальнюка (1993-2012 рр.): характерні риси і спроба ціннісного виміру досвіду // У пошуках історичної правди. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка О.М.Завальнюка. С.7-30.

29. Степанков В.С., Комарніцький О.Б. Особистість, учений, менеджер (до 60-річчя з дня народження Олександра Михайловича Завальнюка) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. Т.21: На пошану професора О.М.Завальнюка. С.9-27.

30. Степанков В.С., Комарніцький О.Б. Учений, ректор, педагог: портрет особистості (до 60-річчя з дня народження Олександра Михайловича Завальнюка) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.18. С.292-312.

31. Телячий Ю.В. Історик О.М.Завальнюк: дослідження освітніх процесів доби української революції (1917-19921 рр.) // У пошуках історичної правди. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка О.М.Завальнюка. С.56-78.

32. Філінюк А.Г. О.М.Завальнюк – професор кафедри історії України // У пошуках історичної правди. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка О.М.Завальнюка. С.31-48.

Valeriy Stepankov, Alexander Komarnitskyi

Rector, Professor O.M. Zavalniuk and his course realization on increasing the role of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University in the regional scientific-educational processes (2002-2012)

The diverse and multifaceted organizational activities of the rector of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, aimed at implementation of the new state policy in the field of national higher education, obtaining a higher status in the system of state universities, the

opening of new educational specialties and faculties, further numerous and qualitative growth of staffing, student contingent, enrichment of the material and technical and information base, computerization of higher education, the educational and methodological support of the educational process and a qualitative leap of research and publishing, are being highlighted.

The attention is particularly drawn to the wide public activity of the head, which has served the growth of institution authority, as well the achievements of the staff in the nationwide dimension are being specified.

Key words: *O.M. Zavalniuk, rector, Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohienko University, educational process, research work, material and technical base, international cooperation, all-Ukrainian university rating.*

Одержано 15 травня 2018 року

УДК 001:94(477)(092

В.С. Степанков

**Ректор, професор С.А. Копилов і європейська модернізація
Кам'янець-Подільського національного університету імені
Івана Огієнка (2012-2018 рр.)**

Стаття присвячена з'ясуванню діяльності Сергія Копилова на посаді ректора у нелегкі часи реформування вищої освіти й стагнації її фінансування, обумовленої війною з Росією. Так як особистість очільника установи завжди впливає на характер її функціонування, зроблено спробу окреслити основні віхи його біографії до часу зайняття цієї посади, прикметні риси вдачі. Основна увага приділена аналізу менеджменту, спрямованого на визначення стратегічних завдань розвитку вишу та пошуку шляхів їх розв'язання. Розкрита роль ректора у модернізації освітнього процесу, спрямованої на якісне поліпшення фахових компетентностей випускників університету, а відтак інтеграції до європейського освітнього простору, вдосконаленні науково-дослідної роботи викладачів й досягненні співпраці з академічною наукою. З'ясовано головні аспекти стилю керівництва колективом університету.

Ключові слова: *Сергій Копилов, ректор, університет, реформування, наука, освітній процес, керівництво.*

Сергій Анатолійович Копилов народився 23 червня 1963 р. у м. Слов'янську Донецької області у сім'ї інтелігентів (батько – Анатолій Олексійович – історик, мати – Олександра Прокопівна – філолог – випускники Чернівецького державного університету ім. Юрія Федьковича). Восени цього ж року сім'я переїхала до Кам'янця-Подільського, де промайнули його роки дитинства і навчання у школі (спочатку у 7-ій, а пізніше у 8-ій). Зростаючи у сім'ї, де панував культ книги, прилучився до нього. Так сформувалася внутрішня потреба багато читати. Захоплювався історією й іноземною літературою [4, с. 292-294]. Закінчивши школу зі золотою медаллю, 1980 р. поступив на історичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. З-поміж студентів виділявся здібностями, скромністю, старанністю, розсудливістю, виваженістю, цілеспрямованістю. Блискуче навчався, а відтак завершив 1985 р. здобуття освіти одержанням диплома з відзнакою. Виконана ним наукова робота виявилася найкращою у всеукраїнському конкурсі студентських робіт з гуманітарних дисциплін. Тому постановою Президії АН УРСР від 9 лютого 1986 р. її автор нагороджується медаллю з Премією для студентів вишів [6, с. 4-6].

Після закінчення університету кілька місяців працював асистентом кафедри Луцького державного педінституту ім. Лесі Українки, а потім у якості стажиста-дослідника прибув до Інституту історії України НАН України, де упродовж 1986-1988 рр. виконував кандидатську дисертацію, яку захистив у грудні 1988 р. У жовтні цього ж року влаштовується на роботу асистентом кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського педінституту, де доручили читати курси "Нової історії країн Європи і Америки (1870-1918 рр.)" та "Джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи та Америки". Воднораз продовжував активно займатися науковими дослідженнями і на 1991 р. кількість опублікованих ним праць зросла до 20 [2, с. 42]. Нелегкі 90-ті рр. стали визначальними у кар'єрі викладача-педагога та вченого. Обрав тематику докторської дисертації, з якої опублікував майже 40 статей. З 1999 р. почав читати курс "Історіографія всесвітньої історії". Враховуючи гостру нестачу навчально-методичної літератури з "Новітньої історії країн Європи і Америки", у співавторстві з проф. В. Газіним у другій половині 90-х рр. підготував й опублікував 2 посібники, що стали першими у країні україномовними, для студентів історичних факультетів. Вагомі

здобутки у сферах навчально-методичного забезпечення навчального процесу та науки послугували підставою для обрання його у березні 2000 р. професором кафедри всесвітньої історії [5, с. 37].

Враховуючи ділові та людські якості, колектив обрав Сергія Анатолійовича весною 2002 р. деканом факультету (проф. Олександр Завальнюк, котрий до цього часу обіймав цю посаду, стає ректором університету). Зрозуміло, що на його плечі звалився далеко нелегкий тягар відповідальності за розвиток підрозділу вишу. Адже тепер на чільне місце висувалися не особисті проблеми, пов'язані з науково-педагогічною діяльністю, а організаційно-адміністративні, які вимагали наявності у керівника зовсім інших компетентностей. І на щастя для нього, і для викладацького й студентського колективів, спромігся порівняно швидко опанувати підвалини менеджерського мистецтва. Визначальними у цьому процесі виявилися природні здібності адміністратора, помножені на бажання вчитися, цілеспрямованість, уміння прислухатися до думок інших й самокритичність. Щоденні клопоти не затягнули у вир суєти суєт. Напружена праця у сфері дослідження тематики докторської дисертації принесла успіх. 2005 р. побачила світ монографія "Проблеми історії слов'янських народів в історичній думці України (остання третина XVII – початок XX ст.)" (19, 8 др. арк.). У травні наступного року в Інституті історії України НАН України блискуче захистив докторську дисертацію "Українська історична славістика нового часу: витоки, становлення й етапи розвитку". У вересні обійняв посаду завкафедри всесвітньої історії, а в кінці 2006 р. Міністерство освіти і науки України присвоїло йому вчене звання професора названої кафедри [5, с. 11].

Вагомі здобутки факультету у різних сферах функціонування, успішний розвиток його кращих традицій, витворена атмосфера добропорядності, вимогливості, взаємоповаги і взаємопідтримки стали переконливими аргументами для колективу на користь одноголосного переобрання у березні 2007 р. Сергія Анатолійовича деканом. Як і в попередній термін перебування на посаді, так і упродовж другого (2007-2012 рр.) він, маючи уже чималий досвід менеджерської роботи, постійно збагачував її новими відтінками управлінської майстерності, відшукував шляхи нарощування науково-дослідного й навчально-методичного потенціалу кафедр факультету. Центральним завданням освітнього процесу безумовно був пошук оптимального варіанту втілення у життя принципів Болонського процесу, що докорінно змінювали усталену модель навчання у виші. Далеко не просто відбувалося утвердження його методологічних засад, приходило

усвідомлення переваг кредитно-модульної системи й рейтингового оцінювання майбутніх фахівців, особливо викладачами зрілого віку. Тим не паче, дякуючи злагодженій співпраці деканату і завкафедр, на 2010 рік воно виявилось (в основному) розв'язаним. Надалі відбувалося вдосконалення набутих компетентностей. Збагачувалася матеріально-технічна база факультету, запрацювали комп'ютерні класи. 2008 р при кафедрі всесвітньої історії утворюються лабораторія "Дидактики історії" та "Центр дослідження історії Центральної і Східної Європи". Відповідно розпочався випуск нових збірників праць: "Проблеми дидактики історії" та "Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи", аналогів яким в університетах України не існує [3, с. 36-41].

Попри велику занятість, продовжував інтенсивно займатися науково-дослідною і навчально-методичною роботою. У сфері наукового пошуку вперше торкнувся з'ясування проблеми висвітлення "творчої лабораторії" істориків у написанні ними робіт, а також значимості у цьому "таїнстві" інтелектуальних контактів між ученими. Саме у такому ракурсі була написана монографія, присвячена науковій й педагогічній діяльності видатного українського історіографа другої половини ХХ ст., одного з фундаторів історичного факультету Кам'янець-Подільського пединституту Леоніда Антоновича Коваленка. Більше уваги став приділяти вивченню окремих сюжетів регіональної історії, новим напрямом досліджень вималювалося джерелознавство. У значній мірі результатом власне зусиль Сергія Анатолійовича у 2009 р. Президія ВАК України прийняла ухвалу про відкриття на факультеті спеціалізованої Вченої ради по захисту кандидатських дисертацій з історії України, що стала першою в історії університету другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Цього ж року в аспірантурі відкрито нову спеціальність – 07.00.06 "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни" [1, с. 91-92].

Разом з тим велику увагу приділяв розробці підручників, посібників і методичних порад з навчальних дисциплін, котрі читалися ним студентам. Зокрема, 2008 р. виходить з друку доповнене і виправлене видання підручника для вишів "Новітня історія країн Європи і Америки 1918-1945 рр.". Наступного року він посів 2-ге місце у конкурсі підручників для ВНЗ зі суспільно-гуманітарних дисциплін. 2012 р. опублікував посібник "Світова історіографія новітньої доби" (співавтор ст. викл. В. Верстюк). Всього ж на кінець 2012 р. у творчому доробку автора вже налічувалося понад 130 публікацій. Вагомих успіхів досягла й очолювана ним кафедра, яка у

2008 і 2009 рр. посідала 2-ге місце серед 43-44 кафедр університету, а в 2014 – 6-е із 40 [1, с. 51; 6, с. 13].

У цілому впродовж 10-річного очолювання факультету й 6-річного кафедри у Сергія Анатолійовича сформувався власний стиль керівництва колективом. Для нього характерними були наступні особливості:

- далекоглядність, що дозволяла завчасно бачити вузлові проблеми, які вимагали негайного розв'язання, запізнення з чим перешкоджало б досягненню поставленої мети;
- наявність стратегічного мислення, яке допомагало чітко формулювати цілі розвитку колективу, визначати головніші й другорядні завдання, уникати глухих кутів в організації освітнього процесу й вчасно вносити корективи, обумовлені як розпорядженнями МОН, так і власним досвідом позитивним/негативним підготовки фахівців;
- самостійність мислення і дій, яка гармонійно вжилася зі здатністю уважно прислухатися до міркувань і порад завкафедр, науково-педагогічних працівників, органів студентського самоврядування тощо;
- цілеспрямованість, енергійність і дієвість у розв'язанні проблем, що постійно виникали у процесі поточного функціонування факультету;
- особиста відповідальність за реалізацію прийнятих ухвал; відсутність демагогічних загравань з викладацьким і студентським колективами;
- прагматизм; наявність волі і твердості у прийнятті й реалізації "непопулярних" заходів, обумовлених необхідністю, продиктованою реаліями "виживання" установи й збереження науково-педагогічного потенціалу колективу;
- відсутність комплексу боязні втратити посаду дозволяла сміливо приймати і виконувати необхідні ухвали;
- відкритість до діалогу, постійна внутрішня готовність до пошуку оптимального варіанту розв'язання суперечливих проблем, не відхиляючи ухвал компромісного характеру;
- несприйняття стилю голого адміністрування, гри "театру одного актора", домінування менеджерського типу керівництва колективом;
- "внутрішній аристократизм", відсутність брутальних ноток у спілкуванні з підлеглими й колегами, акуратність, скромність, витримка, виваженість, доброзичливість, відсутність позерства;

- постійна моральна готовність допомогти колегам чи студентам у розв'язанні життєвих проблем чи у важкі моменти психологічної кризи чи надлому [6, с. 15-16].

Дякуючи їм, користувався повагою й авторитетом не тільки на факультеті, але і серед викладацької спільноти університету. Не випадково вчена рада підтримала кандидатуру Сергія Анатолійовича (поряд з двома іншими особами) на включення до резерву МОН на заміщення посади вишу. Коли ж завершився (червень 2012 р.) другий термін перебування на посаді ректора проф. Олександра Завальнюка, міністр освіти і науки 13 серпня призначив його виконуючим обов'язки ректора. Так розпочалася нова епоха життя, епоха, коли на плечі впала важка відповідальність за долю першого в Україні власне українського університету, народженого у жовтні 1918 р. у полум'ї національно-визвольної революції 1917-1921 рр., а відтак і його колективу.

Відразу ж зіткнувся з гострою необхідністю розв'язання ряду складних проблем, породжених потребою вдосконалення організаційної й управлінської структур, зокрема скорочення чисельності проректорів, істотного зменшення заборгованості установи (майже 8 млн гривень), якісного поліпшення стану впровадження інформаційних технологій тощо. Реальна ситуація насамперед обумовлювало потреба здійснення "непопулярних" кроків, насамперед переведення функціонування вишу на режим суворої економії коштів. І в цій вельми складній ситуації зміни керівництва університету, коли проявлялася певна психологічна непевність і розгубленість (цілком природні за таких умов) окремих очільників структурних підрозділів й частини науково-педагогічних працівників (поширювалися чутки про майбутні масові скорочення) Сергій Анатолійович сповна проявив свої кращі риси менеджера, зумівши обрати оптимальний спосіб дій. Вони полягали у наступному:

По-перше, уважно вивчивши досвід роботи свого попередника Олександра Михайловича, взяв курс на збереження й примноження існуючих здобутків (лише у 2006-2011 рр. було захищено 12 докторських і 127 кандидатських дисертацій, опубліковано майже 11 тисяч наукових праць, зокрема 120 монографій; у колективі працювало 62 доктори наук і професори; понад 300 кандидатів наук і доцентів; виш співпрацював з 86 міжнародними організаціями та фондами 17 країн світу та ін. [1, с. 91-93; 6, с. 16]), демократичні засади функціонування ректорату, вченої ради й інших структурних підрозділів. Всі складові успішних звершень після глибокого аналізу було взято на озброєння для розробки стратегічного плану дій.

По-друге, із врахуванням існуючих реальних можливостей колективу й масштабу фінансування з боку МОН розробляється програма першорядних перетворень.

По-третє, чесно і відкрито проінформував колектив про існуючі труднощі й проблеми та своє бачення шляхів їх подолання.

По-четверте, відмовився від спокуси зробити ставку на використання переважно адміністративних методів управління. Кожен важливий для вишу чи його структурних підрозділів захід відкрито обговорювався на ректораті чи вчентій раді і тільки після цього приймалася ректором відповідна ухвала. Причому у разі потреби за ініціативи проректорів, деканів чи завкафедр до неї вносилися доцільні корективи.

По-п'яте, спокійність, виваженість вчинків, коректність, відвертість, відповідальність, відсутність демагогічних обіцянок і запевнень, здоровий прагматизм дозволили запобігти "потрясінням", яких найбільше побоювалися викладачі і співробітники.

Так окреслився поворот до переходу університету на нові принципи функціонування. Підвищилася ефективність діяльності управлінських структур, формувалася нова команда одностумців, готових взяти на себе відповідальність за його майбутнє. Перше серйозне випробування – листопада 2012 р. акредитація спеціальностей – засвідчило вірність обраного шляху – виш підтвердив її четвертий рівень. Абсолютна більшість викладачів і співробітників підтримала ці перші кроки нового керівника. Тому 16 січня 2013 р. конференція трудового колективу, заслухавши проголошену ним програму діяльності на 2013-2020 рр. та обговоривши її, майже одногосно (166 осіб (96,6 %) зі 172) проголосувала за обрання Сергія Анатолійовича на посаду ректора. 30 січня МОН затвердило цей вибір колективу [6, с. 16-17].

Перші роки керівництва ознаменувалися акцентом на розв'язання таких завдань як розширення сфери ліцензування спеціальностей, оптимізація штатного розпису, комп'ютеризація навчального процесу і бібліотеки, модернізація матеріально-технічної бази розвитку спорту, поліпшення ефективності функціонування аспірантур тощо. Зокрема, рішеннями АК України від 29 березня 2013 р. та від 29 вересня 2014 р. було ліцензовано такі напрями підготовки як Готельно-ресторанна справа, Декоративно-прикладне мистецтво, Реклама і зв'язки з громадськістю, Військова підготовка студентів вишів за програмою офіцерів запасу, спеціальності: Соціальна допомога, Туризмознавство, Управління персоналом та економіка праці й освітню діяльність з перепідготовки фахівців 9 спеціальностей, серед них Історія, Фізичне

виховання, Початкова освіта, Біологія та інші. Цей крок дозволив збільшити кількість студентів, урізноманітнити отримання ними спеціальностей й підвищити фаховий рівень компетентностей випускників.

Продовжувалася з ініціативи Сергія Анатолійовича оптимізація штатного розпису з врахуванням зменшення державного фінансування університету й встановленого режиму суворої економії, коли, образно кажучи, доводилося рахувати кожен копійку, добре думаючи, на що її витратити. Було помітно зменшено середньовічну кількість ставок – до 988 одиниць, при чому за рахунок коштів загального фонду утримувалося 658,4 штатних одиниць, а за рахунок спеціального фонду – 329,4 штатних одиниць. Відбулося зменшення кількості адміністративно-господарського, навчально-допоміжного й обслуговуючого персоналу на 75,7 штатних одиниць.

Активізувалася копітка робота з поліпшення інформаційного забезпечення навчального процесу. Число лабораторій, обладнаних комп'ютерною технікою, зросло до 55 (883 одиниць). Помітно пришвидшилися темпи комп'ютеризації бібліотеки, оскільки чисельність комп'ютерів уже склала 47 одиниць. Всі вони були, зрозуміло, підключені до локальної мережі університету. Інтенсивніше став формуватися електронний каталог, в якому на кінець 2014 р. нараховувалося понад 38 тис. бібліографічних записів. Чимало зусиль докладалося до створення інституційного репозитарію. Сповна усвідомлюючи значимість розвитку науково-дослідної роботи для трансформації університету в національний виш не за формальним означенням, а за науковим потенціалом, ректор постійно тримав цю сферу його функціонування у полі зору, вносячи в разі потреби, корективи до стратегічного плану. Всіляко продовжував підтримувати традиційний курс на підготовку висококваліфікованих кадрів з-поміж "власних" науково-педагогічних працівників (через аспірантуру і докторантуру). Так, у 2013 р. світ побачили 29 монографій (2-х з них автор Завальнюк О.М.), 1 підручник, 70 навчальних посібників (автори 5-ти з них Плахтій П.Д., 4-х – Конет І.М., 3-х – Бурковський А.П., Бабюк С.М., Кеба О.В., Лабунець В.М., 2-х – Атаманчук П.С., Гурський В.А., Казимір В.О., Левицький В.Е., Мендерецький В.В., Опалюк О.М., Присакар В.В., Солопчук М.С.) й 20 методичних розробок і брошур. Рекордною для наступних років виявилася чисельність захищених дисертацій – 46, з них 42 кандидатських (27 осіб після закінчення вишівської аспірантури) та 4 докторських (Любінська Л.Г., Остапенко І.В., Філінюк А.Г. та Ящишена І.В.). Загальна кількість штатних науково-педагогічних працівників

складала 503 особи, з них докторів і професорів – 32 особи, кандидатів наук і доцентів – 302 особи. Всього ж частка викладачів з науковими ступеннями і званнями становила 60 %.

В міру сил і можливостей університету ректоратом надавалася підтримка групам науковців, котрі виконували держбюджетні теми. Їх було три: "Інноваційні технології управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю" (керівник док. педаг. наук, проф. Атаманчук П.С.), "Розробка методики сталого використання та збереження біорізноманіття водоем і боліт Поділля" (керівник док. біол. наук, ст. наук. співр. Балашов Л.С.) та "Синтез отримання і дослідження термоелектричних властивостей масивних матеріалів на основі сполук систем Pb-Bi(Sb)-Te" (керівник канд. фізико-математ. наук Криськов Ц.А.).

Продовжувалася співпраця з 50 зарубіжними вишами й науковими інституціями. Університет успішно виконував функціональні обов'язки постійного члена Асоціації європейських університетів, Євразійської асоціації університетів і співзасновника Консорціуму Варшавського й українських університетів. Вагомим результатом наукової співпраці академічної спільноти України та Жешівського університету (Польща) став спільний науковий проект з Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка "Освіта, виховання, соціальна робота", що безпосередньо виконувався кафедрою соціальної педагогіки й соціальної роботи (завкафедри – канд. педагог. наук, доцент Мельник Л.П.).

З ініціативи декана факультету фізичної культури проф. Солопчука М.С., підтриманої Сергієм Анатолійовичем, робиться вирішальний крок у справі модернізації матеріально-технічної бази розвитку спортивно-масової роботи. Зокрема, замінено дерев'яні віконні блоки на енергозберігальні пластикові у спортивних залах, відремонтовано спортзал для боротьби, стрілецький тир, гімнастичний зал, зал загальної фізичної підготовки, реконструйовано частину бігової доріжки на стадіоні, капітально відремонтовано дах і стелю, а також повністю замінено освітлення в спортзалі № 2 навчального корпусу № 1, надано приміщення для кафедри спорту і спортивних ігор тощо. Паралельно вдалося залучити додаткові кошти для розвитку спортивно-масової роботи. Внаслідок чого у 2013-2014 рр. успішно функціонувало 37 секцій з 22 видів спорту, в яких займалося бл. 700 студентів. Нарощувалися здобутки спортсменів у різних видах змагань. Наприклад, 2013 р. вони вибороли перші місця в XI Літній Універсіаді Хмельницької області та в XI Літній Універсіаді України в II категорії ВНЗ, які мають інститути або факультети фізичного

виховання й спорту, та п'яте місце серед усіх вишів України III-IV рівнів акредитації. У змаганнях XVII Всесвітньої Універсиади (Казань, Росія) спортсмени вибороли 1 срібну й 1 бронзову нагороди. У IX Всесвітніх іграх (Калі, Колумбія) взяли участь 8 студентів, котрі завоювали 3 золоті, 1 срібну й 3 бронзові медалі. Всього ж у цьому році спортсмени університету здобули на чемпіонатах України 132 медалі, з яких 56 золотих, 33 срібних і 43 бронзових, а на чемпіонатах Європи й світу – 47 нагород, з них 17 золотих, 11 срібних і 19 бронзових.

В цілому ж у 2014 році університету вдалося не тільки зберегти попередній алгоритм розвитку, але й дещо оптимізувати його. Якщо за результатами 2013 р. у рейтингу університетів III-IV рівня акредитації "ТОП-200 Україна" він посів з-поміж 200 вишів 101 місце, то цього року – 99 місце, а серед 286 вишів – 111-113 місця. Цей поступ проявлявся у різних сферах, включаючи наукову. Так, було опубліковано 30 монографій (4 з них – Степанков В.С., 2 – Атаманчук П.С.), 86 навчальних посібників (найбільше їх видали Плахтій П.Д. – 6, Атаманчук П.С. – 5, по 4 – Бахмут Н.В. й Дідик Н.М.), 5 підручників та 12 методичних розробок і брошур. 41 особа захистила кандидатські дисертації, з них 30 осіб закінчили аспірантуру (у різний час) Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, включаючи 26 науково-педагогічних працівників вишу. Кількість штатних викладачів за рік дещо скоротилася і склала 496 осіб – з них докторів наук і професорів працювало 29 осіб, а кандидатів наук і доцентів – 315. Загальна кількість викладачів з науковими ступенями і званнями складала 344 особи (69,3 %).

2015 рік для Сергія Анатолійовича, ректорату й вченої ради виявився особливо складним. Адже, відповідно до Закону України "Про вищу освіту" (2014 р.), слід було розпочинати реформування підвалин функціонування університету. І першим, дуже відповідальним і важливим кроком, стало забезпечення переходу науково-педагогічних кадрів на максимальне річне науково-педагогічне навантаження з 900 годин до 600, не збільшуючи при цьому кількості ставок. Це неминуче вело як до суттєвого зменшення кількості навчальних кредитів на навчальні дисципліни в цілому, так і до перерозподілу пропорції годин між лекціями й семінарами й тими, що відводилися на самостійну роботу студентів, на максимальну користь для останніх. У силу чого на багатьох кафедрах (особливо історичного факультету) різко зменшилося навчальне навантаження викладачів (до 0,6 – 0,9 ставки). Негативні наслідки для якості отримуваних фахових компетентностей (особливо здобувачів, котрі

навчалися заочно) мало скорочення годин на лекції та семінари, компенсувати ефективність яких збільшенням годин на самостійну роботу не можливо.

В цьому проявився один із серйозних прорахунків МОН у реформуванні вищої освіти, оскільки "революційна ломка", без належного фінансового забезпечення, завжди обертається провалами, що прикриваються або покривалом демагогії, або батоном бюрократії. Необхідна (для виживання вишу) сувора економія коштів спонукала ректорат піти на істотне скорочення чи скасування взагалі годин, що включалися до навчального навантаження викладачів, за прийом заліків у студентів, перевірку модульних контрольних робіт, керівництво написанням ними ІНДЗ, бакалаврських, дипломних і магістерських робіт тощо. Безперечно, знецінка праці науково-педагогічних працівників породжувала з їх боку прояви формального виконання своїх обов'язків, що аж ніяк не могло сприяти вдосконаленню базових принципів Болонської системи функціонування освітнього процесу.

Проявився також весною 2015 р. ще один від'ємний фактор впливу на роботу викладацького колективу. Маються на увазі "соціально-економічні репресії" уряду супроти науково-педагогічних працівників-пенсіонерів. Всі вони, включаючи доцентів і професорів, були поставлені де-юре перед дилемою обирати пенсію чи роботу. Допоки ця проблема розв'язувалася у парламенті, залишили роботу понад 40 осіб, включаючи фахівців найвищого гатунку. Безжална бюрократія де-факто викинула тих, котрі віддали десятки років улюбленій праці, на "смітник життя". І ось у таких екстремальних умовах буття Сергій Анатолійович проявив вражаючі волю, витримку, чесність і добропорядність. На вченій раді глибоко проаналізував ситуацію, чітко сформулював усі проблеми, що поставали перед колективом, запропонував, як на його погляд, реальні (адекватні ситуації) шляхи їх розв'язання й закликав присутніх взяти саму активну участь в обговоренні, акцентувавши увагу на формулюванні ідей, спрямованих на пошук оптимальних шляхів подолання труднощів. Звернувся до присутніх проректорів, деканів і завкафедр з проханням донести реальний (без прикрас) стан справ до кожного працівника колективу й запропоновану ректоратом і вченою радою систему заходів подолання кризової ситуації аби запобігти пересудам і деструктивним настроям. Наголошувалося на необхідності науково-методичним радам постійно працювати над вдосконаленням навчальних планів з метою пошуку оптимального варіанту. Щодо пенсіонерів повів себе максимально тактовно, по-людськи, не на

словах, а своїм ставленням до них демонстрував повагу до кожного з них. Ректор не скористався "сприятливою" обстановкою для "оптимізації" кількості штатних працівників. Кожному, хто приходив до нього, радив добре зважувати свій крок. Докторів наук, професорів, досвідчених доцентів прохав продовжувати працювати. З часом, коли дана ситуація більш-менш врегулювалася законодавчо (дозволили працювати, обклавши пенсії податком), спромігся частину з них (проф. Ю.В.Теплінський, проф. С.Д.Абрамович) переконати повернутися до роботи.

Наявність стратегічного мислення і воля дозволили уникнути найбільшої небезпеки – втрати перспективи розвитку, некерованості функціонування університетських структур, дезорганізації, занепаду. Мало цього, в основних сферах життєдіяльності вищу продовжував, хай і не дуже помітний, але все-таки поступ уперед. Так, було ліцензовано напрям підготовки Філологія: Польська мова і література й три спеціальності: Соціальне забезпечення, Специфічні категорії, Економіка і підприємництво. Започатковано заочну форму навчання зі спеціальності Інформатика. Внаслідок чого університет забезпечував підготовку "бакалаврів" за 33 напрямми, "спеціалістів" – за 24 спеціальностями і "магістрів" – за 29 спеціальностями. Всього ж за всіма напрямми підготовки та спеціальностями вищу освіту здобувало 5768 осіб. Важливим здобутком ректорату стало збільшення ліцензованих обсягів підготовки магістрів, як на стаціонарі, так і заочній формі навчання. Так, зі спеціальностей Корекційна освіта, Фізичне виховання, Українська мова і література, Біологія, Географія, Екологія та охорона навколишнього середовища й Інформатика ліцензований обсяг зріс зі 180 осіб до 540, себто втричі. Запрацювала автоматизована система управління "Вищий навчальний заклад" (АСК "ВНЗ").

Як і в попередні роки, попри існуючі труднощі, Сергій Анатолійович продовжував особливо уважно піклуватися про науково-дослідну роботу, що дозволяло зберігати досягнуті здобутки. Так, цього року побачили світ 32 монографії (2 з них опублікував Степанков В.С.), 84 навчальні посібники (по 2 опублікували Андрейцева І.А., Бахмат Н.В., Білоусова Т.П., Голубішко І.Ю., Гурський В.А., Каньоса Н.Г., Карташова Ж.Ю., Коваленко Н.Д., Криськов Ц.А., Лабунець В.М., Лебідь І.Ю., Матвейчук Л.О., М'ястковська М.О., Підгурний М.С., Славина Н.С., Федорів М.І., Юрчишин Ю.В.), 3 підручники та 20 методичних розробок і брошур. Було захищено 28 кандидатських дисертацій (з них 20 випускників аспірантури і 18 науково-педагогічних працівників університету). 4

захистили докторські дисертації (Вонсович С.Г., Ганаба С.О., Лабунець В.М., Телячий Ю.В.) троє з них – науково-педагогічні працівники університету. Загальна кількість науково-педагогічних кадрів, у силу названих причин, зменшилася з 496 осіб до 455 осіб. З них докторів наук і професорів налічувалося 28 осіб, а кандидатів наук і доцентів – 293 особи, всього – 321 особа. Питома вага викладачів з науковими ступенями і вченими званнями склала 70,5 %.

Вражаючими виявилися здобутки вишівських спортсменів. Дякуючи самовідданій праці тренерів факультету фізвиховання, на Універсіаді й чемпіонатах України біло здобуто 320 медалей, з яких 123 золотих, 110 срібних і 87 бронзових. На чемпіонатах світу і Європи студенти вибороли 80 нагород, з них 19 золотих, 31 срібну і 30 бронзових. Чемпіонами світу і Європи стали Комащук Аліна (фехтування), Горішна Лілія (вільна боротьба), Обухов Ігор (важка атлетика), Довганюк Вадим (пауерліфтинг) та Бойчунь Сергій (карате гадзюрю).

З літа 2015 р. виразно окреслилася ще одна важлива проблема. У зв'язку з глибокою демографічною кризою в Україні почала різко скорочуватися чисельність абітурієнтів (настав час вступу до вишів випускників шкіл періоду найнижчого народжування дітей в історії незалежності країни, що триватиме до 2019 р. включно). У зв'язку з чим ректор виступив ініціатором розробки комплексу заходів, спрямованого на реорганізацію вступної кампанії до університету, вдосконалення профорієнтаційної роботи серед випускників шкіл регіону та їхніх батьків. Мірилом її ефективності стали сенсаційні наслідки вступної кампанії 2016 р., у час якої університет за кількістю місць державного замовлення (попереднього зарахування) зайняв 7 місце серед усіх вишів України. Чисельність першокурсників у порівнянні з 2015 р. збільшилася на 174 особи (на 41 %) і склала 598 осіб.

Поволі, але неухильно, проводилася модернізація як матеріально-технічної бази освітнього процесу, так і його технологій. Так, наказом Сергія Анатолійовича було введено в дію затверджених вченою радою понад 90 освітньо-професійних й освітньо-наукових програм. Водночас відбулося вдосконалення функціонування комп'ютерної мережі у навчальних корпусах № 2 і 8. Важливе значення мало укладення угоди про співпрацю з організацією AIESEC, яка сприятиме стажуванню студентів за кордоном, збагаченню їхніх морально-етичних цінностей. Вдалося долучитися до виконання Проекту Європейського Союзу та Програми розвитку ООН "Місцевий розвиток, орієнтований на громаду-2". Розпочався процес переведення

навчального процесу викладачів у систему MOODLE. Разом з тим продовжувалася робота з розширення об'єму ліцензованого обсягу підготовки фахівців-магістрантів. Зокрема, започатковуються такі спеціальності як Спеціальна освіта, Середня освіта (Музичне мистецтво), Психологія, Дошкільна освіта й Початкова освіта. Створюється Лінгвістичний центр як позабюджетний структурний підрозділ університету.

Підкреслимо принципову позицію ректора у необхідності домагатися максимальної відкритості діяльності структурних підрозділів вишу перед громадськістю, в чому вбачав, не без підстав, один з найважливіших факторів упровадження дієвого механізму забезпечення якості освітнього процесу. За цим показником у рейтингу прозорості університетів України Кам'янець-Подільський зайняв 12 місце з-поміж 168 вишів. За результатами академічного рейтингу "ТОП-200 Україна" університет посів 98 місце (у 2014 р. – 99) серед 200 вишів. У консолідованому рейтингу вишів I-IV рівнів акредитації – 100 місце з-поміж 269.

Вагомими виявилися здобутки у сфері науково-дослідної роботи. Було опубліковано 35 монографій (по 2 опублікували Абрамович С.Д., Баженова С.Е., Бахмат Н.В., Конет І.М.), 2 підручники, 91 навчальний посібник (4 – Конет І.М., 3 – Боднарчук Т.В., по 2 – Абрамович С.Д., Гурський В.А., Дуткевич Т.В., Казимір В.О., Крецька Ю.А., Маринін І.Г., Матковська М.В., Миронова С.П., Назарук М.М., Онуфрієва Л.А., Панчук Н.П., Савицька О.В., Уманець А.В., Чеканська О.А., Шулик П.Л.) та 58 методичних розробок і брошур. Відбувся захист 27 кандидатських дисертацій (18 з них випускники аспірантури, а 14 працює в університеті) та 4 докторських (Галаманжук Л.Л., Маркова С.В., Олійник М.П., Співак Л.М.). Загальна кількість викладачів з науковими ступенями і вченими званнями склала 332 особи з 438 осіб, котрі працюють в університеті, що становить 75,7 %. Важливим успіхом стало утворення Спеціалізованої вченої ради Д 71.053.01 з правом прийняття до розгляду й проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) історичних наук за спеціальністю 07.00.01 "Історія України".

Як і в попередні роки, радували здобутки спортсменів. Головним з них стало виборення 11-ти ліцензій на XXXI літні Олімпійські ігри та 1 ліцензії на X Всесвітні ігри 2017 р. У змаганнях на Олімпіаді вони здобули 2 срібних медалі. Першу нагороду отримав Сергій Куліш з кульової стрільби, а Аліна Камашук – з фехтування у складі національної збірної. На Всеукраїнських змаганнях спортсмени вибороли 293 медалі, у т.ч. 127 золотих, а на чемпіонатах світу та

Європи – 87, з них 21 золоту. Традиційно блискучі результати безперечно були результатом ефективного керівництва деканатом (після передчасної смерті у листопаді 2016 р. Солопчука М.С. його очолив Стасюк І.І.) і завкафедрами. Слід низько вклонитися висококваліфікованій самовідданій праці тих тренерів, котрі слугують прикладом якісно організованої систематичної роботи пошуку талановитих абітурієнтів на теренах всієї України та ефективності розроблених ними методик формування з них під час навчання чемпіонів України, Європи та світу (серед них названо Авінова Віталія, Алексеєва Олександра, Вергуна Олега, Воронецького Вадима, Ковалю Олександром, Козака Євгена, Мазура Василя, Марчука Володимира, Марчука Данила, Одайника Валерія, Приходька Володимира тощо).

2017 – перша половина 2018 рр. стали для Сергія Анатолійовича надзвичайно відповідальним часом утвердження позитивних напрацювань у різних сферах реформування традиційних навчальної і науково-дослідної моделей освітнього процесу. Бачення перспектив реальної трансформації університету у національний, вираженість глибоко продумуваних ним, членами ректорату і вченої ради кроків, відмова від поспішних радикальних ломок (освітня діяльність і наука, як і гроші, люблять спокій), персональна відповідальність за реалізацію прийнятих ухвал, твердість у прийнятті і виконанні (у разі необхідності) "непопулярних" рішень, холодний прагматизм і жорсткість курсу економії у визначенні пріоритетів витрат коштів бюджету університету дозволяли утримувати оптимістичну стабільність, що слугувала надійним підмурком для пришвидшеного розвитку у наступні роки (якщо непродумані дії МОН не ввергнуть вищу освіту у каламуть хаосу).

Вчасно, без затримки на жоден день, повністю виплачувалася зарплата (заборгованості взагалі не спостерігалось), на відміну від багатьох інших, включаючи столичні, вишів, проводилися платежі за комунальні послуги, тому не доводилося скасовувати у зимовий час навчальний процес, який проходив суворо за графіком, що позитивно позначалося на якості отримуваних знань і формуванні фахових компетентностей у студентів, проводилися планові ремонтні роботи у корпусах, збагачувалася, хоча й не істотно, матеріально-технічна база освітнього процесу, зростав бібліотечний фонд (наприклад, 2017 р. збільшився на 6279 книг, а минулого року – на 4785; за перше півріччя 2018 р. – на близько 3 тис.) тощо. З'явилися підстави стверджувати про віднайдення оптимальної чисельності штатних науково-педагогічних працівників у межах 430-440 осіб (у 2016 р. – 438, 2017 р.

– 434, 2018 р. – 430). Вдалося також загальмувати темпи скорочення чисельності студентів стаціонару й заочної форми навчання (2014 р. – 6078, 2015 р. – 5561, 2016 р. – 5197, 2017 р. – 5278, 2018 р. – 5250 осіб).

Ректор продовжував неухильно проводити курс на розширення об'ємів ліцензування спеціальностей. Так, у 2017 – першій половині 2018 р. ліцензовано Географію та Облік і оподаткування за бакалаврським і магістерським рівнями; Професійна освіта й Готельно-ресторанна справа за магістерським рівнем. Збільшено ліцензований обсяг підготовки фахівців на спеціальності Мова і література (англійська) та Мова і література (німецька) за магістерським рівнем, а Туризм за бакалаврським і магістерським рівнями. Розроблені освітні програми, спрямовані на здобуття майбутніми фахівцями ступеня вищої освіти, що відповідає вимогам 6-9 рівнів національної рамки кваліфікації. За освітнім ступенем "бакалавр" вони готуються за 35 спеціальностями 12 галузей знань, "магістр" – 33 спеціальностями також 12 галузей знань.

Відповідно до вимог Закону "Про вищу освіту", відбувалося вдосконалення організації освітнього процесу. Зокрема, всі кафедри працювали над удосконаленням навчальних планів у пошуку оптимального варіанту для існуючих умов. Явно активізувалася ініціатива студентів у виборі дисциплін за їхньої ініціативи (25 % усіх навчальних дисциплін). Тривала інтенсивна робота зі вдосконалення комплексів навчально-методичного забезпечення дисциплін та їх впровадження в електронну мережу MOODLE. Квітнева 2018 р. вчена рада зобов'язала усіх викладачів покласти її в основу навчального процесу. Окреслився позитивний поворот до відновлення значимості поточного контролю у семестрах, ректорських контрольних робіт з метою перевірки залишкових знань студентів з нормативних навчальних дисциплін та попередньої перевірки з метою виявлення рівня підготовленості студентів I курсу (вересень) до вивчення тих чи інших дисциплін, удосконалення тестового контролю (включення завдань творчого (відкритої форми) характеру тощо).

Продовжували радувати досягнення у науково-дослідній роботі. У 2017 р. встановлюється своєрідний рекорд у виданні монографій: світ побачило 51 серйозне наукове дослідження (3 публікації здійснила Урсу Н.О.; по 2 – Баженов Л.В., Конет І.М., Любінська Л.Г., Мазур Н.А., Олійник О.С., Степанков В.С.). Також було видруковано 2 підручники, 65 навчальних посібники (3 – Атаманчук П.С., по 2 – Аліксійчук О.С., Баженова С.Е., Гавловська Т.А., Гордій Н.М., Городиська О.М., Добринчук О.О., Дуткевич Т.В., Матковська М.В.) і 26 методичних розробок і брошур. Рекордним виявився також здобуток

у захисті докторських дисертацій, якого домоглися 7 осіб (Бахмат Н.В., Матвійчук Л.О., Ніколаєв О.М., Рарицький О.А., Семерня О.М., Скрипник А.Ю. та Федьков О.М.). 17 осіб захистили кандидатські дисертації. Всього ж у цьому році в університеті працювало 38 докторів наук і професорів й 302 кандидатів наук і доцентів – всього 340 осіб з 434 (78,3 %). У перші місяці 2018 р. докторами наук стали Комарніцький О.Б. та Кух А.М., а кандидатами наук – 4 особи. Із 430 науково-педагогічних працівників 430 мали наукові ступені і звання (79 %).

Зі свого боку, Сергій Анатолійович всіляко підтримував видання фахових збірників (на початку 2018 р. їх налічувалося 13), спрямовуючи зусилля структурних підрозділів і науково-педагогічних працівників на підвищення рівня якості періодичних видань та внесення їх до наукометричних баз даних. Станом на січень 2018 р. уже 8 з них потрапили до бази даних Scopus та CESSH, показники яких засвідчили стійку тенденцію до зростання. У полі зору постійно тримав і тримає розв'язання такої важливої проблеми як організація і проведення міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових і науково-методичних конференцій, "круглих столів", семінарів. Серед них слід назвати такі міжнародні наукові форуми як "Питання оптимізації обчислень (ПОО-XLIV)", присвячену 60-річчю від дня заснування Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України (26-29 вересня 2017 р.), "Микола Леонтович і сучасна освіта і культура" (14-16 грудня 2017 р.), "Україна і Велике князівство Литовське в XIV-XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі" (13-16 вересня 2017 р.), "Османська імперія. Україна та Крим у східноєвропейській геополітиці" (доречі вперше в історії незалежної України, присвяченої історії українсько-турецьких відносин) (15-17 жовтня 2017 р.) та інші.

Послідовний курс ректора на створення оптимальних умов (зрозуміло, реально можливих в існуючому становищу вишу) для розвитку фізичної культури і спорту й постійну підтримку раціональних ініціатив деканату фізичного виховання продовжував приносити вражаючі результати. Зокрема, 2017 р. спортсмени вибороли на всеукраїнських змаганнях 287 медалей, з них 125 золотих, 98 срібних та 64 бронзових. А на чемпіонатах світу й Європи здобули 89 нагород, з яких 22 золотих, 34 срібних і 33 бронзових. У першій половині 2018 р. вони здобули на всеукраїнських змаганнях 64 медалі, з яких 25 золотих, 15 срібних та 24 бронзові на чемпіонатах Європи і світу – 15 медалей: 6 золотих, 3 срібних і 6 бронзових. Видатних

досягнень досягли Білодід Дарія (дзюдо), Братейко Соломія (настільний теніс), Кириленко Богдан (кульова стрільба), Назімова Ірина (спортивна акробатика), Пелешко Олександр (важка атлетика), Радівілов Ігор (спортивна гімнастика), Семикрас Святослав (сумо) та Шлопко Тетяна (пауерліфтинг).

Усвідомлюючи всезростаючу роль міжнародного співробітництва із закордонними університетами й науковими інституціями, Сергій Анатолійович докладав зі свого боку максимум зусиль для його розвитку. Тому на початок 2018 р. вже були укладені офіційні угоди про співпрацю з 55 зарубіжними закладами вищої освіти й науковими структурами. Університет є членом Асоціації європейських університетів, Євразійської асоціації університетів та ін. Найбільшу кількість договорів про співпрацю укладено з 15 вишами Молдови. 22 грудня 2017 р. університет отримав листа від Президента Республіки Польща Анджея Дуди з вдячністю за участь студентів й науково-педагогічних працівників у спільному проведенню акції "Національного Читання" в Україні.

Здобути результати у різних сферах функціонування університету дозволили йому закріпитися у першій сотні вишів України. Так, за результатами XI академічного рейтингу "ТОП-200 Україна" посів 100 місце серед 200 вишів; у консолідованому рейтингу навчальних закладів – 100 місце із 288 вишів III-IV рівнів акредитації. Відповідно міжнародного рейтингу "Webometrics Ranking of World's Universities" влітку 2017 р. з-поміж більш ніж 300 закладів вищої освіти України посів 90 місце, що засвідчило помітне його зростання (у 2014 р. була лише 128 позиція). У загальному світовому рейтингу, в якому представлено понад 27 тисяч вишів усього світу, університет зайняв 7801 місце.

До честі Сергія Анатолійовича, попри величезну завантаженість адміністративною роботою, продовжував активно працювати у науково-дослідній і навчально-методичних сферах. Зокрема, у 2013-2017 р. опублікував 40 робіт об'ємом 86, 3 др. арк. Ініціювавши у 2015 р. підготовку декількох фундаментальних видань з історії університету (до 100-річчя з дня його заснування), показав приклад. У співавторстві з Олександром Завальнюком 2016 р. опублікував збірник матеріалів "Кам'янець-Подільський державний університет (1918-1921 рр.)" (864 с., 50,2 др. арк.). Взяв активну участь у написанні статей (всього 14) до "Енциклопедії освіти Хмельниччини", що побачила світ 2017 р. Вагомим доробком стала публікація 2015 р. (у співавторстві з Володимиром Газіним) навчально-методичного посібника "Новітня історія країн Європи та Америки на початку XXI ст." (25 др. арк.). У

першій половині 2018 р. здійснив 5 публікацій. Всього ж у його доробку майже 170 наукових і навчально-методичних публікацій.

Підводячи підсумки діяльності Сергія Копилова на ректорській посаді, відзначимо наступні здобутки:

1. Вдало обрана ним стратегія розвитку університету, дозволяла, попри існуючі труднощі й прорахунки, успішно розв'язувати найскладніші завдання, а відтак запобігати тим чи іншим провалом й стагнації, забезпечуючи, нехай не вражаючий, але тим не паче явний, поступ уперед.
2. Глибоке осмислення досвіду керівництва вишем попереднього часу (як здобутків, так і невдач) та його раціональне використання стало запорукою уникнення розриву спадкоємності, кадрових потрясінь, стабільності й розвитку його кращих традицій.
3. "М'який" варіант оптимізації чисельності науково-педагогічних працівників, яка на сьогоднішній день, ймовірно, є оптимальною.
4. Колегіальний характер керівництва, прийняття ухвал з найважливіших проблем лише після їх попереднього обговорення й схвалення вченою радою й ректоратом.
5. Режим жорсткого контролю раціональності витрачення коштів, який дозволяє вчасно виплачувати заробітну платню, розраховуватися за комунальні послуги, не зривати графіків навчального процесу у зимовий період та не накопичувати боргів перед державою.
6. Реформування освітнього процесу відповідно вимог Закону "Про вищу освіту".
7. Вагоме зростання питомої ваги науково-педагогічних працівників, котрі мають наукові ступені й вчені звання: з 66,4 % у 2013 р. до 79 % у 2018 р.
8. Явні успіхи у сфері науково-дослідної роботи викладачів університету.
9. Вражаючі досягнення, як для периферійного вишу, його спортсменів.
10. Вдало продумана профорієнтаційна робота серед абітурієнтів, що дозволила у період глибокої демографічної кризи в країні та жорсткої конкуренції з боку освітніх установ Польщі, Чехії й Словаччини уникнути катастрофи з поповненням студентського контингенту університету.

Водночас існують проблеми, що вимагають від очільника університету свого розв'язання. Найголовніші з них, як на наш погляд, наступні:

- оптимізувати кількість адміністративних структур і чисельність їхніх працівників (можливо окремі з них доцільно об'єднати) з врахуванням зменшення кількості студентів на стаціонарі з 4283 осіб у 2013 р. до 3384 осіб у 2018 р. та викладачів, відповідно, з 503 осіб до 430 осіб й комп'ютеризації освітнього процесу;
- завершити трансформування обліково-контролюючих (бюрократичного типу) підвалин функціонування адміністративних структур у менеджерські;
- домогтися наповнення реальним змістом основних принципів Болонського процесу у тому числі перейти до розвантаження екзаменаційних сесій за рахунок відмови від приймання викладачами іспитів (кожен студент має отримувати підсумкову кількість балів, котрі "заробив" під час виконання різного виду навчальних завдань) та відновлення навчального навантаження викладачам за перевірку ними МКР й ІНДЗ й збільшення кількості годин науковим керівникам бакалаврських робіт до 10-12 тощо.
- розробити механізм переведення частини коштів, "зароблених" факультетами (за рахунок навчання "платників"), на їхні потреби, аби відчували не тільки моральну винагороду за вдало проведену вступну кампанію, але і фінансову.

Список використаних джерел і літератури

1. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2012 рр.). Кам'янець-Подільський: "Аксіома", 2012. 339 с.
2. Завальнюк О.М. Копилов Сергій Анатолійович // Його ж. Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Кам'янець-Подільський: "Аксіома", 2016. С. 41-57.
3. Копилов С.А., Газін В.В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: "Аксіома", 2008. 75 с.
4. Степанков В.С. Сергій Анатолійович Копилов // Кам'янець-Подільський університет імені Івана Огієнка в особах. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2008. Т. 3. С. 291-301.
5. Степанков В.С. Копилов Сергій Анатолійович // Доктори наук, професори Кам'янець-Подільського національного університету імені

Івана Огієнка. Довідково-бібліографічне видання. Кам'янець-Подільський: Видавництво Абетка-Світ, 2013. С. 34-50.

6. Степанков В.С. Копилов Сергій Анатолійович: погляд зблизька // Професор С.А. Копилов. Біобібліографічний покажчик. Серія: Постаті в освіті і науці. Кам'янець-Подільський: "Аксіома", 2013. С. 3-17.

Valeriy Stepankov

**Rector, Professor S.A. Kopylov and European Modernization of
Kamyanets-Podilskiy Ivan Ohienko National University
(2012-2018)**

The article is devoted to the clarification of the activities of S. Kopylov as a rector in the difficult times of higher education reforming and the stagnation of its funding, caused by the war with Russia. As the personality of the head of the institution always influences on its character and functioning, the attempt to outline the main milestones of his biography until the time of occupation of this post as well as the notable features of his luck is made.

The main attention is paid to the analysis of management aimed at determining the strategic objectives of the development of the higher educational institution and the search for ways of solving them. The rector's role in modernization of the educational process aimed at the quality improvement of professional competences of university graduates, and consequently integration to European educational space, the improvement of research work of the lecturers and achievement of collaboration with academic science is exposed. The main aspects of administration style are also defined.

Keywords: *S. Kopylov, rector, university, reformation, science, educational process, administration.*

Одержано 14 березня 2018 року

Частина II
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЯК ПІДРОЗДІЛ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА.
КЕРІВНИКИ ФАКУЛЬТЕТУ

УДК 378.093.5]:378.4(477.43-21)"2008/2018"

В.А. Дубінський, І.І. Боровець

**Історичний факультет Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка у
2008-2018 рр.: поступ, проблеми та перспективи**

У статті простежено віхи розвитку історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Названо працівників деканату, очільників структурних підрозділів, подано статистику та динаміку змін у викладацькому складі факультету. Охарактеризовано навчально-методичну діяльність колективу, в руслі якої розглянуто відкриття нових спеціальностей, передовий педагогічний досвід викладачів, публікації навчальної та навчально-методичної літератури, запровадження кредитно-модульної системи навчання, профорієнтаційну роботу та співпрацю викладачів зі середньою школою.

Науковий напрям діяльності факультету знайшов відображення в якісному зростанні його кадрового потенціалу, діяльності дослідницьких центрів, проведенні різнопланових конференцій регіонального, загальноукраїнського та міжнародного масштабу, функціонуванні наукових шкіл, виданні низки наукових збірників, міжнародному науковому співробітництві, організації дослідницької роботи студентів. Абсолютна більшість викладачів є авторами колективних й індивідуальних монографій.

Основними складовими виховної роботи зі студентством стала тісна співпраця деканату з Радою студентського самоврядування. Результатом цього є видання факультетської газети, організація мистецьких форумів, творчих і пізнавальних конкурсів, меморіальних заходів з виховання національної свідомості, волонтерської діяльності викладачів та студентів.

Ключові слова: факультет, викладач, освітній процес, конференція, навчальний посібник, монографія, студентське самоврядування, національна свідомість, волонтери.

21 січня 2008 р. Указом Президента України В.А. Юшенка Кам'янець-Подільському державному університету було надано статус національного та присвоєно ім'я першого ректора, видатного діяча українського національного відродження 1917-1920 рр. Івана Огієнка. Ця подія знаменувала собою нову сторінку в історії вишу та його структурних підрозділів. Крім того, визначала завдання тепер уже класичного університету в умовах постійно змінних викликів щодо освітнього простору Української держави. Питання виникнення, становлення та розвитку історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в освітній та науково-дослідній роботі, навчально-методичному забезпеченні та виховній сфері 1918-2007 рр. уже знайшли відображення в нарисі С.А. Копилова та В.В. Газіна [14] та цілому ряді статей О.М. Завальнюка, О.Б. Комарницького, В.С. Степанкова, В.А. Дубінського та інших. Однак цілісного дослідження, в якому б висвітлювалися найвагоміші здобутки історичного факультету впродовж останнього десятиліття в різних сферах його діяльності сьогодні немає. Тому автори статті ставлять за мету розглянути його основні досягнення в освітній, навчально-методичній, науковій і виховній роботі 2008-2018 рр., а також визначити проблеми та перспективи розвитку факультету в подальшому.

У 2001-2013 рр. деканом факультету був С.А.Копилов. Його заступником з навчально-методичної роботи – А.О.Гуменюк, виховної роботи – В.А.Дубінський (з 2006 р. змінив А.О.Гуменюка, а його посаду обійняла Т.В.Білецька), наукової роботи – В.В.Газін (у період 2007-2010 рр. – А.Б.Задорожнюк). З 2013 р., у зв'язку з переходом С.А.Копилова на посаду ректора, деканом обраний В.А.Дубінський, а його заступником з навчально-методичної роботи – Т.В.Сулятицька. Диспетчери деканату: до 2017 р. Т.О.Воронюк (Генералюк), у період з жовтня 2008 р. – по грудень 2010 р. – Л.О.Гринюк, з 2017 р. – Я.М.Слупська. Обов'язки секретаря вченої ради факультету до 2009 р. виконувала Л.В.Макарова, у 2009-2016 рр. – В.В.Верстюк, з 2016 р. – О.А.Юга.

На факультеті діють: дві навчальних лабораторії обчислювальної техніки (аудиторія №16 – завідувач Т.М. Романюк, кабінет №22 – І.О.Пігович); відділ рідкісних видань (Н.Д.Крючкова); абонемент та читальний зал бібліотеки (В.Ф.Биковська).

Освітній процес забезпечують викладачі п'яти кафедр: кафедра всесвітньої історії (завідувач – доктор історичних наук, професор В.С.Степанков); кафедра історії України (завідувач – доктор історичних наук, професор А.Г.Філінюк); кафедра архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін (завідувач – до квітня 2017 р. – кандидат історичних наук, професор І.В. Рибак, з травня 2017 р. доктор історичних наук, доцент О.М.Федьков); кафедра політології і соціології (завідувач – до 2014 р. – доктор історичних наук, професор В.В. Нечитайло, з жовтня 2014 р. – доктор політичних наук, доцент С.Г.Вонсович); кафедра філософських дисциплін (завідувач – кандидат філософських наук, доцент А.В.Найчук).

Підготовку фахівців здійснюють 56 викладачів факультету. Середній вік викладачів фахових кафедр становить 52 роки. З них: доктори наук, професори – 62 роки, кандидати наук, доценти – 45 років, 11 осіб досягли пенсійного віку (18,9%). 94,6% викладацького складу кафедр факультету мають наукові ступені і вчені звання [4, с. 12-13].

Станом на 1 вересня 2017 року загальна кількість студентів денної форми навчання становила 276 осіб, з них 51 студенти спеціальності «Політологія». Основна частина це ті, що навчаються на державному бюджеті – 207 осіб, 69 є такими, що навчаються за кошти фізичних і юридичних осіб. На заочній формі навчалося 106 студенти.

Освітній процес і навчально-методична діяльність. В останні роки суттєво розширився перелік спеціальностей, підготовку фахівців з яких здійснює колектив факультету. З вересня 2012 р. розпочався навчальний процес на новій спеціальності «Архівознавство» для студентів-магістрів [5, с. 61]. У 2016 р. на основі спеціальності «Історія» створено два самостійних напрями підготовки бакалаврів – «Середня освіта (Історія)» за освітньою програмою «Історія» й «Історія та археологія». У вересні 2017 р. відновився набір на перший курс ОС «бакалавр» за напрямом підготовки «Середня освіта (Історія)» за освітньою програмою «Історія та правознавство», а також набрано першу групу магістрантів-заочників за освітньою програмою «Архівознавство, документознавство та бібліотечна справа». Дане розширення дало хоча б часткову можливість компенсації втрати освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст», останній випуск якого відбувся в червні 2017 р. Відтак, факультет цілком перейшов на двоступеневу систему підготовки «бакалавр – магістр».

Викладачі активно працюють над навчально-методичним забезпеченням дисциплін. У листопаді 2010 р. чергове видання підручника професорів В.П.Газіна та С.А.Копилова «Новітня історія

країн Європи та Америки. 1918-1945» (Київ, 2008 р.) було представлено на XIII-ому Київському міжнародному книжковому ярмарку «Книжковий сад – 2010», де підводили підсумки всеукраїнського конкурсу видань для вищих навчальних закладів «Університетська книга». Підручник посів друге місце в номінації «Краще навчальне видання із соціально-гуманітарних наук» [3, с. 49]. Осмислюючи вкрай складні і суперечливі процеси світової історії перших 15 років XXI ст. професори 2015 р. опублікували новий навчальний посібник «Новітня історія країн Європи та Америки на початку XXI ст.», в якому намагалися не тільки відтворити системні зміни, що відбуваються нині у світовому політичному й економічному просторі, але й сформулювати власний концепт розуміння їхньої перспективи й наслідків [15, с. 20].

Упродовж 2008-2017 рр. викладачами факультету підготовлено близько 75 найменувань різнопланових посібників та методичних рекомендацій. Серед них: «Країни СНД та Балтії у постсоюзний період», «Архівознавство та нормативно-правова база архівної справи» (І.В.Рибак), «Українське націєтворення (кінець XVIII – початок XXI століття)» (А.А.Заводовський), «Археологія» (В.І.Якубовський), «Правові основи діяльності вищої школи» (А.Г.Філінюк, В.І.Адамовський), «Україна і світ» (В.П.Газін), «Основи краєзнавства» (Л.В.Баженов як член колективу авторів), «Новітня історія країн Європи та Америки на початку XXI ст.» (В.П.Газін, С.А.Копилов), «Шкільне краєзнавство» (В.С.Прокопчук), «Історія Росії (XVII ст.)» (Ю.А.Хоптяр), «Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах» (О.М. Завальнюк), підручник «Історія первісного суспільства» (О.Л.Баженов), «Кам'янець-Подільський в Українській революції 1917-1920 рр.» (О.М.Завальнюк, О.Б.Комарницький), «Дипломатія на межі світу: міжнародні відносини та зовнішня політика Української держави (XVII ст. – 1750-ті рр.)» (В.А.Смолій, В.С.Степанков), «Історична географія: від витоків до сьогодення» (С.В.Трубчанінов), «Історія України» (А.Б. Задорожнюк), «Історія української культури» (А.Г.Філінюк), «Архівознавство», «Поділля та Південно-Східна Волинь за часів Центральної Ради» (С.В. Олійник), «Поділля в добу Української Центральної Ради (1917-1918 рр.)» (О.М. Завальнюк, С.В. Олійник), «Християнська церква і сучасні політичні процеси» (А.В.Опря), «Історія країн Латинської Америки» (І.А.Опря), «Історія стародавньої Греції. Історія Стародавнього Риму» (Л.В.Баженов, О.І.Жмурко), «Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2012 рр.)» (В.П.Газін, О.А.Юга), «Нова історія країн Європи та Америки у

1870-1918 рр. Міжнародні відносини» (І.І.Боровець), «Джерелознавство нової та новітньої історії Європи та Америки» (С.А.Копилов), «Світова історіографія новітньої доби» (С.А.Копилов, В.В.Верстюк), «Основи української філософії» (І.Й.Козак), «Філософія історії» (І.М.Предборська, С.О.Ганаба), «Історія України середини XVI-XVII ст.» (В.В.Газін), «Політичний аналіз і прогноз» (С.Г.Вонсович), «Глобалістика: політика та сучасні проблеми сучасності» (Т.В.Ігнат'єва, О.В.Віннічук), «Геополітика України в категоріях і поняттях: минуле та сучасність» (Т.В.Ігнат'єва), «Історія науки і техніки» (П.В.Кліщинський), «Українська етнологія» (С.А.Сидорук), «Політологія» (В.В. Кобильник) «Чинники успішного працевлаштування за фахом» (Т.В.Сулятицька), «Екологічна етика» (М.П.Плахтій), «Філософія» (М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька), «Політична теорія держави», «Соціологія фізичної культури і спорту» (А.В.Найчук), «Політика і економіка» (Т.В.Ігнат'єва, А.В.Найчук), «Політична психологія» (Т.В.Білецька), «Новітня історія країн Азії та Африки» (В.С. Степанков, В.А. Дубінський, А.А. Теліга) та інші.

Інформатизація навчального процесу та широке використання у навчанні електронних текстів не залишилися поза увагою викладачів, які стали задовольняти дані запити студентів. Професор О.М.Завальнюк підготував електронний варіант навчально-методичних матеріалів з новітньої історії України (1914-1939 рр.) обсягом 590 сторінок [6, с. 11].

Доцент В.В.Кобильник активно використовував при викладанні дисципліни «Кількісні методи політичних досліджень» електронно-комп'ютерне тестування при допомозі програми Test-W. Для покращення читання лекцій ним розроблено 5 презентацій у програмі Power Point з окремих тем цієї дисципліни. Доценти О.В.Рибшун й Т.В.Білецька застосовують комп'ютерні програми ліцензованого продукту, створеного фахівцями Інституту соціології НАН України – комп'ютерна програма «ОСА». Вона використовується для обробки соціологічних анкет, при читанні курсів «Соціологія», «Соціальна статистика» та під час проходження студентами-політологами інформаційно-аналітичної практики [7, с. 17].

Проте нагальною залишається проблема забезпечення засобами технічного характеру кафедр факультету та оновлення комп'ютерних програм. Станом на 1 липня 2017 року лише 3 аудиторії історичного факультету обладнані мультимедійними проекторами, а 70% комп'ютерів, на жаль, не відповідають вимогам щодо їх використання [4, с. 22].

У 2005-2006 р. у зв'язку з переходом на Болонську систему навчання вперше студенти IV та VI курсів виконували відповідно бакалаврські та магістерські роботи. Вчасно було розроблено їх тематику (студенти мали право вибору), призначено керівників. В.Степанков уклав методичні поради до бакалаврських (2005), магістерських (2005) робіт (у 2016 р. підготовлено оновлені та доповнені методичні поради для студентів історичного факультету). Існували побоювання чи зможуть студенти успішно справитися з дослідницькою роботою. Проте в цілому вони виявилися даремними. На засіданнях кафедр заслуховувалися звіти студентів про стан виконання ними робіт. Випусковими кафедрами вчасно було проведено їх попередній захист. З 2015 р. започатковано комп'ютерний реєстр усіх кваліфікаційних випускових робіт, які захищені в екзаменаційних комісіях на факультеті ОС "бакалавр" і ОС "магістр".

У 2008-2009 н.р. на факультеті стартувало запровадження кредитно-модульної системи (ECTS) організації навчального процесу та рейтингового оцінювання навчальної діяльності студентів. Важливу роль для адаптації студентів факультету до нових умов відіграв посібник «На допомогу першокурснику: Довідник для студентів історичного факультету» (С.А.Копилов, В.А.Дубінський, С.Г.Вонсович), який надалі неодноразово перевидавався. У ньому визначилися завдання та зміст Болонського процесу, висвітлювалися завдання, що ставилися перед студентами й подавалися методичні поради у підготовці до різних видів занять, рекомендації щодо підготовки й складання заліків та іспитів.

Згідно нової системи навчання особливу увагу рекомендовано приділяти тестуванню як формі підсумкового контролю. Так, іспити-тести став проводити професор О.М.Завальнюк. Професор А.Г.Філінюк при оцінюванні навчальних досягнень студентів 3 курсу спеціальності «Історія» використовував комп'ютерну програму поетапного та підсумкового контролю знань.

Разом з тим продовжується практика іспитів-співбесід (С.А.Копилов, В.П.Газін, О.М. Федьков) [8, с. 13]. Чимало поширення на факультеті набрала практика моделювання типових фахових практичних ситуацій (В.А.Дубінський, Т.В.Білецька, А.А.Теліга), створення і розв'язання проблемних ситуацій, проведення дискусій (О.М.Завальнюк, І.І.Боровець). На кафедрі історії України та всесвітньої історії використовуються семінари-дослідження і семінари-співбесіди (А.Г.Філінюк, О.М.Завальнюк, О.А.Юга, В.В.Верстюк), а на кафедрі архівознавства, спеціальних історичних та

правознавчих дисциплін набули поширення тематичні практикуми (І.В.Рибак, Ю.А.Хоптяр) [4, с. 21]. Викладачі І.В.Рибак, В.С.Степанков, В.П.Газін, С.А.Копилов, А.Л.Глушковецький використовують на заняттях елементи кейсового навчання.

В умовах нововведень активно працювала науково-методична рада факультету на чолі з В.С. Степанковим. Так, на її засіданні 4 грудня 2008 р. аналізувалася ефективність результатів модульних контрольних робіт на I-III курсах історичного факультету, 10 жовтня 2008 р. – розглядалися здобутки і проблеми впровадження рейтингового оцінювання знань I-х курсів зі спеціальності «Історія» та шляхи його поліпшення. Значна увага приділялася функціонуванню навчально-консультаційного центру в м.Шепетівка (діяв до 2012 р.). До прикладу, Методична рада 12 березня 2009 розглядала стан навчально-методичного забезпечення у навчально-консультаційному центрі самостійної й індивідуальної роботи студентів [8, с. 14].

Серед інших напрямків роботи науково-методичної ради факультету найважливішими є: вивчення змін до навчальних планів; затвердження навчальних і робочих навчальних програм дисциплін; обговорення результатів проведення ректорських контрольних робіт; аналіз виконання студентами кваліфікаційних робіт; рекомендації до друку навчальних та навчально-методичних посібників викладачів факультету; розгляд методичних аспектів читання лекцій, проведення семінарських занять, організації самостійної роботи студентів; формування фонду електронних варіантів конспектів лекцій та посібників; вивчення передового досвіду роботи окремих викладачів факультету, інших ВНЗ України.

Належним чином організовано педагогічну практику на факультеті, загальну координацію якої здійснюють на спеціальності «Історія» Т.М. Романюк та В.В. Верстюк, а на спеціальності «Політологія» – О.В.Рибщун. Деканат дбає про поповнення фонду відеоматеріалів передового вчительського досвіду, щодо використання інноваційних технологій. Завдяки читанню спеціального курсу «Викладання історії в зарубіжній школі» (І.І. Боровець) вдалося домогтися більш якісної методичної підготовки студентів до практичної педагогічної діяльності [5, с. 13]. В навчально-виховній роботі впродовж 2008-2011 рр. брали участь провідні вчителі-методисти міста С.О. Ганаба та Т.Б. Шевченко, що забезпечували викладання дисциплін варіативної частини професійної підготовки фахівців.

До освітнього процесу на факультеті залучені відомі досвідчені вітчизняні науковці. Так, сумісниками працюють: на кафедрі історії

України – д.і.н., професор В.С.Лозовий (Національний інститут стратегічних досліджень, м.Київ); всесвітньої історії – д.і.н., професор, академік НАН України В.А.Смолій (директор Інституту історії України НАН України, м.Київ), д.і.н., професор О.Є.Лисенко (завідувач відділом історії України Другої Світової війни Інституту історії України НАН України, м.Київ), д.і.н., професор О.Б.Головко (м.Київ), В.А.Брехуненко (Інститут української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського, м.Київ).

Значна увага на факультеті приділяється міжнародному співробітництву в напрямі навчально-методичної роботи. У листопаді-грудні 2010 р. канадський історик С.Величенко (м.Торонто) викладав студентам-історикам V курсу спецкурс «Актуальні проблеми модерної історії Центральної та Східної Європи» [9, с. 21]. Він запропонував практику написання історичних есе, а також став репрезентантом західного погляду (який суттєво відрізняється від пострадянського) на окремі проблеми історії України. 3 вересня 2016 р. почесним професором університету є американський та канадський історик, професор Торонтського університету, Павло-Роберт Магочій [4, с. 80], зустрічі-презентації з яким для студентів факультету було проведено у 2012, 2014, 2016 та 2017 рр.

Керівництво факультету опікується формуванням позитивної навчально-пізнавальної атмосфери серед студентства. Деканат застосовує моральне стимулювання, відзначаючи рейтинг кращих студентів факультету, яким вручає почесні відзнаки, а їх фото розміщуються на стенді «Очолоють студентський рейтинг» [5, с. 35]. Студенти постійно беруть участь й неодноразово стають переможцями різних номінацій у конкурсі талановитої молоді «Завтра UA». Ними також підготовлено цикл статей до української Вікіпедії.

3 вересня кожного навчального року на історичному факультеті розпочинається активна стадія заходів профорієнтаційного характеру, організацію агітаційно-роз'яснювальної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах міста, району, області та суміжних областей. Викладачі факультету здійснюють поїздки до різних середніх навчальних закладів. Друкуються календарики та буклети про факультет, статті у газеті «Подільнин» про заходи, що відбувалися на факультеті. Викладачі беруть участь у виставках, ярмарках, презентаціях, проведенні Днів відкритих дверей.

Продовжується плідна співпраця факультету із учнями щодо підготовки наукових робіт по лінії МАН (В.А. Дубінський, В.В. Кобильник, В.Б.Стецюк, С.А.Сидорук, І.І.Боровець, Т.В. Білецька). Викладачів регулярно включають до складу міського, районного та

обласного журі конкурсу МАН та олімпіад. За угодою з Кам'янець-Подільським міським управлінням освіти та науки на факультеті з 2015 р. організовується II Етап Всеукраїнської предметної олімпіади з історії, де членами оргкомітету та журі є викладачі факультету. На його базі проводяться збори відбірково-тренувального характеру для учнів Хмельницької області (переможців III Етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад) з історії для підготовки до IV-ого етапу змагань (Л.В.Баженов, В.С.Степанков, А.Г.Філінюк, О.М.Завальнюк, В.П.Газін, В.В.Газін, І.І.Боровець, О.А.Юга). Співпраця з колегами-педагогами середніх навчальних закладів виражається через організацію регулярних навчально-методичних семінарів як на базі факультету, так і виїзних, за участі провідних викладачів факультету. Значним досягненням стала підготовка В.А.Смолієм та В.С.Степанковим підручника з історії України для 7-ого класу, який неодноразово доповнювався і перевидався (2000, 2007, 2011, 2016 рр. – за участі В.А.Дубінського) й отримав схвальні відгуки педагогів. Новим напрямом профорієнтаційної роботи стали зустрічі з випускниками, де також розглядалися питання формування контингенту студентів.

Для заохочення молоді до вивчення старовини неабияку роль відіграв конкурс, присвячений проблемам збереження та охорони пам'яток історії та культури на території Старого міста, організований з ініціативи О.Комарової (головний редактор інтернет-сайту «Кам'янець-Подільський історичний») та за підтримки міської організації партії «Наша Україна». До даного конкурсу була залучена кам'янецькі школярі та студенти вузів [9, с. 53-54].

Упродовж 2015-2017 рр. історичний факультет став одним із організаторів і провідною локацією проведення I-III Всеукраїнських культурних форумів "Кам'яний острів" разом з громадською організацією "Творче об'єднання письменників та художників "Кам'яний острів"". Серед учасників заходів: представники громадського сектору, незалежні ЗМІ, історики, архівісти, соціологи, психологи, письменники та перекладачі, ілюстратори та художники, фахівці сфери туризму [13, с. 611].

Важливим напрямом профорієнтаційної роботи стала співпраця факультету із Кам'янець-Подільським міським центром зайнятості [10, с. 21]. Кафедра політології та соціології активно організовує участь викладачів і студентів у різноманітних тренінгових програмах: навчання на факультеті муніципального управління «Новий громадянин» (Кам'янець-Подільський), «Школі молодого лідера» (Київ) [9, с. 55]. У 2015 р. також відбулася презентація проекту

«Школи молодого політолога». Розроблено план заходів, інформація про її роботу поширювалася через соцмережі, відбулося 6 лекцій-тренінгів, на яких були присутні учні Кам'янець-Подільської міської гімназії, ЗОШ №3, №8, військового ліцею, студенти [11, с. 21].

Деканат організовує участь студентів й аспірантів у конференціях навчальних закладів інших міст. Кращі з них регулярно беруть участь в олімпіадах і конкурсах наукових робіт загальнодержавного масштабу. Так, аспірант В.В.Кобильник 2008 р. переміг у Всеукраїнському конкурсі з питань євроатлантичної інтеграції і отримав диплом першого ступеня [8, с. 57]. 24-25 березня 2016 р. студент III курсу спеціальності "Історія" В. Ярич посів III місце на Всеукраїнській студентській олімпіаді, що проводилася на базі Криворізьського національного університету, а вже у травні II місце у всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт "Український визвольний рух 1920-1950-х рр." (науковий керівник – д.і.н., професор А.Г. Філінюк). У квітні 2017 р. на олімпіаді з військової історії студент В.Ярич нагороджений дипломом першого ступеня. Він же брав участь у олімпіаді зі спеціальності «Історія» й посів 10 місце з 50 учасників, нагороджений грамотою «За оригінальність історичного мислення». На олімпіаді з політології студент Р.Бузінський за її результатами посів 7 місце з 64 можливих [4, с. 74]. У березні 2018 р. студент IV курсу спеціальності "Політологія" І. Зарічний отримав диплом III ступеня за участь у II етапі всеукраїнського конкурсу – захисту наукових робіт з політології, що проводився у Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича (науковий керівник – к.п.н., доцент В.Ю. Маркітантов).

Міжнародна співпраця набула предметних обрисів в участі наших студентів в науковому турі, організованому студією Східно-європейських досліджень Варшавського університету в літній період 2011 р., навчанні студентів-політологів у Study tours to Poland [9, с. 55].

У полі зору деканату постійно перебуває питання наповнення фондів факультетського відділу бібліотеки й читального залу. У великій мірі вони збільшуються через добровільні пожертви (проф. О.М.Завальнюк, С.А.Копилов, В.С.Степанков, А.Г.Філінюк, доц. В.А.Дубінський, О.М.Федьков, ст.викл. В.В.Верстюк та інші). У серпні 2016 р. науковці Центрального державного архіву зарубіжної україніки передали бібліотеці університету частину особового фонду Павла Дорожинського (документи історичного спрямування зберігаються у фонді читального залу історичного факультету; 726 одиниць): спогади учасників і очевидців подій в Україні, релігійознавчі документи, художні та літературознавчі видання, що вийшли в Україні та за

кордоном [2]. Вагомим став подарунок науковців Інституту історії Литви 6 збірників документів і 10 примірників наукових праць (д.і.н., професор Гедімінас Вайткевічус), наукових брошур і навчальних книг, авторами яких є провідні науковці зазначеної установи [11, с. 10]. У листопаді 2017 р. Міжнародний благодійний фонд "Українська родина" (голова М. Герасименко) подарував історичному факультету 34 книги та брошури з проблем політичної, соціальної й військової історії України.

Важливим напрямком наукової роботи стало функціонування з 2008 р. науково-дослідної лабораторії дидактики історії (керівник – д.і.н., професор С.А.Копилов). В її роботі беруть участь С.А.Копилов, В.С.Степанков, В.П.Газін, О.М.Завальнюк, В.В.Нечитайло, А.Г.Філінюк, С.О.Ганаба, В.А.Дубінський, В.В.Газін, І.І.Боровець, О.А.Юга, Т.Б.Шевченко. З 2008 р. також діє науково-дослідний центр історії країн Центральної і Східної Європи. (керівник – д.і.н., професор В.С.Степанков). Активними його членами є С.А.Копилов, Л.В.Баженов, В.П.Газін, О.Б.Головко, В.В.Нечитайло, В.А.Дубінський, В.В.Газін, І.І.Боровець, О.А.Юга.

У листопаді 2009 р. розпочала роботу Спеціалізована вчена рада К 71.053.01 по захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 07.00.01 – «Історія України» (голова – д.і.н., професор, академік УАІН Л.В.Баженов) [10, с. 63]. У лютому 2017 року вона пройшла переатестацію й отримала статус по захисту наукових досліджень на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата історичних наук зі спеціальності "Історія України" (голова – д.і.н., професор, академік АНВО О.М.Завальнюк) [4, с. 67].

Упродовж останніх десяти років суттєво підвищилася кількість викладачів з науковими ступенями. Захистили докторські дисертації В.С.Прокопчук, В.С.Лозовий, О.М.Завальнюк, А.Г.Філінюк, С.О.Ганаба, С.Г.Вонсович. На рубежі 2017-2018 рр. штатний склад факультету поповнився ще двома докторами історичних наук – О.М.Федьковим (захист в Інституті історії НАН України), О.Б.Комарніцьким (на засіданні нашої спеціалізованої вченої ради). На завершальній стадії підготовка докторської роботи у випускників докторантури С.В.Трубчанінова, В.В.Газіна, І.А.Опрі, С.В.Олійника, вступив у докторантуру А.А.Заводовський. Кандидатські дисертації захистили А.Л. Глушковецький, В.Б.Стецюк, С.О.Волковинський, О.В.Рибщун, І.І.Боровець, В.А.Дубінський, С.А.Сидорук, П.В.Кліщинський, В.В.Кобильник, Т.В.Білецька, В.Ю.Маркітантов, О.В.Віннічук, Т.В.Сулятицька, В.Г.Чабанов, О.А.Юга.

Основними напрямками наукової діяльності викладачів є: археологія України, історія України XVI-XX ст., історія та джерелознавство Української держави XVII-XVIII ст., українська історіографія XVII-XX ст., історія регіонів України XVII – XX ст., історична регіоналістика, історія зарубіжних країн XIX-XX ст., філософія освіти, філософія історії, філософія культури, проблеми політики та соціології.

Члени факультетського колективу є авторами солідних наукових праць, в т.ч. індивідуальних та колективних монографій. Серед видань останнього десятиріччя: «Розвідка і контррозвідка Богдана Великого (1648-1657 рр.)» (В.С.Степанков), «Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.)» (В.А. Смолій, В.С.Степанков); «Філософсько-педагогічна думка: динаміка у цивілізаційному вимірі» (А.В.Найчук); «Православне духовенство в реформаційному та національно-визвольному русі України (1900-1917 рр.)» (А.В. Опря); «Життя, віддане справі: трудова, громадська та науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленюка» (А.Г.Філінюк); «Дискурс тоталітаризму (політологічний аспект)» (С.Г.Вонсович); «Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика» (В.П.Газін); «Володимир Січинський (1894-1962 рр.): життя, діяльність, творчість в ім'я України» (Л.В.Баженов, В.Логвіна); «Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.)» (В.С.Лозовий); «Історія та культура Середнього Подністров'я IX - XIII століть» (О.Л.Баженов); «Українське питання у дзеркалі преси вітчизняної соціал-демократії (кінець XIX – початок XX ст.)» (А.А.Заводовський); «Земства Поділля в добу Української революції 1917-1920 рр.» (О.М.Завальнюк, В.Б.Стецюк); «Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації» (А.Г.Філінюк); «Становище та діяльність пізньопротестантських громад Правобережної України (1900-1917 рр.)» (І.А.Опря); «Історична освіта у методологічному фокусі інтерсуб'єктивності» (С.О.Ганаба); «Селянський рух в Лівобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)» (Ю.А.Хоптяр); «Подільські печатки кінця XVIII – середини XX ст. (за матеріалами сфрагістичної колекції Музею Шереметьєвих)» (А.Б.Задорожнюк); «Зіньків від найдавніших часів до сьогодні» (І.В.Рибак); «Два шляхи – два вибори. Дослідження соціально-економічних змін в аграрному секторі України в 20-х рр. XX ст.» (А.А.Лубчинський); «Ненасилля як духовний фактор соціокультурного розвитку людства: соціально-філософський аналіз» (В.С.Дудченко); «Демократія в провінції:

вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії» (А.Л.Глушковецький); «Украинская социология. Традиции, факторы, ориентиры развития (советский и постсоветский периоды)» (О.В.Рибщун); «Социально-политический конфликт в украинском обществе. Факторы возникновения и особенности проявления в условиях трансформационных преобразований» (Т.В.Білецька); «Петро Дорошенко. Політичний портрет» (В.А.Смолій, В.С.Степанков); «Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.)» (О.М.Завальнюк); «Подільські вчені й освітяни: звершення в ім'я незалежної України» (О.М. Завальнюк); «Спархіяльні з'їзди православного духовенства та мирян України в 1917 р.» (А.В.Опря); «Правосвідомість селянства в період Української революції 1917-1920 рр.: історичний аспект» (В.С.Лозовий); «Селянству – влада і земля!»: Всеросійський селянський союз в Україні у 1905-1907 рр.» (О.М.Федьков, В.Магась); «Опис Подільської губернії кінця XVIII – початку XIX ст.» (С.А.Копилов, А.Б.Задорожнюк); «Місто Кам'янець-Подільський в 30-х роках XV-XVIII століть: проблеми соціально-економічного, демографічного, етнічного та історико-топографічного розвитку. Міське і замкове управління» (М.Б.Петров); «Нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі «Волинь-Поділля» у 1941-1944 рр.» (О.М.Завальнюк, Ю.В.Олійник); «Аграрне питання в політичних концепціях українських партій і громадських організацій Наддніпрянщини наприкінці XIX – на початку XX ст.» (В.А.Дубінський, О.М.Федьков); «Словацька держава 1939-1945 рр.: історична генеза та особливості розвитку» (І.І. Боровець); «Павло Тетеря» (В.В.Газін); «Українська Галицька армія на Поділлі» (О.М.Завальнюк, С.В.Олійник); «Історико-географічні дослідження (в двох томах)» (С.В.Трубчанінов); «Сільськогосподарське виробництво на Поділлі та Південно-Східній Волині у добу невідомого агропереходу: стан, труднощі та проблеми розвитку (1921-1929 р.)» (І.В.Рибак, О.М.Свідерська); «Політична транзитологія: історія, методологія» (С.Г.Вонсович); «Політичні ризики в умовах демократичної трансформації суспільства: теоретико-праксеологічний аналіз» (О.В.Віннічук); «Міжкультурна взаємодія в інформаційному суспільстві: комунікативний аспект» (Т.В.Сулятицька); «Митна справа на Правобережній Україні (60-ті рр. XIX ст. – 1914 р.)» (О.М.Завальнюк, А.Д.Войцещук, Г.В.Поташнікова). «Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.): Документи. Матеріали. Світлина. Хроніка діяльності» (С.А.Копилов і О.М.Завальнюк);

«Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність» (В.С.Прокопчук); «Депортації населення України в першій половині ХХ ст.» (В.І.Адамовський); «Філософія дидактики: контексти, стратегії, практикум» (С.О. Ганаба); «Подільське село під владою компартійної номенклатури: поселенська мережа, населення, виробнича та соціальна сфера (1961-1991 рр.)» (І.В.Рибак, І.А.Скворцова); «Місцеві органи державної влади гетьманату в Правобережній Україні (квітень–грудень 1918 р.)» (В.С.Лозовий, В.В.Галатир); «Рекрутська повинність у Правобережній Україні в 1794–1874 роках: суспільно-політичний, соціально-становий і демографічний аспекти: сучасний дискурс» (А.Г.Філінюк, С.А.Сидорук); «Українська соціал-демократична спілка на початку ХХ ст.: в пошуках ідейно-політичної ідентичності» (О.М.Федьков); «Політична інструменталізація постаті та творчості Тараса Шевченка як чинник національного відродження у Наддніпрянській Україні» (1917-1920 рр.) (А.І.Машталір, В.С.Лозовий); «Сільське господарство, промисловість і торгівля Правобережної України в ринкових умовах 1861-1914 рр.» (Л.В.Баженов, А.О.Михайлик); «Галицький князь Мстислав Мстиславович «Удатний» (О.Б.Головко); «Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920-1930-х рр.» (О.Б.Комарницький).

На факультеті продовжують функціонувати такі наукові школи: Аграрна історія України (засновники І.В.Рибак, В.В.Нечитайло); Історичне краєзнавство та регіональні дослідження Правобережної України (І.І.Винокур, Л.В.Баженов); Історія Української революції 1648-1676 рр. та Гетьманщини (друга половина XVII – XVIII ст.) (В.А.Смолій, В.С.Степанков); Україна наприкінці XIX ст. – у 30-х рр. ХХ ст. (О.М.Завальнюк) [4, с. 63].

На факультеті видається 7 періодичних наукових збірників. Чотири з них є фаховими. Найстарший з них – «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки». Він з квітня 2014 р. зареєстрований у науково-метричній базі Index Copernicus й демонструє постійне зростання рейтингового індексу (2016 р. – 51,12) [12, с. 60]. Станом на квітень 2018 р. готується до друку вже 28-ий том даного збірника. Університетське періодичне наукове видання «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія філологічна та історична» з 2017 р. розділене окремо на філологічну та історичну серії. В 2018 р. має вийти XIV-й випуск, який також планується внести у науково-метричну базу Index Copernicus. На базі кафедри історії України видаються також фахові збірники «Освіта, наука і культура на Поділлі» (готується до друку 24-

ий та 25-ий томи) та «Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки» (готується 11-ий випуск).

Високий авторитет у колах дослідників мають також наукові збірники «Проблеми дидактики історії» (вийшло 8 випусків) та «Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи» (видано 6 випусків), підготовлені кафедрою всесвітньої історії. Кафедра політології і соціології видає у співробітництві з Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України науковий збірник «Політологічні студії» (видано 5 випусків).

Діють міжнародні угоди з історичним факультетом Університету Миколи Коперника в Торуні (Республіка Польща) від 29 грудня 2004 р., з історичним факультетом Санкт-Петербурзького державного університету (Російська Федерація) від 6 березня 2006 р. Відбувається активна співпраця між кафедрою історії України та Інститутом історії Литви АН Литовської республіки – розроблено науковий проект «Створення імперії: дослідження в синхронії соціально-культурних процесів» для виконання за рахунок гранту Європейського Союзу у 2017-2021 рр. Кафедра філософських дисциплін взаємодіє з Комратським державним університетом (Республіка Молдова) – в контексті обміну літературою та публікації результатів досліджень та Університетом Яна Кохановського в м. Кельце (Республіка Польща) через участь у Міжнародному інтеграційному проекті для студентів, аспірантів і магістрантів «Школа відкритого розуму» [4, с. 80]. Упродовж травня-червня 2017 року спільно з Національним університетом «Львівська політехніка» підготовлено угоду про співпрацю в рамках програми «Еразмус» з провідними університетами Італії, що передбачає обмін студентами, магістрантами та викладачами³⁰. Разом з Люблінським католицьким університетом Іоанна Павла II проведено науковий семінар «Соціальні виклики країн Центральної та Східної Європи» (29 травня 2017 року) [4, с. 70].

О.В.Рибшун був спікером на Міжнародній конференції «Чи хоче молодь у політику?» (м. Київ, 10 червня 2017 р.), В.Ю.Маркітантов практикувався експертом на Міжнародному семінарі «Поширення громадянських компетентностей: семінар з підготовки тренерів». Німецька служба академічних обмінів (DAAD), ГО «Німецько-український правознавчий діалог» (м. Київ, листопад 2016 р.). І.І.Боровець та О.А.Юга брали участь у тренінгу з методики викладання курсу «Громадянська освіта» (Київ, 1-3 березня 2018 р.). Найактивнішим учасником різноманітних міжнародних проектів та конференцій є В.Б.Стецюк. Лише в грудні 2016 р. він брав участь у

двох зарубіжних форумах [4, с. 78]. Викладачі часто друкують свої наукові дослідження в закордонних збірниках (І.А.Опря, В.В.Газін, А.Л.Глушковецький, В.Б.Стецюк, В.Г.Чабанов, О.Б.Комарніцький, О.А.Юга, В.В.Верстюк).

Факультет є базою для проведення різноманітних міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференцій, круглих столів, методологічних і практичних семінарів. За період 2008-2017 рр. проведено понад 80 таких заходів. Регулярно організовуються міжнародні форуми: «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків», «Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини в загальноєвропейському вимірі» (у 2017 р. відбулася вп'яте, беруть участь науковці з Литви, Польщі, Білорусі, Росії, Молдови). У жовтні 2017 р. вперше в історії вітчизняної османістики на базі історичного факультету разом з Інститутом історії України НАН України було організовано I Міжнародну конференцію «Османська імперія, Україна та Крим в східноєвропейській геополітиці» за участі десяти турецьких істориків і науковців провідних академічних установ і вишів України.

Серед всеукраїнських конференцій найважливішою є Подільська наукова історико-красназнавча конференція. У листопаді 2017 р. науковці з'їхалися до Кам'янця-Подільського на її XV-е засідання. У жовтні 2011 р. відбулася I конференція «Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я» [5, с. 60], організована Кам'янець-Подільською міською організацією Національної спілки красназнавців України з Кам'янець-Подільським музеєм-заповідником (станом на жовтень 2017 р. проведено 7 конференцій). Закріпилася традиція проведення щорічних «Звітних конференцій викладачів, докторантів та аспірантів за підсумками їх науково-дослідної роботи» з підготовкою відповідного збірника (17 випусків) та «Конференцій молодих вчених» (7 випусків).

Деканат постійно ініціює низку тематичних заходів, присвячені гостро актуальним історичним проблемам, постатям, суспільно-політичним подіям минулого і сучасності, виступи на яких зазвичай друкуються у спеціальному збірнику. Серед найважливіших назвемо: «Іван Мазепа: людина, політик, громадський діяч», «Голодомор 1932-1933 рр. – трагічна сторінка історії України» (2008, 2011); «Помаранчева революція: уроки та історичне значення», «Українська держава середини XVII ст.: проблема становлення та розвитку», «Друга світова війна і Україна: наукові розвідки та перспективи досліджень» (2009) «Гетьман Павло Полуботок: людина і політик (до

360-річчя від дня народження)» (2010); «Хотинська битва 1621 року: міфи та реальність (до 390-річчя від дня події)», «Покрова – свято української звитяги», «Діяльність УПА на Поділлі», «Незалежність України: проблеми, поступ, перспективи» (2011); «Країни Центрально-Східної Європи в умовах постсоціалістичної демократичної трансформації», «Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів Національного архівного фонду України», «Студентство у вимірі історії повсякденності», «Воєнні кампанії на Поділлі середини XVII століття (до 360-річчя Батозької битви)», «Визначальні події воєнної історії України середини та другої половини XVII століття» (2012); «Міжетнічні та міжконфесійні відносини у Правобережній Україні», «Вища освіта на Поділлі», «В'ячеслав Липинський: людина, постать, громадський діяч», «Християнство в історичній долі України» (до 1025-річниці хрещення України-Руси), «Події Української революції XVII ст.: оцінки та інтерпретації (до 365-річниці від початку)», «Українізація: сутність, наслідки та уроки», «Національні меншини: міжнаціональна злагода та порозуміння...», «Просвіта: минуле і сьогодення», «Поділля у добу Української революції 1917-1920 рр.» (2013); «Самоврядування в місті Кам'янці-Подільському: історія та сучасність», «Переяслав XVII ст. в епіцентрі міжнародної політики уряду козацької України», Проблеми федералізації України: історичний аспект», «Спільний кордон – спільна спадщина. Новий погляд на Польські і Турецькі фортеці на Дністрі», «Валентин Фердинандович Асмус: особистість, вчений, мислитель», «Воєнні аспекти історії Поділля XX – XXI ст.», «Від Переяслава до Полтави: політика Московії щодо знищення Української держави», «Вдосконалення змісту історичної освіти в загальноосвітній школі», «Тарас Шевченко і Поділля» (2014); «Ранньомодерна Україна: проблеми термінології та уніфікації понятійного апарату», «Політичні союзи Війська Запорозько та Кримського ханства: витоки, реалізація, наслідки», «Становлення громадянського суспільства: європейський досвід та українські реалії», «Річниця Революції Гідності: підсумки та перспективи» (2014, 2015, 2016), «Постать на тлі епохи: роль особи у вітчизняній історії», «Філософська методологія в сучасній освіті», «Актуальні питання II Світової війни в шкільному курсі історії України», Сутність і явище як методологічні функції у науковому пізнанні (до 200-ліття з дня народження Шарля Ренув'є)», «Військове мистецтво українського козацтва від Богдана Великого до Петра Дорошенка», «Формування та діяльність місцевих державних адміністрацій і самоврядування в період Української революції 1917-

1920 рр.» (2015); «Бібліотечна справа на Поділлі: минуле і сучасність», «Кость Солуха – людина, освітній і громадський діяч», «Українське державотворення XVII-XVIII ст.: Правобережний гетьманат Петра Дорошенка» (2016); «Політичні репресії на Поділлі: причини, сутність та наслідки» (2017).

Прикметною рисою роботи колективу факультету є увага й повага до кожного з її членів. Пам'ять про викладачів, що відійшли з життя, підтримується через організацію меморіальних конференцій з виданням відповідного «іменного» збірника. Зокрема, у 2008 р. видана монографія про наукову творчість й педагогічну діяльність Л.А.Коваленка, а також готується кандидатська дисертація «Професор Коваленко в громадському, політичному та суспільному житті України» (керівник – д.і.н., професор С.А.Копилов). Двічі (2011, 2016 рр.) організовувалася (з публікацією збірника) пам'ятна конференція, присвячена А.О.Копилову. 2010 р. захищена дипломна робота «Професор П.Ф. Лаптін – вчений-історик, педагог, особистість» (науковий керівник – д.і.н., професор С.А.Копилов). 2012 р. проведена наукова конференція пам'яті професора П.Ф.Лаптіна. 2016 р. під керівництвом професора Л.В.Баженова захищена магістерська робота на тему «М.Г. Кукурудзяк – люди на, дослідник, педагог» . У березні 2018 р. відбулася меморіальна конференція з нагоди ювілею професора М.Г.Кукурудзяка, у квітні науково-педагогічні читання на пошану професора І.В.Рибак. Внесок працюючих викладачів у розвиток науки і освіти зазвичай пошанується з нагоди їх значних життєвих ювілеїв з виданням персональних біобібліографічних довідників, присвяченням ювілею чергових випусків наукових збірників. Так, у 2016 р. опубліковані біобібліографічні видання, присвячені професорам І.В.Рибак, Ю.А.Хоптяру, О.М.Завальнюку, А.О.Копилову, у 2017 р. – професору В.С.Степанкову, у 2018 р. – професору А.Г.Філінюку.

Деканат неформально ставиться до активізації наукової роботи студентів. З 2007 р. на базі факультету проводиться міжнародна студентська археологічна конференція «Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи». У 2017 р. вийшов збірник праць з виступами учасників уже шостого зібрання молодих археологів. 16 березня 2017 р. відбулася III-а всеукраїнська студентська наукова конференція «Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасної освіти і науки України» [4, с. 73]. Щорічно у квітні проводяться студентські звітні наукові конференції за підсумками їх науково-дослідної роботи у поточному році з виданням відповідного випуску «Наукових праць студентів та магістрантів історичного факультету»

(видано 14 випусків). В окремому виданні «Політія» публікують результати своїх досліджень студенти та магістранти спеціальності «Політологія» (вийшло 6 випусків). З 2015 р. стартував аналогічний проект кафедри філософських дисциплін, яка ініціювала збірку студентських праць «Філософ-і-Я» [6, с. 60]. За співпраці деканату з міським управлінням освіти видається збірник «Наукові студії учнів-старшокласників: збірник наукових повідомлень за підсумками роботи Кам'янець-Подільської філії Малої Академії наук» (підготовлено 5 випусків).

Об'єктивним показником ефективності здійснення науково-дослідної роботи на факультеті є показники, які увійшли до рейтингу наукової роботи професорсько-викладацького складу кафедр університету за 2017 р. Так, загалом факультет посів високе перше місце (у 2016 р. – друге, у 2015 р. – друге, у 2013-14 рр. – перше), а кафедра історії України – перше (у 2016 р. – перше, у 2015 – друге), кафедра всесвітньої історії посіла 5 місце [4, с. 83].

Формування доброзичливої та відкритої атмосфери у відносинах між керівництвом факультету й викладачами з одного боку, й студентством з іншого відбувається у великій мірі завдяки масштабній виховній роботі. На факультеті неформально функціонує Рада студентського самоврядування, що висуває низку ініціатив, які всіма можливими шляхами підтримуються деканатом. Керівним самоврядним органом гуртожитку № 4 є Студентська Рада гуртожитку. Серед проблем, що систематично обговорюються на засіданнях Студентської Ради гуртожитку такі: розгляд питань, пов'язаних із вирішенням побутових проблем; затвердження графіку чергувань; формування та розподіл бюджетних коштів (наповнення бюджету гуртожитку здійснюється через добровільні пожертви студентів); дисципліна студентів та випадки порушення останньої; організація дозвілля, спортивних та інших заходів, тощо.

Головним інформаційним рупором студентства на факультеті є газета «Кліо», друк якої було започатковано у вересні 2002 року (видано 124 випуски). Останнім часом вона набула нового формату й видається у електронному варіанті. Однак за роки існування цей орган систематично висвітлював актуальні питання історії, методології та методики історії, інформував про важливі події, що відбувалися в університеті загалом, та на історичному факультеті, зокрема; повідомляв про основні здобутки професорсько-викладацького складу, працівників і студентів факультету в різних напрямках діяльності; знайомив із роботою Ради студентського самоврядування, студентського наукового товариства й інших громадських організацій

студентів і викладачів тощо [1, с. 355]. Студенти спеціальності «Політологія» видають окрему газету «Politolog Post» [12, с. 50].

Факультет є осередком організації культурно-мистецьких та комунікативних заходів. 22-24 вересня 2017 р. на базі факультету проводився Другий Всеукраїнський культурний форум «Кам'яний острів», організований за ініціативою ГО «Творче об'єднання письменників і художників» (голова Т.Сметанюк) [4, с. 83]. Факультет долучився до проекту Міжнародної молодіжної програми стажувань AIESEC. Його студенти взяли участь у роботі розмовного клубу «Speak out», мета якого – сприяння вивчення англійської мови та отримання позитивного досвіду комунікації у новому соціальному та культурному середовищі. Заняття у 2017 р. проводила волонтерка Аміра Мохамед Фоуад Амін, громадянка Республіки Єгипет, у 2018 р. студенти-волонтери Шао Таоджі з м. Шанхай (Китай) та Умуд Гюнес з м. Куджалі (Туреччина). Активно працює також студентський клуб «Практична філософія» під керівництвом викладача кафедри філософських дисциплін С.О.Волковинського.

Вагоме місце в системі виховної роботи зайняв напрямок – формування національної свідомості і громадянської позиції. Низка заходів регулярно організовуються з нагоди Дня захисника України, Свята Покрови Пресвятої Богородиці та Дня українського козацтва, Дня пам'яті Голодомору-Геноциду, Дня гідності та пам'яті героїв Небесної Сотні.

Так, щороку 14 жовтня у каплиці Храму Різдва Христового, розташованій на території факультету, проводиться святковий молебен з нагоди Свята Покрови, а після його закінчення представники професорсько-викладацького складу факультету відвідують могилу та кладуть квіти до пам'ятника останнього генерала, керівника УПА Романа Шухевича, у селі Гуків Чемеровецького району Хмельницької області. Панахидами вшановуються й інші трагічні пам'ятні дати. Створені та оновлюються стенди навчальних активістів історичного факультету та студентів-учасників АТО.

За ініціативи та підтримки «Студентської Свободи» навесні 2012 р. були проведені вечори українського кіно [5, с. 48]. У листопаді 2016 р. на факультеті вже не вперше відбулася зустріч з директором Інституту національної пам'яті, істориком В.В'ятровичем, який презентував свою книгу «За лаштунками «Волині-43»: невідома польсько-українська війна». У 2016-2017 н.р. 12 студентів брали участь у Всеукраїнському проєкті «Пам'ятати заради майбутнього», що проводився Інститутом політичної освіти та Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні. Експертами в обговореннях і

дискусіях були В.В'ятрович, головний редактор «Історичної правди» В.Кіпіані, відомий журналіст О.Зінченко, науковці та гості з Грузії та Молдови [4, с. 84].

Пізнавальним та творчим поривом просякнуті навіть такі розважальні заходи на факультеті як посвята першокурсників, організація святкових концертів до Нового року, Святого Валентина, 8-го Березня, свято Останнього дзвоника, дискотеки, конкурси «Міс факультету» (в останні роки під модернізованою назвою – «Княжна факультету»). Щоправда, більшість розважальних акцій, у зв'язку з актуальними військовими діями, з 2014 р. були призупинені.

Залишається доброю традицією участь команд факультету у змаганнях з Брейн-рингу. Так, команди «Smart people», «Палата №6», брали участь у міському кубку з Брейн-рингу, а викладацько-студентська команда «Pro et contra» займала I-е та III-тє місця у міському кубку з Брейн-рингу й увійшла в тридцятку найкращих команд України. Гарні результати демонструють факультетські команди КВК. Одна з них – «АшЫпка истории» – 22 травня 2014 р. виграла Кубок Подільської Ліги КВК [12, с. 50].

У листопаді 2007 р. на факультеті створена волонтерська служба, котра активно співпрацює із всеукраїнськими громадськими організаціями, Кам'янець-Подільським Центром у справах сім'ї та молоді. В жовтні 2009 р. у рамках святкування Дня волонтера, факультет за поширення волонтерського руху був нагороджений грамотою міської ради, найактивніші учасники отримали цінні подарунки [10, с. 56]. Серед регулярних акцій факультетських волонтерів: збір коштів для товариства дітей-інвалідів «Наша доля»; участь у всеукраїнській благодійній акції «Почуйте всі», організованої Благодійним фондом «Серце до серця» для підтримки дітей з вадами зору; благодійні акції по збору іграшок для дітей-сиріт, а також акції по збору коштів для діток з малозабезпечених сімей; участь у днях донора; збір коштів до фонду Червоного Христа. На їх рахунку також заходи «Стань Дідом Морозом», «Зупинимо куріння». Студенти вересні 2014 р. підтримали загальноуніверситетську акцію Ice Bucket Challenge, під час якої було зібрано кошти для бійців АТО [6, с. 63]. Викладачі та студенти здійснюють також добровільні внески у фонд відбудови знищеного більшовицьким режимом храму Різдва Христового (Собору Казанської Богоматері), руїни якого розташовані на території факультету. Відтак, завданням колективу факультету є відновлення духовного центру Поділля.

Звичайно, не все в поточному житті факультету райдужне та ідеальне. Колектив не оминули кадрові втрати з різних суб'єктивних та

об'єктивних причин. Звільнилися за власним бажанням В.С.Лозовий, В.С. Дудченко, А.А.Теліга та ін. На заслужений відпочинок вийшли В.А.Радіоненко, В.Н.Рокачук, А.К.Лубчинський, А.П.Гавришук, А.В.Опря, В.О.Савчук, В.П.Мегей, В.С.Прокопчук, Е.М.Мельник, В.І.Якубовський. Завершили свій життєвий шлях О.Т.Щур, М.Б.Петров, В.В.Малий, І.Й.Козак, І.П.Юришинець, А.Ф.Суровий, І.В.Рибак.

Важливу проблему на сучасному етапі складає низька загальна кількість абітурієнтів, а відтак й студентів. Болісно даються взнаки демографічна яма 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст., наявність великої кількості вишів, що пропонують освітні послуги, та актуальна тенденція переїзду молоді на навчання за кордон (особливо у Польщу). Тому наразі навчальне навантаження працівників значно зменшилося. Незадовільне матеріальне становище більшості викладачів штовхає їх на підзаробітки, які «з'їдають» дорогоцінний час, що міг би бути використаний задля наукових досліджень та активізації методичної роботи.

Зовсім не перебільшеною буде оцінка сучасного матеріально-фінансового стану освіти й науки країни як кинутих напризволяще державою. Суспільству нав'язується уявлення про освіту й науку, як непотрібну невиробничу сферу, що не приносить безпосередньої фінансової вигоди. Однак, події останніх чотирьох років в Україні наочно й переконливо довели, наскільки небезпечними можуть бути низький рівень освіченості та масової історичної свідомості населення. Це зрештою обертається не лише величезними матеріальними збитками, але й чисельними людськими втратами.

Утім, перераховані негативи є зовнішніми, об'єктивними й загальнодержавними. В той же час історичний факультет продовжує залишатися флагманом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у різних напрямках функціонування, а ювілейний рік нашого вишу буде стартом нового етапу його прогресивного поступу.

Список використаних джерел і літератури

1. Білецька Т.В. Контент-аналіз як метод дослідження історичних джерел (на основі аналізу публікацій газети "Кліо" – друкованого органу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка) // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць*. Т. 23. С. 354-361.

2. Видання особового фонду Павла Дорожинського, які зберігаються у фонді читального залу історичного факультету

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: бібліографічний покажчик / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; [уклад.: Г.В.Гайшук, Т.М.Опря; редкол.: В.А.Дубінський (голова), Л.В.Климчук (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 54 с.

3. Завальнюк О.М. Копилов Сергій Анатолійович // Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. С. 49.

4. Звіт про роботу історичного факультету за 2016-2017 навчальний рік. Кам'янець-Подільський, 2017. 92 с.

5. Звіт про роботу історичного факультету за 2011-2012 навчальний рік. Кам'янець-Подільський, 2012. 62. с.

6. Звіт про роботу історичного факультету за 2014-2015 навчальний рік. Кам'янець-Подільський, 2015. 68 с.

7. Звіт про роботу історичного факультету за 2015-2016 навчальний рік. Кам'янець-Подільський, 2016. 66 с.

8. Звіт про роботу історичного факультету за 2008-2009 навчальний рік. Кам'янець-Подільський, 2009. 60 с.

9. Звіт про роботу історичного факультету за 2010-2011 навчальний рік. Кам'янець-Подільський, 2011. 66 с.

10. Звіт про роботу історичного факультету за 2009-2010 навчальний рік. Кам'янець-Подільський, 2010. 67 с.

11. Звіт про роботу історичного факультету за 2015-2016 навчальний рік. Кам'янець-Подільський, 2016. 66 с.

12. Звіт про роботу історичного факультету за 2013-2014 навчальний рік. Кам'янець-Подільський, 2014. 66 с.

13. Комарова О.О. Культурний форум "Кам'яний острів" – громадська ініціатива кам'ячан // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т. 23. С. 611-617.

14. Копилов С.А., Газін В.В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: "Аксіома", 2008. 75 с.

15. Степанков В.С. Володимир Прокопович Газін: кілька штрихів до портрету людини, вченого, педагога (до 80-річчя від дня народження Володимира Прокоповича Газіна) // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Випуск 5. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. С. 3-32.

Volodymyr Dubinskyi, Ivan Borovets

The Department of History of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University in 2008-2018 years: actions, problems and prospects

The article examines the milestones of the development of the Department of History of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University. The employees of the dean's office and the heads of structural subdivisions are enumerated, statistics and dynamics of the changes in the teaching staff of the faculty are presented. The research and methodological activities of the staff are described, in the course of which the opening of new special fields, the advanced pedagogical experience of professors, the publication of educational and scientific-methodological literature, the introduction of the credit based modular learning, the occupational guidance and cooperation of professors with the secondary school are considered.

The scientific direction of the faculty's activity was reflected in the qualitative growth of its capacity of the human resources, the activities of the research centers, holding of diverse conferences of regional, national and international levels, functioning of the scientific schools, the publication of a number of scientific collections, the international scientific cooperation and the organization of the research work of students. An absolute majority of professors are the authors of collective and individual monographs.

The main components of the educational work with students were the close cooperation of the Dean's Office with the Council of Students' Self-Government. The results of the cooperation are the publication of the newspaper of the department, the organization of the art forums, the creative and cognitive competitions, the memorial activities for the education of the national consciousness, the volunteering activities of professors and students.

Key words: *faculty, lecturer, educational process, conference, textbook, monograph, Students' Self-Government, national consciousness, volunteers.*

Одержано 16 квітня 2018 року

УДК 378.093.5:94(100):378.4(477.43-21) К-ПНУ

І.І. Боровець, І.А. Опря

**Кафедра всесвітньої історії: найстаріший базовий
структурний підрозділ історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка**

Автори статті простежили розвиток кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за період з другої половини ХХ до початку ХХІ століття. З'ясовано етапи діяльності кафедри, коли її керівниками були Л.Коваленко, М.Кукурудзяк, В.Степанков, С.Копилов та знову В.Степанков.

Визначено зміст дослідження за антропологічним підходом. Навчальна, методична, наукова діяльність кафедри висвітлюється як об'єднаний депозит кожного з членів її колективу. У процесі кваліфікованого додавання та оновлення штатного складу кафедри було визначено чотири хвилі. Автори встановили, що сучасний колектив кафедри підтримує та розвиває традиції та позитивні досягнення минулих поколінь.

Автори звертають увагу на соціальний та політичний контекст роботи кафедри. Виявлено вплив радянського режиму на життя та діяльність низки викладачів. Встановлено методика змін у навчальному процесі та наукових дослідженнях в кризовий період СРСР та незалежної України. З'ясовано роль провідних науковців у вдосконаленні процесу підготовки фахівців, розвитку вітчизняної історіографії на сучасному етапі.

Ключові слова: кафедра всесвітньої історії, робота, наука та наукова діяльність, дисертація, монографія, конференція, студенти.

Кафедра всесвітньої історії у штатному розписі навчальних підрозділів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка значиться під першим номером. І це не випадково. Вже упродовж майже півстоліття (якщо взяти за точку відліку її утворення 1952 р.) члени кафедри є провідними вченими й педагогами нашого вишу, у великій мірі визначають його обличчя й імідж у сферах вищої освіти, великої науки та, що особливо важливо, громадської думки.

Витоки кафедри сягають 1918 р. – часу заснування Кам'янець-Подільського державного університету, структурною одиницею якого

був історико-філологічний факультет. Однак університет був ліквідований більшовицькою владою, а на його базі з 1921 р. стали функціонувати окремі сільськогосподарський інститут та народної освіти. 1930 р. останній перетворили на Інститут соціального виховання. Однією з десяти його кафедр стала кафедра історії [33, с.15].

Після низки нових реорганізацій навчального закладу та війни з 1944 р. у складі історичного факультету Кам'янець-Подільського учительського інституту (з 1949 р. – педагогічного інституту) продовжувала функціонувати кафедра історії, яка 1952 р. розділена на дві – історії народів СРСР та загальної історії. Остання функціонувала до 1956 р., очолювана кандидатом історичних наук Петром Фроловичем Лаптіним. Правда, у той час дисципліни із зарубіжної історії залишалися на маргінесі навчальних планів. На державні іспити виносилися лише історія КПРС, історія СРСР та методика викладання історії. У 1956 р. обидві кафедри знову об'єднуються в один навчальний підрозділ. У його складі станом на 1962 р. працювали, окрім завідувача П. Лаптіна, доценти Олександр Дмитрович Степенко, Петро Федорович Щербина, Іон Ізраїльович Винокур, та старші викладачі Борис Михайлович Кушнір і П.А. Цикра [39, с.74]. Старшим лаборантом кафедри була Зоя Яківна Маслова [8, с.659].

З 1962 р. кафедру історії очолив Леонід Антонович Коваленко. Передісторія його появи 1961 р. в педінституті заслуговує окремої уваги, адже відомий дослідник був безпосередньою жертвою лиховісної «жданівщини», яка сьогодні є обов'язковим сюжетом навчальних програм та підручників з історії України. Відомо, що 1946 р. ЦК КП(б)У ініціював кампанію ідеологічних звинувачень проти української інтелігенції. В тексті його сумнозвісної постанови «Про журнал Вітчизна» читаємо: «В журналі була видрукувана націоналістична стаття Л.Коваленка «Поет, новатор і патріот», присвячена творчості І.Котляревського. Повторюючи антинаукові буржуазно-націоналістичні твердження Грушевського і Єфимовича, автор статті намагається довести, що головними і вирішальними в розвитку дореволюційної української літератури були не соціальні, а національні фактори. Цим самим автор відкрито протягує найреакційніші буржуазно-націоналістичні погляди і грубо перекичує як творчість Котляревського, так і загальну картину українського літературного процесу» [77].

Проти Л.Коваленка організовується кампанія цькування, що змушувала його до «широкого каяття». Морально надломлений, він залишає Київ і переїжджає на роботу в провінцію, спочатку до

Житомира, а потім до Ужгорода. Проте, у 1961 р. на новому робочому місці – в Ужгородському університеті – здійнялася нова хвиля доносів, наклепів та звинувачень науковця з пригадуванням йому «старих гріхів» [36, с.10]. Ректор запропонував йому написати самому заяву про звільнення, чим уникнув негативного запису в трудову книжку. Так Коваленко приїхав до Кам'яця-Подільського [43, с.75].

Як завідувач кафедри ніколи не був адміністратором. Сповідував виключно демократичні методи управління. На підлеглих впливав силою своїх переконань, глибокими знаннями справи, винятковою компетентністю, життєвою мудрістю, добротою та іншими високими моральними і людськими чеснотами. Л. Коваленко читав студентам курси «Нової історії країн Європи та Америки» та «Українська історіографія». У 60-70-х рр. він розробив кілька спецкурсів: «М.В. Гоголь – історик України», «Історіографія України XIX-XX ст.», «Міжнародний робітничий рух на першому етапі загальної кризи капіталізму». Свої обов'язки викладача виконував дуже ретельно, зокрема зазначав: «...кожен навчальний рік я майже заново готував курс лекцій. Ось чому мені здається, що виготовлення фондів лекцій для багаторічного користування себе не виправдовує» [36, с.11].

З 1963 р. на базі кафедри розпочала діяти постійна Подільська археологічна експедиція під керівництвом Винокура. Було досліджено археологічні пам'ятки в Середньому Подністров'ї, каньйонах Збруча і Смотрича. На основі цих досліджень Винокуром була підготовлена праця «Матеріальна і духовна культура Середнього Подністров'я в I-ій половині I-ого тис. н.е.». Він взяв участь в роботі VI-ої славістичної конференції (1964), I-ого Міжнародного конгресу слов'янської археології (1965).

З серпня 1963 р. членом колективу кафедри став випускник Чернівецького державного університету Анатолій Олексійович Копилов. Завкафедри погодився стати керівником його кандидатського дисертаційного дослідження, яке 1967 р. було успішно захищене у Київському університеті ім. Шевченка. У січні 1970 р. молодий викладач став доцентом [38, с.208].

З 1967 р. склад кафедри поповнився Віктором Володимировичем Зайцевим, який став читати курс «Нова та новітня історія Азії та Африки». Він був фахівцем з міжнародних відносин початку XX ст. В 1968 р. у Харкові захистив кандидатську дисертацію, внаслідок чого 1968 р. став доцентом.

В 1964 р. за ініціативи Л.Коваленка та І.Винокура засновується перше в Україні обласне історико-краєзнавче товариство. Л. Коваленко також був головним організатором у жовтні 1965 р. Першої

Подільської історико-краєзнавчої конференції за участі краєзнавців України, Молдови, Росії, Румунії, що мала резонанс по усій Україні.

У 1965 р. в Київському державному університеті ім. Шевченка Л.Коваленко захистив докторську дисертацію на тему «Демократичні течії в історіографії України». З червня 1966 р. став дипломованим професором по кафедрі загальної історії. Його подальша науково-дослідницька робота стала основою формування історичної школи, з якої вийшли знані вчені України: А.Копилов, В.Смолій, В.Степанков, О.Завальнюк, І.Рибак, А.Філінюк, Л.Баженов, М.Петров, С.Трубчанінов, О.Григоренко та ін.

У 1966 р. Л.Коваленко ініціював започаткування систематичного вивчення студентами III-IV курсів нової і новітньої історії зарубіжних слов'ян (ця навчальна дисципліна викладалася тільки в університетах). Виходячи з фахового напрямку наукових досліджень, їх викладав А.Копилов.

Завідувач зумів організувати використання викладачами історіографічних сюжетів, внаслідок чого до кожної з тем обов'язково подавалися історіографічні та бібліографічні огляди. Сам Л.Коваленко написав розділ у третьому томі «Нарисів історії історичної науки в СРСР» (1963), присвячений українській історіографії 1895-1917 рр. У ньому чималу увагу приділив показу концепцій І.Франка, П.Грабовського та Л.Українки, котрі начебто «викривали» погляди «буржуазних націоналістів» М.Костомарова та М.Грушевського. Торкаючись характеристики спадку останнього, підкреслював хибність його твердження, що сутністю народних рухів було прагнення розв'язати національне питання. Водночас наголошував на науковій цінності використаного ним фактичного матеріалу у багатотомній «Історії України-Руси». На основі згаданих розділів Л.Коваленко 1964 р. вперше в Україні підготував для студентів методичний посібник «Конспект лекцій з української історіографії XIX ст.», що складався з 5 лекцій, і мав передувати вивченню курсу історіографії СРСР [37, с.17–18].

Відомий радянський історіограф І.Галкін запросив Коваленка взяти участь у написанні одного з розділів підручника з історіографії нового часу країн Європи і Америки, над якими відразу ж розпочав роботу. З ініціативи завкафедри у лютому 1967 р. на базі Кам'янець-Подільського педінституту проводиться науково-методична конференція історичних факультетів педінститутів України власне з проблем викладання історіографії. А з середини 70-х рр. він уже розпочав читати курс «Історіографія нової і новітньої історії» та підготував відповідний методичний посібник.

3 травня 1962 р. Л.Коваленко очолив студентське наукове товариство педінституту. Особливу увагу він приділяв організації роботи студентського гуртка програмування історії, члени якого виготовили прилад типу «машина-репетитор», опрацьовували варіанти програмування історичного матеріалу за шкільними підручниками. Ними передбачалося застосування компоненту хронологічних таблиць і пакетів контрольних запитань з провідних тем курсу. Експериментальне використання цієї методики допомогло студентам «систематизувати свої знання, чітко уявляти собі не просто «історичну арифметику», а глибше зрозуміти саму суть історичних процесів». Перевірка знань студентів здійснювалася за допомогою спеціального апарату, на диску якого було 10 перемикачів, за допомогою яких давали відповідь, а також на паперових носіях (спеціальних запитальників). Різнопланові запитання спрямовували студентів не на репродуктивне відтворення хронології, а на свідоме осмислення матеріалу та його міцне запам'ятовування. Упродовж 1964-1965 рр. у спеціальній лабораторії програмованого навчання інституту Л.Коваленко, разом з А.Копиловим та вчителькою міської школи № 2 М.Петляк проводили експериментальні уроки узагальнення та систематизації знань, використовуючи при цьому спеціальні запитальники та програмовані посібники [36, с.19].

Гуртківці-археологи А.Гуцал і В.Якубовський виступили з доповідями на Всесоюзній конференції студентів-археологів в Ужгороді і були відзначені преміями. Доповіді Г.Фесенка «Археологічні дослідження 1963 р. на території літописної Бакоти» та В.Якубовського «Розкопки Райковецького могильника» на X-ій Всесоюзній археологічній студентській конференції (березень 1964) одержали високу оцінку московських археологів [27, арк.65]. Баженов виступав на конференції наукового студентського товариства в Київському університеті [28, арк.64]. За його пізнішим визнанням, саме Л.Коваленко підтримав у ньому «вогник наукового пошуку, який при інших обставинах міг не з'явитися або згас би ще в інституті» [36, с.167].

3 ініціативи завкафедри вперше в Україні Міністерство освіти УРСР дозволило студентам педінститутів захист дипломних робіт на держекзамені. З цього приводу Л.Баженов згадував: «З яким ентузіазмом тоді відгукнулися ми, студенти, які першими в нашому інституті стали виконувати такі роботи і в 1968 р. успішно їх захистили. Ми, дипломники, буквально «пропадали» в місцевому облдержархіві, а під час літніх канікул – в бібліотеках і архівах Києва, Москви. Дипломні роботи за своїм обсягом мали понад 200

друкованих сторінок й перевищували «габарити» сучасних кандидатських. За якістю виконання вони були досить серйозними і для багатьох згодом стали підґрунтям для написання кандидатських дисертацій» [21, с.29]. Під безпосереднім керівництвом Коваленка у 1968-1985 рр. виконано 44 дипломних роботи. Чимало їх виконавців стали згодом відомими вченими (В.Нечитайло, В.Смолій, О.Григоренко, І.Козлова, Г.Вонсович, С.Трубчанинов) [36, с.16].

Кафедра брала активну участь у якісній підготовці студентів до учительської праці, удосконаленні кваліфікації вчителів, пошуків ефективних методів навчання. Були створені шкільний кабінет історії і постійно діюча виставка студентських саморобних об'ємних посібників, лабораторія педагогічних досліджень. Вивчався досвід заслужених учителів України Л.В. Ковальчук, Л.І. Поліщук, О.С. Тура, організовувалися поїздки до відомих учителів-новаторів Києва, Харкова, Донецька, Кіровограда, Тбілісі [79, с.171]. У доповідній записці на ім'я заступника міністра освіти УРСР С.С. Завало (створеній не пізніше 1968 р.) Л.Коваленко обґрунтовував необхідність змін до навчальних планів історичних факультетів педінститутів. Зазначав, що на перших курсах необхідно вивчати загальні курси на основі вишівської підручничової літератури. На другому етапі (III-IV курси) пропонував, аби профілюючі дисципліни будувалися як проблемні курси. Науковець висловив також думку про скорочення педпрактики в VII семестрі та збільшення годин для теоретичних занять [36, с.188–190].

У жовтні 1969 р. після низки реорганізацій вишу знову відновлюється окрема кафедра загальної історії, яку до 1984 р. очолював Л.Коваленко. До її складу увійшли такі викладачі як: доцент П.Лаптін, доцент А.Копилов, доцент В.Зайцев, асистент Л.Баженов [13, с.13]. Запрошення останнього на роботу у вересні того ж року було започаткуванням першої хвилі кадрового поповнення кафедрального колективу, що тривала до середини 1970-х рр. Об'єктивним чинником появи нових вакансій був перехід з 1972 р. до загальнообов'язкової середньої освіти, який вимагав великої кількості вчителів, підготовку котрих вели педінститути. Відтак зростало державне замовлення на абітурієнтів, що автоматично позначилося на збільшенні кількості навчальних курсів й виділених на них академічних годин. Не менш важливу роль відіграв також суб'єктивний фактор, а саме підходи Л.Коваленка і А.Копилова (він з квітня 1968 р. перебував на посаді декана історичного факультету) до підбору кадрів. Вони спромоглися наповнити позитивним змістом сакраментальний тогочасний вислів: «кадри вирішують все». Прийом

на роботу відбувався на основі всебічного аналізу ділових (фахових) і моральних якостей претендентів на вакантну посаду.

Кандидатура Л.Баженова заслуговувала на їх довіру, адже він з другого курсу навчання (1965-1968 рр.) очолював студентське наукове товариство інституту, був активістом наукової роботи. Молодому викладачу доручили вести курс «Історія Стародавнього світу». 1974 р. у Київському університеті імені Шевченка він успішно захистив дисертацію «Польське повстання 1831 року на Правобережній Україні» за спеціальністю «Всесвітня історія» (науковий керівник – доктор історичних наук, професор цього ж вишу В.А. Жебокрицький) [21, с.29–30]. Незабаром перейшов на посаду доцента [24, с.5]. В 1981 р. Баженов удостоєний відзнаки «Відмінник народної освіти УРСР».

З серпня 1970 р. на кафедрі розпочав працювати Валерій Степанков, котрий під час навчання проявляв хист до наукового дослідження. Під керівництвом доцента П.Щербини виконав дипломну роботу «Події Визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. на Поділлі й Південно-Східній Волині» [17, с.8], яка представляла інститут на Першому Всесоюзному конкурсі студентських робіт з суспільних наук 1969 р. і одержала там найвищу оцінку [2, с.245]. Йому доручили вести семінарські заняття з історії середніх віків і нової історії. Після проходження військової служби у травні 1972 р., у зв'язку зі звільненням В.Зайцева (перейшов працювати до Московського автомобільно-механічного інституту), розпочав читати лекційний курс «Нова і новітня історія Азії та Африки».

З 1971 р. колектив кафедри поповнився ще одним працівником – Анатолієм Опрією. Ще будучи студентом, у 1970 р. побував у Московському державному університеті ім. М.В. Ломоносова, де мав зустрічі з учнями академіка Є.Космінського, творчості якого була присвячена дипломна робота Опрі (науковим керівником був П.Лаптін). Відомий медієвіст Є.Гутнова взяла шефство над Анатолієм, допомагаючи завершити його дослідження й стала головним рецензентом дипломної роботи. У її листуванні з П.Лаптіним відображене обговорення дослідницьких пошуків Опрі, який навіть запропонував власну періодизацію концепції аграрної історії Англії Є.Космінського [35, с.164]. Упродовж 1971-1972 рр. він розпочав вести семінарські заняття з історії середніх віків. В кореспонденції Л.Коваленка є згадка про те, що темою кандидатської дисертації А.Опрі мало бути «Висвітлення питань історії України в працях польських істориків 60-90-х рр. XIX ст.», але зрештою даний задум в силу багатьох обставин не реалізувався [36, с.75].

За пропозицією А.Копилова з 1974 р. на кафедрі розпочав працювати випускник аспірантури Чернівецького державного університету Микола Кукурудзяк. Він швидко опанував курс нової історії країн Європи та Америки, адже був хоч і молодим, але вже сформованим науковцем з публікаціями в провідних республіканських збірниках та захищеною в 1973 р. кандидатською дисертацією, присвяченою проблемам розвитку промисловості й формування робітничого класу в Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст. [69, с.255]. Сферою його інтересів як дослідника були питання політики уряду Австро-Угорщини в Буковині; розвитку міст Буковини, Галичини й Правобережної України в другій половині XIX – на початку XX ст.; соціально-економічного становища трудящих Буковини та їх соціальної боротьби другої половини XIX – початку XX ст. тощо.

У вересні 1976 р. за ініціативи А.Копилова (на той час вже проректора з наукової роботи) на посаді асистента кафедри розпочав працювати випускник Чернівецького університету та аспірантури Володимир Газін. Йому доручили вести курс «Новітньої історії Європи та Америки» (післявоєнний період) [61, с.15–16]. В 1979 р. в Ужгородському університеті він успішно захистив кандидатську дисертацію «Боротьба німецького імперіалізму за відновлення втрачених позицій в Центральній Європі після Версальського договору (1919-1933 рр.)». Так в Україні народився германіст, якому з часом судилося стати одним із провідних фахівців у цій ділянці історичної науки. Приступив, за порадою свого керівника І.Теодоровича до розробки докторської дисертації «Австро-Німецька політика на Сході 1914-1918 рр.» [73, с.11].

З прийняттям на роботу В.Газіна завершилася перший етап кадрового поповнення кафедри. Колектив зустрічав нових колег доброзичливо. На ній панувала демократична атмосфера стосунків, як між викладачами і співробітниками, так і між ними й студентами. Не існувало позерства, пихатості, зазнайства, лицемірства, ханжества й зневажливого ставлення до людей. Кожен знав свою справу й чесно виконував належні обов'язки, ніхто нікому не заважав займатися науково-дослідницькою роботою.

Усвідомлюючи небезпеки провінційного статусу Кам'яця-Подільського, Л.Коваленко стратегічним напрямком роботи кафедри визначив динамічну науково-дослідницьку роботу. Подавав в цьому особистий приклад і спонукав колег, особливо молодих, до активізації зусиль. У 1973 р. виходить друком його монографія «Велика французька буржуазна революція і громадсько-політичні рухи на

Україні в кінці XVIII ст.». У ній одним із перших радянських науковців замість загальноприйнятого 1794 р., як дати завершення Французької революції пропонував використовувати 1799 рік – переворот 18 брюмера. Автор зазначав, що революційні події «були широко відомі на Україні і мали помітний вплив на прогресивну громадську думку, ідеологічну боротьбу навколо центральних проблем тогочасного соціально-політичного та національного життя українського народу».

Знаковою подією української історіографії став вихід 1971 р. монографії П.Лаптіна «Община в російській історіографії останньої третини XIX – початку XX ст.» [5, с.280]. Автор одним з перших у радянській історіографії простежив еволюцію ідейно-методологічних поглядів медієвістів. Наукові рецензії на монографію П.Лаптіна були опубліковані не лише відомими радянськими вченими Є.Гугновою, В.Самаркіним, М.Баргом, але й зарубіжними медієвістами в американському Вашингтоні та німецькому Вісбадені [41, с.55]. Як наслідок, П.Лаптін 1972 р. нагороджений відзнакою «Відмінник народної освіти УРСР», а в 1976 р., за поданням науковців Інституту всесвітньої історії АН СРСР, йому присвоїли вчене звання професора без захисту докторської дисертації [42, с.11].

А.Копилов, незважаючи на зайнятість на адміністративній посаді, інтенсивно працював над вивченням комплексу питань, пов'язаних зі створенням та функціонуванням Вітчизняного фронту в Болгарії у 1944-1947 рр. За клопотанням кафедри він, з метою ґрунтовної підготовки монографії, здійснив з лютого по грудень 1972 р. наукове відрядження до Болгарії й стажувався у Софійському університеті. У своїх наукових працях з'ясував функції комітетів Вітчизняного фронту після подій 9 вересня 1944 р., їх участь у підготовці й проведенні виборів до Народних Зборів Болгарії [60, с.256].

У 1979 р. вступив до стаціонарної цільової аспірантури Дніпропетровського державного університету А.Опря, який вже мав суттєві напрацювання наукової літератури й джерел з архівосховищ Ленінграду, Києва, Житомира з аграрної історії України початку XX ст. Його науковим керівником став вчений-аграрник доктор історичних наук, професор Д.П. Пойда. У липні 1982 р. достроково відбувся успішний захист кандидатської дисертації «Роль селянського поземельного банку у проведенні столипінської аграрної реформи в Україні». Повернувшись до рідного вишу А.В. Опря розпочав читати лекційний курс з історії середніх віків [13, с.331]. Вакантне місце викладача, що з'явилося на час перебування Опри в аспірантурі, у 1979 р. зайняв Борис Шнайдер, котрий розпочав вести семінарські заняття

курсу «Історія середніх віків». Ставши здобувачем в Інституті Всесвітньої історії АН СРСР та розпочавши дослідження дисертаційної теми «Ірландське повстання 1916 р.» (керівник – доктор історичних наук, професор М.А. Єрофєєв). Він у 1984 р. залишає роботу на кафедрі та переїжджає до Москви.

Завкафедри очолив групу науковців, яка мала працювати над створенням нарисів про Кам'янець-Подільський. Швидше за все, він безпосередньо займався (разом із І. Винокуром) з'ясуванням середньовічної та ранньомодерної історії міста [37, с.32]. Коваленко також привніс у діяльність кафедри таку форму наукової роботи як обговорення й рецензування авторефератів кандидатських і докторських дисертацій. Систематично обговорювалися також рецензії й відзиви на монографії дослідників.

У 1978 р. обговорювалося питання про проведення у Кам'янці-Подільському в 1979 р. республіканської (із запрошенням учених з Москви та інших республік) конференції на тему «Проблеми персональних досліджень у радянській історіографії» за участі 50 осіб [36, с.177]. На жаль, даний проект через різнопланові труднощі не реалізувався.

Викладачі кафедри публікували свої статті у тодішніх найбільш рейтингових історичних часописах: «Вопросы истории», «Новая и новейшая история», «Советское славяноведение», «Проблемы историографии», «Преподавание истории в школе», «Український історичний журнал» та ін.

Необхідно звернути увагу на ще один момент активності Л. Коваленка на ниві організації науки, що тоді не виглядав таким важливим, але який заклав фундамент нинішніх тісних наукових зв'язків кафедри з головною академічною установою – Інститутом історії України НАН України. Йдеться про його важливу роль у становленні сучасного видатного українського історика, з 1993 р. директора Інституту історії України НАН України, академіка НАН України Валерія Смолія. Будучи студентом, він виконував під керівництвом завкафедри дипломну роботу «Возз'єднання Правобережної України з українськими землями у складі Російської держави» (захищена 1970 р.). Вступивши до аспірантури Інституту історії АН УРСР, зв'язків з науковим керівником та кафедрою не поривав.

На кафедрі на високому рівні була розгорнута навчально-методична робота. Творчий колектив у складі В.Жебокрицького, Л.Коваленка та В.Зайцева опублікували у 1972 р. видання «Хрестоматія з нової історії: Навчальний посібник» для учнів середніх

шкіл. 1983 р. вийшов з друку посібник Коваленка «Історіографія історії Української РСР від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції» [37, с.20]. Досвід кафедри загальної історії у викладанні «історіографії нової і новітньої історії» завкафедри узагальнив на всесоюзній конференції викладачів історіографії, що відбулася у Калінінському державному університеті у вересні 1976 р. Л.Коваленко також очолив експертну групу, яка, на замовлення Міністерства освіти склала проект програми та проект посібника «Історичне краєзнавство Української РСР» [36, с.22]. Відтак, колектив інтенсивно працював над розробкою методичних посібників і методпорад студентам. У 1976 р. надруковані, а в 1983 р. перевидані методичні вказівки до практичних занять з історії середніх віків Лаптіна [42, с.21]. У 1979 р. у Хмельницькому вийшла методична розробка В.С. Степанкова «Пам'ятні місця подій Визвольної війни українського народу 1648-1954 рр. на Хмельниччині» (33 с.) тощо.

Велика увага викладачами кафедри приділялася джерелознавству. П.Лаптін підкреслював, що добираючи джерела для семінарських занять, необхідно враховувати такі критерії: 1) документи повинні бути органічно пов'язані з програмним матеріалом; 2) репрезентувати основні, найтипівіші факти та події епохи; 3) мати певний емоційний вплив; 4) відрізнятися достатньою інформативністю; 5) висвітлювати різні аспекти історичних подій та явищ [42, с.16].

Заслужувала на увагу методика рецензування лекцій, яку запропонував Лаптін. Він виділяв тут чотири аспекти: 1) загально організаційні та зовнішньо-методичні вимоги; 2) зміст лекції; 3) методичний рівень лекції; 4) результативність лекції [42, с.15].

Одним із перших в СРСР глибоко розробляв методичні аспекти читання у вишах проблемних лекцій («лабораторії пізнання»). На відміну від традиційних у них, на його переконання, мала переважати теорія, а описово-ілюстративний матеріал складати лише основу для теоретичних узагальнень. Конкретний фактаж мав бути обов'язково високоякісним, спеціально підібраним, інакше проблемна лекція може перетворитися на «примітивний соціологізм». Вона мала базуватися на максимальному використанні історико-порівняльного методу. Головним у проведенні проблемного семінару вважав не просте запам'ятовування фактів, а творче вивчення теоретичних питань історії. На такому семінарі фактологічний опис не є самоціллю, а факти тут слугують засобом аргументації певного теоретичного положення [42, с.14]. Логічним результатом творчих пошуків професора у цьому напрямку стала монографія «Проблемне викладання

та вивчення історії у вищій школі», видана в Києві вже після смерті автора у 1988 р.

Визнанням вагомої ролі кафедри у науковій та навчально-методичній сферах функціонування українських вишів стало проведення у Кам'янці-Подільському (травень 1983 р.) спільного засідання кафедр загальної історії Вінницького, Київського, Івано-Франківського і Кам'янець-Подільського педінститутів з метою обговорення актуальних питань викладання дисциплін кафедри для вдосконалення вищої історичної освіти. Л. Коваленко виступив на ньому з доповіддю «Підготовка учителів історії до викладання проблематики історії міжнародних відносин на початку ХХ ст. у 9 класі». Її обговорення обумовило прийняття ухвали щодо доцільності направлення листа до редакції загальносоюзного журналу «Преподавание истории в школе» з пропозицією передбачити у «новому підручнику спеціальний розділ, присвячений цій проблемі» [36, с.22]. Загалом, сучасний дослідник історії університету А.Г. Філінюк оцінює ситуацію таким чином: «Кафедра загальної історії стала опорною для факультетів Правобережної України» [79, с.182].

Освітні й наукові установи в умовах тоталітаризму завжди є одночасно виразниками, інструментами та жертвами пануючої ідеології політичного режиму. Проте ця об'єктивна закономірність у вищій освіті СРСР потребує суттєвої корекції при застосуванні до життя кафедри загальної історії у 70 –першій половині 80-х рр. минулого століття. Можна з певністю стверджувати, що перші дві функції працівники кафедри виконували переважно через зовнішню необхідність, формальну демонстрацію, без глибоких ідейних переконань. Серед них не було войовничих атеїстів, правовірних комуністів й переконаних фанатів боротьби «із загниваючим капіталізмом». Наприклад, П.Лаптін ніколи не захоплювався цитуванням творів класиків марксизму-ленінізму, не намагався доводити, що вони є єдиним (універсальним) джерелом історичного пізнання, не спонукав їх своє незнання сутності питання прикривати пустопорожнім цитуванням працю К. Маркса, Ф. Енгельса, В.Леніна [59, с.282]. Натомість відома низка фактів, які засвідчують, що працівники кафедри потрапляли під удар радянської системи, а деяких з них цілком правомірно можна назвати внутрішніми або «інтровертними» дисидентами. Насамперед це стосується постаті самого завкафедри. Коваленко мав власний гіркий досвід переслідування, проте це не зламало його, не зробило служителем й рабом системи. Більше того, подальша біографія засвідчує, що він постійно сприяв і допомагав тим, хто знаходився в подібній ситуації

«конфлікту зі системою». Хто захоче, той віднайде у його наукових творах характерну двозначність, напівнатяки й інші ознаки того, що власна думка автора не може бути висловлена прямо. Так у своїй монографії «Велика французька буржуазна революція і громадсько-політичні рухи на Україні в кінці XVIII ст.» Л.Коваленко жодним словом не обмовився про реакційну роль творчого доробку «буржуазно-націоналістичних» істориків! Мало цього, наважився (вперше) побачити у працях буржуазних істориків і раціональне зерно, стверджуючи: «буржуазна історіографія ігнорувала події французької революції як об'єкт дослідження і як матеріал, що становить важливу сторінку в житті українського народу. Та було б помилкою вважати, що українські буржуазні історики XIX ст. не займалися цим питанням зовсім. Навпаки, історики та літературознавці України, які деякою мірою вивчали питання соціально-економічного, громадсько-політичного і культурного життя України 90-х років XVIII ст., незмінно наводять факти і матеріали, що свідчать про вплив Великої французької буржуазної революції на Україну. Проте у працях цих істориків факти подаються коротко і до того ж у зв'язку з викладом чи дослідженням іншої теми» [37, с.24].

У кореспонденції завкафедри циркулювали заборонені імена «буржуазно-націоналістичних» українських діячів. Так, у 1976 р. в листі В. Котова Коваленку вказувалося: «Одна згадка про Костомарова і Драгоманова наводить на них (співробітників Міністерства – автори) жах а в історіографії історії України без них обійтися неможливо» [36, с.174].

Посібник Коваленка «Історіографія історії Української РСР від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції» був єдиним з повоєнних радянських часів, в якому називались імена та праці істориків XIX ст. – початку XX ст., часу коли творилась національна концепція української історії. Зрозуміло що, імена В. Антоновича, М. Грушевського та інших тогочасних істориків згадувалися лише вкупі з низкою політичних та ідеологічних ярликів, з тавруванням цих вчених як агентів, прислужників міжнародного імперіалізму. Проте автор не обмежився політичними закляттями, хай дуже стисло, все ж наводив історичні погляди, зазначав певні наукові здобутки цих «ворогів українського народу». До кінця 80-х рр. XX ст. тільки таким чином можна було легально ознайомитися із науковою спадщиною цих істориків. Цю обставину відзначила І. Колесник і визначила її як «парадокс Коваленка» [26, с.59]. Прямим доказом «інтровертного» дисидентства завкафедри були його постійні делікатні відмови вступати до лав партії, хоча авторитет і пошану Коваленко у

влади мав, а з 1 вересня 1971 р. став кавалером Ордена Червоного Прапора [36, с.170].

А.Копилов, здіймаючись на посади декана, проректора й з 1977 р. ректора, зрозуміло не зміг би рухатися цими шаблями в разі деструктивних відносин з політичним режимом. Проте, матеріали меморіальних університетських конференцій 2011 та 2016 рр., присвячених вшануванню його пам'яті, проливають децищу світла на внутрішній світогляд цієї непересічної постаті, окремі аспекти якого цензурувалися у радянські часи. В.Степанков на доказ того, що А.Копилов був в душі віруючою людиною, згадує епізод середини 70-х рр. Напередодні Пасхального свята надійшло розпорядження у деканат посилити атеїстичну виховну роботу серед студентів, аби запобігти їх участі у ньому, Декан у приватній розмові з Л.Коваленком висловився приблизно так: «Нічого поганого в цьому немає. Бігати за ними й контролювати їх я не буду» [74, с. 7]. В свою чергу, І.Козак засвідчував, що його політичні погляди були значно ближчими до постулатів західної соціал-демократії, ніж до «наукового комунізму» [74, с.15].

П.Лаптін у своїй монографії «Община в російській історіографії останньої третини XIX – початку XX ст.» всупереч поширеній тезі в радянській історіографії про глибоку кризу «буржуазної історичної науки в період імперіалізму», обґрунтовано й переконливо довів, що російська медієвістика на рубежі XIX-XX ст. переживала не кризу, а творче піднесення. Це було сміливе судження історика, яке різко контрастувало з ідеологічними штампами тоталітарного періоду [42, с.16].

Негативний досвід конфліктів зі системою мав М.Кукурдзак. Будучи молодшим науковим співробітником відділу історії Північної Буковини Інституту історії АН УРСР в Чернівцях він спробував «добитися справедливості», що закінчилося в 1974 р. звільненням з роботи «за власним бажанням», звинуваченням в «антирадянщині й аполітизмі», суворим партійним стягненням та втратою можливості отримати 2-х кімнатну квартиру [70, с.6].

Певні проблеми у відносинах з нею виникли й у В.Газіна. Працюючи над темою з історії Ваймарської Німеччини, він зіткнувся з її «неактуальністю». Надрукувати статтю у журналах чи збірниках (їх кількість у СРСР була мізерною й вважалося за щастя зробити на рік кілька публікацій тез доповідей на наукових конференціях), в якій би не прославлялася діяльність КПРС, було вкрай важко. А відтак кількість публікацій викладача зростала черепашими темпами. З боку керівних органів університету лунали пропозиції поміняти тематику на

більш актуальні. В.Газіна схилилася писати про діяльність Комінтерну, міжнародний комуністичний і робітничий рух, соціалістичні перетворення в країнах Центрально-Східної Європи. На що спокійно завжди відповідав, що не є фахівцем з даної проблеми [61, с.16].

«Гіркого присмаку» набрали стосунки з системою і у В.Степанкова. Намагаючись працювати над розробкою проблем національно-визвольної боротьби середини XVII ст. за порадою видатного дослідника козацтва О. Апанович, яка погодилася стати науковим керівником, навесні 1972 р. обрав тему дисертації «Антифеодальна боротьба на Правобережній Україні в роки Визвольної війни (1648-1654 рр.)». Проте, внаслідок чергового наступу тоталітарного режиму на українську інтелігенцію, її було звільнено з роботи в Інституті історії АН УРСР під формальним приводом скорочення штатів [16, с.429].

За таких обставин В.Степанков втратив потенційного керівника, хоча продовжував підтримувати творчі контакти з О.Апанович, котра час від часу надавала корисні консультації. Наприкінці 1974 р. завершив написання тексту дисертації, проте через брак публікацій (редколегії часописів і збірників, як правило, відхиляли пропоновані статті) та відсутність керівника, подати її до захисту, зрозуміло, не міг [23, с.11]. На допомогу своєму працівнику прийшов Л.Коваленко, котрий, як ніхто, розумів становище молодого науковця, що нагадувало йому власну особисту драму, і тому погодився стати науковим керівником Степанкова. Лише у травні 1980 р. дисертація була успішно захищена. Тільки після позитивної оцінки анонімного («чорного») рецензента через 10 місяців (хоча інструктивні документи ВАКу СРСР передбачали для кандидатських дисертацій термін затвердження впродовж 6 місяців) ВАК схвалив рішення про присудження йому кандидата історичних наук.

На цьому його митарства не завершилися. Упродовж 1981-1987 рр. Степанков не зміг опублікувати жодної зі своїх статей по темі дослідження, адже видавництва відхиляли їх (всього понад 10). Тому, лише на початку 1987 р. отримав атестат доцента. Характерним є наступний приклад. Редакція часопису «История СССР» повернула у березні 1985 р. йому статтю «Особенности развития классової боротьби і її вплив на процес формування Української феодальної державності у середині XVII ст.». Серед причин неприйняття її до друку у повідомленні, підписаному завідуючою відділом історії СРСР період феодалізму Є.Н. Швейковською, ледь не головною названа наступна: «Авторское понимание формирования украинской государственности нечетко и несвободно от влияния украинской националистической

историографії» [12, с.12]. На щастя, тогочасна ідеологічна обстановка уже була значно ліберальнішою, ніж репресивна атмосфера 70-х рр., а до квітня 1985 р. залишалося вже зовсім небагато. Епопея з публікацією монографії по темі дисертації тривала ще довше, хоча автор завершив написання тексту ще в грудні 1982 р. Довелося його переробляти, скорочувати, кілька разів змінювалася назва книги. Символічно, що монографія була нарешті видана аж у грудні 1991 р.

У зв'язку з погіршенням стану здоров'я Л.Коваленка з осені 1984 р. завідувачем кафедри став М.Кукурудзяк. Він взяв курс на збереження й розвиток усіх достойних традицій, започаткованих фундатором кафедри. Насправда це було на той час нелегке завдання, адже керувати навчальним підрозділом йому довелося в період суспільно-політичної нестабільності, зміни теоретико-методологічної бази історичних досліджень, наростання економічної кризи та матеріально-фінансової скрути в країні. Завкафедри особисто подав гідний приклад. У середині 80-х він узагальнив вивчення робітничого руху Буковини, яка знайшла висвітлення на сторінках монографії «Робітничий рух на Північній Буковині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.» та докторської дисертації, успішно захищеної в травні 1987 р. на Вченій Раді Київського університету ім. Т. Шевченка [70, с.7].

З часом вчений сформував наукову школу «Соціально-економічний розвиток України в період капіталізму» за напрямком – «західноукраїнські землі в період австро-угорського панування». Вона підготувала одного доктора історичних наук (В.Гринчуцького) та 5 кандидатів історичних наук [57, арк.32]. Важливим аспектом його наукової діяльності було членство у спеціалізованій раді по захисту дисертацій Чернівецького державного університету [69, с.255]. Кукурудзяк тісно співпрацював також із вінницькими колегами (особливо М. Кравцем), брав участь у роботі Х-ХVІІ Вінницьких обласних історико-краєзнавчих конференцій [68, с.436]. За наукові та педагогічні успіхи Кукурудзяк в 1986 р. отримав нагрудний знак «Відмінник народної освіти УРСР».

До початку 90-х побачили світ 7 навчально-методичних праць, серед яких «Рух Опору в країнах Західної Європи в роки Другої світової війни» (співавтор А.Копилов); «Міжнародні відносини нового часу. 1640-1918 рр.» (співавтор Л.Коваленко); «Міжнародний комуністичний і робітничий рух» (співавтор А.Копилов) [70, с.8].

В руслі актуального періоду «перебудови» (1985-1991 рр.) викладачі кафедри жваво відгукнулися на лібералізацію суспільного ладу, критично переосмислили доробок радянських істориків й зміст їх лекцій та семінарів відзначалися новизною та привабливістю для

студентів. Попри те, спостерігався й драматизм ситуації, адже з одного боку, було психологічно важко усвідомити хибність ідей та ідеалів, у правдивості яких раніше не виникало сумнівів, а з другого – аналітичний розум викладачів, вивчаючи багатий джерельний матеріал (раніше закритий для науковців), змушував все-таки переконуватися щонайменше у хибності більшості з них. В цілому, процес переходу на нові засади пізнання історичного процесу завершився на середину 90-х рр., що позитивно позначилося на науковій творчості, зокрема послужило поштовхом до переосмислення вузлових проблем минувшини української нації. Антитоталітарні революції в країнах Центральної та Південно-Східної Європи теж позначилися на науковій діяльності кафедри. Наприклад, В.Газін скоригував низку власних оцінок у своїй науковій проблематиці й в приватних розмовах з колегами по кафедрі підкреслював, що, на його думку, більш виваженим є не «класовий підхід» до вивчення історії, а виважений неупереджений «соціальний аналіз» на основі джерел [32, с.18].

Горбачовська перебудова позитивно позначилася й на зростанні суспільно-політичної активності студентства. Восени 1988 р. студенти 5-ого курсу на чолі з М. Лазаревичем ініціювали збір підписів про надання українській мові статусу державної. Куратори з КГБ та деякі викладачі засудили це як прояв націоналізму. В актовій залі були скликані збори студентів та викладачів факультету. Викладацький колектив розколовся: частина була солідарною зі студентством, інші засуджували їхні дії, але більшість зайняли вичікувальну позицію і не з'явилися на збори. У цій ситуації визначальним став виступ В.Степанкова, який сказав, що в країні зовсім не та суспільно-політична ситуація, щоб «засуджувати» людей за їхні переконання. Це знайшло підтримку серед присутніх. Після цього годі було очікувати якихось осуджувальних резолюцій чи організаційних висновків щодо студентства [78, с.219-220].

В умовах лібералізації суспільства стало можливим об'єктивне дослідження історії релігії й церкви й дана проблема стала сферою зацікавлень А.Опрі. Він наполегливо став вивчати історію християнської церкви в Україні, насамперед українського православ'я. На його думку, православна церква в Україні на початку ХХ ст. не була монолітною і суцільно консервативною силою, як вважали історики радянської доби. Окремі представники духовенства висловили низку цінних спостережень щодо соціалістичної доктрини і практики, розкрили утопізм комуністичних ідей, засуджували експропріації. Це дало змогу найбільш далекоглядним з них пророчо передбачити жахливі трагедії майбутнього, зокрема більшовицький

терор. Низку повідомлень А.Опрі на дану тему було опубліковано у наукових щорічниках «Історія релігії в Україні», котрі почали видаватися у Львові [22, с.300]. Всупереч марксистській ідеології, дослідник довів позитивну роль українського духівництва в розвитку національної культури та освіти, наявність прогресивних течій в українському православному русі кінця ХІХ – початку ХХ ст.

У 1985 р. в Львівському видавництві «Вища школа» була опублікована монографія А.Копилова «Вітчизняний фронт і народно-демократична революція в Болгарії», яка була високо поцінована не лише вітчизняними, але й болгарськими рецензентами (Й. Тончев, М. Матакієва, М. Лазіров, В. Куков). У ній автор глибоко проаналізував політичну ситуацію, яка склалася у 1944-1947 рр. в Болгарії, її основні причини й зробив, всупереч усталеній в болгарській історіографії думці, переконливі висновки, що перетворення в Болгарії мали не соціалістичний характер, був встановлений лад народної демократії. Крім того, автор відмовився від традиційного для тогочасної радянської історіографії розділу, в якому б критикувалися «буржуазні й ревізійні фальсифікації», що засвідчило неабияку наукову сміливість А.О. Копилова та його принциповість [38, с.209-210].

Природний плін буття вносив корективи у членський склад кафедри. У 1985-86 рр. відійшли з життя Л.Коваленко та П.Лаптін. Відтак, на порядку денному постало питання другої хвилі кадрового поповнення складу кафедри. З 1983 р. вона отримала свого беззмінного чарівного диспетчера – старшого лаборанта Оксану Жмурко. З серпня 1985 р. науково-педагогічну діяльність на кафедрі розпочав Анатолій Гуменюк. Став читати курс «Нова історія Європи та Америки (перший період)», згодом – «Історію світової культури», «Національні проблеми сучасного світу», «Етнодемографічні процеси». За порадою М.Кукурудзяка зосередив дослідницьку увагу на історії міст Правобережної України доби промислового капіталізму (1861-1900 рр.). Керувати дослідженням став завідувач відділу історії України періоду капіталізму Інституту історії АН УРСР доктор історичних наук, професор В.Г. Сарбей. У 1986 р. затверджується тема кандидатської дисертації «Міста Правобережної України в 1861-1900 рр.». А.Гуменюк упродовж 1986-1993 рр. видав 8 публікацій з даної тематики. У жовтні 1993 р. відбувся успішний захист. Автор з'ясував, що реальна кількість міських поселень на Правобережжі наприкінці ХІХ ст. більш ніж удвічі перевищувала офіційну їх кількість. Дійшов важливого висновку, що розвиток міст у регіоні мав найвищі темпи по всій Російській імперії [34, с.102-107].

Упродовж 1986-1988 рр. на посаді асистента кафедри працював Олександр Федьков, читав курс «Історія Латинської Америки» і проводив семінари з «Нової та Новітньої історії країн Європи та Америки». За рекомендацією кафедри його направили навчання до аспірантури відділу історії України періоду капіталізму Інституту історії АН УРСР. Науковим керівником, як і в А.Гуменюка, став доктор історичних наук, професор В. Сарбей. У 1993 р. він успішно захистив кандидатську дисертацію «Політичні партії та селянські громадські організації в Правобережній Україні 1905-1907 рр.». Щоправда, на то час О.Федьков уже працював на кафедрі історії України.

У жовтні 1988 р. на посаді асистента кафедри розпочав трудову діяльність у нашому виші Сергій Копилов. Будучи студентом історичного факультету Київського державного університету ім. Шевченка, проявив здібності до наукової роботи. В 1985 р. його наукове дослідження було представлено на всеукраїнському конкурсі студентських досліджень у Донецьку і визнане найкращим. Автор отримав медаль та премію з рук президента АН УРСР академіка Б. Патона [65, с.295]. Відтак, С. Копилов пройшов аспірантуру та шестимісячне стажування у 1987 р. у Софійському університеті ім. Климента Охридського [72, с.368]. Підготував текст дисертації, опублікував статтю на болгарській мові «Развитие на интернационалите връзки между ВЛКСМ и РМС (9 септември 1944-1947 гг)», надруковану в науковому збірнику в Софії [66, с.7]. У грудні 1988 р. Копилов захистив кандидатську дисертацію на тему «Участь Робітничої молодіжної спілки Болгарії у зміцненні народно-демократичного ладу в Болгарії 1944-1947 рр.» (керівник – член-кореспондент АН УРСР П.С. Сохань), поповнивши, як і його батько А.О. Копилов, групу вітчизняних болгаристів.

Молодому викладачу було доручено читати нормативні курси «Нова історія Європи та Америки (1870-1918 рр.)», «Джерелознавство нової та новітньої історії Європи та Америки», спецкурс «Історія Латинської Америки» [20, с.42]. Мав намір далі продовжувати досліджувати повоєнну історію Болгарії, проте в умовах розпаду СРСР, соціалістичної системи наукові зв'язки з Болгарією перервалися, а тому дослідник вирішив переорієнтуватися з «чистої» всесвітньої історії на історіографічну проблему розвитку української історичної славістики XVIII – початку XX ст. [66, с.8–9]. У 1992 р. С.А. Копилов став доцентом й йому доручили читати цілком новий курс «Історіографія всесвітньої історії» [20, с.64].

У 1987 р. започаткувалася творча співпраця В.Степанкова та тогочасного завідувача відділу історії періоду феодалізму Інституту історії АН УРСР В.Смолія, яка триває до сьогодні. Тоді вони обидва, за визнанням Степанкова «дійшли принципової згоди щодо, по-перше, гострої актуальності проблем з'ясування сутності подій середини XVII ст. й діяльності Б. Хмельницького; по-друге, необхідності співпраці у розробці її теоретичних аспектів, що ґрунтувалися б на співставленні результатів аналізу процесів, подій і явищ, дискусій, в яких би до уваги бралася лише виключно наукова аргументація (праота «золотої середини» була відхилена відразу) і абсолютне право кожного з нас на збереження власного погляду» [75, с.8; 23, с.13]. Упродовж 1988-1990 рр. побачили світ 19 публікацій В.Степанкова, майже стільки, скільки за попередні 17 років [17, с.14]. Вирішивши в подальшому продовжити інтенсивні дослідження, у 1994 р. відхилив пропозицію зайняти посаду проректора інституту з наукової роботи [31, с.184].

Проголошення незалежності України ознаменувало переломний момент у житті колективу кафедри. У 1991 р. її перейменовано у кафедру всесвітньої історії. Спостерігається «вибухове» зростання якості і кількості наукових розробок членів колективу. Зняття ідеологічних заборон та ліквідація монополії марксистської методології досліджень зумовило розквіт творчої активності викладачів. Саме в 1990-і рр. представники першої хвилі кадрового поповнення складу кафедри досягають дослідницької зрілості та визнання у науковому й освітньому просторі. Так, тандем у складі В.Степанкова та В.Смолія дійшов висновку, що панівний в історіографії погляд на події 1948-1954 рр. потребує кардинального переосмислення. Результатом стала праця «У пошуках нової концепції історії Визвольної війни українського народу XVII ст.» (1992 р.). Автори аргументовано довели, що національно-визвольна боротьба середини XVII ст. «не може бути зведеною до спрощеної схеми загальнонародної боротьби за возз'єднанням України з Росією», оскільки «започаткувала нову епоху в боротьбі народу за незалежність і створення самостійної держави», а отже й не може бути завершеною 1654 р., бо «підписання договору з Московією не було для Б. Хмельницького та його уряду самоціллю, кінцевим результатом довготривалої, жорстокої боротьби з Річчю Посполитою». Натомість як граничний, авторами пропонується 1676 р. – час завершення кількарічного процесу «руйнування державних інституцій у Правобережній Україні» [12, с.15].

У 1993 р. В.Степанков відбув у своє перше наукове відрядження у Варшаву на кошти Канадського інституту українських студій ім. Петра

Яцика. Т.Чухліб, який також в цей час працював там же, зафіксував деякі спогади про нього: «Якось, наприклад, він довго не міг заспокоїтися від того, що знайшов підтвердження своєї концепції про тяглість визвольного руху українців з 1948 р. до 1976 р. Коли під час роботи в одному з варшавських архівів він підійшов до мене й тихо зачитував витяг з листа козацької старшини до короля Міхала Корибути за лютий 1671 р., в якому були такі промовисті слова: «Адже тоді (тобто перед 1648 р. – Авт.) не тільки гетьман, чи полковник, але й найменший староста чи ревізор був поляк, через що Військо терпіло усілякі утиски й мусіло з такого ярма визволитися. Вже двадцять років, як не можна загасити тої пожежі». Було таке враження, що моему старшому колезі став нарешті зрозумілий принцип дії «вічного двигуна» або ж принаймні ним відкрито новий хімічний елемент, який доповнював таблицю Менделєєва.

...Вдруге... таку реакцію... я побачив, коли він в одному з варіантів оригінального тексту Бучацького перемир'я 1672 р. між Річчю Посполитою та Османською імперією прочитав словосполучення «Держава Україна» (польською мовою: «Państwo Ucraina»)... Було зрозуміло, що нарешті український історик, на відміну від античного вченого Архімеда, віднайшов «свою точку опори» й тепер зможе перевернути якщо не світову, то хоча б вітчизняну історіографію» [80, с.231–232].

Помітною подією став вихід у світ фундаментального дослідження вказаних істориків «Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет» (К., 1993 р.). Пізніше доповнений та перероблений варіант книги кілька разів перевидавався [44, арк.13]. Наукові здобутки В.Степанкова 1993 року були відзначені Премією НАН України імені академіка М.С. Грушевського. У тому ж році він захистив за сукупністю робіт у формі наукової доповіді у стінах Київського національного університету ім.Тараса Шевченка докторську дисертацію на тему «Українська держава у середині XVII століття: проблеми становлення й боротьби за незалежність (1648-1657 рр.)». В ній, а також в інших працях, висловив важливе теоретичне положення, що визвольні і соціальні змагання українців упродовж 1648-1676 рр. становили собою не Визвольну війну, а Національну революцію [23, с. 15].

У 1994 р. Степанков у співавторстві з В.С. Сідаком присвятили два нариси історії формування та функціонування українських спецслужб у період гетьманату Б. Хмельницького у книзі «З історії української розвідки контррозвідки», за що став лауреатом премії

СБУ «За високопрофесійне та об'єктивне висвітлення діяльності спецслужб України» (1996).

Дані концептуальні засади в цілому чи їх окремі аспекти не могли не викликати критики з боку частини дослідників. Сам В.Степанков вважав це нормальним явищем в науці, де «пошук істини відбувається у процесі співставлення різних концепцій, шляхом гарячих дискусій тощо» [16, с. 436–437]. Разом з тим, низка сформульованих ідей та теоретичних положень стали надбанням історіографії й розробляється іншими науковцями. Особисто для нього дані здобутки мали наслідком те, що у 1992 р. він обирається на посаду професора кафедри, а в 1995 р. отримує атестат професора [16, с.435].

Новизною відзначалася монографія Степанкова та Смолія «Українська державна ідея XVII-XVIII століть: проблеми формування еволюції, реалізації» (1997). Вона стала першим ґрунтовним дослідженням зародження, розвитку й занепаду ідеї державотворення у ранньомодерній історії України. Автори вказали, що особливо активізувалися регресивні процеси в еволюції даної ідеї після Полтавської катастрофи І. Мазепи [12, с.17]. Степанков також став членом авторського колективу навчального посібника для студентів нового формату «Історія України: нове бачення» (1995), який кілька разів перевидавався.

Великою справою національного відродження та історичної справедливості мало й те, що А.Копилов вперше офіційно торкнувся проблеми відновлення історичної пам'яті про минуле педінституту. На шпальтах інститутської газети «Студентський меридіан» 15 квітня 1992 р. опублікував статтю «І.І. Огієнко – перший ректор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету», в якій ґрунтовно з'ясував роль великого сина українського народу в процесі утворення першого українського університету [60, с.31]. У 1996 р. у співавторстві з О.М. Завальнюком у Краківському часописі «Історичні студії» видав об'ємну роботу польською мовою «Зусилля по відкриттю державного університету в Кам'янці-Подільському 1918 року» [60, с.34]. Подальші наукові розвідки тандему А.Копилов-Завальнюк матеріалізувалися у революційну статтю на сторінках головного державного історичного часопису «Український історичний журнал» (1999 р., № 4-5) [19, с.31].

Резонансною подією став вихід 1993 р. бібліографічного довідника Л.Баженова про дослідників Поділля, в якому був поданий глибокий історіографічний аналіз краєзнавчих процесів у регіоні з літописних часів до відродження української державності 1991 р. Це стало логічним результатом його трирічного перебування в

докторантурі Інституту історії України НАН України. Автор обґрунтовано увів до наукового обігу поняття наукових спеціалізацій «поділлєзнавство», «волинознавство». Більше третини поданих дослідників подільської землі в довіднику були вперше оприлюднені, науково реабілітовані, як жертви сталінізму, або повернені із забуття, чим була відновлена історична справедливість [21, с.31]. У 1995 р. побачила світ його головна монографія «Становлення і розвиток історичного краєзнавства Правобережної України XIX – на початку XX ст.», а наступного року відбувся успішний захист ним докторської дисертації на дану тему в спеціалізованій вченій раді Інституту історії України НАН України (науковий консультант – академік П.Т. Тронько) [24, с.6]. Це був перший захист в Україні докторської дисертації з проблем історичного краєзнавства, який відкрив шлях у цьому напрямі для інших науковців. Дані події ознаменували, що кафедра стає центром української славістики, зокрема, полоністики, Баженов з 1997 р. став членом-кореспондентом Міжнародної слов'янської академії наук [14, с.83]. У подальшому він вивчав життя і науково-літературну творчість учених, краєзнавців Поділля і Волині Я. Потоцького, О. Пшездецького, К. Пуласького, І. Винокура, М. Костриці, В. Баженова [58, с.12].

Л.Баженов також очолив створений 1995 р. Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України. Даний науковий осередок проводив масштабну роботу з організації та реалізації краєзнавчих досліджень з основним акцентом на історію краю XIX – початку XXI ст. Виконуючи у 1981-1997 рр. обов'язки голови Кам'янець-Подільського обласного відділу Українського географічного товариства, а сьогодні – голови Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Л.Баженов брав участь в організації та роботі чисельних міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференцій. Звернення ряду географічних форумів, ініційованих ним, увінчалися створенням Національного природного парку «Подільські Товтри». Його пропозиції про премії імені Ю.Й. Сіцинського, П.М. Бучинського, М.Г. Смотрицького, В.І. Заремби, К.В. Широцького, М.П. Годованця для відзначення заслуг сучасних дослідників, митців 1993 року були підтримані Хмельницькою облдержадміністрацією [24, с.6–7].

1994 р. виходить з друку монографія В.Газіна «Економіка і зовнішня політика Ваймарської республіки (1925-1933 рр.)» [61, с.17]. Вона заповнила існуючу лакуну у вітчизняній германістиці щодо вивчення економічних процесів, що відбувалися у Німеччині упродовж цього часу й впливу на них зовнішньополітичного чинника.

Автор окреслив також чинники, що сприяли утвердженню фашизму, довів, що східна політика Ваймарської республіки «спрямовувалася на відновлення кордонів Німеччини до 1914 р. на Сході, включення до її складу територій сусідніх держав, населених німцями, а в подальшій перспективі передбачалася анексія всього східно-центральноєвропейського простору». Дослідник з'ясував, що реваншистські плани урядових кіл держави знайшли обґрунтування в доктринах «Велико-Німеччини» і «Серединної Європи» та їх модифікаціях, які поширювалися не тільки серед населення Ваймарської республіки, але й у середовищах німецьких меншин Центральної й Південно-Східної Європи. Пропагуючи «ідею єдиного німецького народу», її владні кола використовували останні у ролі заручника політики «мирної ревізії» і «п'ятої колонії» для розпалювання міжнаціональної ворожнечі, як привід для втручання у внутрішні справи сусідніх країн з метою наступної ліквідації їх незалежності» [62, с.15].

Наприкінці 1980-90-х рр. вийшла низка праць А.Опрі з історії християнської, римо-католицької та греко-католицької церкви в Україні. Помітної подією стала публікація 1997 р. науково-популярної брошури «Католицька церква на Поділлі» на основі архівних матеріалів з фонду Подільської римо-католицької консисторії, де він був одним із співавторів [13, с.334].

Справжнім святом наукового життя факультету став випуск перших томів (1995-1996 рр.) «Наукових праць історичного факультету Кам'янець-Подільського педагогічного університету» [70, с.9] (саме так офіційно став називатися наш виш з 1997 р.). М.Кукуруджак виконував обов'язки відповідального редактора цих випусків. Завідувач кафедри сприяв також виходу у світ двох томів збірника праць «ACADEMIA на пошану Л. Коваленка» (1997 р.) [69, с. 257].

Працівники кафедри активно працювали на поприщі навчально-методичної роботи. У 1993 р. видається курс лекцій М.Кукуруджак «Історіографія історії Західної Європи та Америки нового часу». У цьому ж році він розробив навчально-методичну розробку «Курсові роботи: методичні рекомендації для студентів історичного факультету» (співавтор – А.Гуменюк) [69, с. 256].

Проголошення незалежності України стало поштовхом до переосмислення не лише вітчизняної, але й всесвітньої історії. В.Газін згадував, з якою цікавістю у 1992-1993 рр. вчителі Тернопільщини, яким він проводив семінари, сприймали невідомий їм досі матеріал з новітньої історії Європи та Америки [63, с.64]. Відтак, він першим

взявся за витворення власне українського формату навчального посібника з новітньої історії країн Європи та Америки 1945-1994 рр. Він побачив світ 1995 р. Написаний не на основі еkleктичного «вінегрету» з окремих, спеціально відібраних шматочків з історичних російських, польських й інших підручників і посібників (як це нерідко трапляється), а на цілісній власній концепції розуміння тенденцій як світового розвитку в цілому, так й окремих регіонів і провідних країн ХХ ст.

Підбадьорений позитивним сприйняттям свого «дітища» науковою, викладацькою та студентською громадськістю В.Газін розпочав у співавторстві з С.А. Копиловим підготовку посібника «Новітня історія країн Європи та Америки (1918-1945 рр.)», який побачив світ у 1997 р. Як згадує тодішній декан О. Завальнюк до деканату телефонували з різних університетів й просили задовольнити хоч на мінімальному рівні попит на цю книгу [20, с.44]. У 2000 р. автори видали перероблений й доповнений варіант посібника «Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2000 рр.)». В подальшому обидва посібники отримали статус підручників й неодноразово перевидавалися на початку ХХІ ст. [62, с.19]. У результаті 1997 р. С.А. Копилов отримав відзнаку «Відмінник освіти України» [72, с.370], а з 2002 р. переведений на посаду професора кафедри. В.П. Газін 2004 р. отримав атестат професора.

Слід наголосити, що вказані здобутки здійснювалися в умовах глибокої економічної і психологічної депресії українського суспільства. Ейфорія від факту політичної незалежності України швидко минула. Нові керманічі держави залишили освіту й науку, як й інші державні сфери, напризволяще у хаосі становлення ринку на стадії «хижацького накопичення капіталів». Працівник кафедри і на той час ректор вишу А.Копилов згадував: «Люди знемагають від грабїжницьких цїн, від нестачі ліків, від виснажливого стояння в довжелезних чергах, мимо яких прошмигують на іномарках самовдоволені ринкові діячі» [30, с.1; 71, с.23].

Матеріальна скрута (зарплатню держава затримувала місяцями й часто їх «заморожувала») обмежувала можливості публікації. Освітянам доводилося виконувати роль «прохачів» задля друку досліджень. Так, другий том «Наукових праць історичного факультету» з'явився завдяки благодійності голови колективного сільськогосподарського підприємства с. Думанів Т.В. Ліщука. Монографія В.Газіна була опублікована завдяки допомозі та зв'язкам А.О. Копилова, якому вдалося знайти спонсора (ним став директор Кам'янець-Подільського консервного заводу А.М. Яхїєв) [6, с.32].

Тим не менше, упродовж 1990-х рр. суттєво зріс науковий і фаховий рівень кадрового складу працівників кафедри. У 1998 р. на ній працювали 5 професорів (М.Кукурудзяк, А.Копилов, Л.Баженов, В.Газін, В.Степанков) та 3 доценти (І.Опря, С.Копилов, А.Гуменюк) та старший лаборант О.Жмурко [39, с.75], і за цими показниками кафедра вийшла на одне з перших місць серед кафедр історичного профілю в Україні. При кафедрі діяло 2 наукових гуртки та 3 проблемних групи. Щорічно виконувалося до 20 дипломних робіт.

У 1991-1997 рр. членами кафедри підготовлено й опубліковано 12 монографій, 5 навчальних посібників і підручників та близько 200 наукових статей, матеріалів і повідомлень [68, с.437]. За сприяння М.Кукурудзяка з осені 1992 р. при кафедрі відкрито аспірантуру і в 1997 р. під його керівництвом захистив кандидатську дисертацію її перший випускник В.В. Малий [69, с.257]. Упродовж 1998-1999 р. керував роботою ще трьох аспірантів, в т.ч. дослідженням диспетчера кафедри Жмурко.

У червні 1999 р. у розвитку кафедри розпочався новий етап. Вакантну посаду завідувача кафедри, після передчасної смерті Кукурудзяка, зайняв Степанков. Новий завідувач став втілювати відкритий стиль керівництва й разом з тим демонстрував вимогливість, у першу чергу як до себе, так і до інших членів кафедри щодо сумлінного виконання своїх посадових обов'язків. Показово, що всю посадову надбавку до заробітної платні В.Степанков передавав у громадський фонд матеріального розвитку кафедри [31, с.184]. В цілому, завкафедри в основу свого стратегічного курсу, як керівника, поклав примноження існуючих славних традицій колективу.

У даному періоді проявилися позитивні тенденції до виходу з кризи української економіки, що також вплинуло на загальний розвиток кафедри. З іншого боку, починають окреслюватися негативні тенденції зменшення конкурсу абітурієнтів. Серед їх причин насамперед незavidне становище вчителя в українському суспільстві, що призвело до різкого падіння престижності професії педагога в очах молоді, особливо обдарованої. Відтак, переважна більшість відмінників навчання прагнула вступати у виші, що давали престижну професію (юридичні, медичні, економічні). Крім того, поява значної кількості приватних ВНЗ у містах Хмельницької та сусідніх областей, які готували фахівців престижних професій. У зв'язку з такою ситуацією на рубежі помітно зросла роль профорієнтаційної роботи, в якій колектив кафедри брав активну участь. Свідченням цього стали творчі контакти з приватним ліцеєм «Антей», ліцеєм № 18, усіма

школами м. Кам'янця-Подільського, обласними спеціалізованими ліцеями м. Хмельницького та Славути [57, арк.5–6].

За ініціативи завкафедри на рубежі XX-XXI ст. здійснюється третій етап кадрового поповнення. У зв'язку з тим, що кафедра стала забезпечувати викладання дисципліни методики викладання історії в школі, її колектив поповнився досвідченим педагогом Володимиром Дубінським. Окрім даного основного курсу, йому було доручено вести семінарські заняття курсу «Новітня історія країн Азії та Африки» й організацію проведення педагогічних практик [57, арк.3]. Упродовж 2000-2005 рр. він навчався в аспірантурі й обрав тему дисертаційного дослідження проблему обговорення аграрного питання у громадській думці Наддніпрянщині наприкінці XIX – на початку XX ст. Науковим керівником дослідження став О.М. Федьков [18, с.168–169].

Для завершення написання докторської дисертації С.Копиловим кафедра домоглася переведення його з вересня 2001 р. на посаду старшого наукового співробітника. З метою зменшення для нього навчального навантаження було взято на роботу за сумісництвом (на 0,5 ставки) на посаду асистента Ігоря Опрю [57, арк.21]. Йому було доручено проводити семінарські заняття курсів «Нова історія Європи та Америки. Частина II», «Нова історія Азії та Африки». Вступивши до аспірантури, він під керівництвом В.Степанкова досліджував діяльність пізнопротестантських громад Правобережжя на початку XX ст. У вересні 2006 р. І.А. Опря в Інституті історії НАНУ захистив кандидатську дисертацію «Становище та діяльність пізнопротестантських громад Правобережної України (1900 – 1917 рр.)» [46, арк.21].

На рубежі XX-XXI ст. окреслилася позитивна тенденція до визнання наукових здобутків членів колективу кафедри, зростання авторитету серед наукової громадськості України та за її межами, зміцнення зв'язків з іншими науковими інституціями, включаючи зарубіжні. Так, В.Степанков працював в архівах і відділах рукописів наукових бібліотек Польщі упродовж відряджень до Варшави 2003, 2004 рр. і Кракова у 2001 р. Вони стали можливими завдяки стипендіям Центру дослідження історії України ім. П. Яцика при Альбертському університеті в Канаді та Меморіального фонду ім. Н. Печенюка. Встановлено наукові відносини з Інститутом українських студій Альбертського університету (Канада) та Краківською Педагогічною академією (Польща). Спільно з істориками згаданої академії опубліковано фундаментальні наукові збірники статей «Кам'янець-Подільський», в яких були вміщені матеріали Л.Баженова та В.Степанкова.

Враховуючи вагомий доробок у розвиток історичної науки в 1999 р. Українська академія історичних наук обрала своїми дійсними членами В.Степанкова, Л.Баженова, А.Копилова. У травні 2000 р. викладачі кафедри вступили до Українського історичного товариства, започаткувавши функціонування його Подільського осередку. З 1999 р. В.Степанков розпочав роботу у редакційній колегії часопису «Український історик» (США, Канада). Впродовж 1999-2001 рр. він також працював членом Експертної ради з історичних наук ВАКУ України; став членом Наукової ради часопису «Український історичний журнал», редколегії наукового збірника «Україна в Центрально-Східній Європі» (Київ). Підтримувалися тісні наукові зв'язки з науковими товариствами і центром у м. Чернівцях, Житомирі (Товариство дослідження Волині), Луцьку, Рівному (Волинське краєзнавче товариство), Рівному (Волинське краєзнавче товариство), Вінниці (Краєзнавче товариство) тощо.

Помітною подією в житті кафедри стала участь В.Степанкова у масштабному проєкті «Україна крізь віки» й підготовку 7-ого тому даної серії – «Українська національна революція XVII ст. (1648-1676)» (1999 р.). В.Степанкову 2001 р. за участь у ньому Указом Президента України було присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки [23, с.17].

Крім того, В.Степанков та В.Смолій взяли участь у проєктах Інституту історії України НАН України щодо створення фундаментального колективного дослідження «Історія української культури» (2003 р.), «Нариси з історії дипломатії України» (2001), «Історія українського козацтва» (2006 р.) [15, с.20]. В індивідуальному авторстві В.Степанкова виписані історичні портрети козацьких лідерів Б. Хмельницького, Станіслава-Михайла Кричевського, Івана Виговського, Павла Тетері у серії «Історія України в особах» (2000 р.).

У 1999 р. опубліковано друге, перероблене і доповнене, видання монографії Газіна «Східна політика Ваймарської республіки в 1919-1933 рр.: східноєвропейські аспекти». Великим успіхом колективу став захист ним влітку 2001 р. докторської дисертації на вказану тему в спеціалізованій раді Чернівецького університету. Коли під час захисту дисертант сміливо порівняв з цією імперською політикою Німеччини зовнішньополітичну діяльність Росії стосовно України й інших бувших радянських країн, то окремі поважні науковці, не приховуючи свого невдоволення, менторським тоном «поправляли» його, мовляв, такі порівняння є недоречними, бо «братня» Росія ніколи не вдається до агресивних дій супроти «братньої» України. Плин історії сповна спростував ці міфічні совкові ілюзії русофілів, а український народ

заплатив за них життям тисяч своїх краших синів і доньок [62, с.16]. У 2004 р. В.Газін стає дипломованим професором.

У лютому 2001 р. в Києві, на міжнародній науково-практичній конференції «Соціал-демократична ідея в українському та європейському політичному просторі» виступив А.Копилов з доповіддю «Болгарська соціал-демократія у період народно-демократичного ладу (вересень 1944 – серпень 1948 рр.)», а вже станом на 2006 р. він написав рукопис монографії «Політичні процеси у Болгарії» (450 с.) [67, с.18–19]. 2003 року А.Копилов у співавторстві з О.Завальнюком підготував розділ колективної монографії «Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення» [60, с.38]. У 2003 та 2005 рр. опублікував в Українському історичному журналі в співавторстві з А.Заводовським статтю про вплив визвольної боротьби балканських слов'ян на трансформацію слов'янської ідеї в суспільно-політичній думці України другої половини XIX ст. [74, с.35]. Торкнувся також проблем і прорахунків зовнішньополітичного курсу голови Директорії С. Петлюри [11, с.56]. За вагомий внесок у розвиток історичної науки та підготовку педагогічних кадрів А.Копилов був нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, «Знак пошани», медалями А.С. Макаренка, К.Д. Ушинського, йому присвоєне почесне звання «Заслужений працівник освіти України». У 2000 р. отримав медаль «За заслуги в освіті» [38, с.213]. 2001 р. став членом-кореспондентом Міжнародної Кадрової Академії, та кавалером ордена «Святий Дмитро Солунський IV ступеня» [38, с.216-217].

Активну дослідницьку діяльність розгорнув Центр дослідження Поділля на чолі з Л.Баженовим. У 2001 р. він став повноцінною науково-дослідницькою установою. Зусиллями членів колективу організовано понад 50 конференцій поділлєзнавчого характеру. Сам фундатор центру став автором окремих видань: «Василь Баженов: сторінки життя й творчості» (Хмельницький, 2001 р.), «Справа його життя. М.Ю. Костриця» (Житомир, 2002 р.), «Вчений європейського рівня: І.С. Винокур» (Житомир, 2005 р.), дослідження «Alma Mater подільського краєзнавства (місто Кам'янець-Подільський – осередок історичної регіоналістики XIX – початку XXI ст.)» (Кам'янець-Подільський, 2005 р.). У 2005 р. Центр дослідження Поділля видав перший том студій Центру, який вмістив 32 статті 37 авторів [58, с.16]. За вагомий внесок у розвиток подільської регіоналістики Баженов у 2001 р. був нагороджений Почесною грамотою Міністерства освіти й науки України, а в 2003 р. йому присвоюється почесне звання заслуженого працівника освіти України. Крім того, він став лауреатом

почесних грамот та нагороджений нагрудним знаком «Відмінник освіти України», відзнакою «За вагомий внесок у розвиток освіти та науки в Кам'янець-Подільському державному університеті», медалі «Ветеран праці Кам'янець-Подільського державного університету», лауреат премій ім. Ю. Сіцинського та Д. Яворницького [24, с.7, 10–11].

З другої половини 1990-х рр. плідно працював над докторською дисертацією С.Копилов. Він опрацював фонди архівів і рукописних відділів наукових бібліотек Києва, Кракова, Санкт-Петербурга і Москви, у 2000–2002 рр. опублікував майже півтора десятка статей з теми [20, с.45]. В результаті у 2005 р. вийшла друком його монографія «Проблеми історії слов'янських народів в історичній думці України (остання третина XVII – початок XX ст.)» [66, с.14]. В ній з'ясовуються закономірності зародження та розвитку українських досліджень минулого слов'янських народів. Приділяється велика увага висвітленню гносеологічних та соціокультурних функцій і історичних знань, аналізу творчого доробку видатних істориків-славістів України періоду національного відродження. У наступному році в спеціалізованій вченій раді Інституту історії України НАНУ захистив докторську дисертацію за спеціальністю «07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» [20, с.50]. Незабаром С.Копилов отримав атестат професора, став членом українського історичного товариства (США, Україна). Відтак кількість докторів наук, професорів на кафедрі зросла до чотирьох осіб штатних працівників й вона таким чином впевнено підтвердила свій статус випускової.

Успішно функціонувала при кафедрі аспірантура за спеціальністю «Історія України». У 1998–2001 рр. захистили кандидатські дисертації С.Кармалюк, В.Несторенко (керівник – М.Кукурудзяк), В.Газін, Н.Савчук (керівник – В.Степанков). Збільшилася кількість аспірантів, котрими керували викладачі кафедри. У 2001 р. професор Л.Баженов керував роботою 3 аспірантів (О.Баблонюк, Е.Зваричук, А.Михайлик), В.Степанков – 2 аспірантами (О.Жмурко, І.Опря), С.Копилов – 1 аспіранта (О.Сидорчук) [57, арк.22].

Належна увага приділялася створенню сприятливих умов для підвищення кваліфікації. Зокрема, В.Степанков та С.Копилов у проходили стажування у Краківській педагогічній академії [57, арк.21]. На початку XXI ст. здійснили закордонні відрядження В.Степанков, С.Копилов, А.Опря, І.Опря, О.Жмурко. Таким чином, до наукової роботи були залучені всі члени колективу, в тому числі диспетчер кафедри О.Жмурко обрала темою дисертаційного дослідження

«Сільськогосподарський ринок Поділля в пореформений період (1861-1914 рр.)» [44, арк.3].

Потужний науковий потенціал кафедри дозволяв залучати до дослідницької діяльності кращих студентів. В її структурі працювало 2 гуртки (Проблеми історії стародавнього світу керівник на чолі з Л.Баженовим; Основні проблеми середньовіччя під керівництвом А.Опрі) та 4 проблемних групи: з нової історії країн Європи і Америки (С.Копилов, А.Гуменюк), історії Української революції XVII ст. (В.Степанков), актуальних питань сучасної міжнародної політики (В.Газін) та історії країн Європи і Америки 20-30-х рр XX ст. (А.Копилов). В середньому науковою роботою було охоплено 70-79 студентів. Традиційно, саме члени гуртків і проблемних груп готували й захищали дипломні роботи. Далі поступали до магістратури й аспірантури. Таким чином утверджується ефективно діючий ланцюжок: робота над темою у гуртку чи проблемній групі – курсова робота – дипломна робота – магістерська робота – дисертація [57, арк.32]. Кращі гуртківці брали участь у наукових всеукраїнських та регіональних конференціях, конкурсах де їхні доповіді отримували високу оцінку.

На початку XXI ст. кафедра приділяла посилену увагу навчально-методичній роботі. З 2000 р. за пропозицією В.Дубінського на кафедрі запроваджено проведення спецкурсів і спецсеминарів, до проведення яких залучено кращих вчителів області – С.Ганабу, В.Машталір, Т.Шевченко. Вони проводили спецкурси «Технології уроку історії», «Педагогічний малюнок на уроках історії», «Нестандартний урок історії», «Організація групової творчої справи при викладанні історії», «Викладання історії в зарубіжній школі». А.Ф. Ковальчук з 2003 р. вів спецкурс «Виготовлення наочних посібників з історії» [57, арк.40]. Особисто В.Дубінський підготував спецкурси «Сучасні педагогічні технології при викладанні історії» й «Технології викладання історії у старшій школі» [18, с.167]. До навчальних планів підготовки магістра введено навчальну дисципліну «Методика викладання історичних дисциплін у вищих навчальних закладах» [31, с.185].

Кафедра мала у своєму розпорядженні кабінет методики викладання історії з комп'ютерами, телевізорами, кіно- та діапроекторами, відеомагнітофоном. Дякуючи зусиллям В.Дубінського зібрано колекцію із 16 відеофільмів кращих уроків провідних вчителів історії Хмельницької області й України. У відеофонді зберігаються відеофільми з ряду тем історії стародавнього світу, історії зарубіжної культури, нової історії країн Європи та Америки, новітньої історії країн Азії та Африки [57, арк.17]. В окремому кабінеті створена

унікальна та єдина в своєму роді в Україні колекція наочних посібників з історії. З 2000 р. почалося формування електронної бібліотеки навчально-методичних матеріалів з дисциплін кафедри [57, арк.16].

2003 р. В.Дубінський ініціював проведення науково-практичної конференції «Актуальні проблеми трансформації соціогуманітарної освіти» й круглого столу «Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога» [64, с.150]. 2002 р. він став переможцем конкурсу «Викладач року» на історичному факультеті, а в 2006 р. виграв загальноуніверситетський конкурс «Молодий викладач року».

Черговим досягненням кафедри стала підготовка В.Степанковим та В.Смолієм підручника з історії України для 7-ого класу, який неодноразово доповнювався і перевидавався (2000, 2007, 2011, 2016 рр.) й отримав схвальні відгуки педагогів. На третій міжнародній книжковій виставці-ярмарку «Книжковий сад – 2001», він відзначений дипломом у номінації «Кращий підручник» [23, с.17]. 2016 року участь у підготовці чергового видання взяв доцент В.Дубінський, який розробив позатекстовий компонент даного підручника [56, арк.17].

Незважаючи на позитивні зрушення у забезпеченні навчального процесу новою літературою, у цей час залишалася нагальною проблема браку україномовних навчальних видань. Тому у 2005-2006 р. закуплено 70 підручників А.Козицького «Новітня історія Азії та Африки» (Львів, 2005), зроблено замовлення на підручник з «Історії Риму» та «Історії середніх віків» [45, арк.4]. Здійснювалося перевидання допрацьованих та оновлених підручників В.Газіна та С.Копилова «Новітня історія Європи та Америки 1918-1945» (2003 р.) та «Новітня історія Європи та Америки 1945 р. – на початку ХХІ ст. (2004 р.). 2001 р. підготовлено до друку навчальний посібник із зарубіжної історіографії покійного М.Кукурудзяка [57, арк.14]. Тоді ж А.Опря підготував методичні вказівки до семінарських занять з історії середніх віків (опубліковані у вигляді брошури наприкінці 2002 р. [13, с.336]), Л.Баженовим оновлено методичні вказівки до семінарських занять з історії стародавнього світу. 2005 р. виданий навчально-методичний посібник В.Дубінського «Методика викладання історії в школі» [18, с.167]. 2002 р. В.Степанков підготував методичні поради для студентів до написання дипломних робіт.

З 2002-2003 навчального року на факультеті запрацював новий навчальний план багатоступеневої освіти, який передбачав підготовку фахівців трьох кваліфікаційних рівнів – «бакалавр», «спеціаліст», «магістр». У зв'язку з інтенсифікацією навчальної діяльності кафедри

розгортається четверта хвиля кадрового поповнення її складу. Рішення завкафедри, підтримане деканатом та ректоратом вишу, впливало із навчальних успіхів студентів І.Боровця та О.Юги. На Всеукраїнській студентській олімпіаді у Переяслав-Хмельницькому І.Боровець вперше виборов призове IV місце в номінації «Всесвітня історія» з 57 учасників та VI місце в рубриці «Методика викладання історії» із 49 учасників. Відповідно О.Юга виборов IX та XI місця [44, арк. 12].

Як наслідок, Олександр Юга був рекомендований до зарахування аспірантури денної форми навчання та розпочав з вересня 2004 р. трудову діяльність на кафедрі. Йому було доручено проводити семінарські заняття курсів «Нова історія Європи та Америки», «Новітня історія Європи та Америки (частина II)». Під керівництвом В.Степанкова розпочав дослідження проблеми ставлення еліти Речі Посполитої до національно-визвольної боротьби козацької України в 1648-1659 рр. І.Боровець отримав направлення в цільову аспірантуру відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії України НАНУ, де упродовж 2004-2007 рр. під керівництвом заввідділу С.Віднянського працював над дослідженням державотворчих процесів у Словаччині в 1939-1945 рр., здійснив наукові відрядження до Російської Федерації (2005 р.) та Словацької Республіки (2007 р.).

Під час Помаранчевої революції у листопаді-грудні 2004 р. викладацький склад був у самому вирі революційних подій у Кам'янці-Подільському. Завідувач кафедри В.С. Степанков був одним з головних натхненників протестного запалу викладачів, студентства та населення міста загалом, 22 листопада відкрив мітинг на Майдані Незалежності. За спогадами В.Газіна, «зі всіх, хто виходив на імпровізовану трибуну, я, і на моє переконання, більшість присутніх вірили саме йому, прислухалися саме до його слів... тоді серцем Кам'янецького майдану був Валерій Степанович» [9, с.225]. Він був одним з «польових командирів» табору протесту, членом страйкового комітету та комітету національного порятунку, ініціатором рішення вченої ради університету від 26 листопада 2004 р. про підтримку колективом вишу революційних подій, публікував свої міркування на сторінках місцевої й центральної преси [40, с.211–213]. І.Боровець, який в ті дні щойно прибув до Києва у якості цільового аспіранта й також взяв участь у «помаранчевих» протестах в столиці, з гордістю перед співмешканцями академічного гуртожитку стежив за повідомленнями «П'ятого каналу», у яких Кам'янець-Подільський фігурував одним з перших міст, які долучилися до Майдану.

На початку 2005 року почалися гоніння на тих, хто так чи інакше був пов'язаний із передвиборчою кампанією кандидата у Президенти України В.Ф. Януковича. У цей круговорот було втягнуто і ректора професора О.Завальнюка, який, лише керуючись інтересами навчального закладу, змушений був, жертвуючи власним здоров'ям, працювати у штабі пропрезидентського кандидата. Першим на захист ректора виступив знову В.Степанков. За його пропозицією 18 лютого 2005 р. трудовий колектив історичного факультету засудив дані звинувачення. По слідах цієї історії у газеті «День» опублікував сміливу статтю «Примара «хунвейбінізму» – загроза демократії. Відкритий лист учасника революції Президенту України» [29, с.241].

Проявивши неабиякий організаторський і адміністративний талант у ролі завкафедри, В.Степанков все ж не раз говорив, що кафедральна робота урізує його науковий час, не дає можливості реалізувати власні творчі задуми щодо написання нових наукових статей та монографій [10, с.182; 31, с.187]. Тому в серпні 2006 р. подав заяву про залишення посади за власним бажанням. Це був перший і останній подібний випадок у сучасній історії нашого вишу. Втім, ніяких суттєвих змін у напрямках поступу кафедри не сталося, адже новим завідувачем став з вересня 2006 р. С.Копилов, який сформувався як науковець, викладач та менеджер в позитивній атмосфері кафедрального колективу й продовжив та розвинув справу свого попередника, в тому числі й в кадрових питаннях.

Доказом цього є те, що в запланованому порядку з листопада 2007 р. на кафедрі розпочав працювати І.Боровець. Йому було доручено вести семінари курсу «Новітня історія Європи та Америки. Частина І». 2009 р. в Інституті історії захистив кандидатську дисертацію «Історичні умови та національні особливості словацького державотворення у 1939-1945 рр.».

У 2008 р., у зв'язку з вакансією після смерті у грудні 2007 р. ветерана й флагамена кафедрального життя А.Копилова, колектив поповнився випускником магістратури Володимиром Верстюком. Будучи студентом V-ого курсу, він на Всеукраїнській студентській олімпіаді з історії посів 5 місце серед її учасників (перше місце не присуджувалося) [46, арк.12]. Молодий викладач став вести семінари з «Історіографії всесвітньої історії» та «Нової історії Азії та Африки». В.Верстюк одразу ж вступив до аспірантури та під керівництвом В.Степанкова розпочав розробку складної й маловивченої історіографічної проблеми аналізу й оцінки гетьманату Б.Хмельницького в історичній рецепції М.Костомарова.

З 2010 р. членом кафедрального колективу став дослідник історії Центрально-Східної Європи доби Ранняго та Класичного Середньовіччя доктор історичних наук Олександр Головка. Він став вести спецкурс «Галицько-Волинської держави в історії країн Центрально-Східної Європи», а з вересня 2015 р. забезпечує викладання лекційного блоку курсу «Історія Середніх віків. Частина І». О.Головка розгорнув енергійну активність на поприщі участі в науково-дослідницькій роботі. Регулярно дописує до факультетських збірників статей, завдяки зв'язкам у науковому світі залучає до їх авторських колективів знаних як українських, так і зарубіжних вчених-медієвістів. Став членом університетської спеціалізованої вченої ради та керує дослідженням аспіранта С.Омарова, присвяченого впливу монгольського фактору на суспільно-політичне життя середньовічної Центрально-Східної Європи.

2011 р. ознаменувався ще одним кадровим поповненням. На кафедрі розпочав працювати Андрій Теліга. Під час студентського навчання цікавився історіографією ордену тамплієрів. 2010 р. на Всеукраїнській олімпіаді з історії у Харківському педагогічному інституті імені Г.Сковороди отримав диплом, а в магістратурі виконував роботу «Історична наука в Кам'янець-Подільському університеті: напрями і результати досліджень» [51, арк.11]. А.Теліга став вести семінари з «Новітньої історії Азії та Африки» й «Методики викладання історії». Він вступив до заочної аспірантури й за рекомендацією керівника С.Копилова розпочав розробку історіографічної теми про дослідницькі здобутки викладачів історії у Кам'янець-Подільському державному університеті 1918-1919 рр. та в період функціонування на його базі Інституту народної освіти, Інституту соціального виховання, педагогічного інституту, вчительського інституту в 20-30-х рр. ХХ ст.

У даний час кафедра зберігала високу активність у наукових дослідженнях. 2008 р. С.Копилов видав у співавторстві з А.Задорожнюком брошуру «Казанський собор у Кам'янці-Подільському», а з В.Газнім «Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: історичний нарис» [66, с.12]. 2010 р. підготував розділ «Розвиток історичної науки на Хмельниччині у 1920-х – на початку 2000-х рр.» у колективній монографії про вищу педагогічну освіту та науку на Хмельниччині» [52, арк.2]. 2011-2012 рр. вийшли друком археографічні видання С.Копилова у співавторстві з А.Задорожнюком «Опис Подільської губернії кінця ХVIII – початку ХІХ ст.», «Опис Подільської губернії 1830 року» [66, с.16].

Викладачі кафедри С.Копилов, В.Степанков, аспірант кафедри І.Дробна брали участь у виконанні держбюджетної теми «Проблеми історії Поділля середини XVII–почату XX ст.: Джерелознавчий та історіографічний аспекти». Проводилася робота по виявленню джерел з історії Поділля і Кам'янець-Подільського в ЦДІАУ в м. Києві, відділі рукописів Російської національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург), редагуванню тексту і підготовці до друку монографії покійного М.Петрова «Кам'янець-Подільський у XV–XVII ст.: проблеми соціально-економічного, етнічного, демографічного й історико-топографічного розвитку» (18 др. арк.) [52, арк.5].

2008 р. В.Степанков в індивідуальному авторстві опублікував монографію «Розвідка і контррозвідка Богдана Великого (1648-1657 рр.)», а наступного року вийшло чергове монографічне дослідження тандему В.Смолій – В. Степанков «Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.)». Автори розглядали її у контексті європейського революційного руху раннього нового часу. Низка їхніх висновків збагатила українську історичну науку.

В.Степанков та В.Смолій також підготували солідні розділи в узагальнюючих працях «Історія українського селянства. Нариси» (2006), «Політична система для України: Історичний досвід і виклики сучасності» (2008), «Економічна історія України» (2011) тощо [25, с.397–398]. У 2011 р. вони опублікували чергову монографію про життя і діяльність останнього гетьмана періоду Національної революції – Петра Дорошенка. У праці, із залученням ґрунтовної джерельної бази, відтворено історичний портрет одного із найбільш харизматичних політичних лідерів козацької України середини – другої половини XVII ст. Його життєвий шлях і діяльність висвітлюються на широкому тлі міжнародних відносин у центрально-східному регіоні Європи з урахуванням сукупності внутрішніх чинників, а також тих складних геополітичних реалій, у яких опинилася Українська держава після смерті Богдана Хмельницького. Книга отримала схвальні відгуки наукової аудиторії і в 2013 р. виходить друге її видання. 2014 р. виходять ще дві наукові книги творчого тандему: «Український політичний проект XVII ст.: становлення національного інституту влади» та «Інститут влади в політичній системі України (середина – друга половина XVII ст.)» [12, с.20].

2009 р. побачила світ видана фундаментальна монографія В.Газіна «Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика», яка стала першою у вітчизняній історіографії науковою працею, у якій розкривається узагальнений, але водночас цілісний і

взаємообумовлений образ сучасного світу у плетиві визначальних тенденцій політичного, соціального, економічного розвитку. Цілковитим «ноу-хау» бачиться підхід у визначенні «українського фактору» у міжнародних відносинах як важливого чинника формування нового світопорядку (у книзі присутній окремих (десятий) розділ «Україна і світ», крім того, українські сюжети вдало вписані у загальну канву роздумів у інших частинах монографії). Це свідчило про високий рівень громадянської позиції та національної самосвідомості автора, який таким чином подає вельми позитивний приклад рішучого розриву із синдромом меншовартості у визначенні ролі України в сучасному світі [3, с.252]. Автор зробив успішну спробу окреслити параметри зародження і перспективи розвитку «нового світового порядку» в системі міжнародних відносин. На його переконання, точкою відліку цього процесу стали події 11 вересня 2001 р. у США.

Л.Баженов продовжує організовувати розвиток подільської регіоналістики. 2009 р. виходить його (у співавторстві з В.Логвіною) монографія «Володимир Січинський (1894-1962 рр.): життя, діяльність, творчість в ім'я України» [49, арк.5]. Пріоритетним джерелом у написанні монографії стала наукова спадщина В. Січинського, яка налічує до 800 назв монографій, книг, брошур, статей, нарисів, рецензій архітектурних проєктів, графічних робіт з історії, культури, науки, освіти України та української еміграції. Аналізуються етапи життєвого шляху, творчої, педагогічної, краєзнавчої діяльності вченого.

Краєзнавець в цей час активно працює над масштабним проєктом «Регіональна історія України в польській історіографії XIX – початку XX ст.» [52, арк.2]. Окрім членства в редакціях факультетських збірників, Л.Баженов є головним редактором науково-краєзнавчого збірника «Краєзнавець Хмельниччини», відповідальним редактор «Студій Центру мархоцькознавства» (з 2010 р.). Входить до редколегій наукових збірників «Хмельниччина. Дивокрай», «Краєзнавство» (Київ), «Питання історії України Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича», «Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології Чернівецького національного університету ім.Ю.Федьковича» (Чернівці), «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» [55, арк.7].

Школа Л.Баженова нараховує станом на 2011 р. 35 осіб, 7 з яких – доктори наук, професори, 19 – кандидатів наук, доцентів [14, с.83]. У Кам'янці-Подільському відбулися XII, XIII, XIV Подільські історико-

краєзнавчі конференції, успіх яких забезпечив у великій мірі особисто фундатор школи [14, с.85]. Баженов 11-13 жовтня 2007 р. брав участь у Першому Всеросійській з'їзді істориків-регіонознавців (м.Санкт-Петербург) [47, арк.11].

Великими здобутками в цей час позначається наукова діяльність А.Опрі. У 2006 р. видається його монографія «Роль поземельного банку у проведенні столипінської аграрної реформи в Україні». У ній досліджується комплекс питань, пов'язаний із створенням Селянського банку, його функціональним призначенням, особливостями діяльності в окремих регіонах. Вперше в історіографії зроблено успішну спробу показати значимість Банку як економічного інструменту реформування українського села. Відтак, на початку 2007 р. його обрано на посаду професора. 2008 р. він опублікував монографію «Православне духовенство в реформаційному та національно-визвольному русі України (1900-1917 рр.)». Як показав дослідник, криза офіційного православ'я на початку ХХ ст. полягала, зокрема в невідповідності існуючого церковного устрою національним традиціям народів, поневолених Російською імперією, у позбавленні церкви тодішньою державою можливості саморозвитку та в перетворенні її на структурну складову застарілої політичної системи. 2011 р. позначився для А.Опрі ще однією монографією «Єпархіальні з'їзди православного духовенства та мирян України в 1917 р.». Дослідник з'ясував, що в церкві визначилися три позиції щодо її статусу. Більшість єпархіальних форумів висловилися проти її автокефалії, ідею автокефалії підтримали лише Перший Подільський єпархіальний з'їзд (квітень 1917 р.) та Перший Полтавський єпархіальний з'їзд (травень 1917 р.). Представники третьої позиції виступили за самоуправління церкви в Україні, але зі збереженням духовної єдності з Російською православною церквою [22, с.303].

У 2010 р. вийшла друком монографія І.Опрі «Становище та діяльність пізньопротестантських громад Правобережної України (1900-1917 рр.)». У праці з'ясовано комплекс факторів, що котрі сприяли поширенню євангельських та есхатологічних віровчень у православному середовищі. Визначено риси внутрішнього устрою пізньопротестантських громад та проаналізовано їхню роль у поширенні протестантизму. Традиційно даний науковий результат ознаменувався для автора вченим званням доцента.

Новим напрямком історіографічних досліджень на кафедрі стало вивчення «творчої лабораторії» вчених. С.Копилов досліджує доробок істориків – колишніх працівників кафедри – П.Лаптіна, А.Копилова, Л.Коваленка. Випускники аспірантури В.Верстюк та С.Калуцький

(керівник – В.Степанков) вивчали відповідно історичні погляди М.Костомарова та В.Липинського на події національно-визвольної боротьби під проводом Б.Хмельницького середини XVII ст.

У 2009 р. при кафедрі створена лабораторія дидактики історії, очолена С.Копиловим. На її базі здійснено вже вісім випусків збірника «Проблеми дидактики історії». З 2010 р. також функціонує Центр дослідження історії країн Центральної та Східної Європи (керівник – В.Степанков), який упродовж 2010-2017 рр. видав шість випусків однойменного збірника з представленням у них різнопланових статей вітчизняних та зарубіжних дослідників.

18 грудня 2009 р. у стінах факультету відбулася епохальна історична подія його наукового життя. Першою дисертацією, яка виносилася на захист і відкривала роботу факультетської спеціалізованої вченої ради, стало дослідження В.Дубінського «Аграрне питання Наддніпрянської України в українській громадсько-політичній думці у 1890-1917 рр.». У 2012 р. опублікована монографія Дубінського (у співавторстві з О.Федковим) «Аграрне питання в політичних концепціях українських партій і громадських організацій Наддніпрянщини наприкінці XIX – на початку XX ст.». У ній здійснено комплексне дослідження розвитку громадсько-політичної думки з аграрного питання у Наддніпрянській Україні на політичному етапі національного відродження [18, с.169].

У 2012 р. також вийшла друком монографія І.Боровця «Словацька держава 1939-1945 рр.: історична генеза та особливості розвитку». У ній вперше у вітчизняній історіографії визначено історичні передумови утворення та розвиток Словацької держави, з'ясовано її роль і місце у системі міжнародних відносин, розкрито взаємини тогочасної влади і суспільства. Примірник книги потрапив до бібліотеки Стенфордського університету в США. Автор був переведений на посаду доцента та отримав медаль-відзнаку.

Звертає на себе увагу той факт, що викладачі поглиблювали міжнародний вимір діяльності кафедри. В.Степанков став співавтором у російськомовній, колективній монографії «История Украины» (Москва, 2008). С.А. Копилов опублікував статті (в т.ч. польською мовою [1]) у наукових збірниках Перемишля й Кракова, в яких розкрив погляд авторів українських історичних творів першої третини XVIII ст. на польсько-турецьку війну 1672-1676 рр. Він також взяв участь також у XIV з'їзді славистів, що відбувся в 2008 р. у Охридї (Республіка Македонія) [7], опублікував частину епістолярію М.С. Грушевського в науковому збірнику Забайкальського університету в Читі (Російська Федерація) [53, арк.5]. В.Дубінський є

активним учасником й організатором роботи всеукраїнської асоціації вчителів історії та суспільних дисциплін «Нова доба», що співпрацює з центром громадянської освіти (Варшава) та представництвом Європейської комісії в Україні [18, с.171]. І.Опря взяв участь в наукових конференціях в м. Іваново (Російська Федерація) та опублікував статті у збірниках за їх підсумками. І.Боровець видав статтю в збірнику Удмурдського університету (м. Іжевськ, Російська Федерація), а з 2016 р. є секретарем української частини Комісії істориків України і Словаччини. О.Юга за грантовою програмою польської сторони отримав можливість працювати в архівах Польщі, а також опублікував статтю у науковому збірнику Люблінського університету [81]. Дослідження В.Верстюка 2014 р. було видане у британському збірнику [4].

Характерною ознакою наукового життя кафедри стало розширення кількісного складу аспірантів. А. Михайлик, А.Трембіцький, Г.Кучеров під науковим керівництвом Л.Баженова захистили кандидатські дисертації. В.Степанков став консультантом докторської дисертації завідувача кафедри історії України М.Петрова та доцента Н.Стеньгач. В.Газін керував кандидатською роботою А.Олешук.

Під керівництвом С.Копилова кафедра без особливих труднощів з 2006 р. запроваджувала у навчальний процес Болонську систему кредитно-модульної організації навчання та оцінювання знань студентів. Важливу роль для адаптації студентів-першокурсників до нових умов відіграв підготовлений С.Копиловим, В.Дубінським та С.Вонсовичем посібник «На допомогу першокурснику», який неодноразово перевидавався [48, арк.5].

У зв'язку з цим активізувалася робота щодо підготовки підручників, посібників, методичних рекомендацій для самостійної роботи студентів та навчально-методичних видань. До цього процесу були залучені всі без винятку викладачі кафедри. У листопаді 2010 р. чергове видання підручника професорів В.Газіна та С.Копилова «Новітня історія країн Європи та Америки. 1918-1945» (Київ, 2008 р.) було представлено на XIII-ому Київському міжнародному книжковому ярмарку «Книжковий сад – 2010», де підводили підсумки всеукраїнського конкурсу видань для вищих навчальних закладів «Університетська книга». Підручник посів друге місце в номінації «Краще навчальне видання із соціально-гуманітарних наук» [20, с.49].

Осмилюючи вкрай складні і суперечливі процеси світової історії перших 15 років ХХІ ст. С.Копилов та В.Газін 2015 р. опублікували новий навчальний посібник «Новітня історія країн Європи та Америки

на початку ХХІ ст.», в якому намагалися не тільки відтворити системні зміни, що відбуваються нині у світовому політичному й економічному просторі, але й сформулювати власний концепт розуміння їхньої перспективи й наслідків [62, с.20]. Перу В.П. Газіна належать також опубліковані 2011 р. посібники «Історія міжнародних відносин ХХ ст.» (у співавторстві) й «Україна і світ» [54, арк.10].

У 2005-2006 р. вперше студенти IV та VI курсів виконували відповідно бакалаврські та магістерські роботи. Вчасно було розроблено їх тематику (студенти мали право вибору), призначено керівників. В.Степанков уклав методичні поради до бакалаврських (2005), магістерських (2005) робіт [31, с.185]. Існували побоювання чи зможуть студенти успішно справитися з дослідницькою роботою. Проте в цілому вони виявилися даремними. З головних недоліків найбільш типовим були проблеми з аналізом джерел і літератури [45, арк.15].

Викладачі підготували низку методичних рекомендацій для організації самостійної роботи студентів при підготовці до семінарів з курсів: «Українська держава у середині XVII століття: проблеми становлення, боротьби за незалежність і впливу геополітичного фактору (1648 – 1657 рр.)» (В.Степанков, 2007); «Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2003 рр.)» (В.Газін, 2004), «Новітня історія країн Європи і Америки (1918 – 1945 рр.)» (С.Копилов, 2006, 2014); Нова історія країн Західної Європи і Америки (1640–1870 рр.) (А.Гуменюк, 2011). І.Опря підготував подібне видання з навчальної дисципліни «Всесвітня історія» для студентів першого курсу спеціальності «Політологія» [46, арк.5].

В.Степанков, В.Дубінський та І.Опря, упродовж 2005-2009 рр. забезпечили навчально-методичними виданнями курси з середньовічної, нової та новітньої історії країн Азії та Африки. Підготовлені також наступні навчально-методичні посібники: «Християнська церква і сучасні політичні процеси» (А.Опря, 2007) [22, с.302]; «Історія країн Латинської Америки» (І.Опря, 2012), «Історія стародавньої Греції. Історія Стародавнього Риму» (Л.Баженов, О.Жмурко, 2013); «Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2012 рр.)» (В.Газін, О.Юга, 2013); «Зарубіжне архівознавство» (І.Боровець, 2015).

У зв'язку з підвищенням статусу вишу до класичного державного (2003) та національного (2008 р.) університету змінилася структура навчального процесу. Менше годин стало виділятися на педагогічні та методичні дисципліни, а тому було згорнуто викладання курсів даного напрямку. Натомість з'явилися академічні спецкурси, орієнтовані на

підготовку класичної спеціальності історика. В руслі даних тенденцій завкафедри особливу увагу став приділяти розвитку історіографії, джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін. З 2006 р. він залучив на роботу за сумісництвом досвідченого Людмилу Макарову, яка стала вести семінари з «Історіографії всесвітньої історії» та «Джерелознавство нової та новітньої історії Європи та Америки».

Спецкурс «Джерела національно-визвольної боротьби середини XVII ст.» у 2009-2016 рр. читав видатний історик, професор Юрій Мицик. У жовтні-грудні 2010 р. студентам V-ого курсу професор Центру українознавчих студій Університету м. Торонто (Канада) Степан Величенко викладав спецкурс «Актуальні проблеми модерної історії Центрально-Східної Європи» [52, арк.23]. Завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України професор Олександр Лисенко запропонував у вигляді спецкурсу розгляд актуальної на сучасному етапі проблеми усної історичної досліджень та формування та впливу історичної пам'яті на розвиток суспільства.

С.Копилов підготував перший в Україні навчально-методичний посібник «Джерелознавство нової та новітньої історії Європи та Америки» (2006, 2013). У навчальні плани кафедри додано новий спецкурс «Генеалогія», й 2005 р. професором А.Копиловим у співавторстві з О.Югою розроблено відповідний навчально-методичний посібник. Вельми затребуваним також стало видання С.Копиловим методичних рекомендацій до курсу історіографія всесвітньої історії 2009 р., які в 2012 р. у співавторстві з В.Верстюком були розширені до навчального посібника «Світова історіографія новітньої доби» [20, с.48, 57]. У 2014 р. виданий оригінальний посібник-практикум І.Боровця «Нова історія країн Європи та Америки 1870-1918 рр. Міжнародні відносини», який спрямовував студентів на самостійну роботу з текстами джерел. Він став головною підставою висунення автора у 2016 р. на університетський конкурс «Молодий викладач року», де став переможцем. Загалом, доказом плідної роботи очолюваним С.Копиловим колективу кафедри є те, що вона в загальному рейтингу посідала у 2008 і 2009 рр. друге місце серед 43-44 кафедр університету, у 2014 – 6 із 40 [20, с.51].

Колектив кафедри не залишався осторонь суспільно-політичних процесів в країні. Так, В.Дубінський в 2008-2011 рр. очолював Кам'янець-Подільську міську організацію партії «Наша Україна». Найактивнішим на кафедрі «публічним істориком» став В.Газін, який регулярно друкував свої аналітичні статті на шпальтах газет, в тому числі центральних («День», «Дзеркало тижня») [62, с.21-25]. Серед

найважливіших назвемо: «Символіка і політика», «У пошуках виходу. Український варіант кризи», «Звивистий шлях в НАТО», «У зоні активності двох полюсів. Київ повертається до «човникової політики» між Брюсселем і Москвою?», «Русский мир»: нова реальність старого міфу», «Приватна власність як найдосконаліша форма аграрних відносин» (у співавторстві з В.Нечитайлом), «Вивчення всесвітньої історії в Україні: 20 років тупцювання на місці», «Фашизм-антифашизм: чого коштує гра?». Загалом він опублікував понад 30 есе.

Під час Революції Гідності листопада 2013 – лютого 2014 рр. викладачі кафедри висловили підтримку протестному руху. В.Степанков, І.Боровець, аспірант Р.Майор брали активну участь у мітингових акціях й підготували повідомлення до спецвипуску газети «Студентського меридіану», присвяченому революційним подіям [76].

В червні 2015 р. знову відбулася зміна очільника кафедри, але, як і попередня, вона не була системною, а, швидше, внутрішньою кадровою ротацією. У зв'язку з неможливістю суміщати посади С.Копилов (на той час вже ректор вишу) залишив посаду завкафедри, яку знову обійняв В.Степанков.

Новими викладачами, що стали працювати в останні роки на кафедрі за сумісництвом, є знані фахівці вітчизняного академічного простору. Так, випускник історичного факультету академік НАН України, директор інституту історії України НАН України В.А. Смолій читає курси «Проблеми української революції XVII ст.», «Український політичний проект XVII ст.» для студентів магістратури. Професор Києво-Могилянської академії В.Брехуненко, в руслі сьогоденної євроінтеграційної політики України, знайомить студентів із західноєвропейськими інтерпретаціями ранньомодерної історії України. Викладачі-сумісники (як давніші, так і нові) гармонійно влилися у колектив кафедри, який вбачають у них колеґ, а не «варягів-заробітчани». Зі свого боку, вони демонструють постійне праґнення вдосконалювати викладацьку майстерність, щирість, доброзичливість у спілкуванні зі студентами, уболівання за якісний аспект викладацької роботи.

На сучасному етапі кафедра підтримує тісні творчі зв'язки з вітчизняними та зарубіжними науковими інституціями та вищими навчальними закладами. З Інститутом історії України НАНУ регулярно проводяться спільні наукові конференції, читання, круглі столи; підготовка спільних монографій і посібників; взаємні консультації у підготовці аспірантів, написанні докторських дисертацій; рецензування наукових робіт і дисертацій та ін. В.Степанков, С.Копилов, Л.Баженов стали активними дописувачами

багатьох статей-гасел до академічної 10-томної «Енциклопедії історії України».

Зафіксовані факти співпраці з Українською академією історичних наук, Академією наук Вищої школи, Краківською педагогічною академією, Варшавським університетом, Інститутом Полоніки Католицького університету Любліна, історичним факультетом Санкт-Петербурзького університету, кафедрами Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, національних Львівського, Чернівецького і Дніпропетровського університетів, Черкаського й Івано-Франківського університетів, Києво-Могилянської академії, Острозької академії, Рівненського державного гуманітарного університету, Київського і Вінницького педуніверситетів. С.Копилов брав участь роботи секції історії і філософії наукової ради МОН України, участі в експертних комісіях МОН України при акредитації спеціальності «Історія» в ВДНЗ «Переяслав-Хмельницький державний університет», Рівненському інституті слов'янознавства КСУ, Маріупольському державному гуманітарному університеті [50, арк.1].

С.Копилов у співпраці з О.Завальнюком ще з 2014 р. розпочали масштабну підготовку до святкування 100-літнього ювілею нашого вишу видання «Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного університету (1918-1920 рр.): Документи. Матеріали. Світлина. Хроніка діяльності». Наприкінці 2016 р. завершилася робота над іншим збірником, де розміщено майже 700 документів і матеріалів [20, с.52]. Презентація обидвох видань планується у жовтні 2018 року.

2016 р. Вчена рада нашого вишу рекомендувала до друку довідник Головка «Історики-медієвісти сучасної України», що містить зібрану інформація про дисертації і монографії, в яких вивчається історія середніх віків, визначені інтереси вчених.

2017 р. вийшла друком його монографія «Князь Мстислав Мстиславович «Удатний» і його доба». Автор подає історію сходження князя на політичний Олімп. Особлива увага в книзі приділена висвітленню історії першої війни русів і половців з монгольськими військами навесні 1223 р.

Кафедра постійно ініціює проведення на науково-практичних та науково-теоретичних конференцій, круглих столів факультетського, університетського та міжнародного масштабу. У вересні 2003 р. на базі історичного факультету проведено Другий міжнародний конгрес українських істориків. На форум прибуло 500 учасників з 49 міст та 14 країн (Австралія, Казахстан, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, США, Франція тощо). У серпні 2004 р. В.Степанков та

В.Газін прочитати лекції слухачам Літньої школи молодих істориків України і Російської Федерації, організованої у нашому виші. У вересні 2007 р. кафедра ініціювала перше зібрання істориків-литваністів – міжнародну конференцію «Україна і Велике князівство Литовське в XIV-XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі» [33, 34–36].

Закріпилася хороша традиція проведення навчально-методичних та навчально-практичних конференцій, круглих столів, методологічних семінарів щодо актуальних проблем вітчизняної та європейської історії. Серед найвагоміших назвемо: «Помаранчева революція: уроки та історичне значення» (2009); «Гетьман Павло Полуботок: людина і політик (до 360-річчя від дня народження)» (2010); «Хогинська битва 1621 року: міфи та реальність (до 390-річчя від дня події)» (2011); «Країни Центрально-Східної Європи в умовах постсоціалістичної демократичної трансформації» (2012); «В'ячеслав Липинський: людина, постать, громадський діяч» (2013); «Події Української революції XVII ст.: оцінки та інтерпретації (до 365 річниці від початку)» (2013); «Від Переяслава до Полтави: політика Московії щодо знищення Української держави» (2014), «Військове мистецтво українського козацтва від Богдана Великого до Петра Дорошенка» (2015); «Перша річниця Революції Гідності: підсумки та перспективи» (2015); «Ранньомодерна Україна: проблеми термінології та уніфікації понятійного апарату» (2015); «Політичні союзи Війська Запорозького та Кримського ханства: витоки, реалізація, наслідки» (2015); «Українське державотворення XVII-XVIII ст.: Правобережний гетьманат Петра Дорошенка» (2016).

Восени 2017 року кафедра стала організатором двох міжнародних «великоформатних» конференцій. У вересні проведений черговий науковий форум «Україна і Велике Князівство Литовське в XIV-XVIII століттях: економічні, соціальні, політичні та культурні зв'язки», який вже вп'яте зібрав зацікавлених науковців України, Литви, Росії, Білорусі, Польщі, Молдови. У жовтні вперше в історії вітчизняної османістики було організовано конференцію «Османська імперія, Україна та Крим в східноєвропейській геополітиці» за участі десяти турецьких істориків. У листопаді 2017 р. відбулася чергова, XV-а Подільська наукова історико-краєзнавча конференція.

На кафедрі продовжують діяти три потужні наукові школи.

Перша – Історії Української революції та Гетьманщини (середина XVII – 60-ті рр. XVIII ст.) (керівники – В.Смолій, В.Степанков). У 2016 р. вийшов з друку новий, адаптований для масової читацької

аудиторії варіант їх монографії «Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.)». В.Степанков взяв участь у підготовці першого тому історії спецслужб, що побачив світ у 2017 р. [12, с.24–25]. На кафедрі під його керівництвом підготовлено низку дисертаційних дослідження. На початку 2016 р. захищена кандидатська робота Р.Майора «Український національний рух на Закарпатті: генеза, розвиток і характерні риси (1848-1919 рр.)». У вересні 2016 р. в Інституті історії України НАНУ член даної школи й викладач кафедри О.Юга захистив кандидатську дисертацію дисертацію на тему «Політична еліта Речі Посполитої та «Українська проблема»: пошук шляхів розв'язання (1648 – перша половина 1659 рр.)». О. Мацьков завершує написання дисертаційного дослідження, присвяченого Чуднівській кампанії 1660 р. В.Верстюк продовжує плідно працювати над складною й новаторською історіографічною темою, присвяченою історичним поглядам М.Костомарова на гетьманат Богдана Хмельницького. Загалом, станом на 2018 р. особовий склад школи складають 14 докторів наук, понад 30 кандидатів наук, котрі за час її існування здійснили майже 3,8 тис. публікацій [12, с.26].

Друга школа – Історичного краєзнавства і проблем регіональної історії Правобережної України (керівник – Л.Баженов). Засновник школи керував дисертаційними дослідженнями С.Єсюніна, О.Вітюка, В.Петренка, Н.Стрельбицької. Успішно захищені роботи В.Петренка («Більшовицька влада та подільське селянство у 1920-х – першій половині 1930-х рр.: причини, технології, демографічні наслідки голодомору-геноциду», 2010), С.Єсюніна («Міста Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.», 2011), Ж.Касап («Розвиток пам'яткоохоронної та музейної справи на Поділлі (середина XIX – початок XX століття)», 2013), О.Вітюка «Міське самоврядування на Поділлі в добу Української революції 1917-1920 рр.», 2014). Професор керує дисертаційним дослідженням Я.Галецької, присвяченого ролі польських вчених в історії України кінця XVIII – першої половини XIX ст.

Третя школа – Проблеми української історіографії XVIII – початку XXI ст. (керівник – С.Копилов). Членами даної школи стали аспіранти та здобувачі кафедри І.Паур (Дробна), П.Білецький, В.Коцюк, М.Гончар, А.Теліга. Захистили кандидатські дисертації: В.Коцюк («Професор О.О.Когляревський в науково-освітньому і громадському житті України», 2010); І. Паур («Поштова листівка як джерело дослідження соціокультурного середовища та історичної топографії Кам'янця-Подільського (кінець XIX – початок XX ст.)»,

2015); П.Білецький («Іноземне підприємництво в Подільській губернії (1861-1917 рр)», 2016). В даний час під керівництвом С.Копилова виконується новаторська кандидатська робота Д.Баблюка на тему «Фотографія в соціокультурному житті Подільської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.».

Загалом, тематика досліджень прямо чи опосередковано відповідає профілю функціонування кафедри. Навіть краєзнавчі роботи розкривають проблеми всесвітньої історії, бо терени Поділля в різні часи входили до складу Литви, Польщі, Туреччини й Росії. Тому наукові роботи збагачують знання багатьох проблем дисциплін всесвітньої історії, які забезпечуються кафедрою.

Викладачі беруть участь у рецензуванні дисертацій й авторефератів, виступають опонентами на захистах дисертацій. Не оминають увагою рецензування й редагування посібників, підручників, збірників статей, монографічних досліджень тощо.

Працівники кафедри ініціюють поповнення бібліотечних фондів книгами, що є гостро необхідними у навчальному процесі, шляхом їх роздрукування студентами з електронних носіїв. Так, у 2016-2017 рр. С.Копилов і В.Верстюк забезпечили таким чином навчальний процес 50 примірниками унікальної літератури з новітньої історії країн Європи і Америки та історіографії всесвітньої історії [56, арк.4].

Помітною рисою роботи колективу кафедри є високий рівень його трудової дисципліни. Не було випадків безпідставного зриву виконання індивідуальних планів роботи викладачів, а деякі працівники навіть перевиконували обсяг запланованої роботи. Вчасно затверджується тематика дисертаційних робіт, заслуховуються звіти аспірантів, стало традицією обговорення на кафедрі чорнових варіантів розділів та первісного варіанту кандидатських робіт. Керівники звітують про стан написання дисертацій.

Кафедра систематично контролює якість текстів лекцій, їх відповідність вимогам сучасної вищівської методики. Тому часто на її засіданнях обговорюються тексти лекцій. З метою підвищення науково-методичного рівня викладання дисциплін практикується взаємовідвідування лекцій та семінарів з їх наступним обговоренням. Широко використовувався у роботі кафедри проблемний метод читання лекцій, моделювання фахових ситуацій на семінарах, читання лекцій за опорними конспектами.

Викладачі кафедри неформально ставляться до активізації наукової роботи студентів. В 2017 році завідувач кафедри оновив методичні поради з написання бакалаврської роботи і методичні поради з написання магістерської роботи [56, арк.16–17]. Всі викладачі

кафедри стимулюють дослідницьку активність студентів, які регулярно публікують свої статті у факультетському та загальноуніверситетському збірниках за підсумками студентських наукових конференцій. У 2018 р. на кафедрі є 2 наукових гуртки (32 студенти) та 4 проблемні групи (65 студентів) [56, арк.31].

Працівники кафедри активні у профорієнтаційній роботі. У 2014-2018 рр. Постійно зустрічалися зі старшокласниками міста, районів Хмельницької та сусідніх областей. В.Степанков, В.Газін, В.Дубінський беруть участь у роботі методичних об'єднань учителів історії та суспільно-гуманітарних дисциплін міста та району. І.Опря забезпечував проведення занять з дисципліни «Всесвітня історія» серед потенційних абітурієнтів, котрі навчалися на підготовчих курсах при університеті (факультет до вузівської підготовки).

До дослідницького процесу залучаються учні старших класів середньої школи. Викладачі є науковими керівниками та рецензентами наукових робіт учнів у сфері функціонування Малої Академії наук України, залучаються у ролі журі до предметних олімпіад та конкурсів захисту наукових учнівських робіт. Проводять консультації команди учасників в Всеукраїнській олімпіаді з історії від Хмельницької області.

Кафедра бере активну участь у виховній роботі зі студентами, насамперед у формуванні моральних цінностей, їх інтелектуального та світоглядного розвитку. Так, на засіданнях кафедри заслуховуються й обговорюються питання виховної роботи кураторів, аналізувалася виховна робота в гуртожитку. Форми й методи роботи різноманітні: від зустрічей зі студентами під час годин виховної роботи, проведення бесід, круглих столів до індивідуальних заходів виховного змісту.

Важливим позитивом роботи кафедри всесвітньої історії є доброзичлива атмосфера між колегами та толерантне ставлення її працівників до студентів. Всі члени кафедри прагнуть до мінімуму звести відсів студентів. Вони організують для тих з них, котрі отримують незадовільні оцінки з поточної успішності, додаткові консультації й індивідуальні заняття, дозволялося у призначені терміни перездача відповідних тем, написання письмових робіт тощо. Певний позитивний ефект приносить практика заслуховування на засіданнях кафедри студентів, що отримали найбільше незадовільних поточних оцінок чи мали пропуски занять без поважних причин.

Викладачі прагнуть бути об'єктивними в оцінці знань студентів, не вдаватися до зловживань посадовим становищем, не принижувати їх гідності. Про це свідчать не лише протоколи засідання кафедри із відповідними формальними заявами завідувачів. Самі студенти

визнають дану особливість колективу кафедри. У зв'язку з цим звертає на себе увагу неформальний, але вельми важливий факт. Під час святкування Дня студента 2008 року активісти самоврядування факультету гумористично, але дуже об'єктивно, назвали кафедру всесвітньої історії «масонською ложею».

Кафедра була і є «кузнею» кадрів адміністративно-управлінського апарату факультету та університету. Так, А.Копилов спершу був заступником декана історико-філологічного факультету, далі деканом історичного факультету, проректором з наукової роботи, а упродовж 1977-2003 рр. очолював наш виш. Баженов теж упродовж 18 років (з 1975 по 1993 рр.) адміністрував у ролі декана історичного факультету. С.Копилов обіймав у 2003-2013 рр. посаду декана історичного факультету і є наразі ректором К-ПНУ імені Івана Огієнка. А.Гуменюк упродовж 1993-2006 рр. перебував на посаді заступника декана історичного факультету з навчальної роботи. З 2013 р. деканом історичного факультету (до цього обіймав посади заступника декана з виховної, а потім з навчальної роботи) став Дубінський.

П'ять сьгоднішніх професорів кафедри (С.Копилов, Л.Баженов, В.Степанков, В.Газін, Г.Головко) становлять «кістяк» складу спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій за спеціальністю «Історія України». З 1999 р. Л.Баженов є членом спеціалізованої вченої ради при Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича, а упродовж 2009-2013 р. був головою спеціалізованої вченої ради у рідному виші, сприяв її інституціалізації [14, с.83; 24, с.7]. С.Копилов з 2009 р. до сьогодні є заступником голови спеціалізованої вченої ради у очолюваному ним університеті. І.Опря з 2013 р. є вченим секретарем цієї ж ради.

Прикметною рисою роботи колективу кафедри є увага й повага до кожного з її членів. Пам'ять про викладачів, що відійшли з життя, підтримується через організацію меморіальних конференцій з виданням відповідного «іменного» збірника. Зокрема, у 2008 р. видана монографія наукову творчість й педагогічну діяльність Л.А. Коваленка [36]. Аспірант А.Чернявський готує кандидатську дисертацію «Професор Коваленко в громадському, політичному та суспільному житті України» (керівник – С.Копилов). Двічі (2011, 2016 рр.) організувалася (з публікацією збірника) пам'ятна конференція, присвячена А.Копилову. В 2010 р. захищена дипломна робота Л.В. Кас'янович «Професор П.Ф. Лаптін – вчений-історик, педагог, особистість» (науковий керівник – С.Копилов) [50, арк.12]. 2012 р. проведена наукова конференція пам'яті Лаптіна. У 2016 р. під керівництвом Л.Баженова захищена магістерська робота на тему «М.Г.

Кукурудзяк – людина, дослідник, педагог» [56, арк.12]. У березні 2018 р. відбулася меморіальна конференція з нагоди ювілею М. Кукурудзяка. Внесок працюючих викладачів у розвиток науки і освіти зазвичай пошановується з нагоди їх значних життєвих ювілеїв з виданням персональних біобібліографічних довідників, присвяченням ювілею чергових випусків наукових збірників. Стало доброю традицією привітання колективом кафедри всіх її працівників з нагоди дня народження.

Звичайно, не все в поточному житті кафедри райдужне та ідеальне. Колектив не оминули кадрові втрати зі суб'єктивних причин. З 2015 р. А.Опря через неадекватну державну пенсійну реформу вийшов на заслужений відпочинок. З серпня 2017 р. за власним бажанням з економічних причин припинив роботу на кафедрі наймолодший її член А.Теліга.

Важливу проблему на сучасному етапі складає низька загальна кількість абітурієнтів, а відтак й студентів. Болісно даються взнаки демографічна яма 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст., наявність великої кількості вишів, що пропонують освітні послуги, та актуальна тенденція переїзду молоді на навчання за кордон (особливо у Польщу). Тому, якщо в середині першого десятиліття ХХІ ст. була помітною навчальна перенавантаженість викладачів (їм доводилося виконувати по 1,4-1,5 ставки) [45, арк.6], то нині навантаження працівників вдвічі менше. Незадовільне матеріальне становище більшості викладачів штовхає їх на підзаробітки, які «з'їдають» дорогоцінний час, що міг би бути використаний задля наукових досліджень та активізації методичної роботи.

Зовсім не перебільшеною буде оцінка сучасного матеріально-фінансового стану освіти й науки країни як кинутих напризволяще державою. Суспільству нав'язується уявлення про освіту й науку, як непотрібну невиробничу сферу, яка не приносить безпосередньої фінансової вигоди. Однак, події останніх чотирьох років в Україні наочно й переконливо довели, наскільки небезпечними можуть бути низький рівень освіченості та масової історичної свідомості населення. Це зрештою обертається не лише величезними матеріальними збитками, але й чисельними людськими втратами.

Втім, перераховані негативи є зовнішніми, об'єктивними й загальнодержавними. Внутрішня ж атмосфера в колективі кафедрі всесвітньої історії продовжує залишатися цілком позитивною. Лідерський тандем С.Копилов – Степанков своїм справедливим ставленням, життєвою мудрістю, безапелляційним авторитетом та чуттям перспективи визначає магістральні напрямки її розвитку й цим самим

блискуче продовжує справу Л.Коваленка, А.Копилова та М.Кукурудзяка. Наразі кафедра, за влучним спостереженням О.Жмурко, переживає «золоту добу» свого розквіту й хочеться, щоб вона тривала якомога довше.

Штатні працівники кафедри станом на червень 2018 року:

Степанков Валерій Степанович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри (основні навчальні курси: Українська держава в середині XVII ст., Українська державна ідея середини XVII – XVIII ст., Політична свідомість української політичної еліти середини XVII – XVIII ст., Джерела національно-визвольної боротьби українського народу, Нова історія країн Азії та Африки, Методика викладання суспільно-гуманітарних дисциплін у ВНЗ, Методика викладання історичних дисциплін у ВНЗ);

Копилов Сергій Анатолійович – доктор історичних наук, професор (Новітня історія країн Європи та Америки 1918-1945 рр., Історіографія всесвітньої історії);

Баженов Лев Васильович – доктор історичних наук, професор (Історія Стародавнього Сходу, Історія Давньої Греції та Давнього Риму, Історія Стародавнього світу, Вступ до спеціальності, Основи наукових досліджень, Історія і культура Польщі);

Газін Володимир Прокопович – доктор історичних наук, професор (Новітня історія Європи та Америки з 1945 р., Актуальні проблеми всесвітньої історії, Україна у світовому інтеграційному процесі, Історія Німеччини, Посткомуністичні трансформаційні процеси);

Гуменюк Анатолій Олексійович – кандидат історичних наук, доцент (Нова історія Європи та Америки 1492-1815 рр., Історія зарубіжної культури, а також семінарські заняття курсу Історія Стародавнього Сходу);

Дубінський Володимир Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент (Новітня історія Азії та Африки, Методика викладання історії);

Опря Ігор Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент (Історія Латинської Америки, Політична історія зарубіжних країн, а також семінарські заняття курсів Історія Стародавнього світу, Актуальні проблеми всесвітньої історії, Основи наукових досліджень, Методика викладання історичних дисциплін у ВНЗ);

Боровець Іван Іванович – кандидат історичних наук, доцент (Нова історія Європи та Америки 1815-1918 рр., Джерелознавство нової та новітньої історії Європи та Америки, Історія Великої Британії та США, Методика викладання історії в зарубіжній школі, Зарубіжне

архівознавство, а також семінарські заняття курсу Новітня історія країн Європи та Америки 1918-1945 рр.);

Юга Олександр Анатолійович – кандидат історичних наук, старший викладач (Історія Середніх віків XI-XV ст., Цінності європейської цивілізації, а також семінарські заняття курсів Новітня історія Азії та Африки, Новітня історія країн Європи та Америки з 1945 р., Методика викладання історії, Українська держава середини XVII ст., Джерела з історії національно-визвольних змагань середини XVII ст.);

Верстюк Володимир Вікторович – старший викладач (Історія світової цивілізації, а також семінарські заняття курсів Історія Стародавнього світу, Історія Греції та Риму, Нова історія Азії та Африки, Історіографія всесвітньої історії);

Жмурко Оксана Іванівна – старший лаборант, секретар кафедри.

За сумісництвом працюють:

Смолій Валерій Андрійович – академік НАН України, доктор історичних наук, професор (Український політичний проект XVII ст.: становлення інституту влади);

Головко Олександр Борисович – доктор історичних наук, професор (Історія Середніх віків V-XI ст., Галицько-Волинська держава в історії Центрально-Східної Європи);

Лисенко Олександр Євгенович – доктор історичних наук, професор (Історична пам'ять);

Брехуненко Віктор Анатолійович – доктор історичних наук, професор (Ранньомодерна історія України в західних інтерпретаціях);

Адреса: 32301, Україна, Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Татарська, 14. кім. 36.

Телефон 03849 2-41-08. Інтернет-сайт: <http://kvi.kpnu.edu.ua/>

Список використаних джерел і літератури:

1. Copylov S. Wojna polsko-turecka w 1672-1676 w ukraińskiej historiografii pierwszego trzydziestolecia XVIII w. // Bivlioteka Przemyska. Przemysl : Towarzystwo Pryjaciol Nauk w Przemuska, 2000. Т. XXXVIII: Mater. z konf. nauk. Kamienec-Podolski, 11-15 wrzesnia 2000 r. S. 63–70.

2. Блажевич Ю. Студентська дружба // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка Валерія Степановича Степанкова. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. С. 242–247.

3. Боровець І. Погляд історика-професіонала (монографія В.П. Газіна «Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика». –

Київ : Видавничий Дім “Слово”, 2009. – 424 с.) // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. Випуск 2. С. 252-257.

4. Верстюк В.В. Соціальна політика правительства Б. Хмельницького в оцінці Н. Костомарова // Traditions and modern trends in the process of formation of humanitarian values. Pect-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the LXXXIV International Research and Practice Conference and II stage of the Championship in Art History, History, Philosophy, Culturology, Physics and Sports (London, July 26–July 02, 2014). London, 2014. S. 76–78.

5. Винокур І.С. Опря А.В. Петро Фролович Лаптін // Кам’янець-Подільський державний університет в особах. Кам’янець-Подільський : Оіом, 2003. Том 1. С. 278–286.

6. Віднянський С.В. Боровець І.І. Історія Центрально-Східної Європи у творчому доробку професора В.П. Газіна // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. Випуск 5. С. 27–54.

7. Віднянський С.В. Копилов С.А. Головні етапи та особливості розвитку української історичної славістики нового часу // Збірник на резимеа : XIV Мегународен конгрес на слависти: тематски блокови, Охрид, 10-16 септември 2008. Скопје : Македонски славистични комитет, 2008. Т. 2: Книжовност, культура, фольклор, исторја на славистика. С. 209–210.

8. Гавришук А.П. Маслова Зоя Яківна // Кам’янець-Подільський державний університет в особах. Кам’янець-Подільський : Оіом, 2003. Том 1. С. 657–662.

9. Газін В.В. Школа Степанкова // Наукова звитяга у щоденному вимірі... С. 221–225.

10. Газін В.П. Учений і людина // Наукова звитяга у щоденному вимірі... С. 177–183.

11. Завальнюк О. Наукова співпраця з професором А.О. Копиловим (до 80-річчя вченого і наставника) // Анатолій Олексійович Копилов. Особистість у вимірі епохи: Спогади. Дослідження: збірник матеріалів науково-практичної конференції / Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; [уклад.: В.А. Дубінський, В.С. Степанков ; відп. ред. В.С. Степанков]. Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. Випуск 2. С. 49–58.

12. Завальнюк О. Степанков Валерій Степанович – професійний історик, патріот, наставник молоді (70-річчя від дня народження) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Том 27. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2017. – С. 8-27.

13. Завальнюк О.М. Анатолій Володимирович Опря // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Том 1. С. 328–336.

14. Завальнюк О.М. Баженов Лев Васильович // Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. С. 73–91.

15. Завальнюк О.М. Валерій Степанков: творити заради історичної правди // Зачарований українською історією. До 65-річчя від дня народження і 45-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка УАІН Валерія Степановича Степанкова. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. С. 3–25.

16. Завальнюк О.М. Валерій Степанович Степанков / Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Том 1. С. 426–438.

17. Завальнюк О.М. Валерій Степанович Степанков: погляд зблизька // Наукова звитяга у щоденному вимірі... С. 7–20.

18. Завальнюк О.М. Дубінський Володимир Анатолійович // Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. С. 168-169.

19. Завальнюк О.М. Копилов Анатолій Олексійович // Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. С. 13–40.

20. Завальнюк О.М. Копилов Сергій Анатолійович // Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. С. 41–57.

21. Завальнюк О.М. Лев Васильович Баженов // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Том 1. С. 27–40.

22. Завальнюк О.М. Опря Анатолій Володимирович // Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. С. 294–304.

23. Завальнюк О.М. Портрет історика-професіонала // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Історичні науки. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. Т. 18: на пошану професора В.С. Степанова. С. 9–18.

24. Завальнюк О.М. Прокопчук В.С. На чолі наукової школи // Лідер наукової школи (до 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної праці професора Л.В. Баженова). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 3–13.

25. Завальнюк О.М. Степанков Валерій Степанович // Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. С. 382–409.

26. Калитко С.Л. Леонід Антонович Коваленко: доля українського вченого в умовах радянського тоталітаризму // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Випуск 6. С. 54–66.

27. Кам'янець-Подільський міський державний архів. Ф. Р-302. Кам'янець-Подільський педагогічний інститут. Опис 8. Справа 293. Звіт про навчально-виховну роботу інституту за 1963-64 навчальний рік. 91 арк.

28. Кам'янець-Подільський міський державний архів. Ф. Р-302. Кам'янець-Подільський педагогічний інститут. Оп. 10. Спр. 11. Звіт про навчально-виховну роботу інституту за 1965-66 навчальний рік. 85 арк.

29. Комарніцький О.Б. Наставник і колега // Наукова звитяга у щоденному вимірі... С. 239–242.

30. Копилов А.О. «Доля народу – в руках освітан» // Студентський меридіан. 1994. 1 жовтня.

31. Копилов С. А. Завідувач кафедри всесвітньої історії // Наукова звитяга у щоденному вимірі... С. 183–187.

32. Копилов С.А. В.П. Газін: еволюція наукових поглядів на Ваймарську Німеччину в контексті епохи // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. Випуск 2. С. 13–20.

33. Копилов С.А. Газін В.В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 76 с.

34. Копилов С.А. Гуменюк Анатолій Олексійович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. Том 3. С. 99–107.

35. Копилов С.А. Є В. Гутнова і П.Ф. Лаптін: роки творчої співпраці // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори–2006», 2013. Том 23. С. 160-170.

36. Копилов С.А. Степанков В.С. Леонід Антонович Коваленко: вчений, педагог, особистість. Кам'янець-Подільський : «Аксіома», 2008. 192 с.

37. Копилов С.А. Степанков В.С. Подвижник (До 110-річчя від дня народження професора Леоніда Антоновича Коваленка) // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Випуск 6. С. 7–39.

38. Красуцький М.І. Степанков В.С. Анатолій Олексійович Копилов // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. С. 208. Т. 1. С. 205–218.

39. Кукурудзяк М. Г. Кафедра всесвітньої історії Кам'янець-Подільського педагогічного інституту // Тези доповідей шістнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. Вінниця, 1997. С. 74–76.

40. Малий В.В. Талановитий, близький, доступний // Наукова звитяга у щоденному вимірі... С. 204–214.

41. Наукові праці професора П.Ф. Лаптіна. Бібліографічний покажчик // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Кам'янець-Подільський : П.П. «Медобори–2006», 2012. Том 22. С. 52–55.

42. Опря А.В. Вагомий слід на ниві історичної науки та вищої освіти (до 100-річчя від дня народження професора П.Ф. Лаптіна) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Кам'янець-Подільський : П.П. «Медобори–2006», 2012. Том 22. С. 8–22.

43. Поп І. Професор Леонід Антонович Коваленко: штрихи до портрету // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Випуск 6. С. 67–77.

44. Поточний архів кафедри всесвітньої історії (далі – ПА КВІ). Звіт кафедри всесвітньої історії про науково-дослідну роботу впродовж 2004 р. 18 арк.

45. ПА КВІ. Звіт про роботу кафедри всесвітньої історії за 2005–2006 навчальний рік. 19 арк.

46. ПА КВІ. Звіт про роботу кафедри всесвітньої історії за 2006–2007 навчальний рік. 22 арк.

47. ПА КВІ. Звіт про наукову роботу кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського державного університету за 2007 рік. 15 арк.

48. ПА КВІ. Звіт про роботу кафедри всесвітньої історії за 2007–2008 навчальний рік. – 20 арк.

49. ПА КВІ. Звіт про наукову роботу кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 2009 рік. 18 арк.

50. ПА КВІ. Звіт про роботу кафедри всесвітньої історії за 2009–2010 навчальний рік. 17 арк.

51. ПА КВІ. Звіт про роботу кафедри всесвітньої історії за 2010–2011 навчальний рік. 17 арк.

52. ПА КВІ. Звіт про наукову роботу кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 2010 рік. 24 арк.

53. ПА КВІ. Звіт про наукову роботу кафедри всесвітньої історії за 2011 рік. 23 арк.

54. ПА КВІ. Звіт про наукову роботу кафедри всесвітньої історії за 2012 рік. 30 арк.

55. ПА КВІ. Звіт про наукову роботу кафедри всесвітньої історії за 2013 рік. 53 арк.

56. ПА КВІ. Звіт про роботу кафедри всесвітньої історії за 2016–2017 навчальний рік. 36 арк.

57. ПА КВІ. Степанков В.С. Звіт про проведений самоаналіз діяльності кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету по підготовці спеціальності № 8.010103 – «Педагогіка і методика середньої освіти. Історія». 2001. 46 арк.

58. Прокопчук В.С. Наукова школа професора Л.В. Баженова (до 60-річчя від дня народження) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2005. Т. 15. С. 9–18.

59. Степанков В.С. Образ істинного професора (кілька штрихів до портрету П.Ф. Лаптіна з нагоди 100 річчя від дня народження) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. 95-річчю заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету присвячується. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2013. Т.20. С.281–284.

60. Степанков В. Наш ректор // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Кам'янець-Подільський : Рута, 2016. Том 26. С. 8–42.

61. Степанков В.С. Відомий вчений, щира людина і патріот // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. Том 17: на пошану професора В.П. Газіна. С. 9-18.

62. Степанков В.С. Володимир Прокопович Газін: кілька штрихів до портрету людини, вченого, педагога (до 80-річчя від дня народження Володимира Прокоповича Газіна) // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. Випуск 5. С. 7–26.

63. Степанков В.С. Газін Володимир Прокопович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. Том 3. С. 56–66.

64. Степанков В.С. Дубінський Володимир Анатолійович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. Том 3. С. 142–152.

65. Степанков В.С. Копилов Сергій Анатолійович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. Том 3. С. 291–302.

66. Степанков В.С. Копилов Сергій Анатолійович: погляд зблизька // Професор С.А. Копилов: бібліографічний покажчик / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Наукова бібліотека. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. С. 3–17.

67. Степанков В.С. Красуцький М.І. Професор А.О. Копилов – вчений-педагог // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. Том 16. С. 9–19.

68. Степанков В.С. Микола Григорович Кукурудзяк // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Матеріали сьомого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету». Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. Т.11. С. 430–440.

69. Степанков В.С. Микола Григорович Кукурудзяк // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Том 1. С. 248–260.

70. Степанков В.С. На ужинок 60-річчя: слово про колегу // Творчі вершини вченого. Збірник наукових праць до 60-річчя від дня народження доктора історичних наук, професора М.Г. Кукурудзяка. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 1998. – С. 3–10.

71. Степанков В.С. Особистість у вимірі епохи // Анатолій Олексійович Копилов. Особистість у вимірі епохи. Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; [уклад.: О.М.

Завальнюк, В.С. Степанков ; відп. ред. В.С. Степанков]. – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – С. 5–30.

72. Степанков В.С. Ректору Копилу Сергію Анатолійовичу – 50 // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. 95-річчю заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету присвячується. Кам'янець-Подільський : Оіум, 2013. Т. 20. С. 365–376.

73. Степанков В.С. Талановитий вчений, мудрий педагог, безкомпромійний правдолюб // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. Випуск 2. С. 5–13.

74. Степанков В.С. Творча особистість «життєвого пориву» // Анатолій Олексійович Копилов. Особистість у вимірі епохи: Спогади. Дослідження: збірник матеріалів науково-практичної конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; [уклад.: В.А. Дубінський, В.С. Степанков; відп. ред. В.С. Степанков]. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. Випуск 2. С. 5–38.

75. Степанков В.С. Творчий доробок співробітництва // Студентський меридіан. 2002. 18 травня.

76. Студентський меридіан on line. № 14 (14). 16 грудня 2013 р. Електронний додаток до газети Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. URL: http://meridian.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/5/2013/11/ONLINE_14_16-december.pdf (дата звернення 25.03.2018.)

77. Україна за радянської доби. Хрестоматія. URL: <https://studfiles.net/preview/2412615/page:28/> (дата звернення – 25.03.2018).

78. Федьков О.М. Людина і громадянин // Наукова звитяга у щоденному вимірі... С. 217–220.

79. Філінюк А.Г. Леонід Антонович Коваленко // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіум, 2003. Том 1. С. 168–184.

80. Чухліб Т.В. Яюсь у Варшаві весною 1993 року... // Наукова звитяга у щоденному вимірі... С. 230–233.

81. Юга О.А. Пошук елітою Речі Посполитої порозуміння з козацькою Україною у 1657 р. // «Scientia nihil est quam verita tisimago». Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w

siedemdziesięciolecie urodzin / Podred. A. Sochackiej i P. Jusiaka. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2014. S. 870–878.

Ivan Borovets, Igor Opria

Department of worldwide history: the oldest base structural subdivision of historical faculty *Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University*

Authors of the article traced the development of the Department of World History of Ivan Ogienko National University of Kamyanetz-Podilskyi during the period from the second half of the XXth to the beginning of the XXIth century. The stages in the activity of the department, when its managers were L.Kovalenko, M.Kukurudzyak, V.Stepankov, S.Kopylov, and again V.Stepankov, were selected.

The content of research by anthropological approach is determined. The educational, methodical, scientific activities of the department are considered as the combined deposit of each of the members of its collective. Four waves were selected in the process of skilled addition and updating of the regular composition of the department. Authors are established that the modern collective department maintains and develops traditions and positive achievements of past generations.

Authors pay attention to the social and political context of department performance. Influence of soviet mode on the life and activity of high school teachers was detected. Methodology of changes in the educational process and scientific researches in the crisis period of the USSR and independent Ukraine were exposed. Authors describe part department members in the alteration of higher education and the development of domestic historiography on the modern stage.

Keywords: *department of world history, work, science and research activities, dissertation, monograph, conference, students.*

Одержано 16 квітня 2018 року

УДК 378.093:94:378.4(477.43)"20/21"

Ю.А. Хоптяр

Історія кафедри «Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін» історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка (друга половина XX – початок XXI ст.)

У статті аналізується процес утворення та розвитку сучасної кафедри "Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін" історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка. На основі архівних матеріалів, інших опублікованих джерел досліджується історія становлення кафедри, її професорсько-викладацький склад і зміни у ньому впродовж майже півстоліття, багатопланова діяльність викладачів і лаборантів. Помітне місце у статті відводиться науково-педагогічній роботі завідувача кафедрою (протягом 36-ти років) І.С.Винокура, П.Ф.Щербини, Ю.М.Тарасова та інших науковців. Одним із напрямків наукової роботи викладачів кафедри були археологічні дослідження. Для цього на кафедрі було утворено спочатку археологічний кабінет, а пізніше, з 1 жовтня 1971 р. – лабораторію, в яких накопичувалися, оброблялися, зберігалися і експонувалися знахідки щорічних археологічних експедицій.

Протягом багатьох років наполегливої праці кафедра, завдяки своєму науково-педагогічному потенціалу трансформувалася у "кузню" наукових кадрів. Через ухвалу планів-перспектив, обґрунтувань тез майбутніх дисертацій, наукових звітів про проходження курсів підвищення кваліфікації, надання рецензій та рекомендацій пройшла ціла плеяда випускників, майбутніх відомих науковців. Серед них доктори історичних наук С.Е.Баженова, О.П.Григоренко, О.М.Завальнюк, В.С.Лозовий, В.С.Степанков; кандидати історичних наук – М.І.Алещенко, О.Л.Баженов, А.Л.Глушковецький, А.А.Лубчинський, В.В.Малий, М.Б.Петров, І.В.Рибак, І.В.Сесак, Ю.А. Хоптяр і інші.

За майже 50-ти річну історію кафедри підводяться підсумки діяльності кафедри у різних напрямках: науковому, навчально-виховному, методичному та інших. Визначаються етапи становлення кафедри, а також нові завдання на перспективу.

Ключові слова: археологічні розкопки, вихованці, дослідження, історія кафедри, історичний факультет, навчальний процес, наукова діяльність, реорганізація, перейменування, професорсько-викладацький склад, студентська молодь.

Витоки структурних підрозділів К-ПНУ імені Івана Огієнка сягають до 1918 р. – часу заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету, складовою якого був історико-філологічний факультет. З того часу університет зазнав численних перейменувань та змін статусів. Однак, історія сучасної кафедри "Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін" розпочинається від першої згадки про кафедри у виші, а саме на початку 1930-х рр. Саме в 1930 р. Інститут народної освіти перейменовується в Інститут соціального виховання (ІСВ) і однією з десяти кафедр, що з'явилася в ІСВ стала кафедра історії [13, с.208]. Після чергової реорганізації у 1933-34 рр. ІСВ трансформувалася в педагогічний інститут, який був у 1935 р. закритий, а його приміщення передано військовим.

У 1939 р. згідно з рішенням РНК УРСР, знову відновили роботу учительського інституту, однак з початком війни у 1941 р. він припинив діяльність. В його приміщенні німецька окупаційна влада відкрила свій ІНО.

Після визволення 1944 р. м.Кам'янця-Подільського відновила роботу учительського інституту (з 1949 р. – педагогічного інституту). У його складі функціонував історичний факультет, що мав кафедру історії. У 1948-1949 навчальному році її поповнили кандидати історичних наук П.Ф.Лаптін і Г.І.Яворський [13, с.209].

У 1952 р. внаслідок поділу кафедри історії утворилось два підрозділи: кафедра загальної історії та кафедра історії народів Росії. Першим завідувачем кафедри історії народів Росії став ректор Кам'янець-Подільського педагогічного інституту імені В.П.Затонського, кандидат історичних наук, доцент І.С.Зеленюк.

В середині 1950-х рр. інститут, як і вся УРСР, пережив чергову хвилю репресій. Це виявилось в закритті історичних факультетів у Житомирському, Ніжинському і Чернівецькому педінститутах. Не обминуло цієї лихої долі й історичний факультет Кам'янець-Подільського педінституту [4, с.150]. Через "скорочення штатів" у 1956 р. за розпорядженням Міністерства освіти УРСР історичний факультет педінституту припинив свою роботу. За таких обставин історики-випускники отримали дипломи, а студентів-істориків молодших курсів перевели до Станіславівського педінституту [1, с.5]. Одночасно кафедру історії народів Росії знову об'єднали з кафедрою загальної історії у кафедру історії [13, с.210].

Лише у 1964 р. в складі історико-філологічного факультету рішенням того ж Міністерства освіти УРСР відновили історичний відділ, а з ним і кафедру історії [2, с.18]. Викладання історичних

дисциплін тоді забезпечували молоді кандидати історичних наук: М.Ф.Александра, І.С.Винокур, Л.А.Коваленко А.О.Копилов, Ф.А.Петляк, О.Д.Степенко. Завідувачем був призначений кандидат історичних наук Л.А.Коваленко, який у 1965 р. здобув учений ступінь доктора історичних наук [2, с.19-20; 4, с.170].

В середині 1960-х рр. викладацький колектив К-ПДІ поніс важку втрату. У грудні 1966 р. трагічно загинув перший завідувач кафедри історії народів Росії, ректор К-ПДІ І.С.Зеленюк (1909-1966) [2, с.20].

На початку травня 1968 р., Рада Кам'янець-Подільського педагогічного інституту імені В.П.Затонського ухвалила рішення про поділ історико-філологічного факультету на два самостійних. Історичний факультет розташувався у Старому місті одноосібно у просторому (площа 1534 м²) навчальному корпусі №2, а прийом студентів зріс до 75 осіб [13, с.210].

У зв'язку з відновленням роботи історичного факультету уже наступного року, кафедра історії зазнала чергової реорганізації і на її базі у листопаді 1969 р. утворилося одразу дві: кафедра історії СРСР і УРСР (завідувач – І.С.Винокур) і загальної історії (завідувач – Л.А.Коваленко) [20, арк.42]. На кафедрі історії СРСР і УРСР на той час працювали викладачі: доценти І.С.Винокур (в інституті з 1963 р.) [4, с.71], О.Д.Степенко (з 1957 р.) [4, с.440], Ю.М.Тарасов (з 1969 р.) [4, с.474], П.Ф.Щербина (середина 1960-х рр.) [15, арк.1], асистенти М.Ф.Довгань (з 1968 р.) [2, с.20], Б.М.Кушнір (з 1965 р.) [4, с.266], В.А.Радіоненко (з 1967 р.) [2, с.20], старший лаборант А.Ф.Гуцал (з 1969 р.) [15, арк.1]. На посаді завідувача І.С.Винокур працював до липня 2005 р. (36 років) [4, с.67-78]. Секретарем кафедри обрали Б.М.Кушніра [15, арк.2], який з травня 1970 р. здійснював загальне керівництво педагогічною практикою студентів історичного факультету [15, арк.29]. З серпня 1971 р. обов'язки секретаря кафедри виконував А.Ф.Гуцал, і тоді ж кафедра розширилась, ще на одну посаду ст. лаборанта, на яку призначили Бабій Л.Ф. (працювала лише один рік) [16, арк.1-3]. Пізніше секретарями кафедри були: В.А.Радіоненко (з жовтня 1975- червень 1977), М.Б.Петров (з серпня 1977 р. по листопад 1983 р.), В.Ф.Мегей (з листопада 1983 р. по березень 1984 р.), Ф.І.Коваленко (з березня 1984 р. по 14 лютого 2002 р.), С.М.Костюк (з 14 лютого 2002 р. по 1 лютого 2003 р.), В.Ф.Неборак (з 1 лютого 2003 р. по наш час).

На кафедрі було утворено спочатку археологічний кабінет, а пізніше, з 1 жовтня 1971 р. – лабораторію [25, арк.23], в яких накопичувалися, оброблялися, зберігалися і експонувалися знахідки щорічних археологічних експедицій. Ось і в 1969 р. працювала така

експедиція, підсумки якої розглядалися 23 жовтня на засіданні кафедри. Зокрема, із звіту випливає, що археологічна експедиція і практика показали, як студенти I-III курсів оволодівають практичними навичками польового археологічного дослідження, а в процесі проведення експедиції 1969 р. відкриті нові ранньослов'янські поселення I тис. н.е. в районі літописної Бакоти на Дністрі (житлово-господарські комплекси VI-УІІІ ст.) [15, арк.3]. Для покращення роботи археологічної експедиції, перед ректоратом, рішенням кафедри від 22 жовтня 1970 р., ставилося питання про виділення для експедиції постійного автотранспорту [15, арк.39-40]. Існуючий автомобіль-амфібія "Ford-GPA", був виготовлений на американських заводах ще у 1942-1943 рр. і потрапив до СРСР за договором "Ленд-ліз". За не підтвердженою інформацією амфібія, під час війни на переправі, затонула в р.Дністер, звідки її пізніше вдалося витягти. Далі якимось чином вона потрапила до гаражів педінституту по вул. Ленінградській (тепер Лесі Українки). Ще ректор І.С.Зеленюк віддав амфібію для археологічних експедицій. "Ford-GPA" потребував постійного ремонту, а для нього не було запчастин [3, с.39].

Незабаром не новий автомобіль для розкопок вдасться І.С.Винокуру отримати в одній із військових частин м.Львів. Ним виявиться військовий автомобіль ГАЗ-69 (державний номер 59-53 ХМЖ) [3, с.40], який дістав від студентів лагідне прізвисько "Анфіса". Машину доволі часто доводилося ремонтувати, про що доповідав А.Ф.Гуцал на березневому засіданні кафедри 1972 р. [16, арк.42]. В планах археологічної експедиції на 1974 р. також значився пункт про необхідність ремонту експедиційного автомобіля, а виконавцем призначався А.Ф.Гуцал [19, арк.12]. Перманентний процес ремонту автомобіля, відбито в протоколі засідання кафедри і за квітень 1977 р. [21, арк.36]. Ситуацію з технічним станом автомобіля вдалося покращити після капітального ремонту (1978 р.) на одному із київських авторемонтних заводів у Дарниці [3, арк.41].

З метою виконання кафедрального навантаження, завідувач кафедрою, через надлишок годин, залучав до роботи на кафедрі викладачів з погодинною оплатою. Так, для ведення практичних занять з історії СРСР на I курсі історичного факультету запросили старшого лаборанта З.Я.Маслову, для проведення спецкурсу "Радянське музеєзнавство" – директора Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника Г.М.Хотюна [15, арк.4], а для проведення практичних занять з історії УРСР та методики викладання історії А.Ю.Халта [15, арк.61].

Викладачі кафедри активно працювали над підготовкою колективних ґрунтовних праць, про що дізнаємося з протоколу засідання кафедри від 13 листопада 1969 р. [15, арк.5-6]. У 1971 р. за ініціативою Інституту історії АН УРСР та головної редакції Української радянської енциклопедії АН УРСР з видавництва вийшло масштабне історико-краєзнавче видання "Історія міст і сіл УРСР" у 26-ти томах. Серед багаточисельного авторського колективу знаходилися і викладачі кафедри історії СРСР і УРСР. Свої публікації до "Історії міст і сіл УРСР. Хмельницька область" подали: І.С.Винокур [11, с.297-323; 576-583], О.Д.Степенко [11, с. 200-209], В.А.Радіоненко [11, с.226-231], Б.М.Кушнір [11, с. 324-332; 583-591].

За активну навчально-методичну та краєзнавчу роботу асистента Б.М.Кушніра рішенням кафедри від 30 вересня 1970 р. перевели на посаду старшого викладача [15, арк.35-38].

Загальне навчальне навантаження на кафедрі на 1971-1972 н.р. було чималим і складало 4737 год. В розрахунках на членів кафедри це виглядало так: зав. кафедрою Винокур І.С. – 578 год.; ст. викладач Довгань М.Ф. – 588 год; ст. викладач – Кушнір Б.М. – 838 год.; асистент Радіоненко В.А. – 676 год.; доцент Степенко О.Д. – 720 год.; доцент Тарасов Ю.М. – 686 год.; доцент Щербина П.Ф. – 651 год. Робоче навантаження викладачів розподілялося відповідно до навчальних дисциплін, викладання яких забезпечувалось кафедрою. Так, Винокур І.С. викладав – "Історію СРСР" (I курс), "Археологію СРСР" (I курс), "Історію первісного суспільства" (I курс), "Допоміжні історичні дисципліни" (I курс); Щербина П.Ф. – "Історію СРСР" (II курс), "Основи радянської держави і права" (II курс); Довгань М.Ф. – "Історію СРСР" (III курс); Степенко О.Д. – "Історію УРСР" (III курс); Радіоненко В.А. – "Історію СРСР" (I курс) філологічний ф-т, "Історія УРСР" (II курс), практичні заняття; Кушнір Б.М. – "Методика викладання історії в школі" (III курс); Маслова З.Я. – "Історія СРСР" (I курс), практичні заняття; Гуцал А.Ф. – "Історія УРСР" (III курс), практичні заняття [16, арк.2-3]. Для проведення курсу "Допоміжні історичні дисципліни" (I курс) залучали викладачів з погодинною оплатою Мамалигу А.І. та Хотюна Г.М. [16, арк.6].

Викладачі кафедри активно займалися не тільки навчально-виховною, але й науково-дослідною роботою, для виконання якої рішеннями кафедри передбачалися всім членам кафедри творчі відпустки [15, арк.7, 9]. До того ж, дбаючи про підвищення наукового рівня викладачів кафедри, рішенням засідання кафедри історії СРСР і УРСР від 27 червня 1971 р. ухвалили питання про направлення до цільової аспірантури В.А.Радіоненка – до Інституту історії АН УРСР з

1972 р. та А.Ф.Гуцала – до Інституту археології АН УРСР з 1973 р. [15, арк.60-62].

В зв'язку з цим, уже в 1970-х рр. побачили світ солідні монографічні праці: І.С.Винокур " Історія та культура черняхівських племен" (1972), "Давні слов'яни на Дністрі" (1977) [2, с.22] ; П.Ф.Щербина "Судова реформа на Правобережній Україні" (1974) [18, арк.53].

Члени кафедри активно залучали студентів історичного факультету до наукової роботи, що вплинуло на їх фахове формування в перспективі і становлення як відомих вчених істориків, майбутніх завідувачів кафедр та ректорів. Так, в лютому 1972 р. на кафедрі були затвердженні теми дипломних робіт студентам: Завальнюку О.М. "Колокол" О.І.Герцена і буржуазні реформи в Росії"; Рибаку І.В. "Мировий суд на Поділлі" та іншим. Науковим керівником виконання дипломних робіт затвердили П.Ф.Щербину [16, арк.33].

Діяльність викладачів кафедри не обмежувалася науковою та навчально-виховною роботою і мала різноманітний характер. До звичного навантаження додавалася ще й робота із колишніми випускниками, вчителями історії Хмельницької області. Так, у листопаді 1972 р. в м.Чемерівці проходило виїзне засідання кафедри за участю 55 вчителів історії Чемеровецького району присвячене 50-річчю утворенню СРСР. Тоді перед вчителями з доповідями виступили М.Ф.Довгань, І.С.Винокур, П.Ф.Щербина, О.Д.Степенко [17, арк.11].

У другій половині 1970-х – початку 1980-х рр. поступово зростало навантаження на викладачів і, особливо, лаборантів кафедри, а тому збільшилась чисельність викладацько-лаборантського складу кафедри історії СРСР і УРСР. З вересня 1977 р., після закінчення навчання у К-ПДПІ, був залишений працювати на посаді старшого лаборанта кабінету археології кафедри М.Б.Петров [5, с.348]. На аналогічні посади археологічної лабораторії кафедри запросили ще двох працівників – В.Ф.Мегея і І.І.Щегельського. Старші лаборанти М.Б.Петров і В.Ф.Мегей вели практичні заняття, відповідно, з історії СРСР (I курс) і історії УРСР (I-II курс). І.І.Щегельський спочатку займався обладнанням кабінету з методики викладання історії [22, арк.1-2, 14-15], а пізніше (з вересня 1978 р.) зайняв посаду завідувача археологічною лабораторією і переймався її обладнанням [23, арк.55]. Завершивши навчання в аспірантурі у 1978 р. до колективу кафедри повернувся уже на посаду асистента А.Ф.Гуцал [4, с.120]. Після завершення навчання у цільовій аспірантурі Київського педінституту (1976-79) повернувся до рідного вузу О.М.Завальнюк. Тоді ректор К-ПДІ А.О.Копилов запросив його з 1 жовтня 1979 р. на роботу на

посаду асистента кафедри [5, с. 153; 24, арк.1]. Крім того, до викладацької роботи приступили юрист Зінчук М.Ф. (з жовтня 1980 р.), історики О.Т.Щур (з жовтня 1981 р.) [5, с.620], В.І.Якубовський (з 1984) [5, с.631]. З кафедри суспільних дисциплін у серпні 1985 р. перейшов І.В.Рибак [32, арк.1].

На той час члени кафедри працювали в кількох напрямках, а саме: активні заняття науковою і педагогічною діяльністю, археологічні експедиції, праця в архівах, участь у наукових конференціях, підготовка студентських наукових робіт та інших. Чимало зусиль було докладено для збагачення навчально-методичної бази факультету. Так, викладачами І.С.Винокуром, А.Ф.Гуцалом, лаборантами М.Б.Петровим, В.П.Мегеєм значно розширились, сформовані раніше, археологічна лабораторія та кабінет, які після щорічних експедицій постійно поповнювалися новими артефактами. Утворилися шкільний кабінет історії та кабінет наочних посібників (Б.М.Кушнір, І.І.Щегельський), виготовлялось чимало унаочнень (мап, макетів, схем, таблиць) з різних дисциплін та інше.

Одним із пріоритетних напрямків роботи кафедри взагалі, і у 1960-80-ті рр. зокрема, були перманентні археологічні розкопки, які очолював професор І.С.Винокур за участі А.Ф.Гуцала, М.Б.Петрова, В.Ф.Мегея, І.І.Щегельського, пізніше В.І.Якубовського. Практично це були постійно діючі експедиції що досліджували проблему літописних давньоруських міст Поділля і Південно-Східної Волині (Бакота, Губин, Ізяслав, Кам'янець-Подільський, Полонне та інших). Починаючи з 1963 р., І.С.Винокур присвятив 17 літніх польових сезонів комплексному вивченню адміністративного центру Пониззя XII-XIII ст. – літописній Бакоті і завершив свою працю виданням тепер уже відомої книги "Бакота" (співавтор П.А.Горішний), яка здобула визнання і популярність серед широкого загалу громадськості та науковців [4, 73]. Чимало польових сезонів було пов'язано з дослідженням поселення східних слов'ян У-УІІ ст. н.е. поблизу с.Бернашівка Могилів-Подільського району Вінницької області. Одним із важливих результатів цих досліджень стало відкриття першої в Європі ювелірної майстерні слов'ян середини I тис. н.е. За матеріалами цих досліджень пізніше була опублікована спеціальна монографія "Слов'янські ювеліри Подністров'я" [3, с.10]. На початку 1980-х рр. І.С.Винокуру, разом з М.Б.Петровим пощастило дослідити і зафіксувати залишки двоповерхового міського будинку XII-XIII ст. у Старому місті Кам'янця-Подільського. Цим було підтверджено функціонування міського давньоруського посаду XII-XIII ст. у місті над р.Смотрич [3, с.11].

Кафедра СРСР і УРСР розширювала професійні горизонти підготовки фахівців. У 1979 р. запроваджувалася нові навчальні плани по спеціальності "Історія з додатковою спеціальністю "Радянське право" [22, арк.34], що передбачало підготовку студентів, майбутніх учителів "Правознавства" в середній школі, тому збільшився щорічний прийом студентів до 90 осіб [2, с.23]. У зв'язку з цим навчальний процес збагатився рядом нових суспільних та правових дисциплін (історія філософії, історія економічних вчень, історія міжнародного робітничого руху, теорія держави і права, конституційне право і інші), а кафедра поповнилася фахівцями-правовиками, зокрема на кафедрі з лютого 1982 р. почав працювати військовий юрист І.С.Філімонов [26, арк.20]. В зв'язку з цим, в листопаді 1982 р. юристи утворили свою науково-методичну секцію з правових дисциплін [27, арк.13-15]. Тому на викладання предметів правового циклу перевели П.Ф.Щербину, якого призначили керівником секції права. До секції правовиків входили в різний час: М.Ф.Зінчук (на кафедрі працював 1980-82 рр.), М.А.Зенюк (на кафедрі з 1982 р.), В.А.Кулінський, І.І.Мозолевський (на кафедрі з 1982 р.), В.А.Талько (на кафедрі з 1981 р. як погодинник і з липня 1986 р. на постійній основі), пізніше О.С.Озімовський, С.Б.Почапінський, В.О.Коротун, Ю.А.Хоптяр (на кафедрі з серпня 1987 р.) [33, арк.51].

У 1970-1980-х рр. тривало зростання кваліфікації науково-педагогічних кадрів. 18 вересня 1978 р. П.Ф.Щербина захистив дисертацію на здобуття вченого ступеню доктора юридичних наук у Київському державному університеті імені Т.Г.Шевченка на тему: "Судова система в Правобережній Україні наприкінці ХУІІІ-ХІХ ст." [23, арк. 49]. 24 жовтня того ж року завідувач кафедри Іон Срулевич Винокур захистив докторську дисертацію на тему: "Історія та культура черняхівських племен лісостепового Дністро-Дніпровського межиріччя (перша половина I тис. н.е.)". Захист успішно відбувся у Інституті археології АН УРСР [23, арк.62]. В 1982 р. у Ленінградському державному університеті докторську дисертацію на тему: "Селянська колонізація Південного Уралу періоду феодалізму (ХУІІ – перша пол. ХІХ ст." вдалося захистити Ю.М.Тарасову [26, арк.15; 27, арк.22]. Кандидатські дисертації захистили М.Ф.Довгань "Діяльність КПУ по виконанню рішень ХХІІ з'їзду КПРС в галузі народної освіти (1961-1965 рр.)" (1971 р.) [4, с.131], О.М.Завальнюк "Селянський аграрний рух на Правобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)" (жовтень 1980 р.) [5, с.152], І.В.Рибак "Селянські комітети (товариства) взаємодопомоги Української УРСР (1921-1932 рр.)" (1982) [5, с.404], О.Т.Щур "Боротьба комсомольців і молоді

Поділля проти німецько-фашистських загарбників в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр." (1983 р.) [5, с.621], В.І.Якубовський "Давньоруські пам'ятки XII-XIII ст. верхів'їв річок Південного Бугу і Случа" (1984) [5, с.631].

У 1980 р. ВАК присвоїв вчене звання професора завідувачу кафедри І.С.Винокуру [25, арк.8], а в наступному 1981 р. за успіхи, досягнуті в галузях навчально-виховної, науково-дослідної і громадської роботи йому було присвоєно почесне звання "Заслужений працівник вищої школи УРСР" [3, с.10].

Таким чином наукові здобутки кафедри лише у 1976-1980-х рр. склали: захист двох докторських і однієї кандидатської дисертації (П.Ф.Щербина, І.С.Винокур, О.М.Завальнюк); опубліковано 42 наукові праці загальним об'ємом 38,5 др. арк. [25, с.23].

Важливим напрямком наукової діяльності була підготовка студентських наукових робіт для участі у республіканських конкурсах (1980 р.). Керівниками-методистами на кафедрі були І.С.Винокур, М.Ф.Довгань, Ю.М.Тарасов. Терміни подачі до наукової частини студентських робіт обмежувалися 25 жовтня, тому на засіданні кафедри вказувалося на прискорення у підготовці робіт. Серед авторів-студентів конкурсних робіт знаходимо Олега Погорільця, Григорія Вонсовича та інших [25, с.5-6].

Викладачі кафедри І.С.Винокур, Ю.М.Тарасов, П.Ф.Щербина, О.Д.Степенко активно проводили роботу з студентською молоддю, зокрема за їх зусиллями інтенсивно працювали чотири гуртки і проблемні групи. Студенти-гуртківці з матеріалами власних досліджень виступали як на звітних конференціях інституту, так і на конференціях інших вузів (1981 р.). Так, студенти Гарбуз В., Козачук В., Крушеньницький В., Надвірняк О., Погорілець О. взяли участь у Всесоюзній студентській науковій конференції з археології, яка відбулася в МГУ (7-11 квітня 1981 р.) [25, арк.41; 26, арк.16].

Поруч із здобутками кафедра несла і важкі втрати. 23 травня 1981 р. раптово пішов з життя М.Ф.Довгань (1924-1981) [4, с.131].

Одним з основних напрямків діяльності викладачів кафедри залишалась навчально-виховна робота студентів. На початок навчального року у вересні 1981 р. кафедра забезпечувала викладання наступних навчальних дисциплін: "Історія СРСР", "Археологія" (I курс) – І.С.Винокур; "Допоміжні історичні дисципліни" (I к.) – А.Ф.Гуцал; "Історія СРСР" (II к.) – А.М.Завальнюк; "Радянське право" (IV к.) – М.Ф.Зінчук; "Методика викладання історії" (III к.) – Б.М.Кушнір; "Історія СРСР" (практичні) (I-III к.) – В.А.Радіоненко; "Історія УРСР" (I,II,III к.) – О.Д.Степенко; "Історіографія історії" (IV

к.) – Ю.М.Тарасов; "Радянське трудове право" (III к.) – В.А.Талько; "Теорія держави і права" (II к.), "Основи радянської держави і права" (IV к.), "Методика правового виховання" (IV к.), "Історія СРСР" (II к.) – П.Ф.Щербина. Відповідно до індивідуальних планів, навчальне навантаження складало: І.С.Винокур – 536 год.; О.М.Завальнюк – 753 год.; М.Ф.Зінчук – 689 год.; А.Ф.Гуцал – 657 год.; Б.М.Кушнір – 619 год.; Ю.М.Тарасов – 600 год.; В.О.Д.Степенко – 588 год.; А.Радіоненко – 567 год.; П.Ф.Щербина – 546 год.; В.А.Талько – 326 год. Погодинно в межах 240 год. працювали зав. археологічною лабораторією І.І.Щегельський, старші лаборанти В.Ф.Мегей, М.Б.Петров. Вони забезпечували проведення практичних занять з історії СРСР та УРСР, а також перевірку контрольних робіт і курсових на стаціонарі і заочному відділах [26, арк.2-4].

На той час існувала практика вибіркової підготовки дипломних робіт студентами випускного курсу, тому теми досліджень затверджували на кафедрах факультету лише тим вихованцям, які навчалися переважно на "відмінно". Так, 16 жовтня 1981 р. були затверджені сім тем дипломних робіт на IV курсі студентам:

1. "Діяльність партійних організацій Поділля по оживленню й посиленню роботи місцевих Рад в 1924-1925 рр." – Черватюк В.П. Науковий керівник – Степенко О.Д.

2. "Інтернаціональний характер партизанського руху на Україні в роки Великої Вітчизняної війни" – Байдич В.Г. Науковий керівник – Степенко О.Д.

3. "Організація селянського руху на Правобережній Україні (березень-жовтень 1917 р.)" – Водвуд В.М. Науковий керівник – Завальнюк О.М.

4. "Створення й діяльність революційних комітетів в роки громадянської війни (на матеріалах Поділля)" – Хоптяр Ю.А. Науковий керівник – Завальнюк О.М.

5. "Радянська історіографія утворення Російської централізованої держави" – Борисевич С.О. Науковий керівник – Тарасов Ю.М.

6. "Утворення української народності" – Вислянський М.Г. Науковий керівник – Тарасов Ю.М.

7. "Археологія Болохівської землі XII-XIII ст." – Погорілець О.Г. Науковий керівник – Винокур І.І. [26, арк.6-7].

Наступного, 1982 р. серед студентів, які готували наукові конкурсні роботи знаходимо: О.М.Федькова "Селянські організації на Україні в 1905-1907 рр." (науковий керівник – к.і.н. О.М.Завальнюк); Н.В.Гуменюк "Правове виховання молоді" (науковий керівник – д.ю.н. П.Ф.Щербина) і інших [27, арк.6-7]. Дипломні роботи випуску 1984 р.

виконували Білоконь Т.О., Гарбуз В.В., Гнатенко О.І., Кузь О.В., Федор В.М., Федьков О.М. [28, арк.65-66], а в 1987 р. Будовицький А.Н., Бученко А.М., Лозовий В.С., Рева Т.М. та інші [32, арк.3].

Поступово кафедра, завдяки своєму науково-педагогічному потенціалу трансформувалася у "кузню" наукових кадрів. Через ухвалу планів-проспектив, обґрунтувань тез майбутніх дисертацій, наукових звітів про проходження курсів підвищення кваліфікації, надання рецензій та рекомендацій пройшла ціла плеяда маститих науковців. Серед яких доктори історичних наук С.Е.Баженова [27, арк.20-21], О.П.Григоренко, О.М.Завальнюк, В.С.Лозовий, В.С.Степанков [27, арк.24-25]; кандидати історичних наук – М.І.Алещенко [33, арк.47], В.В.Малий, М.Б.Петров, І.В.Рибак, І.В.Сесак [33, арк.27, 29], Хоптяр Ю.А. [32, арк.61].

3 вересня 1984 р. на кафедрі, після захисту кандидатської дисертації, свою трудову діяльність розпочав В.І.Якубовський [29, арк.6], якому спочатку виділялися години на проведення практичних занять з "Історії СРСР" та педагогічної практики [29, арк.50], пізніше курс "Історичного краєзнавства", "Археології УРСР" та інші.

Для покращення якості викладання правових дисциплін викладачами правових дисциплін здійснювалася спроба створення кабінету права, про що йшлося на одному із засідань кафедри в травні 1985 р. Тоді навіть були встановлені терміни виконання до жовтня-листопада того ж року [29, арк.72]. Проте кабінет права буде створений лише у травні 1986 р. [31, арк.3].

У 1984-85 навчальному році викладачі кафедри забезпечували проведення трьох видів практик, адже до педагогічної та археологічної додалася ще й юридична. Педагогічна практика проходила традиційно в школах м.Кам'янець-Подільського і Хмельницької області. Під час археологічної практики студенти брали участь у розкопках групи курганів в зоні будівництва Хмельницької атомної електростанції у Славутському районі та у вивченні язичницького наскельного рельєфу в с. Буша Ямпільського району Вінницької області. Крім того проводились розкопки поселення і могильника (рубежу нової ери) в с.Долиняни Хотинського району Чернівецької області. Керували проведенням цієї практики професор І.С.Винокур, к.і.н. В.І.Якубовський, ст. викладач А.Ф.Гуцал, зав. лабораторією І.І.Щегельський, ст. лаборант В.П.Мегей. У свою чергу юридична практика проходила на базі райвиконкомів області. На основі програми практики визначені конкретні завдання для студентів (матеріали готували професор П.Ф.Щербина, ст. викладач І.С.Філімонов і асистент М.А.Зенюк) [30, арк.4].

На кафедрі тривала навчально-методична робота, удосконалювалися робочі програми навчальних курсів. Однак, на думку завідувача кафедрою робота над НМК дисципліни не давала тих результатів яких очікували. Нерідко справа зводилася до формальних "вертикальних", "горизонтальних" і "діагональних" зрізів, які мало що давали для покращення навчально-методичної спрямованості викладання. Найкращою формою навчально- методичної роботи по відповідних дисциплінах, вважали викладачі кафедри, – це розширена робоча програма і коротка структурно-логічна схема до неї [30, арк.4].

В середині 1980-х рр. професорсько-викладацький склад кафедри працював над створенням нових підручників, навчальних, методичних і наочних посібників. Так на той час були видані: Методична розробка професора Ю.М.Тарасова, присвячена "Руській Правді" – важливому джерелу соціально-економічної та політичної історії Київської Русі IX-XIII ст. Поповнили науковий доробок нові монографічні праці професора І.С.Винокура "Історія лісостепового Подністрів'я та південного Побужжя" (1985) [2, с.25]. І.С.Винокур, А.Ф.Гуцал, В.І.Якубовський видали "Довідник з археології України" (1984) [2, с.25]. Зусиллями О.М.Завальнюка (у співавторстві) побачила світ "Історіографія Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні" (1987) [5, с.153]. Крім того, було видано методичну розробку на допомогу лектору про історичну топографію Кам'янець-Подільського (автори І.С.Винокур, М.Б.Петров). Викладачі юридичного циклу І.С.Філімонов і М.А.Зенюк розробили наочні посібники з права. Члени кафедри працювали у режимі об'єднаних засідань з іншими кафедрами на виїздах у Чемеровецький, Дунаєвський та Ярмолинецький райони. Такі форуми були присвячені різним історичним датам [30, арк.5].

Кафедра підтримувала зв'язки з випускниками різних років, і часто надавала необхідні консультації та допомогу у науково-дослідній роботі. Однією із важливих форм таких зв'язків з випускниками стало проведення Подільських історико-краєзнавчих конференцій. У травні 1985 р. було проведено VI-ту Подільську конференцію, матеріали якої (тези доповідей і повідомлень) були опубліковані [30, арк.6].

Навчально-виховний процес був доволі насиченим і кожного дня, включаючи суботу, проходило по три і більше пар. Такому положенню сприяло вдале поєднання основних предметів із спецкурсами, спецсемінарами та факультативами. Так, у 1986-88 рр. їх, тільки по кафедрі історії СРСР і УРСР, налічувалося більше десятка: "Історія стародавніх слов'ян" (І.С.Винокур), "Актуалізація пізнавальної

діяльності учнів на уроках історії" (Б.М.Кушнір), "Історія правових вчень" (П.Ф.Щербина), "Джерелознавство історії СРСР" (Ю.М.Тарасов), "Ленін і Україна" (О.Д.Степенко), "Критика буржуазних концепцій історії СРСР" (І.В.Рибак), "Туристсько-краєзнавча робота по історії в школі" (В.І.Якубовський) [33, арк.21], "Розвиток капіталізму в Росії" (В.А.Радіоненко), "Питання стародавньої історії в шкільному курсі" (А.Ф.Гуцал), "Питання образотворчого мистецтва у викладанні історії СРСР в школі" (Є.Б.Дегтярь худ. школа), "Питання антифеодальної боротьби в ході визвольної війни українського народу (1648-49 рр.)" (Степанков В.С.) [33, арк.47].

Початок 1990-х рр. позначився для кафедри історії СРСР і УРСР новими змінами. Викладачі, студентський загал не залишилися байдужими до процесів, що сколихнули всю країну, призвели до розпаду СРСР та утворення незалежної Української держави. Не дивно, що саме історики вітали зміни в суспільно-політичному житті, пов'язуючи з ними надії на майбутнє. Адже тоді відкривалися широкі можливості дослідження раніше закритих та непопулярних тем, розпочалася робота по ліквідації так званих "білих плям" історії, тепер можна було відкрито говорити й писати про багаторічну боротьбу українців за свою незалежність, про яскраві сторінки українського державотворення, про тих хто віддав життя за незалежність України, проте під тиском тоталітарної комуністичної ідеології були забуті, а їх імена спалпюжені та навішані на них ярлики зрадників.

В зв'язку з цим у 13 жовтня 1990 р. за наказом ректора А.О.Копилова на підставі рішення вченої ради, кафедра історії СРСР та УРСР зазнала реорганізації внаслідок чого утворилася кафедра історії України, а кафедра історії СРСР, після розпаду СРСР 1991 р., дістала нову назву – кафедра історії Східної Європи та археології. Такі зміни позначилися на якісному показнику кафедри, адже на утворену кафедру історії України перейшли доценти О.М.Завальнюк, М.Б.Петров, О.Д.Степенко, В.І.Якубовський старші викладачі Б.М.Кушнір та І.І.Щегельський. На звільнені місця у 1990-х рр. до кафедри прибули: кандидати історичних наук В.С.Прокопчук та В.О.Савчук, асистент А.Б.Турняк (за сумісництвом) [2., с.32], ст. лаборант В.А.Гуцал (з 1993).

В умовах розбудови незалежної України, йдучи шляхом реформ та оновлення, кафедра історії Східної Європи та археології як головне завдання поставила збереження наукових та освітніх традицій попередніх поколінь. Кандидатську дисертацію на тему: "Селянський рух в Лівобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)" 10

грудня 1990 р. у Київському університеті імені Т.Г.Шевченка захистив Ю.А.Хоптяр [5, с.556]. 25 жовтня 1993 р. кандидатську дисертацію "Політичні партії і селянство в Правобережній Україні (1905-1907 рр.)" там само успішно захистив О.М.Федьков [2, с.28]. У листопаді 1995 р. за плідну науково-педагогічну діяльність вчене звання доцента отримав Ю.А.Хоптяр [5, с.556].

У 1990-ті рр. вийшли у світ нові монографічні праці вчених кафедри: І.С.Винокура (у співавторстві) "Буша" (1991), "Бакота" (1995), О.М.Федькова (у співавторстві) "Національний рух України на початку ХХ ст." (1995), І.В.Рибак "Зіньків в історії Поділля" (1995).

Силами викладачів кафедри видавалося ряд посібників для вчителів, студентів, учнів, серед них: І.С.Винокур, І.В.Рибак (у співавторстві) "Нариси історії Поділля: на допомогу вчителю" (1990), І.С.Винокур (у співавторстві) "Історія України". (У 3-х частинах. Ч. 1,2. – 1995, Ч. 3. – 1996), "Історія Поділля і Південно-Східної Волині" (1993), "Давня і середньовічна історія України" (1997) [2, с.30].

У 1992 р. на кафедрі відкрито аспірантуру зі спеціальності "Археологія", а першим аспірантом став В.П.Мерей. У тому ж році до аспірантури за спеціальністю "Історія" вступив, випускник К-ПДІ 1987 р., В.В.Малий, який з працював головою студентського профкому. В.В.Малому у створенні дослідження велику допомогу надавав науковий керівник – професор М.Г.Кукурудзяк. В січні 1997 р. на вченій раді Чернівецького державного університету імені Ю.Федьковича відбувся захист дисертації "Етносоціальні процеси на Поділлі (1861-1914 рр.)". Успішний захист дисертації В.В.Малим відкривав перспективи роботи у виші, тому в 1997 р. його, за наказом ректора, професора А.О.Копилова, було призначено на посаду старшого викладача кафедри історії Східної Європи та археології К-ПДІ. В.В.Малий викладав курс "Історії Росії ХІХ – поч. ХХ ст.", правознавчі дисципліни. У 2002 р. отримав звання доцента [8, с.9-10].

З 1998 р. викладачі кафедри забезпечували навчально-виховний процес магістратури, що тоді відкрилася на історичному факультеті. Першими магістрантами стали: І.В.Іосіпова, В.В.Костюченко, Е.В.Крочак, І.В.Олійник, Т.Г.Цішківська та інші [2, с.30].

За ініціативою деканату історичного факультету викладачі, у тому числі кафедри, здійснили благодійні внески університетській бібліотеці (близько 2 тис. примірників). Зокрема, книги надійшли від А.О.Копилова, А.С.Хоптяра, Б.М.Кушніра, О.М.Завальнюка, С.А.Копилова, О.М.Федькова, Ю.А.Хоптяра та інших. Тоді Ю.А.Хоптяр презентував бібліотеці 38 томів видання "Української повстанської армії" (Видання Торонто-Львів, 1995), а також "Літопис

Української повстанської армії" в 4-х томах (Видання Торонто-Київ, 1996).

Поступово відбувалася природна ротація професорсько-викладацького складу. Пішли з життя професори кафедри Ю.М.Тарасов (1912-1995), П.Ф.Щербина (1910-2001).

Початок ХХІ ст. позначився новими здобутками викладачів та лаборантів кафедри Східної Європи та археології. Під такою назвою кафедра функціонувала ще до 2003 р., проте була перейменована знову (як в 1952-56 рр.) у кафедру народів Росії і спеціальних історичних дисциплін.

Нове тисячоліття поставило перед викладачами нові завдання в науковій та педагогічній сферах, які сьогодні успішно вирішуються. Дбаючи про матеріальну базу факультету, зусиллями ректора університету професора О.М.Завальнюка, декана історичного факультету професора С.А.Копилова та професора кафедри Ю.А.Хоптяра у 2003 р. було заново створено кабінет правознавства, що помітно вплинуло на якісне викладання правових дисциплін кафедри [2, с.41]. Старий кабінет права, створений ще у 1986 р., морально і фізично застарів. У 2008 р. на історичному факультеті запроваджено спецкурс "Історія українського конституціоналізму", який підготував професор Ю.А.Хоптяр [6, с.13].

В умовах сьогодення, коли ставляться жорсткі вимоги, щодо якісного складу викладачів кафедри, проходило інтенсивне зростання кваліфікації науково-педагогічних працівників. Оновлення назви кафедри співпало з оновленням її викладацького складу – у 2003 р. на кафедрі розпочав роботу А.А.Лубчинський. Одразу два викладачі поповнили склад кафедри у 2004 р. – В.І.Адамовський та О.Л.Баженов, а з 2007 р. – А.Л.Глушковецький. З 2003 р. працює на кафедрі старший лаборант В.Ф.Неборак, а з 2007 р. посаду завідувача науково-дослідною лабораторією археології обійняв старший лаборант В.А.Гуцал.

Молоді викладачі задовго до початку роботи на кафедрі займалися науково-дослідною роботою, що незабаром логічно завершилася захистом дисертацій. Так, у 2004 р. кандидатську дисертацію успішно захистив В.І.Адамовський "Депортація населення України в I пол. ХХ ст.: причини, наслідки, шляхи повернення на батьківщину", у 2005 р. – О.Л.Баженов "Давньоруське пониззя серед. ХІІ – серед. ХІІІ ст.: соціально-економічний, військово-політичний, культурно-духовний аспекти", у 2006 р. – А.А.Лубчинський "Соціально-економічні зміни в аграрному секторі України в 20-х рр. ХХ ст.", у 2008 р. – А.Л.Глушковецький "Вибори до Державної думи і

встановлення парламентаризму в Російській імперії (1906-1912 рр.) (На матеріалах Подільської губернії)".

Одним із пріоритетних напрямків діяльності викладачів кафедри залишалася археологія. Протягом початку 2000-х рр. І.С.Винокур разом із своїми учнями В.П.Мегеєм, О.І.Журком проводив розкопки на місці городища літописного болохівського міста Губина, що в Старокостянтинівському районі Хмельницької області, і виявив надзвичайно цінні й цікаві знахідки щодо історичної топографії, конструкції фортифікаційних споруд, житлових будинків XII-XIII ст. Результати археологічного дослідження одного з важливіших центрів Болохівської землі знайшли глибокий аналіз у колективній монографії (І.С.Винокур, О.І.Журко, В.П.Мегей, В.І.Якубовський) "Літописний Губин XII-XIII ст. Болохівська земля" (2004) [3, с.204-205].

Викладачі кафедри, її оновлений склад, підтримуючи давні факультетські традиції, досягли помітних результатів у науковій діяльності, що дало можливість кілька років виборювати університетську першість серед кафедр університету (2009). Побачили світ нові монографічні дослідження і навчальні посібники: І.С.Винокур "Черняхівська культура: витоки і доля", І.В.Рибак "Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921-1991 рр.)", Ю.А.Хоптяр "Основи конституційного права" (2000), А.Ф.Гуцал "Давні міри, число та календар. Матеріали курсу лекцій для студентів історичного факультету "Допоміжні історичні дисципліни" (2001), Ю.А.Хоптяр "Основи права (Курс лекцій)" (2002) [6, с.13], Ю.А.Хоптяр (у співавторстві) "Місцеве самоврядування Хмельниччини: нариси історії місцевих громад Ярмолинецького району" (2004) [7, с.21].

За вагомий доробок в розвитку історичної науки доктор історичних наук, у 2001 р. професор І.С.Винокур був обраний академіком АНВШ України, а І.В.Рибак та В.С.Прокопчук – член-кореспондентами УАІН [2, с.34].

Однак життя вносило свої корективи і після 36-літнього перебування на посаді завідувача кафедри у липні 2005 р. І.С.Винокур перейшов на постійну роботу до м.Києва у Славистичний університет, де очолив кафедру країнознавства. І у цей дуже короткий в часі київський період життя і науково-педагогічної діяльності, І.С.Винокур на знижував темпів. Не бажаючи поривати зв'язки з кафедрою історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін К-ПНУ, І.С.Винокур погодинно викладав курс археології на історичному факультеті. Востаннє Іон Срулевич приїжджав до Кам'янець-Подільського у серпні 2006 р. Перед тим, у березні вичитав теоретичний курс з археології, а у

липні-серпні, уже практично, очолив чергову 43 археологічну експедицію на розкопках Губинського городища. 19 вересня 2006 р. І.С.Винокур, через важку хворобу, відійшов у вічність...

Ректор К-ПДУ академік АНВШ України О.М.Завальнюк новим завідувачем призначив кандидата історичних наук, професора І.В.Рибачка, який працював на цій посаді 12 років, до квітня 2017 р.

Новопризначений завідувач кафедрою, враховуючи традиції, одразу включився у роботу. Пріоритетним напрямком діяльності залишалася науково-дослідна робота, а також праця над проведення процедури ліцензування магістратури за спеціальністю 8.02030203 "Архівознавство", а також спеціалізацію "Правознавство". У зв'язку з цим на базі кафедри було проведено ряд конференцій самого представницького рівня. Так, міжнародні науково-практичні конференції "Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських культурних зв'язків і сучасність" пройшли 14-15 травня 2005 р. та 5-6 жовтня 2006 р. З успіхом 20-21 вересня 2012 р. пройшла Всеукраїнська науково-практична конференція: "Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів національного архівного фонду України", яку кафедра організувала разом з керівництвом Держархіву Хмельницької області на чолі з його директором, випускником історичного факультету (1982 р.), кандидатом історичних наук В.Г.Байдичем [12].

Уже кілька років поспіль викладачі кафедри А.Ф. Гуцал, О.М. Федьков., О.Л. Баженов, Ю.А.Хоптяр, В.А.Гуцал організовують Всеукраїнські студентські археологічні конференції, матеріали яких публікуються у збірниках матеріалів [14].

Друга половина 2000-х рр. продовжувала відзначатися підготовкою та виданням все нових і нових монографій, підручників та посібників викладачами кафедри. На той час побачили світ роботи авторів: І.В.Рибачка "Історія України у проблемному викладі, в особах, термінах, назвах і поняттях" (2005) [6, с.549], Ю.А.Хоптяра "Етнологія" (2005) [6, с.550], В.С.Прокопчука "Дуневеччина в іменах" (2006) [6, с.552], А.Ф.Гуцала "Давні календарні міри, монети та письмо" (2006), В.В.Малого "Історія народів Росії (1861-1917 рр.)" (2006), І.В.Рибачка "Історія народів Росії нової доби (початок XIX – XX ст.)" (2006), І.В.Рибачка "Новітня історія Росії радянської доби (1917-1941 рр.)", Ю.А.Хоптяра "Історія Росії ХУІІІ ст." (2006), В.І.Адамовського "Ешелони у вічність. Депортація населення України у І пол. ХХ ст." (2007), В.С.Прокопчука (у співавторстві) "Дунаєвеччина в іменах: Біобібліографічний довідник" (2007),

Ю.А.Хоптяра "Родовід Хоптярів" (2007), І.В.Рибак "Новітня історія радянської доби 1917-1991 рр." (2007), І.В.Рибак "Хмельниччина. Наш край в історії України" (2007), В.В.Малого "Етносоціальні процеси на Поділлі у 1861-1914 рр." (2008), В.С.Прокопчука "Інституалізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х рр. ХХ – ХХІ ст.: етапи, форми, напрямки діяльності" (2008), В.С.Прокопчука "Кондрацький Франц Андрійович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти" (2008), В.С.Прокопчука "Я спасіння шукав для народу (Мелентій Смотрицький в долі України)" (2008), В.С.Прокопчука (у співавторстві) "Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту: Історичний нарис" (2008), В.О.Савчука "Досвід міжнародної діяльності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: здобутки і перспективи" (2008), І.В.Рибак "Індивідуальне фермерське господарство Поділля у добу НЕПу" (2008), В.В.Малого "Історія народів Росії ХІХ ст. (до 1861 р.)" (2008), Ю.А.Хоптяра "Етнологія. (Вид.-2-е)" (2008), Ю.А.Хоптяра "Історична термінологія" (2008) [6, с.543-582], О.Л.Баженова "Історія та культура Давньоруського пониззя" (2009), Ю.А.Хоптяра "Історична термінологія (Вид.-2-е)" (2009), А.Л.Глушковецького "Демографія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії в Державних думах Російської імперії" (2010), Ю.А.Хоптяра "Етнологія. (Вид. III.)" (2010), Ю.А.Хоптяра "Селянський рух в Лівобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)" (2010), Ю.А.Хоптяра, В.І.Адамовського "Основи правознавства" (2011), Ю.А.Хоптяра "Наукова інформація в архівній справі" (2013), О.Л.Баженова "Історія первісного суспільства" (2016) та інші.

Тривав кваліфікаційний ріст викладачів кафедри. У 2006 р. вчена рада Кам'янець-Подільського Державного університету за успішну навчально-виховну та науково-дослідну працю обрала на посаду професора кафедри Ю.А.Хоптяра [7, с.8], а в 2009 р. – В.В.Малого [8, с.10].

Науковці кафедри не залишались осторонь відносно участі у загальнодержавних колективних історичних проектах, як, наприклад, створення енциклопедичних видань, довідників, збірників документів та інше. Так, серед багаточисельного авторського колективу істориків України та зарубіжжя 11-томної "Енциклопедії історії України" знаходяться професори І.В.Рибак [9, с.63-64] та Ю.А.Хоптяр [10, с.858-860]. Публікація І.В.Рибак в "Енциклопедії історії України" стосується історії м.Кам'янця-Подільського, а Ю.А.Хоптяра – постаті Столипіна П.А. та його аграрної реформи.

З часом до кінця першого десятиліття 2000-х рр. літні викладачі кафедри пішли на заслужений відпочинок а саме: В.А.Радіоненко, І.С.Філімонов, І.І.Мозолевський. Перейшли на інше місце роботи: В.О.Коротун, О.С.Озімовський, С.Б.Почапинський, В.А.Талько. Нажаль перше десятиліття не обійшлося без втрат. Відійшли у вічність В.В.Малий (1960-2010), О.Т.Щур (1929-2012).

Чергова реорганізація кафедри припала на 2014 р., тоді, в зв'язку з агресією Росії та розв'язання гібридної війни в Криму і на Донбасі, змінилася назва кафедри, яка здобула сучасне звучання – кафедра "Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін".

І знову втрати не обійшли колектив кафедри. 23 квітня 2017 р. після важкої і тривалої хвороби помер завідувач кафедри І.В.Рибак (1951-2017). Тому у травні 2017 р. за наказом ректора К-ПНУ імені Івана Огієнка професора С.А.Копилова посаду завідувача зайняв кандидат (нині доктор) історичних наук, професор О.М.Федьков, який 22 грудня 2017 р. на спеціалізованій вченій раді Інституту Історії України НАН України успішно захистив докторську дисертацію на тему: "Українська соціал-демократична спілка в суспільному житті наддніпрянської України початку ХХ ст.".

У наш час на кафедрі працює 10 працівників у тому числі 8 науково-педагогічних працівників: 7 штатних і 1 на умовах сумісництва. Із них 1 доктор історичних наук, 7 кандидатів історичних наук, 2 професора, 5 доцентів, 1 старший викладач, 1 ст. лаборант, 1 завідувач науково-дослідною лабораторією

Колектив кафедри "Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін":

1. Федьков Олександр Миколайович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри.

2. Хоптяр Юрій Анатолійович – кандидат історичних наук, професор кафедри.

3. Гуцал Анатолій Федорович – доцент.

4. Адамовський Володимир Іванович – кандидат історичних наук, доцент.

5. Баженов Олександр Львович – кандидат історичних наук, доцент.

6. Глушковецький Анатолій Леонідович – кандидат історичних наук, доцент.

7. Лубчинський Андрій Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент.

8. Клімчук Людмила Вікторівна – кандидат історичних наук, старший викладач (за сумісництвом).

9. Гуцал Віталій Анатолійович – завідувач науково-дослідною лабораторією археології.

10. Неборак Валентина Федорівна – старший лаборант.

Кафедра забезпечує викладання 25 нормативних навчальних курсів, 4 спецкурсів і спецсеминарів. Викладачі кафедри проводять значну роботу щодо забезпечення навчального процесу авторськими підручниками та посібниками (В.І.Адамовський, О.Л.Баженов, А.Л.Глушковецький, А.Ф.Гуцал, А.А.Лубчинський, О.М.Федьков, Ю.А.Хоптяр). Більшість навчальних посібників рекомендовано Міністерством освіти і науки України для впровадження у навчальний процес.

Науково-педагогічний колектив та аспіранти кафедри активно займаються науково-дослідною роботою, оприлюднюють результати дослідницьких пошуків у фахових журналах та збірниках наукових праць, беруть участь у конференціях, конгресах, семінарах. Усі викладачі із вченими ступенями мають свої монографії. Лише за останніх п'ять років науковий доробок членів кафедри склав понад 523 друковані аркуші. На кафедрі постійно рецензуються дисертації та автореферати дисертантів. Викладачі здійснюють наукове керівництво дисертаціями, магістерськими, дипломними, бакалаврськими, курсовими роботами.

Викладачі кафедри "Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих" дисциплін систематично підвищують свою професійну майстерність. Упродовж останнього часу викладачі пройшли планове підвищення кваліфікації, зокрема, доцент А.Л.Глушковецький стажувався у Житомирському державному університеті імені Івана Франка, професор Ю.А.Хоптяр – Прикарпатському державному університеті імені Василя Стефаника та інші.

Кафедра "Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін" неодноразово виборювала першість серед більш ніж 40 кафедр нашого університету, у той же час, попри вагомі здобутки, колектив кафедри не зупиняється на досягнутому. Так, не в останню чергу, завдяки напруженій роботі викладачів кафедри, нещодавно нашому університету вдалося успішно завершити процедуру ліцензування магістратури за спеціальністю 8.02030203 "Архівознавство", а також отримати спеціалізацію "Правознавство".

На порозі відзначення 100-річчя заснування державного університету в Кам'янці-Подільському пріоритетними напрямками прогресу кафедри "Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін" визначаються: підготовка спеціалістів університетських спеціальностей "Історія", "Політологія",

"Архівознавство", "Правознавство"; формування сталого колективу науково-педагогічних працівників високої кваліфікації шляхом підвищення фахового рівня штатних науково-педагогічних працівників; підвищення ефективності навчального процесу, якості навчання та навчальної дисципліни; прискорення навчально-методичного забезпечення шляхом підготовки навчально-методичних комплексів з основних нормативних курсів з метою забезпечення ними кожного студента денної і заочної форми навчання; поліпшення умов та безпеки праці, навчання та проживання працівників, студентів; підвищення ефективності науково-дослідної діяльності шляхом підтримки учасників різних наукових проєктів, археологічної експедиції, археологічної лабораторії, а також викладачів, котрі активно працюють в науковій сфері; поліпшення форм виховної, культурно-просвітницької діяльності та організації культурно-масових заходів за місцем навчання і проживання студентів; підвищення ролі громадського самоврядування та розвитку його ініціатив.

Нині в умовах жорсткої конкуренції на ринку освіти лише постійний розвиток, врахування найновіших навчальних та методичних технологій, оновлення бази, забезпечення надходження найновішої історичної літератури, розвиток форм співпраці з іншими вишами як в Україні, так і за її межами забезпечить високий рівень викладання предметів що забезпечують викладачі кафедри "Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін".

Таким чином, сучасна кафедра "Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін", крокуючи в ногу з університетом та історичним факультетом, пройшла славний шлях, пов'язаний з такими базовими підрозділами, як кафедра історії – 1930-1952 рр. (крім 1941-1944 рр.); кафедра історії народів Росії – 1952-1956 рр. (завідувач І.С. Зеленюк); кафедра історії – 1956-1968 рр. (з 1962 р. завідувач Л.А.Коваленко); кафедра історії СРСР і УРСР – 1969-1991 рр. (завідувач І.С.Винокур); кафедра історії Східної Європи та археології – 1991-2003 рр. (завідувач І.С.Винокур); кафедра історії народів Росії – 2003-2014 рр. (завідувачі: І.С.Винокур, І.В.Рибак). В історії кафедри чимало яскравих здобутків, проте попереду нелегка праця, спрямована на підготовку висококваліфікованих кадрів: істориків, археологів, архівістів, правознавців відповідно до високих національних стандартів підготовки фахівців.

Список використаних джерел і літератури

1. Рибак І.В. Кафедра історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін: здобутки та перспективи. Кліо. 2012. Спецвипуск.

2. Копилов С., Газін В.В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 76 с.

3. Іон Винокур: подвижництво в освіті і науці: науково-документальне та бібліографічне видання / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Наукова бібліотека, Кафедра історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін; [укл.: О.М.Завальнюк, В.С.Прокопчук, О.Б.Комарніцький]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 228 с.

4. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т.1. 796 с.

5. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т.2. 928 с.

6. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 928 с.

7. Юрій Анатолійович Хоптяр (до 55-річчя від дня народження і 35-річчя науково-педагогічної діяльності): біобібліографічний покажчик / Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка; [редкол.: С.А.Копилов, Л.В.Клімчук (відп. ред.) та ін.; укладачі: В.Г.Байдич, О.Г.Погорілець]. (Серія "Постаті в освіті і науці"; вип.22). Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2016. 52 с.

8. Василь Малий – людина, педагог, вчений / Уклад. О.Б.Комарніцький. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. 60 с.

9. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Авт. В.А.Смолій (голова) та ін. К.: Наук. думка, 2007. Т.4.: Ка-Ком. 518 с.

10. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Авт. В.А.Смолій (голова) та ін. К.: Наук. думка, 2012. Т.9.: Прил.- С. 929 с.

11. Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область. У 26 т. К.: УРЕ, 1971. 706 с.

12. Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів Національного архівного фонду України: науковий збірник за підсумками Всеукраїнської науково-практичної конференції, м.Кам'янець-Подільський, 20-21 вересня 2012 р. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. 388 с.

13. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодні. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. 408 с.

14. Археологічні дослідження в Україні : здобутки і перспективи : Збірник матеріалів шостої Всеукраїнської археологічної конференції. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин Я.І., 2017. 168 с.

15. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.5. Арк.1-7, 9, 29, 35-38, 39-40, 60-62.

16. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.79. Арк.2, 3, 6, 33, 42.

17. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.130. Арк.11.

18. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.177. Арк.53.

19. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.228. Арк.12.

20. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.229. Арк.42.

21. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.333. Арк.36.

22. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.373. Арк.1, 2, 14, 15, 34.

23. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.416. Арк.49, 55, 62.

24. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.464. Арк.1.

25. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.575. Арк.5, 6, 8, 23, 41.

26. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.694. Арк.2, 3, 4, 6, 7, 15, 16, 20.

27. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.810. Арк.6, 7, 13, 15, 20, 21, 22.

28. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.925. Арк.65, 66.

29. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.1041. Арк.6, 50.

30. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.1042. Арк.4, 5, 6.

31. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.1167. Арк.3.

32. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.1166. Арк.1, 61.

33. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-302. Оп.11. Спр.1283. Арк.21, 27, 29, 47, 51.

Yuri Khoptiar

The history of the “Archives study, special historical and jurisprudential subjects” department of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University’s Historical Faculty (the second part of the XXth – the beginning of the XXIst. cen.)

The article deals with the process of creation and foundation of the modern “Archives study, special historical and jurisprudential subjects” department of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University’s Historical Faculty. Based on archive documents and other published sources of information the history of department development, its professors and lecturers staff, which has been changing for fifty years, the activity of lecturers and laboratory assistants was investigated. The remarkable scientific and pedagogical activity of the heads of the department (during the period of thirty-six years) such as I.S. Vynokur, P.F. Shcherbyna, Y.M. Tarasov and other scientists. Archeological investigation became one of the scientific topics. The archaeological study was created and then it has been transformed into laboratory since the 1st of October in 1971 where archaeological findings were studied and exhibited. The department was transformed into the “smithy” of new scientific stuff during the many years of hard work. The whole brilliant group of well-known scientists started their theses in this department: Doctors of Historical Sciences S.E. Bazhenova, O.P. Hryhorenko, O.M. Zavalniuk, V.S. Lozovyi, V.S. Stepankov; Candidates of Historical Scientists – M.A. Aleshchenko, O.L. Bazhenov, A.L. Hlushkovetskyi, A.A. Lybchynskyi, V.V. Malyi, M.B. Petrov, I.V. Pybak, I.V. Sesak, Y.A. Khoptiar etc.

The scientific and methodical achievements of the department for the period of fifty years are summarized. The new tasks are determined.

Keywords: *archaeological excavations, pupils, investigations, history of the department, historical faculty, educational process, scientific activity, reorganization, renaming, professors and lecturers staff, students.*

Одержано 16 квітня 2018 року

УДК 378.09:94(477.43)(09)

А. Г. Філінюк, С. В. Олійник, С.А. Сидорук**Кафедра історії України – провідний базовий підрозділ історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка**

Статтю присвячено висвітленню створення, становлення і багатогранної діяльності кафедри історії України – нині одного з найбільш потужних підрозділів історичного факультету і всього Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, якому 22 жовтня 2018 р. виповнюється 100 років. Аналізуються конкретний внесок декана, вченої ради, провідних науково-педагогічних працівників історичного факультету, тодішнього ректора і вченої ради інституту щодо обґрунтування ідеї, організаційного оформлення, становлення, кадрового забезпечення й розгортання повноцінної діяльності. Розкриваються основні етапи й закономірності наповнення кафедри висококваліфікованими фахівцями, підвищення їх теоретико-методологічного і методичного рівня. Зроблена характеристика роботи завідувачів, викладачів і всього колективу із забезпечення викладання комплексу навчальних дисциплін з історії, культури, джерелознавства, історіографії, теорії і методології історії України, історичної географії, історичного краєзнавства, низки важливих спецкурсів і спецсемініарів про вітчизняне минуле. Розглядаються основні віхи на шляху визначення основних пріоритетів роботи, започаткування та серійного опублікування наукових збірників, монографій, навчально-методичного, науково-дослідного і громадсько-виховного поступу підрозділу, організації і функціонування докторантури і аспірантури, ініціювання та проведення численних наукових і методичних форумів, розгортання творчого співробітництва з провідними науковими інститутами, закладами вищої освіти, науковцями. Висвітлюються успіхи, досягнення та проблемні питання в діяльності кафедри. Підкреслюється перетворення її в провідний підрозділ факультету і навчального закладу, його місце і роль у позитивних трансформаціях історичного факультету й університету загалом.

Ключові слова: кафедра історії України, історичний факультет, університет, діяльність, пріоритетні напрямки, кадровий потенціал, успіхи, досягнення.

Вагомою органічною складовою функціонування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, зокрема, історичного факультету, об'єктивно виступає кафедра історії України. Її створення відбулося на хвилі перебудови і демократизації українського суспільства, що супроводжувалися значним зростанням інтересу до минулого нашого народу та його численних "білих плям". З іншого боку, це був не тільки необхідний, а й доволі сміливий, перспективний і, можна без перебільшення сказати, доленосний крок у розвитку історичного факультету і всього навчального закладу, спрямований на істотне поліпшення якості підготовки фахівців та активізацію вивчення українського минулого.

Відродження і становлення кафедри ґрунтувалося на багатолітньому досвіді, початок якому поклало створення в 1918 р. Кам'янець-Подільського державного українського університету. Перші цеглини в її фундамент заклали засновник і перший ректор, професор І. І. Огієнко і такі видатні вчені, як: В. О. Біднов, Л. Т. Білецький, Д. І. Дорошенко, М. О. Драй-Хмара, П. Г. Клепатський, П. В. Клименко, І. П. Крип'якевич, Ю. Й. Сіцінський, трохи пізніше – В. О. Геринович, Є. Д. Сташевський та інші. На тернистому шляху багатьох реорганізацій університету, ускладненому не тільки фінансово-матеріальними труднощами, а й переважно політичними чинниками, зокрема арештами, репресіями та ідеологічним тиском радянської влади, кращі їх надбання примножили своєю невтомною працею як у навчанні, так і в сфері наукових досліджень О. З. Неселовський, К. О. Копержинський, П. С. Палько, І. С. Зеленюк, Л. А. Коваленко, І. С. Винокур, А. О. Копилов, І. Ф. Слизький, О. Д. Степенко, Л. В. Баженов, О. М. Завальнюк і багато інших [21, с.6].

Офіційно кафедра була утворена наказом ректора № 236 від 13 жовтня 1990 р. на підставі рішення вченої ради інституту [5]. Цьому передували дискусії і рішення ради історичного факультету від 30 травня, а також доповідна записка декана на ім'я ректора з обґрунтуванням необхідності створення кафедри історії України як «негайної потреби». До підбору та формування її персонального складу ректор інституту, авторитетний менеджер вищої школи, професор А. О. Копилов, досвідчений декан і провідний краєзнавець, доцент Л. В. Баженов й знаний в Україні археолог, завідувач кафедри історії СРСР і УРСР, професор І. С. Винокур підійшли досить продумано та виважено. Власне, для цього не довелося запрошувати працівників з інших вишів чи наукових установ, як це було в 1918 р. [9, с.10]. Ядром і основою нового колективу стала секція "історії

УРСР”, що функціонувала на кафедрі професора І. С. Винокура [21, с.5]. На ній працювали професійні історики: 5 з яких були випускниками рідного історичного факультету, 1 – іншого закладу вищої освіти. До того ж, закінчивши аспірантуру та захистивши кандидатські дисертації, вони стали представниками кількох наукових шкіл [18, с.4-5].

Перший склад викладачів кафедри був доволі професійним, хоча кількісно налічував усього 6 викладачів і 1 старшого лаборанта. Якщо частка викладачів із науковими ступенями і вченими званнями в інституті складала 43,6 %, то на кафедрі – 66,7 %. [19, с.11]. З перших днів на ній працювало 4 кандидати історичних наук: 1 доцент (О. Д. Степенко) і 3 старші викладачі (М. Б. Петров, С. В. Трубочанов, В. І. Якубовський). Окрім них – 1 старший викладач (Б. М. Кушнір), 1 асистент (І. І. Щегельський) і старший лаборант І. А. Найчук. За 28 років функціонування кілька разів змінювалися її завідувачі. У зв’язку з навчанням в докторантурі М. Б. Петрова, її очолювали О. М. Завальнюк і В. С. Лозовий. Із закінченням докторантури кафедрою знову завідував М. Б. Петров. Після його передчасної смерті більше року нею керував О. М. Федьков. З грудня 2009 р. її очільником є А. Г. Філінюк [22, с.13].

Найстаршим на кафедрі був Б. М. Кушнір – учасник Другої світової війни і в’язень фашистських концтаборів, досвідчений педагог і методист, чие ім’я знали кожен випускник факультету і вчителі історії Хмельниччини та інших областей регіону. До переходу на кафедру він майже 20 років учителював у школах краю і упродовж 25 років працював асистентом, старшим викладачем кафедри історії СРСР і УРСР на історичному факультеті, опікуючись методикою історії та історичним краєзнавством. Тож своїми знаннями, багатим досвідом, глибокою мудрістю, життєвим оптимізмом і високим національним духом плекав історико-краєзнавчу, методичну та громадянську складові майбутніх істориків [8, с.266, 269, 270].

Дещо молодшим, але досвідченим і водночас чи не найбільшим на той час знавцем історії України на факультеті, бо ж викладав історію України, був О. Д. Степенко. У науковому плані доцент спеціалізувався на питаннях історіографії історії Давньої Русі та історичного краєзнавства [2, с.440]. Хоч йому було понад шістьдесят, він таки зумів перейти на нову методологію.

Доволі досвідченим і професійним зумів себе зарекомендувати М. Б. Петров, який після закінчення в 1977 р. історичного факультету працював в інституті, спочатку старшим лаборантом, згодом – асистентом, а після закінчення аспірантури й захисту в 1987 р.

кандидатської дисертації – старшим викладачем кафедри історії СРСР і УРСР. Згодом він виріс у високопрофесійного лектора та організатора навчального процесу і плідного науковця, доробок якого склав близько 200 праць з давнього минулого м. Кам'янець-Подільського та України. Саме тому йому було доручено очолити щойно створений підрозділ [16, с.351-352]. Кафедрою він керував із 1990 до 2008 р., з перервою на навчання в докторантурі у 2004–2007 рр., й забезпечив її становлення і перетворення його в справжній осередок україноцентризму. Більше того, виробляв глибокий професіоналізм, уміння знайти спільну мову з колегами та студентами, тонкий, доброзичливий гумор, самокритичність, здатність до компромісів, мудрість на створення атмосфери доброзичливості, високопрофесійної вимогливості та співтворчості кожного до власного наукового та педагогічного зростання [13, с.351].

В. І. Якубовський з 1967 р. до переходу в 1984 р. в інститут працював старшим науковим співробітником, заввідділом Хмельницького обласного краєзнавчого музею. Там став відомим краєзнавцем і археологом, керівником археологічних експедицій з вивчення історії Болохівської землі та літописного Губина. Тому викладацьку роботу понад три десятиліття успішно поєднував з науковими інтересами, збагачуючи вітчизняну археологічну науку численними розвідками [21, с.9]. Наймолодшим на кафедрі був С. В. Трубочанінов. Закінчивши в 1989 р. аспірантуру Одеського державного університету, він повернувся на рідний історичний факультет і на момент її утворення заслужив авторитет висококваліфікованого історика і краєзнавця, що спеціалізувався на вивченні суспільно-політичних процесів в Україні у 1918–1920 рр. [22, с.8]. Упродовж 1990–1997 рр. асистентом кафедри працював І. І. Щегельський, який до того був старшим лаборантом і проводив практичні заняття й активно студював доісторичну добу українського народу, досягнувши в цьому чималих результатів [19, с.14].

Від початку викладачі кафедри працювали над: а) утвердженням належного місця в підготовці та вихованні майбутніх фахівців навчального предмету з історії України, яку доводилось читати на основі повного переосмислення; б) очищенням від спотворень національних ідеалів, хибних уявлень, негативних стереотипів, “білих плям”, комплексу меншовартості та другосортності; в) накопиченням інформаційно-аналітичного матеріалу, розширенням обсягу наукових знань про минуле України і розробкою нового навчально-методичного забезпечення до кожної дисципліни. Кожному з них і загалом всій кафедрі довелося дбати про ґрунтовні знання, високий професіоналізм,

докладати значних зусиль і часу, аби об'єктивно і неупереджено вивчати минуле мешканців етнічних українських землях упродовж багато тисячолітнього минулого [12, с.27].

В житті членів кафедри найважчою виявилась перша половина 90-х рр., спричинена різким скороченням виробництва молодой незалежної держави, галопуючою інфляцією, хронічним недофінансуванням освіти і науки та мізерною заробітною платою, яку до того ж виплачували з великими перервами. Відтак частина викладачів змушена була вишукувати інші засоби до виживання своїх родин. Згодом, зі зростанням обсягу навчальної і навчально-методичної роботи, з'явилась потреба в нових викладачах. У 1992 р. до неї влились 2 доценти, які працювали в інституті [21, с.13]. Так, О. М. Завальнюк здобув історичну освіту на факультеті, закінчив аспірантуру Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького та успішно захистив у 1980 р. кандидатську дисертацію з новітньої історії України [6, с.14-16]. На кафедрі історії СРСР і УРСР винятковою працюовитістю та цілеспрямованістю з удосконалення навчального процесу заслужив високий авторитет. У 1986 р. йому було присвоєно вчене звання доцента [19, с.9]. До того ж, він набув значного організаційного досвіду на посаді заступника декана з навчальної роботи. Як найбільш перспективного викладача, науковця і керівника у 1993 р. вчена рада обрала його деканом історичного факультету. Ця посада виявилась стартовим майданчиком для потужного сходження по службовій драбині: на початку 2002 р. конференція трудового колективу обрала О. М. Завальнюка керівником університету. Але й на цій посаді він завжди ставив у пріоритет викладацьку та науково-дослідну роботу на кафедрі й подавав приклад у навчальній та науковій сфері. З 1990 р. він досліджує проблему становлення національної університетської освіти у 1917–1921 рр. [21, с.13-14], досягши вагомих результатів у вигляді 750 наукових і навчально-методичних праць. В 2001 р. постала наукова школа “Україна наприкінці XIX ст. – 30-х рр. XX ст.” Науковим визнанням стало обрання його в 2005 р. академіком Академії наук вищої освіти України та успішний захист у 2011 р. докторської дисертації. Під його керівництвом підготовлено 2 доктори і 7 кандидатів наук [19, с.15-16].

Завершивши другу каденцію ректорської діяльності в 2012 р., О. М. Завальнюк зосередився на викладацькій роботі як провідний фахівець з новітньої історії та історичного краєзнавства України, вміло поєднуючи викладання навчальних курсів і спецкурсів з історії України, керівництво науковою школою, спеціалізованою вченою

радою із захистів дисертацій, редагування наукових збірників, підготовку докторських, кандидатських дисертацій, магістерських і дипломних проектів [20, с.32].

До переходу на кафедру А. Ф. Суровий вирізнявся високою кваліфікацією, великим досвідом завідування кафедрою і значним науковим набутком із політичної історії України ХХ ст. З іншого боку, в новому підрозділі йому, як і іншим колегам, довелось зайнятися переосмисленням вітчизняного минулого. До його честі, з цим він впорався блискуче, завдяки чому зайняв гідне місце у колективі. Фундаментальна історико-філологічна підготовка, володіння дієвими методами навчання студентів, життєва мудрість і виваженість виступили надійною підвалиною результативної роботи авторитетного викладача упродовж більш як двох десятиліть (1992–2013 рр.). Наукова спадщина А. Сурового налічує понад 180 праць [19, с.16].

У 1993 р. її поповнив асистент кафедри всесвітньої історії О. М. Федьков, який на той час закінчив аспірантуру Інституту історії України НАН України й захистив кандидатську дисертацію. Тут він пройшов від асистента до професора й одночасно в 2002–2012 рр. – проректора з науково-методичної роботи. В 2008–2009 рр. він очолював кафедру. В 2017 р. захистив докторську дисертацію і в зв'язку з виробничою потребою очолив кафедру архівознавства, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін. Його творчий доробок складає більше 100 наукових і навчально-методичних праць й 7 підготовлених кандидати наук [19, с.16].

З 1994 р. членом кафедри на умовах внутрішнього сумісництва працює А. Г. Філінюк, який на запрошення ректора повернувся з Хмельницького в рідний інститут й до 2006 р. обіймав посаду проректора з наукової роботи. Після закінчення докторантури Київського національного університету імені Тараса Шевченка керує кафедрою, пов'язавши з нею життєву та професійну долю. В 2013 р. захистив докторську дисертацію й у 2015 р. став академіком АН ВО України. Ґрунтовною професійною підготовкою та організаторськими здібностями вніс у діяльність кафедри новий струмінь, згуртував колектив навколо сучасної підготовки фахівців, посилення науково-дослідної складової і зростання якості науково-педагогічних працівників. Зокрема, за його каденції докторські дисертації, крім нього, захистили В. С. Лозовий, О. М. Завальнюк, О. М. Федьков і О. Б. Комарницький [1, с.29].

Головним у роботі кафедри стала підготовка високопрофесійних фахівців для викладання історії України в різних типах закладів освіти, котрі вмюють систематично

поповнювати свої знання, виробляти на їх основі нові вектори для самостійних роздумів і осмислення та висновків із минулого, виявляти волю і наполегливість у поцінуванні історичного досвіду, матеріальних і духовних надбань багатьох поколінь наших предків [9, с.27-28]. Завідувачу належить чільне місце у визначенні алгоритмів та української складової підготовки сучасних істориків. Зокрема, ним започатковано вивчення студентами історії української культури, теорії і методології історії, теорії і методології історії України; піднято на вищий рівень роботу докторантури; забезпечено отримання за новими вимогами ліцензії на підготовку в аспірантурі докторів філософії з історії та археології й організовано їх навчання; ініційовано низку наукових конференцій міжнародного, всеукраїнського та регіонального характеру. За його безпосереднього керівництва постала авторитетна наукова школа “Історія суспільних трансформацій в Україні наприкінці XVIII – на початку XX століття”, в дослідницькій лабораторії якої продукується нова історична думка і долаються залишки застарілої методології, а головне підготовлено на сучасних теоретичних засадах 10 кандидатів наук.

Загалом колектив кафедри є найпотужнішим структурним підрозділом історичного факультету, що посідає лідируюче місце в університеті за показниками якості науково-педагогічних працівників, результативності науково-дослідної діяльності, захистів докторських і кандидатських дисертацій тощо [7].

У 1996 р. в підрозділ перейшов Е. М. Мельник – випускник історичного факультету, аспірантури і докторантури Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Спочатку як старший викладач, а згодом як доцент він забезпечував викладання історії України та історії української культури. Свої наукові зацікавлення зосереджував на проблемі розвитку національної освіти в першій третині XX ст., які стали смислом його наукових зацікавлень й реалізувались у майже 100 публікаціях [19, с.17].

Друга хвиля поповнення штату кафедри, зумовлена зростанням контингенту студентів і збільшенням обсягів навчальної, навчально-методичної та виховної роботи, зростанням контингенту студентів і збільшенням обсягів навчальної, навчально-методичної та виховної роботи, підвищила її якісний показник до 80,0 %. Зокрема, членами колективу стали випускник аспірантури власного вишу В. В. Газін (1997), С. В. Олійник (2002) і В. В. Степанков (2004). З 1999 р. викладачем кафедри почав працювати в поєднанні з керівництвом бібліотекою університету В.С. Лозовий. На умовах внутрішнього сумісництва викладачами кафедри з 2001 р. працювали проректор з

виховної роботи А. А. Заводовський і помічник ректора О. Б. Комарніцький [11, с.27].

Під час останнього поповнення кафедри упродовж 2007–2010 рр. її викладачами стали випускники історичного факультету та аспірантури кафедри А. Б. Задорожнюк, В. Б. Стецюк, С. А. Сидорук і П. В. Кліщинський. За час роботи В. В. Газін, А. А. Заводовський, А. Б. Задорожнюк, П. В. Кліщинський, О. Б. Комарніцький, В. С. Лозовий, Е. М. Мельник, С. В. Олійник, С. А. Сидорук, С. В. Трубочанінов, О. М. Федьков, В. І. Якубовський заявили себе висококласними науково-педагогічними працівниками [19, с.18].

Із перших років функціонування кафедра загалом і її викладачі зокрема розвивають творчі зв'язки з науковими установами, провідними вищими й авторитетними ученими. З 1996 р. на умовах сумісництва професором кафедри працює авторитетний український історик, директор Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, академік НАН України В. А. Смолій. Це не тільки поліщило якість навчального процесу, а й сприяло активізації науково-дослідної діяльності. Згодом, за сумісництвом працювали професори, члени-кореспонденти НАН України В. М. Даниленко та О. П. Реєнт [21, с.20-23].

Із відкриттям у 1992 р. аспірантури з спеціальності 07.00.01 – історія України кафедра стала осередком підготовки фахівців вищої кваліфікації. Першим з її випускників у 2001 р. під керівництвом професора В. С. Степанкова кандидатську дисертацію і першим на кафедрі захистив В. В. Газін. За ним кандидатами історичних наук стали її випускники: С. В. Олійник (2004), О. Б. Комарніцький (2005), А. А. Заводовський (2006), А. Б. Задорожнюк (2007), В. Б. Стецюк (2009), а 2010 р. – П. В. Кліщинський і С. А. Сидорук [19, с.23].

Підкреслимо, що запорукою істотного поліпшення якості викладачів виступили здоровий морально-психологічний клімат і творча атмосфера на кафедрі, що органічно поєднані з вимогливістю, доброзичливістю та взаємоповагою. Завдяки цьому кожен має можливість удосконалювати свою кваліфікацію, повноцінно розвивати свій фаховий і методичний потенціал. Невдовзі одна група зосередилась на здобутті вчених звань професора і доцента, інша – на написанні докторських дисертацій [18, с.11-12]. Першу спочатку представляли В. С. Лозовий, Е. М. Мельник, М. Б. Петров, А. Г. Філінюк, В. І. Якубовський, пізніше – В. В. Газін, О. Б. Комарніцький, С. В. Олійник, С. А. Сидорук, С. В. Трубочанінов, О. М. Федьков. Написанням докторських дисертацій зайнялися О. М. Завальнюк, Е. М. Мельник, М. Б. Петров, А. Г. Філінюк, пізніше – В. С. Лозовий і В. І.

Якубовський. З відкриттям при кафедрі докторантури з спеціальності “Історія України” її закінчили М. Б. Петров, С. Е. Баженова, В. В. Газін, С. В. Олійник, О. Б. Комарніцький, С. В. Трубочанінов. А. Г. Філінюк і О. М. Федьков закінчили докторантуру Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а В. С. Лозовий – Київського національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Відтак, кафедра поповнилася когортою докторів історичних наук: В. С. Лозовий, О. М. Завальнюк, А. Г. Філінюк, О. Б. Комарніцький, О. М. Федьков. Професорами стали О. М. Завальнюк, В. С. Лозовий, А. Г. Філінюк; доцентами – В. В. Газін, А. А. Заводовський, А. Б. Задорожнюк, О. Б. Комарніцький, Е. М. Мельник, С. В. Олійник, М. Б. Петров, С. А. Сидорук, С. В. Трубочанінов, О. М. Федьков, В. І. Якубовський.

Проте не обійшлося без втрат. На заслужений відпочинок у 1996 р. вийшов доцент О. Д. Степенко; в 2001 р. – старший викладач Б. М. Кушнір, пізніше – доценти А. Ф. Суровий, Е. М. Мельник і В. І. Якубовський. В 2012 р. професор В. С. Лозовий переїхав у Київ на роботу в Інститут стратегічних досліджень. В 2017 р. завідувачем кафедри архівознавства, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін став професор О. М. Федьков. У 1997 р. в інший світ передчасно пішов асистент І. І. Щегельський, у 2008 р. – перший завідувач професор М. Б. Петров [18, с.25].

Між тим, кафедра перетворилася в майданчик становлення керівних кадрів вищої школи. Окрім професорів О. М. Завальнюка та А. Г. Філінюка до керівного складу свого часу увійшов О. М. Федьков як проректор із заочного навчання, згодом – з навчально-методичної роботи. Із помічника ректора до проректора з виховної роботи виріс А. А. Заводовський. Доцент В. В. Газін обійняв посаду заступника декана історичного факультету з наукової роботи. Доцент А. Б. Задорожнюк обіймав посаду вченого секретаря спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій з спеціальності “Історія України” [19, с.25-26]. О. Б. Комарніцький очолив міську організацію Національної спілки краєзнавців України.

Нині на кафедрі працює 11 штатних науково-педагогічних працівників: доктори історичних наук, професори О. М. Завальнюк, А. Г. Філінюк і доктор історичних наук, доцент О. Б. Комарніцький; кандидати історичних наук, доценти В. В. Газін, А. Б. Задорожнюк, С. В. Олійник, С. А. Сидорук, В. Б. Стецюк, С. В. Трубочанінов, кандидат історичних наук, старший викладач П. В. Кліщинський і старший викладач В. В. Степанков. На умовах сумісництва працюють доктор історичних наук, професор В. С. Лозовий і кандидат історичних наук,

доцент, докторант А. А. Завадовський. Якісний склад кафедри історії України становить 90,9%. За цим показником кафедра посідає лідируюче місце на факультеті і в університеті. Все це свідчить про те, що її колектив представляє потужна група високопрофесійних, працелюбних інтелектуалів, які вирішують на найвищому рівні свої обов'язки. Старшим лаборантом працює незмінно магістр історії І. А. Найчук.

Викладачі кафедри забезпечують 27 нормативних навчальних курсів, спецкурсів і спецсеминарів, зокрема такі навчальні дисципліни, як: "Історія України", "Історія української культури", "Архівознавство", "Військова історія України", "Джерелознавство історії України", "Історична географія", "Історія Поділля", "Історичне краєзнавство", "Методика наукових досліджень", "Музезнавство", "Нові інформаційні технології в школі", "Теорія і методологія історії", "Українська етнологія", "Українська історіографія", "Зовнішня політика України", "Українська національне відродження", "Методологічні засади підготовки дисертаційних досліджень" та спецкурсів "Актуальні проблеми сучасної української історіографії", "Політичні партії в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.: історіографія, методологія і практика конкретно-історичних досліджень", "Новітня історія Поділля", "Проблеми української історіографії на зламі XX – XXI століть", "Українське націєтворення (XIX – XX століття)", "Проблеми регіональної історії та краєзнавства в Україні", "Історія держави і права України", "Історія науки і техніки", "Проблеми історіографії Української революції 1917–1921 років" й "Історія та культура України".

Зусиллями викладачів систематично оновлюються або заново розробляються навчальні, навчальні робочі програми і плани з урахуванням змін й доповнень у навчальних планах різних спеціальностей і форм навчання [19, с.14-15]. Колектив кафедри також усвідомлював, що для ритмічного та системного проведення навчальної роботи з студентами винятково важливим є постійне тісне співробітництво з усіма деканатами університету, гуманітарними кафедрами та іншими підрозділами університету, що сприяє належному забезпеченню відповідно до вимог вищої школи та орієнтації її високі якісні показники. Тому кафедрами значні зусилля зосереджують на методичному забезпеченні самостійної роботи студентів. З кожної навчальної дисципліни створені навчально-методичні комплекси, а для поточного контролю – контрольні завдання та модульні контрольні роботи. Науково-педагогічні працівники домагаються, щоб із кожної теми, що виносяться на самостійне опрацювання з усіх дисциплін, підготовлені методичні

рекомендації. На кафедрі практикується демократичний підхід до вибору студентами тем курсових, бакалаврських і магістерських робіт і наукових керівників [19, с.14]. Впродовж 1997–2017 рр. під керівництвом науково-педагогічних працівників кафедри було підготовлено та захищено більше 400 випускових магістерських, 650 дипломних і 820 бакалаврських проектів.

Усі роки в колективі займаються написанням навчальної та навчально-методичної літератури. Справа виявилася складною, але посиленою для її працівників. По-перше, це стало нагальною і злободенною вимогою. До того ж, всі викладачі виявили активність в цивілізаційному осмисленні історії та культури України, наповненні навчального процесу найновішими знаннями, побудованими на українському центризмі, та цілеспрямовано і наполегливо переходили на нові методологічні засади. По-друге, доцент О. М. Завальнюк і старший викладач Б. М. Кушнір мали досвід підготовки навчальних посібників. По-третє, Е. М. Мельник, С. В. Трубочанінов і А. Г. Філінюк активно включилися в написання навчальних посібників з акцентом на відновлення історичної правди. По-четверте, запорукою підготовки навчальної літератури стала багаторічна творча співпраця з досвідченішими науково-педагогічними працівниками факультету [21, с.50]. Відтак, у 1996 р. старший викладач С. В. Трубочанінов і професор І. С. Винокур опублікували на кошти Міжнародного фонду “Відродження” навчальний посібник з історії України для учнів спеціалізованих класів загальноосвітніх шкіл, гімназій і ліцеїв гуманітарного профілю [3], визнаний одним із кращих на конкурсі Міносвіти України та Міжнародного фонду “Відродження”. 1997 р. автори видали масовим накладом навчальний посібник для 6–7 класів загальноосвітніх шкіл [4], який прислужився і педагогам і учням України.

Лише з 2000 р. силами кафедри написано й опубліковано 59 навчальних посібників, зокрема професорів О. М. Завальнюка, А. Г. Філінюка, доцентів В. В. Газіна, А. А. Заводовського, О. Б. Комарницького, С. В. Олійника, С. А. Сидорука, С. В. Трубочанінова, О. М. Федькова, В. І. Якубовського, старшого викладача П. В. Кліщинського та методичних рекомендацій професорів В. С. Лозового, А. Г. Філінюка, доцентів В. В. Газіна, С. В. Олійника і С. А. Сидорука, С. В. Трубочанінова, О. М. Федькова.

Зусиллями колективу фонд літератури систематично поповнюється на паперових і електронних носіях, розміщених у базах даних підрозділу та комп'ютерних класах. Особливе місце в його діяльності посідає виховна робота серед студентів, магістрантів і

аспірантів. До організації цієї ділянки на кафедрі підходять, виходячи з того, що історія покликана бути школою виховання та моральності. Окрім того, В. І. Якубовський тривалий час керував студентським “Різдвяним вертепом”, А. А. Завадовський до вступу до докторантури координував діяльність “Клубу елітарного кіно” та студентського клубу “Сапсан” – однієї з перших студентських самоврядних організацій з підтримки правопорядку, а спільно з В. В. Газіним організовує студентські “Брейн-ринги” [21, с.50, 51, 52-53].

Кафедра історії України бере активну участь у залученні випускників загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, молоді, яка закінчила їх в попередні роки, а також учнів закладів освіти професійно-технічного спрямування і студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації до вступу на історичний факультет. Найбільш активні у цьому – професори О. М. Завальнюк, Г. Філінюк і доценти В. В. Газін, О. Б. Комарніцький, С. В. Олійник, С. А. Сидорук, С. В. Трубочанінов, А. Б. Задорожнюк, В. Б. Стецюк, старший викладач П.В. Кліщинський. Вагомим напрямом профорієнтаційної роботи є викладацька діяльність доцентів В. В. Газіна, С. В. Олійника, О. Б. Комарніцького, В.Б. Стецюка та С.А. Сидорука у ліцеях, школах і коледжах Кам'янець-Подільського та його району. Особливе місце посідає робота більше половини викладачів у системі Малої академії наук України [21, с.51]. З ентузіазмом працюють над залученням кращих абітурієнтів до навчання на факультеті доценти В. В. Газін, О. Б. Комарніцький, С. В. Олійник, С. А. Сидорук, В. Б. Стецюк, старший викладач П. В. Кліщинський, беручи участь в організації предметних олімпіад і конкурсів членів МАН України. Чимало в цьому напрямі робиться під час лекцій і практичних занять з учителями історії на курсах підвищення їх кваліфікації.

У багатогранній діяльності кафедри чільне місце посідає науково-дослідна робота, що проводиться в органічній єдності з навчально-виховним процесом і одночасно виступає невід’ємною складовою й пріоритетною сферою розвитку кафедри, історичного факультету, колективу університету загалом. Нею охоплено всі 11 науково-педагогічних працівники, 2 докторанти і 8 аспірантів. НДР проводиться в рамках виконання колективної теми “Проблеми історії суспільних змін і трансформацій в Україні від найдавніших часів до сьогодення” (№ державної реєстрації 0116U008422). Її розробка спрямовується на розробку теоретико-концептуальних, психолого-педагогічних і науково-методичних засад навчального процесу і приведення підготовки фахівців у повну відповідність із сучасними вимогами та актуальних науково-дослідних тем, підготовку науково-педагогічних і

наукових кадрів для університету та інших вишів й установ регіону [19, с.19].

Зусиллями колективу розробляється чотири колективних теми: “Історія української національної революції XVII століття” (В. В. Газін, В.В. Степанков), “Створення імперії: дослідження в синхронії соціально-культурних процесів” (А. Г. Філінюк, А. Б. Задорожнюк, С. В. Трубочанінов), “Україна кінця XVIII – початку XX ст.” (А. Г. Філінюк, А. Б. Задорожнюк, В. Б. Стецюк, С. А. Сидорук)”, “Україна наприкінці XIX – у 30-х рр. XX ст.” (О. М. Завальнюк, А. А. Заводовський, О. Б. Комарніцький, С. В. Олійник, С. В. Трубочанінов). Водночас ведеться робота з індивідуальних тем, пов’язаних із підготовкою докторських (В. В. Газін, С. В. Олійник, І. С. В. Трубочанінов, В. Б. Стецюк, докторанти А. А. Заводовський, В. І. Магась) і кандидатських дисертацій (В. В. Степанков та аспіранти Ю. А. Клімчук, Р. С. Лясович, Г. В. Лях, О. М. Ляшук, О. І. Марчук, В. В. Моздир, Д. Р. Яблонська, В. П. Ярич). При кафедрі з 2013 р. функціонує міжнародний науково-дослідний центр досліджень процесів націєтворення та регіоналізації у Європі (керівник – доцент А. А. Заводовський).

Наукова діяльність тісно пов’язано із функціонуванням на кафедрі трьох наукових шкіл, які завоювали високий авторитет серед наукової, науково-педагогічної та учительської громадськості в Україні і за її межами: 1) “Історія Української революції 1648–1676 рр. та Гетьманщини (середина XVII – XVIII ст.)” (співкерівник академік В. А. Смолій) [48, с.3], у роботі якої беруть участь доцент В. В. Газін, старший викладач В. В. Степанков; 2) “Україна наприкінці XIX – у 30-х рр. XX ст.” (керівник академік О. М. Завальнюк), представниками якої є доценти А. А. Заводовський, О. Б. Комарніцький, С. В. Олійник, С. В. Трубочанінов) і 3) “Україна кінця XVIII – початку XX ст.” (керівник академік А. Г. Філінюк, в якій працюють доценти Т. В. Ігнатєва, С. А. Сидорук, В. Б. Стецюк). Доцент А. Б. Задорожнюк і старший викладач П. В. Кліщинський входять до наукової школи професора О. П. Реєнта, що функціонує в Інституті історії України НАН України.

Важливим є те, що якщо під час створення кафедри її члени були фахівцями лише давньої та новітньої історії, то сьогодні спектр їхніх наукових інтересів і спеціалізації фактично охоплює всі періоди вітчизняного минулого, передусім найбільш актуальні, недосліджені або слабо висвітлені в науковій літературі проблеми. До того ж, у рамках наукових шкіл кафедра активно співпрацює з історичними школами наукових установ і вишів України (Дніпропетровський,

Київський, Прикарпатський, Східноукраїнський, Харківський, Черкаський, Чернівецький національний, Національний педагогічний імені Михайла Драгоманова, Вінницький, Переяслав-Хмельницький, Тернопільський, Харківський державний педагогічний університети, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія), Республіки Польщі (Ягелонський університет, Інститут історії Академії педагогічної імені Комісії народної освіти), Республіки Білорусь (Інститут історії Білорусії АН Білорусі), Канади (Альбертський університет), Литви (Інститут історії Литви АНЛ), Словаччини (Пряшевський університет) США (Українське історичне товариство) та ін. [19, с. 20].

За підсумками науково-дослідної роботи кафедра історії України упродовж багатьох років посідає призові місця в університеті. За рейтингом наукової роботи в 2010, 2011, 2016 і 2017 рр. посіла перше місце, у 2013, 2014 і 2015 рр. – друге та в 2012 р. – третє місце [7]. За час функціонування кафедри зусиллями її членів опубліковано 3623 праць, з яких 144 монографії, книг, 98 підручників і навчальних посібників, більше 1000 статей у фахових виданнях. В активі кафедри лише за 2010 – початок 2018 рр. – 22 монографічні праці, 29 навчальних посібників, 25 брошур, понад 700 дослідницьких статей [7]. Є й зарубіжні видання, які за 2011–2011 рр. склали 37 одиниць. Науковою гордістю і незаперечним флагманом кафедри історії України є професор О.М. Завальнюк, в доробку якого 750 наукових публікацій, серед них понад 80 монографій, книг, навчальних посібників, брошур. Одним із передових дослідників історичного минулого України вважається професор А. Г. Філінюк, у творчому доробку якого майже 400 наукових і навчально-методичних праць (116 із них – у 2013–2017 рр.), більшість яких є новим словом в українській історичній науці. Винятковою результативністю у науковій сфері відзначається О. Б. Комарницький, який має близько 200 праць. Цілеспрямовано проблемами історії України займаються доценти С. В. Трубочанінов, С. В. Олійник, В. В. Газін, А. А. Заводовський, С. А. Сидорук, А. Б. Задорожнюк, В. Б. Стецюк, Помітних результатів у наукових дослідженнях досягли старші викладачі П. В. Кліщинський, В. В. Степанков. Не зупиняється у своєму фаховому зростанні й старший лаборант І. А. Найчук.

Кафедра стала найбільшою в університеті кузницею підготовки наукових кадрів: із 1992 р. в аспірантурі та з 2004 р. – у докторантурі. За цей час аспірантуру закінчили понад 50 осіб, з яких 40 успішно захистили кандидатські дисертації. Зокрема, кандидатами історичних наук стали: Ю. В. Телячий, С. Е. Баженова, В. Г. Байдич, О. М. Бачинська, Ю. І. Блажевич, А. Л. Богуцька, А. М. Боднар, А. І.

Бородій, В. В. Газін, В. В. Галатир, А. А. Глушковецький, Ю. І. Демидас, В. А. Дубінський, А. А. Заводовський, А. Б. Задорожнюк, Т. В. Ігнатєва, П. В. Кліщинський, О. Б. Комарніцький, О. М. Кримська, Л. М. Левандовська, В. Л. Логвина, В. О. Магась, А. І. Машталір, І. В. Міщенко, С. В. Олійник, Ю. В. Олійник, Б. О. Опря, В. М. Островий, В. В. Пагор, Г. В. Поташнікова, С. О. Семенчук, О. С. Семчишин, Ю. В. Сербалюк, С. А. Сидорук, В. Б. Стецюк, С. А. Ткач, А. Ю. Хоптяр, В. А. Філінюк, М. А. Циганюк, С. А. Щур.

Упродовж 2010-2018 рр. захистили дисертації випускники докторантури С. Е. Баженова, О. Б. Комарніцький, С. В. Маркова, М. П. Олійник, А. Ю. Скрипник і Ю. В. Телячий, а також випускники докторантури інших закладів вищої освіти – О. М. Завальнюк, В. С. Лозовий, А. Г. Філінюк, О. М. Федьков.

Нині на кафедрі – 2 докторанти і 8 аспірантів. В 2015–2018 рр. кафедра рекомендувала до захисту майже 50 дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора чи кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України Починаючи з 2010 р., викладачі кафедри підготували й направили до спеціалізованих вчених рад близько 200 відгуків на автореферати докторських і кандидатських дисертацій, 54 з яких зробив завідувач, десятки разів були офіційними опонентами докторських і кандидатських дисертацій. Троє членів кафедри – члени спеціалізованої вченої ради Д 71.053.01 історичного факультету [7].

Засобом демонстрації наукових сил і здобутків, універсальною можливістю спілкування вчених, науково-педагогічних працівників і початкуючих дослідників й школою апробації нових наукових результатів істориків є проведені на базі університету міжнародні, всеукраїнські, регіональні та університетські наукові форуми. Їх число сягає щонайменше п'ятдесяти, а кількість учасників – понад 2 тисячі осіб. За підсумками роботи кожного з них опубліковані наукові збірники [21, с.38]. Викладачі виступали на 160 міжнародних, всеукраїнських, регіональних і університетських конференціях, до 63 із них входили до складу оргкомітетів, редколегій. При підготовці матеріалів до друку брали активну участь у її редагуванні [7].

Якісною віхою в поступі історичного факультету і самої кафедри стало відновлення в 1992 р. випуску збірника наукових праць з історії, що увійшов до фахових видань України, де публікуються результати дисертаційних досліджень. Багато років поспіль на її базі формуються три наукових збірники: “Освіта, наука і культура на Поділлі”, “Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки” [7] та “Іван Огієнко і сучасна наука та

освіта: серія історична”. Професори В. С. Степанков, О. М. Завальнюк, А. Г. Філінок виступають не тільки їхніми науковими редакторами, а й модераторами, котрі систематично працюють над пошуком потенційних авторів. Їм активно допомагають члени редколегій В. С. Лозовий, О. Б. Комарницький, В. В. Газін, А. Б. Задорожнюк, С. В. Олійник, С. В. Трубочанінов. За цей час видання набули характеру майданчиків дисертаційних досліджень загальнонаціонального характеру, плекання покоління сучасних авторів, оскільки публікації професійних дослідників вимагають значних знань і великих зусиль у підготовці авторів.

У наукових студіях кафедри важливе місце посідають історико-краєзнавчі розвідки. Сприяє цьому тісна співпраця з Центром дослідження історії Поділля Інституту історії України при університеті, Державним архівом Хмельницької області, міською та обласною організаціями Національної спілки краєзнавців України. Частина викладачів бере участь у створенні багатотомних видань: “Книга пам’яті”, “Книга скорботи”, “Реабілітовані історією”, “Місьцеве самоврядування Хмельниччини”. Завдяки цьому створені десятки томів важливої, необхідної літератури [21, с.37].

Колектив кафедри багато працює задля якісних структурних змін і трансформацій на факультеті та в університеті. Це стало одним із аргументів для успішних атестацій та акредитацій спеціальності “Історія” за четвертим рівнем, а також аспірантури і докторантури. Не тільки підвищило рейтинг спеціальності, але й авторитет факультету і університету. Заклало чимало цеглин у фундамент відновлення історичної справедливості щодо першого державного українського університету. Відтак, інститут у 1998 р. отримав статус педагогічного, в 2003 – державного, а у 2008 р. – національного університету імені Івана Огієнка [21, с.53].

Кафедра історії України проводить активну діяльність із залучення студентів до дослідницької діяльності в студентських наукових гуртках і проблемних групах. Найбільш здібніші студенти під керівництвом викладачів стають переможцями та призерами Міжнародного фонду підтримки обдарованої молоді, всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт (історія України) і “Завтра UA” й олімпіад. Так, у 2016 р., студент В. Ярич став призером студентської олімпіади з історії України та переможцем 1-ї всеукраїнської олімпіади з військової історії.

Створення і діяльність кафедри історії України стали важливою віхою закономірного процесу утвердження сучасної підготовки істориків в одному з найстаріших університетів України. Нині вона

забезпечує значний обсяг навчального процесу з підготовки і виховання фахівців з спеціальності “Історія” на всіх рівнях за вимогами закону України “Про вищу освіту”. По-друге, формує та поглиблює знання студентів усіх спеціальностей і форм навчання про минуле України, плекає їхню професійну майстерність, людську та громадянську гідність. По-третє, здійснює комплекс наукових досліджень з актуальних проблем історії, передусім недосліджених і малодосліджених питань вітчизняного минулого. Тим самим вносить істотний внесок у відновлення історичної пам’яті нашого народу та відродження національних духовно-культурних цінностей. По-четверте, організовує і докторантурі і аспірантурі підготовку докторів і кандидатів історичних наук. Колектив кафедри загалом і кожен її член сповнені сил і насаги продовжувати свою багатогранну діяльність, спрямовану на підготовку національних кадрів вищої кваліфікації і прирощення знань з історичного минулого українського народу.

Список використаних джерел і літератури:

1. Авторитетний педагог, відомий історик, досвідчений керівник Анатолій Григорович Філінюк (до 65-річчя від дня народження та 40-річчя педагогічної і наукової діяльності) : біобібліографічний покажчик / [Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; [уклад.: Н. Д. Крючкова, В. Ф. Биковська ; редкол.: С. А. Копилов (голов. ред.), Л. В. Климчук (відп. ред.) та ін. ; бібліогр. ред. Т. М. Опря]. – Кам’янець-Подільський : ТОВ “Друкарня Рута“, 2018. – 138 с.
2. Винокур І. С. Степенко Олександр Дмитрович // Кам’янець-Подільський державний університет в особах. Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 1. С. 439-441.
3. Винокур І. С., Трубочанінов С. В. Давня і середньовічна історія України: навч. посіб.. Київ: Глобус, 1996. 224 с.
4. Винокур І. С., Трубочанінов С. В. Історія України: навч. посіб. для 6-7 кл. серед. загальноосв. шк. Кам’янець-Подільський: Оіюм, 1997. 176 с.
5. Відомчий архів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 248. Арк. 14.
6. Досліджуючи духовні скарби України. До 60-річчя від дня народження і 35 річчя науково-педагогічної діяльності професора О. М. Завальнюка / [уклад. О. Б. Комарницький]. Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2011. 368 с.
7. Завальнюк О. М. Високий злет і унікальна науково-освітня місія академіка Анатолія Філінюка: // URL: <http://library.kpnu.edu.ua/>

index.php/category/informatsijni-resursy/vydannya-ta-publikatsiyi-bibliotekyi-statti.

8. Завальнюк О. М. Кушнір Борис Михайлович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 1. С. 261-273.

9. Завальнюк О. М. Славний син України // Анатолій Філінюк: на службі українській освіті й науці: науково-довідкове вид. [упоряд., авт. вст. ст. О. М. Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: ПП "Медобори-2006", 2013. С. 3-34.

10. Історія української революції 1648–1676 рр. та Гетьманщина (середина XVII – XVIII ст.) (наук. школа): бібліографічний покажчик [уклад.: І. М. Конет, В. С. Степанков, Л. А. Онуфрієва та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. 192 с.

11. Копилов С. А., Газін В. В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 76 с.

12. Копилов С. А., Газін В. В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: збереження історичних традицій – запорука успішного поступу в майбутнє // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2018. Т. 11: Матеріали сьомого круглого столу "Культура, освіта і просвітницький рух. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету". С. 98-119.

13. Копилов С. А., Степанков В. С. Микола Борисович Петров: учений, педагог, особистість. Відомий історик, талановитий педагог // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки [редкол.: В. С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. Вип. 5: На пошану професора М. Б. Петрова. С. 7-18.

14. Петров М. Б. Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця XVII – XVIII століть. Історіографія. Джерела. Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2002. 384 с.

15. Петров М. Б. Місто Кам'янець-Подільський в 30-х роках XV – XVIII століть: проблеми соціально-економічного, демографічного, етнічного та історико-топографічного розвитку. Міське і замкове управління. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. 480 с.

16. Степанков В. С. Петров Микола Борисович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т. 2. С. 346-364.

17. Україна наприкінці XIX ст. – у 30-х рр. XX ст. (наук. школа): бібліографічний покажчик /[уклад.: І. М. Конет, В. С. Степанков, Л. А. Онуфрієва та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. 128 с.

18. Філінюк А. Г. Двадцять років у поступі і трансформаціях Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (до 25-річчя створення кафедри історії України) // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т. 16. Матеріали круглого столу “Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі”*. 22 жовтня 2010 року. С. 3-29.

19. Філінюк А. Г. На новому рівні якості історичної освіти та історичної правди про минуле України (до 25-річчя кафедри історії України) // *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки* /[редкол.: А. Г. Філінюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. 8: До 25-річчя створення кафедри історії України. С. 9-24.

20. Філінюк А. Г. О. М. Завальнюк – професор кафедри історії України // *У пошуках історичної правди. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка О. М. Завальнюка* /[уклад.: В. С. Степанков, А. Г. Філінюк, О. Б. Комарницький; перед. сл. О. П. Реєнт]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. С. 31-48.

21. Філінюк А. Г. У пошуках нової якості історичної освіти та історичної правди: до 20-річчя створення кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 68 с.

22. Філінюк А. Г. Флагман Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (до 20-річчя створення кафедри історії України) // *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки* /[редкол.: В. С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. Вип. 3: До 20-річчя кафедри історії України. С. 6-25.

Anatoly Filiniuk, Sergey Olijnyk, Sergey Sydoruk

**The Department of history of Ukraine as a guiding basic unit of
the historical faculty of Ivan Ohienko Kamianets-Podilsky
national university**

The article is devoted to the creation, establishment and multifaceted activities of the Department of History of Ukraine, now one of the most powerful units of the Historical Faculty of the entire Ivan Ohienko Kamianets-Podilsky National University, which will celebrate on October 22, 2018, 100 years. The concrete contribution of the dean, the academic council, leading scientific and pedagogical workers of the historical faculty, the then rector and the scientific council of the institute concerning the substantiation of the idea, organization, formation, staffing and deployment of full-fledged activities are analyzed. The main stages and regularities of the filling of the department by highly qualified specialists, their increase in theoretical-methodological and methodical level are revealed. A description of the work of the heads, lecturers and the whole staff is given to provide teaching of a complex of educational disciplines on history, culture, source history, historiography, theory and methodology of Ukrainian history, historical geography, historical ethnography, a number of important special courses and special seminars on the national past. The main milestones in the way of determining the main priorities of work, initiation and serial publication of scientific collections, monographs, educational-methodical, research and public-educational progress of the unit, organization and functioning of the doctorate and postgraduate studies, initiation and holding of numerous scientific and methodological forums, deployment creative cooperation with leading scientific institutes, institutions of higher education, scientists are considered. The progress, achievements and problem issues in the department are covered. The transformation into a leading department of the faculty and educational institution, its place and role in the positive changes of the historical faculty and the university are emphasized.

Keywords: department of history of Ukraine, historical faculty, university, activity, priority directions, personnel potential.

Одержано 18 червня 2018 року

УДК 378.093 : 32-027.21:378.4 (473.43)

С.Г.Вонсович, В.В.Нечитайло, Г.Б.Вонсович

Кафедра політології та соціології – дітище нової державної політики в добу незалежної України

Здійснено ретроспективний аналіз тенеозису та розвитку кафедри політології та соціології як структурного підрозділу університету за 2003 – 2017 рр. в контексті інтелектуального розвитку політичної науки і освіти в Україні. Відслідковується хронологія основних віх становлення кафедри. Особливу увагу приділено дослідженню інтелектуального потенціалу кафедри. Виокремлені перспективні завдання кафедри в умовах системної кризи освіти в Україні.

Ключові слова: політологія, політика, політична освіта, людський капітал, криза.

В умовах еволюційно-революційного транзиту українського суспільства від неопатримоналізму до можливої демократії вирішального значення набуває розвиток політичної науки і освіти. Це передбачає вироблення й засвоєння на рівні всього соціуму, соціальних груп та окремих індивідів систематизованих знань про політику і навичок участі у політичному житті. Політологія як наука і навчальна дисципліна, що почала своє формування разом з утвердженням незалежності України, покликана рішуче впливати на громадянську свідомість, формувати цінності свободи, права на усвідомлений вибір особистістю життєвих пріоритетів, плюралізму можливостей реалізації людської гідності. Окрім того, політична наука і освіта має стати засобом збереження і зміцнення української державності. Сьогодні політикою не «хворіє» тільки абсолютно індиферентна до світу людина. Політика стала нашим alter ego, нав'язливою ідеєю, до якої ми повертаємося в різних ракурсах і з різних точок зору. Теза про універсальність політики, де «вона - все і всі - це політика», в якому стверджується абсолютний пріоритет політики як чинника, визначального значення всіх мислимих ситуацій і скасовує будь-яку неполітичну рефлексію здається майже безперечною і актуалізує потребу як у підготовці фахівців із різних напрямів політичного знання, так і поширення її розуміння серед різних соціально-вікових груп, передусім - молоді.

Зі становленням незалежної України питання підготовки фахівців за напрямом «політологія» почало привертати все більшу

увагу колективів закладів вищої освіти (далі - ЗВО). Цьому своєрідним чином посприяло розгортання у ЗВО (з кінця 1980-х рр.) процесу становлення кафедр політології (або кафедр політичних наук). Способи і шляхи їх становлення були різними, однак можна виділити наступні:

— перейменування (і, відповідно, профільної переорієнтації) кафедр наукового комунізму (як це відбувалося, приміром, у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка чи Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна) чи кафедр іншого профілю (зокрема - філософії, що характеризувало становлення кафедри політології в Запорізькому національному університеті) на кафедри політології;

— своєрідної реструктуризації (часткового злиття) кафедр й утворенням на їх основі нової кафедри, компетенція якої передбачала підготовку фахівців-політологів (що мало місце, наприклад, у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара чи Донецькому національному університеті);

— утворення нової кафедри із залученням представників викладацько-професорського складу з інших університетських кафедр, знання яких (після деякого оновлення, доповнення, розширення) дозволяли підключитися до підготовки фахівців-політологів (як це відбувалося в Кам'янець-Подільському національному університеті, де свого часу постала кафедра політології і соціології).

Слід врахувати, що кожен із ЗВО, де були утворені кафедри політології як структурні підрозділи, мав власний досвід і традиції, що сягають глибини минулих століть (приміром, Львівський національний університет мав кафедру політичного права, представники якої були репресовані і знищені після 1939 року).

Важливою складовою частиною процесу становлення політичної науки в Україні стало включення політології як нормативної дисципліни у вищих навчальних закладах. Традиції кафедри політології та соціології Кам'янець – Подільського національного університету імені Івана Огієнка закладаються тільки на початку ХХІ століття, хоча викладання політології як навчальної дисципліни припадає на 1990 рік. Саме тоді ряд викладачів кафедри філософії і наукового комунізму (теорії соціалізму) започатковують викладання цієї дисципліни.

Зі створенням кафедри економічних дисциплін і політології (1996) починається новий етап творчого становлення політології і формування її майбутнього інтелектуального «скелету». По-перше, у назві кафедри було чітко вказано, що політологія має предметну

спеціалізацію; по-друге, політологія отримує офіційні підстави бути представленою як загальноуніверситетська дисципліна і викладається для підготовки фахівців різних спеціальностей; по-третє, ректорат мав серйозні задуми щодо подальшого розвитку цієї дисципліни та її кадрового забезпечення. Так, вже 2001 року на навчання до аспірантури у Львівському національному університеті зі спеціальності “політологія” було направлено випускника історичного факультету В.Маркітанова [1].

Кульмінаційним став 2003 рік, коли за ініціативи ректорату 31 січня було утворено кафедру політології та соціології як окремого структурного підрозділу [2, с. 26-27]. До складу кафедри увійшли викладачі з двох структурних одиниць: з кафедри «Економічної теорії і політології» (кандидати історичних наук, доценти Г.Вонсович, В.Нечитайло, кандидат філософських наук, доцент В.Турівний) та кафедри «Філософських дисциплін» (кандидат історичних наук, доцент А.Цвяк, кандидат філософських наук, старший викладач О.Городецький, який і очолив новостворену кафедру).

Того ж року було проведено й перший набір студентів-політологів (спеціальності 6.040300 освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр») у кількості 23 особи на денну форму та 11 - на заочну (при ліцензованій кількості 25 місць). [2, с. 432].

Перед зовсім «юною» кафедрою постали як реалізація нагальних завдань в освітній сфері зі спеціальності, так і вирішення нагальних проблем, що природно постають у таких випадках. Однією із таких проблем стало питання відмінності у досвіді. Так, фундаторами кафедри й, відповідно, політичної науки були викладачі, чий інтелектуальний доробок, методологія викладання суспільних дисциплін, педагогічні вміння і навички формувалися у радянський період. Це вимагало від них суттєвого перегляду власних ціннісно-світоглядних орієнтирів, адаптації до нових викликів і вимог і прилучення до нових знань. На це потрібен був час, якого катастрофічно не вистачало. Тому на порядок денний стало вирішення якісного складу кафедри за рахунок молоді, яка вже не була продуктом радянської системи освіти й навчання, а здобувала дипломи вже в незалежній Українській державі, яка матиме не лише інший обсяг та широту знань, а й інші ціннісні пріоритети. За ініціативи ректора університету професора О.Завальнюка акцент було зроблено на підготовку наукового потенціалу із випускників історичного факультету. Значно посилив науковий і кадровий потенціал кафедри київський «десант» науковців. З Києво-Могилянської академії було запрошено доктора філософських наук, професора С. Рябова, а також

докторів політичних наук, професорів В. Цвиха та М. Обушного з КНУ ім. Т. Шевченка; з Інституту соціології НАН України - доктора економічних наук Ю. Саєнка. Також були залучені науковці-фахівці, що працювали на посадах сумісників. Зокрема, це були фахівці з інших кафедр університету: з кафедри психології - доктор психологічних наук, професор А. Шинкарук; з кафедри всесвітньої історії - доктори історичних наук, професори В. Газін, В. Степанков, Л.В.Баженов, кандидат історичних наук, доцент В.А.Дубінський; з кафедри історії України - доктор історичних наук, професор А.Філінюк).

Життя показало правильність здійсненого вибору. У той же час на початок 2003-04 навчальних років до лав кафедри увійшли шестеро асистентів, в основному - випускники історичного факультету, які стали аспірантами київських і львівських вишів та академічних інститутів. (див.: [3,с.69-88]; [4,с. 210-230].; [5,с.1-23]; [6,с.1-16]).

За підтримки ректорату і декана історичного факультету, професора С.Копилова, зусиллями завідувача кафедри і викладачів запрацювала громадська фундація «Центр громадських ініціатив» і дослідницька лабораторія під назвою «Соціологічний центр», що дало змогу (на грантових або ж договірних умовах) реалізувати кілька науково-дослідницьких ініціатив (серед них, зокрема, можна відзначити «Виборчі права громадян: досвід і реалії», «Науково-освітнє та організаційно-правове забезпечення фермерських господарств» та ін.), долучаючи до виконання проектів студентів - політологів старших курсів. Останні, захоплюючись і виявляючи хист до науково-дослідної роботи, незабаром прийдуть на кафедру вже фахівцями-політологами. Таким чином, було зроблено ставку на розвиток кадрового потенціалу з молоді, яка проявила хист до політичної науки [7,с.432].

Варто зазначити, що ректорат університету і деканат історичного факультету дбали і дбають про матеріально-технічне оснащення кафедри. Були капітально відремонтовані аудиторії № 1, 2, 5, 6, де могли навчатися студенти. Поповнився інтер'єр кафедри політології і соціології новими меблями, комп'ютером, ноутбуком, сканером та іншою електронною периферією. Не забули і про наявність літератури, якої катастрофічно не вистачало. Так, ректор університету, професор О.Завальнюк закупив для потреб студентів примірники із навчально-методичного комплексу з політології; також було зроблено підписку на ряд українських і російських політологічних часописів, у тому числі – «Реферативний Журнал. Політичні науки»; бібліотека факультету, читальний зал і кафедра поповнилася політологічними

словниками, підручниками з окремих дисциплін та першоджерелами. Декан історичного факультету С.Копилов за власний кошт придбав ряд примірників необхідної і малодоступної у плані накладу на той час новітньої літератури.

Становлення незалежної Української держави значно активізує наукову, педагогічну діяльність членів кафедри. Викладачі не залишаються осторонь виру політичних подій: вони є учасниками конференцій, диспутів на соціально-політичну тематику, «круглих столів», виступають у засобах масової інформації із гострих проблем політичного буття країни. Зокрема, у 2004 році було проведено науково-практичну конференцію з питань фермерства в Україні. Базою для її змістового навантаження слугувало дослідження кандидата історичних наук, доцента В.Нечитайла «Селянське господарство фермерського типу в Україні: історія і сучасність»[8, с.26]. Дещо пізніше (2007) В.Нечитайло захистив докторську дисертацію на тему: «Формування селянського господарства фермерського типу: історична ретроспектива і сучасний стан»[8,с.10].

У грудні 2007 року кафедру очолив доктор історичних наук, доцент В.Нечитайло. Можна зазначити, що на час випуску перших наборів бакалаврів-політологів і ліцензування магістратури на кафедрі працював вже не сумісник, а штатний доктор наук та кандидат політичних наук. Також у навчальний процес було запроваджено ліцензоване фахівцями Інституту соціології програмне забезпечення (для статистичної обробки соціологічних анкет) і яке стало використовуватися на практичних заняттях із соціології, кількісних методів політичних досліджень, а також під час інформаційно - аналітичної практики.

Започатковується процес успішного захисту дисертацій і повернення на кафедру молоді, що закінчила аспірантуру, але вже у статусі кандидатів політичних, філософських та соціологічних наук. Так, 2006 року кандидатом політичних наук зі спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси став випускник історичного факультету, випускник аспірантури КНУІТШ С.Вонсович. Темою його роботи було дослідження сутності та еволюції тоталітаризму як теорії і політичної практики[9]. Це було одне із перших у вітчизняній політичній науці досліджень, у якому автор, на основі комплексного вивчення феномену, розкрив питання визначення дискурсу тоталітаризму в ідейно-теоретичному, політико-економічному та соціокультурному контекстах. Актуальним став авторський аналіз впливу економічних, політичних і духовно-ідеологічних чинників на формування та генезис теорії тоталітаризму; виокремлені характерні

ознаки тоталітаризму та визначені особливості, що зумовили його практичну та теоретичну кризу; з'ясовані еволюційні зміни, що сталися у формальних і змістових характеристиках зазначеного суспільно-політичного явища; детально досліджений комплекс проблем теоретичного та практичного змісту, взаємопов'язаних з проявами неототалітарних тенденцій у глобальному масштабі та у процесах трансформації сучасного українського суспільства. Автором виокремлені та проаналізовані концептуальні засади неототалітаризму; за умови відсутності чіткого й однозначного розуміння того, що є тоталітаризмом і неототалітаризмом, виділені якісні ознаки цього феномену та запропоновано його трактування; окреслені і проаналізовані ряд проблем, взаємопов'язаних із проявом неототалітарних тенденцій в Україні. Дослідник дійшов висновку, що основною тенденцією прояву неототалітаризму є його небезпека для демократичного суспільного розвитку.

У 2007 р. кандидатську дисертацію на тему «Філософсько-педагогічна думка України в контексті світової: цивілізаційна взаємодія» захистив викладач кафедри А.Найчук. Також варто згадати дисертацію О.Рибшуна «Українська соціологія: традиції, чинники, орієнтири розвитку (60-ті роки ХХ- поч..ХХІ ст.)» [10], захищену 2009 року. Автор визначив історико-соціальні характеристики формування інституціональних основ української соціології протягом періодів її радянського (60-80-ті рр. ХХ ст.) та сучасного (90-ті рр. ХХ – поч. ХХІ ст.) становлення. На основі аналізу процесу інституціонального розвитку української соціології як наукової дисципліни було розроблено модель її інституціональної історії радянської та сучасної доби.[10, с.8].

Заслуговує уваги дослідження В.Кобильника «Особливості демократичної трансформації політичних режимів України та Польщі» (2010 р.). Автор розкрив особливості демократичної трансформації політичних режимів України та Польщі, а також визначив можливі аспекти використання польського досвіду в Україні. У ході дослідження молодим науковцем були розв'язані такі завдання: проаналізовані сучасні наукові підходи до трактування політичного режиму і уточнено його зміст; виявлені чинники, що визначили особливості демократичної трансформації політичних режимів України і Польщі; з'ясовано спільне та відмінне у формуванні й функціонуванні систем державної влади в Україні та Польщі; охарактеризовані взаємовідносини між державою та інститутами громадянського суспільства в країнах, обраних для дослідження. Визначивши результати трансформації політичних режимів у

зазначених країнах, автор встановив можливі шляхи використання польського досвіду для подальшої розбудови демократичного режиму в Україні [11].

Доволі «врожайним» на захист дисертацій став 2011 рік. Свій внесок у розвиток політичної науки в університеті зробили кандидати політичних наук О.Горбняк (Вінничук) [12], В.Маркітантов [13] і кандидат соціологічних наук Т.Білецька [14].

У роботі О.Горбняк «Особливості політичних ризиків в умовах демократичної трансформації суспільства» показано сутність політичних ризиків загалом, і України - зокрема. Також з'ясовані теоретико-методологічні засади дослідження політичних ризиків у просторово-часовому вимірі, уточнено їхній зміст і природу; визначено критерії класифікації ризиків у сфері політики та класифіковані політичні ризики, притаманні українському суспільству; встановлено основні виміри та властивості політичних ризиків в умовах демократичної трансформації суспільства; розкрито аспект залежності виникнення та розвитку політичних ризиків від встановленого в країні політичного порядку; досліджено особливості політичних ризиків в Україні та визначено їх вплив на українське суспільство в умовах перехідного періоду.[12].

Дослідження В.Маркітантова «Регіональні політичні еліти в Україні: порівняльний аналіз» було присвячене трансформації регіональної політичної еліти з 1990 року, визначенню спільних і особливих рис регіональної політичної еліти Львівської та Хмельницької областей. У процесі дослідження автор визначив сутність, параметри та головні функції регіональної політичної еліти; охарактеризував співвідношення понять регіональна політична еліта – регіональні політичні лідери на концептуальному і фактологічному рівнях; дослідив особливості процесу формування та трансформації політичної еліти сучасної України; було з'ясовано тип закрито-відкрита регіональна політична еліта; встановлено рівень впливу політичної реформи, виборчої системи та змін виборчого законодавства на регіональну політичну еліту; визначено стан політичної еліти регіонального рівня на всіх етапах її розвитку, спільні та відмінні характеристики; з'ясовані спільні характеристики та особливості тенденцій розвитку регіональної політичної еліти досліджуваних областей[13].

Концептуалізації поняття «соціально-політичний конфлікт» і виявленню факторів виникнення, розвитку та особливостей прояву даного соціального феномена в умовах трансформації українського суспільства присвятила свою роботу Т.Білецька[14]. Дослідниця

з'ясувала основні теоретико-методологічні засади вивчення соціальних конфліктів; здійснила теоретичну експлікацію ключових понять, зокрема: соціального конфлікту, соціально-політичного конфлікту, конфліктогенного потенціалу; розкрила фактори, що зумовлюють виникнення та розвиток даного соціального феномена, визначила структурно-динамічні характеристики соціально-політичних конфліктів, зокрема зафіксувала: суб'єктів конфлікту, мотиви та інтереси їх участі, предмет і особливості конфліктної взаємодії, її можливі наслідки; виявила причини і передумови соціально-політичних конфліктів та дослідила специфіку їх прояву на прикладі конфліктного протистояння в Україні (листопад 2000 – травень 2001 рр.); проаналізувала механізми та особливості управління соціально-політичними конфліктами в суспільствах трансформаційного типу.

Також у 2014 році захистив дисертацію В.Чабанов[15]. Характерно, що О.Горбняк і В.Чабанов є випускниками – політологами університету повного циклу «бакалавр-спеціаліст-магістр».

Наведений детальний аналіз змісту наукових досліджень кафедральної молоді засвідчив, по-перше, глибину можливих подальших наукових студій, що є необхідним для політичної науки молодій державі; по-друге, показав їх змістовну сторону щодо вивчення специфіки на вітчизняному ґрунті, дещо унікальному, а не насадженому за іншими зразками; по-третє, було визначено поле потенційних наукових інтересів і пріоритетів викладачів, чий дослідження мали вписатися у нові дисципліни.

У 2006/07 навч. р. викладачі кафедри забезпечували читання 48 навчальних дисциплін [16]. При цьому відбувався перехід на стандарти кредитно-модульного навчання, розроблялися ґрунтовні навчально-методичні комплекси із дисциплін політологічного циклу, та інших дисциплін, читання яких забезпечувала кафедра. Актуальними стали і монографії та навчально-методичні посібники, видані викладачами кафедри (див., зокрема, [17-27]).

Перехід до підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» потребував диференціації навчального плану спеціальності «Політологія» за цими рівнями, збільшення кількості та урізноманітнення політологічних дисциплін, залучення до активної участі в навчальному процесі за спеціальністю викладачів не тільки політологічних, а й суміжних дисциплін (філософів, істориків, соціологів, психологів та ін.), яке полегшувалося потенційними можливостями університету.

У 2007/08 навчальному році розпочалася підготовка політологів

ОКР «спеціаліст». Новий навчальний план включав нові предмети і передбачав розробку 12 НМК із нових дисциплін. Вагомим результатом праці колективу кафедри стала поява посібників і монографій [28-30]. Нові дисципліни вимагали впровадження у навчальний процес нових технологій і нових методів навчання. Цьому, зокрема, сприяло проходження кількома викладачами курсу підвищення кваліфікації в Інституті соціології НАН України, після якого в навчальний процес було запроваджено ліцензоване фахівцями Інституту соціології програмне забезпечення для статистичної обробки соціологічних анкет і яке стало використовуватися на практичних заняттях із соціології, кількісних методів політичних досліджень, а також під час інформаційно-аналітичної практики.

Старанність і наполегливість студентів-політологів старших курсів спричинила появу і реєстрацію громадської організації «Центр політологів «Ювента»». Інтереси студентів проявилися і в їхній участі у студентських наукових зібраннях. Зокрема, у Міжнародній конференції студентів і аспірантів «Соціологія у (пост)сучасності» (проходила в ХНУ ім. В. Н. Каразіна), у Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій ролі особистості в історії (у ЛНУ ім. І. Франка), науковій конференції «Політична реформа: соціально-правовий та політичний аспект» (Запорізький технічний університет), у всеукраїнських студентських олімпіадах із політології[2, с.433]. Крім того, за студентської ініціативи та за підтримки викладачів кафедри розпочався випуск збірок наукових праць студентів історичного факультету спеціальності «Політологія» під назвою «Політія». Упродовж 2006-2017 навчальних років вийшло 6. Шостий збірник побачив світ 2017 року[31]).

Перший випуск фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем (ОКР) 6.040301 «бакалавр» і кваліфікацією «бакалавр політології» з чотирирічним терміном навчання відбувся 2007 р., за ОКР 7.040301 «спеціаліст» і кваліфікацією «спеціаліст політології, викладач політології (у середніх і вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації) з дванадцятимісячним терміном навчання - 2008 р., за ОКР 8.040301 «магістр» і кваліфікацією «магістр політології, викладач соціально-політичних дисциплін» - 2009 р.

У 2011 р. в університеті було здійснено перехід до дворічного терміну навчання за ОКР «магістр» з присвоєнням випускникам кваліфікації «політолог, викладач вищого навчального закладу, науковий співробітник, експерт із суспільно-політичних питань», перший випуск фахівців з якої відбувся в 2013 р. Формулювання

кваліфікації бакалавра було змінено відповідно до шифру 6.030104 на «бакалавр політології, стажист-дослідник з політології».

У зв'язку з прийняттям і введенням у дію нового Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII та відповідно до виданих ґрунтованих на ньому актів Міністерства освіти і науки України в університеті розроблено навчальні плани підготовки фахівців зі спеціальності «Політологія» за ступенями вищої освіти «бакалавр» і «магістр». На ступенях «бакалавр» і «магістр» плани передбачають, зокрема, скорочення кількості навчальних дисциплін, що вивчаються протягом одного семестру, а відповідно і зменшення кількості форм підсумкового контролю - іспитів та заліків, збільшення часового обсягу самостійної роботи студентів за деякого скорочення обсягу аудиторних занять, збільшення обсягу дисциплін, що вивчаються за вибором університету і студентів - відповідно по 25 відсотків від загального обсягу навчального часу. На ступенях «бакалавр» і «магістр» нові навчальні плани введено в дію з 2015/16 навч. р.

Однак буття спеціальності «Політологія» не було безхмарним. Варто нагадати, що листами Міністерства освіти України «Про розробку освітньо-професійних програм вищої освіти за відповідним професійним спрямуванням» № 1/9-18 від 18 лютого 1994 р., «Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах у 2002/2003 навчальному році» № 1/9-304 від 17 червня 2002 р. мінімальний обсяг часу, що мав відводитися на вивчення політології як обов'язкової навчальної дисципліни, було збільшено до 108 навчальних годин (двох кредитів по 54 години). Це сприяло створенню у закладах вищої освіти кафедр політології, політичних наук, політології та соціології тощо і працевлаштуванню випускників. Проте наказом Міністерства освіти і науки України «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» № 642 від 9 липня 2009 р. політологію, як і більшість інших гуманітарних дисциплін, було вилучено з переліку обов'язкових (нормативних) дисциплін у вищих навчальних закладах України[2, с.446]. Наслідком цього стало загальне скорочення обсягів навчального часу, що відводився на вивчення політології із циклу соціально-політичних дисциплін, вилучення із навчальних планів факультетів, закриття чи злиття кафедр гуманітарних дисциплін і скорочення штату викладачів.

Щоправда, наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки від 09.07.2009 № 642» № 939 від 5 серпня 2011 р. (ці накази підписували різні особи) «Політологія» знову була визначена обов'язковою

(нормативною) навчальною дисципліною з мінімальним обсягом її вивчення у два кредити ЕСТБ (ЕСТБ - Європейська кредитно-трансферна система, в якій один кредит становить 36 годин навчального часу). Проте нормативною дисципліною «Політологія» була відносно недовго: у зв'язку з прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту», який, крім усього іншого, передбачає розширення автономії вищих навчальних закладів, у тому числі у розробленні освітніх програм і навчальних планів, наказом Міністерства освіти і науки України «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 09.07.2009 № 642» № 1392 від 25 листопада 2014 р. фактично було скасовано не тільки поділ гуманітарних дисциплін на нормативні (обов'язкові) і вибіркові (необов'язкові), а й самі переліки таких дисциплін[2, с.447]. Тепер кожний вищий навчальний заклад самостійно вирішуватиме, які саме гуманітарні дисципліни студенти вивчатимуть обов'язково, а які - вибірково.

За таких умов обсяг навчального часу, що відводився у навчальних планах на вивчення загальноосвітніх гуманітарних дисциплін (історії України, філософії, соціології, політології, економічної теорії, культурології тощо), неминуче зменшується на користь профільних дисциплін. А сам набір гуманітарних дисциплін, які обов'язково чи вибірково вивчатимуть студенти, значною мірою залежить від уподобань керівників конкретного закладу вищої освіти чи факультету. Наслідком такого становища неминуче стає дегуманітаризація вищої освіти в Україні.

До цього також додалася ще одна проблема, а саме - кричуща проблема кількісного складу вступників. Вперше суттєво вона дала про себе знати у 2008/09 навчальному році. Саме тоді Міносвіти почало впроваджувати ЗНО, що на фоні демографічної «ями» з вікової групи старшокласників-абітурієнтів спричинило тенденцію поступового і неухильного зменшення вступників. Попри ініціювання викладачами кафедри ряду спорадичних заходів (публікацій в місцевій пресі матеріалів про престиж професії політолога, зустрічі викладачів з учнівськими колективами тощо), спрямованих на збільшення кількості абітурієнтів, негативна тенденція до скорочення кількості вступників у наступні роки зберігалася. Так, показники зарахування на спеціальність бакалавра 6.030104 «Політологія» денної форми навчання становили: у 2006 році зараховано 15 студентів за держзамовленням і 10 – за контрактом; 2011 відповідно -10 і 5; 2015 – 5 -3 [2, с.434]. У 2016-17 роках тенденція до зменшення кількості студентів продовжувала зростати.

Експертна комісія МОНУ (2009 р.)У 2009 р. за результатами перевірки якості підготовки фахівців різних рівнів, включаючи і спеціальність «Політологія», визначила у 66,7% якість успішності студентів із професійно-орієнтованих дисциплін. [32,с.8]. У тому ж році відбувся випуск перших магістрів, більшість з яких влаштувалися працювати спеціалістами у райдержадміністраціях, журналістами у місцевих газетах [33,с.12]. Показово, що випускники наступних років у більшості випадків працевлаштувалися саме у цих трьох галузях: держслужба, засоби масової інформації та сфера освіти.

У цей період відбувається встановлення перспективних зв'язків кафедри з Інститутом етнонаціональних і політичних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, та долучення (з 2010 р.) до випуску спеціалізованого часопису «Політологічні студії», в якому вже з перших номерів були представлені наукові розробки як викладачів кафедри, так і науковців з Києва, Львова, Кам'янець-Подільського. Загалом з 2010 - 2015 рр. вийшло чотири збірники [2, с.435]. Проте надалі, у наступні роки, фахівцями з ІПЕНД ім. І.Ф.Курса не було подано жодної статті до збірника, співзасновниками якого вони були. Однією з причин такої ситуації стало затягування реєстрації збірника як фахового. Якщо врахувати й відсутність успіху із набором студентів, то кафедра потрапила до кризового стану. Йому також сприяла кардинальна ломка навчальних планів та програм, які тривали у 2008, 2010, 2013, 2015 роках[33,с.1;34,с.1]. Також не минула безслідно бюрократизація «... контролю за впроваджуваними інноваціями (університет загалом і кафедра як структурна одиниця двічі – у 2012 та 2014 рр.- перевірялися комісією Державної інспекції навчальних закладів), виникненням серйозних труднощів, пов'язаних із хронічним недофінансуванням, а також переформатуванням навчальних планів, виробничим перенавантаженням, відсутністю умов для повноцінної науково-дослідної роботи; з 2013-14 н.р. припиняється набір студентів на заочну форму навчання»[2, с.435].

Перед колективом кафедри постала проблема: або шукати шляхи вирішення ситуації, яка склалася, або ж шукати інші варіанти, які б допомагали покращенню власного матеріального статку; адже практично у кожного є сім'я; затрачено чимало фізичних, матеріальних і моральних зусиль на здобуття наукових ступенів і вчених звань тощо, які у підсумку можуть стати незатребуваними.

У січні 2016 року випускову кафедру очолив перший на Хмельниччині доктор політичних наук, доцент С.Вонсович, який у 2015 році захистив докторську дисертацію на тему «Концептуальні засади політичної транзитології» у Київському національному

університеті імені Тараса Шевченка[35-52].

Станом на 2016 -17 навчальний рік на кафедрі працювали: 1 доктор політичних наук, доцент; 1 доктор історичних наук, професор; 9 кандидатів політичних, соціологічних, історичних і філософських наук. З них: 8 доцентів і 1 асистент. Усі викладачі кафедри пройшли планове стажування (підвищення кваліфікації) у ряді наукових установ України[35, с.3].

Впродовж зазначеного періоду на засіданнях кафедри обговорювалися найважливіші питання навчального процесу. Так, затверджений на засіданні кафедри 26 червня 2017 року (протокол № 11) попередній розподіл годин на 2017–2018 навчальний рік загалом і на обидва семестри був проведений на основі навчальних планів історичного та інших факультетів, нормативних документів, наказу ректора, розпоряджень деканів і рекомендацій навчального та навчально-методичного відділів університету й своєчасно доведений до відома членів колективу та зафіксований у першій частині індивідуальних планів викладачів. Також на засіданнях кафедри обговорювались ухвали вченої ради університету, факультету, ректорату. Зокрема, було обговорено інформацію результатів аналізу керівника навчального відділу, керівника заочного відділу, деканів факультетів щодо наслідків зимової екзаменаційної сесії 2016-17 року та основні завдання з удосконалення організації освітнього процесу й підвищення якості підготовки фахівців в університеті; забезпечення неухильного виконання ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.15 року №1187 та державних вимог до акредитації напрямку підготовки спеціальності та вищого навчального закладу, затверджених наказом Міністерства освіти і науки молоді та спорту України 13.06.2012 року за №689. Також обговорювались питання навчальної дисципліни студентів – політологів згідно Положення про навчальну дисципліну студентів КПНУ імені Івана Огієнка; якості викладання навчальних дисциплін і ширшого залучення органів студентського самоврядування університету до обговорення питань щодо удосконалення освітнього процесу та забезпечення якості вищої освіти; організації і проведення консультаційної роботи зі студентами з метою ліквідації студентами поточної та академічної заборгованості, а також формування навчальної мотивації студентів як одного із чинників якісної фахової підготовки. Розглядалося питання щодо організації всіх видів практик за напрямом підготовки 6.030030104. «Політологія» Галузі знань – 0301 Соціально-політичні науки, спеціальності 8.03010401.

«Політологія» Галузі знань – 0301 Соціально-політичні науки. Було ухвалено практикувати різноманітні форми морального стимулювання та заохочення студентів, які досягли високих результатів за підсумками практики; здійснювати моніторинг якості проходження практик студентами для своєчасного виявлення недоліків та корегування рівня їх практичної підготовки. За результатами виробничих практики проводити анкетування студентів і керівників практик з метою вдосконалення програм практик. З метою покращення якості та функціонального забезпечення освітнього процесу на засіданні кафедри розглядалось питання щодо приведення комплексів навчально-методичного забезпечення усіх дисциплін навчальних планів підготовки фахівців освітніх ступенів «бакалавр», «магістр» у відповідність до рекомендацій щодо структури і змісту комплексу навчально-методичного забезпечення дисциплін в КПНУ імені Івана Огієнка.[35, с.4.]

Упродовж навчального року науково-педагогічні працівники кафедри систематично працювали над удосконаленням навчальних планів, навчальних і робочих програм з урахуванням нового Закону України про вищу освіту України та вимог нових нормативно-правових актів України, новітньої наукової, теоретико-методологічної і методичної літератури та тісної співпраці з провідними політологами кафедр політології, історії і теорії політичної науки КНУіТШ, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кафедр Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені Ф.Кураса НАН України, секторами Національного інституту стратегічних досліджень, кафедрою менеджменту і адміністрування Харківського національного університету міського господарства імені О.М.Бекетова, кафедрою політології і міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», філософії та політології Харківської державної академії культури, кафедрою політології Львівського національного університету імені Івана Франка іншими закладами вищої освіти України.

Окремі викладачі працюють над держбюджетними, госпрозрахунковими темами. Зокрема Білецька Т.В. – учасниця у всеукраїнського моніторингового проекту Інституту соціальної і політичної психології НАПН України: «Громадська думка та електоральні наміри українців» (керівник проекту М. Слюсаревський); Маркітантов В.Ю. і Рибщун В.О. займаються експертним вивченням комітету виборців України щодо діяльності голів облдержадміністрації.

Підготовка спеціалістів на історичному факультеті базується на тісному поєднанні принципів теоретичного навчання і практичної апробації отриманих знань з різних дисциплін. Навчальними планами спеціальності 6.030104 «Політологія» денної та заочної форм навчання та напряму підготовки 052 «Політологія» освітнього ступеня «Магістр» денної та заочної форм навчання передбачено проведення таких видів практик: Виробничих: Денна і заочна форми навчання включає виробничу (педагогічну) практику: 6.030104 «Політологія» (8 семестр); Виробнича (політологічна): освітній ступінь «Магістр» 052 Політологія (на основі освітнього ступеня «бакалавр») (1 семестр); Навчальних: політологічна практика: 6.030104 «Політологія» (4 семестр) і інформаційно-аналітична практика: 6.030104 «Політологія» (6 семестр). У 2016-2017 н.р. деканат історичного факультету, випускова фахова кафедра доклали значних зусиль для організації вказаних практик, підвищення їх рівня, а отже й ефективності. Тому увесь комплекс питань, спрямований на їх поліпшення, неодноразово обговорювався на засіданнях випускової кафедри політології та соціології, яка забезпечує загальне керівництво проходження виробничих практик та на засіданнях Вченої ради факультету. Вчасно проводяться захист, настановчі та підсумкові науково-практичні конференції. Під час педагогічних практик її керівник та групові методисти проводять консультації[35, с.9].

Криза в освіті не минула і кафедру, що позначилося на морально-етичній, трудовій дисципліні окремих її викладачів: зросла кількість мікро-конфліктів на ґрунті особистої неприязні, відмова від виконання кафедральних доручень, в окремих випадках – відвертий саботаж, пропуски занять. Виявляється, що вчений ступінь і наукове звання, а також неформальні стосунки із «сильними світу сього» за межами університету можуть слугувати надійним прикриттям вседозволеності, всемогутності. Простежується принципове незрозуміння того, що у відносинах між людьми, ставленні до праці моральність не є рецептом зручного життя, а рецептом життя, сповненого самообмежень і самопошвят, а понад усе - сповненого по вінця тривожною непевністю від того, чи все, чого вимагало добро, було зроблене. Тому питання трудової дисципліни відповідно до рішень ради факультету, розглядалися неодноразово на засіданнях кафедри, в ході індивідуальних бесід окремих викладачів із завідуючим кафедрою, деканом факультету. Заслуховувались пояснення викладачів про дотримання ними трудової дисципліни[35, с.15].

Протягом року значно поліпшилась навчально-технічна база кафедри. Бібліотека поповнилася понад 60 екземплярами монографій і збірників із сучасних проблем політичних і соціологічних наук. Новими книгами поповнено електронний варіант антології політологічної та соціологічної літератури, що нараховує понад 300 джерел.

Навчальні дисципліни в основному забезпечені підручниками і навчально-методичними посібниками. Розроблені і використовуються студентами методичні настанови щодо написання курсових, дипломних і магістерських робіт. У зв'язку зі змінами в навчальних планах спеціальності «Політологія» були внесені зміни до робочих програм нових (інтегративних) дисциплін. Опановується викладачами кафедри дисципліна «Соціально-політичні студії». Водночас у навчальному процесі цілеспрямовано використовуються навчальні посібники, навчально-методичні комплекси і методичні настанови, опубліковані викладачами кафедри як у попередні роки [35, с.21-22], так і нові доробки [див.: 36-53].

Як вже зазначалося, на допомогу студентам розроблені методичні рекомендації і матеріали щодо написання рефератів, курсових, дипломних і магістерських робіт, навчально-методичні комплекси із забезпечення семінарських занять (з кожної дисципліни на кафедрі є тематика і список рекомендованої літератури). У 2016-17 навчальному році з'явилися нові методичні матеріали щодо впровадження у навчальний процес новітніх технологій із використанням комп'ютерних програм. Для цього цілеспрямовано використовуються кафедральні комп'ютери.

Водночас варто зауважити, що викладачі розробляють підручники, навчальні посібники, навчально-методичні посібники і методичні поради з навчальних дисциплін, які вони забезпечують, однак доводиться їх видавати також й власним коштом. З року в рік зростає обсяг різноманітної документації, яку необхідно створювати чи заповнювати. Однак вони не мають безпосереднього відношення до навчального процесу і переважно відбирають у викладачів час, який потрібно було б спрямовувати на організацію консультивання і самостійної роботи студентів. Багаторічна тенденція на скорочення академічних годин для керівництва різними видами практики, підготовкою курсових і випускових кваліфікаційних робіт призвела до того, що їх навіть не вистачає для ознайомлення та вивчення документації чи написання відгуків. Тобто, все дедалі більше зводиться до формального підходу, натомість змістовна складова опиняється на другому і навіть третьому плані. Бажано було б винайти

можливість матеріально і морально заохотити тих викладачів, які найбільше роблять для удосконалення навчального процесу та поліпшення якості підготовки фахівців[35, с.18].

Помітними подіями у житті кафедри стала участь її представників у низці конференцій, круглих столів: Міжнародному форумі «Демократичні цінності і права людини в умовах воєнного конфлікту», 18-20 травня 2016 р.; «Виклики сучасного українського суспільства (до другої річниці Революції Гідності)», Кам'янець-Подільський, 2016; міжнародному семінарі «Поширення громадянських компетентностей: семінар з підготовки тренерів» (Німецька служба академічних обмінів (DAAD), ГО «Німецько-український правознавчий діалог», Центр німецького права юридичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка) (м. Київ, листопад 2016 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Гуманітарні науки: нові вирішення» Вінниця, 2017; міжнародній науково-практичній конференції «Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин» Київ, 2017; у науковому семінарі «Соціальні виклики країн Центральної та Східної Європи» м. Кам'янець-Подільський, 29 травня 2017 р.; міжнародній конференції «Чи хоче молодь у політику?», м. Київ, 10 червня 2017р.; міжнародній науково-практичній конференції «Сатанів : Вагоме минуле, динамічне сьогодні, впевнене майбутнє». - Хмельницький, 2017; міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2017», 25-26 квіт. 2017 р.; Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодні та перспективи миротворення: матеріали» (м. Маріуполь, 9 червня 2017 р.); науковій конференції пам'яті Юрія Романовича Шведа «Політичні партії і вибори: українські та світові практики», Львів, 21 жовтня 2017 р.[35, с.20-21].

Викладачами кафедри, доцентами Г.Б. Вонсовичем, В.Ю. Маркітантовим, О.В. Віннічук здійснювалося керівництво проблемними групами різної політологічної спрямованості. На кафедрі із лютого 2016 року започатковано «Школу молодого політолога», якою керує доцент Вонсович Г.Б. З листопада 2016 року Школа має не тільки профорієнтаційне, а й науково-аналітичне спрямування, до якого залучаються у першу чергу студенти-політологи (від I-IV курсу), а також студенти різних факультетів університету та учні шкіл міста. З березня по листопад 2016-2017 навчального року було проведено ряд занять, на яких викладачі кафедри (асистент Чабанов В.Г., доценти Вонсович Г.Б., Віннічук О.В., Найчук А.В.) разом із студентами-політологами 2-го та 4-го курсів ознайомили слухачів із «азами»

політики та особливостями її реалізації в Україні. Тематика проведення занять висвітлюється на сайтах кафедри, факультету та університету. Слухачами ШМП є курсанти-ліцеїсти, учні ЗОШ №14, 16, 18. Усього було охоплено 38 учнів. У грудні 2016 під керівництвом доцента Вонсовича Г.Б. було проведено заняття школи із залученням студентів – політологів і журналістів; у березні 2017 р., до свята Дня Політолога проведено круглий стіл «Політична освіта очима студентів» (Вонсович С.Г., Вонсович Г.Б., Кобильник В.В.), у якому були якісно задіяні студенти-політологи 1-5 курсів, а також учні ЗОШ №5, 14,16, студенти 4 курсу факультету української філології і журналістики.

Викладачі кафедри разом із студентами здійснили випуск декількох рекламних номерів газети «Politolog Post», рекламну візитівку кафедри для вступників. У місцевій пресі, зокрема у «Подільщині» регулярно друкуються цікаві новини кафедрального і студентського життя; також усі подібні новачі висвітлюються на сайті кафедри, який активно діє із січня 2016 року. Практичні завдання і популяризація спеціальності здійснюється також і через соціальні мережі інтернет – у Фейсбукі відкрито в кінці 2017 року сайт «Школа молодого політолога» [35, с.22].

Серйозною проблемою останнього часу є збільшення кількості малих груп у закладах вищої освіти. Це стосується і політологів; адже останні три роки ми маємо набір студентів у групах, який коливається від 7 до 6 студентів. Проте спроби вирішувати цю проблему за допомогою закриття «непопулярних» спеціальностей є найкоротшим шляхом до загибелі університету. На цьому шляху з кожним роком доведеться закривати все більше і більше спеціальностей, поки раптом не виявиться, що скорочувати вже немає чого. Можливий інший шлях - вибір студентами навчальних дисциплін, які подають загально університетські кафедри, використання дистанційних технологій, можливостей неформальної освіти, академічної мобільності студентів тощо. При цьому загальні, а частково й вибіркові дисципліни можуть бути спрямовані на формування загальних компетентностей, на загальнонаукову підготовку. А формування спеціальних компетентностей може здійснюватися через залучення студентів до науково-дослідних і прикладних проєктів, виконання навчальних проєктів, практик та інших форм активного навчання. Втім, і на цьому шляху є багато складних проблем, способи вирішення яких ще треба відпрацьовувати. Не дуже сприяє його обранню чинна нормативна база з надмірно високою кількістю спеціальностей, кожна з яких має свої стандарти освіти, вимоги до ліцензування й акредитації тощо. Важливими перепонами для реалізації такого сценарію є обґрунтовані

побоювання викладачів щодо можливості скорочення штатів, а також звичка до традиційних моделей організації освітнього процесу.

Проте головною проблемою стає боротьба за майбутнього студента. У 2016-2017 рр. значно змістовнішою стала профорієнтаційна робота, хоча вона демонструє тенденцію, коли співробітництво між кафедрами замінюється конкуренцією і кафедра, яка має більше впливів, може отримати бажаний «бонус». За непростих умов сучасного буття української освіти розраховувати на те, що хтось «подарує» студентів є майже не реальним. Тому доцільно самим займатися «школярством» і вишукувати майбутні таланти, репрезентуючи професію політолога. З такою метою викладачі кафедри Вонсович С.Г., Білецька Т.В., Вонсович Г.Б., Маркітантов В.Ю., Рибщун О.В., Чабанов В.Г. відвідували школи Городка і Городоцького р-ну, Кам'янця-Подільського, Хотина, Дунаївець, Ізяслава, Славути, Ярмолинця, Чемерівців, Саганова та інших міст і районів Хмельницької, Вінницької, Тернопільської та Чернівецької областей; виступали перед вчителями і тамтешніми випускниками, розповідали про умови вступу на історичний факультет, зокрема на спеціальність «Політологія», про життя і діяльність студентів факультету та університету загалом. Варто відзначити залучення до цього процесу також студентів-політологів I-II курсів, які реально впроваджували в дію вибір професії, надаючи перевагу покликанню над можливостями, дієво демонстрували практичну доцільність і необхідність оволодіння молоддю цією спеціальністю. [35, с.24].

Варто зупинитися на загальних проблемах, які стоять перед кафедрою і які деформують політичну освіту студентського загалу. Негативний образ політики зумовлює перетворення останньої на самоціль для правлячого політичного класу, на засіб вирішення ним власних економічних, фінансових, кланово-корпоративних, вузькопартійних та інших проблем. Щоправда, існує ще одна проблема, на яку варто звернути увагу. Йдеться про доступність політологічних праць для читачів та про їх затребуваність у політичній практиці. Варто зазначити, що доступність робіт визначається значною мірою їх накладом, а затребуваність – увагою влади. Якщо з першим ситуація є більш менш терпимою (перш за все завдяки журнальним публікаціям), то з другим – є поки що незадовільною. Як і раніше, наша влада ще є дуже далекою від науки. Вона діє за своєю логікою і на свій розсуд.

Не менш небезпечною є проблема легковажного ставлення до політичних знань, ототожнення політичної теорії і політичної практики. Проблема ця є далеко не простою, оскільки деякі політичні

феномени зовні є дуже схожими на елементи політичного знання. До числа таких феноменів відносяться, наприклад, політичні концепції і політичні норми (принципи, максими, рецепти поведінки). За своєю логічною формою вони дуже схожі на (відповідно) політологічні теорії і політологічні закони, й необхідна серйозна методологічна культура для того, щоб запобігти тут плутанині. Ситуація ускладнюється ще й тим, що як у політиці, так і в політології користуються одними й тими ж термінами – «державна», «громадянин», «республіка», «партія» тощо. Ця ж термінологія використовується як істориками, так і право- та державознавцями. Запобігти понятійній та змістовній плутанині, що зумовлює розуміння політики як загальнодоступної справи та політології як сфери реалізації дилетантських суджень про політику, можливо лише через утвердження чітких критеріїв політичного знання на основі системної взаємодії політичної науки і політичної освіти.

Світова, а тепер вже й вітчизняна практика засвідчують, що освіта виступає важливим чинником формування особистості в сучасних умовах, оскільки вона перестала бути сферою послуг; вона є способом формування майбутнього нації. Політична освіта здійснює вплив на людину, насамперед через процес цілеспрямованої політичної соціалізації, як набір засобів, спрямованих на засвоєння індивідом сукупного соціального досвіду та відтворення через його активне включення в соціальне середовище системи існуючих соціальних зв'язків. Цей різновид соціального впливу на поведінку дає сучасній людині необхідну інформацію про політичне життя та пов'язані з ним її власні інтереси. Однак наявна система розвитку політичних знань в Україні поки що не дає вагомих підстав для оптимізму. Оцінюючи проблематику, пов'язану з політичною соціалізацією особистості, зазначимо, що вона являє собою сукупність компонентів становлення політичної свідомості та політичних ролей на основі засвоєння суспільно-політичного досвіду, традицій і норм політичного життя, накопичених поколіннями; перетворення знань про суспільство, політику на політичні переконання і здобутки, необхідні навички суспільно-політичної діяльності, а також набуття предметного змісту політичних знань і переконань. Соціалізація здатна створити умови для того, щоб індивід посів належне місце у сфері політики з урахуванням притаманних йому здібностей і схильностей; гарантувати основні права і свободи особи; максимізувати шанси і використати інноваційний потенціал тих людей, які є найбільш здібними й водночас свідомо орієнтованими на служіння суспільству; забезпечити якість публічної інформації про суспільні проблеми, передумови та обставини політичних рішень, що ухвалюються, а також про соціальні

наслідки здійснюваних дій. Щось із наведеного вже діє, ще на підході; щось – за межами можливого – поки що.

Як бачимо, динаміка розвитку впродовж 13-ти років кафедри є стрибкоподібною. Вона визначається (і визначалася) конкретними історичними умовами (об'єктивними і суб'єктивними), конкретними постатями, їхніми принципами, пристрастями та часовим фактором. Але головним і визначальним є якість соціального капіталу, викладачі, які є справжніми носіями знань, реальними патріотами країни на освітянській ниві, а не випадковими людьми, які у скрутний момент діють за принципом «чим гірше, тим краще». В ідеалі - потрібні творчі люди, які отримують задоволення від того, що вони роблять. Чи збережеться кафедра – дітище нової державної політики доби незалежної України? Питання риторичне, адже все залежить від спроможності очільників держави зрозуміти необхідність збереження політичної науки і освіти.

Список використаних джерел і літератури:

1. Маркітантов В.Ю. [Електронний ресурс] / [Режим доступу] <http://politsockaf.kpnu.edu.ua/markitantov-vadym-yurijovych/>

2. Архів КПНУ ім. І. Огієнка. Ф. 10. Оп. 3-ос. Спр. 958. Накази ректора з основної діяльності Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету, 2003 рік.

3. Інституціоналізація політичної науки в Україні (1991 -2016) / Політична наука в Україні. 1991-2016 : у 2 т. Т.1. Політична наука: західні тренди розвитку й українська специфіка / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім.І.Ф.Кураса : редкол.: чл.-кор. НАН України О.Рафальський (голова), д-р політ. наук М.Кармазіна, д-р іст. наук О.Майборода.

4. Архів КПНУ ім.І.Огієнка. Ф.10. Оп. 3-ос. спр.307. Накази з кадрових питань особового складу працівників КПНУ ім. І.Огієнка;

5. Архів КПНУ ім.І.Огієнка. Ф.10. Оп. 3-ос. спр.330. Накази з кадрових питань особового складу працівників КПНУ ім. І.Огієнка;

6. Архів КПНУ ім.І.Огієнка. Ф.10. Оп. 3-ос. спр.434. Накази з кадрових питань особового складу працівників КПНУ ім. І.Огієнка.

7. Політична наука в Україні. 1991-2016: у 2 т. Т.1 Політична наука: західні тренди розвитку й українська специфіка / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І.Ф. Кураса К.: Паралам. вид-во, 2016. 656 с.

8. Віталій Нечитайло: особистість, вчений, гуморист. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 40 с.

9 Вонсович С.Г. Сутність та еволюція тоталітаризму як теорії і

політичної практики : Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2006. 20 с.

10. Українська соціологія: традиції, чинники, орієнтири розвитку (60-ті роки ХХ- поч..XXIст.) Автореф дис.. канд..соц.наук, 2009. 19 с. 22.00.01 – історія та теорія соціології.

11. Кобильник В.В. Особливості демократичної трансформації політичних режимів України та Польщі. Автореф. дис..23.00.02 - політичні інститути та процеси Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010.18 с.

12. Віннічук О.В. «Особливості політичних ризиків в умовах демократичної трансформації суспільства». КНУТШ, 2011. 18с.

13. Маркітантов В.Ю.«Регіональні політичні еліти в Україні: порівняльний аналіз» Спеціальність 23.00.02 - політичні інститути та процеси, Львів, 2011 Автореф. дис. к п н 19с.

14. Білецька Т.В. «Соціально-політичний конфлікт в українському суспільстві періоду трансформації: фактори виникнення і особливості прояву» /22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології Автореф. к.с.н.К.2011 19с.

15. Чабанов В. Г. Етнокультурна самобутність українців в умовах глобалізації [Текст]: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.12 / Чабанов Василь Григорович; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2014. - 17 с.

16. Звіт кафедри про роботу у 2007-2008 н. р. Кам'янець-Подільський, 2008. 27 с.

17. Білецька Т. В. Політична конфліктологія: навч.-метод. посіб. / Т. В. Білецька. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. І. Огієнка РВВ, 2007. 66 с.;

18. Вонсович Г.Б., Найчук А.В. Програма та методичні поради з політологічної практики студентам II курсу історичного факультету (спеціальність 6.040300 «Політологія»). Кам'янець-Подільський, 2007. 60 с.

19. Програма та методичні поради з педагогічної практики студентам IV курсу історичного факультету (спеціальність 6.040300 «Політологія») / О. О. Городецький, Т. В. Ігнатєва, А. В. Найчук [та ін.]. - Кам'янець-Подільський, 2007. 61с.

20. Кобильник В. Виборчі системи держав світу : навч.-метод. рекомендації до вивчення курсу. Кам'янець-Подільський, 2007. 58 с.

21. Кобильник В. ЗМІ і політика: навч.-метод. рекомендації до вивчення курсу. Кам'янець-Подільський, 2007. 58 с.

22. Кобильник В. Кількісні методи політологічних досліджень: навч.-метод. рекомендації до вивчення курсу. Кам'янець-Подільський,

2007. 66 с.

23. Вонсович Г.Б. Державна атестація з політології: Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр. Кам'янець-Подільський, 2007. 66 с.

24. Вонсович С. Політичний аналіз і прогноз : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'ян.-Под. держ. ун-т, 2007. 68 с.

25. Логвина В. Політологія : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. І. Огієнка РВВ, 2008. 304 с.

26. Логвина В. Політологія : навч. посіб. для підготовки до семінар, занять. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. І. Огієнка, 2008. 180 с.

27. Найчук А. Політична теорія держави : навч.-метод. посіб. Кам'янець- Подільський : КПНУ ім. І. Огієнка РВВ, 2008. 92 с.

28. Найчук А. Програма та методичні поради з виробничої практики студентам V курсу історичного факультету (спеціальності 7.040301 «Політологія»). Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. І. Огієнка РВВ, 2008. 73 с.

29. Вонсович С. Дискурс тоталітаризму (політологічний аспект). Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2008. 200 с.

30. Г.Б.Вонсович Державна атестація з політології: Навчально-методичний посібник для студентів У курсу історичного факультету у галузі знань 0301 Політологія. Спеціальність 7.03010401 Політологія* (ОКР Спеціаліст). Кам'янець-Подільський, 2012. 36 с.

31. Політія : наукові праці студентів історичного факультету спеціальності «Політологія» Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. 6. 110 с.

32. Звіт про роботу кафедри політології і соціології у 2008-2009 навчальному році. Кам'янець-Подільський, 2009. 21 с.

33. Звіт про роботу кафедри політології і соціології у 2010-2011 навчальному році. Кам'янець-Подільський, 2011. 19 с.;

34. Звіт про роботу кафедри політології і соціології у 2013-2014 навчальному році. Кам'янець-Подільський, 2014. 22 с.

35. Вонсович С.Г. Концептуальні засади політичної транзитології : автореф. дис. ... доктора політ. наук : 23.00.01«Теорія та історія політичної науки». К., 2015. 36 с.

36. Звіт про роботу кафедри політології та соціології за 2016-17 навчальний рік Кам'янець-Подільський, 2017. 26 с.

37. Вонсович. С.Г. Політична транзитологія: історія, методологія. Монографія. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. 384 с.

38. Вонсович. С.Г. Політичний аналіз і прогноз. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2007. 68 с.

39. Науково-дослідна робота з політології. Методичні рекомендації. Кам'янець-Подільський, 2007. 40 с.

40. Вонсович. С.Г. Дискурс тоталітаризму (політологічний аспект). Монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2008. 200 с.

41. Вонсович. С.Г. Політичний аналіз і прогноз. Навчальний посібник / Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. 120 с.

42. Вонсович Г.Б. Державна атестація з політології (освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр). Кам'янець-Подільський: Комп'ютерно-інформаційна лабораторія історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2017. 92 с.

43. Вонсович Г.Б. Курсова робота з політології: підготовка, виконання та захист. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2014. 44 с.

44. Віннічук О.В. Політичні ризики в умовах демократичної трансформації суспільства: теоретико-праксеологічний аналіз: монографія. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. 207 с.

45. Кобильник В.В., Маркітантов В.Ю. Політологія: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. 120 с.

46. Маркітантов В.Ю. Наукова робота з політології [Текст] : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. 119 с.

47. Рибщун О.В. Зв'язки з громадськістю : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. 120 с.

48. Віннічук О.В. Історія і теорія демократії: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Рута, 2015. 155 с.

49. Навчально-методичний комплекс з практики: навчальний посібник / За наук. ред. А. В. Найчука. Кам'янець-Подільський: Вид. Зволейко Д. Г., 2016. 280 с.

50. Вонсович С.Г. Політична транзитологія: підручник. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2017. 204 с.

51. Віннічук О.В., Рибщун О.В. Політичний маркетинг. Соціально-політичні комунікації : навчально-методичний посібник.. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. 70 с.

52. Чабанов В. Г. Політична антропологія. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. 104с.

Sergey Vonsovich, Vitaliy Nechitaylo, Gennady Vonsovich

**The Department of Political Science and Sociology is the
brainchild of a new state policy in the days of independent
Ukraine**

Retrospective analysis of the genesis and development of the Department of Political Science and Sociology as a structural subdivision of the University for 2003 - 2017 in the context of the intellectual development of political science and education in Ukraine was carried out. The chronology of the main milestones of the department is monitored. Particular attention is paid to the research of the intellectual potential of the department. The perspective tasks of the chair are singled out in the conditions of the systemic crisis of education in Ukraine.

Keywords: *political science, politics, political education, human capital, crisis.*

Одержано 18 квітня 2018 року

УДК 378.093.5:/01.1:378.4(477.43-21)

**А.В. Найчук, С.О. Ганаба,
Т.В. Сулятицька, В.Н. Рокачук**

**Кафедра філософських дисциплін в системі гуманітарної
освіти Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка**

Суттєву роль у реалізації місії університетської освіти відіграє філософія, яка здатна допомогти людині оволодіти мистецтвом мислення і мистецтвом життя, релевантного вимогам часу й потребам суспільства. Метою статті є дослідження становлення кафедри філософських дисциплін в контексті історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Історія кафедри починається з часу відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету в 1918 році, заснованого на європейських традиціях, де філософія, логіка, етика та інші дисципліни вивчались обов'язково.

Однак у 20-ті – 30-ті роки ХХ століття, в силу ідеологічних запитів, закладені традиції філософських курсів були поступово втрачені з утворенням Інституту соціального виховання створюється як самостійна і кафедра діалектичного матеріалізму, яка у 1939 р. була перейменована у кафедру марксизму-ленінізму. Остання об'єднувала довгі роки викладачів суспільно-економічних дисциплін і проіснувала в інституті аж до середини 70-х років ХХ століття.

Утворення незалежної української держави прискорило процес реформування вищої освіти. Кафедрою було здійснено переформатизацію своєї науково-навчальної роботи. Враховуючи напрями, спеціальності підготовки студентів на факультетах, викладачами кафедри розробляються навчальні та навчально-методичні програми з курсів: основи ведення соціального діалогу, філософські основи науки і сучасного журналістикознавства, філософські основи науки із соціальних комунікацій, філософія психології; екологічна етика, евристика; чинники успішного працевлаштування за фахом, філософія глобальних проблем сучасності. Розширюється наукова робота зі студентами. На кафедрі постійно діють наукові гуртки «Практична філософія», «Мультиверсум». Поглиблюється робота з закордонними та українськими науковими спілками та університетами.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра, наука, соціально-економічні дисципліни, університет, філософія.

Виникнення в добу Середньовіччя університетів відкрило нову сторінку в інтелектуальному житті людини і суспільства. Вже на початковому етапі свого існування ці заклади стали осередками освіченості, середовищем отримання нових знань, плекання людського розуму та душі тощо. Вони набули розвитку як установи, «де концентруються наука і знання, здобувають істину й передають її іншим, де знаходить собі притулок культура та творчість гуманістичного, вільнодумного штибу» [1, с. 284]. Університети постають особливим соціокультурним феноменом, своєрідною духовною субстанцією суспільного життя. Йдеться про особливу суспільну місію цих закладів освіти. Вона полягає у тому, що університети не лише надають знання з певної професійної діяльності, а є потужним науковим середовищем, де здійснюється низка відкриттів та технічних новацій, поширюються передові знання й практичний досвід, здійснюється підготовка інтелектуальної еліти

суспільства. Їх особлива суспільна місія полягає також у сприянні розвитку особистості, яка здатна дискутувати, полемізувати, критично сприймати й інтерпретувати інформаційний ресурс у контексті запитів й потреб епохи тощо. Виховання високоінтелектуальної особистості, яка вільна від догм, стереотипних думок й упереджень та прагне саморозвитку й самореалізації, передбачає збереження й примноження духовних цінностей. Університети є тією «духовною силою», яка, за твердженням Х. Ортеги-і-Гассета, формує інтелектуальну культуру людини, забезпечуючи здатність її орієнтуватися у соціальному хаосі. У своїй лекції «Місія університету» іспанський філософ визначає основну функцію університету – формування культури. На його думку, «дуже важливо відновити в університеті навчання культури, системі життєво важливих уявлень, яке досягло наше століття [2].

Загалом, університети за своєю природою є поліфункціональними, такими що поєднують професійну, навчальну, дослідницьку, сервісну, культурну, гуманістичну функції. У цьому сенсі покликання університетів бачиться невід’ємним від ідеї певної трансцендентної єдності духу, науки і культури властивої цьому світу. Суттєву роль у реалізації місії університетської освіти відіграє філософія. Власне ця царина є «мистецтвом пізнання у свободі через творчість ідей» [3, с. 235], яка здатна допомогти людині оволодіти мистецтвом мислення і мистецтвом життя, релевантного вимогам часу й потребам суспільства. Як теоретична форма світогляду вона пов’язана із виявленням смислів та цінностей, які не локалізуються у практиках повсякденності, не обмежуються вузько прагматичними запитам, а «утворюють глибинні універсальні підвалини і наскрізну вертикаль людяності і людяності світу» [3, с. 239]. Тому, не випадково університети розвивалися під егідою філософії як особливого типу духовного осягнення світу. Вона була засадничою дисципліною у європейських університетах, слугуючи своєрідним «містком» у синтезі теорії та досвіду, культури, знань, духовності тощо. Саме філософія здатна прищеплювати людині здатність до універсального осмислення світу у його минулих, сучасних та майбутніх формах, до самостійного навчання й самовдосконалення упродовж усього життя. Тому не дивно, що історія кафедри, що називається тепер кафедрою філософських дисциплін, дійсно починається з часу відкриття Кам’янець-Подільського університету, заснованого на європейських традиціях, де філософія, логіка, етика та інші дисципліни вивчалися обов’язково. Необхідність існування кафедри філософії була зумовлена також організацією історико-філологічного і, особливо, богословського факультетів. Останній передбачав богословсько-

філософське відділення, де читались ґрунтовні курси християнської етики, логіки, історії стародавньої, середньовічної, нової і новітньої філософії, спецкурс філософії та психології релігій і апологетики християнських релігій.

Слід зазначити, що університет функціонував й розвивався у доволі складних умовах (історія навчального закладу почала свій відлік в умовах гетьманського режиму 17 серпня 1918 р., коли гетьман України П. Скоропадський підписав Закон про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету) [9, с. 12-16]. Ректор І. Огієнко докладав значних зусиль у справі розбудови цього освітнього закладу. Зокрема, проводилася велика й кропітка робота спрямована на забезпечення університету кадровими ресурсами. У серпні – жовтні 1918 р. С. Балея, Ю. Гіряк, І. Крип'якевич, В. Кучера і М. Чайковський були призначені на посади приват-доцентів різних кафедр (філософії, хімії, історії України, чистої математики і фізики) [4]. Утім, через воєнно-політичну ситуацію С. Балея, як і багато інших, до виконання своїх обов'язків так і не приступили [5]. В університеті плідно працював приват-доцент М. М. Васильківський, обраний на посаду професора по кафедрі філософії (1919 рік).

Філософія викладалась переважно на історичному відділенні та на богословському факультеті. Філософські курси в навчальних семестрах 1918-1920 років, де вони були поставлені, читались з урахуванням новітніх досягнень наукової думки. Про це свідчать рекомендована студентам література, підручники авторів європейського рівня, а також випадково збереженні в архіві підготовчі записи одного з викладачів (на жаль, без підпису) під назвою: «Біля джерел теорії пізнання. З приводу аргументів Зенона проти руху» [6]. На багатьох сторінках зошита дається аналіз аргументів вчених різних галузей знання щодо відомих апорій Зенона відносно руху, включаючи і положення молодого британського філософа Б. Рассела в книзі, виданій в Англії на початку ХХ століття.

В 1920 році в Кам'янці виходить у світ праця викладача університету, відомого вченого – історика П. Клепатського про Г.Сковороду під назвою «Український мандрівний філософ», із досить ґрунтовною характеристикою світогляду українського мислителя ХVIII століття. В силу різних причин, насамперед ідеологічних, закладені традиції філософських курсів були поступово втрачені в 20-ті – 30-ті роки ХХ століття, коли відбувалися численні реорганізації вищої і середньої школи в країні. В ці роки, незалежно від форми об'єднань викладачів, читались для студентів курси діалектичного матеріалізму (марксизму), лєнінізму, логіки, радянського будівництва

тощо. У списках штатних працівників Інституту Народної освіти за 1929 рік зустрічаємо як викладача філософії Ю. А. Кондрацького, знаного більше як філолога, який, однак, закінчив у 1910 році філософський факультет Львівського університету із спеціалізацією філологія і філософія.

З утворенням Інституту соціального виховання, поряд з іншими десятима кафедрами створюється як самостійна і кафедра діалектичного матеріалізму. Її очолив професор В. І. Четвериков, він же ректор вузу [8, с. 25]. До складу кафедри входили асистенти С. О. Федорук та Д. С. Щигель. Останній створив та вів гурток філософії для студентів. Як відомо, професор В. І. Четвериков при всій його благонадійності та значних організаторських здібностях був ув'язнений у 1933 році і репресований. Кафедра під згаданою назвою проіснувала аж до 1938/1939 навчального року, коли по всій країні, а в нашому вузі з відкриттям Учительського інституту (1939 рік), була замінена кафедрою марксизму-ленінізму. Остання об'єднувала довгі роки викладачів суспільно-економічних дисциплін. Дана кафедра проіснувала в інституті аж до середини 70-х років ХХ століття.

З відновленням роботи Державного учительського інституту в 1944 році першими викладачами кафедри марксизму-ленінізму були М. Ф. Лисенко, Г. М. Ветрова, до них з часом приєднуються С. П. Бондур та І. В. Тимець. Останній завідував кафедрою у перші повоєнні роки та певний час виконував обов'язки проректора з навчальної та наукової роботи.

Повернення українського суспільства до реалій мирного життя, відбудова народного господарства, поліпшення життєвого рівня населення сприяло розвитку освіти. У регіоні будуються нові заклади освіти, збільшується попит на учительські кадри, що закономірно зумовило зростання кількості студентів та викладацького складу. У 1947 році з призначенням директора інституту І. С. Зеленюка модернізується наукова й методична робота. Як результат зростає навчально-методичний потенціал та наукові досягнення викладачів кафедри. Так, за 1946-1951 роки наукові дослідження викладачів дають певні результати. К. В. Макаренко, В. Д. Демиденко успішно захищають дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. У цей період на кафедрі також працюють І. П. Лебедев, М. Г. Поготовко, М. Ф. Лисенко. Більшість з них – історики за базовою освітою. В ці ж роки на кафедрі і в вузі проходять, інсценовані зверху, дискусії навколо підручника Г. Ф. Александрова «Історія західноєвропейської філософії», обговорюються проблеми мовознавства у зв'язку із виходом праць академіка М. Марра, ведеться

«боротьба» проти перекручень у галузі мистецтва, згаданих у відомих Постановах ЦК ВКП(б) щодо журналів «Звезда» і «Ленинград», а також окремих кінофільмів та музичних творів.

Початок і середина 50-х років ХХ століття характерні для кафедри тим, що її склад поповнюється викладачами з філософською освітою. Завідувачем кафедри працює Д. М. Цимбалюк. Разом із ним ведуть заняття І. П. Лебедев, Л. С. Бондарев, В. М. Калашник та початківці асистенти В. М. Голев, А. А. Грицюк, Є. Ф. Дробноход, М. М. Землінська, К. С. Константинов, В. Г. Кулаєв, А. А. Рибаків. У 1955 році Л. С. Бондарев захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. У цей час закінчують філософський факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка К. С. Константинов (1951 р.), А. А. Грицюк (1953 р.). Завідувачем кабінетом при кафедрі упродовж значної кількості років працював учасник Другої Світової війни В. П. Анцуг.

Наприкінці п'ятдесятих на кафедру приходять І. А. Мотенко, Ф. А. Петляк. Обов'язки завідувача кафедри виконує кандидат історичних наук, доцент М. Д. Березовчук, у 1960 році приймається на роботу О. М. Жук, І. Й. Козак. З 1962 року на кафедрі працює М. М. Роженко, випускник фізико-математичного факультету, після навчання в аспірантурі успішно захищає кандидатську, а згодом докторську дисертацію, пізніше – професор одного із київських вузів. У серпні 1963 року приступають до виконання обов'язків асистентів випускники історико-філософського факультету КДУ В. Й. Бондарчук та І. П. Юришинець. У вересні цього ж року розпочинає викладацьку діяльність А. Ф. Суровий, випускник історичного факультету Кам'янець-Подільського педагогічного інституту.

У ці ж роки захищає дисертацію на здобуття кандидата філософських наук В. М. Голев, проходить по конкурсу на посаду доцента кандидата філософських наук, доцент С. Д. Болотов. Завідувач кафедри М. Д. Березовчук після низки статей та публікації монографічного дослідження отримує запрошення й переходить на викладацьку діяльність у один із київських вузів, де згодом здобуває ступінь доктора історичних наук та звання професора. Тому у грудні 1963 року завідувачем кафедрою обирається кандидат історичних наук, доцент О. Ф. Осетров. У наступному році приходять на роботу асистентами Є. М. Великий, О. С. Маруняк, В. Ф. Крижанівський.

Шістдесяті роки, характерні й тим, що викладачі кафедри і вузу починають працювати над колективними дослідженнями з питань історії партійної організації Хмельниччини та відомими пізніше нарисами з історії міст і сіл Хмельницької області. Примітним явищем

цих років стає активізація роботи товариства «Знання», що об'єднувало представників інтелектуальної праці різних галузей знання. В окремі роки представники кафедри, що були членами згаданого товариства, читали при численних аудиторіях в середньому до 40–60-ти лекцій на рік. Хрущовська «відлига» надала можливість, незважаючи на певні обмеження, розгорнути в країні досить послідовну критику «культу особи» Сталіна, лібералізувати частково суспільні науки. Однак у 1964 р. на пленумі ЦК КПРС першим секретарем ЦК КПРС обрали Л. Брежнєва. «Ера» Л. Брежнєва стала періодом застою, комуністична партія проголошувалася «керівною і спрямовуючою силою суспільства, ядром його політичної системи», хрущовські реформи були скасовані, посилювався ідеологічний тиск на науку та засоби масової інформації, що знайшло відображення й у дослідженнях кафедри.

Щодо роботи кафедри, то відбувається досить часта зміна кількісного і якісного складу, що базувалося на об'єктивних і суб'єктивних причинах. Водночас, слід віддати належне ректорату, який робив багато позитивного для її збереження і підтримку на належному рівні: покращував житлові умови, сприяв професійному зростанню, заохочував поїздки в наукові центри країни працівників кафедри. Результат для колективу цих років досить показовий: у 1965 році виходить в світ монографія А. А. Грицюка «На перешкоді прогресу» (Київ, 1965), по закінченню аспірантури успішно захищає кандидатську дисертацію Ю. Н. Скрипник (1966), стає кандидатом філософських наук К. С. Константинов, за конкурсом приймається на роботу доцент С. А. Чернушенко, а в 1967 році економіст, кандидат наук С. М. Давидчук та асистент В. О. Тітов. В березні цього ж року А. А. Грицюк захищає своє дисертаційне дослідження. Завідувач кафедрою доцент О. Ф. Осетров посилено працює над статтями й монографіями. У 1967 році в Москві виходить у світ його перша ґрунтовна робота «Радянський народ – революційному Китаю» а згодом у 1969 році у Києві друга «Сторінки пролетарської солідарності». У цей же час здається до друку колективне дослідження «Нариси історії Хмельницької партійної організації» та завершується написання історії міст і сіл. В 1968 році захищає кандидатську дисертацію викладач політекономії О. М. Жук, в інститут приходять А. П. Гавришук, Б. Л. Гончарук, а у наступному році колишній директор школи А. А. Цвяк.

Викладачі, завдячуючи історичному факультету, залучаються до вивчення історичного краєзнавства. Міцніють і стають традиційними зв'язки між вузами, йде посилений обмін досвідом навчальної та

наукової роботи. В інституті, зокрема, плідно діє Міжвузівський семінар з методології та методики наукових досліджень, що надає значну допомогу молодим науковцям. Загальна кількість співробітників кафедри залишається впродовж багатьох років у межах 16-19 чоловік. На черзі дня – її реорганізація, яку доведеться чекати ще довго.

У 1970 році раптово, на вершині розквіту духовних і фізичних сил, помирає О. Ф. Осетров, обов'язки завідуючого кафедрою починає виконувати К. С. Константинов, приступають до роботи асистенти Ю.І. Блажевич, О. С. Лівінський та В. П. Турівний, в 1971 році успішно захищає кандидатську дисертацію А. Ф. Суровий, виходять у світ нариси: «Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область» із статтями багатьох членів кафедри. В силу різних причин змінюють місце роботи кандидат економічних наук С. М. Давидчук, кандидат історичних наук М. В. Тимчук, кандидат історичних наук Ю. Н. Скрипник, асистенти В. В. Пехов, Б. С. Гончарук. Вакантні місця на кафедрі з 1972 року займають кандидат економічних наук І. С. Чайка, асистенти В. М. Гораш, А. К. Лубчинський. У 1972 році захищає кандидатську дисертацію І. Й. Козак, у 1973 році І. П. Юришинець, у 1974 році В. І. Кулаєв. Кількість співробітників кафедри зростає до 18 чоловік.

Нарешті, у 1975 році Наказом Міністерства освіти України від 14.08.1975 року кафедра марксизму-ленізму, започаткована ще у 1939 році реорганізується у дві нові одиниці: кафедру історії КПРС і політичної економії та кафедру філософії і наукового комунізму. Останню очолює доцент К. С. Константинов. З цього часу, власне, кафедра стає філософською за змістом роботи, напрямками наукової діяльності, спільністю інтересів тощо. В 1976 році навчальне навантаження отримує голова профкому викладачів і співробітників інституту Г. І. Горобець, в 1978 році за конкурсом проходить кандидат історичних наук В. В. Нечитайло та кандидат філософських наук П. С. Зименко, асистент Л. Г. Мартинюк.

За 1976-1980 роки членами кафедри опубліковано наукових матеріалів загальним обсягом 36,7 друк. арк., зроблено біля 90 доповідей і повідомлень на 48 конференціях різного рівня, у тому числі, на 3 Всесоюзних, 10-ти республіканських і 8-ти міжвузівських. Особливо плідними вони були для доцента В. В. Нечитайла, який, зокрема, в співавторстві опублікував дві монографії, оприлюднили наслідки своїх наукових досліджень А. К. Лубчинський, В. П. Турівний, захистивши згодом кандидатські дисертації і отримавши вчені ступені кандидатів філософських наук – (1981 рік). У 1982-1985

рр. (без відриву від виробництва) навчається в аспірантурі О. О. Городецький і в 1986 році стає кандидат філософських наук. У наступних п'ять років (1981-1985) викладачами кафедри здійснено 49 публікацій загальним обсягом 42,9 друк. арк., в тому числі 15 брошур, 7 навчальних посібників, 9 статей. В навчальний процес досить успішно впроваджується проблемний метод ведення занять, формується відносно стабільний склад кафедри, яку з 1985 року очолив доцент В. В. Нечитайло. До її складу увійшли кандидати наук, доценти А. А. Грицюк, О. О. Городецький, І. Й. Козак, В. П. Турівний, К. С. Константинов, І. П. Юришинець, А. К. Лубчинський, викладачі Г. І. Горобець, В. М. Гораш, Є. М. Великий, В. Ф. Крижанівський, Л. Г. Мартинюк. Більша половина співробітників – з вченими ступенями і званнями, набутим досвідом педагогічної роботи.

Наприкінці 80-х років ХХ століття кафедру перейменовано у кафедру філософії і наукового соціалізму, згодом – в 1992 році – філософії і політології. Причини подібних метаморфоз загальновідомі: формування нової моделі спеціаліста, суспільно-політичні перетворення, що привели також до введення нового навчального предмета – політології. Доценти В. В. Нечитайло, В. П. Турівний, старший викладач Г. Б. Вонсович, О. О. Городецький, Є. М. Великий доклали багато зусиль для розробки відповідної навчальної програми, підготувались до проведення змістовних лекційних і семінарських занять. На жаль, у березні 1986 року помирає колишній завідувач кафедри, учасник Другої світової війни К. С. Константинов. В цей час активно включається в діяльність кафедри асистент Т. І. Лубніна. Вона визначається з тематикою своїх наукових досліджень у галузі сучасної методології науки.

Утворення незалежної української держави прискорило процес реформування вищої освіти, зміни і форми навчання. Відповідно до рішень Ради інституту провідні викладачі готують і починають читати на всіх факультетах спецкурси з українознавства: «З історії філософської думки в Україні» та «З історії політичних ідей в Україні». З вересня 1992 по вересень 1994 року доцент В. В. Нечитайло для завершення роботи над монографією переводиться на посаду провідного наукового співробітника. Копітка праця науковця завершується виданням цікавої за змістом монографії: «Українське селянство: Важкий шлях до волі» (Кам'янець-Подільський, 1985 рік).

Обов'язки завідуючого починає виконувати доцент І. П. Юришинець. В ці ж роки, у силу виробничої необхідності, здійснюється подальша реорганізація кафедри, яка за рішенням Ради

вузу та Наказу ректора від 31 серпня 1993 року трансформується в кафедру філософських дисциплін (викладачі політології переводяться на іншу кафедру). На виконання Наказу Міністерства освіти України у другому семестрі 1993/94 навчального року запроваджується нова навчальна дисципліна (загальною кількістю 80 годин) – соціологія. Щоб успішно виконати поставлене завдання, ректорат, кафедра надає творчі відпустки доценту А. А. Цвяку, старшому викладачу А. П. Гавришуку, кандидату філософському наук О. О. Городецькому. Як результат, поряд з курсами філософії, етики, естетики, логіки, релігієзнавства на достатньо високому методичному рівні, розпочинає читатися ігнорована за радянських часів, соціологія.

В 1994 році, після важкої хвороби, помирає ветеран кафедри доцент А. А. Грицюк. Економічна і суспільно-політична криза в країні гостро ставить на чергу питання збереження якісного складу викладачів, що не може, з тих же причин, гармонійно поєднуватись з процесом оновлення кадрів. Позитивні зрушення в політичному, духовному житті суспільства об'єктивно привели працівників кафедри до переоцінки цінностей у бік пріоритету загальнолюдських та національних, до зміни акцентів у формуванні світогляду майбутніх вчителів, відмови від класової та ідеологічної одномірності, до утвердження плюралістичних і демократичних засад у спілкуванні з аудиторією. На новій основі відроджується традиція співпраці кафедри з провідними вченими України. Зокрема, з відкриттям в інституті аспірантури при допомозі і підтримці докторів філософських наук, професорів Є. М. Причепія та М. М. Кисильова (м. Київ) організовано підготовку й складання кандидатського іспиту з філософії для здобувачів та аспірантів. З 1993 по 1997 рік зазначений іспит склало близько 130 чоловік.

Відрадним є й те, що за рішенням ради факультету фізичної культури, починаючи з 1993/94 навчального року, для випускників впроваджується державний іспит з філософії, що зумовило подальше вдосконалення змісту і форм її викладання (викладач В. Ф. Крижанівський), поглиблення професійного спрямування більшості розділів курсу, збільшення індивідуальної та консультаційної роботи із студентами-спортсменами, особливо тими, хто вчиться за індивідуальними графіком. У 1995 році на повну ставку доцента повертається кандидат філософських наук І. Й. Козак, що довгі роки працював у нашому вузі проректором із заочного навчання (1974-78 роки) а з 1978 по 1995 рік – проректором з навчальної роботи інституту.

У 90-ті роки ХХ століття на кафедрі працювали асистент В. Ф. Грабовський, доцент Ю. Б. Якубчик, канд. філолог. наук Л. С. Генералюк. Не можна не згадати і лаборантів кафедри, що надавали суттєву допомогу викладачам й студентам в організації навчального процесу. У 50-60-ті роки завідувачем кабінету працював В. П. Анцут, пізніше лаборантами працювали Н. Ю. Вержиківська та М. М. Марчук. З 1980 року цю місію успішно виконує старший лаборант В. Ф. Гаврилук.

Наприкінці 90-х кафедра нараховувала понад 12 працівників. Серед них кандидати наук, доценти О. О. Городецький, А. К. Лубчинський, І. Й. Козак, А. А. Цвяк, І. П. Юришинець, обраний на посаду доцента А. П. Гавришук, викладачі В. М. Гораш, Г. І. Горобець, Є. М. Великий, Т. І. Лубніна, В. Ф. Крижанівський, Л. Г. Мартинюк. Більшість з них мають базову філософську освіту та значний педагогічний досвід. 1 вересня 1999 року на кафедру прийшли працювати випускниця історичного факультету, доктор філософських наук І. М. Предборська та асистент І. В. Донець.

У серпні 2001 року згідно конкурсу було обрано завідуючим кафедри кандидата філософських наук, доцента В. Н. Рокачука, науковця з усебічними інтересами, автора навчальних посібників «Філософія» (Кишинеу, 2001 р.), «Історія розвитку філософії з найдавніших часів до наших днів у короткому описі» (Кишинеу, 2001 р.) та інших, який очолював кафедру до 2012 року. 1 березня 2003 року кафедру було реорганізовано. Поряд із кафедрою філософських дисциплін стала функціонувати кафедра політології і соціології, яку очолив член кафедри, кандидат філософських наук, доцент О. О. Городецький.

Зі створення у 2002 році навчально-консультаційного центру Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету у м. Шепетівка, з метою підтримання стабільності навчального процесу, у 2004 році викладачем кафедри був запрошений випускник Київського державного університету, філософського факультету (1986 р.) І. Г. Матицин, який працював на кафедрі до закриття НКЦ у 2010 році. На кафедрі були створені належні умови викладачу І. В. Донцю для написання кандидатської дисертації, який під керівництвом доцента М. В. Бевза захистив кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук у Інституті філософії НАН України, але за сімейними обставинами переїхав працювати у Луцький національний університет.

У березні 2003 року «Розпорядженням Кабінету Міністрів України за № 148-р» Кам'янець-Подільський державний педагогічний

університет реорганізовано в Кам'янець-Подільський державний університет, а в січні 2008 року Указом Президента України за № 44/2008 Кам'янець-Подільському державному університету надано статус національного. Відтак, перед кафедрою філософських дисциплін постали нові завдання щодо удосконалення чинних та створення нових навчальних програм з предметів філософського спрямування. Також було взято курс на оновлення кадрового потенціалу. За підтримки ректора університету О. М. Завальнюка до цільової аспірантури Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка, рекомендовано випускницю фізико-математичного факультету М. П. Плахтій та викладача кафедри С. О. Волковинського. У 2006 році були направлені до аспірантури на заочну форму навчання при Інституті вищої освіти АПН України, викладачі кафедри С. О. Ганаба та В. С. Дудченко. В результаті плідної наукової роботи аспіранти достроково захищають кандидатські дисертації. У 2008 році на спеціалізованій вченій раді Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка успішно захистила дисертацію на тему: «Логіка в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття: напрями розвитку» на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю логіка, в аспірантурі Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка М. П. Плахтій. У 2009 році захищає кандидатську дисертацію на тему «Сучасна філософія природи в системі наукового знання», зі спеціальності «Філософія науки» С. О. Волковинський. На спеціалізованій вченій раді при Інституті вищої освіти АПН захищають кандидатські дисертації: у 2008 році В. С. Дудченко «Ненасильницький шлях соціокультурного розвитку, соціально-філософський аналіз» зі спеціальності «Соціальна філософія та філософія історії», у 2009 році С. О. Ганаба – «Інтерсуб'єктивний характер історичного знання в контексті модернізації історичної освіти» зі спеціальності «Філософія освіти». Відповідно, на основі дисертаційних досліджень виходять друком монографії: М. П. Плахтій «Логіка в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття: напрями розвитку» (2009 р.), С. О. Ганаба «Історична освіта у методологічному фокусі інтерсуб'єктивності» (2010 р.), В. С. Дудченко «Ненасилля як духовний фактор соціокультурного розвитку людства: соціально – філософський аналіз» (2010р.). У 2007 році на кафедру прийшла випускниця Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка Т. В. Сулятицька, яка в 2012 році достроково закінчила та захистила кандидатську дисертацію на тему: «Міжкультурна взаємодія в інформаційному просторі: комунікативний аспект» на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

за спеціальністю «Філософська антропологія, філософія культури» на спеціалізованій вченій раді Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, за результатами дослідження у 2013 році виходить друком монографія.

Загалом, у перше десятиріччя ХХІ ст., кількісний і якісний склад кафедри значно зріс. Навчальний процес в університеті забезпечували 15 науково-педагогічних працівників кафедри. З них 11 штатних працівників: кандидати філософських наук, доценти В. Н. Рокачук, І. Й. Козак, І. П. Юришинець, А. К. Лубчинський, кандидати філософських наук М. П. Плахтій, С. О. Ганаба, В. С. Дудченко, С. О. Волковинський, викладачі Є. М. Великий, Т. В. Сулятицька, І. Г. Митичин; 4 сумісники: доктор філософських наук, професор І. М. Предборська, філософських наук, доценти М. В. Бевз, викладачі А. П. Гавришук, Л. І. Тимофіїшина.

Розширилося коло дисциплін, які забезпечувала кафедра. Поряд з традиційними філософськими дисциплінами філософія, риторика, культурологія, логіка, релігієзнавство, соціальна філософія, філософія історії, етика і естетика, запроваджуються нові: етикет і культура спілкування філософські проблеми людини.

Разом тим, після довгої продуктивної праці на ниві народного господарства, освіти, на заслужений відпочинок протягом 2011–2012 років виходять ветерани праці, доценти кафедри нагороджені державними відзнаками і нагородами І. П. Юришинець («Ветеран праці», 1984 р., «Відмінник народної освіти», 1986 р.), І. Й. Козак («За доблестний и самоотверженный труд в период Великой Отечественной войны», 1946 р., «Учаснику трудового фронту ХХХ років Перемоги», 1975 р., «Отличник просвещения СССР», 1979 р.), викладач Є. В. Великий («За трудовое отличие», 1958 р., «За доблестный труд», 1970 р.).

В листопаді 2012 року, після закінчення докторантури при Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, виконуючим обов'язки завідувача кафедри призначається кандидат філософських наук, доцент кафедри політології та соціології А. В. Найчук, який у 2013 році був обраний, на конкурсній основі, на посаду завідувача кафедри філософських дисциплін.

З прийняттям Закону України «Про вищу освіту» у липні 2014 року, значно розширилася академічна автономія вузів. Зокрема кожен заклад отримав право впроваджувати власні освітні та наукові програми [7, с. 3]. Як результат, з одного боку, розпочався процес розширення дисциплін професійного спрямування, з іншого, скорочення дисциплін загальної підготовки, що призвело до зміни

кадрового складу кафедри. У 2015 році після багатолітньої плідної праці на пенсію виходять А. К. Лубчинський, В. Н. Рокачук. Після закінчення докторантури до Кам'янець-Подільської філії ПВНЗ «Європейський університет» переходить В. С. Дудченко. Разом з тим, у 2015 році при Вченій раді Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова захищає докторську дисертацію на тему «Дидактика у контексті цивілізаційного переходу: філософсько-методологічне обґрунтування» С. О. Ганаба. Вчене звання доцента присвоєно Т. В. Сулятицькій, С. О. Ганабі. Відтак, з 2016 року кадровий склад кафедри нараховує 5 науково-педагогічних працівників: кандидат філософських наук, доцент А. В. Найчук, доктор філософських наук, доцент С. О. Ганаба, кандидат філософських наук, доцент М. П. Плахтій, кандидат філософських наук, доцент Т. В. Сулятицька (з квітня 2013 року заступник декана історичного факультету), кандидат філософських наук, старший викладач С. О. Волковинський.

Враховуючи зазначені тенденції, кафедрою, за сприяння ректора С. А. Копилова, було здійснено переформатизацію своєї науково-навчальної роботи.

По-перше, враховуючи напрями, спеціальності підготовки студентів на факультетах, викладачами кафедри розробляються навчальні та навчально-методичні програми з курсів: основи ведення соціального діалогу, філософські основи науки і сучасного журналістикознавства, філософські основи науки із соціальних комунікацій, філософія психології (С. О. Ганаба); екологічна етика, евристика (М. П. Плахтій); чинники успішного працевлаштування за фахом (Т. В. Сулятицька), філософія глобальних проблем сучасності (А. В. Найчук).

По-друге, розширюється наукова робота зі студентами. На кафедрі постійно діють наукові гуртки «Практична філософія» (керівник С. О. Волковинський), «Мультиверсум» (керівник М. П. Плахтій), учасниками яких є більше 50 студентів з різних факультетів. Результати наукових розвідок студентів друкуються у науковому журналі «Філософ – і – Я» (Свідцтво про державну реєстрацію: Серія КВ № 20995-10795Р від 22.08.2014 р.).

По-третє, поглиблюється робота з закордонними та українськими науковими спілками та університетами. Так, С. О. Ганаба є членом Українського товариства філософії освіти, членом Товариства філософської педагогіки імені Б. Ф. Трентовського (Польща). С. О. Волковинський, згідно з угодою між Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка (Україна) та

Гуманістично-Природничим Університетом імені Яна Кохановського в Кельце (Польща), приймає активну участь у реалізації спільного Міжнародного Інтеграційного проекту для студентів, магістрантів і аспірантів «Школа Відкритого Розуму». Членом наукової школи «Ноосоціогенез, самоорганізація, самореалізація соціальних систем», керівник професор В. П. Бех, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, є А. В. Найчук. За результатами роботи було видано, за редакцією В. П. Беха, дві колективних монографії: «Саморегуляція суспільного організму країни», «Громадські організації в дискурсі демократизації суспільства». У 2014 році був підписаний договір про співпрацю з Комратським державним університетом (Республіка Молдова).

По-четверте, зросло коло наукових проблем якими займаються викладачі кафедри. Філософією дидактики у контексті соціокультурних й дискурсивних практик займається С. О. Ганаба. Висновки дослідження знайшли своє відображення у монографіях: колективній «Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України: європейський вимір» та авторській «Філософія дидактики: контексти, стратегії, практики». Проблематика функціонування держави в історичних моделях розвитку, філософія історії є сферою наукових інтересів А. В. Найчука. Інституалізація класичної логіки в Україні на початку ХХ ст. є предметом дослідження М. П. Плахтій. Дослідженням закономірності розвитку філософської думки в Україні займається Т. В. Сулятицька. Сферою наукових інтересів С. О. Волковинського виступає методологія наукового пізнання.

У контексті наукових досліджень кафедри проводяться й наукові конференції: «Валентин Фердинандович Асмус: особистість, вчений, мислитель (присвячено до 120-ї річниці від дня народження)», 2014 р.; «Філософська методологія в сучасній освіті (присвячена пам'яті Юришинця І. П.)», 2015 р.; «Сучасна філософія у практичних питаннях природничого і гуманітарного знання», 2016 р.; «Філософія – витвір думки (присвячена до 205-ї річниці з дня народження Сільвестра Гогоцького)», 2017 р.

Таким чином, кафедра філософських дисциплін завжди була у фарватері наукової, навчальної діяльності університету. Визначальним напрямом роботи залишається компетентний підхід в науково-навчальній діяльності, що сприятиме високому рівню якості освіти, підготовці спеціалістів з професійними навичками, конкурентоспроможними на ринку праці.

Список використаних джерел і літератури

1. Жижко Т. А. Місце та роль університету: нові підходи // Гілея [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. Київ, 2009. Вип. 29. С. 284-289.
2. Ортега-и-Гассет Х. Миссія університета. Мінськ: БГУ, 2005. 104 с.
3. Степаненко І. Людинотворчий потенціал філософії: стратегічні перспективи // Філософія освіти. 2017. № 1. С. 235-242.
4. Фаненштель Н. Науково-педагогічна діяльність Степана Балея на Поділлі // Духовні витоки Поділля: науковці в історії краю: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 23 березня 2015 р.). Хмельницький: ХГПА, 2015. С.117-120.
5. Фаненштель Н. В. Науково-педагогічна та громадсько-просвітницька діяльність Степана Балея (1885-1952 рр.) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. Хмельницький, 2016. 273 с.
6. Кам'янець-Подільський міський державний архів: ХОДА, Ф-582, оп. II, од. збер. 16 арк. 114-139.
7. Закон України «Про вищу освіту»: чинне законодавство станом на 9 вересня 2014 року (Відповідає офіц. текстові). Київ: Алерта, 2014. 96 с.
8. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918-2005 рр.): Історичний нарис / [Видання 3-є, допрацьоване і доповнене]. Кам'янець-Подільський: «Абетка-НОВА», 2002. 172 с.
9. Кам'янець-Подільський державний університет: минулу і сьогодні / [Заг. редакція О. М. Завальнюка]. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2003. 408 с.

**Anton Naychuk, Svetlana Ganaba,
Tatiana Suliatytska, Victor Rokachuk**

***Philosophical disciplines department in the humanitarian
education system of Kamianets-Podilskyi national Ivan
Ohiienko university***

The emergence of universities in the Middle Ages opened a new page in the intellectual life of man and society. An important role in the implementation of the university's mission is played by a philosophy that can help a person master the art of thinking and the art of life, relevant to

the requirements of time and the needs of society. The purpose of the article is to research the formation of philosophical disciplines department in the context of the history of the Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohienko University.

The history of the department begins with the establishing of the Kamyanets-Podilskiy State Ukrainian University in 1918, based on European traditions, where philosophy, logic, ethics and other disciplines were studied indispensably.

However, in the 20's and 30's of the twentieth century, because of ideological requests, the traditions of philosophical courses were gradually lost. With the establishment of the Institute of Social Education, independently, department of dialectical materialism was created, which in 1939 was renamed into the department of Marxism-Leninism. The latter united the teachers of socio-economic disciplines for many years and lasted until the middle of the 70's of the twentieth century.

The formation of an independent Ukrainian state has accelerated the process of higher education reforming. The department re-reformed its scientific and educational work. Having taken into account the directions of the specialty of students' training at the faculties, professors of the department develop educational and teaching-methodical studying programs: the basis of social dialogue, the philosophical foundations of science and modern journalism, the philosophical foundations of science in social communication, the philosophy of psychology; ecological ethics, heuristics; factors of successful employment in the specialty, philosophy of contemporary global problems. Scientific work with students is also expanding. Scientific groups «Practical Philosophy», «Multiversum» are constantly functioning on the base of department. The department deepens cooperation with foreign and Ukrainian scientific unions and universities.

Key words: *Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohienko University, department, science, socio-economic disciplines, university, philosophy.*

Одержано 12 квітня 2018 року

УДК 908(477.43) «1995-2017»

Л.В. Баженов

**Центр дослідження історії Поділля: наукова та
організаційна діяльність на базі історичного факультету
Кам'янець-Подільському національного університету
імені Івана Огієнка**

На базі опрацювання поточного архіву Центру дослідження історії Поділля, наукової літератури, присвяченій діяльності та використання власного досвіду з керування його роботою у статті розглянуто і проаналізовано три головних етапів функціонування установи на історичному факультеті Кам'янець-Подільського педінституту (нині Національний університет) від часу створення 1 червня 1995 і до кінця 2017 років. Зокрема, характеризуються початки праці Центру, які припали на 1995-2000 рр. і пов'язані з його формуванням, становленням і утвердженням у Подільському регіоні та перші результати науково-дослідної, науково-методичної і видавничої роботи на ниві історичного краєзнавства і поділлєзнавства.

Розглядається другий етап подвижництва Центру (2001-2012), коли установа мала обласне бюджетне фінансування і діяла як державно-наукова й досягла найвищих показників своєї творчої праці (за його участю видано майже 300 окремих видань, з них 54 монографії, 122 книги, 96 наукових збірників) і зайняла авангардні позиції в краєзнавчому русі Хмельниччини і Вінниччини та в історико-регіональних дослідженнях.

Висвітлюється заключний етап роботи Центру (2012-2017), коли він знову перейшов на громадсько-наукові засади функціонування. Тим не менше, його почесними і дійсними членами та співробітниками також здійснено майже 200 окремих поділлєзнавчих видань, налагоджена тісна співпраця з вищими навчальними та загальноосвітніми навчальними закладами, державними історико-культурними заповідниками, музеями, бібліотеками, краєзнавчими товариствами та інституціями, що дозволило Центру зберегти свої позиції у регіоні і реалізовувати важливі державні і обласні наукові програми і проекти з історичної регіоналістики та краєзнавства, з належними показниками прийти до відзначення в 2020 році свого 25-річчя.

Ключові слова: Поділля, Центр дослідження історії Поділля, історичне краєзнавство, регіоналістика, поділлєзнавство, науково-

дослідна праця, науково-методична робота, видання, історіографія, етапи діяльності.

Ось уже 23-й рік функціонує в складі історичного факультету Національного університету імені Івана Огієнка громадсько-наукова і навчальна інституція Центр дослідження історії Поділля, утворена спільним наказом від 1 червня 1995 року керівництва Інституту історії України НАН України та Кам'янець-Подільського педвишу. Як зазначалося в цьому наказі, метою створення установи було інтенсифікація її власних, так і з'єднання зусиль науковців академічних закладів Києва, місцевих вишів і краєзнавців Хмельниччини та Вінниччини в галузі історичних регіональних досліджень Поділля у світлі завдань реформування історичної науки й розвитку українського національно-культурного відродження [1, арк. 1; 2, с. 147].

За часи свого буття Центр дослідження історії Поділля знайшов широке відображення у присвячених монографіях його керманців Л.В. Баженова [3], С.Д. Гальчака [4], В.С. Прокопчука [5; 6], «Студіях Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля» [7], наукових журналах [8; 9], наукових збірниках [10; 11] та багатьох публікаціях у періодиці й, таким чином, набув визнання в науковому, освітньому і культурному просторі України. В цьому матеріалі ми ставимо за мету підсумувати пройдений шлях Центром дослідження історії від своїх витоків до сьогодення та визначити його творчий доробок і внесок у розвиток наукового поділлєзнавства.

Центр дослідження історії Поділля, який діє на статутних засадах 1995 і 2001 років, затверджених установами-засновниками, пройшов три головні етапи свого становлення і розвитку: 1) від 1995 - до початку 2001 рр., коли він діяв як науково-громадська інституція; 2) від травня 2001 - по липень 2012 рр., коли завдяки фінансуванню його роботи із обласного бюджету функціонував як державно-наукова; 3) від 2012 і по даний час – знову працює як науково-громадська.

Перший етап роботи Центру дослідження історії Поділля був часом свого становлення і розбудови, утвердження позицій у науковому житті й краєзнавчому русі Хмельницької та Вінницької областей, визначення напрямів, пріоритетів і потреб історико-регіональних досліджень в умовах реформування української історичної науки, об'єднання навколо себе активу соратників-поділлєзнавців (дійсних і почесних членів Центру) В цей період Центр став організовувати свої перші міжнародні, всеукраїнські, регіональні науково-краєзнавчі та практичні конференції, симпозіуми, круглі

столи, підготовку і видання під власним грифом та рекомендаціями вченої ради до друку наукових і науково-популярних праць, збірників, навчальних посібників з краєзнавства.

Оскільки Центр не мав цільового фінансування, то він, крім визначеного установами-засновниками громадського штату правління (дирекції) та вченої ради, прийняв до свого складу у 1995-1996 рр. 4 почесних та 42 дійсних членів з числа вчених, освітан і краєзнавців, а вже станом на 2000 р. налічував 16 почесних і майже 100 дійсних членів з числа відомих дослідників Поділля як з Хмельниччини й Вінниччини, так і майже зі всіх регіонів України, в тому числі зарубіжних учених з Польщі, Словаччини, Німеччини, Канади, Росії та Японії [12, с. 174], яким були вручені членські посвідчення встановленого зразка. Таким чином, Центр почав діяти як науково-громадська установа та водночас як науково-громадське товариство, що значно розширило можливості його праці. В контексті розбудови цієї інституції, у жовтні 1999 р. було засновано першу філію – Теофіпольський відділ Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині у складі 10 осіб місцевих краєзнавців. Її очолив відомий краєзнавець України, почесний професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського педінституту І.А. Стасюк (1929-2009) [3, с. 174]. За десять років діяльності ця філія та її завідувач видали до 20 солідних краєзнавчих книг про Теофіпольщину, з помірних яких чільне місце в історіографії регіону посіли «Книга Пам'яті. Теофіпольський район», «Навічно в пам'яті народній. Теофіпольщина в роки Великої Вітчизняної війни» (1995), «Трагічні долі репресованих теофіпольців (реабілітовані історією)» (2000, т.1-2), «Історія Теофіпольщини. Історичний нарис і збірник документів» (2003, 2007, т. 1-2) та ін. [13; 3,с. 191-192] З 2009 р. подвижникам краєзнавства щорічно вручається обласна Премія імені Івана Стасюка в галузі створення історії міст і сіл Хмельниччини [14, с. 12-13].

Важливим підґрунтям для розвитку поділлязнавчих досліджень у контексті новітніх теоретико-методологічних засад історичної науки відіграли видані монографії керівників Центру Л.В. Баженова «Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – початку XX ст.» (1995) та В.С. Прокопчука «Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність» (1995), а також книги членів правління Центру доктора історичних наук, професора М.Г. Кукурудзяка «Історико-краєзнавчий нарис села Кременчуки (Красилівський район)», кандидатів історичних наук, доцентів І.В. Рибак «Зіньків в історії Поділля», М.Б. Петрова «Вірмени на Поділлі» (всі вийшли у 1995 р.). Ці видання визначили

напрями досліджень Центру на перспективу, стали підтримкою діяльності новоствореної установи [3, с. 175].

Уже у вересні та жовтні 1995 року Центр дослідження історії Поділля виступив організатором проведення потужних всеукраїнського наукового симпозіуму «Поділля і Волинь у контексті українського національного відродження», присвяченого 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького (в його роботі взяло участь 115 науковців і краєзнавців зі всіх регіонів України [15]), та всеукраїнської VIII Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції, у серпні 1996 року представники історичного факультету та Центру Л.В. Баженов, І.С. Винокур, С.В. Трубочанінов, М.Б. Петров, В.С. Степанков, І.В. Рибак були задіяні в організації і проведенні науково-практичної конференції «Меджибіж: 850 років історії», а в листопаді 1996 року у м. Могилів-Подільському - Першої Могилів-Подільської історико-краєзнавчої конференції, які завершилися виданням солідних наукових збірників за результатами їх роботи [3, с. 178]. Водночас Центр виступив співорганізатором першої (1998) та другої (2000) всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій «Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій» (В.С. Прокопчук) (3, с.181). Відтоді ці науково-краєзнавчі зібрання періодично проводяться Центром до сьогодні, які фактично визначають етапи розбудови краєзнавчого руху та історико-поділезнавчих досліджень. Центр взяв саму активну участь в проведенні 23-24 червня 1999 року міжнародної наукової конференції «Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки», яка налічувала 150 учених, краєзнавців зі всіх областей України та Польщі, з яких було 22 дійсних членів Центру (Л.В. Баженов, С.Е. Баженова, Ю.І. Блажевич, О.М. Завальнюк, О.М. Кошель, В.А. Нестеренко, М.Б. Петров, В.С. Прокопчук, І.В. Рибак, В.О. Савчук, І.В. Сесак, В.С. Степанков, І.А. Стасюк, А.Г. Філінюк та ін.). За матеріалами конференції видано однойменний науковий збірник обсягом 40,0 друкованих аркушів [3, с. 180-181].

Запам'яталася участь Центру в організації і проведенні у вересні 1997 року всеукраїнського семінару-практикуму «Гуманітарні аспекти краєзнавчого руху в Україні», який зібрав переважно відповідальних за краєзнавчу і науково-дослідну роботу станцій юних туристів, центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді. Центр тут сформував історичну секцію, на якій Л.В. Баженов виголосив доповідь «Історичні аспекти розвитку краєзнавчої роботи в Україні». В ході конференції її поважні учасники голова Всеукраїнської спілки краєзнавців, академік П.Т. Тронько, завідувач відділу Інституту історії України доктор

історичних наук Ю.А. Пінчук, його колега доктор історичних наук, професор Є.М. Скляренко та інші відомі вчені відвідали офіс Центру, познайомилися з його роботою, виданою поділезнавчою літературою. З цього часу патріарх українського краєзнавства П.Т. Тронько став прихильно ставитися до установи, співпрацювати з нею і всіляко підтримувати [3, с.178].

Загалом до 2000 року Центр виступив співорганізатором скликання 12 міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-краєзнавчих конференцій та симпозіумів з виданням збірників за матеріалами їх роботи. Водночас було видано 8 наукових монографій, 10 книг, 11 наукових збірників, 5 навчальних посібників поділезнавчого спрямування, Центр взяв активну участь з 1995 року у виданні серійного науково-краєзнавчого збірника-альманаха «Хмельниччина : Дивокрай» [16]. З-поміж цих видань варто виокремити книги дійсних членів Центру О.М. Кошеля [17], В.С. Лозового [18], В.А. Нестеренка [19], В.С. Прокопчука [6], О.Т. Щура [20], І.В. Сесака [21] та ін. 1998 року у світ вийшов перший збірник науково-краєзнавчих праць у двох томах «Освіта, наука і культура на Поділлі» (видано до 2017 р. 24 томи), який став головним науковим фаховим виданням з історичного краєзнавства в Україні і регіоні й накопичив на своїх шпальтах колосальний поділезнавчий матеріал, котрий став важливим підґрунтям української історичної науки і національного краєзнавства. Його ініціатором створення і незмінним відповідальним редактором усіх томів є один з керманців Центру дослідження історії Поділля, академік АН ВО України, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Національного університету імені Івана Огієнка, Почесний краєзнавець України О.М. Завальнюк.

Загалом у створенні та розгортанні діяльності Центру дослідження історії Поділля у 1995-2000 рр. відіграли почесні та дійсні члени директор Інституту історії України НАН України академік В.А. Смолій, ректор педінституту професор А.О. Копилов, відомі вчені-поділезнавці цього ж вишу О.М. Завальнюк, А.Г. Філінюк, І.С. Винокур, М.Г. Кукурудзяк, С.В. Трубочанінов, М.Б. Петров, І.В. Рибак, А.Ф. Гуцал, В.С. Лозовий та інші, а також М.І. Алещенко, В.А. Нестеренко (Подільська аграрно-технічна академія), С.Е. Баженова, В.М. Вінюкова (Кам'янець-Подільський історичний музей-заповідник), В.С. Прокопчук (м. Дунаївці), І.А. Стасюк (сmt. Теофіполь), П.Я. Слободянюк, А.В. Сваричевський, В.П. Мацько, Є.Д. Назаренко, Ю.І. Блажевич й інші (м. Хмельницький), В.Г. Берковський (м. Славута), П.С. Григорчук (м. Вінниця), В.В. Войтович (м. Могилів-

Подільський) тощо. У цей період Центр активно співпрацював з своїми почесними членами професором Феліксом Кіриком (м. Краків), автором проекту створення і видання двох томів польською мовою «Кам'янець-Подільський. Студії з історії міста і регіону» (2000, т. 1) [22], авторами яких виступили також члени Центру, та професором Хоккайдського університету Комікатою Мацузато (Японія), дослідником історії Правобережної України XIX століття. В свою чергу Центр дослідження історії Поділля подав рекомендації на обрання дійсними членами Міжнародної слов'янської академії у Києві знаних зарубіжних учених-україністів, докторів наук, професорів Данієля Бовуа з Франції та Владислава Серчика з Польщі [3, с. 189].

Запам'яталася зустріч в Центрі з професором Комікатою Мацузато. Яюсь на весні 2000 року керівнику установи повідомили, що до Кам'янець-Подільського прибув відомий учений-славист, доктор історичних наук, професор Хоккайдського університету Японії і працює над документами у міському державному історичному архіві, який висловив бажання відвідати Центр дослідження історії Поділля. У призначений час він з'явився в офісі. Середнього зросту, моложавий, одягнутий у джинсовий костюм, з комп'ютерною сумкою на плечі Кіміката Мацузато, який вразив присутніх вільною розмовною українською мовою. З'ясувалося, що він досліджує історію селянства Правобережної України, в тому числі Поділля, у XIX – на початку XX ст. і бажає від нас отримати відповідні поради і консультації. На питання керівника Центру Л.В. Баженова, чому цього вченого зацікавили власне проблеми селянства України та її регіонів, так віддаленого від Японії, К. Мацузато відповів просто – доля селянства його держави і України в XIX ст. тотожна, тому він хоче глибше зрозуміти його долю, спроби реформами 1848 та 1861 років вивести його життя на ринкові умови розвитку. Водночас сторони провели дискусію щодо розвитку історичної регіоналістики і краєзнавства в обох країнах на сучасному етапі. Японський учений визнав, що ці галузі знаходяться на вищому рівні поступу в Україні. Він погодився, щоб його обрали дійсним членом Центру, став надсилати йому власні опубліковані в США, Японії і Росії праці з своєї теми дослідження [23]. Через два роки, у вересні 2002 року на історичному факультеті та в Центрі з'явився професор-докторант університету у м. Акіта Такесі Муцумура (Японія), науковим керівником якого виступав професор К. Мацузато і допоміг йому з науковим відрядженням до Кам'янець-Подільського. Т. Мацумура опрацьовував матеріали місцевого державного архіву, Центру та університетської наукової бібліотеки з історії селянства Поділля у

першій половині XIX ст. та його антипоміщицьку боротьбу за свої права [3, с.212-213]

З іншого боку, з часу створення Центру дослідження історії Поділля він був пов'язаний з навчальним і науково-дослідним процесами на історичному факультеті рідного вишу, забезпечуючи викладання краєзнавчих дисциплін та організовуючи наукові дослідження викладачів і студентів в галузі історичної регіоналістики і поділлєзнавства. Водночас він став осередком науково-методичної допомоги в цій галузі у написанні аспірантами і здобувачами дисертаційних, а для студентів - конкурсних та дипломних робіт, для старшокласників - творчих праць до олімпіад та в системі Хмельницького відділення МАН. За п'ять років діяльності Центру до нього звернулися з консультаціями та іншою допомогою 10 аспірантів, 23 студентів-дипломників не тільки з рідного історичного факультету, але й Київського, Чернівецького національних університетів, Вінницького державного педагогічного університету, а також десятки вчителів історії та старшокласників [24]. Водночас співробітники Центру С.Е. Баженова, Е.М. Зваричук, О.Л. Баженов, О.М. Кошель, В.Л. Логвіна, В.А. Нестеренко, В.В. Малій, Ю.В. Телячий та інші за цей період здобули наукову ступінь кандидата історичних наук, або підготували до захисту кандидатські дисертації з поділлєзнавчої тематики [16; 3, с.187-188].

У червні-вересні 2000 року відбулися в Києві, на Вінниччині і Хмельниччині заходи (урочисте засідання активу Центру, публікації в наукових виданнях та часописах), присвячені п'ятиріччю діяльності установи, які засвідчили той факт, що ця інституція відбулася і утвердилася в областях Поділля й стала провідною в науковому краєзнавстві регіону. Результати діяльності Центру за п'ятиріччя діяльності проаналізовані і оприлюднені на шпальтах «Українського історичного журналу [8], у «Матеріалах Х-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції» [25] та інших виданнях. Визнанням заслуг Центру в краєзнавчому русі та регіональних дослідженнях стало нагородження в ці роки Хмельницькою обласною премією в галузі історико-краєзнавчих досліджень імені Юхима Сіцинського його дійсних членів В.С. Винокура, В.С. Прокопчука, Л.В. Баженова та ін.[26]

Другий етап роботи Центру дослідження історії Поділля (2001-2012 рр.), який став своєрідним «зоряним» часом діяльності та найбільших його звершень, започаткувався від часу публікації 23 січня 2001 р. Указу Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні», в якому надавалася державна підтримка

роботі центрів регіональних досліджень. Відповідно до цього Указу Хмельницька облдержадміністрація з травня 2001 року забезпечила фінансування введених штатних наукових посад Центру через обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, який приєднався до установ-співзасновників Центру дослідження історії Поділля. На Центр було покладено брати організаторську та науково-редакторську участь у виконанні по Хмельниччині державної «Програми розвитку краєзнавства до 2010 року», створення історико-меморіальних томів «Книга Пам'яті України. Хмельницька область» (1995-1997, т. 1-10), «Зводу пам'яток історії та культури. Хмельницька область», «Реабалітовані історією. Хмельницька область», «Книга Скорботи України. Хмельницька область», „Освіта, наука і культура на Поділлі” та ін., сприяти інтенсифікації краєзнавчого руху та поділлєзнавчих досліджень, а також забезпечити освіту регіону навчальними посібниками та методичною літературою з історії рідного краю й сприянню активізації впровадження і розвитку шкільного краєзнавства [3, с. 196-197].

З 2001 року відбулася структурна перебудова Центру дослідження історії Поділля. Зокрема, президія правління установи фактично була перетворена на кафедру, де працювали шість штатних наукових співробітників на ставку та 0,5 ставки окладу, яка вела щомісячно протокольні засідання і координувала всю діяльність Центру. В її складі структурно виокремилися: науково-дослідний сектор історії Поділля (завідувач - д.і.н., провідний науковий співробітник, професор Л.В. Баженов); сектор методології, теорії і практики історичного краєзнавства (д.і.н., професор В.С.Прокопчук); науково-методичний сектор історії краю (к.і.н., професор І.В. Рибак); сектор історії культури Поділля (д.і.н., старший науковий співробітник С.Е. Баженова), сектор історії міст і сіл (к.і.н., науковий співробітник, доцент А.О. Михайлик) та сектор бібліографії історії та історіографії Поділля. В структурі Центру створилися і активно діють до сьогодні з 1 лютого 2005 року Хмельницький міський відділ Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині (завідувач – к. і. н., старший науковий співробітник, доцент А.М. Трембіцький), з 2006 року - Вінницька філія нашого Центру (директор – д.і.н., провідний науковий співробітник С.Д. Гальчак), з 2008 року - Центр Мархоцькознавства /м. Хмельницький - с. Миньківці Дунаєвецького району/ (завідувач – відомий краєзнавець В.А. Захар'єв), з 2009 року - потужний осередок у Державному історико-культурному заповіднику «Межибіж» (керівник – директор закладу О.Г. Погорілець) та інші. Водночас Центр спирався на наукову діяльність своїх 24 почесних і

148 дійсних членів з числа вчених і краєзнавців з усіх регіонів України і зарубіжжя, які займаються історичним поділлязнавством [3, с. 332-341].

Крім установ-засновників Центру Інституту історії України (директор, академік В.А. Смолій, заступник директора, член-кор. НАН України О.П. Реєнт), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (ректор, професор О.М. Завальнюк) та Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (ректор В.І. Войтенко), провідну роль в його розбудові, підтримці і захисту інтересів відіграв Герой України, патріарх українського краєзнавства, голова ВСК-НСКУ, академік П.Т. Тронько (1915-2011). Завдяки цьому роки з 2001 - до середини 2012 рр. Центр дослідження історії Поділля став авторитетним і провідним у розвитку наукових досліджень і краєзнавчого руху в регіоні і за цей час діяльності здобув найбільш вагомих творчих досягнень. Доказом є той факт, що в ці роки державно-наукова установа Центр дослідження історії Поділля була організатором, причетна до видань 54 монографій, 122 наукових і науково-популярних книг, 76 наукових збірників, у тому числі 16 томів збірника «Освіта, наука і культура на Поділлі», 20 збірників документів і матеріалів, 15 передруків раритетної краєзнавчої літератури, 12 навчальних посібників, періодичних науково-краєзнавчих випусків «Хмельниччина: Дивокрай» (2004-2009), «Краєзнавець Хмельниччини» (з 2009 р.), «Наукові записки Центру Мархочкознавства» (з 2009 р.), а також до захисту 20 поділлязнавчих докторських та кандидатських дисертацій, до проведення 102 міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференцій, симпозіумів і круглих столів. Понад 50 відсотків цих надбань належить власне Центру та його філіям і осередкам, що діють на Хмельниччині, більше 40 відсотків – Вінницькій філії Центру, яка потужно розбудувалася і досить плідно працює на стежі дослідження історії Східного Поділля [27].

Найбільш вартісним для прикладу стало видання під грифом Центру семитомника відомого нинішнього генерала-історика, радника РНБО України М.В. Ковалю «Довготривала фортифікація на теренах України напередодні та під час Другої світової війни: міфи і реалії» (2011-2012), шеститомника за проектом і авторством П.Я. Слободянюка та співавторством дійсних членів установи «Місцеве самоврядування Хмельницької області: нариси історії місцевих громад» (2003-2004), двотомника І.А. Стасюка «Історія міст і сіл Теофіпольського району» (2005, т. 1-2), монографій В.С. Прокопчука «Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ –

початку XXI ст.» (2005), «Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років XX – початку XXI ст.» (2009), С.Д. Гальчака «Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: XIX – поч. XXI ст.» (2011), О. Білецької «Поділля на зламі XIV-XV ст.» (2004), С.Е. Баженової «Юзеф Антоній Ролле» (2001, 2002), А.М. Трембіцького «Євфимій Січинський (1859-1937)» (2009), М.Б. Петрова «Історична топографія Кам'янець-Подільського кінця XVII-XVIII ст.» (2008), О.М. Завальнюка «Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1921)» (2006), книг О.В. Будзея «Вулицями міста Кам'янець-Подільського» (2005), С.М. Єсюніна «Вулиці міста Хмельницького» (2005), шести книг М.Н. Дороша «Битва на Синій Воді 1362 року» (2010-2012), присвячених 650-річчю визволення Поділля від монголо-татарського іга та чимало інших, які значно розширили різноаспектність наукового вивчення і популяризації історії Поділля [27].

З-поміж наукових зібрань за організаційною і науковою участю Центру дослідження історії Поділля варто виокремити проведення XI, XII, XIII Подільських наукових історико-краєзнавчих конференцій (2004-2010), I-III всеукраїнських конференцій «Місто Хмельницький в контексті України», II-го Міжнародного наукового конгресу українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку» (м. Кам'янець-Подільський, 17-18 вересня 2003 р.), I-III міжнародних науково-практичних конференцій «Кам'янець-Подільський в контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність» (м. Кам'янець-Подільський, 2003, 2005, 2010), міжнародного наукового симпозіуму «Поляки на Поділлі: історія і сучасність» (м. Кам'янець-Подільський, 31 травня – 2 червня 2002 р.), всеукраїнської науково-методичної конференції «Історичне краєзнавство України: здобутки, проблеми, перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 17-18 жовтня 2002 р.), всеукраїнської науково-культурологічної конференції «Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині» (м. Кам'янець-Подільський, 18-19 червня 2002 р.) та інших, які завершилися виданнями наукових збірників за матеріалами своєї роботи і відіграли важливу роль в розбудові і консолідації краєзнавчого руху в Україні та на Поділлі [27].

Особливо запам'яталося проведення на базі Центру дослідження історії Поділля міжнародного наукового симпозіуму «Володимир Січинський – історик, мистецтвознавець, архітектор, педагог України і української діаспори», присвяченого 100-річчю видатного вітчизняного вченого (м. Кам'янець-Подільський, 5-6 липня 2004 р.).

До його організації долучилися Українське історичне товариство (США, Канада, Європа, Україна), Пряшівський університет (Словаччина) і Наукове товариство Шевченка та ін. Керували роботою симпозіуму, який зібрав 42 січинськознавців з Києва, Львова, Кишинєва (Молдова), Пряшева і Свидника (Словаччина) тощо, його співголови закордонний академік НАН України, професор, голова НТШ у Словаччині Микола Мушинка, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського державного університету Анатолій Філінюк та директор Центру дослідження історії Поділля Лев Баженов. На засіданнях симпозіуму відбулося широке обговорення проблем дослідження життя, багатогранності творчості, педагогічної та громадсько-політичної діяльності Володимира Січинського в ім'я України [28]. З цього часу розвиток січинськознавства став пріоритетним в діяльності Центру. За рекомендаціями учасників симпозіуму у вересні 2004 року вчена рада Кам'янець-Подільського державного університету, відзначаючи заслуги в галузі дослідження історії України, в тому числі Поділля, присвоїла академікові Миколі Мушинці почесне звання професора свого закладу. Водночас його було обрано почесним членом Центру дослідження історії Поділля [3, с.234-235].

Здійснювалося у 2001-2012 рр. підготовку та видання методичної літератури з історії рідного краю для вищої і загальної освіти на Поділлі. Для цього проведено низку всеукраїнських та обласних науково-методичних конференцій „Історичне краєзнавство в системі освіти Поділля: здобутки, проблеми, перспективи”, впроваджені в загальну освіту Хмельниччини навчальні посібники І.В. Рибакя «Хмельниччина. Рідний край в контексті історії України» (2002, 2007, 2010), В.С. Прокопчука «Учнівська дослідна робота» (2006), «Шкільне краєзнавство» (2011), Ю.А. Хоптяра «Етнологія» та ін.

Інституція надавала фахову науково-методичну краєзнавцям, аспірантам, магістрантам, студентам, учням – членам Малої академії наук України, які виконували поділлєзнавчі дослідження. Серед них понад 20 аспірантів і здобувачів стали кандидатами історичних наук, а відомі подвижники Центру С.Е. Баженова, С.Д. Гальчак, О.М. Завальнюк, В.С. Лозовий, Л.Л. Місінкевич, В.С. Прокопчук, стали в 2008-2012 рр. докторами історичних наук, професорами [24].

У жовтні 2005 року в Кам'янець-Подільському державному університеті відбулася урочиста наукова конференція, присвячена 10-річчю заснування та діяльності Центру дослідження історії Поділля, під час роботи якої відбулося широке обговорення функціонування та творчі надбання цієї установи, на яку прибули поділлєзнавці з усіх

регіонів України та керівники установ-засновників. 18 діячів і подвижників Центру були нагороджені Почесними грамотами і Грамотами, Подяками Інституту історії України НАН України, ректоратів рідного університету, Вінницького державного педагогічного університету та Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, відбулася презентація виданих до цього ювілею книги Л.В. Баженова «Місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики Поділля XIX – початку XX ст.» (2005) [3] та наукового збірника «Студії Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля» (2005, т. 1) [7], в яких широко, докладно описано й узагальнено роботу Центру за 10 років діяльності та його почесних і дійсних членів, вміщена бібліографія їх публікацій. У червні 2010 року установа відзначила своє 15-річчя, а його результати достатньо проаналізовані і підсумовані у книзі С.Д. Гальчака [29], біобібліографічних покажчиках «Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2010 рік» (2009) [30], в матеріалах XI Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції [31], у покажчику «Історичне краєзнавство і проблеми регіональної історії Правобережної України (наукова школа професора Л.В. Баженова) (2011) [32] та інших виданнях.

Співробітники Центру дослідження історії Поділля з 2001 р. активно співпрацювали і зріднилися з колективом Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, цілком ввійшли в його структуру, а їх керівника було введено до складу вченої ради цього закладу. Вони допомагали організовувати всеукраїнські і регіональні науково-методичні конференції, наради і семінари для потреб освіти, видавали посібники і підручники з історії рідного краю для школи, брали участь у проведенні конкурсів учнівських наукових робіт з історії та краєзнавства в системі Хмельницького відділення МАН, викладали на курсах підвищення кваліфікації вчителів історії цього інституту й, таким чином, суттєво впливали на розвиток шкільного краєзнавства, підвищували якісний рівень науково-дослідної і науково-методичної діяльності закладу.

Однак завершення виконання державної «Програми розвитку краєзнавства в Україні до 2010 року», пошуки економії обласного бюджету призвели до того, що з липня 2012 року фінансування штатних посад співробітників Центру дослідження історії Поділля було припинено, а обласний інститут післядипломної педагогічної освіти вийшов зі складу установ – засновників Центру дослідження Поділля, що повернуло установу на громадсько-наукові засади функціонування. Так з 1 вересня 2012 року настав третій, заключний,

період діяльності Центру дослідження Поділля, який триває до сьогодні.

Проте нагромаджений з 1995 року досвід роботи Центру та сформований сталий актив його подвижників – почесних і дійсних членів, підтримка з боку установ-засновників Інституту історії України, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та правління Національної спілки краєзнавців України, потужна творча діяльність Вінницької філії Центру, співпраця з ДІКЗ «Межибіж» та іншими своїми осередками - забезпечили подальшу його активну науково-дослідну, методичну та видавничу діяльність, зберегли його лідерство в краєзнавчому русі подільських областей. Мало того, з жовтня 2008 року і до сьогодні Центр дослідження історії Поділля відіграв значну позитивну роль у розбудові Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, більшість його почесних і дійсних членів стали членами НСКУ, керівники Центру професори Л.В. Баженов і С.Д. Гальчак очолили відповідно Хмельницьку і Вінницьку обласні організації НСКУ. Отже, Центр дослідження історії Поділля став надійною опорою у розбудові обласних Спілок краєзнавців, надав у розпорядження президії Хмельницької обласної організації НСКУ свій офіс у м. Кам'янці-Подільському та його технічні можливості, координує спільні щорічні плани роботи, разом видає науково-краєзнавчі збірники «Краєзнавець Хмельниччини» (2010-2017, вип. 1-10), у м. Хмельницькому – «Хмельницькі краєзнавчі студії» (2014-2017, вип. 1-12), «Наукові записки Центру Мархоцькознавства» (2009-2017, т. 1-9) та ін., взяв участь у розробці нового проекту обласної «Програми розвитку краєзнавства в Хмельницькій області до 2020 р.», яка затверджена сесією обласної ради 26 грудня 2014 року, тощо.

За період з липня 2012 до кінця грудня 2017 рр. за участю та рекомендаціями до друку Центру дослідження історії Поділля видано 17 монографій, 92 книги, 50 наукових збірників, 19 збірників документів і матеріалів, проведено 82 міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференцій, симпозіумів, круглих столів, читань й захищено дійсними членами установи 3 докторських (А.Г. Філінюк, С.В. Маркова, М.П. Олійник) та 6 кандидатських дисертацій, присвячених різним аспектам історії та культури Поділля-Хмельниччини [33].

Серед наукових поділлєзнавчих монографій і книг цього періоду заслуговують на увагу видання подвижників Центру дослідження історії Поділля С.Д. Гальчака «Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: ХІХ – поч. ХХІ ст.» (вид. 2-е, 2013), «Ратна слава

Вінниччини» (2015), «Жіноче обличчя війни: вінничанки на захисті Вітчизни» (2015), В.С. Прокопчука «Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність» (2014), «Дунаєвеччина: край і люди» (2013), В.П. Рекрута «Іполит Зборовський (1875-1937): на перехресті двох епох» (2014), О.А. Бакальця «Скарби Барської землі Поділля XIV-XVIII ст.» (2017), П.Я. Слободянюка «Енергетика Поділля: історія і сучасність» (2013), А.Г. Філінюка «Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX ст.» (2013), С.М. Єсюніна «Міста Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст.» (2015), В.А. Захар'єва і С.М. Шпаковського «Замки і фортеці з-понад Кучманського шляху» (2015) та «Замки, фортеці, пізньосередньовічні укріплення Хмельницької області», (2017), С.В. Маркової «Суспільні та політичні трансформації в українському селі в контексті формування тоталітарної системи 1917-1933 рр.» (2015), І.П. Русого та інших співавторів «Старосинявщина в історії та документах» (2017), Ю.І. Блажевича «Нариси історії православ'я Хмельниччини» (2017), А.В. Сварчевського «Подільська Голгофа ХХ століття» (2016), Л.В. Баженова і В.Л. Задорожнюк «Володимир Січинський і Україна» (2017), А.М. Трембіцького і К.В. Завальнюка «Отаман Яків Шепель» (2016), Л.А. Іваневич «Кость Широцький (1886-1919): науковець, просвітник, педагог» (2016), О.М. Завальнюка «Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я України» (2016) та чимало інших, які є серйозним внеском у розвиток вітчизняної історичної науки та поділлязнавства [33].

З-поміж виданих за останнє п'ятиріччя збірників документів і матеріалів, до яких безпосередньо причетний Центр дослідження історії Поділля, варто віднести видання за участю активного свого члена, голову ради директорів центральних державних архівів України у м. Києві кандидата історичних наук В.Г. Берковського, наукова творчість якого пов'язана з Хмельниччиною. Йому належать упорядкування документів з фондів центральних і Державного архіву Хмельницької області таких збірників, як «Націоналістичний рух опору на півночі Хмельниччини (1943-1948)» (2016), «Колективізація та голодомор на Славутчині 1928-1933 рр.» (2013), «Славута. Заснування і походження» (2012) та інші, а також автора-упорядника збірника С.Д. Гальчака «У лещатах «нового порядку»: населення Вінниччини під нацистським окупаційним режимом» (2013), автора-упорядника книги-альбому документів і матеріалів О.А. Бакальця «Скарби Поділля XIV – середини XVII ст.» (2017), упорядників видання О.М. Кошеля, В.С. Прокопчука і І.О. Старенького «Постаті в листах: епістолярій Юхима Сіцінського» (2014) тощо. Варто також відзначити подвижницьку діяльність О.М. Завальнюка в

упорядкуванні разом з працівниками Державного архіву Хмельницької області В.Г. Байдичем, В.В. Галатиром, Ю.В. Олійником серії капітальних збірників документів і матеріалів з історії Другої світової війни на Хмельниччині, опубліковані у 2012-2017 рр. [33]

Серед навчальних посібників, які підготовлені і видані дійсними членами Центру за останнє п'ятиріччя, варто віднести видрукувані для потреб студентів ВНЗ О.М. Завальнюка «Новітня історія України» (2012), С.В. Трубочанінова «Історична географія України» та «Історіографія проблем Української революції 1917-1921 рр.», О.Л. Баженова «Історія первісного суспільства» (2015), С.Е. Баженової «Екскурсологія», Ю.А. Хоптяра «Наукова інформація в архівній справі» (2016) та ін. Зазначимо, що керівники Центру Л.В. Баженов та В.С. Прокопчук є співавторами національного підручника для вишів «Основи краєзнавства» (Харків, 2015, друге вид., 2016). Загальноосвітня школа Хмельниччини досі послуговується підручником з грифом Міністерства освіти і науки України І.В. Рибак «Хмельниччина. Історія рідного краю» (2010).

Значним досягненням Центру стали участь в організації та проведенні на Хмельниччині XIV(2014) та ювілейної XV (2017) всеукраїнських Подільських наукових історико-краєзнавчих конференцій, приурочених відповідно до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка та 100-річчю Української революції 1917-1921 рр., II-XVII всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій "Меджибіж в історико-культурній спадщині України» (2009-2017), двох всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій «Хмельниччина в контексті історії України» (2012, 2017 рр.), присвячених відповідно 75-ти і 80-річчю утворення Хмельницької області, п'ятої всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції «Дунасвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій» (2013), всеукраїнських конференцій «Славутчина та Правобережна Україна в історії України» (2014, 2017), «Віньковеччина в історії Поділля» (2015) та чимало інших. Водночас на Вінниччині Центр дослідження історії Поділля та його обласна філія організували проведення III-ї (2014) і IV-ї (2016) міжнародних науково-практичних конференцій «Барська земля Поділля: європейська спадщина та перспективи сталого розвитку», IV-VI Могилів-Подільських, перших Тиврівської, Хмельницької, Чернівецької, Шаргородської, двох Мурованокриловецьких всеукраїнських науково-краєзнавчих конференцій (2014-2017), міжнародних наукових конференцій у Вінниці «Вірмени на Поділлі» (2016) та «Синьоводська битва 1362 року і утвердження Коріатовичів на Поділлі – могутній поштовх до

розвитку та європейської інтеграції краю» (2017) й ін. [33] Усі названі зібрання завершилися виданнями і презентаціями наукових збірників за результатами їх роботи, які суттєво поповнили бібліотеку «Подоліку». З іншого боку, всі ці зібрання є постійним місцем спілкування та обміну досвідом творчої праці, апробацією своїх пошуків та досліджень, зрештою, слугують для згуртування всієї науково-краєзнавчої спільноти навколо нагальних проблем поділлєзнавства та позитивно впливають на діяльність краєзнавчих інституцій і товариств, в тому числі Центру дослідження історії Поділля.

Сьогодні Центр дослідження історії Поділля дієво співпрацює з обласною організацією Національної спілки краєзнавців України та іншими краєзнавчими товариствами, що функціонують на Вінниччині та Хмельниччині, підтримує зв'язки з історичними факультетами і науковцями майже всіх вишів України, Варшавським університетом (Польща), Пряшівським університетом (Словаччина), з Хоккайдським університетом (Японія), університетом у Торонто (Канада) та ін.

Варто констатувати, що перехід Центру дослідження історії Поділля під час заключного етапу діяльності на громадсько-наукові засади, ліквідація його штатних посад наукових співробітників, припинення державного бюджетного фінансування та мінімальна науково-технічна і матеріальна допомога установ-засновників Інституту історії України НАН України і Національного університету імені Івана Огієнка негативно позначилися на всій роботі установи. Практично Центр тепер не спроможний здійснювати самостійні великі наукові цільові завдання, програми і проекти, займатися видавничою роботою. Все це призвело до зниження кількісних показників результатів науково-дослідної, науково-методичної і видавничої праці за останнє п'ятиріччя. Тим не менше, Центр дослідження історії Поділля, перейшовши цілком на співпрацю у виконанні своїх планів з відомствами, іншими вишами, державними історико-культурними заповідниками та музеями, краєзнавчими структурами і товариствами, зі спонсорами, а головне, спираючись на ініціативу і підтримку своїх почесних і дійсних членів, які переважно за власні кошти створюють і видають наукові, науково-популярні та науково-методичні поділлєзнавчі праці, станом на сьогодні зберігає свої позиції і займає авангардну роль в історико-регіональних дослідженнях і краєзнавчому русі на Хмельниччині та Вінниччині.

Беззаперечним доказом цього є той факт, що за час з 1 червня 1995 по 1 січня 2018 рр. під грифом, рекомендаціями або рецензуванням Центру, його почесними і дійсними членами,

штатними і позаштатними науковими співробітниками опубліковано для потреб регіональної історії України та поділлєзнавства 508 окремих видань, у тому числі 79 монографій, 222 наукових і науково-популярних книг, брошур, альбомів, довідників, покажчиків й путівників, 137 наукових збірників праць та матеріалів конференцій, симпозіумів, круглих столів та тематичних, 27 збірників документів і матеріалів, 22 книги перевидань раритетної краєзнавчої літератури, 20 навчальних підручників і посібників для вищої і загальноосвітньої школи, а також за участю Центру проведено 196 міжнародних, всеукраїнських, регіональних наукових конференцій, симпозіумів, круглих столів і читань, дійсними членами Центру захищено 15 докторських та 20 кандидатських дисертацій, пов'язаних з регіональною історією України.

Таку величезну творчу спадщину, пов'язану з діяльністю Центру дослідження історії Поділля, не можливо ні замовчувати, ні ігнорувати. Вона, ґрунтовно поповнивши бібліотеку Подоліку, сьогодні і на перспективу потужно працює на вітчизняну історичну науку, освіту і культуру України та поділлєзнавство, визначає подальші кроки історико-регіональних досліджень краю.

Проте позбавлений належної державної підтримки Центр сьогодні поступово втрачає свої позиції в краєзнавчому русі в умовах розбудови і зрослої конкуренції на тлі регіональних досліджень та видавництва краєзнавчої літератури всіх вищих навчальних закладів й новоутворених краєзнавчих структур (обласні організації НСКУ, Державні архіви Вінниччини і Хмельниччини, національні та державні заповідники й музеї), які для цього мають більші можливості. Виходом з такого становища було б перетворення Центру дослідження історії Поділля в державний науково-дослідний інститут поділлєзнавства з утворенням відповідних наукових відділів із затвердженими штатами наукових співробітників, бюджетним фінансуванням. Такий інститут, з одного боку, став би дієвим координатором усіх наукових досліджень та видавництва поділлєзнавчої літератури, а з другого, забезпечував би якісне виконання державних і обласних програм з підтримки краєзнавства, реалізацію масштабних програм і проєктів зі створення та видання багатотомних «Енциклопедії Поділля», «Історії міст і сіл України. Хмельницька і Вінницька області» у новій редакції, «Зводу пам'яток історії та культури України. Хмельницька область», фундаментальних монографічних книг, належних підручників і посібників для потреб освіти тощо.

Однак ми усвідомлюємо, що така реорганізація Центру можлива тільки в умовах покращення стану економіки й завершення війни на сході країни. Тому він буде працювати поки у своєму статусі громадсько-наукової установи до кращих часів, робити все можливе, щоб і надалі займати видне місце в організації наукових досліджень та краєзнавчому русі регіону, досягати вищих показників у роботі.

Список використаних джерел і літератури

1. Наказ про заснування Центру від 1 червня 1995 р. //Поточний архів Центру дослідження історії Поділля, папка 1.
2. Баженов Л.В. Створення Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ у Кам'янці-Подільському //Укр. іст. журн. 1997. № 2. С. 147-148.
3. Баженов Л.В. Alma mater подільського краєзнавства (Місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики ХІХ – початку ХХІ ст.). Кам'янець-Подільський, 2005. С. 170-254.
4. Гальчак С.Д. Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: ХІХ – поч. ХХІ ст. Вид. 2-е, випр. і доп. Вінниця, 2013. 660 с.
5. Прокопчук В.С. Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років ХХ – початку ХХІ ст. Кам'янець-Подільський, 2009. 600 с.
6. Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність. Кам'янець-Подільський, 2014. 330 с.
7. Студії Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля: наук. зб. – Кам'янець-Подільський, 2005. С. 4-75.
8. Баженов Л.В. П'ятиріччя Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України //Укр. іст. журн. 2001. № 2. С.154-157.
9. Баженов Л.В. Центр дослідження історії Поділля в Кам'янці-Подільському //Краєзнавство: наук. журнал. Київ, 2005. № 1-4. С. 31-34.
10. Баженов Л.В. Про діяльність Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті //Регіональна історія України: зб. наук. ст. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2008. Вип. 2. С. 291-296.
11. Баженов Л.В. Центр дослідження історії Поділля і бібліотеки Хмельниччини //Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 2. С. 503-508.

12. Списки почесних і дійсних членів Центру дослідження історії Поділля станом на 2000 рік // Поточний архів Центру дослідження історії Поділля, папка 1.

13. Папка «Теофіпольський відділ Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині (1999-2009) // Поточний архів Центру дослідження історії Поділля,

14. Про премію Хмельницької обласної організації НСКУ за створення історії міст і сіл Хмельницької області імені Івана Стасюка // *Краєзнавець Хмельниччини: науково-краєзн. зб. Кам'янець-Подільський*, 2010. Вип. 1. С.14-15.

15. Програма Всеукраїнського наукового симпозіуму «Поділля і Волинь у контексті українського національного відродження. До 400-річчя від дня народження Богдана Хмельницького». Кам'янець-Подільський, 22-23 вересня 1995 р. Кам'янець-Подільський, 1995. 16 с.

16. Звіти про роботу Центру дослідження історії Поділля за 1995-2000 рр. // Поточний архів Центру дослідження історії Поділля, папка 2, звіти Центру.

17. Кошель О.М. Між церквою і наукою. Історичний нарис діяльності Подільського церковного історико-археологічного товариства (1865-1920). Київ-Кам'янець-Подільський, 1998. 86 с.

18. Лозовий В.С. Поділля в добу Центральної Ради. Історичний нарис. Кам'янець-Подільський, 1999. 28 с.

19. Нестеренко В.А. Українізація на Поділлі в 20-30-ті роки ХХ ст. на Поділлі. Кам'янець-Подільський, 1999. 216 с.

20. Щур О.Т. Голосків. Село на Поділлі. Кам'янець-Подільський, 1999. 342 с.

21. Сесак І.В. Освіта на Поділлі. Середні навчальні заклади у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. : монографія. Кам'янець-Подільський, 1999. 230 с.

22. Kamieniec Podolski. Studia z dziejow miasta i regionu /pod red. Feliksa Kiryka. – Krakow, 2000. Т. 1. 500 s.

23. Баженов Л.В. Стаття японського історика про селянство Поділля першої половини ХІХ ст. // *Хмельниччина. Дивокрай: всеукр. науково-краєзн. зб. Кам'янець-Подільський*, 2004. № 1-2. С. 41-44.

24. Папка «Науково-методична робота Центру дослідження історії Поділля» // Поточний архів Центру дослідження історії Поділля.

25. Л.В. Баженов. Перші п'ять років діяльності Центру дослідження історії Поділля // *Матеріали Х-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський*, 2010. С. 22-25.

26. Лауреати обласних премій Хмельниччини. Біобібліографічний покажчик. Хмельницький, 2004. 64 с.
27. Звіти про роботу Центру дослідження історії Поділля за 2001-2012 рр. // Поточний архів Центру дослідження історії Поділля, папка 2.
28. Див.: Володимир Січинський – історик, мистецтвознавець, архітектор, педагог України і української діаспори (До 110-річчя видатного українського вченого). Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2005. 140 с.
29. Гальчак С.Д. Регіонаознавча інституція Східного Поділля: Вінницька філія Центру дослідження історії Поділля (2006 – поч. 2010 рр.). Вінниця, 2010. 160 с.
30. Баженов Л.В. 10 років Центру дослідження історії Поділля при Кам'янець-Подільському національному університеті //Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2005 рік: рек.-бібліогр. покажчик. Хмельницький, 2004. С. 40-43.
31. Баженов Л.В. До 10-річчя Центру дослідження історії Поділля при Кам'янець-Подільському національному університеті // Матеріали XI Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 2010. С. 14-18.
32. Історичне краєзнавство і проблеми регіональної історії Правобережної України (наукова школа професора Л.В. Баженова): біобібліографічний покажчик. Кам'янець-Подільський, 2011. 204 с. (Наукові школи університету, вип. 12).
33. Звіти про роботу Центру дослідження історії Поділля за 2012-2017 рр. // Поточний архів Центру дослідження історії Поділля, папка 4.

Lev Bazhenov

Center for Podillia History Study: scientific and organizational activity based on the Faculty of History in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University

Based on the study of the current archive of the Center for the Study of the History of Podolia, the scientific literature devoted to the activity and the use of his own experience in guiding his work, the article reviews and analyzes the three main stages of the functioning of the institution, which was established at the historical faculty of the Kamenets-Podilsky Pedagogical Institute (now the national university) creation of June 1, 1995 and until the end of 2017. Characterized are the first years of the Center's work, which fell on 1995-2000 and are associated with its formation, establishment and approval in the Podilsky region, and the first results of

scientific research, scientific-methodical and publishing work in the field of historical local studies and Podillya knowledge.

The second stage of the Center's devotion (2001-2012) is considered when it had regional budgetary funding and acted as a state-scientific institution and achieved high rates of its creative work (with its participation nearly 300 separate works were published, including 54 monographs, 122 books, 96 scientific collections, textbooks) and took avant-garde positions in the regional movement of Khmelnytsky and Vinnytsia in historical and regional studies.

The final stage of the Center's work (2012-2017) is described, when it again switched to the social and scientific foundations of functioning. Almost 200 separate regional studies have been implemented by honorary and active members and staff, close cooperation with higher educational and general educational institutions, state historical and cultural reserves, museums, libraries, religious societies and institutions of Podolia and other regions of Ukraine, which allowed the Center to maintain its position in the region and implement important state and regional scientific programs and projects on the historical region tick and local history, with a good result to prepare for the celebration in 2020, his 25th birthday.

Key words: *Podolia, Center for the Study of Podolia's History, Historical Local Studies, Regional Studies, Podillya knowledge, Scientific Research, Methodological Work, Publications, Historiography, Stages of Activity.*

Одержано 5 квітня 2018 року

УДК 378.014.621:378.4.093.5:94 К-ПНУ «2009/2018»

Л.В. Баженов, О.М. Завальнюк

**Спеціалізована вчена рада історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені
Івана Огієнка в 2009-2018 рр.**

Розкрито діяльність спеціалізованої вченої ради, яка, відповідно до наказів Міністерства освіти і науки України, набула чималого досвіду і пройшла вельми цікавий шлях – від перших років з прийняття до розгляду і проведення захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності 07.00.01 – історія України до отримання і повної

реалізації права на такий же розгляд і проведення захисту з тієї ж спеціальності дисертаційних робіт, підготовлених на здобуття наукових ступенів як доктора, так і кандидата історичних наук.

Ключові слова: *Міністерство освіти і науки України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, історичний факультет, склад спеціалізованої вченої ради, дисертанти, процедура захисту, дискусія.*

Присудження наукових ступенів у закладах вищої освіти давно стала світовою традицією. Подібна практика, яка набула певних особливостей, існує в Україні ще з XIX ст. Утім її розвиток найбільше пов'язаний з добою незалежності, коли молода держава надала широке право підготовки кандидатів та докторів наук як провідним, так і регіональним університетам, відкриття у них відповідних спеціалізованих вчених рад з метою присудження наукових ступенів за результатами прилюдного захисту дисертацій. На сьогодні десятки українських ЗВО займаються атестацією наукових кадрів вищої кваліфікації. До них належить і Кам'янець-Подільський національний університет (К-ПНУ) імені Івана Огієнка.

Мета статті – розкрити основні віхи становлення, діяльності і розвитку спеціалізованої вченої ради історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка зі спеціальності історія України в контексті атестації вітчизняних кадрів науковців-істориків вищої кваліфікації упродовж 2009-2018 рр.

Пройдений Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка історичний шлях засвідчує, що ще у 1918-1920 рр., коли функціонував Кам'янець-Подільський державний український університет – попередник нинішнього вишу, неодноразово перед Міністерством освіти ставилося питання про надання факультетам права проводити публічні захисти дисертаційних робіт, виконаних державною мовою науковцями цього та інших вишів України. Утім розв'язати цю проблему тоді не вдалося через тверде намагання дотримуватися консервативної правової норми, успадкованої ще з 1880-х рр., за якою подібного права навчальні підрозділи російських університетів набували лише після повного їх сформування, тобто через 4 роки [7, с.207].

За радянської доби, коли спеціалізовані вчені ради були відкриті лише у кількох найбільших університетах та окремих інститутах України, де існувала аспірантура і докторантура, ніхто з керівників педагогічного вишу в Кам'янці-Подільському, місті обласного підпорядкування, не ініціював створення такої структури, оскільки

цьому перешкоджали кілька об'єктивних чинників: по-перше, партійно-республіканський центр допускав існування спецрад лише у обласних центрах, де були розміщені університети; по-друге, про український університет, який став базою для місцевих педагогічного та сільськогосподарського інститутів, згадувати було категорично заборонено, так як його заснували національно-патріотичні сили, затавровані комуністичним режимом як «буржуазно-націоналістична контрреволюція»; по-третє, для відкриття хоча б однієї спецради була потрібна достатня кількість докторів наук однієї/двох спеціальностей, яких у виші, на жаль, бракувало.

Після проголошення української незалежності і успішних заходів зі зміни статусу інституту на університет керівництво закладу в середині 1990-х рр. вивчало питання про можливість заснування спеціалізованої вченої ради на історичному факультеті, де був високий показник науково-педагогічних працівників з науковими ступенями та вченими званнями (тут на трьох кафедрах нараховувалося 7 докторів наук, професорів і 13 кандидатів наук, доцентів). Утім консультації, проведені в Міністерстві освіти і науки України та ВАК України, засвідчили, що з цим питанням краще зачекати через різні суб'єктивні причини. До нього повернулися лише після перетворення університету з педагогічного профілю в класичний університетський заклад, а згодом, у 2008 р., набуття ним статусу національного вишу України.

На цей раз керівництво вишу додатково обґрунтувало необхідність заснування спеціалізованої вченої ради зі спеціальності «історія України», яку підтримали у Міністерстві освіти і науки України, Інститут історії України НАН України, Інституті української археографії і джерелознавства імені М.Грушевського НАН України, Інституті українознавства НАН України та ін. До цього ряду приєднався Західний науковий Центр НАН України у Львові. Зваживши усі наведені аргументи, Президія ВАК України 28 квітня 2009 р. позитивно відреагувала на подання. А 5 травня 2009 р. було видано наказ ВАК України, №237, за яким у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка створювалася терміном на 2 роки спеціалізована вчена рада з правом прийняття до розгляду і захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України. Цей державний акт став визнанням ваги історичної школи вишу, яка формувалася упродовж багатьох десятиліть, пошануванням заслуг таких відомих українських вчених-істориків, як В.О.Біднов, П.В.Клименко, П.Г.Клепатський, Ю.Й.Сіцинський, Л.А.Коваленко,

М.Г.Кукурудзяк, П.Ф.Лаптіп, І.С.Винокур, А.О.Копилов, М.Б.Петров, Ю.М.Тарасов, П.Ф.Щербина та ін., які працювали у виші в різні часи і залишили по собі яскравий науковий слід [3], [4, с.87], [8]. Надалі на прохання керівництва університету і за підтримки академічних структур термін дії спецради кілька разів продовжувався через її пераестатацію.

Діяльність зазначеного органу з часу його заснування умовно можна поділити на два періоди: 1)2009-2016 рр., коли він працював лише для проведення захисту кандидатських дисертацій і 2)з 2016 р., коли йому було надано право приймати до розгляду і проводити захист докторських і кандидатських дисертаційних робіт.

Перший склад ради був таким: д.і.н., професор Л.В.Баженов (голова), д.і.н., професор С.А.Копилов (заступник голови), к.і.н., старший викладач А.Б.Задорожнюк (вчений секретар), д.і.н., професор В.П.Газін, д.і.н., професор О.Б.Головка, д.і.н., професор О.В.Добржанський, д.і.н., професор В.В.Нечитайло, д.і.н., професор В.С.Степанков, д.і.н., старший науковий співробітник Т.В.Чухліб д.і.н., доцент С.М.Свистович, к.і.н., професор І.В.Рибак, к.і.н., старший науковий співробітник В.О.Савчук [5, с.572], [16, с.493]. Підбір вчених виявився досить вдалим. Кожний із них мав значні наукові досягнення, позитивно характеризувався у науковій спільноті, продемонстрував відповідальність на науковій чи науково-педагогічній посаді у своїх трудових колективах. Більшість з них керували підготовкою аспірантів чи консультували докторантів, забезпечили успішний фініш певної кількості своїх дисертантів.

Доки для роботи ради готувалося приміщення у навчальному корпусі історичного факультету (там розпочали капітальний ремонт), вона спочатку тимчасово «прописалася» у головному будинку, в залі засідань вченої ради університету. Для повноцінного завантаження керівництво спецради провело належну інформаційну кампанію у низці вишів, науково-педагогічні працівники яких не мали можливостей у себе пройти процедуру захисту виконаних дисертацій. Відповідні заходи були проведені як у відносно близьких, так і віддалених від Кам'яця-Подільського містах. Роботи, рекомендовані до захисту в різних закладах вищої освіти, додатково проходили експертизу на кафедрі історії України. З повним набором передбачених ВАК України документів, усі дисертації попередньо розглядалися радою, яка заслуховувала ґрунтовні висновки експертних комісій, затверджувала пропонувані ними офіційних опонентів.

Кожне засідання спецради відбувалося лише за наявності кворуму (не менше 2/3 складу). За повної прозорості, відкритості, повноцінної наукової дискусії і дотримання демократичних принципів проводився глибокий і всебічний аналіз кожної поданої до захисту роботи за участю самого здобувача наукового ступеня, офіційних опонентів, абсолютної більшості присутніх членів спецради, а також представників наукової громадськості. Прикінцеве голосування про присудження наукового ступеня відбувалося завжди таємно. Його підсумки встановлювала лічильна комісія з 3-х осіб, наділена відповідними повноваженнями, яка завжди ретельно і якісно виконувала свої обов'язки. Склад комісії змінювався на кожному наступному засіданні ради.

Старт роботи із присудження наукового ступеня кандидата історичних наук відбувся 18 грудня 2009 р. Першим відбувся захист дисертації старшого викладача кафедри всесвітньої історії К-ПНУ імені Івана Огієнка В.А.Дубінського «Аграрне питання Наддніпрянської України в українській громадсько-політичній думці у 1890-ті – 1917 роки», виконаній під керівництвом к.і.н., доцента О.М.Федькова. Початок був надзвичайно вдалий. Високий науково-теоретичний рівень дисертації, опрацювання дисертантом великого кола історичних джерел, наукової літератури і, як наслідок, величезна обізнаність його у всіх складових дослідженої проблеми, справили на присутніх сильне враження. На поставлені запитання В.А.Дубінський дав вичерпні відповіді, які повністю задовольнили цікавість членів ради з приводу низки новаторських наукових положень, перебігу історичних подій, діяльності персоналій тощо. Одноставне голосування за присудження наукового ступеня кандидата історичних наук з спеціальності 07.00.01 – історія України показало, що усі члени спецради погодилися з інтегрованою думкою офіційних опонентів – д.і.н., професора О.В.Добржанського (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича) та к.і.н., доцента С.В.Корновенка (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького), наукового керівника і учасників дискусії щодо незаперечних високих якостей роботи, винесеної на захист [16, с.496-497].

Естафету від дисертанта В.А.Дубінського того ж дня прийняв досвідчений вінницький дослідник В.В.Подольян, який подав до захисту дисертацію «Йоахим Волошиновський і його роль у запровадженні та становленні кооперації на Поділлі: кінець XIX – початок XX століття». Ця робота, виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського під керівництвом к.і.н., доцента С.Л.Гальчака,

пройшовши належну експертизу, всебічний аналіз офіційних опонентів і через цікаву тривалу дискусію, отримала одностайну підтримку і членів спецради [5, с.573-574]. Так запрацювала наукова структура історичного факультету, яка сприяла піднесенню його авторитету.

Працюючи в межах своєї каденції до лютого 2011 р., на засіданнях спецради були успішно захищені й інші дисертації, зокрема: старшого викладача кафедри гуманітарних наук Житомирського економіко-гуманітарного інституту ВНЗ Університету «Україна» В.О.Магася («Всеросійський селянський союз в Україні у 1905-1907 рр.», науковий керівник – к.і.н., доцент О.М.Федьков); старшого наукового співробітника Державного архіву Вінницької області В.І.Петренка («Більшовицька влада та подільське селянство у 1920-х – першій половині 1930-х рр.: причини, технології, демографічні наслідки голодомору-геноциду» , науковий керівник – д.і.н., професор Л.В.Баженов); викладача кафедри історії України та зарубіжних країн Київського національного лінгвістичного університету А.П.Антонишина («Поділля в добу гетьманату П.Скоропадського», науковий керівник – д.і.н., професор Ю.І.Терещенко); викладача кафедри психології та соціально-педагогічних дисциплін Хмельницького інституту МАУП В.Д.Коцюка («Професор О.О.Котляревський у громадському і науково-освітньому житті України», науковий керівник – д.і.н., професор С.А.Копилов); наукового співробітника Державного архіву Хмельницької області Ю.В.Олійника («Нацистський окупаційний режим в Україні у 1941-1944 рр. (на матеріалах генеральної округи «Волинь-Поділля»)», науковий керівник – к.і.н., професор О.М.Завальнюк); асистента кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка С.А.Сидорука («Рекрутська повинність у Правобережній Україні в 1794-1874 рр.», науковий керівник – к.і.н., професор А.Г.Філінюк); асистента тієїж кафедри П.В.Кліщинського («Правобережна Україна в період Першої світової війни: соціально-економічний та громадсько-політичний аспекти (1914-лютий 1917 рр.)», науковий керівник – член-кореспондент НАН України, д.і.н., професор О.П.Реєнт); викладача кафедри філософії Хмельницького національного університету О.А.Посвістак («Культурно-освітня і наукова інтелігенція Поділля у 20-30-х рр. XX ст.: взаємини з владою», науковий керівник – к.і.н., старший науковий співробітник В.О.Савчук). Тож загалом було проведено 10 захистів, які відповідали вимогам ВАК України і стосувалися актуальної наукової проблематики. Офіційними

опонентами виступали відомі українські вчені: член-кореспондент НАН України, д.і.н., професор В.М.Даниленко (Інститут історії України НАН України); д.і.н., професор Ю.А.Мицик (Національний університет «Києво-Могилянська академія»); д.і.н., професор М.В.Бармак (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка); д.і.н., професор О.П.Григоренко (Хмельницький національний університет); д.і.н. професор М.І.Кабачинський (Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут); д.і.н., професор П.П.Брицький і д.і.н., професор О.В.Добржанський (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича) та ін. Окремі з них (П.П.Брицький і О.В.Добржанський) опонували дисертації по кілька разів. Словом, географія перших опонентів представляла як західний, так і центральний регіони України. Що ж до вчених, які виступали офіційними опонентами піж номером два, то і вони походили з багатьох міст України (Київ, Харків, Хмельницький, Черкаси, Вінниця, Дніпро). Робота опонентів, як і спецради загалом, не викликала нарікань з боку ВАК України – усі висновки про захищені дисертації викликали схвалення, а рішення про присудження наукових ступенів затверджувалося її Президією без затримок. За результатами захищених на історичному факультеті К-ПНУ імені Івана Огієнка робіт ряд молодих кандидатів історичних наук (В.А.Дубінський, В.О.Магась, Ю.В.Олійник, В.І.Петренкуо, В.В.Подолян, С.А.Сидорук та ін.), прислухавшись до раніш висловлених рекомендацій офіційних опонентів, наукових керівників чи членів спецради, врахували висловлені зауваження та побажання і видрукували монографічні роботи, які нині використовуються у навчальному процесі і науководослідній на історичних факультетах університетів, поповнили фонди провідних бібліотек України.

Спроби керівництва університету продовжити роботу спецради в межах наступної каденції відразу не знайшли розуміння у нового керівництва Міністерства освіти і науки України, яке взяло курс на повну концентрацію у своїх руках питань щодо відкриття і діяльності цих органів (з метою оптимізації державного управління ВАК України запропонували ліквідувати). Утім низка проведених ректором вишу консультацій з представниками різних столичних структур (Президія НАН України, Адміністрація Президента України, Президія ВАК України та ін.) дала змогу виробити оптимальний шлях для успішного вирішення цього питання. У підсумку вдалося досягти позитивного рішення – постановою Президії Вищої атестаційної комісії №74-06/2 від 23 лютого 2011 р. повноваження попередньої

спецради К 71.053.01 на історичному факультеті були поновлені. Про це засвідчив Наказ ВАК України, №164, виданий вже наступного дня – 24 лютого 2011 р. На цей раз склад ради визначили у кількості 11 осіб, з яких 8 були штатними працівниками Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, троє – представляли наукову спільноту України і погодилися працювати у віддаленому від центру країни університетському місті.

Головою вченої ради затвердили д.і.н., професора Л.В.Баженова, його заступником – д.і.н., професора С.А.Копилова, вченим секретарем – к.і.н., доцента А.Б.Задорожнюка. Члени ради визначені у такому складі: штатні працівники – д.і.н., професор В.П.Газін, д.і.н., професор В.В.Нечитайло, д.і.н., професор В.С.Степанков, к.і.н., професор І.В.Рибак, к.і.н., старший науковий співробітник В.О.Савчук; запрошені – д.і.н., професор О.Б.Головко, д.і.н., професор О.П.Григоренко, д.і.н., доцент О.А.Мельничук. Згодом відбулися часткові ротації: замість виведеного з ради О.А.Мельничука повернувся О.В.Добржанський. Крім того, на прохання керівництва університету, ВАК України своїм наказом від 20 травня 2011 р. ввів до складу спеціалізованої вченої ради д.і.н., професора В.С.Прокопчука [5, с.580-581].

Досвід, набутий за перші роки, став цінним капіталом у роботі спецради другої каденції. Про початок її діяльності було оперативно поінформовано низку закладів вищої освіти у різних регіонах України. Підготовчі організаційні заходи зайняли якийсь час, і вже 25 березня 2011 р., у добротро відремонтваному приміщенні навчального корпусу історичного факультету, рада провела засідання із захисту С.М.Єсюніним, провідним науковим співробітником Хмельницького обласного краєзнавчого музею, кандидатської дисертації «Міста Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.: соціальна інфраструктура, адміністративний та економічний аспекти» (науковий керівник – Л.В.Баженов).

Рада працювала включно по 23 лютого 2013 р. За цей час дисертації успішно захистили ще 9 здобувачів: О.В.Крупка («Земський суд на Волині (середина XVI – перша чверть XVII ст.), науковий керівник – к.і.н., старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України А.О.Гурбик), Б.О.Опря («Повсякденне життя православного парафіяльного сільського духовенства Правобережної України (1860-ті – 1917 р.)»), науковий керівник – член-кореспондент НАН України, д.і.н., професор О.П.Реєнт), В.Г.Байдич («Римо-католицька церква в умовах радянської релігійної політики: український досвід (середина 1940-х – перша половина 1960-х років)»),

науковий керівник – д.і.н., професор О.М.Завальнюк), Ю.І.Блажевич («Подільська православна єпархія в період становлення та зміцнення своїх позицій у регіоні (кінець XVIII – 50-ті роки XIX ст.)»), науковий керівник – к.і.н., професор А.Г.Філінюк), В.О.Парандій («Діяльність Державного Центру Української Народної Республіки в екзистенційно-соціально-політичний аспект (1920-1944 роки)»), науковий керівник – к.і.н., заступник директора з наукової роботи Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» А.М.Трембіцький), І.А.Ладаняк («Споживча кооперація Поділля в умовах нової економічної політики (1921-1928 рр.)»), науковий керівник – д.і.н., доцент Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського С.Д.Гальчак), О.М.Свідерська («Сільське господарство Поділля і Південно-Східної Волині у добу непу (1921-1929 рр.)»), науковий керівник – к.і.н., професор І.В.Рибак), Ж.Б.Касап («Розвиток пам'яткоохоронної та музейної справи на Поділлі (середина XIX – початок 40-х рр. XX ст.)»), науковий керівник – д.і.н., професор Л.В.Баженов), В.М.Островий («Професор В.О.Геринович у науково-педагогічному та громадському житті України (перша половина XX ст.)»), науковий керівник – к.і.н., доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії Ю.В.Телячий). Здобувачі наукового ступеня представляли різні міста: 6 були з Хмельницького, 2 – з Кам'янця-Подільського, по 1 – з Києва та Вінниці. Офіційне опонування їх робіт на високому фаховому рівні забезпечили відомі українські вчені, зокрема, члени-кореспонденти НАН України О.П.Реєнт і В.М.Даниленко (Інститут історії України НАН України), д.і.н., професор Г.Д.Казьмирчук (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), д.і.н., професор В.О.Щербак (Національний університет «Києво-Могилянська академія»), д.і.н., професор В.В.Марчук (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), д.і.н., професор В.М.Ботушанський і д.і.н., професор П.П.Брицький (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича), д.і.н., професор О.П.Григоренко (Хмельницький національний університет). Аналіз поданих до захисту дисертаційних робіт ними було зроблено надзвичайно ретельно, фахово, а підсумкові висновки відзначалися серйозною обґрунтованістю. Усі подані на затвердження до Міністерства освіти і науки України рішення ради про присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України за результатами захисту дисертацій були повністю схвалені, а молоді науковці отримали відповідні дипломи, підписані міністром освіти і науки України. Згодом, реагуючи на рекомендації офіційних опонентів і членів

спецради, частина з них (В.Г.Байдич, Ю.І.Блажевич, С.М.Єсюнін, О.М.Свідерська та ін.) опублікували на базі доопрацьованих дисертаційних текстів монографічні роботи, які поповнили наукову літературу, що використовується у підготовці фахівців на історичних факультетах університетів України.

В процесі роботи органу з атестації наукових кадрів вищої кваліфікації, у першу чергу, голові, заступнику і ученому секретареві, довелося опанувати нове «Положення про спеціалізовану вчену раду», затверджено наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, №1059 від 14 вересня 2011 р. (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 10.10.2011 р. за №1170/19908). Цей документ, який прийшов на зміну аналогічному, прийнятому зі змінами упродовж 2000-2007 рр., містив чимало новацій, яких необхідно було неухильно дотримуватися при підготовці і проведенні процедури захисту. Посилювалися вимоги до персонального складу ради. Вводилася в дію норма, за якою передбачався додатковий розгляд (колективне рецензування) дисертацій разом з атестаційною справою іншою спеціалізованою вченою радою. Вона вимагала упродовж двох місяців розглянути проект відгуку або висновку щодо дисертації, а також виробити своє ставлення до критичних зауважень, висловлених на попередніх етапах розгляду дисертації, у тому числі щодо наявності/відсутності текстових запозичень. Новація стосувалася лише тих дисертантів, які не працювали у вищих навчальних закладах чи академічних установах, займали різні посади у державній службі України. З числа дисертантів, які захистили роботи у спецраді К 71.053.01, під дію цих вимог потрапив В.Г.Байдич, директор Державного архіву Хмельницької області. Його атестаційну справу розглядали у спецраді історичного факультету Донецького національного університету. Утім висновок тамтешніх учених практично співпав з тим, який було ухвалено у Кам'янці-Подільському щодо зазначеної кандидатської дисертації. У підсумку це нововведення не вплинуло на прийняття Атестаційною колегією Мінмолодьспорту України позитивного рішення, хоча значно відтермінувало його у часі.

Спираючись на нагромаджений в спецраді досвід у присудженні наукового ступеня кандидата історичних наук, керівництво вишу зробило спробу добитися підвищення статусу спецради, яка очікувала перереєстрації. Тривалі консультації з працівниками Міністерства освіти і науки України (повернулася попередня назва цього центрального виконавчого органу) закінчилися позитивно лише у частині продовження діяльності спецради, але без підвищення статусу.

10 жовтня 2013 р. з'явився наказ МОНУ, №1411, за яким спеціалізовану вчену раду К 71.053.01, яка раніше діяла у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, було переатестовано. На цей раз рада мала діяти упродовж не двох, як раніше, а трьох років, що стало приємною несподіванкою, що, на думку окремих столичних авторитетних вчених, свідчило про вияв довір'я керівництва МОНУ до регіональної спецради, яка довела свою спроможність якісно виконувати покладені на неї завдання.

Раду затвердили у такому складі: д.і.н., професор О.М.Завальнюк (голова), д.і.н. професор С.А.Копилов (заступник голови), к.і.н., доцент І.І.Боровець (вчений секретар) (згодом його замінив к.і.н., доцент І.А.Опря), д.і.н., професор Л.В.Баженов, д.і.н., професор В.М.Ботушанський, д.і.н., професор В.П.Газін, д.і.н., професор О.Б.Головко, д.і.н., професор М.І.Кабачинський, д.і.н., професор В.С.Лозовий, д.і.н., професор В.В.Марчук, д.і.н., професор В.В.Нечитайло, д.і.н., професор В.С.Прокопчук (згодом його замінив к.і.н., доцент А.Л.Глушковецький), д.і.н., професор В.С.Степанков, д.і.н., професор О.К.Струкевич, д.і.н., професор А.Г.Філінюк. Наявність 15 членів (у попередніх складах було 12) пояснювалося новими вимогами Міністерства освіти і науки України до формування спеціалізованої вченої ради.

Перш ніж приступити до безпосередньої роботи з підготовки до присудження наукового ступеня, голові ради і декану історичного факультету, к.і.н., доценту В.А.Дубінському, довелося взяти участь у Всеукраїнському семінарі 20 деканів історичних факультетів і 34 керівників спеціалізованих вчених рад з історичних наук, проведеному департаментом атестації кадрів Міністерства освіти і науки України 24 жовтня 2013 року на базі ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Учасникам цього зібрання було доведено зміст Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р., №567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» і самого «Порядок» [10, с.5-15]. Про оновлення процедур і механізмів на різних етапах атестації учених в контексті удосконалення системи їх підготовки доповідав директор департаменту атестації кадрів МОНУ, д.ф.н., професор В.Д.Бондаренко. На різні аспекти проблеми підготовки кадрів вищої кваліфікації звернув увагу директор Інституту інноваційних технологій та змісту освіти МОНУ д.і.н., професор О.А.Удод. Крім того, учасники семінару прослухали доповіді про сучасні тенденції історичної науки (заступник директора з наукової роботи Інституту

історії України НАН України, член-кореспондент НАН України, д.і.н., професор О.П.Реєнт), актуальні теми досліджень у галузі українознавства (директор Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії НАН України, д.і.н., професор А.С.Чайковський) і наукові дослідження Українського інституту національної пам'яті (заступник директора УІНП, д.і.н., професор Д.В.Веденєєв). Різні проблеми, пов'язані з опублікуванням результатів дисертаційних робіт та підготовку авторефератів, висвітлили відповідно С.В.Григанська (головний спеціаліст відділу атестації здобувачів наукових ступенів ДАК МОНУ) і к.і.н. В.В.Бондар (секретар експертної ради з історичних наук МОНУ). Важливим стало обговорення проекту нових паспортів спеціальностей з історичних наук на зміну попередніх, які не змінювалися з 1989 р. Усі нові підходи, про які йшлося на семінарі, були поступово імplementовані в механізми роботи спецради.

Для якомога швидшого оволодіння тонкощами керування спеціалізованою вченою радою, голова знайомився з досвідом роботи своїх колег в Інституті історії України НАН України, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара, Національному педагогічному університеті імені Михайла Драгоманова, Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Під час нової каденції відбулося 31 відкрите засідання, на яких проведено захист 19 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Йдеться про роботи: О.О.Вітюка («Міське самоврядування на Поділлі в добу Української революції 1917-1920 рр.», науковий керівник – д.і.н., професор Л.В.Баженов), А.І.Бородія («Євреї в аграрних відносинах на території Правобережної України в 1861-1914 роках», науковий керівник – член-кореспондент НАН України, д.і.н., професор О.П.Реєнт), О.М.Кримської (Землеволодіння міст і містечок Подільської губернії кінця XVIII – початку XX століття: історичний аспект», науковий керівник – д.і.н., професор А.Г.Філінюк), Р.І.Майора («Український національний рух в Закарпатті: генеза, розвиток і характерні риси (1848-1919 рр.)», науковий керівник – д.і.н., професор В.С.Степанков), Л.М.Левандовської («Українські культурно-освітні товариства Перемишля як чинник громадсько-політичного життя Галичини (1867-1939 рр.)», науковий керівник – д.і.н., професор А.Г.Філінюк), А.М.Боднар («Освітні трансформації на Поділлі наприкінці XVIII – в

першій половині XIX століття», науковий керівник – д.і.н., професор А.Г.Філінюк), О.Б.Айвазян («Становище і розвиток бібліотек на Поділлі в другій половині XIX – на початку XX століття: роль і місце в культурно-освітньому житті краю», науковий керівник – д.і.н., професор В.С.Прокопчук), А.Ю.Хоптяра «Діяльність партії соціалістів-революціонерів в Правобережній Україні у 1896-1907 рр.», науковий керівник – к.і.н., доцент О.М.Федьков), І.В.Міщенко («Польська педагогічна освіта в умовах коренізації та утвердження тоталітаризму в Правобережній Україні», науковий керівник – д.і.н., професор А.Г.Філінюк), С.Л.Синяка («Польські парамілітарні організації на Волині 1921-19939 рр.», науковий керівник – к.і.н., доцент В.М.Шеретюк), О.В.Максимова («Житомирський окружний суд у системі реалізації судової реформи 1864 року в Правобережній Україні», науковий керівник – к.і.н., доцент М.В.Кордон), С.А.Ткача («Політичні партії та організації в суспільному житті Подільської губернії на початку XX ст.», науковий керівник – д.і.н., професор А.Г.Філінюк), В.А.Філінюка («Повсякденне життя селянства Правобережної України в період Центральної Ради», науковий керівник – д.і.н., професор В.С.Лозовий), С.І.Оліпер («Громадсько-політичне життя польської меншини Правобережної України 90-х рр. XIXІ – на початку XX століття», науковий керівник – д.і.н., професор Л.В.Баженов), О.М.Бачинської («Розвиток видовищних форм мистецтва в Українській державі гетьмана Павла Скоропадського: історичний аспект», науковий керівник – к.і.н., доцент С.В.Трубчанінов), П.І.Білецького («Іноземне підприємництво в Подільській губернії (1861-1917 рр.)», науковий керівник – д.і.н., професор С.А.Копилов), І.А.Скворцової («Сільські поселення Вінницької і Хмельницької областей на завершальному етапі радянського періоду (1961-1991 рр.): стан, проблеми та труднощі розвитку», науковий керівник – к.і.н., професор І.В.Рибак), С.А.Щура («Проблема насилля в суспільно-політичній думці Наддніпрянської України в 1870-х – 1914 рр.», науковий керівник – к.і.н., доцент О.М.Федьков), В.Р.Бернацького («Релігійні об'єднання Волині-Житомирщини в умовах більшовицького режиму 1920-1930-х рр.», науковий керівник – к.і.н., доцент В.М.Шеретюк).

Дисертації були виконані в різних регіональних вишах, але найбільше у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка - 16. На Рівненський державний гуманітарний університет припало дві, а Житомирський державний університет імені Івана Франка – одна робота

До офіційного опонування спецрада залучила відомих українських вчених – члена кореспондента НАН України, д.і.н., професора О.П.Реєнта, члена-кореспондента НАН України, д.і.н., професора В.М.Даниленка, д.і.н., професора В.С.Шандру, д.і.н., провідного наукового співробітника С.С.Падалку (Інститут історії України НАН України); д.і.н., старшого наукового співробітника І.Б.Гирича (Інститут української археолографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського), д.і.н., професора О.В.Добержанського (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича), д.і.н. професора В.В.Марчука (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), д.і.н., професора І.І.Ярмошика (Житомирський державний університет імені Івана Франка), д.і.н., професора Т.В.Навальську (Київський національний університет культури і мистецтв) та ін. (запрошували й інших науковців, утім вони на той час вже виконали нору опонування, яка не могла перевищити 4 роботи на рік). Усі офіційні опоненти виконали покладені на них обов'язки професійно і відповідально, давши ґрунтовну оцінку винесеним на захист дисертаціям, вказали на шляхи подальшого вдосконалення досліджень. Прислухавшись до їх порад, дисертанти згодом розширили і вдосконалили тексти робіт, виконали на їх базі ґрунтовні монографії (О.Б.Айвазян, А.Ю.Хоптяр, І.А.Скворцова та ін.), які використовуються у навчальному процесі і науково-дослідній роботі майбутніх бакалаврів, магістрів і докторів філософії, досвідчених істориків і краєзнавців.

Сподівання колективу істориків відкрити у себе докторську спецраду реалізувалися лише наприкінці 2016 р. Належно обґрунтувавши цю ідею, керівництво факультету і вишу доклали і чимало практичних кроків для отримання позитивного результату. Ректор С.А.Копилов у день роботи Атестаційної колегії МОН України кілька годин провів коло входу до зали, де вирішувалося це доленосне питання, щоб в разі необхідності безпосередньо звернутися до високого зібрання з необхідними аргументами. Але потреби запрошувати його на засідання в секретаріаті не побачили, оскільки заперечень практично не було і питання вирішилося на користь заявника.

Після цієї події, 22 грудня 2016 р. з'явився наказ Міністерства освіти і науки України, №1604, за яким у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка створено спеціалізовану вчену раду Д 71.053.01, з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) історичних наук за спеціальністю 07.00.01- Історія

України, строком на три роки. Тоді ж було уведено до її складу 14 докторів (О.М.Завальнюк - голова, С.А.Копилов – заступник голови, С.Е.Баженова, Л.В.Баженов, В.М.Ботушанський, В.П.Газін, О.Б.Головко, М.І.Кабачинський, В.С.Лозовий, В.В.Марчук, В.В.Нечитайло, В.С.Степанков, О.К.Струкевич, А.Г.Філінюк) та 1 кандидата історичних наук (І.А.Опрю – вчений секретар). Дві третини членів становили історики К-ПНУ імені Івана Огієнка, решта представляли різні університети з Києва, Вінниці, Хмельницького, Івано-Франківська і Чернівців.

Відповідно до наказу МОН України ректор університету розпорядився провести відповідну роботу щодо поширення інформації про створення і початок діяльності докторської ради у науковому і науково-педагогічному середовищі Центральної і Західної України, а також серед випускників докторантури і аспірантури спеціальності «історія України» свого вишу, щоб попередньо намітити коло потенційних здобувачів наукових ступенів як основи роботи новоствореного органу.

Керівництво спецради здійснило низку організаційних заходів, які припали на перші місяці 2017 р. У результаті отримали низку заяв здобувачів про бажання захищати свої дисертації. Проте спрямовані переважно на кафедру історії України роботи з різних міст України, які належало розглянути на предмет рекомендації до захисту, несподівано довелося відкликати через появу зареєстрованого 3 лютого 2017 р. Міністерством юстиції України наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій», яким вводилися нові правила. Йшлося про зміни структури дисертаційних текстів, зокрема появу анотації двома мовами – державною і англійською, нові деталі у вступній частині. Новації стосувалися і розділів, у яких необхідно було робити посилання на наукові праці дисертанта, пеБрелічені у вступі і введені до списку використаних джерел і літератури. Рішуче наголошувалося на дотриманні правил академічної доброчесності. Тож дисертантів зобов'язали перш за все вивчити нові вимоги, а потім імплементувати їх у своїх роботах. Це забрало чимало часу, відтермінувало розгляд низки дисертацій на кафедрах. Тому початок активної фази роботи спецради змістився на червень. До того часу усі члени ради, усі рецензенти кафедр вивчили і почали неухильно дотримуватися нововведень.

За період з 30 червня 2017 і до осені 2018 р. рада провела захист 11 дисертацій, присудивши за їхніми результатами вчений ступінь доктора історичних наук трьом здобувачам: А.Ю.Скрипнику («Вплив російської військової присутності у Правобережній Україні на

інкорпорацію регіону наприкінці XVIII – середини 60-х рр. XIX ст.», науковий консультант - член-кореспондент НАН України, д.і.н., професор О.П.Реєнт), В.В.Кононенку («Єврейське населення Поділля: соціально-демографічні зміни та національно-культурне життя (40-і рр. XX ст. – початок XXI ст.)»), науковий консультант – член-кореспондент НАН України, д.і.н., професор В.М.Даниленко), О.Б.Комарніцькому («Студентство педагогічних навчальних закладів радянської України в умовах формування тоталітарної системи (20-30-ті рр. XX ст.)»), науковий консультант - д.і.н., професор О.М.Завальнюк). До офіційного опонування було залучено: д.і.н., професора С.В.Гаврилюк (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки), д.і.н., професора І.А.Коляду (Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова), д.і.н., професора В.Л.Цубенко (Одеська державна академія будівництва та архітектури); д.і.н., професор Ю.О.Ніколаєця (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України), д.і.н., професора В.О.Доценка (Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського), д.і.н., професора Л.В.Баженова (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка); члена-кореспондента НАН України, д.і.н., професора В.М.Даниленка (Інститут історії України НАН України), д.і.н., професора О.Л.Рябченко (Харківський національний університет міського господарства імені О.М.Бекетова), д.і.н., професора М.П.Олійника (Хмельницький національний університет). Набутий спецрадою досвід атестації докторантів став першим, але дуже повчальним і корисним.

Крім того, було проведено захист і 8 кандидатських дисертацій: Р.І.Андрущак («Римо-католицька церква на Поділлі в умовах радянської релігійної політики у 20-х рр. XX ст.», науковий керівник – д.і.н., професор О.А.Мельничук), А.Л.Богуцької («Етнонаціональний та етнодемографічний розвиток Правобережної України наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.», науковий керівник – д.і.н., професор А.Г.Філінюк), М.А.Циганюка («Соціально-політична боротьба в Україні під час виборів і діяльності І Державної Думи», науковий керівник – к.і.н., доцент О.М.Федьков), С.О.Семенчука («Осередки язичництва лівобережжя середньої Подністрянщини (XI ст. до н.е. – XIII ст.)»), науковий керівник – к.і.н., доцент В.І.Якубовський), Б.Л.Шевчука («Волинська казенна палата наприкінці XVIII - у 60-х рр. XIX ст.: структура, повноваження та соціальні наслідки діяльності», науковий керівник – к.і.н., доцент М.В.Кордон), В.В.Пагора («Радянська модель вищої медичної освіти в

Україні 1920-1930-х рр.: проблеми становлення, функціонування і розвитку», науковий керівник – к.і.н., доцент О.Б.Комарніцький), В.В.Кундельського («Корінне населення Правобережної України у міжнародних відносинах наприкінці XVIII – 60-х рр. XIX ст.»), науковий керівник – д.і.н., професор А.Г.Філінюк), В.В.Покалюка («Вища сільськогосподарська освіта України в умовах становлення та розвитку радянського суспільства (20-ті рр. XX ст.)»), науковий керівник – д.і.н., доцент О.Б.Комарніцький).

Упродовж майже десятилітньої роботи члени спецради різних каденцій добросовісно виконували покладені на них обов'язки, зокрема глибоко аналізували подані і прийняті до захисту дисертації та їх автореферати, виявляючи свій широкий науковий світогляд, знання методології історичного дослідження, тонкощі підходів до висвітлення різних проблем, здатність на високому рівні оцінювати отримані дисертантами дослідницькі результати. Свої міркування вони висловлювали і відстоювали в ході довготривалих ґрунтовних наукових дискусій, які були справжньою школою для здобувачів. Зрештою, все це відбувалося в присутності усіх дійових осіб, особливо офіційних опонентів, які не раз відкрито висловлювалися про високий рівень такої роботи.

За весь час функціонування спецради на її адресу не було висловлено жодного критичного зауваження з боку Міністерства освіти і науки України: усі подані у встановлені терміни для розгляду атестаційні справи не відхилялися, а ухвалені радою рішення про присудження наукового ступеня затверджувалися без зволікання і окремих думок на засіданнях Атестаційної колегії МОН України. І це тоді, коли в Україні розгорнулася справжня боротьба з плагіатом і десятки дисертаційних справ так і не були схвалені з цієї та інших причин.

Відповідно до настанов Кабінету міністрів України, розпоряджень та листів Міністерства освіти і науки України, вимог, зафіксованих у «Положенні про дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними працівниками та здобувачами вищої освіти» (2017) та «Оновленому положенні про дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними працівниками та здобувачами вищої освіти» (2018) (обидва документи прийняті вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка), проводилися заходи із можливого виявлення некоректних запозичень дисертантами авторських текстів. Офіційним опонентам пропонувалося звернути пильну увагу на наявність подібного у роботах, надісланих їм для незалежної експертизи. Крім

того, подані до захисту дисертаційні роботи проходять обов'язкову перевірку щодо наявності у них текстових запозичень за ліцензованою комп'ютерною програмою ТОВ «Антиплагіат». Процедуру перевірки забезпечує вчений секретар спецради. Отримані результати свідчать, що автентичність авторських тестів становить пересічно 93-98% (решта відсотків припадає на розміщені в інтернет-мережі статті самих дисертантів).

Матеріали діловодства керівництво спецради передає у встановленому порядку на збереження до поточного архіву К-ПНУ імені Івана Огієнка, з часом вони потраплять до Державного архіву Хмельницької області, де будуть доступні для дослідників, які в разі потреби можуть скористатися й іншими джерелами, зокрема протоколами вченої ради університету, у яких, починаючи з січня 2014 р., зафіксовано звіти проректора з наукової роботи, що стосуються і роботи спецради. Крім того, там зафіксовано виступи голови спецради про проведену роботу за конкретні періоди, що передбачено Законом України «Про вищу освіту», введеного в дію 6 вересня 2014 р.

Про діяльність спецради повідомляють і друковані видання. Зокрема, опубліковані матеріали про наукову і науково-технічну роботу у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка [11, с.5], [12, с.4-5], [13, с.5], [14, с.5], [15, с.5]. У ювілейній праці до 100-річчя заснування вишу знайшлося місце і для оцінки роботи спеціалізованої вченої ради Д 71.053.01, яка стала одним із вагомих наукових здобутків вишу [9, с.192]. Цінну інформацію про захист конкретних дисертаційних робіт вмістили хроніки про наукову діяльність історичного факультету [1], [2], окремі статті про спецраду [5], [6], [16], [17].

Отже, спеціалізована вчена рада, яка з'явилася як підрозділ історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка у 2009 р., пройшла чималий шлях, на якому ствердилася як високопрофесійний, ефективний науково-атестаційний орган, відповідальний перед українською державою за об'єктивне присудження наукових ступенів доктора і кандидата історичних наук. Її діяльність повністю відповідає державним нормативним актам, базується на визнаних у цивілізованому світі демократичних принципах, які реалізуються, зокрема, при встановленні та дотриманні регламенту роботи ради, відстоюванні власної наукової позиції, відкритому захисті отриманих результатів при їх обговоренні, обов'язковому проведенні дискусії і таємного підсумкового голосування з метою присудження наукового ступеня, прийняті загального висновку щодо захищеної дисертантом роботи, а також свідчить про повноцінний, цілком здоровий процес

атестації наукових кадрів істориків на рівні вишу, за результатами якого кількість атестованих докторів і кандидатів історичних наук зросла на півсотні. Усі вони успішно трудяться у гуманітарній сфері, реалізуючи свій науковий потенціал переважно у вищій школі, добрим словом згадують спецраду.

Список використаних джерел і літератури:

1. Дубінський В.А., Газін В.В. Хроніка наукового життя історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2016 році // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23.С.543-553.

2. Дубінський В.А. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: хроніка наукового життя у 2017 році // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2017. Т.24. С.650-659.

3. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2006. 632 с.

4. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2010 рр.): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 380 с.

5. Задорожнюк А.Б., Баженов Л.В. Дипломуємо науковців-істориків // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. Т.20. С.571-588.

6.Задорожнюк А.Б. Розпочала роботу спеціалізована вчена рада по захисту дисертацій у Кам'янець-Подільському національному університеті // Краєзнавець Хмельниччини. Щоквартальний бюлетень Хмельницької організації Національної спілки краєзнавців України. Кам'янець-Подільський-Хмельницький, 20010. №1. С.25-26.

7. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах / [Уклад. і автори статті С.А.Копилов, О.М.Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. 848 с.

8. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т.1. 796 с.

9. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Перші 100 років поступу / Авт.: С.Копилов, О.Завальнюк, А.Філінюк та ін.; ред. кол.: С.Копилов (голова), О.Завальнюк, Н.Коваленко (літ. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 208 с.

10. Матеріали Всеукраїнського семінару деканів історичних факультетів і голів спеціалізованих вчених рад з історичних наук (24 жовтня 2013 року) / МОН України; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2013. 92 с.

11. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2013 році: довідкове видання / [Уклад.: І.М.Конет, В.С.Кшевецький]. Кам'янець-Подільський: Абетка-Світ, 2014. 96 с.

12. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в 2014 році / [Уклад.: І.М.Конет, В.С.Кшевецький]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. 55 с.

13. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в 2015 році / [Уклад.: І.М.Конет, Р.М.Білик]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2016. 67 с.

14. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в 2016 році / [Уклад.: І.М.Конет, Р.М.Білик]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2017. 91 с.

15. Наукова і науково-технічна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в 2017 році / [Уклад.:І.М.Конет, Р.М.Білик]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2018. 83 с.

16. Опря І.А. Спеціалізована вчена рада у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка: поступ вперед // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 16. Т.23. С.534-542.

17. Федьков О.М. Спецрада істориків Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: перші позитивні результати // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т.14. С.492-499.

Lev Bazhenov, Alexander Zavalniuk
The Faculty of History Specialized Academic Council in
Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohienko University
in 2008-2018

The activity of the specialized academic council, which, in accordance with the Ministry of Education and Science of Ukraine decrees, has gained considerable experience and undergone substantial changes - from the first

steps of expertizing and defense of cadidate dissertations in the specialty 07.00.01 - History of Ukraine, to receiving and full realization of the right to the same examination and defense of the specialty dissertation papers, prepared for obtaining Doctor and a Candidate of Historical Sciences scientific degrees.

Key words: *Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivan Ohiienko Kamianets-Podilskyi National University, Faculty of History, composition of the specialized academic council, dissertation, defense procedure, discussion*

Одержано 15 серпня 2018 року

УДК 902.2:378.4.093.5:94(477.43-21)К-ПНУ

А.Ф. Гуцал, В.А. Гуцал

Археологічні експедиція та лабораторія археології історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У статті йдеться про історію археологічної експедиції та археологічної лабораторії історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, яка розпочалася у 1963 р. За період свого більш ніж півстолітнього функціонування експедицією досліджено десятки різночасових поселень, городищ, поховальних і культових пам'яток на території Середнього Подністрів'я в межах Хмельницької, Вінницької, Тернопільської і Чернівецької областей. Особливо важливі результати отримані при розкопках таких старожитностей як Ружичанський могильник черняхівської культури, багатоярусне поселення в Бакоті, могильник раннього залізного віку і багатоярусне селище у Бернашівці, кургани у Теклівці, Шутнівцях, Колодіївці, Спасівці, городищі раннього залізного віку у Рудківцях і давньоруському городищі у Губині та ін. Матеріали досліджень опрацьовувалися науковою археологічною лабораторією, оприлюднені у ряді монографій і статей, лягли в основу написання дисертацій, магістерських та курсових робіт, були предметом дискусій на різного роду наукових форумах нашої країни і за рубежем. У Кам'яці-Подільському, завдяки існуванню експедиції, сформувалася наукова археологічна школа. З неї

вийшло чимало спеціалістів-професіоналів, які працюють у навчальних закладах, музеях, у сфері охорони старожитностей.

Ключові слова: *Кам'янець-Подільський, університет, археологія, експедиція, лабораторія, конференція, розкопки, пам'ятка, гурток.*

Археологічна експедиція Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка розміняла вже шостий десяток років свого існування, але предметом всестороннього вивчення вона ще не стала. З цього приводу маємо лише деякі окремі статті. Так, І.Винокуром були зроблені короткі підсумки її 30-річної роботи [1]. Більш ширше наукові здобутки висвітлювались в роботах В.Мегея та В.Гуцала [2; 3; 4], деякі узагальнення знаходимо у статтях Л.Баженова [5; 6 с.8-12], О.Завальнюка [7, с. 34-35, 55], С.Копилова [8], утім окремої роботи, яка б торкалась історії археологічної експедиції досі не існує.

То ж метою статті є дослідження історії формування та механізму діяльності цього одного із найстаріших наукових осередків Кам'янець-Подільського національного університету.

Історія археологічної експедиції розпочинається з 1963 р., коли на запрошення завідувача кафедри історії Л.Коваленка та ректора І.С. Зеленюка на посаду асистента кафедри історії до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту приїхав молодий археолог І.Винокур, який нещодавно у ленінградському відділенні Інституту археології АН СРСР захистив кандидатську дисертацію.

З перших же місяців його перебування у Кам'янці-Подільському відбулось його знайомство з місцевими старожитностями і розпочалася реалізація задумів щодо їх вивчення. Першими об'єктами досліджень стали могильник черняхівської культури III-IV ст. н.е. в с. Раковець-Чеснівський Збаразького району Тернопільської області [9], язичницький комплекс у с. Ставчани Новоушицького району Хмельницької області [10], та пам'ятки літописної Бакота Кам'янець-Подільського р-ну [11], безліч розвідок у інших районах [12; 13; 14] тощо.

Основне ядро пошуковців склали студенти 2-3 курсів історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського педінституту [15] та студенти – практиканти Ленінградського та Чернівецького університетів [16]. У 1963 р. експедиція дослідила жертovníк комарівської культури біля с.Гораївка і курганий могильник біля с.Студениця Кам'янець-Подільського р-ну [17, с.9-12; 18, с.24]. Упродовж трьох і років. спільно із Кам'янець-Подільським історичним музеєм досліджувався середньовічний палац в с.Бакота, де відкриті

фундаменти, кам'яна підлога, фрагменти декору тощо. На основі зібраних матеріалів дану споруду датовано XIV-XV ст. [18, с.229-233].

За словами І.Винокура в той час були визначені магістральні напрями самостійних археологічних досліджень експедиції, в основі яких, перш за все, лежали пошуки й вивчення ранньослов'янських пам'яток першої половини I тис. н.е. на території Поділля і Волині [1. с. 78].

Оцінивши перші результати та перспективи археологічних досліджень, та взявши до уваги плани з будівництва гідроакумуляючої електростанції на Дністрі, що в майбутньому мало призвести до затоплення берегової зони особливо багатой на давні пам'ятки, І.Винокур виступив із пропозицією створення на базі інституту принципу нової наукової структури, яка б відповідала потребам часу, а саме – постійно діючої археологічної експедиції.

З цього приводу восени 1964 р. на кафедрі історії відбулось відкрите розширене засідання, в роботі якого взяли участь також краєзнавці, археологи та всі ті, хто цікавився давнім минулим Поділля [20, арк.23-25]. У вступному слові І.Винокур підкреслив, що Поділля та Середнє Подністров'я є спільною територією для Хмельницької, Тернопільської і Чернівецької областей, тому експедиція має охоплювати увесь Придністровський регіон і бути комплексною. Це могло втілитись в життя лише об'єднанням усіх зусиль як центральних так і регіональних наукових та освітніх установ. Такий симбіоз, при вмілому керівництві, сприяв би найширшому залученню додаткових людських та фінансових ресурсів. Для координації робіт пропонувалось створити експедиційну Раду, яка окрім поточних питань могла б вирішувати й такі, що стосувались би доцільності й послідовності тих чи інших досліджень. Беручи за основу роботи експедиції тему «Археологічне вивчення Середнього Подністров'я», планувалось створити два структурні підрозділи, які б займались первісною та слов'яно-руською археологією [19, арк. 23 зв; 13].

Дані тези викликали жваве обговорення в колі присутніх. Б.Тимошук, тодішній заступник директора Чернівецького музею, виступив за такий формат, відзначивши, що міністерство культури також підтримує дані пропозиції, але в штат експедиції необхідно залучити етнографів і «це буде перше подібне об'єднання, куди зможуть увійти кілька установ, що сприятиме проведенню не тільки більш якісних досліджень, але й в подальшому значно розширить видавничі можливості» [19, арк.23 зв].

В зв'язку з цим наукові співробітники Кам'янець-Подільського музею Т.Сис та І.Зільманович виступили з пропозицією долучення до

експедиції художників, архітекторів, музикантів, які б значно підсилили збір відповідного етнографічного матеріалу [19, с.24]. Завідувач кафедри Л.Коваленко запропонував назвати таке утворення «Подільська археологічно – етнографічна експедиція» та відкрити при інституті археологічну лабораторію [19, с.24 зв.].

Завідувачка історичним музеєм Чернівецького університету Л.Вакуленко та науковий співробітник Тернопільського музею Е.Харитонова загалом також підтримали пропозиції І.Винокура як такі, що будуть сприяти підготовці та становленню в регіоні професійних археологів [19, с.23 зв., 24].

В процесі засідання були заслухані та обговорені різні пропозиції та ухвалені такі рішення: 1. Створити на громадських засадах на базі Кам'янець-Подільського педінституту, Кам'янець-Подільського історичного музею – заповідника, Хмельницького, Тернопільського та Кременецького краєзнавчих музеїв «Постійно діючу археолого-етнографічну експедицію». 2. Просити директора Інституту археології АН УРСР С.Бібікова взяти на себе її загальне керівництво, а І.Винокура бути його заступником. 3. Звернутись до АН УРСР щодо відповідного оформлення експедиції. 4. До її складу залучити етнографів [19, с.24 зв.].

Для вузу це було абсолютно новим явищем. На плечі молодого науковця звалився чималий тягар організаційних питань. Потрібно було придбати різноманітне експедиційне спорядження. Значну допомогу в усякого роду організаційних питаннях, в перші роки становлення експедиції, надавали безпосередньо місцеві партійні організації КПУ [20, с.9]. І.Винокур звертався з відповідними листами в обкоми, райкоми партії, ті в свою чергу зв'язувались із військовими частинами, з яких в рамках шефської допомоги надходили такі необхідні намети, лопати тощо. Така схема була задіяна відносно сільськогосподарських об'єднань, яким за рекомендацією райкому партії пропонувалося виділити з колгоспної комори певну кількість продуктів, що значно підсилювало скупий експедиційний раціон. Крім цього приходилось домовлятися з інститутськими господарниками про транспорт, придбання реманенту і фінансування інших нагальних справ. Керівництво навчального закладу, зважаючи на значення таких досліджень для розвитку інститутської науки всіляко підтримувало порив нового викладача. Були зроблені зміни в навчальному плані вузу і з 1965 р. вводилася обов'язкова навчальна археологічна практика студентів 1 курсу історичного відділу, яка стала органічною складовою частиною археологічної експедиції, координаційний центр якої знаходився при кафедрі історії. Важливо, що з розумінням

ставився до цього і весь колектив новоствореного історичного факультету на чолі з деканом А.Копиловим [20, с.9]. Відразу ж було складено кошторис та закуплено необхідне обладнання для створеного кабінету археології, що включав у себе виставковий зал з археологічними експонатами і лабораторію для камеральної обробки археологічних матеріалів, які розмістилися на четвертому поверсі щойно відремонтованого після війни навчального корпусу по вул. Московській (нині Огієнка, 60) [19, с.17, с.36]. Завідувачем кабінетом став старший лаборант В.Драненко, в обов'язки якого входило опанування фотосправою та участь у навчальній та науковій роботі кафедри [19, с.28].

Так поступово експедиція вступила в буденну ритміку свого функціонування.

З 60-х років розпочалися дослідження в межах Старого міста, за час яких згодом були відкриті старожитності XII-XIII ст., залишки дерев'яних конструкцій XIV-XV ст., фундаменти XVI-XVIII ст. Отримані архітектурно-археологічні матеріали дали можливість з'ясувати історичну топографію міста, його забудову, а також систематизувати цей матеріал і дати відповіді на ряд питань, пов'язаних з історичним минулим міста [21; 22; 23; 24; 25].

У 1964-1966 рр. біля с.Ружичанка Хмельницького р-ну вивчалось поселення і могильник черняхівської епохи. Під час дослідження могильника було виявлено 73 поховання (34 трупопокладення, 38 трупоспалень і 1 кенотаф). Трупоспалення були в урнах та ямах. Цікаво, що тут зафіксовані так звані потурбовані захоронення. Цей обряд, мав магічне значення і був поширений на черняхівських могильниках [26; 27; 28, с.35-77].

В 1966 р. було досліджено залишки жертovníка скіфського часу біля с.Бедриківці Городецького р-ну. Він являв собою кам'яне мощення діаметром 5м. На ньому були виявлені кістки тварин, попіл та фрагменти кераміки VI-V ст. до н.е. [29, с.12].

В 1967 р. проведено розкопки черняхівського некрополя біля с.Рідкодуби Хмельницького р-ну. Відкрито 10 захоронень (5 трупопкладень і 5 трупоспалень в ямах) [30; 31, с.1-4].

В с.Устя Кам'янець-Подільського р. у 1968 р. досліджено ранньослов'янське поселення та черняхівські трупопокладення і трупоспалення в ямі й урні. Слід відмітити, що деякі з них в облаштуванні могили мали кам'яні деталі, що не характерно для цієї культури [32, с.8-14].

До числа найбільш вивчених експедицією ранньослов'янських пам'яток середини VI-початку VIII ст. н.е. належить селище поблизу

м. Городок, розкопки якого проводилися у 1966-68 рр. під керівництвом О.Приходнюка. Було відкрито 27 житлових і 5 господарських споруд, 13 ям-погребів, 5 вогнищ та культову споруду. Всі житла, окрім одного, виявилися напівземлянками, заглибленими в ґрунт на 0,6-1,1 м. В середині знаходилася піч, складена із каміння, але у двох випадках вона замінена вогнищами з кам'яною основою. Печі, як правило, розташовувалися в одному із кутів житла, іноді в центрі. Вони квадратні чи прямокутні, зрідка овальні. Черені глиняні. Стінки споруджувалися з необроблених каменів, без будь-яких зв'язуючих розчинів. Більше каміння складало основу печі, менше – її верх. Димарів не було. Нерідко у приміщенні разом з печами виявлені і вогнища. Їх розводили на долівці в тих випадках, коли посудина не поміщувалася у печі. Будівля № 10 із Городоцького поселення, яка, порівняно з іншими, збереглася краще, дала можливість відтворити її зовнішній вигляд. Це була напівземлянка, зрубні стіни якої на всю висоту монтувалися із горизонтально покладених колод, скріплених між собою по кутах. Зсередини стіни могли обмащуватися глиною, велика кількість якої збереглася у житлі. Дерев'яний каркас двосхилого даху покривався солом'ю чи очеретом [29, с.4-10; 31, с.4-13; 32, с.1-8; 33].

У 1973 р. здійснено розкопки кургану поблизу с.Редвинці Хмельницького району. При розчистці знайдено залізний наконечник списа, бронзові наконечники стріл, а також деталі кінської вуздечки (налобник, пряжки, кільця та ін.). Слідів поховання в насипу могили не виявлено, тому вважається, що це кенотаф. За інвентарем даний комплекс датується V-IV ст. до н.е. [34, с.50-51].

У 70-х рр. проведено розкопки слов'янського поселення біля с.Конилівка Кам'янець-Подільського р-ну. Відкрито наземні та заглиблені житла каркасно-стовпової конструкції, господарські ями, опалювальні споруди, зібрано ліпну і гончарну кераміку. Привертає увагу уламок посуду, на якому зображено знаки рослинності, води, а також фігуру оленя – мотиви, які допомагають краще зрозуміти духовну культуру та світогляд черняхівських племен [35, с11-12].

Треба сказати, що ці роки в плані археологічних пошуків були особливо активними. Уряд розпочав втілення в життя давніх планів будівництва висотної греблі Дністровської ГАЕС. В результаті розливу водоймища, під водою мали опинитися десятки тисяч гектарів низинних земель, всіяних сотнями різночасових (від раннього палеоліту до пізнього середньовіччя) старожитностей. Для їх дослідження сюди з'їхалися відомі археологи з Києва, Львова, Москви, Ленінграда. На той час Середнє Подністров'я стало свого роду

археологічною Меккою. Експедиція Кам'янець-Подільського педінституту завжди підтримувала контакти із різними науковими школами надаючи різнопланову, як інтелектуальну так і матеріальну допомогу [36-50].

Протягом 1969-1980 рр. велись широкі стаціонарні дослідження багаточислового поселення, що знаходилося за 2 км південно-східніше с. Бакоти в урочищі На Клині. Тут відкриті об'єкти, які належать до кількох культур. До черняхівської епохи віднесено 16 наземних і 38 напівземлянкових жител, які побутували синхронно. В середині будівель відкриті печі-кам'янки, глинобитні печі та вогнища. Виявлено також залишки залізобобного виробництва, гончарні горни, окремі господарські приміщення та капище – жертovníк. Цікавими виявилися і об'єкти V-VII ст. н.е. За матеріалами розкопок було простежено, що складові елементи черняхівської культури виявилися успадкованими слов'янським населенням V-VII ст. н.е. Стало зрозуміло, що ніякого хронологічного розриву середини I тис. н.е. в розвитку східного слов'янства, як вважалося раніше, не було. Цей важливий висновок згодом підтвердили роботи інших вчених. На селищі в урочищі На Клині археологічною експедицією вузу виявлено і досліджено також ряд житлово-господарських споруд VIII-XIII ст. Вони характерні для старожитностей цього часу з регіону Середнього Подністров'я та суміжних територій Південно-Західної Русі. Матеріали з Бакоти були узагальнені І.Винокуром у серії статей та окремою монографією [18].

У 1972 році розпочалися розкопки, найбільшого на Правобережжі, городища передскіфського часу біля с. Рудківці Новоушицького району, які з незначною перервою тривали до 1981 р. Пам'ятка, площею понад 120 га, розташована на плато, яке піднімається на 150 м над рівнем Дністра та на крутому схилі, що відходить від плато і стрімко опускається до самої води. На городищі відкриті залишки житлових і господарських будівель, зібрано багату колекцію кераміки, знарядь праці, окремі зразки зброї. Встановлено, що життя на городищі тривало з кінця X до початку VII ст. до н.е. і було припинене в результаті скіфської експансії. Городище було визначним адміністративним, економічним та культурним центром великого племінного об'єднання Середнього Подністров'я. Виконані експедицією роботи були дуже своєчасними. На сьогодні нижня частина пам'ятки на висоту 50 м повністю розмита водоймищем Дністровської ГАЕС і руйнівні процеси продовжуються [51; 52].

Помітні сторінки в історію експедиції вписали дослідження Бернашівки. Це непримітне село на Вінничині загубилося посеред

глибокого каньйону річки Жван при самому злитті її з Дністром. Природні умови місцевості такі, що людність тут селилася завжди. То ж не дивно, що околиці цього населеного пункту рясніють об'єктами археології будь-якого часу. Досить сказати, що найдавніше в Україні поселення трипільської культури відкрите саме тут. Поряд з ним на придністровських терасах тісняться селища чорноліської культури, скіфської епохи, рубежу н.е., черняхівських, ранньослов'янських та давньоруських племен. Є і захоронення у вигляді ґрунтових та курганних могильників. Подальшому існуванню всіх їх загрожувало спорудження ГАЕС. Тому не дивно, що їх порятунок став справою кількох експедицій.

Кам'янецький загін археологів працював у Бернашівці протягом 1977-1978; 1987-1992 рр. Проводилися розкопки культурних нашарувань багатьох періодів. Знаковим, наприклад, стало дослідження першого в регіоні могильника і курганів ранньозалізного віку [53; 54; 55], ранньослов'янських житлових і господарських споруд тощо [56]. Однак, епохальним для слов'янської археології було відкриття майстерні ювеліра, де виявилися залишки приміщення з пічкою, знаряддя плавильника та 64 кам'яних форм для відливання різноманітних прикрас. Серед них трапилася і форма для виготовлення п'ятипалої фібули. Цим було доведено місцеве виробництво таких фібул і завершено тривалу дискусію в середовищі вчених з цього приводу [57].

На початку 80-х років розпочалися підготовчі роботи, а за ними і безпосереднє будівництво Хмельницької АЕС. Значна територія Ізяславщини в басейні річки Горинь, потрапляла під затоплення. Там були зафіксовані пам'ятки, серед них і група курганів поблизу с. Дорогоща, яким загрожувало повне знищення. Було прийнято рішення негайно розпочати рятувні дослідження. У 1985 р. експедицією проведено розкопки могильника. Досліджено 6 курганів з 11 похованнями: із них 10 — трупоспалень в урнах і ямах і 1 трупопокладення. Знахідки представлені горщиками, мисками, кремневими списами, сокирами, серпами, бронзовими браслетами й шпильками тощо. Кургани належить до тшинецько-комарівської культури XVI-XV ст. до н.е., яка формувалась на місцевій основі при відповідній трансформації попередніх старожитностей та під впливом сусідніх груп пам'яток. Вчені пов'язують їх із праслов'янським населенням [58; 34, с.37].

Протягом 1985-1987 рр. проведено дослідження Бушанського скельного храму, де рельєфом зображено ритуальну сцену. У центрі постать жерця в молитовній позі, звернена до дерева, на одній із гілок

якого сидить півень (у слов'ян – “віщий” птах). Позаду людини на підвищенні вибиті фігури оленя з гіллястими рогами, а вгорі між рогами і півнем – чітко обрамлений прямокутник з рештками нерозбірливого напису. Щодо дати функціонування цього комплексу, то висновки дослідників розбігаються. Скоріш за все скельний храм використовувався протягом IV-VI ст. н.е. [59]. Загалом у Середньому Подністров'ї під час розкопок і розвідок відкрито понад 30 пунктів, які пов'язані із давніми культурами й віруваннями [17, с.11-12; 31, с.13-15; 60].

У 1987 р. університетом проводилися розкопки давньоруського городища і могильника біля с.Іванківці Городоцького р. Хмельницької обл. Під час дослідження городища з'ясовано забудову центральної площадки, здійснено розріз валу, зібрано кераміку та інші побутові речі. Розкопано один курган, в якому виявлено захоронення здійснене за обрядом групопокладення [61].

З середини 80-х років стало правилом регулярно вести розкопки курганів VII-VI ст. до н.е. Ця необхідність, серед іншого, була викликана ще й тим, що ці пам'ятки в результаті дії природних і антропогенних факторів зараз швидко руйнуються. Експедиція змогла дослідити більше 50 насипів в околицях сс. Тарасівка, Чабанівка, Шутнівці, Малинівці, Колодіївка, Теклівка, Спасівка на території Кам'янець-Подільського та Городоцького районів. В результаті маємо важливі відомості відносно соціально-економічного, культурного та духовного життя місцевого населення зазначеного періоду. Зокрема, завдяки новій інформації склалося повне уявлення про характер таких поховальних споруд як дерев'яні склепи, які з VII ст. до н.е. почали масово зводитися у курганах для захоронення представників заможної верхівки населення. Залежно від статусу похованого, склепи мали різні розміри і відрізнялися конструкцією стін, кількістю опорних стовпів, внутрішнім убранством тощо. Вияснено, що така гробниця тривалий час залишалася відкритою і виконувала функцію храму, а потім спалювалася [62-70].

В 1992-1993 рр. експедиція провела розвідкові розкопки в м. Полонному. Було простежено історичну топографію міста. Отримані археологічні матеріали з трьох городищ говорять про те, що місто існувало починаючи з XI ст [71].

У 1994 р. спільно з експедицією Хмельницького обласного краєзнавчого музею були проведені археологічні розкопки в м.Ізяславі. Під час дослідження городища були виявлені археологічні матеріали (кераміка, браслети, шиферні пряслиця, ювелірні вироби, наконечники стріл, плінфа, а також брущата цегла), що дають можливість разом з

літописними згадками про місто та стратиграфією думати, що м.Ізяслав уже існувало наприкінці XI ст. [72]. Отже, дослідження літописних міст підтвердило час їхнього існування у давньоруські часи.

У 1995 р. спільною експедицією із Хмельницьким краєзнавчим музеєм проведені розкопки могильника давньоруського часу поблизу с.Сокілець Дунаєвського р. Розкопано два кургани. Отримані археологічні матеріали дають можливість датувати могильник XI-XII ст [73].

В числі пам'яток, яким експедиція приділяла багато уваги було літописне Губинське городище XII-XIII ст., дослідження якого велась впродовж 1997-2016 р., спочатку під керівництвом І.Винокура, а з 2007 рр. – В.Якубовського. З 2003 р. до робіт приєднався колектив студентів – істориків Житомирського університету. Ця пам'ятка розміщена на правому березі р. Случ в урочищі Замок. Русло річки і складна система оборонних споруд надійно захищали городище в період небезпеки. Багаторічними розкопками охоплено значну площу, з'ясовано характер житлової забудови та фортифікаційних комплексів. Зібрано значний речовий інвентар, серед якого чимало землеробських знарядь, предметів побуту, зброї, кінського і вершницького спорядження, речей культового призначення. Інтерес становлять п'ять скарбів ювелірних прикрас. У їх складі срібні скроневи кільця, персні, браслети, сережки з кулястими намистинами, орнаментованими сканню і зерню, намистини із скла, бронзи і кераміки, кам'яний хрестик, бронзовий чотирикінцевий хрест-складень з прямокутним перехрестям, бронзові підвіски – медальйони, срібні колти і рясна (ланцюжки для підвішування колтів). Прикраси засвідчують високий рівень розвитку ювелірного виробництва і тісні зв'язки мешканців городища з такими містами як Київ, Чернігів, Галич та ін. [74-79].

Велика кількість зібраних артефактів, їх кваліфікована камеральна обробка та необхідність, надавати в Інститут археології НАН України щорічні наукові звіти за результатами розкопок, вимагали закріплення за створеним у свій час кабінетом археології ще однієї штатної одиниці. В подальшому у 1977 р. кабінет було розширено до навчально-дослідної лабораторії, яка з 2003 р. отримала статус науково-дослідної. В різний час її очолювали О. Приходнюк, Б.Кушнір, М.Слободян, А.Гуцал, І.Щегельський, В. Накоп'юк, М.Петров, В.Мегей. В її складі на різних етапах також працювали В. Михайлов, В. Козлюк, О.Гурський, С.Тимчук.

Одночасно з експедицією і кабінетом розпочав діяти студентський археологічний гурток. До цього про археологію на

факультеті мали слабе уявлення. Факультетська молодь із зацікавленням сприйняла такий, незнаний раніше, напрямок наукової роботи, то ж бажаючих долучитися до неї було достатньо. Гурток приваблював своєю новизною та можливістю, навіть для першокурсників, в буквальному сенсі відразу долучитись до науки, відчувти себе, хай навіть маленьким, але таким необхідним гвинтиком у великому дослідницькому проекті. Тематика досліджень була орієнтована на поглиблене вивчення давньої історії Поділля, пріоритетом виступала історія раннях слов'ян.

Вже за короткий час члени гуртка стали брати участь в роботі різного роду наукових форумів. Так, вже у 1966 р. на XII Всесоюзну археологічну конференцію в Ужгороді були відряджені А.Гуцал і В.Якубовський [80]. Регулярними стали виїзди на Всесоюзні студентські археологічні конференції у Москву. Лише протягом 1967-1968 рр. на цих зібраннях виступили С.Нізович, С.Стороженко, А.Троян, А.Гуцал [81; 82; 83, с.36; 84, с. 54; 85, с.33;]. У наступні роки з цією ж метою столицю відвідали В.Крушельницький, В.Козачук, В.Гарбуз, О.Надвірняк, О.Погорілець, В.Рижак, В.Якубовський [86, с.41]. Завдяки цьому про студентську археологію Кам'янець-Подільського стало відомо далеко за його межами.

Намагалися гуртківці заявити про себе і на форумах регіонального рівня. Наприклад, на конференції 1975 р. у Кишеневі побували В.Мегей, О.Бітковський, О.Жмурко, В. Собчук. За підсумками її роботи доповідь О.Бітківського була рекомендована до участі у Всесоюзній археологічній конференції студентів у Москві [87, с.34]. У 1976 р. міжвузівська археологічна конференція навчальних закладів України, Молдавії та південного заходу РРФСР проходила в Дніпропетровську. З наших туди відправились В. Афіцький, О.Бітковський, В.Собчук. На пленарному засіданні роботи О.Бітківського та В. Собчука були визнані кращими та рекомендовані для представлення на Всесоюзному форумі в Москві [88, с.93; 89; 90]. У 1978 р. регіональна міжвузівська археологічна конференція, за участю наших представників П.Цегляка, В.Москалюка, Б.Строцення і В.Афіцького, відбулась у Чернігові. Доповіді П.Цегляка В.Москалюка і Б.Строцення рекомендовані до участі у Всесоюзній конференції [91]. Виступи кам'янецьких гуртківців звучали на конференціях молодих дослідників у Києві, Вінниці, Сімферополі, Махачкалі, Одесі, Чернігові, Тамбові і інших містах [92, с.49; 93, с.50; 94, с.32; 95, с.69; 96, с.58; 97, с.36, 52, 118, 150, 163; 98, с.124, 131].

Студенти намагалися не пропускати і подільських історико-краєзнавчих конференцій, які проводились на Хмельниччині та сусідніх областях [92, с. 42; 99, арк. 6; 100, арк. 4; 101; 102].

Через якийсь час з'явилися можливості проводити молодіжні археологічні форуми і у Кам'янці-Подільському. Однією з перших на цьому шляху була республіканська історико-археологічна наукова студентська конференція «Східнослов'янські племена і Київська Русь» [103, с.165-166]. Вона відбулась у вересні 1978 р. в стінах історичного факультету. В її роботі окрім кам'янчан прийняли участь студенти історичних факультетів Вінницького, Івано-Франківського, Київського, Полтавського педагогічних інститутів, Донецького, Львівського, Чернівецького та Ужгородського університетів та група студентів кафедри археології Люблінського університету (Польська Народна Республіка). Працювало 2 секції: Історії і археології давніх східнослов'янських племен та Історії і археології давньої Русі. В ході роботи було заслухано та обговорено біля тридцяти доповідей, які стосувались, головним чином, досліджень проблем слов'яно-руської археології та історії [104, арк. 138].

Крім студентів, з доповіддю «Проблеми етногенезу слов'ян» перед присутніми виступив І.Винокур. В роботі конференції також взяли участь доцент Київського педінституту Н.Кравченко, завідуючий кафедрою археології Люблінського університету Ян Гурба, доктор мистецтвознавства професор Г.Логвин (м. Київ) та член Спілки художників СРСР С.Кукурудза. Незважаючи на зазначений у назві республіканський статус, конференція фактично стала першою у інституті міжнародною студентською конференцією [105].

Визначною подією для вузу став організований на базі Кам'янець-Подільського педінституту та археологічної лабораторії симпозіум, присвячений черняхівській культурі за участю представників провідних наукових установ країни [108]. Це був важливий захід, який визначив плани щодо подальшого вивчення даних пам'яток.

З 2006 р. скликання міжвузівських студентських форумів у нашому університеті стало традицією. Спочатку вони відбувалися з інтервалом один раз на 2 роки, а зараз – щорічно [106]. В даний час археологічною лабораторією виконуються організаційні заходи, щодо проведення чергової 7-ї конференції, яка планується на травень 2018 р. Деякі нинішні наші студенти, такі як Є.Левінзон, С.Сніховська, М. Сльозкін, Т.Турковський щорічно намагаються побувати і виступити на кількох конференціях. Підкреслимо, що через археологічний гурток пройшли сотні студентів історичного факультету. Це були

серйозні уроки по організації і виконанню наукових досліджень, набуття методичних прийомів і навичок самостійного ведення розкопок. Для десятків із них археологія стала професією. Із числа вихованців вузу І.Винокуром було створено археологічну школу, яка переросла в свого роду регіональний науковий центр вивчення давньої історії Поділля та Південно-Східної Волині. З нього вийшли доктори наук О.Приходнюк, Л.Вакуленко, С.Баженова, кандидати історичних наук, доценти М.Петров, А.Гуцал, О.Журко, В.Якубовський, Б.Строєць, О.Баженов, О.Могілов, І.Герета, П.Нечитайло, С.Маярчак, І.Старенький. Успішно працюють в сфері археології завідуючий відділом охорони пам'яток історії та культури у Хмельницькій області С.Шпаковський, директор Державного історико-культурного заповідника Межибіж О.Погорілець, директор Борщівського краєзнавчого музею М.Сохаський, завідуючий відділом Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника П.Болтанюк, викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії С.Семенчук, координатор проекту «Terra Amadociae» О.Надвірняк та ряд інших випускників вузу.

Варто зробити наголос і на повсякденному житті експедиції. Воно багатогранне й вимагає значних зусиль, і в першу чергу від керівництва. Це не тільки дослідження, а й щоденні побутові проблеми, постійні турботи про забезпечення продуктами харчування, паливом, дотриманням техніки безпеки, налагодження стосунків з місцевими мешканцями і ряд інших. Побутові умови завжди були скромними. В 60-90-х рр. всі учасники розташовувалися в польових умовах по – спартанськи, у звичайних, не завжди надійних, наметах, без будь-яких особливих зручностей. Для табору, як правило вибиралися місця, де була питна вода. В той час це було не так складно. Тоді легко можна було, на відносно близькій віддалі від об'єкту розкопок, знайти затишну галявину чи терасу, часто затінену деревами, поряд якої дзорчав чистий прохолодний струмок, а ще краще, джерело з кришталевою водою. Таким було наше розташування у сс. Ружичанці, Рудківцях, В.Слободі, Тарасівці та інших пунктах. Але непродумана меліорація, яка швидко набрала загрозливих масштабів і, викликані нею природні процеси, привели до того, що вода почала зникати не тільки з джерел, але й з колодязів. Це суттєво ускладнило експедиційне життя. Крім цього десь з кінця 80-х почався розвал колгоспної системи. Зникла техніка, яку можна було використовувати для полегшення праці при земляних роботах на розкопі, стало складніше із продуктами, які раніше завжди можна було виписати у колгоспній конторі. Зате і у цьому появилися певні плюси,

правда, скоріше сумнівні. Окремі приміщення в селах, які використовувалися різними управлінськими структурами позвільнялися і їх можна було пристосувати для проживання членів експедиції. Іноді це було пов'язано із значними труднощами. Наприклад, у с. Чабанівці експедиція розмістилася у будинку, де у свій час проживали спеціалісти сільського господарства. Кілька років він вже стояв закинутий, пічки у кімнатах розбиті, цегла з глиною розкидана по підлозі, кіптява покривала стіни. Потрібно було кілька днів, щоб провести косметичний ремонт і навести елементарний порядок. Дещо кращі, але далекі від комфорту, умови для проживання ми мали у Малинівському і Теклівському клубах, і вже зовсім непогані – у школах сс. Шутнівці, Кам'янка, Рудківці. Але, як би там не було, в будь-якому випадку жити під надійним дахом все-таки набагато краще ніж у відкритому полі, коли траплялося так, що вітром зривало палатки і з фотоапаратів, де знаходилися плівки з безцінними, віднятими на розкопках кадрами, доводилося виливати воду.

Загону археологів, які працюють в полі, часто далеко від населеного пункту, потрібний транспорт. Це чудово розумів І.Винокур і доклав чимало зусиль для розв'язання цієї проблеми. В одному із гаражів педінституту ще з часів війни стояв неходовий американський «Форд» – амфібія. Ректор І.Зеленюк з легкістю віддав його для потреб експедиції. При допомозі деяких знавців автомобільної техніки його вдалося довести до «тями» і він, з перемінним успіхом, став виїжджати в поле. Траплялося всяке – зупинитися авто могло на будь-якому кілометрі і примусити його знову рухатися вартувало чималого поту. Правда, студенти–умільці, як правило, намагалися давати йому раду, нерідко штовхаючи сотні метрів. Такі сцени завжди викликали шалений регіт і жарти. Тому завжди на рівні різних підрозділів вузу піднімалося питання роздобути кращу машину. Допоміг такий випадок. До Кам'янця-Подільського із Львова переселився відставний генерал Бубнов, син якого навчався на історичному факультеті. І.Винокур разом з деканом факультету А.Копиловим переконали генерала допомогти. Останній, через командування Львівського військового округу, зумів посприяти у придбанні списаного «ГАЗ-69». У 1972 р. машині зробили капітальний ремонт на Дарницькому автозаводі і вона служила археологам значно краще «Форда». З 2009 р. її замінив майже новий «УАЗ-3161» [107].

Підсумовуючи науковий доробок експедиції за 44 роки її існування слід відмітити, що за цей час зібрано і осмислено значне коло археологічних матеріалів, які склали важливу джерельну базу для вивчення давньої історії Поділля, України і Східної Європи в цілому.

За 1963-2017 рр. шляхом стаціонарних розкопок вивчалися 16 поселень і 8 городищ, де виявлено біля 300 жител і господарських споруд, 21 могильник і 80 курганів, у яких відкрито більше 300 поховань, 10 святилищ-жертвників. Загальна площа розкопів становить більше 60000 м². В процесі археологічних розвідок в межах Хмельницької та сусідніх областей вдалось виявити сотні раніше невідомих місцезнаходжень, що значно збагатило археологічну карту краю. В рамках пам'яткоохоронної діяльності систематично проводяться обстеження уже відомих старожитностей, під час яких уточнюється їх культурна приналежність, прив'язка до місцевості, визначення меж, встановлення охоронних знаків тощо.

Здобутий фактичний матеріал знайшов своє відображення в роботі міжнародних археологічних конгресів і симпозиумів (Варшава, Прага, Берлін, Братіслава, Софія, Київ, Псков, Новгород, Люблін), а також історико-краєзнавчих конференцій (Кам'янець-Подільський, Хмельницький, Вінниця, Полонне, Ізяслав, Шепетівка, Могилів-Подільський, Тернопіль тощо).

На їх основі написано десятки дипломних і курсових робіт. опубліковано ряд монографій, навчальних посібників, методичних розробок, статей і публікацій. Експонати з рокопок демонструвались на V-му міжнародному археологічному конгресі (Київ), та на виставках старожитностей в Польщі та Німеччині, складають помітну частину музейних фондів Кам'янця-Подільського, Хмельницького, Старокостянтинова, Городка, Нової Ушиці, Дунаєвець, Нетішина тощо.

Ми зупинилися лише на основних моментах історії археологічної експедиції Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Її нинішні досягнення продовжуються в нових дослідженнях курганів скіфського часу в межах Середнього Подністров'я, в роботах на території Старого міста, розвідках та обстеженнях археологічної спадщини краю.

Список використаних джерел і літератури

1. Винокур І.С. 30 років досліджень археологічної експедиції Кам'янець-Подільського педінституту // Матеріали ІХ-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 1995. С. 78-81.
2. Гуцал В.А., Мегей В.П. Дослідження археологічної експедиції Кам'янець-Подільського педагогічного університету (1963-1999) // Давня і середньовічна історія України. (історико-археологічний збірник) на пошану Іона Винокура. Кам'янець-

Подільський: Інформаційно видавничий центр Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-у, 2000. С.15-32.

3. Гуцал В.А. Археологічні експедиції І.С. Винокура на Хмельниччині / В.А. Гуцал // Матеріали Всеукраїнської науково-красназавчої конференції. «Хмельниччина в контексті історії України». Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2012. С. 456-458.

4. Гуцал В.А. Дослідження І.С. Винокуром археологічних пам'яток Подністров'я / В.А. Гуцал // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка. Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів докторів і аспірантів у 3-х томах. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2013. Вип. 12. Т.1. С. 10-11.

5. Баженов Л.В., Баженов О.Л. Хроніка археологічних досліджень Кам'яниччини (80-ті роки XIX середина 90-х років XX ст.) // Кам'яниччина в контексті історії Поділля. Науковий збірник / [редкол. Баженов Л.В., Винокур І.С. та ін.]. Кам'янець-Подільський: Оіум, 1997. Т. 1. С.44-48.

6. Баженов Л.В., Костриця М.Ю., Прокопчук В.С. Вчений європейського рівня: І.С. Винокур. Житомир: Косенко, 2005. 40 с.

7. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет (1918-2008 рр.): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 296 с.

8. Копилов С.А., Газін В.В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 75 с.

9. Винокур І.С. Могильники первой половины I тысячелетия н.э. в Раковце и Киселеве // Материалы XIX научной сессии Черновицкого госуниверситета. Секция исторических наук. Черновцы, 1963. С.21-23.

10. Винокур І.С., Хотюн Г.М. Языческие изваяния из с. Ставчаны в Поднестровье // Советская археология. 1964. № 4. С. 210-214.

11. Винокур І., Хотюн Г., Бойко Ю. Розкопки в Бакоті // Радянське Поділля. 1963. 27 жовт.

12. Винокур І.С. Рідкісна знахідка // Радянська Буковина. 1963. 7 лип.

13. Винокур І.С. І знову археологи в путі // Радянський студент. 1964. 29 жовт.

14. Винокур І.С. Цікава знахідка // Радянське Поділля. 1964. 31 трав.

15. Якубовський В., Богачек С. Розкопки стародавнього могильника // Радянський студент. 1963. 10 верес.

16. Винокур І. Земля відкриває свої таємниці // Радянський студент. 1963. 10 верес.

17. Науковий архів науково-дослідної лабораторії археології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. (Далі – НАНДЛА К-ПНУ ім. І.Огієнка). Ф.–1. Звіти археологічних експедицій 1955-2016. оп. 1, спр. 13. Винокур І.С. Хотюн Г.Н., Бойко Ю.В. Отчет об археологических исследованиях на территории Хмельницкой области в 1963 году. Каменец-Подольский, 1964. 12 с. 15 рис.

18. Винокур І.С., Горішній П.А. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя. Кам'янець-Подільський, 1994. 364 с.

19. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р.–302, оп. 8, спр. 309 Протоколи засідань кафедри історії Каменец-Подольського пединституту за 64-65 учебный год. 45 арк.

20. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р.–302, оп 10, спр. № 6 Звіт кафедр про науково-дослідну роботу Кам'янець-Подільського пединституту за 1965 р. 99 арк.

21. Винокур І., Пламеницька Є. Нові матеріали про давню історію міста // Прапор Жовтня. 1964. 16 черв.

22. Винокур І.С., Петров М.Б. Історична топографія Кам'янця-Подільського з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Хмельницький, 1983. 48 с.

23. Винокур І.С. До питання про вік Кам'янця-Подільського // Міжнародна конференція з проблем охорони фортифікаційних споруд в Україні. Фортифікація України. Кам'янець-Подільський, 1993. С.20-21.

24. Гурський О.В. Вірменський храм св.Миколи XV-XVIII ст. у Кам'янці-Подільському: Дослідження і відкриття. / О.В.Гурський, А.Б.Задорожнюк, М.Б.Петров // Хмельниччина: роки становлення та поступу. – Хмельницький: Доля, 1997. – С.229-234.

25. Гуцал В.А., Мегей В.П. Гончарна піч XVII ст. у м.Кам'янці-Подільському // Хмельниччина: роки становлення та поступу. – Хмельницький: Доля, 1997. С.229-234.

26. Винокур І.С. Таємниця Ружичанської “Безодні” // Радянське Поділля. 1966. 3 серп.

27. Винокур І.С. Ружичанський могильник III-IVст. н.е. (Дослідження 1965 р.) // Тези доповідей на звітній науковій сесії кафедр Кам'янець-Подільського пединституту за 1965 р. Кам'янець-Подільський, 1966. С.32-33.

28. Винокур І.С. Історія та культура черняхівських племен Дністрово-Дніпровського межиріччя II-V ст. н.е. / І.С.Винокур. – Київ, 1972. – С.35-77.

29. Науковий архів Інституту археології. Ф. Експедиції. Оп. 1. Спр. 1966/55 Винокур І.С. Приходнюк О.М. Отчет об археологических исследованиях на территории Хмельницкой области в 1966 году. Каменец-Подольский, 1967. 12 с. 10 таб.

30. Роюк М. Некрополь в Рідкодубах //Радянський студент. 1967. 19 жов.

31. Науковий архів Інституту археології. Ф. Експедиції. Оп. 1. Спр. 1967/56. Винокур І.С. Приходнюк О.М. Отчет об археологических исследованиях на территории Хмельницкой области в 1967 году. Каменец-Подольский, 1968. 17 с. 25 таб.

32. Науковий архів Інституту археології. Ф. Експедиції. Оп. 1. Спр. 1968/1а. Винокур І.С. Приходнюк О.М. Отчет об археологических исследованиях на территории Хмельницкой области в 1968 году. Каменец-Подольский, 1969. 17 с. 16 рис.

33. Винокур І.С., Приходнюк О.М. Раннеславянское поселение на р.Смотрич // Раннесредневековые восточнославянские древности. Ленинград, 1974. С.227-241.

34. Винокур І.С. Історія лісостепового Подністров'я і Південного Побужжя. Київ – Одеса, 1985. 128 с.

35. Науковий архів Інституту археології. Ф. Експедиції. Оп. 1. Спр. 1977/83. Винокур І.С., Журко А.И., Мегей В.Ф., Щегельський І.И. Отчет об археологических исследованиях 1977 году. Каменец-Подольский, 1978. 12 с. 24 рис.

36. Троян А., Крайній К. Погляд в далеке минуле // Радянський студент. 1967. 19 жов.

37. Нізевич С., Зеленюк А. Надзвичайна удача // Радянський студент. 1967. 19 жов.

38. Журко О. Розкопки в Жванці // Радянський студент. 1973. 20 жов.

39. Дроздова М., Уткіна С. На стоянці Молодове // Радянський студент. 1979. 18 січ.

40. Шевченко О. Вивчення пам'яток //Радянський студент. 1979. 18січ.

41. Надвірняк О. Розкопки на Чернігівщині //Радянський студент. 1979. 18січ.

42. Завальнюк Л., Миколаєнко О. Розкопки в Думанові // Радянський студент. 1980. 20 берез.

43. Гординчук М. На стоянці Молодове // Радянський студент. 1980. 20 берез. .
44. Надвірняк О. Поселення на Черкащині // Радянський студент. 1980. 20 берез.
45. Погорілець О. Таємниці минулого // Радянський студент. 1980. 20 берез.
46. Крушельницький В. Розкопки могильника в Думанові // Радянський студент. 1981. 9 квіт.
47. Надвірняк О. Знайомство із старожитностями Криму // Радянський студент. 1981. 9 квіт.
48. Клос І. Розкопки у Молодові // Радянський студент. 1982. 24 чер.
49. Бученко А. Літописний Заруб // Радянський студент. 1983. 9 чер.
50. Голубенко С. Археологічні розкопки у м. Старокостянтинові // Студентський меридіан. 2002. 30 лист.
51. Гуцал А.Ф. Рудковецьке городище в ряду пам'яток чорнолісько-жаботинського типу // Тези доповідей VII-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції (секція археології). Кам'янець-Подільський, 1987. С. 20-21.
52. Гуцал А.Ф. Рудковецьке городище і перший похід скіфів у Придністровський лісостеп // Давня і середньовічна історія України. Історико-археологічний збірник на пошану І.Винокура з нагоди його 70-річчя. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2000. С.69-79.
53. Гуцал А.Ф. Дослідження Бернашівського могильника у 1991-1992 рр. // Археологічні дослідження на Україні в 1992 рр. Київ, 1993. С. 53-54.
54. Гуцал В.А. Бернашівський могильник та культ голови у первісному суспільстві // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2004. Т.12. С. 34-42.
55. Гуцал В.А. Прикраси Бернашівського могильника // Хмельниччина. Дивокрай: наук.-краєзн. зб. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2005. №1-2. С.29-33.
56. Мегей В.П. Про домобудування на Бернашівському поселенні у Середньому Подністров'ї // Матеріали ІХ-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 1995. С.117-119.
57. Винокур І.С. Слов'янські ювеліри Подністров'я. Кам'янець-Подільський, 1997. 200 с.

58. Виокур І.С., Гуцал А.Ф., Мегей В.П. Дослідження курганів доби бронзи в селі Дорогощі на Волині // Записки наукового товариства ім.Т.Г.Шевченка. Львів, 1998. Т.ССХХХV: Праці археологічної комісії. С.443-466.

59. Виокур І.С., Альошін О.М. та ін. Буша. Історико-краєзнавчі нариси. Хмельницький: Ред.-видавн. відділ, 1991. 220 с.

60. Виокур І.С. Давньослов'янське і давньоруське язичництво на Середньому Дністрі // VII Подільська історико-краєзнавча конференція. Секція археології : тези доп. Кам'янець-Подільський, 1987. С. 41-43.

61. 61. Якубовський В.І. Розвідкові дослідження в Городку та Іванківцях // Городоччина: минуле і сучасність у контексті історії Поділля: наук. збірн.. Городок, 1994. С. 64-68.

62. Гуцал А.Ф., Мегей В.П. Дослідження курганів скіфського часу біля с.Тарасівка // Кам'яничина в контексті історії Поділля. Науковий збірник. Кам'янець-Подільський, 1977. Т.І. С.85-88.

63. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Мегей В.П. Дослідження курганів скіфського часу у Середньому Подністров'ї // Археологічні дослідження 1998 р. Київ, 1999. С.74-75.

64. Гуцал А.Ф. Ступові гробниці Шутнівських курганів // Матеріали X Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 2000. С. 101-102.

65. Гуцал А.Ф., Гукцал В.А., Мегей В.П. Розкопки курганів скіфського часу на Кам'яничині // Археологічні відкриття в Україні 1999-2000 рр. Київ: Інститут археології АН України, 2001. С.17-18.

66. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Мегей В.П. Результати досліджень курганів скіфського часу біля с.Теклівки на Кам'яничині // Археологічні відкриття в Україні 2001-2002 рр. Київ: Інститут археології АН України, 2003. С. 90-92.

67. Гуцал А.Ф. Археологічні дослідження в Колодівці // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, ред.-видавн. відділ, 2004. Вип. 4. Т.12. С.3-4.

68. Гуцал А.Ф. Кургани VII-VI ст. до н.е. в межиріччі середньої течії Збруча і Смотрича // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка. Зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів докторів і аспірантів, присвячений 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2008. Вип. 7. Т.1.С.24-25.

69. Гуцал А.Ф. Дослідження курганів ранньоскіфського часу на Городоччині // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010, – С.155-160.

70. Гуцал А.Ф. Археологічні дослідження села Чабанівки у 2000-2001 рр. // Археологія і фортифікація Середнього Подністрів'я. 36. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції на честь 10-річчя відділу старожитностей Кам-Под. держ. істор. музею-заповідника. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. С.44-51.

71. Винокур І.С., Мегей В.П. Археологічні дослідження в м.Полонному (1992-1993 рр.) // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. “Полонному 1000 років”. Полонне, 1995. С.8-20.

72. Винокур І.С., Жмурко О.І., Демидко С.Ю. Волинський Ізяславль – перлина на Горині //Дивокрай: наук.-краєзн. альманах. Південно-Східна Волинь. Хмельницький, 1995. Вип.1. С.25-32.

73. Науковий архів Інституту археології. Ф. Експедиції Оп. 1. Спр. 1995/57. Захарев В.А. Могильник давньоруського часу поблизу с. Сокинець. 46 с. 36 рис.

74. Винокур І. Галицько-Волинське князівство і Болохівська земля XII-XIII ст. // Галич в доісторії і середньовіччі : матеріали Міжнар. наук. археол. конф. Галич, 2004. С. 40-44.

75. Винокур І.С. Археологічні дослідження літописного Губина (1997-2005) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Іст. науки. Кам'янець-Подільський, 2005. Т. 15. На пошану академіка Л. В. Баженова. С. 314-322.

76. Винокур І.С. Болохівська земля в контексті археології та історії Південно-Західної Русі // Студії Кам'янець-Подільського центру дослідження історії Поділля. Кам'янець-Подільський, 2005. Т. 1. С.166-175.

77. Болохівщина: земля і люди: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Велика Волинь», присвяченій 850-річчю від першої згадки про Болохівську землю. Хмельницький-Стара Синява-Любар, 2000. Т.20. 336 с.

78. Літописний Губин в контексті історії Болохівської землі (XII—XIII ст.): матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 26 червня 2004 р. Присвяч. 800-річчю Губина в м. Старокостянтинові. Хмельницький; Київ; Кам'янець-Подільський: Мельник А. А., 2004. 240 с.

79. Винокур І.С., Жмурко О.І., Мегей В.П., Якубовський В.І. Літописний Губин XII-XIII ст. Болохівська земля. Вип. I. За

матеріалами археологічних досліджень 1997-2003 років. До 800-річчя Губина. Хмельницький: Мельник А. А., 2004. 72 с.

80. Якубовський В. В Ужгороді на археологічній конференції // Радянський студент. 1966. 26 трав.

81. Приходнюк О. На археологічному форумі в Москві // Радянський студент. 1967. 16 бер.

82. Стороженко В. На міжнародній студентській археологічній: ми і наук // Радянський студент. 1968. 4 квіт

83. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 10. Спр. № 69. Звіт кафедр про науково-дослідну роботу викладачів Кам'янець-Подільського педінституту за 1965 р. 92 арк.

84. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 11. Спр. № 69. Річний звіт кафедр про науково-дослідну роботу викладачів Кам'янець-Подільського педінституту за 1971 р. 103 арк.

85. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 11. Спр. № 117. Річний звіт про науково-дослідну роботу кафедр за 1972 р. 79 арк.

86. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 11. Спр. № 521. Історичний факультет. Річний план навчально-методичної та політико-виховної роботи деканату на 1980 -1981 навчальний рік. 35 арк.

87. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 181. Кафедра історії СРСР і УРСР. Протоколи засідань кафедри історії СРСР і УРСР на 1988-1989 учебный год. 30 августа 1988 г. 16 февраля 1989 г. 39 арк.

88. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 11. Спр. № 321. Звіт про науково-дослідну роботу викладачів педінституту за 1976 рік. 97 арк.

89. Собчук В. Форум археологів // Радянський студент. 1967. 18 берез.

90. Собчук В. Всесоюзна археологічна // Радянський студент. 1976. 1 трав.

91. Історико-археологічна // Радянський студент. 1978. 19 жовт

92. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 298. Кафедра історії СРСР і УРСР. Протоколи засідань кафедри історії СРСР і УРСР (1989-1990 учебный год). 30 августа 1989 г. – 26 июня 1990 г. 66 арк.

93. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 408. Кафедра історії СРСР та УРСР. Протоколи засідань кафедри за 31 серпня 1990 р. – 27 червня 1991 р. 69 арк.

94. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 512. Кафедра історії СРСР країн Східної Європи і археології. Протоколи засідань кафедри за 29 серпня 1991 р. – 17 червня 1992 р. 51 арк.

95. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 688, Історичний факультет. Протоколи засідань Ради факультету за 31 серпня 1993 р. – 21 червня 1994 р. 106 арк.

96. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 938. Кафедра історії країн Східної Європи і археології. Протоколи засідань кафедри за 1995-1996 н. р. 30 серпня 1995 р. – 26 квітня 1996 р. 59 арк.

97. Середньовічні старожитності Південної Русі-України: матеріали IV Міжнародної студентської наукової археологічної конференції. 15-17 квітня 2005 р. Чернігів, 2005. 185 с.

98. Середньовічні та ранньомодерні старожитності Центрально-Східної Європи: матеріали XIV Міжнародної студентської наукової археологічної конференції (Чернігів 7-9 квітня 2017 р.). Чернігів: Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2017. 234 с.

99. Державний архів Хмельницької обл. Ф. 302. Оп 12. Спр. № 410. Кафедра історії СРСР. Річний звіт про роботу кафедри за за 1990 – 1991 навчальний рік. 7 арк.

100. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 616. Кафедра історії країн Східної Європи і археології. Річний звіт про роботу кафедри за 1992-1993 н.р. 4 арк.

101. Терещук К.Л. До питання про технологію виготовлення давньоруського посуду // Кобудь, Костянтинів, Старокостянтинів. Науковий збірник „Велика Волинь”. Старокостянтинів: ПП. Мельник А.А. 2006. Т.34. С.228-232.

102. Гуцал А.Ф., Сльозкін М.О. Давньоруський «Ізяславль» через призму публікацій із розкопок 1957-1964 рр. // Матеріали XV Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2017. С.138-143.

103. Гуцал В.А. Співпраця археологів Іона Винокура та Яна Гурби // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Історія археології: міжособистісні та інституціональні комунікації. Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 2015. Вип. 19. С. 162-169.

104. Державний архів Хмельницької обл. Ф. 302. Оп 11. Спр. № 405. Історичний факультет. Протокол засідань Ради факультету за 29 серпня 1978 р. – 23 червня 1979 р. 254 арк.

105. Ткачук Н.Б. Студентська археологія у Кам'янець-Подільському педінституті в середині 60–80 роках ХХ ст. // V Всеукраїнська студентська археологічна конференція «Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи». Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я.І., 2016. С.34-40.

106. Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи: Збірник матеріалів міжнародної студентської археологічної конференції. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2006. 156 с.

107. Гуцал А.Ф. Окремі сторінки співпраці (перша і остання зустрічі, докторська дисертація, автомобільні справи) // Іон Винокур: подвижництво в освіті і науці. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С.36-44.

108. Позднейшие судьбы Черняховской культуры: тезисы докладов симпозиума [отв. за выпуск И.С. Винокур]. Каменец-Подольский, 1981. 52 с.

Anatoly Gutsal, Vitaliy Gutsal

**Archaeological expedition and archaeological office of the
Faculty of History in Kamianets-Podilskyi National Ivan
Ohienko University**

The article deals with the history of the archaeological expedition and the archaeological laboratory of the historical faculty of the Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko, which began in 1963. During its period of more than half a century, the expedition investigated dozens of time-consuming settlements, ancient settlements, burial and religious sites, in the territory of the Middle Dniester in the boundaries of the Khmelnytsky, Vinnytsia, Ternopil and Chernivtsi regions. Of particular importance are the results obtained during the excavation of such old-timers rectification as Ruzhychanskyi chernyakhivska burial culture, multilayer settlement in Bakota, burial and early Iron Age settlement in the village Bernashivtsi, mounds of Teklivtsi, Shutnivtsyah, Kolodiyivtsi, Spasivtsi, mound site in the early Iron Age and Oldruthenian ancient mound site in Gubin etc. Materials of research were worked out by the scientific archaeological laboratory, published in a number of monographs and articles, which formed the basis for writing dissertations, master's and term papers, were the subject of discussions on various scientific forums of our country and abroad. In Kamyanets-Podilskyi, due to the existence of an expedition, a scientific archaeological school was

formed. From it came a lot of professional professionals who work in educational institutions, museums, in the field of antiquities.

Keywords: *Kamyanets-Podilskyi, university, archeology, expedition, laboratory, conference, excavations, memorial, circle.*

Одержано 18 лютого 2018 року

УДК 025.171:027.7:378.4(477.43-21)

В.А. Дубінський, Л.В. Климчук, Н.Д. Крючкова

**Відділ рідкісних видань бібліотеки Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка
та його діяльність із забезпечення наукового
зростання користувачів**

У статті представлено засади створення відділу рідкісних видань бібліотеки історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Схарактеризовано фонди відділу як джерельної бази наукових досліджень, висвітлено аспекти діяльності працівників відділу щодо проведення науково-дослідної роботи з поширення інформації про раритетні видання, напрями книгознавчих досліджень фондів.

Ключові слова: *Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, відділ рідкісних видань, стародруки, рідкісні і цінні видання, періодичні видання XIX – XX ст., науково-дослідна робота.*

Зі створення відділу рідкісних видань (далі – ВРВ) в історії бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка розпочався новий етап діяльності зі збереження та формування колекцій стародруків, писемних пам'яток і активізації науково-дослідницького напрямку діяльності. ВРВ є важливим підрозділом книгозбірні із задоволення потреб у ретроспективній інформації. Сьогодні у ньому зберігаються цінні та рідкісні видання XVIII ст. – XX ст., які безумовно посідають важливе місце в

освітньому, культурному, науковому й інтелектуальному просторі людини.

Відділ було створено відносно недавно – у 2004 році. Цьому сприяло рішення Виконавчого комітету Кам'янець-Подільської міської ради від 09 січня 2004 р. № 1 «Про передавання бібліотечних фондів Кам'янець-Подільського міського державного архіву до Кам'янець-Подільського державного університету», ухвалене на дев'ятнадцятій сесії Кам'янець-Подільської міської ради IV скликання 20 лютого 2004 р., відповідно до якого університетській книгозбірні були передані документи Кам'янець-Подільського міського державного архіву загальною кількістю 24066 примірників [7; 8]. Таке рішення було свідомим, оскільки більшість переданих документів мають печатки філолетового кольору «Кам'янець-Подільський державний український університет» чи «Кам'янець-Подільський інститут народної освіти», що засвідчує про їх приналежність навчальному закладу [10].

Унікальний відділ є спеціалізованим підрозділом, що забезпечує комплекс робіт із книжковими пам'ятками бібліотеки історичного факультету (навч. корпус № 2, вул. Татарська, 14). Він має окремі приміщення для зберігання фонду та читальний зал, у якому створено комфортні умови роботи з документами. Діяльність відділу спрямована на наукове формування, збереження та використання стародруків, рідкісних і цінних видань, проведення науково-дослідної роботи з їх вивчення, а також надання консультативної допомоги дослідникам у роботі з раритетами.

Перед кожним поколінням постає питання дбайливого ставлення до історико-культурної спадщини. Саме тому головними завданнями відділу є: збереження та вивчення історико-культурних цінностей минулого (стародруків і рідкісних видань), розкриття та популяризація фондів, здійснення оперативного бібліотечного та довідково-бібліографічного обслуговування дослідників, ведення довідково-пошукового апарату відділу, удосконалення традиційних бібліотечних послуг, участь у навчальній, навчально-методичній і науково-дослідній роботі університету, розширення форм і методів задоволення інформаційних запитів за допомогою новітніх інформаційних технологій, створення цифрових копій документів тощо.

Питання створення та діяльності ВРВ частково висвітлювалось на шпальтах періодичних видань та в наукових збірниках, зокрема зміст фондів розкрито в публікаціях Н. Д. Крючкової, В. С. Прокопчука, Т. Р. Соломонової [2-6; 9; 10].

Мета статті – розкрити структуру і зміст фондів відділу рідкісних видань, специфіку їх використання, висвітлити діяльність працівників бібліотеки історичного факультету з дослідження, популяризації та використання видань у навчально-виховній і науково-дослідній роботі.

На сьогодні фонд відділу налічує близько 27 тис. документів. Головною складовою фонду є рідкісні видання XVIII – початку XX ст. (11732 прим.), інформаційний ресурс підрозділу нараховує 2489 номерів дореволюційних часописів та 1313 підшивок газет. Крім того, у відділі є документи (584 прим.) українською, російською, англійською, німецькою, польською та іншими мовами. Значна частина стародруків мають екслібриси та автографи.

Зібрання, що створили фонд відділу, є унікальними. Історико-культурне та суспільне значення цих документів надзвичайно важливе, оскільки вони підвищують науковий потенціал усього книжкового фонду бібліотеки. Найдавнішим раритетним виданням у відділі є «Табель о рангах всех чинов воинских, штатских и придворных, которые в котором классе чины и которые в одном классе в имеют по старшинству времени вступление в чин между собою одного воинского выше и прочих хотя и старые в том классе пожалован были» (1722). Основу фонду складають:

- видання кириличного друку до 1800 р., видання цивільного друку до 1830 р., включаючи періодичні;
- праці 20-х – початку 30-х рр. XIX ст., опубліковані з урахуванням суттєвих змін у видавничій сфері, пов'язаних з переходом від ручного до машинного способу книгодрукування, значним зростанням накладів і широкою професіоналізацією видавничої та письменницької справи, розширенням книжкового репертуару;
- видання надруковані українською мовою незалежно від території та іншими мовами, які побачили світ до 1860 р. і вважаються бібліофільською рідкістю, кваліфікуються як книжкові пам'ятки й потребують дбайливого збереження;
- рідкісні за кількістю та зовнішнім виглядом видання XIX-XX ст. [9, с. 118].

У відділі зосереджено нормативні й довідкові видання XIX ст. Дослідник може ознайомитися з текстами законів і підзаконних актів російського царизму, опублікованих у багатотомних виданнях «Полное собрание законов Российской империи» (1649-1913 рр.) і «Своде законов Российской империи» (1832-1915 рр.), документами, що висвітлюють діяльність церковно-приходських шкіл і дитячих будинків, статути навчальних закладів («Памятная книга Киевского

учебного округа», «Университетский уставъ 1863 года. СПб., 1863», «Великая реформа 1861 года», «Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения») та ін. Значний комплекс фактографічного матеріалу репрезентують довідкові видання, адрес-календарі, а саме:

- Список дворян, внесённых в дворянскую родословную книгу Подольской губернии. Каменец-Подольск, 1897. 350 с.
- Справочник по сельскохозяйственной периодической печати на 1915 год. Петроград, 1915. 213 с.
- Ромашкевич П. Русский орфографический словарь. Санкт-Петербург, 1898. 260 с.
- Словник української фізичної термінології (проект). Київ, 1918. 64 с.
- Польсько-український словник. У 2-х т. Київ, 1928. 576 с.
- Російсько-український словник правничої мови. Київ, 1926. 227 с.
- Грінченко Б. Словник української мови. Київ, 1928. 428 с.
- Кобилянський Ю. Латино-український словник для середніх шкіл. Відень, 1912. 660 с.
- Венгеров С. А. Источники словаря русских писателей. Т. 3. Петроград, 1914. 194 с.
- Лебедев В. Славяно-греческий и русский словарь к паремиям, заимствуемым из Пятикнижия Моисеева. Москва, 1898. 152 с.
- Иллюстрированный технический словарь на шести языках (немецком, английском, французском, русском, итальянском и испанском) Т. 5. Санкт-Петербург, 1909. 870 с.
- Словарь юридический. Ч. 2. (1755-1775). Санкт-Петербург. 814 с.
- Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. 4. Санкт-Петербург, 1891. 476 с.
- Народная энциклопедия научных прикладных знаний. Т. 4. Москва, 1910. 441 с.
- Адрес-календарь: общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям в Российской империи на 1878 год. Ч.1. Санкт-Петербург, 1878. 430 с.
- Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации : адрес-календарь Российской империи. Том II. Санкт-Петербург, 1897. [3380 с.]
- Указатель заграничных покупателей русских продуктов: адресно-справочная книга. Санкт-Петербург, 1912. 59 с.

- Адрес-календарь Подольской губернии / сост. А. Крылов. Каменец-Подольск, 1904. 357 с.
- Календарь-справочная книжка на 1919 рік. Кам'янець на Поділлі, 1919. 120 с.
- Адрес-календарь Подольской епархии на 1899 год. Каменец-Подольск, 1899. 76 с.
- справочная книжка Подольской епархии на 1901 год. Каменец-Подольск, 1901. 80 с.
- справочная книжка Подольской епархии на 1911 год. Каменец-Подольск, 1911. 56 с.

Особливу увагу дослідників привертають також бібліографічні посібники:

- Алфавитный указатель произведений печати, запрещённых к обращению в публичных библиотеках и общественных читальнях. Санкт-Петербург, 1903. 27 с.
- Алфавитный указатель к сборнику постановлений по Министерству народного просвещения 1802-1881. Санкт-Петербург, 1889. 66 с.
- справочник по сельскохозяйственной периодической печати на 1915 год. Петроград, 1915. 213 с.
- Указатель распоряжений напечатанных в «Циркуляре по Киевскому ученому округу» за время с 1857 по 1912 год включительно. Киев, 1915. 476 с.
- Книга о книгах: толковый указатель для выбора книг по важнейшим отраслям знаний. Ч. I. Москва, 1892. 289 с.
- Книга о книгах: толковый указатель для выбора книг по важнейшим отраслям знаний. Ч. II. Москва, 1892. 177 с.

Унікальними для науковців, викладачів, студентів і магістрантів є документи краєзнавчого характеру. Ядром відділу є колекція рідкісних видань з історії, географії та культури Поділля. Виняткове місце у фонді посідають рукописні видання, серед яких «Ведомость местечкам, селениям и деревням Подольской губернии по уездам с показанием числа домов, душ и расстояния верст от реки Збруча пределов Австрийского владения и реки Днестра Бессарабской области», укладена в 1830 році [1]. Важливий для дослідження краєзнавчий фактичний матеріал зосереджено в звітах, доповідях, журналах зборів губернської та повітових земських управ, а також документах:

- Обзор Подольской губернии (1890-1893 pp., 1895 p., 1897 p., 1899 p., 1901 p., 1903 p., 1905 p.).

- Гульдман В. Населенные места Подольской губернии : алфавитный перечень населенных пунктов губернии с указанием справочных о них сведений / Каменец-Подольск : Тип. Под. губ. прав., 1890. 636 с.
- Живописная Россия. Отечество наше в его земельном бытовом, племенном, историческом значении. Т. 5. : Малороссия, Подолье и Волынь (Полтавская, Подольская, Черниговская, Волынская, Харьковская, и Киевская губернии) / под. ред. П. П. Семенова. Санкт-Петербург, 1897. 911 с.
- Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 года. Киев, 1887. 388 с.
- Сіцінський Ю. Город Каменец-Подольский: историческое описание. Киев : Тип. С. В. Кульженко, 1875. 249 с.
- Памятная книжка Подольской губернии на 1911 год / сост. В. В. Филимонов. Каменец-Подольский, 1911. 284 с.
- Труды комитета для историко-статистического описания Подольской епархии. Вып. 2. Каменец-Подольский : Тип. Под. губ. прав., 1905. 563 с.
- Теодорович Н. Волынь в описании городов, мистечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях: историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. 4 : Старокопачинский уезд. Почаев, 1899. 949 с.
- Часописи Поділля : історико-бібліографічний збірник з нагоди 150 – ліття першої газети на Україні (1776-1926) та 10-ліття існування УСРР. Т.1. / уклад.: М. Белінський, Н. Співачевська. Вінниця, 1927. 146 с.
- Населенні місця Поділля. Вінниця, 1925. 443 с.
- Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года: XXXII Подольская губерния. СПб., 1904. 301 с.
- Хозяйственное строительство Подолии. Винница, 1922. 407 с.

Для вивчення історичних процесів важливе значення мають періодичні видання як фактографічні джерела та інструмент пізнання процесів, що відбуваються у суспільстві. У ВРВ зберігаються 98 назв періодичних видань доби Української революції 1917-1920 рр. (1465 прим.). Газети є особливо цікавими дослідникам, оскільки вони є літописом доби національно-визвольних змагань та віддзеркалюють багатоаспектну діяльність урядових, політичних, громадських установ та організацій у розбудові незалежної Української народної республіки, серед них – унікальна колекція газет періоду Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР. На їх сторінках у

публіцистичних, наукових, науково-популярних, пізнавальних, просвітницьких нарисах, створених дописувачами з різних галузей знань, висвітлено громадсько-політичне, економічне та культурне життя України загалом та Поділля зокрема. Першим періодичним виданням краю були «Подольские губернские ведомости», які регулярно виходили впродовж 1838-1922 рр., висвітлюючи новини суспільно-політичного, соціально-економічного та духовно-культурного життя краю.

Періодичні видання XIX-XX ст., що друкували різні культурно-освітні товариства, комітети, релігійні організації є важливою складовою джерельної бази досліджень, які мають чималу наукову й історичну цінність. Фонд відділу зберігає 749 документів релігійного спрямування. Особливу увагу дослідників привертають «Подольские епархиальные ведомости», що видавали упродовж 1862-1905 рр. Серед періодичних видань, у яких вміщено сотні цікавих статей і повідомлень зі світського та церковного життя краю, особливе місце посідають 12 випусків «Трудов комитета для историко-статистических описаний Подольской епархии», що виходили, починаючи з 1876 р., як додатки до «Подольских епархиальных ведомостей».

Репертуар релігійної періодики репрезентований 19 назвами:

- Вольнские епархиальные ведомости (Кременец, 1854, 1892, 1901);
- Воскресное чтение (Киев, 1938, 1841, 1843, 1845, 1855, 1860, 1861, 1868);
- Голос православной Украины (Харьков, 1925, № 1-2);
- Душеполезное чтение (Москва, 1900, № 1);
- Журнал епархиального съезда депутатов Подольского духовенства (Каменец-Подольск, 1907, № 1; 1908, № 1, 2; 1911, № 1-3);
- Приложения к журналу «Православная Подолия» (1913);
- Подольские епархиальные ведомости (Каменец-Подольск, 1862 – 1905);
- Подолия: церковно-громадська, політична і літературна газета. [Виходила тричі на тиждень рос. мовою]. Ред. С.Дложевський. Кам'янець-Подільський, 1913, 1914;
- Православная Подолия (Каменец-Подольск, 1906 – 1912, 1914 – 1917);
- Православное обозрение (Москва, 1879, № 1, 2, 3, 4);
- Руководство для сельских пастырей (Киев, 1913, № 6);
- Русский паломник (Санкт-Петербург, 1911, № 4; 1915, № 8);
- Свет Печерский (Киев, 1914, № 2);

- Слово : щоденна церковно-громадська, політична і літературна газета. Виходила рос. та укр. мовами. – Ред. В. І. Лашнюхов. Київ, 1918;
- Странник (Санкт-Петербург, 1860, т. 1 (январь, февраль, март); 1860, т. 2 (апрель, май, июнь); 1860, т. 4 (октябрь, ноябрь, декабрь); 1862, № 4, 6; 1863, № 2; 1864, № 5, 6, 8, 10; 1865, № 3, 5; 1867, № 1, 5, 6; 1869, № 1, 2, 3, 4, 5, 6; 1871, № 12; 1874, № 3; 1878, № 8; 1888, № 5; 1890, № 4, 8, 11);
- Український православний благовісник (Харків, 1928, № 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11-12, 13-14, 15-16, 17, 18, 19-20, 21-22);
- Христианское чтение (Санкт-Петербург, 1832, 1841, 1842, 1844 – 1849, 1851 – 1854, 1856, 1858, 1861 – 1870, 1872 – 1875, 1877, 1879 – 1884, 1887, 1889, 1891, 1892, 1897, 1898);
- Церковные ведомости (Санкт-Петербург, 1888 – 1891, 1893 – 1910, 1912 – 1916);
- Черниговский весник : видання Союзу об'єднаного духовенства і мирян Чернігівської єпархії. Виходила двічі на тиждень. Ред. С. В. Савінський. Вінниця, 1917, № 30.

Із метою поширення інформації про наявні періодичні видання працівники бібліотеки підготували низку бібліографічної продукції. На особливу увагу заслуговує науково-допоміжний ретроспективний бібліографічний покажчик «Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета (церковного историко-археологического общества) (1876-1916): зведений каталог і покажчик змісту» (укладачі – В. С. Прокочук і Н. Д. Крючкова). Це видання розкриває зміст усіх 12-ти випусків «Трудов...», які представляють історію, етнографію, топоніміку, церковну статистику та є цінним джерелом вивчення історії, теорії та методології дореволюційного подільського краєзнавства. Відомості про наявні періодичні видання узагальнено в бібліографічному покажчику «Періодичні видання доби Української революції 1917-1920 рр. у науковій бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» (укладач – Н. Д. Крючкова).

Популяризації документного ресурсу ВРВ також сприяє веб-сайт бібліотеки університету, на якому систематично розміщується інформація про фонд відділу, розроблені бібліографічні огляди та віртуальні виставки, повідомлення про культурно-освітні заходи, які проводить підрозділ. На сайті представлено таку інформацію:

- Релігійна преса XIX ст. у фонді рідкісних видань бібліотеки : бібліографічний огляд / уклад. Н. Д. Крючкова, В. Ф. Биковська.

- Праці С. О. Сірополко у фонді відділу рідкісних видань : бібліографічний огляд / уклад. Н. Д. Крючкова.
- Перелік газетних видань, які зберігаються у відділі рідкісних видань / уклад. Н. Д. Крючкова.

Стародруки є національно-культурним надбанням України та слугують джерельною базою наукових досліджень з питань розвитку освіти, науки і культури України загалом та Поділля зокрема. Документами відділу рідкісних видань користуються учні, студенти, викладачі, аспіранти, науковці, дослідники не лише з України, але й з Канади, Польщі, Словаччини, Німеччини, Росії та Молдови. Тематика наукових розвідок різнобічна та охоплює різні галузі знань, наприклад:

- Науковий внесок професора В. Гериновича у розвиток суспільної географії.
- Становлення і розвиток монашества на Поділлі.
- Селянство і влада в період Української національно-демократичної революції 1917-1920 рр.
- Кам'янецький період творчості О. Вишні (на сторінках часописів).
- Поділля в житті і творчості В. Сосюри.
- Історія церков Подільської Єпархії.
- Пізнє протестантство Правобережної України у 1900-1917 рр.
- Двірцево-паркові мастки Поділля кінця XVIII-XX ст.
- Лікарі Поділля.
- Польська община м. Кам'янця-Подільського XIV-XX ст.
- «Просвіта» в Кам'янці-Подільському на початку XX ст.
- «Подольские епархиальные ведомости» як джерело вивчення церковної історії Поділля.
- «Полное собрание законов Российской империи» як джерело вивчення історії Поділля кінця XVIII ст. – першої третини XIX ст.
- Хід мобілізації до дієвої армії УНР восени 1919 р. (за матеріалами української преси).
- Державно-організаційні й розпорядчі заходи Івана Огієнка як представника українського уряду на Поділлі в листопаді 1919 р. (за матеріалами газети «Новий шлях»).
- Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на сторінках газети «Радянський студент».
- Індивідуальне селянське господарство Поділля в добу НЕПу.

- Повсякденне життя подільського селянина в доколгоспний період (1921-1928 рр.).
- Здійснення насильницької політики розселювання на Поділлі і Південно-Східній Волині (друга половина 20-х – перша половина 30-х рр. XX ст.).
- «Обзори Подольской губернии» як джерело історії бібліотечної справи в Подільській губернії 90-х років XIX ст. – початку XX ст.
- Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету в добу революції (1918-1920 рр.).
- Бібліотека Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту на сторінках газети «Радянський студент».

Важливим напрямом діяльності працівників підрозділу є оперативне та якісне задоволення інформаційних запитів користувачів за допомогою довідково-пошукового апарату (далі – ДПА) відділу. Опис документів у каталозі та тематичних, краєзнавчих картотеках здійснено після опрацювання *de visu* всіх наявних у фонді примірників. Бібліографічний запис на картках виконано із дотриманням правил бібліографічного опису, орфографії, пунктуації та фонетичних особливостей відповідно до часу появи документу, серед них:

- Видатні краєзнавці Поділля: Ю. Сіцінський, М. Яворський, П. Троїцький.
- Картотеки, що розкривають зміст часописів «Подільські губернські відомості», «Подільські єпархіальні відомості».
- Краєзнавча картотека «Міста і села Хмельниччини» – на допомогу авторам нової редакції Української енциклопедії «Історія міст і сіл України».
- Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі.
- Шевченкіана на сторінках часописів відділу рідкісних видань (до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка).
- До 100-річчя заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету.

Працівники відділу використовують у роботі різні форми й методи бібліотечної діяльності. За допомогою картотек ВРІ і ДОР здійснюється індивідуальне і групове інформування користувачів. Систематично організуються та проводяться комплексні культурно-освітні заходи, експонування стародруків, підготовка й розміщення на сайті бібліотеки віртуальних презентацій документів, виставки нових надходжень, бібліографічні огляди, тематичні презентації книг,

зустрічі з працівниками архівних і музейних установ тощо. Відділ здійснює також науково-дослідну роботу: статті про колекції фонду публікуються в періодичних, наукових та фахових виданнях, працівники ВРВ беруть активну участь у конференціях, семінарах, загальноуніверситетських заходах.

Отже, фонд відділу рідкісних видань бібліотечного підрозділу історичного факультету є цінним інформаційним ресурсом книгозбірні Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та слугує джерельною базою досліджень. Організація науково-дослідної роботи з вивчення, збереження та популяризації інформації про раритетні видання є важливими напрямками діяльності відділу.

Будь-яке зібрання унікальних і цінних видань стане мертвою скарбницею, якщо зосереджені у ньому раритетні документи не будуть доступні користувачам. З огляду на це, постає завдання активізувати роботу з проведення оцифрування документів. Переведення документів в електронну форму дозволить не лише створити страховий фонд, обмежити доступ користувачів до оригіналів і відтак підвищити рівень їх фізичного зберігання, а й надасть можливість працювати у швидкому доступі до них великій кількості користувачів з одночасним використанням автоматизованих засобів пошуку інформації. Це прискорить та полегшить отримання користувачами релевантної інформації.

Список використаних джерел і літератури

1. Ведомость местечкам, селениям и деревням Подольской губернии по уездам с показаніям числа домов, душ и расстояния верст от реки Збруча пределов Австрийского владения и реки Днестра Бессарабской области [Рукопись]. [Б.М.], 1830. 73 с.

2. Крючкова Н. Д. «Обзоры Подольской губернии» як джерело історії бібліотечної справи в Подільській губернії 90-х XIX – початку XX ст. Бібліотека в освітньому просторі : інформаційний бюлетень для працівників III-IV рівнів акредитації державної форми власності Хмельницької області. Хмельницький, 2007. № 4. С. 44.

3. Крючкова Н. Д. Відділ рідкісних видань – найцінніше надбання бібліотеки. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Вип.1 / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Наукова бібліотека. Кам'янець-Подільський, 2008. С. 243-247.

4. Крючкова Н. Д. Педагогічні журнали у фонді відділу рідкісних видань бібліотеки Кам'янець-Подільського національного

університету імені Івана Огієнка. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Вип. 3 / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2013. С. 216-219.

5. Крючкова Н. Д. Праці С. О. Сірополка у фондах відділу рідкісних видань наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Вип. 3. / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2013. С. 112-114.

6. Крючкова Н. Д. Релігійна преса XIX-XX ст. у фонді рідкісних видань бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія Бібліотекознавство. Книгознавство. Вип. 4 / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 181-185.

7. Про передавання бібліотечних фондів Кам'янець-Подільського міського архіву до Кам'янець-Подільського державного університету : Рішення Виконавчого комітету Кам'янець-Подільської міської ради від 09 січня 2004 р. №1. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф. 21. Оп. 2. Спр. 1160. Арк. 109.

8. Про передачу бібліотечних фондів Кам'янець-Подільського міського архіву до державного університету : Рішення дев'ятнадцятої сесії Кам'янець-Подільської міської ради IV скликання від 20 лютого 2004 р. №15. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф. 21. Оп. 2. Спр. 1160. Арк. 110.

9. Прокопчук В. С., Філінюк Л. Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Наукова бібліотека. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 284 с.

10. Соломонова Т. Р. Відділ рідкісних книг бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету: особливості формування фонду. Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2005. Т. 5. С. 318.

Volodymyr Doubinsky, Ludmila Klymchuk, Nadia Kryuchkova

**Department of rare editions of the library of
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University and its
activities to ensure the scientific growth of users**

The article presents the principles of creating a department of rare editions of the library of the Historical Faculty of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University. The documentary funds of the department are described as a source of scientific researches, the aspects of activity of the department employees concerning the research work on the dissemination of information about rare editions, directions of research studies are highlighted.

Key words: *Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, department of rare editions, old books, rare and valuable editions, periodicals of the XIX-XX centuries, research work.*

Одержано 27 січня 2018 року

УДК 025.171:027.7:378.4(477.43-21)

V.A. Dubinskiy, L.V. Klymchuk, N.D. Kryuchkova

**The department of rare editions of the library of kamianets-
Podilskyi national Ivan Ohienko university and its activity of
providing the scientific growth of users**

The article deals with the principles of creating the department of rare editions of the library of the Faculty of History of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University. The funds of the department as sources of scientific research are described; the aspects of the activity of the department employees concerning the carrying out of research work on the dissemination of information about rare editions, directions of book research funds are highlighted.

Key words: *Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, the department of rare editions, old books, rare and valuable editions, periodicals of the XIX-XX centuries, research work.*

Since the establishment of the department of rare editions (hereafter - DRE) in the history of the library of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, a new stage of activity in preserving and forming collections of ancient printed matter, written pieces and in activating the research activity has been started. DRE is the important subdivision of the library for meeting the needs of retrospective information. Today it holds valuable and rare editions of the XVIII century. - XX centuries, which undoubtedly occupy an important place in the educational, cultural, scientific intellectual space of a person.

The department was created relatively recently in 2004. This was facilitated by the decision of the Executive Committee of the City Council of Kamianets-Podilskyi dated January 9, 2004, No. 1 "On Transferring the Library Funds of the Kamianets-Podilskyi City State Archive to the Kamianets-Podilskyi State University", adopted at the nineteenth session of the City Council of Kamianets-Podilskyi of the Convocation on February 20, 2004, according to which the documents of the Kamianets-Podilskyi City State Archives were transferred to the library of the university by a total of 24066 copies [7; 8]. Such a decision was conscious since most of the documents transmitted are stamped with a violet color of "Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University" or of "Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education", which testify about their affiliation with the educational institution [10].

The unique department is a specialized unit providing a complex of works with books of the library of the Department of History (building No. 2, Tatarska Str., 14). It has separate storage rooms and a reading room, which provide comfortable working conditions with documents. The department's activities are aimed at the scientific formation, storage and use of ancient, rare and valuable publications, research work on their study, as well as providing advisory assistance to researchers in the work with rarities.

Before each generation, the question about the careful attitude to the historical and cultural heritage arises. That is why the main tasks of the department are: preservation and study of historical and cultural values of the past (old publications and rare editions), disclosure and popularization of funds, implementation of operative library, reference and bibliographic service for researchers, conducting the inquiry and researching apparatus of the department, improvement of the traditional library services, participation in the educational, methodological and research work of the university, the expansion of forms and methods for meeting information requests with the help of the latest information technologies, creation of digital copies of documents, etc.

The issues of the creation and operation of DRE were covered on the pages of periodicals and in scientific collections, in particular, the content of funds was disclosed in the publications of N.D Kryuchkova, V.S Prokopchuk, T. R. Solomonova [2-6; 9; 10].

The purpose of the paper is to reveal the structure and the content of the funds of the department of rare editions and the specification of their use, to highlight the activities of the library staff of the Faculty of History in researching, popularizing and using editions in educational and research work.

Today the fund of the department has about 27 thousand documents. The main component of the fund is the rare editions of the 18th - early 20th centuries. (11732 copies), the information resource of the unit has 2489 numbers of pre-revolutionary journals and 1313 newspapers. In addition, the department has documents (584 copies) in Ukrainian, Russian, English, German, Polish and other languages. Many of the early printed books have book-labels and autographs.

The collections which created the fund of the department are unique. The historical, cultural and social significance of these documents is extremely important as they increase the scientific potential of the whole book fund of the library. The oldest rarity in the department is " The report on the ranks of all military ranks, civilian and court officials, in which classes are ranked and who in the same class has the seniority in the time of joining the rank of one of the military higher and the other, although the old ones in that class were granted " »(1722). The foundation of the fund is comprised of:

- editions of the Cyrillic press until 1800, the publication of the civil press until 1830, including periodicals;
- the works of the 20's and early 30's of the nineteenth century, published with taking into account the significant changes in the publishing sector, associated with the transition from manual to machine printing, a significant increase in circulation and extensive professionalization of the publishing and writing business, the expansion of the book repertoire ;
- editions printed in Ukrainian regardless of territory and other languages, which appeared until 1860 and are considered to be the bibliophilic rarity, are classified as bookmarks and are in need of careful preservation;
- rare in number and appearance of the XIX-XX centuries. [9, p. 118].

The department focuses on normative and reference publications of the nineteenth century. The researcher can read the texts of laws and

subordinate acts of Russian czarism, published in the voluminous editions "The Complete Collection of the Laws of the Russian Empire" (1649-1913) and "The Code of Laws of the Russian Empire" (1832-1915), documents which cover the activities of the Church- parish schools and orphanages, by statutes of educational institutions ("The memorable book of the Kiev educational district", "University statute 1863.Spb., 1863", "The Great reform of 1861", " The Collection of orders under the Ministry of Education of the people") and others. Significant complex of factographic material is represented by reference publications, address-calendars, namely:

- List of nobles included in the book of noble pedigree of Podolsk Governorate. Kamianets-Podolsk, 1897. 350 c.
- A reference book on agricultural periodicals in 1915. Petrograd, 1915. 213 pp.
- Romashkevich P. Russian spelling dictionary. St. Petersburg, 1898. 260 p.
- Dictionary of Ukrainian Physical Terminology (project). Kyiv, 1918.64 p.
- Polish-Ukrainian dictionary. In 2 t. Kyiv, 1928. 576 pp.
- Russian-Ukrainian dictionary of legal language. Kyiv, 1926. 227 pp.
- Grinchenko B. The Ukrainian language dictionary. Kyiv, 1928. 428 pp.
- Kobyljansky Y. Latin-Ukrainian dictionary for the secondary schools. Vienna, 1912.660 p.
- Vengerov S.A The sources of Russian writers' dictionary. T. 3. Petrograd, 1914. 194 s.
- Lebedev V. Slavic-Greek and Russian dictionary of proverbs borrowed from the Taurat. Moscow, 1898. 152 p.
- Illustrated technical dictionary in six languages (German, English, French, Russian, Italian and Spanish) T.5. St. Petersburg, 1909. 870 p.
- The dictionary of law. Ch. 2 (1755-1775). St. Petersburg.814 p.
- Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary. T. 4. St. Petersburg, 1891. 476 p.
- National Encyclopedia of applied scientific knowledge. T. 4. Moscow, 1910. 441 pp.
- Address-calendar: a general description of the chief and other officials in all the departments of the Russian Empire in 1878. Part 1 St. Petersburg, 1878. 430 p.

- All Russia. Russian book of industry, trade, agriculture and administration: the address-calendar of the Russian Empire. Volume II St. Petersburg, 1897. [3380 pp.]
- The Directory of foreign buyers of Russian products: address-reference book. St. Petersburg, 1912. 59 p.
- Address-calendar of Podolsk province / comp. A. Krylov. Kamenets-Podolsk, 1904. 357 pp.
- Calendar-reference book on 1919. Kamianets in Podillya, 1919. 120 p.
- Address-calendar of Podolsk Diocese in 1899. Kamianets-Podolsk, 1899. 76 p.
- Reference book of Podolsk Diocese in 1901. Kamianets-Podolsk, 1901. 80 p.
- Reference book of Podolsk Diocese in 1911. Kamianets-Podolsk, 1911. 56 p.

The particular attention of the researchers is drawn by the Bibliographic aids:

- An alphabetical index of printed works that are prohibited from circulation in public libraries and public reading rooms. St. Petersburg, 1903. 27 p.
- An alphabetic index to the collection of decrees issued by the Ministry of Public Education of 1802-1881. St. Petersburg, 1889. 66 p.
- A reference book on agricultural periodicals for 1915. Petrograd, 1915. 213 pp.
- The index of the orders printed in the Circular for Kiev Academic District during the period from 1857 to 1912 inclusive. Kiev, 1915. 476 pp.
- Book about books: an intelligent directory for selecting books on the most important branches of knowledge. I. Moscow, 1892. 289 p.
- Book about books: an intelligent directory for selecting books on the most important branches of knowledge. P. II. Moscow, 1892. 177 pp.

The documents of the local character are very unique for scholars, teachers, students and undergraduate students. The core of the department is the collection of rare editions on the history, geography and culture of Podillya. The manuscript publications occupy a unique place in the fund, among which are "Statements to villages, towns and settlements of Podolsk province in the counties with indications of the number of houses, souls, and the distance from the Zbruch to the limits of Austrian domicile and the

Dniester of the Bessarabia Region ", concluded in 1830. [1] An important for study local factual material is concentrated in the volumes, reports, journals of the provincial and district country councils, as well as in the documents:

- Overview of the Podolian governorship (1890-1893 biennium, 1895, 1897, 1899, 1901, 1903, 1905).
- Guldman V. Places of Podol province: alphabetical list of settlements of the province with indications of reference information about them / Kamianets-Podolsk: Type. Pod. Councils rights., 1890. 636 p.
- Picturesque Russia. Our fatherland is in its land, tribal, historical significance. T. 5: Malorossiiia, Podolye and Volyn (Poltava, Podolsk, Chernigov, Volyn, Kharkiv, and Kiev governorships) / P.P. Semenova. St. Petersburg, 1897. 911 p.
- Molchanovsky N. The essay on Podolsky land till 1434. Kiev, 1887. 388 pp.
- Sitsinsky Yu. City of Kamianets-Podilskyi: historical description. Kiev: Typ. S.V. Kulzhenko, 1875. 249 pp.
- Memorial book of Podolsk province in 1911 / comp. V. V. Filimonov. Kamianets-Podolskyi, 1911. 284 pp.
- Work Committee for historical and statistical description of the Podolian diocese. Yield 2. Kamianets-Podilsky, 1905. 563 p.
- Theodorovich N. Volyn in the description of cities, towns and village in the church-historical, geographical, ethnographic, archaeological and other relations: a historical and statistical description of churches and parishes of the Volyn diocese. Vol. 4: District of Starokonstantinov. Pochayev, 1899. 949 pp.
- Periodicals of Podillya: historical and bibliographic collection on the occasion of the 150th anniversary of the first Ukrainian newspaper (1776-1926) and the 10th anniversary of the existence of the Ukrainian SSR. Vol.1. / Compilers : M. Belinsky, N. Spivachevskaya. Vinnytsya, 1927. 146s.
- Population of Podillya. Vinnitsa, 1925. 443 pp.
- First Universal census of the population of the Russian Empire in 1897: XXXII Podolsk province. St. Petersburg, 1904. 301 pp.
- Construction of Podolia. Vinnytsya, 1922. 407 pp.

Periodic publications as factorial sources and an instrument of knowledge of the processes, taking place in a society, play an important role for studying historical processes. The Department of rare editions contains the titles of periodicals of the period of the Ukrainian Revolution of 1917-1920 (1465 copies). The newspapers are particularly interesting for

researchers as they are the chronicles of the era of national liberation struggles and reflect the multidimensional activities of governmental, political, public institutions and organizations in the development of the independent Ukrainian people's republic, among them - a unique collection of newspapers of the Central Rada period, the Hetmanate and the Directorate of the UPR. On the pages of the journalistic, scientific, popular scientific, cognitive, educational essays created by contributors from different fields of knowledge the socio-political, economic and cultural life of Ukraine in general and Podillya in particular are highlighted. The first periodical edition of the region was "The Statements of Podil Provinces," that regularly appeared during 1838-1922, covering the news of the socio-political, socio-economic, spiritual and cultural life of the region.

Periodicals of the nineteenth and twentieth centuries, printed by various cultural and educational societies, committees, religious organizations are an important part of the source base of research, which have considerable scientific and historical value. The Fund of the Department maintains 749 documents of religious character. The special attention of the researchers is attracted by "The Podilsky diocesan newspapers", which were issued during 1862-1905. Among the periodicals, which contain hundreds of interesting articles and reports from the secular and ecclesiastical life of the region, a special place is occupied by 12 issues of "Works of the Committee for historical and statistical descriptions of Podolsk dioceses", which were issued from 1876, as inclosures to the "Podilsky diocesan reports".

The repertoire of religious periodicals is represented by 19 titles:

- Volyn epidemiological data (Kremenets, 1854, 1892, 1901);
- Sunday Book (Kyiv, 1838, 1841, 1843, 1845, 1855, 1860, 1861, 1868);
- Voice of Orthodox Ukraine (Kharkiv, 1925, No. 1-2);
- Useful readings for souls (Moscow, 1900, No. 1);
- Journal of the diocesan deputies of the Podolsky clergy (Kamyanets-Podolsk, 1907, No. 1; 1908, No. 1, 2, 1911, No. 1-3);
- Appendices to the "Orthodox Podolia" magazine (1913);
- Diocesan settlements of Podillya (Kamianets-Podolsk, 1862-1905);
- Podolia: church-public, political and literary newspaper. - [It came out three times a week in Russian]. - Ed. S. Dłodezhevsky - Kamianets-Podilskyi, 1913, 1914;
- Orthodox Podolia (Kamianets-Podolsk, 1906-1912, 1914-1917);
- Orthodox Surveillance (Moscow, 1879, No. 1, 2, 3, 4);
- Guide for rural patrons (Kyiv, 1913, No. 6);
- Russian pilgrim (St. Petersburg, 1911, No. 4; 1915, No. 8);

- Svet Pechersky (Kiev, 1914, No. 2);
- Word: daily church-public, political and literary newspaper. – Printed in Russian and Ukrainian. - Ed. V. I. Lashnyukhov. - Kyiv, 1918;
- Wanderer (St. Petersburg, 1860, vol. 1 (January, February, March), 1860, Volume 2 (April, May, June), 1860, Volume 4 (October, November, December), 1862, No. 4 , 6, 1863, No. 2, 1864, No. 5, 6, 8, 10, 1865, No. 3, 5, 1867, No. 1, 5, 6, 1869, No. 1, 2, 3, 4, 5, 6; 1871, No. 12; 1874; No. 3; 1878; No. 8; 1888; No. 5; 1890; No. 4, 8, 11);
- Ukrainian Orthodox Evangelist (Kharkiv, 1928, No. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11-12, 13-14, 15-16, 17, 18, 19-20, 21-22) ;
- Christianity (St. Petersburg, 1832, 1841, 1842, 1844 - 1849, 1851 - 1854, 1856, 1858, 1861 - 1870, 1872 - 1875, 1877, 1879 - 1884, 1887, 1889, 1891, 1892, 1897, 1898);
- Church information (St. Petersburg, 1888 - 1891, 1893- 1910, 1912-1916);
- •Vestnik of Chernigov: publication of the Union of the United Clergy and the laity of Chernigiv diocese. – Issued twice a week. - Ed. SV Savinsky. - Vinnitsa, 1917, No. 30.

In order to spread the information about the available periodicals, the staff of the library is preparing a number of bibliographic products. Special attention should be paid to the scientific and auxiliary retrospective bibliographic index "Proceedings of the Podilsky Diocesan Historical and Statistical Committee (Church Historical and Archaeological Society) (1876-1916): a consolidated catalog and index of content" (compiled by V. S. Prokochuk and N. D. Kryuchkov) This publication reveals the contents of all 12 issues of "Trudov", that represents history, ethnography, toponymy, church statistics and is a valuable source for studying the history, theory and methodology of pre-revolutionary regional studies of Podilya. Information on the available periodicals is summarized in the bibliographic index "Periodicals of the period of the Ukrainian Revolution of 1917-1920 in the scientific library of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University " (compiled by N. D. Kryuchkov)

The popularity of the documentary resource of The Department of Rare Issues is also facilitated by the university library website, which systematically places information about the fund of the department, developed bibliographic reviews and virtual exhibitions, announcements about the cultural and educational activities conducted by the unit. The site contains the following information:

- Religious press of the nineteenth century in the library of rare editions of the library: a bibliographic review /editors N.D. Kryuchkov, V.F. Bykovskaya.
- Works of S.O.Siropolko in the fund of the department of rare editions: bibliographic review /editor. N.D. Kryuchkov.
- The list of newspapers that are stored in the department of rare editions /editor. N.D. Kryuchkov.

Old issues are the national-cultural heritage of Ukraine and serve as a source of scientific research on the development of education, science and culture of Ukraine in general and in Podillya in particular. Pupils, students, lecturers, postgraduate students, researchers not only from Ukraine but also from Canada, Poland, Slovakia, Germany, Russia and Moldova use the documents of the department of rare editions. The subject of the scientific research is versatile and covers various fields of knowledge, for example:

Scientific contribution of Professor V. Gerinovich in the development of social geography.

- Formation and development of monasticism in Podillya.
- Peasantry and power during the period of the Ukrainian national-democratic revolution of 1917-1920.
- Period of creativity O. Vishny in Kamianets (on the pages of magazines).
- Podillya in the life and work of V. Sosyuri.
- History of the Churches of the Eparchy of Podillya.
- Late Protestantism of Right-Bank Ukraine in 1900-1917.
- Palace - park estates of Podillya of the end of the XVIII-XX centuries.
- Doctors of Podillya.
- Polish community of the city of Kamianets-Podilsky, XIV-XX centuries.
- "Prosvita" in Kamianets-Podilsky at the beginning of the 20th century.
- "Podilskyi diocesan statements" as a source for studying the church history of Podillya.
- "Full-featured Laws of the Russian Empire" as a source for studying the history of Podillia at the end of the XVIII century. - the first third of the nineteenth century.
- The course of mobilization to the effective army of the UPR in autumn of 1919 (according to materials of Ukrainian press).

- State-organizational and administrative measures of Ivan Ogienko as a representative of the Ukrainian government in Podillya in November 1919 (according to the newspaper *Novyi Shliakh*).
- Library of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University in the pages of the newspaper "Soviet Student".
- Individual peasant farming Podillya in the days of the NEP.
- Daily life of a Podolsk peasant in the pre-farm period (1921-1928).
- Implementation of a violent policy of resettlement in Podolia and South-Eastern Volyn (the second half of the 20's - the first half of the 30's of the twentieth century).
- "Reviews of Podolsk province" as a source of history of library business in Podolsk province 90 years of the nineteenth century. - beginning of the twentieth century.
- Library of Kamyanets-Podilsky State Ukrainian University on the occasion of the revolution (1918-1920).
- Library of Kamyanets-Podilsky State Pedagogical Institute on the pages of the newspaper "Soviet student".

An important area of activity of the unit's employees is the prompt and high-quality satisfaction of information requests of users with the help of reference search apparatus of the department. The description of documents in the catalog and thematic, regional libraries was carried out after processing of all copies in the fund. The bibliographic record on the cards is executed in accordance with the rules of bibliographic description, spelling, punctuation and phonetic peculiarities according to the time of appearance of the document, among them:

- Outstanding ethnographers of Podillia: Yu Sitsinsky, M. Yavorsky, P. Trinity.
- Cards that reveal the contents of the periodicals "Podilsky provincial information", "Podilsky diocesan information".
- Local history card "Cities and villages of Khmelnytskyi" - to help authors of the new edition of the Ukrainian Encyclopedia "History of cities and villages of Ukraine."
- Notes from the agricultural institute in Kamyanets in Podillya.
- Shevchenkiana on the pages of the magazines of the department of rare editions (to the 200th anniversary of the birth of Taras Shevchenko).
- 100th anniversary of the foundation of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University.

The department employees use various forms and methods of library activity in their work. With the help of card index, individual and group information is provided to users. Systematically the staff organizes and

holds the complex of cultural and educational events such as the exhibition of the old printed books, the preparation and placement of virtual presentations of the library on the site of the library, exhibitions of new receipts, bibliographic reviews, thematic presentations of books, meetings with employees of archival and museum institutions, etc. The department also carries out research work: articles on fund collections are published in periodicals, scientific and professional publications, employees of the department take an active part in conferences, seminars, general university events.

Consequently, the fund of the department of rare editions of the library of the department of the Faculty of History is a valuable informational resource of the bookstore of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University and serves as a source of research. Organization of research work on the study, preservation and promotion of information about the rare editions are important areas of the department's activities.

Any collection of unique and valuable editions will become a deadly treasury if the rustic documents in it are not accessible to users. In view of this, the task is to intensify the work on the digitization of documents. The transfer of documents to the electronic form will allow not only to create an insurance fund, to restrict users' access to the originals, and thus increase their physical storage, but will also enable them to work quickly for access to a large number of users while simultaneously using automated information search tools. This will speed up and make it easier for users to receive relevant information.

References

1. A list of settlements, towns and villages in the Podolsky province with the number of houses, souls and the distance from the Zbruch River between the limits of the Austrian possession and the Dniester River of the Bessarabian region. [Manuscript]. [BM], 1830. 73 pp.
2. Kryuchkova N. D. "Reviews of Podolsk province" as a source of history of librarianship in Podolsk province in the 90s of the nineteenth and the beginning of the twentieth centuries. *Library in the educational space: a newsletter for employees of the III-IV levels of accreditation of state ownership of Khmelnytsky region*. Khmelnytsky, 2007. No. 4. S. 44.
3. Kryuchkova N. D. Department of rare editions is the most valuable asset of the library. *Scientific works of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University. Series: Library Science. Book science Issue.1 / Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University; Scientific Library*. Kamianets-Podilskyi, 2008. 243-247.

4. Kryuchkova N. D. Pedagogical journals at the fund of the department of rare editions of the library of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University. Scientific works of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University. Series: Library Science. Book science Issue 3 / Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University. Kamianets-Podilskyi, 2013. pp. 216-219.

5. Kryuchkova N. D. Works of S. O. Siropolk in the funds of the department of rare editions of the scientific library of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University. The works of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University. Series: Library Science. Book science Issue 3. / Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University. Kamianets-Podilskyi, 2013. pp. 112-114.

6. Kryuchkova N. D. Religious Press of XIX-XX centuries in the fund of rare editions of the library of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University. The works of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University. Series Library Studies. Book science Issue 4 / Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University. Kamianets-Podilskyi, 2015. pp. 181-185.

7. On the transfer of the library funds of Kamianets-Podilskyi city archive to Kamianets-Podilsky State University: Decision of the Executive Committee of Kamianets-Podilskyi City Council dated January 9, 2004 No. 1. Kamianets-Podilskyi city archive. F. 21. Op. 2. Sp. 1160, 109 pp.

8. About transfer of library funds of the Kamianets-Podilskyi city archive to the state university: Decision of the nineteenth session of Kamianets-Podilskyi city council of the IV convocation dated February 20, 2004, No. 15. Kamianets-Podilskyi city archive. F. 21. Op. 2. Sp. 1160, 110 pp.

9. Prokopchuk V. S. , Filinyuk L. F. Library of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University: years of formation and prosperity / Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Scientific Library. - Kamianets-Podilskyi: Axioma, 2009. 284 p.

10. Solomonova T. R. Department of rare books of Kamianets-Podilskyi State University Library: features of foundation of the fund. Education, science and culture in Podillya: collec. of scient. works. Kamianets-Podilskyi, 2005. V. 5. P. 318.

Одержано 14 лютого 2018 року

УДК 378. 4 (477.43-21): 94: 37.014: 008:061.1

Т.В. Білецька, В.А. Дубінський

**Співпраця колективу історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка з органами освіти, культурними
закладами і громадськими організаціями Хмельниччини:
форми, зміст і результативність**

У статті розглядаються основні напрямки співпраці історичного факультету КПНУ імені Івана Огієнка із органами освіти, громадськими організаціями, культурними закладами Хмельниччини. Зокрема, взаємодію факультету із Державним Архівом Хмельницької області (ДАХО), Кам'янець-Подільською центральною бібліотекою імені Кості Солухи, Кам'янець-Подільським державним музеєм-заповідником, Хмельницькою обласною організацією Національної спілки краєзнавців України та Кам'янець-Подільською організацією НСКУ.

Окремо проаналізовано багатопрофільну співпрацю історичного факультету із Кам'янець-Подільським міським управлінням освіти та науки й районними відділами освіти: проведення наукових методологічних та методичних семінарів для вчителів історії міста, районів, області, співпраця по лінії МАН, проведення II етапу Всеукраїнської олімпіади з історії, підготовка учнів шкіл до ЗНО.

Представлено також основні шляхи співпраці історичного факультету із мережею всеукраїнських та місцевих громадських організацій та об'єднань: Кам'янець-Подільський осередок об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, ГО «Творче об'єднання письменників та художників «Кам'яний острів», Громадського об'єднання СД платформа Кам'янець-Подільського, ГО Активна громада.

Підкреслено, що така різноаспектна співпраця розширює професійне самовизначення студентської молоді, дозволяє набутти їй практичного професійного досвіду.

Ключові слова: вища освіта, громадська організація, громадська ініціатива, культурні заклади, органи освіти, публічні заходи, соціалізація, співпраця.

Сучасна соціокультурна ситуація вимагає формування й розвитку у молоді якостей ініціативного, самостійного суб'єкта, здатного усвідомлювати і відстоювати власні права та обов'язки, творчо й активно будувати свої відносини в різних сферах життєдіяльності, якісно та професійно виконувати завдання професійної діяльності.

Провідною функцією вітчизняної освіти визнано становлення людини як суб'єкта перетворення соціуму, формування нових стандартів суспільного життя на основі цінностей саморозвитку, самоосвіти, самоврядування. Водночас, сьогодні виникає необхідність виховання індивіда в процесі конструктивної співпраці з представниками різних соціальних інститутів та становлення його як фахівця. Сучасна система вищої освіти передбачає розвиток і становлення особистості людини як професіонала впродовж усього життя і тому повинна надати окремій особистості свободу у виборі освітніх траєкторій відповідно до її здібностей, запитів і можливостей.

Налагодження співпраці та ефективної взаємодії освітніх установ з іншими інститутами громадянського суспільства на сучасному етапі набуває своєї актуальності в різних напрямках, особливо у сфері соціального становлення та розвитку молоді. Її осмислення має важливе наукове значення. Об'єктом чисельних досліджень - як вітчизняних, так і зарубіжних, стають найбільш ефективні форми співпраці інституцій громадянського суспільства, діалектика їх відносин. Що стосується конкретних форм, принципів, методів такої взаємодії, а також моделей розширення співпраці, однак означене питання заслуговує на більш детальний розгляд. Так, залишається мало розкритою проблема співробітництва різних культурних закладів, громадських організацій із закладами освіти, критеріїв його ефективності. Саме недостатня наукова розробка даного питання зумовила вибір напрямку дослідження, об'єктом якого стали механізми співпраці історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з різними інститутами громадянського суспільства у сфері державної молодіжної політики. Метою, в свою чергу, визнання шляхів удосконалення механізмів такої співпраці.

Фахова професійна підготовка майбутніх істориків передбачає не лише формування теоретичного базису, а й практичних навичок роботи із документами. Останнім часом активізувалася співпраця факультету із Державним архівом Хмельницької області (ДАХО), директором якого є випускник історичного факультету 1982 р. В. Байдич. Так, Кам'янець-Подільським національним університетом

імені Івана Огієнка було укладено угоду про співпрацю та проведення для студентів-істориків архівної практики на базі ДАХО.

Професор кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Ю. Хоптяр входить до складу колегії обласного архіву, чисельністю 12 осіб. Вона систематично проводить засідання, у межах яких вирішуються питання збереження архівних матеріалів. Члени колегії активно співпрацюють із Хмельницькою обласною радою в контексті збільшення матеріальних інвестицій до бюджету ДАХО у зв'язку із перевезенням сюди частини архівних документів, які зазнали ушкоджень під час пожежі 2003 р.

Нагадаємо, що 10 квітня 2003 р. сталася пожежа в Кам'янець-Подільському міському державному архіві, що завдала втрат та руйнувань Національному архівному фонду, постраждало 100 тис. унікальних архівних документів. Наказом Державного комітету архівів України зобов'язано перевести документи з м. Кам'янця-Подільського до м. Хмельницького. Для ліквідації наслідків катастрофи було виділено 400 тис. грн., створено Центр реставрації, придбано необхідне обладнання [1, с. 6]. Викладачі та студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка історичного факультету активно допомагали у перевезенні та систематизації фондів до ДАХО.

Колегія систематично готує та здійснює презентацію видань нових збірок документів. До останнього також активно долучаються працівники історичного факультету, зокрема професори Л. Баженов, О. Завальнюк, А. Філінюк, доцент О. Комарницький. Професор О. Завальнюк також входить до складу упорядників серії видань «Праці Державного Архіву Хмельницької області», що видаються Державним Архівом Хмельницької області, Хмельницькою обласною громадською організацією архівістів та дослідників Поділля «Поклик віків»

Упродовж останніх років ДАХО став співорганізатором більше п'ятнадцяти наукових конференцій [1, с.7], серед яких проведення у 2009 р. Наукової конференції «Діяльність архівних, культурних, науково-освітніх установ у дослідженні явищ геноциду проти українського народу». У 2012 р. була проведена наукова конференція, присвячена 90-річчю створення Державного архіву Хмельницької області. Результатом роботи якої, стало видання «Архівна справа Хмельниччини. Збірник документів, матеріалів і світлин» [1].

Співпраця історичного факультету із ДАХО набуває важливого значення в контексті підготовки магістрів спеціальності «Архівознавство» з 2012 р. та на заочній формі «Архівознавство.

Документознавство. Бібліотечна справа» з 2017 р. Студенти мають можливість пройти виробничу практику на базі архіву, сформувати практичні навички роботи із документами, що суттєво підсилює їх професійну підготовку. У грудні 2017 р. при сприянні д. і н., завідувача кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін О. Федькова студенти магістранти спеціальності відвідали установу, де для них було проведено екскурсію відділами та підрозділами архіву.

Залишається поширеною практика роботи на базі архіву студентів випускових курсів історичного факультету, які працюють над бакалаврським, дипломними та магістерськими проектами. Допомогу у підборі та опрацюванні матеріалів їм надають випускники нашого факультету, а сьогодні співробітники ДАХО: В. Байдич, В. Галатир, Ю. Олійник, Л. Латер.

Вважаємо, що співпраця ДАХО з історичним факультетом КПНУ імені Івана Огієнка залишається і сьогодні перспективною та багатогранною: спільна підготовка і видання збірників, публікацій, статей у місцевих періодичних виданнях, підготовка радіо-, телепередач, організація тематичних виставок, лекцій, екскурсій, «круглих столів», наукових конференцій, тематичних оглядів документів і т.д.

Історичний факультет активно співпрацює із мережею громадських організацій м. Кам'янця-Подільського. Серед них, Кам'янець-Подільський осередок об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, який очолює відомий у місті громадський діяч С. Полятинчук та його заступник А. Паладійчук. У 2011 р. спільно з історичним факультетом була проведена всеукраїнська науково-практична конференція «Подільська Просвіта: історія та сьогодення» до 105-річчя від її заснування, де учасниками стали дослідники з Києва, Вінниці, Хмельницького, Кам'янця-Подільського та Дунаївців. За її результатами було надруковано збірник наукових статей та повідомлень [7].

У травні 2016 р. факультет став ініціатором проведення круглого столу, присвяченого 110-річчю створення Подільської «Просвіти» і 155-річчю від дня народження Костя Солухи, у якому брали участь д. і н., професори Л. Баженов, О. Завальнюк, В. Лозовий, к. і. н. доценти В. Дубінський, О. Комарніцький, аспірант В. Пагор [5, с.546]. За результатами роботи круглого столу були опубліковані підсумкові матеріали «Кость Солуха - людина, освітній діяч (до 150-річчя від народження та 110-річчя заснування Подільської «Просвіти»)» [5], які були подаровані в бібліотеки міста.

У листопаді 2016 р. за ініціативи Кам'янець-Подільського міського осередку об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка відбулася зустріч із директором Інституту національної пам'яті істориком Володимиром В'ятровичем і директором галузевого Державного Архіву СБУ Андрієм Когутом. У ній взяли участь викладачі та студенти історичного факультету, вчителі історії міста, представники громадськості. Під час спілкування розглядалися питання польсько-українських взаємин періоду Другої світової війни та була презентована книга історика «Волинь - 43» невідома польсько-українська війна». Подібні заходи видаються нам надзвичайно корисними, адже сприяють формуванню у студентів істориків чіткої громадянської позиції, формують їх патріотичні почуття, розширюють їх історичний світогляд.

Важливим напрямком співпраці є спільне проведення на факультеті творчих зустрічей з відомими українськими письменниками сьогодення А. Курковим, І. Роздобудько, О. Забужко, братами Капрановими.

Активно є співпраця історичного факультету із Кам'янець-Подільською центральною міською бібліотекою імені Костя Солухи. Варто наголосити, що саме представники професорсько-викладацького складу факультету виступили із зверненням до міського голови М. Сімашкевича та депутатів Кам'янець-Подільської міської ради щодо перейменування центральної бібліотеки і присвоєння їй імені відомого на Поділлі освітнього та громадського діяча Кості Солухи.

У червні 2016 р. факультет долучився до проведення регіональної науково-практичної конференції «Бібліотечна справа на Поділлі: минуле і сучасність», присвяченій 150-річчю з дня заснування Кам'янець-Подільської центральної бібліотеки, у якій взяли участь д. і. н., професори Л. Баженов, О. Завальнюк, к. і. н., доценти В. Дубінський, О. Комарніцький, к. і. н., старший викладач Л. Климчук., аспіранти В. Пагор, В. Покалюк [3, с. 547]. За матеріалами роботи конференції і за підтримки історичного факультету було видано збірку матеріалів [2].

Історичний факультет систематично поповнює бібліотечні фонди центральної міської бібліотеки імені Кості Солухи, а також її філій в різних куточках міста збірками наукових праць, матеріалів конференцій, круглих столів, монографій, підручників, посібників, виданих представниками професорсько-викладацького складу факультету. Так, фактично за сприяння та підтримки науково-педагогічних працівників факультету створено відділ краєзнавства і до нього було передано близько 500 примірників наукової, науково-

популярної, навчальної та методичної літератури з питань краєзнавства й регіональної історії.

Тісною і досить ефективною є співпраця історичного факультету із Кам'янець-Подільським державним історичним музеєм-заповідником. Вона здійснюється у декількох напрямках. В першу чергу, це організація зустрічей із відомими істориками України та світу. Так, у травні 2015 р. в рамках заходів, присвячених 125-річниці заснування Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника історичний факультет відвідав науковець з Києва, к. і. н., провідний науковий співробітник О. Кривошеїн. Він ознайомив студентів-істориків зі своїми науковими студіями, що стосуються проблем фемістології та ролі жінки в історії Запорізької Січі. Впродовж 2016-2017 рр. викладачі та студенти факультету мали можливість співпрацювати з к.і.н., старшим науковим співробітником Науково-дослідного центру «Охоронна археологічна служба України» Дмитром Чорноволим, досліджуючи пам'ятки трипільської культури в Старому місті та його околицях.

Іншим напрямком співпраці факультету і музею-заповідника є проведення спільних наукових конференцій і круглих столів.

З 2010 р. спільно з Кам'янець-Подільським музеєм-заповідником щорічно проводяться міжнародні науково-практичні конференції «Археологія@ Фортифікація України» (проведено сім заходів). За їх результатами видаються збірники матеріалів, де розглядаються питання археології в Україні, історіографії та джерельної бази археологічних та архітектурно-фортифікаційних досліджень.

У травні 2015 р. була проведена Всеукраїнська науково-практична конференція «Музейна справа на Поділлі: історія і сучасність». На ній розглядалися проблеми історії музеїв Подільського краю, подвижництва музейної і краєзнавчої справи, культурно-освітнього життя Поділля. Учасниками заходу стали науковці з Дніпропетровська, Запоріжжя, Хмельницького, Вінниці, Кам'янця-Подільського та смт Меджибіж. За результатами роботи було надруковано збірник наукових праць [6]. А, у травні 2017 р. на базі заповідника при підтримці історичного факультету і Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка загалом, міської організації НСКУ було проведено круглий стіл на тему: «Політичні репресії на Поділлі: причини, сутність та наслідки». Учасниками заходу стали викладачі факультету д. і. н. професори Л. Баженов, О. Завальнюк, А. Філінюк, к. і. н., доцент О. Комарницький.

У 2014-2015 рр. спільно з музеєм-заповідником було проведено круглі столи з питань діяльності органів місцевого самоврядування у

Кам'янці-Подільському на різних етапах історичного розвитку. За їх результатами також підготовлено збірники наукових праць [8, 10].

Досить активно сьогодні здійснюється іще один напрямок спільної роботи факультету та музею-заповідника – це проходження студентами спеціальності «Історія» музейної практики. Співробітники музею допомагають їм оволодіти необхідними навиками роботи із музейними артефактами, організації та проведення екскурсійної діяльності, тощо.

Систематичною є співпраця історичного факультету із Хмельницькою обласною організацією Національної спілки краєзнавців України (голова д. і. н., професор Л. Баженов) та Кам'янець-Подільською міською організацією НСКУ (голова к. і. н., доцент О. Комарніцький).

До складу міського осередку НСКУ входять викладачі факультету, журналісти, вчителі представники громадськості, усього 52 особи. Варто зауважити, що за кількісними та якісними показниками Кам'янець-Подільський міський осередок НСКУ є найбільшим в області. Члени міської організації вже не один рік співпрацюють з колегами з інституту історії, політології і етнології Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, історичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, науковцями державних архівів Вінницької, Хмельницької та Житомирської областей, Хмельницького історичного музею, державного історико-культурного заповідника «Меджибіж», Кам'янець-Подільським державним історичним музеєм-заповідником, Національним історико-архітектурним заповідником «Кам'янець», Кам'янець-Подільською міською організацією Національної спілки журналістів України.

Діяльність міського осередку НСКУ є досить різноманітною:

- організація та участь у міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях;
- рецензування конкурсних робіт по лінії МАН;
- підготовка та видавництво навчальних посібників (до прикладу, В.Прокопчук «Шкільне краєзнавство»);
- краєзнавча робота серед учнівської молоді;
- потужна видавнича робота (так, впродовж 2011-2017 рр. було видано 48 монографій, 103 книги, брошури, 76 навчальних посібників);
- редагування наукових збірників (так, впродовж 2011-2017 рр. члени міської організації були відповідальними редакторами,

секретарями, членами редколегій 373 наукових збірників та бібліографічних покажчиків);

– участь у роботі спеціалізованих вчених рад, рецензування, опанування дисертацій;

– громадсько-наукова робота: надання консультацій щодо виконання тематичних запитів з генеалогії представникам США, Ізраїлю, Польщі, Росії, виявлення пам'яток архітектури міста та області, надання консультацій з історії архітектурних споруд НІАЗ «Кам'янець»;

– участь членів організації у створенні «Енциклопедії Хмельниччини» та підготовці ґрунтовної історії м. Кам'янець-Подільського;

– підготовка та систематичне оновлення матеріалів Інтернет-сайту «Кам'янець-Подільський історичний».

Дієвим та досить ефективним у контексті профорієнтаційної роботи є співпраця історичного факультету із Кам'янець-Подільським міським управлінням освіти та науки й районними відділами освіти. Робота у цьому напрямку є багатопрофільною:

– проведення наукових, методологічних та методичних семінарів для вчителів історії, правознавства міста, району, області;

– співпраця по лінії Малої Академії наук (МАН): керівництво науковими роботами, членство у журі конкурсу;

– підготовка та видавництво збірок, наукових студій учнів старших класів на історичну тематику;

– редагування, співавторство викладачів історичного факультету із учителями міста, району, області у підготовці та видавництві підручників, науково-методичних посібників;

– надання консультативних послуг, підготовка учнів шкіл до ЗНО з історії, конкурсів, олімпіад з історії;

– проведення I-II етапів Всеукраїнської олімпіади з історії.

Так, у березні 2017 р. за ініціативою Дунаївецької райдержадміністрації та відділу освіти, молоді та спорту (в. о. начальника І. Ісакова – випускниця історичного факультету) було проведено семінар учителів історії, української мови та літератури й іноземної мови на тему: «Гуманітарні науки, їх значення та практична спрямованість у сьогоденні». У його роботі брав участь декан факультету к. і. н., доцент В. Дубінський.

Роком раніше, у березні 2016 р. було проведено науково-методологічний семінар для вчителів історії Дунаївецького району. На ньому розглядалися актуальні проблеми вітчизняної історії та навчально-методичні аспекти їх розгляду на уроках історії в середній

та старшій школах. Участь у семінарі взяли декан факультету В. Дубінський, д. і. н., професор В. Степанков, професор, завідувач відділу історії України II світової війни Інституту Істрії АН України О. Лисенко. Було розглянуто дискусійні питання ранньомодерної історії України та питання сьогодення. В лютому 2018 р. з вчителями зустрілися д. і. н., професори В. Степанков, А. Філінюк, О. Завальнюк.

Подібні науково-методологічні семінари історичний факультет проводить для вчителів м. Кам'янець-Подільського. Щорічно напередодні нового навчального року викладачі факультету беруть участь у міському методологічному семінарі вчителів історії, де ознайомлюють їх із дискусійними питаннями викладання окремих історичних тем, новими методиками викладання історії.

Так, у березні 2017 р. в рамках заходів до 100-річчя від початку Української революції 1917-1921 рр. на факультеті організовано науково-методологічний семінар, присвячений зазначеним подіям національної історії. В його роботі брали участь вчителі суспільних дисциплін міста та району. До участі у семінарі долучилися декан факультету к. і. н., доцент В. Дубінський, науковці і викладачі кафедри історії України, д. і. н., професор О. Завальнюк, к. і. н., доценти С. Олійник, В. Стецюк, які презентували доповіді про національне державотворення у період УЦР, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії УНР, а також завідувач відділу рідкісних видань наукової бібліотеки Н. Крючкова презентувала раритетні видання, що зберігаються у відділі (часописи та газети доби революції 1917-1921 рр., новітня наукова та монографічна література).

Починаючи з 2015 р. щорічно на історичному факультеті, згідно з угодою з Кам'янець-Подільським міським управлінням освіти та науки на базі історичного факультету проводиться II етап Всеукраїнської шкільної олімпіади з історії для учнів міста. Провідні викладачі факультету долучаються також до підготовки переможців третього етапу олімпіади для участі у заключному всеукраїнському етапі.

Упродовж 2014-2018 рр. реалізовується проект щодо видання збірника наукових матеріалів за результатами роботи секцій гуманітарних, філософських і соціально-політичних наук МАН м. Кам'янець-Подільського. Деканатом історичного факультету підготовлено та надруковано п'ять випусків «Наукових студій учнів-старшокласників», у яких представлено повідомлення та статті близько 70 учнів шкіл, гімназій та ліцеїв м. Кам'янець-Подільського.

Цікавою і насиченою з точки зору різноманіття заходів є співпраця історичного факультету із громадською організацією «Творче об'єднання письменників та художників «Кам'яний острів».

За ініціативи ГО у 2015-2017 рр. було проведено Всеукраїнські форуми «Кам'яний острів», їх співorganizаторами були Кам'янець-Подільська міська рада, КПНУ імені Івана Огієнка, Національний історико-культурний заповідник «Кам'янець». Учасниками форумів були представники громадського сектору, незалежні ЗМІ, історики, архівісти, перекладачі, ілюстратори, психологи, соціологи, письменники, художники. Аудиторією форумів стали безпосередні учасники заходів, кам'яничани, гості міста, поціновувачі культури та мистецтва, студентська молодь, представники старших поколінь [4, с. 612].

Лева частка запланованих на форумах заходів здійснювалася на історичному факультеті. Серед яких:

- презентації періодики бібліотеки рідкісних видань для студентів I-х курсів і туристичного проекту «Твоя країна»;

- зустріч з істориком та редактором Миколою Климчуком (м. Київ) та обговорення майбутнього видання «Спогадів» Павла Скоропадського;

- відкрита лекція «Про що розповідають архіви КДБ?» історика, голови управління Українського інституту національної пам'яті Ігоря Кулика (м. Київ);

- зустріч з істориком, начальником відділу формування НАФ Центрального державного архіву зарубіжної україники Дмитром Решетченком (м. Київ);

- відкрита лекція «Використання кодування, шифрів і тайнопису в документах збройного підпілля ОУН-Б (кінець 1940-х – перша половина 1950-х років)» історика, наукового співробітника Інституту української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України Володимира Ковальчука (м. Київ);

- зустріч з письменницею, автором історичних романів та есеїстики на теми локальної історії, лауреатом Державної премії імені Т. Шевченка Галиною Пагутяк (м. Львів);

- відкрита лекція «Мемуарна спадщина Євгена Чикаленка (1919-1929 рр.). Особливості змісту та композиції» історика, наукового співробітника Інституту української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України Інни Старовойтенко (м. Київ);

- обговорення проблеми «Права дослідників генеалогії в архівах: міфи, законодавство та реальність» за участю директора Центру вивчення генеалогії «Пращур» Віктора Долецького (Вінниця);

– презентація на тему: “Філокартія історична – нова спеціальна історична дисципліна» істориком, директором музею К-ПНУ імені Івана Огієнка Іриною Паур (Кам’янець-Подільський) та інші.

Ці заходи відвідало більше 300 осіб, а власне викладачі та студенти факультету, вчителі міста та району, співробітники музею-заповідника, місцевих архівів.

Факультет завжди радо співпрацює і є відкритим для відомих митців, громадських діячів, спортсменів. Так, у березні 2016 р. студенти-історики мали нагоду поспілкуватися з знаним українським письменником, головою Хмельницької обласної організації Національної спілки письменників України та директором обласного літературного музею Василем Горбатюком, який презентував нове видання «Птиці над нами».

У листопаді 2016 р. на факультеті відбулася зустріч з координатором Громадського просвітницького проекту «ЛКБЕЗ. Історичний фронт» Кирилом Галушко. Було проведено також презентацію нових книг проекту: «Історія українського війська» і книжок із серії «Історія без цензури» «У кігтях двохглавих орлів». Творення модерної нації. Україна під спікерами Романових і Габсбургів», а також «Бій за волю» Перемога через поразки. Україна у війнах і революціях 1914-1921 рр.».

У березні 2017 р. в рамках поетичного фестивалю «Поділля-Орен» на факультеті відбулася зустріч із письменником та громадським діячем Сергієм Пантюком і поетом та музикантом Олексою Биком (вони є організаторами туру Україною, що спрямований популяризувати українську поезію і формувати мистецький простір). Відбулася презентація їх книг «Вірші на руці» (О. Бик) та «Так мовчав Заратустра» (С. Пантук). Даний захід проводився за підтримки місцевого об’єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, яка, як уже зазначалося вище, активно співпрацює із історичним факультетом.

У лютому 2018 р. студенти історичного факультету мали можливість взяти участь у семінарі «Усна історія як метод і джерело». Організаторами якого є чеська громадська організація «Асоціація з міжнародних питань» в рамках проекту «Альтернативна освіта для українських шкіл» Міністерства закордонних справ ЧР, програми TRANS та при підтримці МОН України. Студенти отримали можливість познайомитися із особливостями використання методу усної історії при вивченні новітньої історії у школі. Для них була проведена лекція д.і.н., професором Полтавського державного педагогічного університету Ю. Волошиним і тренінги для практичної

реалізації отриманої інформації щодо організації та проведення анкетування, інтерв'ю, тощо. За результатами роботи всі студенти отримали сертифікати та набір науково-методичної літератури.

Ініціаторами цікавих заходів, що стають стартовим майданчиком для подальшої співпраці факультету із громадськими організаціями є студенти спеціальностей «Історія» та «Політологія». Так, у листопаді 2016 р студенти- активісти факультету брали участь у Всеукраїнському проєкті «Пам'ятати заради майбутнього», що проводився Інститутом політичної освіти та Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні та Хмельницькій області. Також учасниками заходу стали 12 студентів з Харківських вишів, а експертами в обговореннях і дискусіях були історик, директор Інституту національної пам'яті В. В'ятрович, головний редактор «Історичної правди» В. Кіптані, відомий журналіст О. Зінченко, науковці та гості з Грузії та Молдови. Тематика заходу різноманітна: від актуальних проблем історичного минулого до сучасної геополітичної ситуації, що складається в Україні та її держав-сусідів.

Студенти спеціальності «Політологія» є учасниками, волонтерами та ініціаторами ряду громадських проєктів. Зокрема. День молоді, Форум «Кам'яний острів», Міжнародного кінофестивалю «Бруківка». Активно співпрацюють із Фондом громадської дипломатії, Інститутом демократії і регіональних ініціатив, Асоціацією випускників Програми стажування у ВР України та центральних органів виконавчої влади ГО «Ліги інтернів».

Досить потужною є діяльність Громадського об'єднання СД платформа Кам'янець-Подільського, створеного за ініціативи студентів четвертого курсу спеціальності «Політологія»: Ігоря Кирилюка, Олександри Сидорчук та Романа Шевчука. СД платформа - це українське громадське об'єднання прогресивних людей, що відстоюють право на гідне життя та справедливість. За два роки існування СД платформи у м. Кам'янці-Подільському її засновниками було організовано та проведено низку заходів, до яких залучалися студенти і викладачі історичного факультету. Згадаємо деякі із них:

- Жива бібліотека із людьми, що творять дозвілля у м. Кам'янець-Подільському (травень 2017 р.);
- участь у всеукраїнському дослідженні та міжнародній конференції «Чи хоче молодь політику» (червень 2017 р.);
- організація концерту до Дня молоді (червень 2017 р.);
- створення «Ліги об'єднаної молоді» м. Кам'янець-Подільського (червень 2017 р.);

- Жива бібліотека в рамках проведення фестивалю «Республіка» (серпень 2017 р.);
- участь у Кам'янець-Подільському форумі «Ініціативна молодь» (вересень 2017 р.);
- співпраця із Об'єднанням «Глобальні цілі сталого розвитку» в рамках спільного проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (листопад 2017р.);
- Жива бібліотека «Неофіційне про офіційне» із міським головою М. Сіماشкевичем (листопад 2017 р.);
- участь у форумі прогресивних людей «Україна може бути іншою» (лютий 2018р.);
- тренінг для активної молоді «OHENKO-FORUM» (квітень 2018 р.).

Цікавою і насиченою є співпраця історичного факультету із Всеукраїнською ініціативою «Активна громада». Магістрант спеціальності «Політологія» Михайло Будурович є одним із координаторів Кам'янець-Подільського осередку цієї організації, що функціонує за підтримки Institute Respyblika та NDI. Учасниками заходів, що організовує ГО Активна громада є студенти та викладачі історичного факультету. Серед найбільш цікавих проектів відзначимо:

- проведення інфогодин серед кам'янчан на тему «Право вибору»;
- організація громадських слухань, публічних консультацій;
- дебатного турніру між студентами, викладачами навчальних закладів міста з політичних реформ;
- організація Клубу активної громади.

Не стоять осторонь студенти історичного факультету щодо співпраці та допомоги волонтерським і благодійним громадським організаціям. Так, уже більше десяти років триває співпраця факультету із Кам'янець-Подільським товариством дітей-інвалідів «Наша доля» (голова товариства Гетьман З. І.). Сьогодні членами товариства є 120 дітей-інвалідів віком від одного до вісімнадцяти років. Студенти та викладачі факультету щорічно у переддень Дня Св. Миколая та Міжнародного Дня інвалідів організують збір коштів, одягу, іграшок. Реагують на систематичні звернення щодо допомоги, виступають волонтерами у різних благодійних проектах.

Насамкінець зауважимо, що участь студентської молоді в діяльності наукових, культурних, громадських організацій розширює її професійне самовизначення, дозволяє набути практичного професійного досвіду, розвитку як особистісних, так і професійних навичок, сприяє усвідомленню майбутньої професійної діяльності,

ефективних шляхів соціальної взаємодії. В свою чергу, участь студентської молоді у діяльності громадських організацій прискорює процес її соціалізації, перетворення соціального досвіду в установки, цінності, орієнтації, сприяє засвоєнню нею соціальних норм і ролей, її самовираженню та професійному удосконаленню.

Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка зокрема, і надалі формуватимуть стратегію свого розвитку у відповідності із означеними принципами.

Список використаних джерел і літератури

1. Архівна справа на Хмельниччині: Збірник документів, матеріалів і світлин / редкол.: Баженов Л.В., Байдич В.Г. (відп. ред.), Завальнюк О.М. (наук.ред.) та ін. Хмельницький: ТОВ «Поліграфіст-2», 2012, 416 с.

2. Бібліотечна справа на Поділлі: історія і сучасність. Матеріали науково-практичної конференції м. Кам'янець-Подільський, 21 червня 2016 р. / [редкол.: В.А. Дубінський (голова), О.М. Завальнюк, Л.В. Баженов та інш.], Кам'янець-Подільський, 2016, 94 с.

3. Дубінський В. А., Газін В. В. Хроніка наукового життя історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2016 р. // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23: Присвячено 150-річчю від дня народження М.С. Грушевського. С. 543-553.*

4. Комарова О.О. Культурний форум «Кам'яний острів – громадська ініціатива кам'янчан» // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т.23: Присвячено 150-річчю від дня народження М.С. Грушевського. С. 611-616.*

5. Кость Солуха - людина, освітній і громадський діяч (до 150-річчя від дня народження та 110-річчя від заснування Подільської «Просвіти»). Збірник матеріалів круглого столу. Кам'янець-Подільський: КПНУ імені Івана Огієнка, 2016. 64 с.

6. Музейна справа на Поділлі: історія і сучасність: збірник наукових праць за підсумками Всеукраїнської наукової конференції, м. Кам'янець-Подільський / [редкол.: В. С. Травінський (голова), Л. В. Баженов, О. М. Завальнюк та інш.]. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2015. 272 с.

7. Подільська «Просвіта»: історія та сучасність: Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка. 2011. 172 с.

8. Самоврядування у Кам'янці-Подільському: історія та сучасність: збірник наукових повідомлень за підсумками круглого столу / [редкол.: В. А. Дубінський (голова) та інш.]. Кам'янець-Подільський, 2014. 58 с.

9. Симончук Г. М. Вплив громадських організацій на професіоналізацію студентської молоді // Актуальні проблеми соціальної сфери: [збірник наукових робіт викладачів і студентів] / за заг. ред. Н. П. Павлик. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С.130-131.

10. Формування та діяльність місцевих державних адміністрацій та самоврядування в період Української революції 1917 -1920 рр.: матеріали круглого столу, м. Кам'янець-Подільський, 2 липня 2015 р. / [редкол.: В.Травінський (співголова), В. Дубінський (співголова), О.Комарницький (співголова), С. Копилов та інш.]. Кам'янець-Подільський, 2015. 84 с.

Tatiana Biletska, Volodymyr Dubinskiy

The cooperation of the staff of the Department of History of Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohiienko University with education authorities, cultural establishments and civil society organizations of Khmelnytskyi region: ways, content and results

The article represents the main ways of cooperation of the Department of History of Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohiienko University with education authorities, cultural establishments and civil society organizations of Khmelnytskyi region. In particular, we talk about the collaboration of the department with State Archives of Khmelnytskyi region, Central Library of Kamianets-Podilskiy named after Kost Solykha, State Museum-Reserve of Kamianets-Podilskiy, The organization of the National Unity of Ethnographers of Ukraine of Khmelnytskyi region and The Organization of The National Unity of Ethnographers of Ukraine of Kamianets-Podilskiy.

Separately we analyze the multidisciplinary cooperation of Faculty of History with the City Administration of Education and Science and regional departments of education: holding scientific methodical and methodological seminars for local and regional teachers of history, cooperation with Minor Academy of Sciences of Ukraine, holding the

second part of All-Ukrainian Academic Competitions in History, preparation of pupils for ZNO (entrance examinations).

Also we represent the major ways of cooperation of the Faculty with the chain of All-Ukrainian and local civil society organizations and unities: Kamianets-Podilskyi's center of All-Ukrainian Association "Prosvita" named after Taras Shevchenko, The Artistic Association of Writers and Painters "Kamyanyi Ostriv", The Public Association "The New Social Democratic Platform of Kamianets-Podilskyi", The Public Organization "Aktyvna Gromada".

It is highlighted that this versatile cooperation expends professional self-determination of students and allows them to get practical professional experience.

Key words: higher education, civil society organizations, public initiative, cultural principles, education authorities, public events, socialization, cooperation

Одержано 12 квітня 2018 року

Персоналії

УДК 001:94(477)(092)

В.С. Степанков

Декан А.О. Копилов: становлення і зростання історичного факультету в 1968-1975 рр.

У статті розглядається проблема з'ясування ролі особистості Анатолія Копилова у відродженні функціонування історичного факультету Кам'янець-Подільського педінституту (нині національного університету). З цією метою відзначено основні віхи його життя до обійняття посади декана, притаманні риси характеру, а також контурно окреслено витоки появи цього ВНЗ і його статус серед інших вишів СРСР. Розкрито основні напрями діяльності А. Копилова, спрямовані на створення творчого колективу, утвердження у ньому демократичної атмосфери, поваги до кожної особи. Охарактеризовано його якості як викладача і науковця, основні засади світогляду. Висвітлено характерні ознаки стилю керівництва, що сприяли зростанню факультету і його перетворенню у кращий у ВНЗ.

Ключові слова: *А.О. Копилов, Кам'янець-Подільський, історичний факультет, педінститут, декан, стиль роботи, колектив, особистість.*

Історія історичного факультету середини 60-х – середини 70-х рр. органічно пов'язана з постаттю його декана – Анатолія Олексійовича Копилова, котрий належав до типу особистостей, за визначенням видатного вченого А. Тойнбі, "життєвого пориву". Тому вважаю доцільним окреслити пунктирно основні штрихи його біографії до часу появи на роботі на історико-філологічному факультеті Кам'янець-Подільського педагогічного інституту у серпні 1963 р.

Народився 14 липня 1936 р. у волинському містечку Шепетівка, звідкіль на початку 1941 р. його батьки перебралися до Ізяслава. Тут 1944 р. пішов до 1-го класу середньої школи № 1 (з українською мовою навчання). Навчався переважно на відмінно, проявляючи здібності як в освоєнні предметів гуманітарного циклу, так і математичного. Захоплювався спортом. Прикметними рисами вдачі були самостійність, ініціативність, відповідальність, рішучість й енергійність. Враховуючи високий рівень знань та самостійність, його відразу ж після закінчення школи 1954 р. направили (у 18 років) працювати на посаду вчителя фізичного виховання й математики до Радошівської семирічної школи. Після року вчителювання зробив невдалу спробу поступити на факультет іноземної філології Чернівецького університету (не добрав одного бала, аби пройти конкурсний відбір). Восени наступного року призивається до лав радянської армії. Доля закинула до м. Орджонікідзе Північно-Кавказького військового округу, де прослужив 3 роки в артилерійському дивізіоні 12 армійського корпусу.

Мобілізувавшись, поступив на історичний факультет Чернівецького університету. Скромний, невибагливий, життєрадісний, товариський і дотепний, швидко став душею курсу. Природні здібності, помножені на високу працездатність, принесли блискучий результат – закінчив навчання тільки з однією четвіркою (з латинської мови) й отримав диплом з відзнакою. Під час навчання визначився зі сферою наукових інтересів (новітня історія Болгарії) і створив сім'ю (23 червня 1963 р. народився первісток Сергій – нині доктор історичних наук, професор, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка). Тому, зрозуміло, подружжю хотілося працевлаштуватися у місті, де б сім'я отримала хоч якась житло, а у перспективі дружина (Олександра Прокопівна) змогла б знайти роботу за фахом. Після обговорення кількох

пропозицій, включаючи переїзд на Донеччину (м. Слов'янськ, де проживали її батьки), зупинилися на компромісному варіанті – Кам'янець-Подільському педінституті. В середині серпня вони переїжджають до Кам'янця й оселяються у гуртожитку вишу. Анатолій Олексійович обійняв посаду асистента кафедри історії історико-філологічного факультету. З перших місяців роботи молодий викладач, дякуючи людським і професійним якостям, органічно влився до викладацького інститутського колективу. Як значно пізніше згадував проректор доц. Іван Козак, «Спочатку я дещо був збентежений тим, що у молодій сім'ї був хлопчик, присутність якого через стіну апіорі орієнтувала на неспокій. Але очікуване виявилось протилежним, бо Сергійко поставився дуже уважно до мого сусідства й не дав шансів щодо гіпотетичних демаршів. Навпаки, і він, і вся сім'я вражали злагоженістю, культурою поведінки, миролюбством як у середині, так і назовні в стосунках із сусідами» [10, с. 58].

Що ж становив собою навчальний заклад, з яким, як показав плін життя, назавжди зв'язав свою долю молодий випускник Чернівецького університету? Це був периферійний педінститут, розташований у чудовому місті над Смотричем, яке стало районним центром Хмельницької області, а відповідним чином і відбувалося його фінансування й забезпечення кадровим потенціалом. Постраждав він і від чергової хвилі репресій у середині 50-х рр., коли 1956 р. закритися історичний факультет (це ж було вчинено у Житомирському й інших педінститутах). Із планів спеціальності „Історія” історико-філологічного факультету „було вилучено українську мову і літературу. Водночас на вивчення російської мови і літератури виділялося 216 годин. Жодної академічної години не планувалося на вивчення історії і культури України, тоді як на вивчення історії СРСР було передбачено 524 години, або 43,4% від загальної кількості навчальних годин, які виділялося на всі фахові дисципліни” [11, с. 119]. Правда, новий навчальний план, на який у 1959-1960 н.р. перейшов факультет, уже передбачав 120 год. для вивчення історії Української РСР, а, для прикладу, на вивчення російської мови і методики її викладання виділялося 774 год. (на опанування української мови і літератури відводилося 340 год.) [11, с. 119]. У 1963 р. у виші функціонувало лише 4 факультети: фізико-математичний, історико-філологічний, фізичного виховання, педагогіки й методики початкового навчання, на яких працювали викладачі 13 кафедр, які готували фахівців з 6 спеціальностей. На них цього року на денній і заочній формах навчання здобували фах всього 3607 осіб. Викладацький склад налічував 112 осіб, серед яких тільки 26 осіб мали

вчену ступінь кандидата наук й наукове звання доцента, а відтак якісний показник складав лише 23,2%. У 1963 р. захистили кандидатські дисертації 4 особи. Не було жодного доктора наук і професора. Незначною була і кількість наукових публікацій: всього 12. Бібліотечний фонд нараховував 270143 примірники [7, с. 9, 13, 19, 46, 49, 57].

І ніхто з викладачів і студентів того часу не знав, що їхній ВНЗ мав славу історію, що старанно приховувалася комуністичним режимом. За офіційною версією, його витоки сягали 1921 р., коли було утворено Інститут народної освіти. Хоча насправді він виник у буремні часи Української революції 1917-1921 рр. як дітище української інтелігенції й влади. 17 серпня 1918 р. гетьман П.Скоропадський затвердив «Закон про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету», а 22 жовтня відбулося його урочисте відкриття. Воно стало подією Всеукраїнського масштабу, бо вперше в історії започатковував своє функціонування власне український, а не чужинецький на українських землях, класичний університет. На свято приїхало кілька сотень осіб з різних регіонів, університет отримав близько 400 вітальних адрес і понад 1000 телеграм не лише з України, але й з-за кордону. Гетьман України у Грамоті підкреслював: „Ми визнали за благо для всього люду українського утворити в місті Кам'янці-Подільському Український Державний університет. Призиваючи Боже благословення на це огнище народної освіти, бажаємо, аби цей Університет, сприяючи широкому відродженню нашої національної культури, виявив усі творчі сили багатого духом та здібностями Українського народу» [5, с. 14].

Його ректором став видатний син українського народу Іван Огієнко, котрий на початку 1919 р. призначається Міністром народної освіти. У ньому працювали такі професори й доценти як Сергій Васильович Бачинський, Микола Іванович Безбородько, Василь Олексійович Біднов, Леонід Тимофійович Білецький, Петро Миколайович Бучинський, Микола Тимофійович Геращенко, Володимир Олександрович Геринович, Дмитро Іванович Дорошенко, Михайло Опанасович Драй-Хмара, Іван Іванович Кіяніцин, Павло Григорович Клепатський та багато інших [8, с. 143-336, 392-429]. Прийшовши до влади, окупаційний комуністичний режим вирішив ліквідувати символ поваленої української влади. 3-го вересня 1920 р. маріонетковий нарком освіти В.Затонський надіслав в освітні установи України телеграму наступного змісту: „Слід звернути увагу на Кам'янець-Подільський державний український університет. Кам'янецькі комуністи перебувають в полоні петлюрівської

інтелігенції. Реальних сил для підтримки на висоті університету в Кам'янци немає (? – Авт.). Контингент слухачів нікчемний. Непрацюючі дівичі і поповичі (? – Авт.). В самому університеті продовжують засідати божевільні старики і наукові світила на зразок гетьманівського, а згодом петлюрівського скарбника Лебідь-Юрчика, який викладав там фінансове право (? – Авт.). Професори добре влаштовані за рахунок університету і позирають на захід. Всіх їх слід розігнати. У тому вигляді, як він існує тепер, університет компроментує радвладу” [5, с. 35]. В лютому наступного року він реорганізовується у два самостійних інститути: народної освіти і сільськогосподарський. правонаступником ліквідованого університету став Інститут народної освіти [5, с. 35-39], якому за іронією долі у 1968 р. радянським урядом присвоюється ім'я В.П.Затонського.

Ось у цьому виші у середині серпня 1963 р. й розпочалася трудова кар'єра Анатолія Олексійовича на посаді, як уже згадувалося, асистента кафедри історії, яку очолював відомий вчений Леонід Антонович Коваленко (з 1965 р. док. іст. наук, 1966 – проф.), котрому судилося стати фундатором не тільки кафедри всесвітньої історії, але й історичного факультету в цілому. Як слушно спостеріг його вихованець, нині док. іст. наук, проф. Анатолій Філінюк, „Девізом професора було гасло – жодного дня без праці. Завідувач кафедри володів рідкісним вмінням слухати людей, був цікавим співрозмовником і дружнім порадником, завжди проймався долями та болями інших працівників і студентів. Привітна усмішка, душевна простота, шанобливе ставлення до всіх незалежно від рангів і звань, створювали сприятливий соціально-психологічний клімат, атмосферу демократизму, діловитості, поваги і доброти” [12, с. 171]. Йому одразу з кинулися у вічі такі риси молодого викладача як щирість, людяність, ерудиція, енергійність й талант організатора. А відтак по-суті взяв під батьківську опіку, допомагав порадами, суворо контролював, як науковий керівник, процес написання кандидатської дисертації на тему „Створення Вітчизняного фронту Болгарії і його роль у встановленні в країні народно-демократичної влади”. Бувало, як любив згадувати Анатолій Олексійович, „дід Леонід” (так часто з любов'ю називали між собою Леоніда Антоновича його колеги і випускники історичного факультету) увечері заходив до нього в гуртожиток і промовляв: „Покажіть, що Ви зробили за день”, а ранком наступного дня знову навідувався до нього і вимагав ознайомити його з тим, що вдалося до цього часу написати з тексту дисертації.

Грунтовні знання молодого викладача, динамічний, творчий і вільний (без читання конспекту) характер викладу матеріалу,

вишуканість і витонченість манер, щирість, порядність і доброзичливість у стосунках зі студентством стали потужними джерелами формування його авторитету, що невпинно зростав з кожним роком. Маємо цінну інформацію зі спогадів доц. Анатолія Гаврищука про перші кроки Анатолія Олексійовича як викладача. У червні 1964 р., згадував він, «... до аудиторії зайшов молодий, енергійний, вродливий викладач. Одягнений був по-літньому: гарні штани, біла теніска. І з модними літніми окулярами. Тієї сесії він прочитав спецкурс з історії південних слов'ян. І хоч А.О. Копилов працював перший рік, почував себе впевнено, вільно викладав матеріал. Студенти слухали уважно. Молодий викладач...справив досить гарне враження. Тільки й розмов було! А дівчата гідно оцінили його чоловічі принади. Однак, дізнались, що викладач одружений і мешкає із сім'єю у тому ж куртожитку» [4, с. 35].

І переважно на інтуїтивному рівні (внутрішнє бачення) уже перші його абітурієнти й студенти спостерегли визначальну рису вдачі – людяність. Як відзначав доц. Юрій Блажевич (абітурієнт 1965 р.), під час вступних іспитів «Ми вже дізналися про прізвища екзаменаторів – Копилов і Степенко, і що Степенко дуже прискіпливий та педантичний, а Копилов більш людяний і простіший... Копилов зразу ж мені сподобався: красивий чорноволосий чоловік з відкритим та щирим обличчям і добрими очима. Він запропонував тягнути білет і показав, де я маю сісти для підготовки відповіді. Пригадую, що питання були не з важких, матеріал я знав і швидко приготував відповідь. І тут у мене захололо серце. Я підрахував, що за чергою потрапляю відповідати до Степенка. Що ж робити? Раптом я побачив, що місце біля Копилова звільнилось і ніхто ще не вийшов відповідати, напевне не вистачало часу, і я підняв руку та сказав, що готовий відповідати. Тут втрутився Степенко, він зазначив, що все повинно йти за чергою, але Копилов відповів, що, якщо хлопець підготувався, то нехай йде й відповідає. Звичайно, я не знав, що він вже тоді був заступником декана історико-філологічного факультету і Степенко не став йому перечити. Копилов слухав мене уважно, не перебивав...» [2, с. 31-32].

Маючи зібрані у Болгарії джерельні матеріали, молодий історик інтенсивно займався науковою роботою: складав кандмінімуми, писав статті, брав участь у наукових конференціях, готував дисертацію тощо. Впродовж 1964-1966 рр. здійснив 10 публікацій, які мали пряме чи опосередковане відношення до досліджуваної проблеми. Серед них такі як „Повстання 9 вересня 1944 року в Болгарії” (1964), „Посилення руху Опору в Болгарії під впливом перемог Радянської Армії” (1965),

„Роль Вітчизняного фронту Болгарії в перемозі народно-демократичної революції” (1966) та ін. Став одним з піонерів (про що, на жаль, часто не згадують) відродження краєзнавчого руху у Поділлі, зіграв важливу роль у заснуванні (1964) першого в Україні обласного історико-краєзнавчого товариства й проведенні Першої Подільської історико-краєзнавчої конференції [11, с. 124].

Рішуче підтримував і обстоював ініціативу керівництва факультету зі створення (1964) у його структурі історичного відділу. У зв'язку з чим взявся за розробку лекційного курсу з новітньої історії країн Європи та Америки. Взимку 1967 р. успішно захистив у Київському державному університеті ім. Т.Г.Шевченка кандидатську дисертацію. У цьому ж році обирається на посаду старшого викладача, а в липні призначається деканом історико-філологічного факультету. Ректорат інститут неодноразово порушував питання перед Міністерством освіти про відновлення функціонування історичного факультету. Нарешті 9 квітня 1968 р. (наказ № 69) воно приймає ухвалу про сформування на базі історико-філологічного факультету двох самостійних факультетів – історичного й філологічного. На початку травня Рада інституту прийняла відповідне рішення [11, с. 124].

На цей час, дякуючи фаховим і людським якостям, Анатолій Олексійович уже користувався настільки високим авторитетом серед колег, що ті однодушно висловлювалися за його кандидатуру на посаду декана відновленого факультету. Ректорат, очолюваний здібним науковцем, прекрасним педагогом, людиною високих моральних чеснот доц. Іваном Вікторовичем Івахом [3, с. 169-170], пішов назустріч пропозиції колективу створюваного факультету, а відтак Анатолій Олексійович призначається деканом. І відразу ж поринув з головою у розв'язання безлічі питань самого різноманітного, часто зовсім далекого від навчально-виховного процесу, характеру. Факультет отримав у Старому місті окремий корпус (№ 2) (1534 м²), який вимагав відповідного переобладнання під його потреби. Адже «виділений для нього будинок у Старому місті, – як зазначав Анатолій Гаврищук, – не повністю відповідав таким вимогам, оскільки до цього кілька років слугував студентським гуртожитком. Декан енергійно взявся за створення навчально-матеріальної бази. Багато зусиль доклав, аби облаштувати бібліотеку, чудовий читальний зал (він і сьогодні справляє гарне враження), навчальні кабінети» [4, с. 36]. Впорядковувалася також територія, що прилягала до будівлі. Гостро стояла проблема кадрового забезпечення навчального процесу. Відповідно наказу Міносвіти № 232 від 10

жовтня 1969 р. на базі кафедри історії створюється дві кафедри – загальної історії та історії СРСР і УРСР. Їх очолювали відповідно док.іст.наук, проф. Л.А.Коваленко та канд.іст.наук, доц. Іон Ізраїльович Винокур [11, с. 124].

На щастя для факультету, декан і завкафедри знайшли повне взаєморозуміння у підходах до його становлення й розвитку. Дякуючи їм, у колективі утверджувалися демократизм взаємовідносин керівництва факультету й викладацького загалу, атмосфера поваги до особистості викладача, навчально-допоміжного працівника, студента та їх переконань, створювалися сприятливі умови для педагогічної діяльності, відбувалося плекання культури науки і максимально можливої для тих часів свободи слова. У зародку використовувалися інтриги, чвари, ябедництво. Велика увага приділялася пошуку здібних викладачів, при цьому ставка робилася на поєднання досвіду й молодості, що призводило до залучення до науково-педагогічної роботи вчорашніх випускників. Лише упродовж 1968-1971 рр. на кафедри факультету було запрошено Миколу Федоровича Довганя (1968), Лева Васильовича Баженова (1969), Юрія Михайловича Тарасова (1969), Валерія Степановича Степанкова (1970), Володимира Анатолійовича Опрю (1971).

Уже в перші роки деканування в нього почали яскраво проявлятися прикметні його стилю роботи ознаки: вмільсть адміністрування, талант організатора, владність, жорстка вимогливість у поєднанні з відкритістю, демократизмом у спілкуванні й людяністю. «На другому курсі Анатолій Олексійович вже став деканом нашого факультету, – згадує Юрій Блажевич, – і ми відразу ж відчули його організаційну й керуючу жилку. В нашій групі він призначив старостою Валерія Степанкова, мене обрали комсоргом, а Володя Скопечський став профоргом. Копилов постійно контролював нашу роботу, найбільше, звичайно, діставалось старості групи за прогули, за неуспішність, за негаразди в гуртожитку тощо. Водночас був поступливим, спочатку покричить-покричить, а потім по-діловому, чітко і аргументовано давав поради та вказівки, як виправити помилки.

На випускному вечорі, що проходив в студентській їдальні № 6 сільгоспінституту, Анатолій Олексійович, благословляючи нас на життєву самостійну роботу, сказав, що історик – це не тільки добрий переповідач історичних подій і фактів, а постійний пошукач цікавих матеріалів і сам творець цієї історії. Він закликав нас постійно вчитись, бути гідними сіячами і збирачами доброго, вічного і прекрасного, не забувати свою Альма-матер і пам'ятати про своїх

однокурсників та місто Кам'янець-Подільський, де пройшли наші найкращі роки» [2, с. 33].

Ще один штрих: Анатолій Олексійович завжди всіляко підтримував обдарованих студентів! За свідченням док.іст.наук, проф. Л.Баженова, „У щасливі студентські роки Анатолій Олексійович відіграв важливу роль у моєму навчанні, науково-дослідній та громадській роботі. З цікавістю слухав його лекції з історії зарубіжних слов'ян. Анатолій Олексійович був моїм наставником під час нашої спільної участі в роботі IV конференції істориків-славістів, яка відбувалася у Білоруському державному університеті в 1968 р., де мені, студенту, довелося виступати з науковою доповіддю” [1, с. 2].

Сам же Анатолій Олексійович постійно вдосконалював методику викладання свого навчального предмета. Чи не першим започаткував на факультеті читання проблемних лекцій. Під час семінарів вимагав вільного володіння матеріалом, не терпів начотництва, бубніння за кафедрою, домагався висловлювання власних міркувань, систематичної роботи з джерелами, глибокого знання історичної карти. Як правило, завжди спалахували дискусії, які він майстерно творив поставленими запитаннями. Панування демократичної атмосфери на заняттях перетворювало їх у лабораторію творчого пошуку, навчало студентів основного – розуміння історичного процесу й самостійності мислення. Як цілком справедливо зауважував у своїх спогадах док. іст. наук, проф. Олександр Завальнюк (ректор Кам'янець-Подільського університету 2001-2011 рр.), «Лектор володів винятковою науково-педагогічною майстерністю: належно організовував аудиторію, працював з наочними посібниками і дошкою для записів дат, імен, вміло розкривав дефініції понять, не переобтяжував слухачів фактичним матеріалом, а всі основні положення, які доносив до нас, належно обґрунтовував, робив лаконічні, логічні висновки. Для глибшого засвоєння навчальної програми, кожен зі студентів окремо вивчав запропоновану викладачем ту чи іншу монографію, конспектував її, а потім приходив на співбесіду, яка тривала до 10 хв. У такий спосіб ми отримували навички роботи з науковою літературою...» [9, с. 49].

Дуже мало ми знаємо про його світоглядні засади у цей час. На щастя, маємо нитку Аріадни для з'ясування їх сутності у формі висловлених міркувань Івана Козака: «Ми не виказували суму у зв'язку з осудом культу Сталіна. Водночас діалогічно висловлювалися стосовно суспільної перспективи з деякими ознаками ейфоричності, хоч і в не однаковій мірі: Анатолій – випускник істфаку Чернівецького університету, а я – філософського відділення Київського ім.

Т.Г. Шевченка. У нього був ширший діапазон історичного мислення. Він шукав прикладів і знаходив аналоги того, що відбувалося в СРСР тих років. Мимохідь зауважу, що він вельми скептично ставився до концепту «Велика Вітчизняна війна» на тлі своїх соціал-демократичних поглядів у сучасній їх інтерпретації (виділено мною – В.С.)» [10, с. 58]. І, справді, повністю підтверджую твердження Івана Йосиповича (бо особисто знав Анатолія Олексійовича з 1967 р. й до останніх днів його життя), що він не поділяв основних положень марксистсько-ленінського вчення (про що, зрозуміло, помовчував), а відтак не становив собою типового затятого комуніста – бійця ідеологічного фронту. Тільки в разі необхідності на заняттях формально апелював до праць «класиків», не «викручував» нам, студентам, «рук» у їх студіюванні, не займався «ідеологічним пустозвонством», дотримуючись розважливості в оцінках. Спілкування з ним уже в 70-х рр. переконало мене, що його політичні погляди є значно ближчими до постулатів західної соціал-демократії ніж до «наукового комунізму».

Водночас цілеспрямовано продовжував вивчати проблему створення Вітчизняного фронту в Болгарії. Брав участь у роботі міжвузівських конференцій і симпозіумів славистів у Чернівцях, Києві та в інших містах. Так проходило утвердження його як молодого талановитого історика-болгариста у наукових колах не лише СРСР, але й зарубіжних країн. Не цурався й регіональної історії (краєзнавства), підготував два нариси про Білогір'я та Ямпіль до історії поселень Хмельницької області, які побачили світ 1971 р. Самовідданість у роботі, явні здобутки на науковій ниві не залишалися поза увагою ректорату. У 1970 р. нагороджується медаллю „За доблесну працю”. Успіхи у науковій і навчальній роботі стали підставою для обрання його у травні 1969 р. доцентом кафедри загальної історії, а в січні 1970 р. Вища атестаційна комісія (ВАК СРСР) затвердила Анатолія Олексійовича у вченому званні доцента. У цьому ж році у подружжя Копилових народжується (22 червня) другий син, котрого назвали Андрієм. Проте, як це інколи трапляється у житті, радість крокувала поряд з горем. Важкою втратою для нього стала смерть батька Олексія Івановича. І з цього часу особливо теплою синівською турботливістю огортає матір (вона прожила до 1998 року), про яку завжди пам'ятав, до якої часто навідувався і якою пишався. Враховуючи наукові й педагогічні досягнення Анатолія Олексійовича, кафедра порушила клопотання про його відрядження для наукового стажування до Софійського державного університету. Отож з лютого по грудень 1972 р. перебував у Болгарії. Відвідував лекції провідних вчених з новітньої

історії цієї країни, і, головне, наполегливо працював в архівах і бібліотеках, збираючи матеріали для майбутнього монографічного дослідження.

Як промовляють різноманітні характеристики його діяльності з боку колег як у формі опублікованих спогадів, так і усних оповідей, саме у цей час (кінець 60 – середина 70-х рр.) і сформувалися підвалини стилю керівництва, що став притаманним йому як менеджеру освітньої справи. Його характерними ознаками були:

- «життєвий порив», який проявлявся у постійному енергійному прагненні до утвердження нового, зміни існуючої ситуації, відсутності пієтиту перед традиціоналізмом й боязні його зламу для реалізації перетворень;

- постійне прагнення до вдосконаленості знань адміністративної роботи, механізму функціонування системи з метою його поліпшення, при чому не формального (обмеженого пунктами різноманітних посадових інструктивних матеріалів), а реального, в основі якого лежала сфера взаємин з колективами викладачів, навчально-допоміжних працівників та студентів;

- органічне несприйняття кабінетного стилю керівництва з притаманним йому культом ієрархії та мертвої літери інструкцій, замість якого вкорінював менеджерську форму співпраці, висуваючи на чільне місце професіоналізм організаційної роботи, що ґрунтувався на врахуванні людських якостей та інтересів;

- володіння рідкісним імунітетом від вірусу всепоглинаючого владолюбства, що завжди перетворює особу у службу кар'єрного росту, безхребетного з начальством й тирана до підлеглих. Ніколи не запобігав перед вищестоящими на владній драбині й не прислужував, поводився з ними чемно, але без принизливої запобігливості, шануючи їхній статус і власну честь. У разі потреби завжди мав мужність висловити власну думку, навіть якщо вона йшла врозріз з позицією представників владних структур, за що окремі з них, можливо, часом в чомусь і недолюбливали його, але всі поважали за позицію;

- відкритість і доступність для всіх, незважаючи на їхній статус: чи то студентів та їхніх батьків, чи то до професорів і доцентів, чи то до асистентів і лаборантів. Усіх уважно вислуховував і всім намагався допомогти у вирішенні їхніх проблем. В нього не було ні любимчиків, ні паяців, ні знехтуваних!;

- поєднання самодисципліни і відданості роботі (приходив на роботу за 1,5–1 год. до початку занять о 9-й ранку й виходив з нього пізніше за усіх) з жорсткою вимогливістю до інших вчасно та якісно виконувати посадові функціональні обов'язки, розпорядження тощо.

Не терпів свавілля, безладдя, браку самодисципліни, безвідповідальності, дій за принципом „та якось воно буде”;

- не уникав серйозних розмов „очі в очі” з науково-педагогічними працівниками чи студентами, котрі в чомусь провинилися. Якщо вчинок виявлявся незначним й усвідомлювався, то вона завершувалася швидко відповідним зауваженням. В іншому випадку набирала ознак „грози чи навіть цунамі”. Прикметно, що після отриманої прочуханки „винуватець”, як правило, не ображався на „шефа”, бо знав, що „взяв на горіхи” цілком заслужено. І ще дуже важливий штрих, Анатолій Олексійович ніколи не заносив тих, хто у чомусь провинився, до „чорного списку”, не дозволяв собі принижувати їх людської гідності, чи, боронь Боже, цькувати. Вся неприємність ситуації залишалася за порогом кабінету; часто траплялося так, що вже через півгодини чи годину після складної розмови він спокійно обговорював з „винуватцем” ті чи інші аспекти роботи;

- наявність стратегічного мислення; спроможність бачення перспектив розвитку факультету на кілька років наперед, яка дозволяла завжди приймати правильні ухвали;

- уміння розпізнавання здібностей осіб, а відтак підбирати кадри, що сприяло формуванню працездатного колективу;

- людяність і щирість, постійна готовність допомагати, за що усі його любили і поважали.

Тому не випадково у червні 1973 р. колектив історичного факультету одногосно висловився за переобрання Анатолія Олексійовича своїм деканом. Як неодноразово згадував док. іст. наук, проф. Іон Винокур, саме тоді під час однієї з розмов, що точилися у колективі з приводу кандидатури на цю посаду, „дід” Леонід Коваленко пророче зронив: „бути Анатолію ректором”. І з цією вкрай короткою ремаркою всі присутні погодилися, бо вбачали у ньому, попри його молодість, напевду обдарованого керівника.

Тим часом на факультеті все помітнішими ставали позитивні результати вдало обраного деканом й завкафедрами курсу на формування творчого колективу з потужним науковим потенціалом. Створювана ними атмосфера взаємоповаги, демократизму й культу науки, почала приносини вагомі результати. Складалася міцна традиція добровільного написання кращими студентами дипломних робіт. Всі без винятку викладачі активно займалися науковими дослідженнями. І, що особливо важливо, ніхто не нав’язував їм партійно-радянської тематики, вона обиралася за власним уподобанням. А відтак з’являються серйозні наукові роботи. У 1971 р.

побачила світ монографія проф. Петра Лаптіна „Община в русской историографии последней трети XIX – начала XX вв.”. Проф. Іон Винокур 1972 р. опублікував книгу „Історія та культура черняхівських племен”. Наступного року вийшло з друку монографічне дослідження Леоніда Коваленка „Велика Французька буржуазна революція і громадсько-політичні рухи України в кінці XVIII ст.” Доц. Петро Щербина 1974 р. видав книгу „Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине”. По-суті вони започаткували відродження історичної науки у стінах педінституту.

Зрозуміло, успіхи факультету у різних ділянках наукової та навчально-виховної роботи не могли пройти мимо уваги ректорату. Не був таємницею і той факт, що вони у значній мірі стали результатом копіїв праці власне декана. Тому не випадково, коли на початку 1975 р. у зв'язку із розширенням об'ємів навчально-методичної й науково-дослідної роботи у межах ВНЗ було вирішено розділити існуючу посаду проректора по навчальній і науковій роботі на дві, та на посаду проректора з наукової роботи призначається Анатолій Олексійович. І з 26 лютого став виконувати непрості обов'язки куратора науково-дослідної роботи навчального закладу.

Отже, дякуючи зусиллям Анатолія Олексійовича, підтриманих колективом факультету, останній став найкращим в інституті й отримав потужний потенціал для розвитку, внаслідок реалізації якого через чверть століття увійшов до числа кращих у вишах України.

Список використаних джерел і літератури

1. Анатолій Олексійович Копилов у житті колег і студентів // Студентський меридіан. 2007. 11 грудня. 4 с.
2. Блажевич Ю.І. З любов'ю до освіти і людей // Анатолій Олексійович Копилов. Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. С. 31-35.
3. Гавришук А.П. Івах Іван Вікторович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. I. С. 157-163.
4. Гавришук А.П. Спогади про неординарного керівника і цікаву людину // Анатолій Олексійович Копилов... С. 35-40.
5. Завальнюк О.М., Копилов А.О. Кам'янець-Подільський державний український університет // Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. С. 7-40.

6. Завальнюк О.М., Копилов С.А., Рокачук В.Н. Історичний факультет // Кам'янець-Подільський державний університет... С. 204-229.
7. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Матеріали до історії Кам'янець-Подільського державного університету (1918-2003 рр.). Довідково-статистичні матеріали. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. 87 с.
8. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.). Кам'янець-Подільський: "Абетка-Нова", 2006. 631 с.
9. Завальнюк О.М. Професор А.О. Копилов: на службі освіти, науці й людям (спогади учня й колеги) // Анатолій Олексійович Копилов... С. 48-57.
10. Козак І.Й. Динамічна незмінність // Анатолій Олексійович Копилов... С. 58-63.
11. Філінок А.Г. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут (1948-1997 рр.) // Кам'янець-Подільський державний університет: минуле... С. 109-156.
12. Філінок А.Г. Леонід Антонович Коваленко // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. С. 168-184.

Valery Stepankov

Dean A.O. Kopylov: development and elevation of the Faculty of History

The article examines the problem of elucidating the role of personality of Anatoliy Kopylov in the revival of the functioning of the Faculty of History of Kamyanets-Podilsky Pedagogical University (now a National University). The main milestones of his life prior to the occupation of the post of the dean, inherent features of the character as well as outline the origins of the appearance of this higher educational institution and its status among other higher educational institutions of the USSR. The main directions of A. Kopylov's activity aimed at creation of the creative staff, the establishment of a democratic atmosphere in it, and respect for every person are revealed. His qualities as a teacher and scientist, the main principles of the worldview are characterized. Characteristic features of the style of leadership, which contributed to the growth of the faculty and transformation into the best higher education institution are illustrated.

Key words: A. Kopylov, Kamianets-Podilskiy, Historical Faculty, Pedagogical Institute, dean, style of work, staff, personality.

Одержано 19 січня 2018 року

УДК 378.4.091.113.093.5:94(092)"1975/1993"

А.Г.Філінюк, І.А. Опра

Декан Л.В. Баженов: здобутки і об'єктивні проблеми в розвитку історичного факультету

У статті зроблено спробу комплексно охарактеризувати багатогранну організаційно-управлінську діяльність доктора історичних наук, професора, академіка Української академії історичних наук, члена-кореспондента Міжнародної слов'янської академії наук Лева Васильовича Баженова на посаді декана історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка впродовж 1975–1993 рр. Проаналізовано та осмислено його особистий вагомий внесок у розвиток і перетворення очоленого структурного підрозділу не лише в провідний у виші, а й у відомий в Україні та СРСР історичний факультет з підготовки та виховання фахівців вищої кваліфікації. Наголошено на визнанні його як потужного осередку з вивчення світової, вітчизняної, регіональної історії України та історичного краєзнавства. Відтворено основні віхи і досягнення колективу в створенні й підтриманні здорового морально-психологічного клімату, вдосконаленні навчально-виховного процесу, підвищенні якості викладацьких кадрів, реорганізації кафедр та проведенні досліджень з важливих наукових тем професорсько-викладацького корпусу і студентів. Окреслено інституційні й теоретико-методологічні змістові зміни та невирішені проблеми в діяльності колективу історичного факультету у періоди перебудови, розгортання демократичних процесів і початку становлення незалежності України.

Ключові слова: Лев Васильович Баженов, викладач, декан, керівник, лідер, доцент, професор, історик-славіст, учений, дослідник-регіоналіст, краєзнавець, подвижник історичного краєзнавства, громадський активіст.

Історично склалось так, що в один рік зі 100-літнім ювілеєм Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка відзначається 50-річчя провідного структурного підрозділу – історичного факультету. Протягом 1975–1993 рр. факультет очолював Л. В. Баженов, який отримав вищу освіту водночас із відновленням його самостійного статусу.

Лев Васильович Баженов по праву належить до плеяди сучасних найбільш колоритних професійних дослідників вітчизняного минулого і краєзнавців міста Кам'янець-Подільського, Хмельниччини та всієї України [46, с.370], є визнаним авторитетом історичного факультету і загалом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Яскравим свідченням цього стали його неперервна майже п'ятдесятилітня науково-педагогічна діяльність у рідному колективі, з яких 18 років віддано посаді декана, його наукові ступені та вчені звання і, що не менш важливо, творчий доробок, котрий налічує близько 600 наукових і навчально-методичних праць. Він – доктор історичних наук (1996 р.), професор (1997 р.), декан історичного факультету, відомий учений, талановитий фахівець з нової і новітньої історії та історіографії історії України, знаний історик-славист [14, с.76; 15, с.45; 45, с.212], надзвичайно плодовитий дослідник-регіоналіст, невтомний подвижник історичного краєзнавства, історичної географії та бібліографії, визнаний академік УАІН (з 1999 р.), засновник (1995 р.) і керівник наукової школи «Історичне краєзнавство та регіональні проблеми історії Правобережної України кінця XVIII – початку XXI ст.» [32, с.27], фундатор і незмінний очільник Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (з 1995 р.), член правління Національної спілки краєзнавців України (з 2008 р.) та голова Хмельницької обласної організації НСКУ (з 2008 р.) [13, с.81].

Про Л. В. Баженова написані численні наукові та науково-популярні розвідки, в яких висвітлено різні аспекти його життєдіяльності та обґрунтовано про його вагомий внесок у розвиток вищої історичної освіти України, прирощення наукових знань і славістики, історії України, історичного краєзнавства, регіонознавства, вітчизняної історіографії, а також у розбудову краєзнавчого руху на Хмельниччині, Поділлі й Україні. Для дослідження та популяризації постаті історика чимало зробили М. І. Алещенко, П. П. Брицький, А. П. Гавришук, С. Д. Гальчак, А. Ф. Гуцал, О. М. Завальнюк, І. М. Конет, С. А. Копилов, А. О. Михайлик, В. С. Прокопчук, В. О. Савчук, Ю. В. Телячий, А. Г. Філінюк та інші. Втім, такий аспект його неординарної постаті та невтомної діяльності як багатолітнє керівництво історичним факультетом все ще залишається не розкритим. Йдеться про те, що на посаді декана Л. В. Баженов був із 1975 по 1993 р. і зарекомендував себе як талановитий керівник і визнаний організатор багатогранного життя колективу викладачів і студентів. Буденні справи, якими щоденно займається декан, часто

непомітні, але саме з таких справ, із вмілої координації роботи кожного працівника, з мотивації та заохочення студентів до навчання і самовдосконалення й формується образ факультету, його авторитет. Тому високий статус сьогоденішнього історичного факультету це значною мірою заслуга його керівника.

Мета цієї розвідки полягає в спробі комплексно охарактеризувати багатогранну організаційно-управлінську діяльність Лева Васильовича на посаді декана історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; проаналізувати та осмислити його особистий внесок у розвиток і перетворення очоленого ним структурного підрозділу в провідний й відомий в Україні та СРСР з підготовки та виховання фахівців; відтворити основні віхи і досягнення у вдосконаленні навчально-виховного процесу, кадровому забезпеченні, створенні здорового морально-психологічного клімату в колективі, реорганізації кафедр та здійсненні наукових студій викладачів і студентів, інституційних й змістових змінах у період перебудови, розгортання демократичних процесів і початку становлення незалежності України.

Розкрити секрет успіху Л. В. Баженова як вмілого менеджера і талановитого організатора неможливо без екскурсу в його студентські роки, коли формувались риси майбутнього науковця, керівника інститутського підрозділу та й просто лідера – людини, що здатна організувати та спонукати на майбутні звершення не лише себе, але й усіх, хто її оточує. У 1964–1968 рр. він навчався на історичному факультеті Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, де з когорти першокурсників засвітився яскравою зіркою [25, с.19]. Студентські роки для нього були надзвичайно плідними з точки зору розвитку особистості майбутнього вченого, керівника, організатора, формування його ґрунтовних наукових поглядів і знань, певних проблемних уподобань і системи науково-дослідних студій, які розвивав у зрілий період своєї діяльності. «Любов до історії, історичних джерел у нього була якоюсь незвичайною, прямо фанатичною». Спостерігаючи наукові зацікавлення допитливого юнака, викладач історії стародавнього світу доцент М. Ф. Александра на лекції пророческо сказав, що з таких унікальних людей виростають майбутні кандидати і доктори наук [27, с.27]. Свою першу публікацію працьовитий студент здійснив на другому курсі, визначивши тим самим на все життя свої наукові інтереси. Тоді ж очолив студентське наукове товариство інституту, успішно поєднуючи навчальну, наукову та організаційну працю [29, с.75]. З власної ініціативи вивчив досвід роботи СНТ Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка,

налагодив ділові контакти з низкою архівних установ і бібліотек України. Його дипломна робота «Польське повстання 1830–1831 рр. на Поділлі» під керівництвом професора Л. А. Коваленка стала згодом складовою частиною кандидатської дисертації на тему «Повстання 1830–1831 рр. на Правобережній Україні», успішно захищеної в спеціалізованій вченій раді Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка у 1974 р. [47, с. 488]. Захоплення минулим дивовижним чином переросло в справу всього життя й трансформувалось у цілеспрямовану професійну діяльність на ниві дослідження минулого національного та регіонального масштабів, яка продовжується ось уже впродовж п'ятдесяти років [29, с. 75–76].

Отож, зі здобуттям вищої освіти на історичному факультеті Л. В. Баженов вже мав істотні наукові здобутки, досвід керівної та організаторської роботи, а головне – щире бажання досліджувати історію свого краю, змінювати світ на краще та допомагати людям. Весь трудовий шлях Л. В. Баженова, за винятком року роботи вчителем історії і географії середньої школи с. Грушка Володарсько-Волинського району Житомирської області [30, с. 30], органічно пов'язаний із Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка. З 1969 р. в рідному колективі пройшов від асистента до декана історичного факультету, доктора історичних наук, професора кафедри всесвітньої історії [43, с. 12].

Очільником колективу факультету Лев Васильович став 15 березня 1975 р. [1; 29, с. 79], коли йому виповнилось тільки 29 років. Незважаючи на молодість, позаду в нього вже були рік роботи в школі, понад п'ять років викладацької роботи, підвищення кваліфікації зі спеціальності «Всесвітня історія» в Московському університеті ім. М. В. Ломоносова [31, с. 167], захист кандидатської дисертації [16] і значний досвід науково-дослідної та організаторської діяльності. Його вирізняли такі риси характеру, як невичерпна життєва енергійність, висока працездатність і відповідальність.

За своїми обов'язками молодому керівнику інститутського підрозділу доводилось здійснювати загальне керівництво колективом, а в його складі такими визнаними авторитетами вищої історичної освіти і науки, як професори Л. А. Коваленко, і П. Ф. Лаптін, доценти І. С. Винокур, М. Ф. Довгань, О. Д. Степенко, Ю. М. Тарасов, П. Ф. Щербина та ін. Більше того, в підпорядкуванні декана як доцент кафедри загальної історії опинився попередній декан факультету – проректор з наукової роботи, а з 1977 р. – ректор інституту, кандидат історичних наук, доцент А. О. Копилов. Дехто сумнівався, чи молодий декан зуміє втримати високу планку свого вчителя, бо ж на той час

факультет заслужив слави одного з кращих серед педвишів України [37]. Прикметно, що початок його керівної кар'єри співпав із вивченням досвіду історичного факультету з організації та проведення педагогічної практики комісією в складі І. П. Черно (голова), В. М. Качура, Г. Є. Кот і Л. І. Боднарчук, і винесенням питання на обговорення ради інституту [2, арк.106-161]. Подальший розвиток подій засвідчив, що з покладеними обов'язками і завданнями Л. В. Баженов впорався блискуче.

Прийнявши естафету декана історичного факультету в досвідченого та авторитетного керівника доцента А. О. Копилова, сповнений наполегливості та ентузіазму Лев Васильович усі роки не лише демонстрував високі організаторські здібності та тонко розумів і відчував свою місію, а й доводив своїм ставленням до справи, кожною дією і вчинком, що обожнює професію історика, студентів, наукові студії [49, с.61] й, що не менш важливо, вмів налагоджувати контакт, комунікувати, організовувати та вести за собою підлеглих. За час своєї каденції декана Л. В. Баженов опирався на команду деканату, зокрема своїх заступників, якими в різні часи були О. М. Завальнюк, Б. М. Кушнір, І. В. Рибак та І. І. Щегельський; тісно співпрацював із завідувачами кафедр професорами І. С. Винокуром, Л. А. Коваленком, пізніше М. Г. Кукурудзяком і М. Б. Петровим; керівниками громадських організацій, особливо студентським самоврядуванням.

Першим свідченням якісної роботи декана та очоленого ним колективу стало обговорення 23 грудня 1975 р. на засіданні ради інституту питання «Про стан професіоналізації навчально-виховного процесу на історичному факультеті». В ґрунтовній доповіді, поділеній на три основних частини: а) професіоналізацію навчального процесу, б) професіоналізацію виховного процесу та в) взаємозв'язки кафедр, факультету з школами, – його керівник наголосив, що «деканат, кафедри багато працюють, щоб кожна лекція, практичне і семінарське заняття мали не тільки високий ідейно-теоретичний, фаховий і методичний рівень, але й профорієнтаційну загостреність» [2, арк.347]. Це питання спеціально розглядалося на виробничій нараді факультету 9 жовтня 1974 р. Після обговорення на кафедрах роботи з професіоналізації навчального процесу посилили увагу викладачів до більш широкого використання тих розділів програм, які вивчаються в курсах історії у школі. На факультеті домоглися, щоб у робочих навчальних планах студентам обов'язково рекомендували шкільні підручники. В доповнення до «Методики викладання історії та суспільствознавства в школі», читання якої забезпечував досвідчений педагог, старший викладач Б. М. Кушнір, і семінару про педагогічний

досвід, котрим опікувався професор П. Ф. Лаптін, з першого вересня 1975 р. було запроваджено «Вступ до спеціальності», який досі залишається одним із провідних навчальних курсів. Студенти стали набувати гарний досвід у гуртку з методики, педагогічних загонах міста, під час консультативної допомоги, виконання рефератів, курсових, наукових розвідок. Доповідач об'єктивно наголосив, що все те позитивне, що робиться в колективі є результатом цілеспрямованої діяльності ентузіастів своєї справи професорів Л. А. Коваленка, П. Ф. Лаптіна, доцента І. С. Винокура і визнаного фахівця з методики старшого викладача Б. М. Кушніра.

Тут хочемо наголосити, що автори цієї розвідки належать до випускників історичного факультету і з власного досвіду знають, як під діапазоном глибоких знань та інтелігентності Л. В. Баженова студенти студіювали історію стародавнього світу й робили перші кроки в опануванні професією вчителя історії та суспільствознавства. З перспективи нинішніх днів пам'ятається захоплення та інтерес, з якими студенти сприймали кожну його лекцію. Вражали глибина знань, вміння на яскравих фактах доступно і переконливо доносити до майбутніх фахівців історичну давнину [47, с.488]. І сьогодні, працюючи відповідно професором і доцентом, ми постійно ловимо себе на тому, що продовжуємо вчитися у видатного історика-ерудита вести пошук історичної правди, правильно працювати з різними точками зору і гіпотезами, організовувати наукові дискусії тощо.

Представник іншої генерації випускників, доктор історичних наук, доцент кафедри історії України О. Б. Комарницький зазначає, що навчальні заняття запам'ятались йому на все життя через неповторний стиль викладу матеріалу, завдяки чому складалося враження, що він був свідком тих подій, про які розповідав. Особливо закарбувалися в пам'яті розповіді про єгипетські піраміди, які він мав можливість бачити на власні очі. Лев Васильович ніколи не підвищував голос на колеґ і студентів, не тиснув на них. Завжди діяв методами переконання та власного прикладу. Коли оточуючі бачили самовіддану працю декана, вони мимоволі тягнулись за ним, намагались наслідувати в усьому. Причому апеляція до свідомості, до моральних важелів діяла навіть на самих, здавалося, безнадійних студентів. Лев Васильович не практикував «розборів польотів», а доброзичливо, по-батьківськи спілкувався з кожним студентом і це спонукало їх до перегляду своєї поведінки та зміни поглядів на життя [36, с. 33, 34]. Інший випускник історичного факультету кандидат історичних наук, доцент А. О. Михайлик згадує незабутність навчання в Л. В. Баженова у 1991–1996 рр., передусім завдяки його глибоким знанням, життєвому

досвіду, ерудованості, простоті викладу матеріалу, використанню наочності. Він не тільки давав глибокі знання, а й як учитель завжди був і залишається зразком для наслідування, недосяжною висотою педагогічної майстерності [42, с. 53]. Про захоплення і цікавість, з якими студенти першого курсу слухали його лекції, наголошує випускниця факультету початку 80-х рр., а нині працівниця кафедри всесвітньої історії О. І. Жмурко [28, с.31].

Звісно, найбільше часу та енергії в декана забирала організаційна робота, що проявлялася в тисячах і тисячах конкретних кроків, які забезпечували успіх у кожній конкретній ділянці. 9 жовтня 1981 р. рада інституту розглянула «Стан контролю і керівництва навчально-виховною та науково-педагогічною роботою деканатом і кафедрами історичного факультету відповідно до рішення колегії МО УРСР від 15 вересня 1979 р.». Взяти участь в обговоренні питання, доценти І. С. Винокур, А. О. Копилов К. С. Константинов і старші викладачі В. С. Степанков й В. А. Радіоненко [4, арк. 49-62] відзначили помітні успіхи в діяльності підрозділу та наголосили в яких аспектах професійної спрямованості навчально-виховного процесу є резерви. Результативність роботи колективу і його керівника підтвердила комісія (голова М. Д. Цвіянович), яка готувала питання на розгляд ради, підкресливши, що професійно-педагогічна спрямованість проходить червоною ниткою в планах і навчально-виховній роботі всіх інстанцій колективу. Як позитивне було виділено практику проведення спільних засідань кафедр для обговорення лекцій професійно-педагогічного спрямування та їх взаємовідвідування [2, арк.354-357].

На виконання рішень і рекомендацій за підтримки декана зусиллями методиста-новатора Б. М. Кушніра [50, с.10], завідувача археологічною лабораторією І. І. Щегельського і багатьох студентів на факультеті було створено типовий шкільний кабінет історії, що невдовзі перетворився в базовий елемент підготовки майбутніх вчителів і координаційний центр методичних пошуків, вивчення та поширення досвіду кращих педагогів. Цьому передувала значна пошукова і методична робота та ознайомлення з системою функціонування кабінетів шкіл Києва та Харкова [40]. З метою підвищення методичної кваліфікації викладачі Л. В. Баженов, В. П. Газін, А. В. Опря, В. С. Степанков стали проводили відкриті уроки в школах міста [39]. Щоб бути на висоті вимог, Л. В. Баженов взяв участь у роботі республіканського наради-семінару з проблем викладання нового курсу «Історія і теорія світової і вітчизняної культури» [41].

В керівній діяльності декана чільне місце посідала турбота про вдосконалення навчального процесу. Передусім ставка робилася на відмінників навчання, які наполегливою повсякденною працею набували глибокі знання, брали активну участь громадській і науково-дослідній роботі й подавали приклад іншим студентам [17]. Він виявляв систематичну турботу про тісну співпрацю кафедр і викладачів із провідними професорами та науковцями України. Завдяки цьому факультет активно співпрацював із науковими установами й навчальними закладами Києва, Львова, Москви. На факультеті стало традиційним запрошення для читання спецкурсів з історії авторитетних педагогів, наприклад, таких, як: професор Київського університету ім. Т. Г. Шевченка С. М. Антонюк, провідні наукові співробітники Інституту історії України НАН України Є. М. Скіяренко і Г. Я. Сергієнко та Інституту проблем виховання АПН України Т. П. Борисов тощо [18]. Водночас зусилля професорсько-викладацького складу факультету спрямовував на написання навчально-методичної літератури. Зокрема, в 1990 р. група викладачів завершила розробку колективної теми «Історія Поділля», наслідком чого стало опублікування навчального посібника «Нариси історії Поділля» [10, арк.45, 49]. Тоді ж було підготовлено і рекомендовано до друку навчальний посібник професора І. С. Винокура і київського археолога Д. М. Телегіна «Археологія Української РСР» для студентів-істориків.

Одним із пріоритетних завдань, які декан ставив перед собою і колективом, було вдосконалення організаційної структури факультету. Не зважаючи на період застою, в 1979–1984 рр. декан і весь колектив здійснили перехід від 4-річної до 5-річної програми підготовки фахівців та освоєння додаткової спеціальності «Радянське право». На це була спрямована вся організаційна, навчально-методична, виховна та кадрова робота, діяльність зі зміцнення навчально-матеріальної бази тощо. Важливу роль відіграло чітке планування роботи, систематичне проведення засідань ради факультету і кафедр з обговоренням актуальних питань підвищення кваліфікації і ефективності навчально-виховного процесу та співпраця деканату зі студентським самоврядуванням і громадськими організаціями [7, арк.17, 19].

З розвитком демократичних процесів і зростанням потреби в підвищенні національної самосвідомості неодноразово дискутувалося питання про інформаційний і духовний голод щодо історичного минулого українського народу. Найбільше непокоїло те, що історію України вивчали тільки на історичному факультеті, та й те в невеличкому навчальному курсі. Відтак в колективі визріла ідея

створення кафедри історії України. Консультації декана з викладачами і в ректораті переросли у всебічне обговорення питання 30 травня 1990 р. на засіданні ради історичного факультету. Результатом її ухвали стало обґрунтування за погодженням завідувачів кафедр професорів І. С. Винокура та М. Г. Кукурудзяка про невідкладну гостру необхідність її створення перед початком 1990–1991 навчального року на розгляд ректора та ради інституту. Пов'язуючи питання з процесами перебудови у вищій школі і особливо в контексті демократичних процесів, які привели до проголошення суверенітету України (16 липня 1990 р.), Л. В. Баженов визначив створення нового структурного підрозділу як «негайну потребу» і наголосив на необхідності надання новій кафедрі загальноінститутського статусу. Реакція керівника і ради інституту на пропозицію декана та ради історичного факультету була позитивною. Наступного дня рада інституту прийняла ухвалу про її утворення з початку 1990–1991 навчального року [10, арк. 59, 60, 60зв.].

Штат кафедри сформували з 6 осіб, котрі спеціалізувалися на дослідженні історії України. Персонально до її складу увійшли кандидати історичних наук, доценти І. В. Рибак і О. Д. Степенко, кандидат історичних наук, старший викладач В. І. Якубовський, кандидат історичних наук, асистент С. В. Трубчанінов, старший викладач Б. М. Кушнір і асистент І. І. Щегельський. На посаду завідувача обговорювалась кандидатура доцента І. В. Рибака, але під час безпосередньої роботи з створення кафедри першим керівником визначили кандидата історичних наук, старшого викладача М. Б. Петрова. На той час Микола Борисович мав достатньо великий досвід викладацької роботи у рідному виші і знаходився у процесі наукового становлення. Час показав про принципово правильне розв'язання кадрового питання. Він очолював кафедру більше 15 років й зумів сформувати повноцінний колектив і вивести у розряд передових на історичному факультеті. За цей час сповна проявилися кращі риси його вдачі, зокрема такі, як глибокий професіоналізм, виваженість, уміння ладити з колегами та студентами, почуття гумору, самокритичність, здатність до компромісів, мудрість тощо [48, с.8, 12].

На виконання ухвали рада інституту в 1991 р. було запроваджено чотири спецкурси з історії України: «Україна в період Жовтневої революції і громадянської війни» (доц. О. М. Завальнюк), «Джерелознавство з історії України» (ст. викл. М. Б. Петров), «Історіографія історії України» (доц. О. Д. Степенко), «Проблеми історії України доби феодалізму» (доц. В. С. Степанков). В пошуках нових змін на основі рішення вченої ради інституту від 28 грудня 1991

р. кафедра історії СРСР і УРСР була трансформована в кафедру Східної Європи та археології [11, арк.46, 113]. Черговими змінами на факультеті позначився 1992 р, коли кафедри під керівництвом декана розробили та включили до навчальних планів на заочному відділі низку нових навчальних дисциплін [12, арк.30]. В 1991–1992 навчальному році студенти-історики в числі перших у виші почали вивчати комп'ютерну техніку [29, с. 80-81].

На факультеті стали цілеспрямовано працювати над оновленням змісту, змінами ідеологічних і теоретико-методологічних засад навчальних курсів, пошуком нових дидактичних підходів, підготовкою та опублікуванням методичних посібників і розробок з фахових дисциплін. Їх авторами стали професори І. С. Винокур, Л. А. Коваленко, П. Ф. Лаптін, Ю. М. Тарасов, П. Ф. Щербина, доценти О. М. Завальнюк, О. Д. Степенко, А. В. Опря, В. С. Степанов, старший викладач Б. М. Кушнір. Під керівництвом доцента Л. В. Баженова факультет досяг помітних успіхів у всіх напрямках своєї діяльності. Декан приділяв велику увагу не тільки зміцненню навчально-матеріальної бази історичного факультету, а й всього інституту. Вміло мобілізувавши вишівські та інші матеріальні ресурси, він домогся того, що на факультеті запрацювала телевізійна лекційна аудиторія, зростав парк технічних засобів навчання, зокрема викладачі-історики одними з перших почали послуговуватися відеотехнікою (щоправда, радянського виробництва, яке перебувало на не надто високому якісному рівні), в навчальному корпусі відкрили бібліотечний абонемент, викладачі усе ширше застосовували проблемний метод навчання, який допомагав більш раціоналізувати навчальний час. Історики серед перших стали вивчати комп'ютерні технології навчання [29, с.80-81]. Л. В. Баженов у січні 1990 р. запропонував створити власну інститутську видавничу базу [10, арк. 30].

Збільшення щорічного прийому і загальної кількості студентів викликало зростання чисельності та якості професорсько-викладацького складу факультету. Першими кафедру всесвітньої історії поповнили кандидат історичних наук М. Г. Кукурудзяк і старший викладач В. П. Газін. Вслід за цим до викладацької роботи на кафедрі історії СРСР і УРСР приступили: І. В. Рибак, І. І. Щегельський, згодом – С. В. Трубочанінов, А. О. Гуменюк і О. М. Федьков, а також правовики – В. М. Зінчук, М. А. Зенюк, В. А. Кулінський, І. І. Мозолевський, С. Б. Почапінський, В. А. Талько, І. С. Філімонов, Ю. А. Хоптяр. Протягом другої половини 70-х – 80-х рр. було захищено 4 докторські (І. С. Винокур

(1978), М. Г. Кукурудзяк (1987), Ю. М. Тарасов (1983), П. Ф. Щербина (1978) [19; 33, с.211] і 5 кандидатських дисертацій (В. П. Газін (1979), О. М. Завальнюк (1980), А. В. Опря (1983), І. В. Рибак (1982) і В. С. Степанков (1980) [6, арк. 116-117]. Згодом кандидатами історичних наук стали С. А. Копилов (1988), М. Б. Петров (1987), С. В. Трубочанінов (1989), Ю. А. Хоптяр (1990), а на початку 90-х рр. – А. О. Гуменюк і О. М. Федьков [29, с.79; 38, с.24]. У 1984 р. після захисту дисертацій викладацький склад поповнили О. Т. Щур (1983) і В. І. Якубовський (1984). Це істотно підвищило теоретичний і фаховий рівень всього навчально-виховного процесу.

За каденції Л. В. Баженова на факультеті приділяли традиційно важливу увагу НДР, що дозволяло з року в рік нарощувати її показники. При обговоренні підсумків наукової діяльності кафедр інституту за 1971–1975 рр. на раді інституту професор Л. А. Коваленко наукові досягнення колективу значною мірою пояснив системними зв'язками з Інститутом історії АН УРСР, Інститутом археології АН УРСР, Київським, Львівським і Харківським університетами, а також співпрацею з Вінницьким педінститутом. Це підкреслювалося і на раді 12 березня 1981 р., на якій обговорювалися підсумки НДР за 1976–1980 рр. Зазначався і той факт, що кафедра загальної історії мала найвищий в інституті якісний показник: 87,5 % викладачів із науковими ступенями та вченими званнями, а кафедра історії СРСР і УРСР – 60 %, що виводило факультет на перше місце в інституті [4, арк. 81, 148]. Саме тому з 14 кращих науковців інституту 5 належали до історичного факультету (професори І. С. Винокур, М. Г. Кукурудзяк, доценти Л. В. Баженов, І. В. Рибак і В. С. Степанков) [10, арк. 23, 24].

Чільне місце в роботі посідала науково-дослідна діяльність студентів, яка проводилась у наукових гуртках і проявлялася в їх участі у наукових конференціях, всесоюзних і всеукраїнських конкурсах, написанні дипломних робіт, які нерідко переростали в кандидатські дисертації [3, арк.45-46, 245].

За результатами НДР здійснювалися численні наукові і навчально-методичні публікації. Серед них особливо виділялись монографія доцента В. С. Степанкова «Антифеодальна боротьба на Україні в роки визвольної війни і її вплив на формування української держави (1648–1654 рр.)» [12, арк. 63]. Важливою ознакою НДР факультету стали вивчення та збереження пам'яток історії та культури. Наприклад, під керівництвом декана викладачі і студенти разом із працівниками музею-заповідника врятували скульптуру Мадонни XVII ст. біля затопленого с. Студениці на р. Дністер й доставили її в

Кам'янець-Подільський [24]. В 1989 р. члени кафедри історії СРСР і УРСР стали розробляти на господарсько-договірній основі наукову тему «Звід пам'яток історії та культури Хмельницької області». Аналіз засвідчує, що, керуючи факультетом, Л. В. Баженов всі роки вміло та органічно поєднував управлінську, навчальну і наукову діяльність [8, арк.41, 42] й був одним із кращих науковців факультету та інституту [26].

У межах повноважень декана факультету, Л. В. Баженов щорічно брав участь у підготовці питань на обговорення вченої ради інституту. Так, наприклад, він був головою комісії з підготовки питання «Про організацію індивідуальних занять зі студентами філологічного факультету», яке обговорювалося вченою радою 27 березня 1992 р. [12, арк. 48].

Особливою віхою в роботі декана і колективу факультету стала перевірка у жовтні 1982 р. якості підготовки учителів історії комісією Міністерства освіти СРСР. До її складу входили: голова, декан історичного факультету Мінського державного педінституту, кандидат історичних наук, доцент О. А. Василевський, завідувач кафедри загальної історії цього ж вишу, кандидат історичних наук, доцент Р. О. Чикалов, старший викладач кафедри історії СРСР Воронежського державного педінституту, кандидат історичних наук В. М. Фурсов, доцент кафедри філософії Липецького державного педінституту, кандидат філософських наук, кандидат філософських наук В. О. Попков, завідувач лабораторії правового виховання АПН СРСР, кандидат юридичних наук Г. П. Давидов і доцент кафедри історії СРСР Московського державного педінституту, кандидат юридичних наук В. О. Северухін. Про таку перевірку та її мету жодної інформації не мали ні інститут, ні республіканське Міністерство освіти. Про неї повідомили лише на нараді деканів вищих навчальних закладів України в Харкові. Іншими словами, спеціально до неї не готувалися. Між тим, було перевірено практично все: навчальні плани, навчально-методичне і кадрове забезпечення, розклад занять, ритмічність навчального процесу, успішність студентів тощо. Члени комісії відвідали лекційні і семінарські заняття, ознайомились із результатами науково-дослідної роботи. Загальні висновки перевірки обговорили на раді інституту 25 жовтня. Вони полягали в наступному: «інститут забезпечує хорошу підготовку учителів історії і права. Було визнано високі ділові та людські риси декана факультету доцент Л. В. Баженов як енергійного, кваліфікованого керівника та професорів І. С. Винокура і Л. А. Коваленка – як прекрасних фахівців із великим науковим і практичним досвідом. Підкреслювалось, що 68,5 %

викладачів факультету мають наукові ступені і вчені звання і що подібних кафедр і факультетів серед вишів країни не так багато. Відзначено також про чудове налагодження на факультеті науково-дослідної діяльності та стрункої системи ідейно-виховної роботи. Зазначалося і те, що кафедра загальної історії за своїм кваліфікаційним складом не поступається столичним вишам, а в порівнянні з іншими, вона набагато сильніша і що багато аспектів діяльності виводять її в передові серед педвишів країни [5, арк.289, 290, 292]. Відтак високо оцінені рівень і якість навчання та виховання учительських кадрів на історичному факультеті набули позитивного резонансу як в Україні, так і всьому СРСР.

Саме високим рівнем наукової роботи можна пояснити те, що у вересні 1986 р. факультет відвідали члени координаційної ради історичної науки Інституту історії АН УРСР в складі директора академіка Ю. Ю. Кондуфора, його заступника П. С. Сохання, заступника Міністра освіти України П. П. Панченка, відомих істориків М. В. Ковалю, С. В. Кульчицького, І. М. Маковійчука, В. Ю. Романцова. На засіданні за участю ректора інституту А. О. Копилова, деканів, завідувачів кафедрами і викладачів обговорили доповідь Ю. Ю. Кондуфора з проблем нових підходів до історичних досліджень [41].

Досвід роботи факультету схвалили комісії Міносвіти СРСР і Міносвіти УРСР. Втім, у роботі факультету були і вузькі місця, про що засвідчило обговорення на раді інституту в березні 1987 р. Серед них були названі необхідність посилення професійної спрямованості навчання, вивчення і впровадження передового педагогічного досвіду як учителів, так і викладачів факультету та недостатня увага до розвитку творчого мислення студентів [9, арк. 53, 54]. Окреслення проблемних питань стало поштовхом до мобілізації та підготовки колективу до проведення на базі історичного факультету Всесоюзної наради-семінару завідувачів кафедрами історичних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів. Зазначимо, що в представницькому заході, який проходив із 9 по 18 вересня 1987 р., взяло участь близько 200 осіб [22], у тому числі начальник управління навчальних закладів Міносвіти СРСР В. К. Розов, заступник Міністра освіти УРСР В. М. Курило, заступник начальника вищої педагогічної освіти МО СРСР В. Б. Беляєва, голова науково-методичної ради з історії МО СРСР, академік АН і АПН СРСР А. Л. Нарочницький, заступник директора Інституту історії СРСР АН СРСР А. Н. Сахаров, перший заступник головного редактора журналу «Вопросы истории» І. В. Созін, ректори Новосибірського державного педагогічного

інституту Є. І. Соловйова і Бухарського державного педагогічного інституту Ф. Х. Касимов та інші. На засіданнях обговорювали можливості і шляхи реформування історичної освіти й прагнули знайти вихід із кризи. Тому декану факультету потрібно було забезпечувати не тільки ритмічну роботу майже тисячного колективу, а подбати про організаційні та побутові питання всесоюзного заходу: від поселення в готелях міста, підвозу до навчальних корпусів, організацію харчування, представлення досвіду роботи, проведення екскурсій по історичних місцях, у тому числі в місто Чернівці, Кам'янецьку, Бакотську, Меджибізьку, Хотинську фортеці.

За високі показники галузі наукових досліджень факультет було визнано базовим для педінститутів України, а колегія Міністерства освіти УРСР ухвалила занести його до книги пошани відомства [29, с. 80]. Результативна робота історичного факультету стала поштовхом до того, що на його базі були проведені всесоюзна нарада завідувачів кафедр історичних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів країни [34, с.29]. А 3–7 квітня 1989 р. на факультеті працювала комісія Міністерства освіти УРСР з вироблення нового навчального плану для історичних факультетів. До складу комісії, крім Л. В. Баженова, увійшли працівник науково-методичного відділу галузевого Міністерства В. О. Каденко, завідувач кафедри історії СРСР Вінницького педагогічного інституту О. Г. Лойко і декан історичного факультету Ворошиловградського педагогічного інституту С. Я. Харченко [41]. Учасники свідомо окреслювали новий статус історичного знання. Розмова йшла передусім про долю історичної науки і освіти, а якщо говорити більш спеціально, то про зміни в осмисленні минулого та важливості в цьому міждисциплінарних зв'язків. Адже історична наука не просто на той час мала потребу в їх інтенсифікації, особливо з географією, економікою, етнологією, мистецтвознавством, психологією, релігієзнавством, теологією, філологічними науками, філософією, юриспруденцією тощо, але й сама була здатною тією чи іншою мірою продукувати ці знання.

На початку 1990-х рр. факультет разом зі своїм деканом брав участь у подіях, які в підсумку призвели до утвердження незалежної України. Історики серед перших вітали глибокі зміни в суспільно політичному житті, пов'язуючи з ними надії на краще майбутнє своєї країни. В той час історичний факультет залишався флагманом не лише у науковій роботі, але й справі студентського неформального життя. За підтримки декана відродилися КВК-енівський рух, як форма дозвілля студентів, і факультетські команди «Чорна кішка», а пізніше – «Nota

Вене» неодноразово виборювали перемоги як в межах факультету, так і на змаганнях у місті й в Україні.

Загалом, протягом 1975–1993 рр. під керівництвом Л. В. Баженова факультет підготував майже 3 тисячі істориків, у тому числі понад 1400 на денній і 1600 заочній формах навчання. Якщо в 1975 р. налічувався 71 випускник денної і 62 заочної форм навчання, то в 1993 відповідно 114 і 80, або в 1,6 рази більше. Вони вливалися в педагогічні колективи шкіл, інших навчальних закладів чи йшли в інші галузі народного господарства, віддаючи своїх знання, вміння, навички та вкладаючи любов і душу в доручену справу. Із числа випускників факультету того періоду чимало державних і громадських діячів, вчених, передовиків педагогічної праці.

Завершивши в травні 1993 р. чергову каденцію, Лев Васильович склав повноваження декана. Упродовж двох років на посаді провідного наукового співробітника завершив і восени 1996 р. успішно захистив докторську дисертацію [31, с.171] й тим самим став визнаним ученим у галузі регіональної історії та історичного краєзнавства України. Перу вченого належить близько 600 праць [46, с.372]. Серед них особливе місце монографії: «Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали» [21], «Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX століть» [20]. Вони стали основою докторської дисертації на тему «Становлення і розвиток історичного краєзнавства Правобережної України (кінець XVIII – перші десятиріччя XX століття)», захищеної восени 1996 р. [45, с.212]. В науковому доробку історика чільне місце посідає монографія «Alma mater подільського краєзнавства (Місто Кам'янець-Подільський – центр «історичної» регіоналістики XIX – початку XXI століть» [23]. У ній вперше в Україні обґрунтовано його місце як головного центру розвитку історичної науки, історичного краєзнавства й історичного краєзнавчого руху на Поділлі. Під його керівництвом у створеній ним науковій школі, що перебуває на творчому підйомі, підготовлено 13 кандидатів історичних наук, котрі опираються на знання, науковий досвід, розділяють філософські погляди, методологічні та історіографічні підходи й об'єднані спільною тематикою і внутрішньою мотивацією завдяки невтомній праці професора [31, с.4, 10].

Л. В. Баженов виступив одним із будівничих краєзнавчого руху на Хмельниччині [44], модератором багатьох історико-краєзнавчих конференцій. Зумів згуртувати навколо історико-краєзнавчої тематики широке коло науковців, краєзнавців, освітян й налагодив тісні зв'язки

з галузевими академічними установами, більшістю університетів України [35]. В 1981–1997 рр. очолював обласний відділ Українського географічного товариства та одночасно входив до республіканської ради УГТ. Долучився до створення національного природного парку «Подільські Товтри» [42, с. 53].

Отже в історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка знаковою постаттю є доктор історичних наук, професор, академік УІАН Лев Васильович Баженов, який пов'язав з ним свою життєву та професійну долю. Усі 18 років каденції декана історичного факультету він демонстрував виняткову працюватість, відповідальність, організованість, добросовісність, енергійність, наполегливість, цілеспрямованість, дисциплінованість, самоструктуривність, вимогливість, принциповість, ініціативність, самокритичність, подвижництво, готовність допомогти і вміння підставити своє плече й доводити справу до логічного завершення. На цій посаді засвідчував високу управлінську професійність, далекоглядність, аналітичний склад розуму, блискучий дар переконання і велику життєву мудрість. Тому колектив систематично посадав перші місця серед факультетів закладу та вишів України, здобув визнання всеукраїнського та всесоюзного масштабів.

Список використаних джерел і літератури

1. Особова справа Баженов Лев Васильович // Державний архів Хмельницької області, ф. Р. 302, оп. 11, спр. 14, 76 арк.
2. Протоколи засідань рад Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1975 р. // Там само, спр. 4.
3. Протоколи засідань рад Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1976 р. // Там само, спр. 5.
4. Протоколи засідань рад Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1981 р. // Там само, спр. 10.
5. Протоколи засідань рад Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1982 р. // Там само, спр. 1.
6. Протоколи засідань рад Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1983 р. // Там само, спр. 2.
7. Протоколи засідань рад Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1985 р. // Там само, спр. 4.
8. Протоколи засідань рад Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1986 р. // Там само, оп. 12, спр. 5.
9. Протоколи засідань рад Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1987 р. // Там само, спр. 6.

10. Протоколи засідань рад Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1990 р. // Там само, спр. 7.

11. Протоколи засідань рад Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1991 р. // Там само, спр. 8.

12. Протоколи засідань рад Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1992 р. // Там само, спр. 9.

13. Баженов Лев Васильович // Доктори наук, професори Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: довідково-бібліографічне видання / [Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; укл.: І. М. Конет, В. С. Прокопчук]. Кам'янець-Подільський: Абетка-Світ, 2013. С. 79-93.

14. Баженов Лев Васильович // Енциклопедія сучасної України. Т. 2: Б-Біо / [М. Г. Железняк, М. Д. Феллер, Д. Є. Макаренко та ін.; гол. ред. кол. т.: Дзюба І. М., Жуковський А. І. Романів О. М. (співгол.) та ін.; НАНУ та ін.]. Київ: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. С. 76.

15. Баженов Лев Васильович // Историки-слависты СССР: Библиографический словарь-справочник. Москва: Наука, 1971. С. 45.

16. Баженов Л. В. Восстание 1830–1831 годов на Правобережной Украине : автореф. дис. на соискание науч. степени к. ист. н.: спец. 07.00.02 всемирная история / Л. В. Баженов. Киев, 1974. 20 с.

17. Баженов Л. В. За глибокі знання // Рад. студент. 1978. 16 лютого.

18. Баженов Л. В. Заочне навчання істориків // Рад. студент. 1987. 22 січня.

19. Баженов Л. Запрошуємо на історичний // Рад. студент. 1979. 17 травня.

20. Баженов Л. В. Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX століть. Хмельницький: Доля, 1995. 256 с.

21. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали. Кам'янець-Подільський, 1993. 480 с.

22. Баженов Л. В. Факультет в ритмах перебудови // Рад. студент. 1987. 9 вересня.

23. Баженов Л. В. Alma mater подільського краєзнавства (Місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики XIX –

початку ХХІ століть. Наукове видання. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. 416 с.

24. Богданчук Т. Невтомність // Рад. освіта. 1985. 10 вересня.

25. Гавришук А. П. Світлі спогади // Лідер наукової школи (До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної праці професора Л. В. Баженова) / [О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. С. 17-22.

26. Гнатюк В. Магістралі пошуку // Рад. Поділля. 1985. 13 березня.

27. Гуцал А. Ф. Студентський старт у велику науку // Лідер наукової школи (До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної праці професора Л. В. Баженова) / [О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук; Кам'янець-Под. нац. ун-т ім. І. Огієнка]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. С. 25-28.

28. Жмурко О. Спогад про вчителя // Лідер наукової школи (До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної праці професора Л. В. Баженова) / [О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. С. 21-22.

29. Завальнюк О. М. Баженов Лев Васильович // Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. С. 73-91.

30. Завальнюк О. М. Лев Васильович Баженов // Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 1. С. 27-40.

31. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С. Лідер наукової школи (До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності професора Л. В. Баженова. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. 180 с.

32. Історичне краєзнавство і проблеми регіональної історії Правобережної України (наукова школа): біобібліографічний покажчик / [уклад.: І. М. Конет, Л. В. Баженов, В. С. Прокопчук, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, О. В. Шевчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. 204 с.

33. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. 408 с.

34. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка / [редкол.: Завальнюк О. М., Смолій В. А., Вишневський І. М. та ін.]. Київ: Вид-во «Логос Україна», 2008. 199 с.

35. Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільська міська організація Національної спілки краєзнавців України у 2010 – квітні 2014 рр.: основні результати діяльності. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2014. 82 с.

36. Комарніцький О. Б. Приклад для наслідування // Лідер наукової школи (До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної праці професора Л. В. Баженова) / [О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. С. 33-35.

37. Копилов А. Наш історичний // Рад. студент. 1974. 16 травня.

38. Копилов С. А., Газін В. В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 76 с.

39. Кукурудзяк М. Увагу школі // Рад. студент. 1985. 24 жовтня.

40. Кушнір Б., Щегельський І. Експеримент продовжується // Рад. студент. 1980. 14 лютого.

41. Літопис історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

42. Михайлик А. Л. В. Баженов – вчений, педагог, керівник // Лідер наукової школи (До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної праці професора Л. В. Баженова) / [О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. С. 50-54.

43. Подвижник історичної науки // Кам'янчани – заслужені працівники України. Розповіді про кам'янчан, які працею, трудовими досягненнями славили місто над Смотричем, Подільський край / [В. Т. Грубляк, Н. М. Мартинюк, Н. К. Підскоцька та ін.]. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2011. С. 12-13.

44. Реєнт О. П. З історії національної спілки краєзнавців України (До 90-річчя заснування) // Укр. іст. журн. 2015. № 3. С. 4-19.

45. Філінюк А. Г. Баженов Лев Васильович // Енциклопедія освіти Хмельниччини. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2017. С. 212.

46. Філінюк А. Г. З плеяди невтомних подвижників історичної науки та історичного краєзнавства на Поділлі й в Україні // Духовні витоки Поділля: науковці в історії краю. Матеріали 5-ої всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 23 квітня 2015 р.) Хмельницький: ХГПА, 2015. С. 370-376.

47. Філінюк А. Г. Невтомний подвижник історичної науки та корифей історичного краєзнавства на Поділлі й в Україні // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-

Подільський: Оіюм, 2015. Т. 22: Присвячено 100-річчю від дня народження академіка П. Т. Тронька. С. 486-498.

48. Філінюк А. Г. У пошуках нової якості історичної освіти та історичної правди: до 20-річчя створення кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 68 с.

49. Філінюк А. Г. У шерензі передових професорів, учених, краєзнавців // Лідер наукової школи (До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної праці професора Л. В. Баженова) / [О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. С. 60-64.

50. Швидак О. М. Сьогодні студент – завтра вчитель. Київ: Знання, 1987. 47 с.

Anatoly Filiniuk, Igor Opria

**Dean L. V. Bazhenov: the achievements and objective problems
in the development of the historical faculty of Ivan Ohiienko
Kamianets-Podilsky national university**

The article attempts to characterize in detail the multifaceted organizational and managerial activity of the Doctor of Historical Sciences, professor, academician of the Ukrainian Academy of Historical Sciences, Corresponding Member of the International Slavic Academy of Sciences Lev Vasyliovych Bazhenov as dean of the historical faculty of Ivan Ohiienko Kamianets-Podilsky National University during 1974-1993. His personal significant contribution to the development and transformation of the headed structural unit not only into the leading history faculty in the educational institution, but also in Ukraine and USSR, known for the training and education of specialists of higher qualification, is analyzed and comprehended. It is recognized as a powerful center for studying world, national, regional history of Ukraine and historical regional studies. The main milestones and achievements of the team in creating and maintaining a healthy moral and psychological climate, improving the educational process, the quality of the teaching staff, reorganizing the departments and conducting the researches on important scientific topics made by the teachers and students, were resumed. The institutional and theoretical-methodological content changes and unresolved problems in the activity of the staff of the historical faculty during the period of restructuring, deployment of democratic processes and the beginning of the establishment of Ukraine's independence are outlined.

Keywords: *Lev Vasyliovych Bazhenov, teacher, dean, chief, leader, associate professor, professor, historian-slavist, scientist, researcher-regionalist, ethnographer, promoter of historical regional studies, public activist.*

Одержано 17 квітня 2018 року

УДК 378.4.093.5:94:005.5(477.43-21)К-ПНУЗавальнюк

В.С. Степанков, О.Б. Комарніцький

Декан О.М. Завальнюк: нові якості історичного факультету в 1993-2001 рр.

Висвітлюється організаційна, науково-педагогічна і громадська діяльність декана історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету Завальнюка Олександра Михайловича, випускника цього навчального підрозділу 1972 року, представника подільської регіональної школи істориків. Звернено увагу на зусилля керівника, спрямовані на поліпшення умов роботи факультету та його кафедр, матеріально-технічне вдосконалення і кадрове забезпечення підготовки фахівців, патріотичне виховання і моральне стимулювання учасників освітнього процесу, інтенсифікацію наукової та видавничої діяльності, зростання громадської активності членів колективу і студентського загалу.

Ключові слова: *історичний факультет, матеріально-технічна база, декан, навчальний процес, наукова діяльність, патріотичне виховання молоді, факультетська традиція.*

Ритм щоденної праці, цілеспрямованість, настроїв і здобутки трудових колективів у великій мірі пов'язуються із зусиллями їх керівників, людей, наділених гарними організаторськими якостями, неабияким ініціативним ресурсом, відповідальністю за щоденну спільну діяльність, вмінням продукувати об'єднавчі ідеї та згуртовувати навколо них усіх працівників, розпізнавати і брати на озброєння провідні тенденції розвитку галузі, а ще – поважати колег, незалежно від їх великого чи меншого внеску у спільний доробок.

Одним із керівників історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту/університету у 1990-і – на початку 2000-х рр. був доцент О.М.Завальнюк. У низці наших досліджень, які з'явилися у 2005-2016 рр. [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], ми уже подавали розгорнуті аналітичні сюжети про його життя і діяльність.

Після успішного закінчення аспірантури у Київському державному педагогічному інституті ім. О.М.Горького, де він навчався за цільовим направлення своєї alma mater – Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, 1 жовтня 1979 року 27-річний випускник повернувся на рідний факультет, де на нього чекали і призначили асистентом кафедри історії СРСР і УРСР, якою завідував професор І.С.Винокур. В активі молодого викладача на той час були: прийняття до розгляду у спецраді історичного факультету Київського державного університету імені Тараса Шевченка текст кандидатської дисертації «Селянський аграрний рух на Правобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)» (виконав під керівництвом доктора історичних наук, професора М.Д.Березовчука), опубліковані 3 наукові праці: стаття в «Українському історичному журналі» і дві брошури, що відображали основний зміст дисертаційної роботи. Загалом він був готовий до викладацької діяльності, оскільки в аспірантурі прослухав курс лекцій з педагогіки і психології вищої школи, пройшов ґрунтовну педагогічну практику (понад 100 академічних годин) з різних історичних дисциплін. Відтепер серйозно готувався до проведення занять, опрацьовуючи найновішу літературу.

У жовтні 1980 р. успішно захистив дисертацію, наступного року посів посаду старшого викладача, а з 1984 р. – доцента. Через два роки ВАК СРСР присвоїв йому учене звання доцента кафедри історії СРСР і УРСР. На перших порах викладав історію Росії ХІХ – початку ХХ ст., а у 1981-1991 рр. – курси з історії радянського суспільства, міжнародного становища та зовнішньої політики СРСР. Керував підготовкою десятків курсових і дипломних робіт, педагогічною практикою студентів в школах міста і області. У другій половині 1980-х рр. багато працював над вивченням «гарячих» публікацій у громадсько-політичних часописах, які проливали світло на «білі плями» радянської історії, заставляли переосмислювати нав'язану офіційною історіографією ідеологічні штампи. Активно працював на курсах удосконалення вчителів історії. Як член товариства «Знання», багато часу віддавав лекторській діяльності в трудових колективах Кам'янця-Подільського, інших міст Хмельниччини. Із захопленням прийняв звістку про українську незалежність, проголосував за неї на

всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р., усіляко підтримував перші кроки молодій державі, переконуючи у цьому тих, хто з недовірою ставився до неї.

Міністерство освіти двічі призначало його головою державних екзаменаційних комісій на денній і заочній формах навчання історичного факультету Вінницького державного педагогічного інституту імені Миколи Островського. Покладені обов'язки виконував у першій половині дня, після чого йшов працювати до обласних наукової бібліотеки ім. А.К.Тімірязєва й держархіву. Тоді обрав перспективну наукову проблему, яка стосувалася процесу творення і функціонування державних українських університетів у 1917-1921 рр. (у 1984 р. кафедра затвердила йому іншу - про громадсько-політичне життя українського доколгоспного села у 1921-1929 рр., але в часи розгортання «перебудови» втратив до неї інтерес). 1992 року перейшов на новостворену кафедру історії України (завідувач – доцент М.Б.Петров), де йому доручили викладати курс лекцій і проводити семінарські заняття з новітньої доби історії України.

Керував підготовкою дипломних робіт, тематику яких серйозно оновив. За 1980-1992 рр. вчений опублікував 83 наукові праці загальним обсягом понад 22 авт. аркуші. Найбільш помітними з них були: дві колективні монографії - одна з історіографії Жовтневої революції 1917 р. в Україні, інша - присвячена репресованим красназнавчим діячам у 1920-1930-х рр.; навчальний посібник з історії Поділля (від найдавніших часів до кінця 1980-х рр.) для учителів загальноосвітніх шкіл; чотири брошури з історії краю; розлога енциклопедична стаття про події більшовицької революції 1917 р. на Поділлі. З року в рік входив до складу оргкомітетів наукових форумів, які періодично проводилися на базі рідного факультету, редагував частину надісланих авторських матеріалів. Взяв участь у 47 всесоюзних, республіканських і обласних наукових конференціях, які проходили у Москві, Тамбові, Алма-Алті, Вінниці, Кам'янці-Подільському, Києві, Львові, Луцьку, Омську, Хмельницькому, Чернігові. Співпрацював з редакціями наукових, суспільно-політичних і літературних журналів: «Вопросы истории», «Український історичний журнал», «Радянська школа», «Під прапором ленінізму», «Трибуна лектора», «Вітчизна». Словом, за більш як 13 років роботи на історичному факультеті, коли можливості займатися активною науковою роботою були відносно невеликі, вчений проявляв свої здібності, набирався досвіду, прагнув якомога повніше самоствердитися. Починаючи з другої половини 1980-х рр., критично осмислював штампи радянської історіографії, остаточно визначився з

темою для майбутнього наукового дослідження. Такими були основні здобутки доцента кафедри історії України до квітня 1993 року, коли його одноставно обрали деканом історичного факультету.

Метою статті є з'ясування основних напрямів багатогранної діяльності та внеску у розвиток історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту/університету його керівника О.М.Завальнюка, спроба об'єктивно поцінувати зроблене ним у 1993-2001 рр.

Перехід на керівну роботу був не примхою долі, виграшем у «лотерею», а закономірним результатом щоденної плідної праці вченого у стінах факультету, а відтак і заслуженого високого авторитету у найрейтинговішому колективі вишу. З перших днів роботи 27-річний юнак відразу ж органічно влився до лав професорсько-викладацького складу, який доброзичливо прийняв його як перспективного дослідника і педагога. Старша генерація (50-70-річні) ставилася до молодого колеги як до рівного собі, з повагою, допомагала у фаховому становленні, запрошуючи на відкриті лекції і семінарські заняття та надаючи різноманітні доручення. До його честі він виконував їх оперативно і якісно, не нарікаючи на додаткові навантаження, незважаючи на те, про що йшлося – чи підготовку публічних виступів на різні кафедральні й факультетські зібрання, чи проведення зі студентами трудових вилазок на колгоспні поля й міські будівельні об'єкти, чи організацію екскурсій до пам'ятників історії і архітектури Старого міста, чи зустрічі і проводи на залізничному вокзалі гостей вишу... Словом, людські, фахові і організаційні якості молодого викладача діставали схвалення в колективі і ставали надійним фундаментом, відтак і формуванню заслуженого авторитету у середовищі, інститутській і міській спільнотах.

Раніше, у 1982-1984 рр., працював на посаді заступника декана історичного факультету, у наступні три роки – ще й секретарем факультетського партбюро, де проявив себе вмілим організатором і керівником, чуйним до проблем людей, відповідальним перед колективом за доручені справи. Будь-яких серйозних зауважень до його управлінської роботи не було. Саме тоді у молодого доцента почали виразно проявитися такі важливі для його майбутньої діяльності риси, як працелюбність, щирість відкритість, відвертість, ініціативність, генерування нових ідей, готовність прийти на допомогу, компромісність, воля в обстоюванні як колективних, так й інтересів окремих осіб, спроможність враховувати побажання і конструктивні пропозиції викладачів, працівників і студентів, вміння поєднувати і цінувати колективне та індивідуальне, що у великій

мірі забезпечувало успішне розв'язання завдань, які породжувалися тогочасним плином життя. Колегам подобалося те, що вчений ніколи не вип'ячував власного „Я”, не демонстрував самозакоханості, не займався інтригами, постійно працював у межах морально-етичного й правового поля, був завжди готовий до співпраці. Все це і стало підставою для одногосного обрання його на посаду керівника факультету.

Відкрилася нова сторінка його біографії. Звалена на плечі ноша виявилася надзвичайно важкою. Адже скрутні часи становлення молодій українській державі не могли не позначитися негативно на становищі вишу, а відтак і факультету. По суті, припинилося їх повноцінне фінансування, інфляція „з'їдала” незначні кошти, що виділялися на ремонт корпусів і гуртожитків, реальна заробітна плата викладачів катастрофічно зменшувалася, а невдовзі почалися затримки по 4-5 місяців із її виплатою тощо. Було від чого опустити руки й „поплисти за течією”: мовляв, я тут ні при чому, ви ж самі бачите, що змінити ситуацію на краще не в моїх силах.

На щастя для колективу факультету цього не сталося. Декан не був стороннім спостерігачем, а відразу ж, опираючись на підтримку колег і ректорату, розгорнув надзвичайно енергійну діяльність, спрямовану не тільки на уникнення занепаду, а й на реалізацію перспектив його подальшого розвитку: наприкінці 1990-х рр. факультет перетворився в один із кращих серед споріднених за фахом підготовки спеціалістів не лише у західному регіоні, а й в усій Україні, про що заявляли колеги з різних університетів, які бували на факультеті) Це стало можливим завдяки правильно обраному стратегічному курсу, спрямованому на примноження кращих традицій колективу, самовідданості справі, яку постійно демонстрував декан (на роботі він „днював і ночував”), його організаторським, господарським і людським якостям, вмінню поступатися особистим заради загальних інтересів. Не в останню чергу спрацювала висока вимогливість керівника до себе й інших (колег та студентів), формування ним у колективі атмосфери добропорядності, взаємодопомоги, почуття гідності за приналежність до факультетської спільноти.

Прикметною рисою роботи нового декана стала велика увага вдосконаленню навчального процесу і виробничих практик – педагогічної, археологічної та юридичної, що важко було переоцінити для тогочасного нормального функціонування підрозділу вишу. Разом із завідувачами трьох кафедр активно працював над змінами до діючого навчального плану, вносив конструктивні пропозиції, які забезпечили підвищення ваги історичних дисциплін у підготовці

вчителя історії і правознавства. Після прийняття Закону України „Про освіту” (1996 р.), яким запроваджувалися рівні акредитації, налаштував колектив на отримання факультетом четвертого, найвищого, рівня акредитації, що мало б стати вступом до зміни статусу вишу з інституту на університет. Після проведеного всебічного самоаналізу підготовки фахівців та наступної перевірки роботи факультету комісією Державної інспекції навчальних закладів України інститут заслужено отримав найвищий рівень акредитації, що стало фаховою підвалиною для прийняття Кабінетом Міністрів України ухвали про реорганізацію Кам’янець-Подільського педінституту у педагогічний університет. Відкривалися нові можливості розвивати заклад загалом і його навчальні підрозділи зокрема, чим скористався і керівник історичного факультету. За короткий час організував вироблення нових навчальних планів підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста і магістра. Саме тоді декан домігся того, що усі три кафедри, відповідно до свої профілів і університетських стандартів, забезпечили викладання історіографічних та джерелознавчих дисциплін, що надало навчальному процесу більшої наукової ваги, відповідало класичній історичній освіті.

Усі, кому доводилося тоді з різних причин відвідувати факультет, не в останню чергу випускники попередніх десятиліть, з приємністю відзначали новачі, які з’являлися в його житті. Це і доботно відремонтовані адміністративні та навчальні приміщення, холи і коридори навчального корпусу, до чого активно прилучалися студенти випускних курсів; і насиченість кабінетів і лабораторій комп’ютерною та іншою сучасною технікою; і спеціальна меморіальна аудиторія, в якій увічнювалася пам’ять шановних викладачів, котрі залишили яскравий слід в історії колективу, передчасно відійшовши у вічність; і постійно діюча виставка наукових праць викладачів факультетських кафедр; і галерея випускників, у якій зафіксовані імена усіх колишніх студентів (денна і заочна форма навчання), що отримали диплом історика, починаючи з 1968 р.); і кімната для психологічного розвантаження працівників факультету; й інформаційні стенди про видатних випускників, котрі стали академіками, докторами і кандидатами наук, а також про сучасне життя підрозділу; і постійно діючі фотолітопис з історії факультету, виставки студентських художніх робіт та кольорових фотографій про історичний Кам’янець-Подільський тощо.

Одним з перших кроків керівника стало також обладнання спеціальної для засідання вченої ради факультету (до того вони

проводилися у звичайній аудиторії). Було проведено якісний ремонт стін і паркету, завезено нові столи, які розташували у вигляді великого прямокутника, стільці, трибуну для виступів. Приміщення стало затишним, спонукало до серйозної роботи і членів вченої ради, і запрошених. Кожному вручався заздалегідь підготовлений пакет матеріалів до розгляду тих чи тих питань, що підсилило самодисципліну й організаційну складову, яка позитивно позначалася на якості роботи найвищого на факультеті представницького органу. Його рішення голова (декан) доводив до всього колективу через розпорядження, які оприлюднював на великому осучасненому інформаційному стенді.

Зусиллями декана було перепрофільовано приміщення, яке використовувалося як спортивний зал (під час навчального процесу постійний шум у ньому серйозно перешкоджав нормальному проведенню лекцій, семінарських, практичних і лабораторних занять). Після тривалого ремонту, що не проводився десятки років, за спонсорські кошти вдалося якісно змінити його вигляд, збудувати просторий подіум, оптимально розташувати подаровані з різних куточків області секції стільців, розмістити національну символіку тощо. Так на факультеті з'явився конференц-зал на 200 місць, який успішно використовували також для масових культурно-просвітніх і розважальних заходів. Тут відбувалося яскраве, велелюдне вшанування викладачів-ювілярів, що мало великий резонанс на Хмельниччині. У різний час з трибуни конференц-залу промовляли кандидати у депутати різних рівнів, їхні довірені особи, керівники області і міста, високі гості зі столиці (В.Смолій, Л.Лук'яненко та ін.), молоді і досвідчені науковці з різних регіонів України. Словом, дане нововведення стало справжнім проривом у примноженні матеріальної бази факультету.

Змінився вигляд і факультетського читального залу: його добротно відремонтували, поліпшили доступ читачів до видачі літератури, збільшили технічні можливості для влаштування виставок книг-новинок, вдосконалили естетичний вигляд. Щоб збільшити факультетський книжковий фонд, керівник підрозділу започаткував у місті кампанію зі збору пожертв наукової і навчальної літератури. У зв'язку з цим виступав на сторінках місцевої преси, складав публічні подяки найактивнішим жертводавцям.

Відвідувачів вражали зміни, які сталися в інтер'єрі і приміщеннях навчального корпусу, перетвореного в храм історичної науки, формування національної свідомості, любові до рідної мови, краю. Свої враження вони сотнями залишали у книзі відгуків про факультет,

постійно підкреслюючи його унікальність прориві у розвитку, зразковості для інших навчальних підрозділів. Особливо наголошували на винятковому ставленні до студентської молоді, турботі про кожного, хто прийшов здобувати вищу історичну освіту. Як приклад, відзначали той факт, що дні народження студентів на спеціальних стендах щомісяця розміщували лише на цьому факультеті. Їм також подобався об'ємний календар знаменних історичних дат, який змінювали раз на три тижні.

Всі ці якісні зміни промовляли про вражаючу ефективність обраного курсу на розвиток факультету. Схильні стверджувати, що цей досвід трансформації академічного, холодно-офіційного підрозділу вишу у власне оповиту теплом „освітню домівку” науково-педагогічних працівників і студентів у ціннісному вимірі був унікальний в Україні і заслуговує найвищої оцінки й запровадження не тільки на різних факультетах рідного університету, але й в інших закладах вищої освіти.

Багато часу декан приділяв удосконаленню навчального процесу, дотримання усіма його учасниками трудової дисципліни. Передусім організував робочу групу з метою вироблення нових навчальних планів денної і заочної форм навчання на факультеті, приведення їх у відповідність з настановами Міністерства освіти і науки України, рішень вченої ради університету. Ці основоположні документи ставали сучасними, оптимальними з погляду підготовки вчителя історії і правознавства для національної української школи, враховували побажання студентів щодо найбільш доцільних спецкурсів і спецсемінарів. Великий відсоток навчального часу відводилося вивченню історії України, низки українознавчих дисциплін, що надзвичайно позитивно сприймалося студентами (їхні батьки, які навчалися на факультеті у 1960-1970-х рр., про таке не могли і мріяти). У 1990-х рр. було перероблено усі навчальні та робочі навчальні програми. Розпочався процес активної підготовки навчальних посібників і методичних рекомендацій з вивчення окремих дисциплін, виготовлення історичних карт і наочних посібників. Збільшувався бібліотечний фонд абонементу і читального залу факультету. Студентські аудиторії якісно ремонтувалися, наповнювалися новими чи вдосконаленими меблями, аудиторними дошками, підставками для наочності, ставали затишними і естетично привабливими. До всіх цих перетворень декан мав пряме відношення, оскільки сам усе це організовував, контролював і в підсумку приймав у експлуатацію. Двічі на семестр вчена рада факультету слухала питання про стан навчального процесу, підготовку до проведення і підсумки

екзаменаційних сесій, наслідки ліквідації академічної заборгованості, результати роботи державних екзаменаційних комісій, проведення різних видів практики (педагогічна, археологічна, музейна, юридична) тощо. Декан і доповідав про ці напрямки роботи, і брав участь у їх обговоренні, і вносив конструктивні пропозиції до проекту рішень ради. Через якийсь час у плані роботи факультету з'являлися пункти про виконання раніш прийнятих ухвал, що заставляло завідуючих кафедр, відповідальних за проведення практики, провідних науково-педагогічних працівників готуватися, відповідно до графіка, до звітів на засіданні вченої ради. Окремо доповідав про трудову і навчальну дисципліну, яка незмінно поліпшувалася, хоча і не була позбавлена певного негативу. Студентів привчив до обов'язкової подачі заяви, в разі погіршення здоров'я чи несподіваних сімейних обставин, які вимагали від'їзду додому.

Стимулюючи навчальну активність молоді, у 1995 р. ініціював академічний рейтинг, за яким, на основі поданих кожним екзаменатором даних, деканат визначав по 10 найкращих на кожному курсі денної форми навчання та 10 факультетських лідерів, які встановлювалися офіційним розпорядженням декана (цей документ розміщували на інформаційному табло, де він „працював” упродовж цілого семестру). На зборах курсів керівник підрозділу вручав усім, хто потрапив до заповітної „десятки”, якісно виготовлені почесні відзнаки, які ставали справжнім стимулом для подальшої самовідданої навчальної праці. В родини переможців рейтингу приходило справжнє свято. У сільських населених пунктах батьки демонстрували ці відзнаки родичам, сусідам, у школах, які закінчили їхні діти. Словом, про факультет, який успішно перебудовувався, все більше і більше забезпечував високі стандарти підготовки фахівців і при цьому шанував своїх найкращих вихованців, знали в різних куточках не лише Хмельниччини, а й сусідніх областей – Вінницької, Тернопільської, Житомирської, Чернівецької, Рівненської, випускники яких обирали для отримання вищої освіти історичний факультет у Кам'янці-Подільському. Тим самим відбувалася свого роду „пасивна профорієнтація”, яка щоліта сприяла збільшенню потоку абітурієнтів, а відтак і якісному відбору молоді на навчання.

Декан був переконаний, що кожний студент повинен постійно читати, думати, аналізувати, розвиваючи свій науковий світогляд і збагачуючи духовний світ. Оскільки 90-ті роки були матеріально досить складними для придбання нової літератури, він ініціював жертовну акцію «Подаруй історичному факультету книгу». В результаті було зібрано майже 2 тис. примірників видань минулих

років, які згодом передали бібліотеці студентського гуртожитку №4, яка запрацювала на громадських засадах [6, с.31-32]. Сам декан показав приклад жертвності, спрямувавши до спільного фонду більше 50 книг зі своєї наукової книгозбірні.

Складалося враження, що він мав невичерпні сили: щодня проводив заняття зі студентами (аудиторне навантаження становило понад 800 годин), вів перемовини з представниками громадськості, випускниками минулих десятиліть, „ганяв” по місту у пошуках спонсорів, навідувався до директорів різних промислових підприємств, мав десятки ділових телефонних розмов тощо. А ще приймав по півсотні студентів, які мали різні родинні, побутові і академічні проблеми, уважно вислуховував їх, давав поради, приймав рішення щодо допомоги, не залишаючи без уваги жодного відвідувача, котрих сприймав за одну велику і дружну сім'ю. Усіх хлопців і дівчат знав поіменно. Щоб ефективніше розв'язувати побутові питання життя молоді, відвідував гуртожиток, співпрацював з молодіжними самоврядними організаціями, брав участь у засіданнях їх керівних органів, де розглядалася низка важливих для молодих людей практичних питань. По суті, був для студентів „факультетським батьком” (міг поспівчувати, порадити, допомогти фінансово, посприяти у лікуванні, іноді „прикрити” від громадської думки, а якщо існувала нагальна потреба, то і добряче вилаяти, тощо).

Попри безкінечну зайнятість організаторськими і поточними виробничими справами, невтомний декан активно працював над підвищенням рейтингу факультету у науковій сфері. Ще у передвиборній програмі 1993 р. він задекларував необхідність підвищення творчої активності вчених кафедр, збільшення обсягу наукової друкованої продукції, що у підсумку мало сприяти більшій кількості підготовлених докторських і кандидатських дисертацій. Не можна сказати, що на факультеті до того не друкувалися наукові праці. Утім вони в абсолютній більшості представляли короткі тези (в кращому випадку трохи ширші матеріали) різних тематичних всеукраїнських і регіональних наукових конференцій, яких у 1970 – на початку 1990-х рр. загалом було проведено кілька десятків.

Тепер же декан взявся за створення профільного періодичного збірника наукових праць з історичних дисциплін. На це пішов майже рік. Передусім викладачам (в усякому разі більшості з них) треба було переорієнтуватися з підготовки невеликих за обсягом праць на більш широкі і змістовні (до піваркуша і більше), що вимагало узагальнення і осмислення значно більшого теоретичного й джерельного матеріалу та забезпечувало вищий науковий рівень досліджуваних питань.

Відбувалося і тематичне переосмислення: історики бралися за теми, які до того не завжди осмілювалися підіймати через ідеологічний контроль, який, до того ж, не давав змоги публікувати отримані наукові результати, які ще кілька років тому досить часто йшли врозріз з радянською (офіційною) історією українського народу.

1995 р. з'явився перший том „Наукових праць історичного факультету”, який нараховував 264 сторінки і був рекомендований до друку ще 24 лютого 1994 р. (понад рік займалися пошуком спонсорів видання та дефіцитного друкарського паперу, адже виш не мав достатньо коштів на такі потреби). Тут розмістили 27 дослідницьких і джерелознавчих статей, які у більшості відповідали запланованим стандартам. У наступні роки з'явилися 2-й, 3-й, 4-й ... 9-й томи. Щодо останнього, який побачив світ 2001 року, то його обсяг нараховував вже 820 сторінок, на яких вмістили аж 114 статей (збірник завойовував популярність і до нього тягнулися вчені з різних регіонів України). Словом, це було справжнім проривом у організації друку результатів науково-дослідної роботи, отриманих дослідниками факультету (на сьогодні вийшло у світ 28 томів, у яких друкуються і зарубіжні вчені). Щорічна активна науково-дослідна праця стала нормою для усіх членів професорсько-викладацького складу факультету.

Переборюючи складні соціально-економічні умови життя, дбаючи про розвиток історичної науки, вчені продовжували працювати над раніш обраними чи новими темами і готували до друку тексти своїх праць. До середини 1990-х рр. вони спромоглися видати свіжі монографії і навчальні посібники: *В.С.Степанков* - «Сполохи козацької звитяги» (у співавторстві), «Антифеодална боротьба в роки Визвольної війни та її вплив на формування Української держави (1648-1654)», «Богдан Хмельницький», «Богдан Хмельницький: хроніка життя та діяльності», «Українська розвідка і контррозвідка (XVII – поч. XX ст.)» (усі три – у співавторстві); *Л.В.Баженов* – «Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст.», «Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст.»; *І.С.Винокур* – «Бакота» і «Археологія України» (обидві – у співавторстві); *І.С.Винокур* і *С.В.Трубчанінов* – «Історія Поділля і Південно-Східної Волині» (кн.1); *В.П.Газін* – «Економіка і зовнішня політика Веймарської республіки (1925-1933 рр.): східноєвропейські аспекти», «Новітня історія країн Європи та Америки (1945-1994 рр.)»; *С.В.Трубчанінов* – «Історія Поділля і Південно-Східної Волині» (кн. II); *С.В.Мельник*, *С.В.Трубчанінов*, *О.М.Федьков* – «Історія України» (ч.II); *О.М.Федьков* – «Національний рух на Україні на початку XX ст.» (співавторстві); *І.В.Рибак* – «Зінків в історії Поділля»;

М.Г.Кукурудзяк – «Кременчуки» (у співавторстві); *М.Б.Петров* – «Вірмени на Поділлі»; *В.І.Якубовський* «Скарби Болохівської землі» та ін.[4, с.15], [5, с.214, 217], [6, с.64-66].

Надалі цей ряд лише збільшувався. У другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр. доробок вчених поповнили нові видання наукового і навчального характеру. Свої праці опублікували: *І.С.Винокур* - «Черняхівська культура: витоки і доля», «Археологія доби українського козацтва XVI-XVIII ст.» (у співавт.), *І.С.Винокур і С.В.Трубчанінов* - «Давня і середня історія України», «Історія України» (для 7 класу); *М.Г.Кукурудзяк* - «3 історії національної школи і педагогічної думки в УНР» (у співавт.); *В.С.Степанков* - «Історія України. Давні часи та середньовіччя» (у співавт.), «Історія України» (у співавт.); *С.В.Трубчанінов* - «Історія України та всесвітня історія XX століття», «Експериментальний підручник з історії для 7 класу»; *Е.М.Мельник, А.Ф.Суворий, С.В.Трубчанінов* - «Історія України» (ч.ІІІ), *І.В.Рибак* - «Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921-1991 рр.)», «Історія рідного краю XX століття», «Історія радянського суспільства: зародження та утвердження (1917-1941 рр.)», «Історія радянського суспільства: випробування, криза, загибель (1941-1991 рр.)», «Практикум з історії радянського суспільства» (ч.І, ІІ); *В.П.Газін, С.А.Копилов* - «Новітня історія країн Європи і Америки (1918-1945 рр.)», «Новітня історія Європи і Америки (1945-2000 рр.)»; *Ю.А.Хоптяр* - «Основи конституційного права України: курс лекцій»; *А.Ф.Гуцал* - «Давні міри, письмо та календар» та ін. Тож, основну частину видань становила навчальні посібники для історичного факультету, вищої і загальноосвітньої школи, що пояснювалося гострою нестачею добротної літератури в умовах незалежного державного існування українського народу. У цій роботі безпосередню участь брав і сам декан. Він одноосібно видав два посібники з новітньої історії України, а разом з А.Г.Філінюком і Е.М.Мельником підготував і опублікував навчальне видання з історії Української революції 1917-1921 рр.

Керівник підрозділу запустив ще один важливий науково-видавничий проект – збірник наукових праць „Освіта, наука і культура на Поділлі”, який мав на меті згуртувати вчених, котрі виявляли інтерес до освітньо-наукової і культурної спадщини та готові були досліджувати духовні скарби Подільського краю. 1998 року вийшов його перший том, де розмістили 35 статей. Утім через фінансову скруту наступний том, вийшов аж через 5 років. На сьогодні видано вже 24 томи. Упродовж усього часу відповідальним редактором збірника є О.М.Завальнюк.

На факультеті започаткувалася прекрасна своєю шляхетністю практика вшанування найбільш авторитетних вчених іменними збірниками наукових праць. Так, стараннями декана були видані окремі спеціальні наукові видання, присвячені професорам Л.А.Коваленку [1], М.Г.Кукурудзяку [15], П.Ф.Щербині [2]. Донині цей ряд продовжився кількома десятками (покійним і діючим професорам присвячуються окремі томи „Наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки” та „Вісника Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки”). Розлогі біографічні нариси про діячів освіти і науки, зокрема і представників історичного факультету, щороку вміщуються у збірнику «Освіта, наука і культура на Поділлі». Таким чином науково-освітня громадськість, особливо молодь, отримали наглядні уроки пошанування професури історичного факультету, дістали змогу заглибитися в її наукову спадщину, яка не втрачає актуальності й у XXI ст. У цих заходах нині уже беруть активну участь й учні метрів-істориків, які передають своїм вихованцям найпам’ятніше зі спілкування з ними, відтворюють реальні образи тих, хто у свій час самовіддано працював на потреби народної освіти та історичної науки, був гордістю колективу, не шкодував своїх сил і часу для розвитку улюбленого підрозділу, заробивши заслужений авторитет.

Про них часто згадували під час проведення у 1995-2001-х рр. на базі факультету міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференцій та симпозіумів («Богдан Хмельницький – державотворець і керівник визвольної війни українського народу (до 400-річчя від дня народження)», «Постать Симона Петлюри у контексті українських національно-визвольних змагань (до 120-ліття від дня народження)», «Академія на пошану професора Леоніда Антоновича Коваленка (до 90-річчя від дня народження)», «Міжнародні відносини в контексті українського державотворення: історія та сучасність», «Українська історіографія на рубежі століть», «Польсько-турецькі війни XVIII ст.», «Духовні витоки Поділля: творці в історії краю», «Поляки на Поділлі», IX і X Подільські історико-краєзнавчі конференції та ін.).

У 1990-х рр. пришвидшилася розбудова наукових шкіл, активно розвивалася аспірантура і магістратура, з’явився Центр дослідження історії Поділля, якому максимально сприяв декан факультету. Оновлювалася науково-дослідна робота студентів. Восени 1993 р. у 12 наукових гуртках і проблемних групах працювали 180 студентів-істориків [3]. З травня 2000 р. на факультеті заснували осередок

Українського історичного товариства імені Михайла Грушевського. Очолив його О.М.Завальнюк.

Для посилення внутрішньої єдності в колективі декан започаткував привітання з днем народження усіх викладачів, методистів, лаборантів, працівників факультетського абонементу і читального залу, що стало традицією на наступні десятиліття. Зазвичай, він сам виготовляв художньо оформлені тексти з поетичними рядками-побажаннями групі іменинників, які в межах тижня (місяця) відзначали свої персональні свята. Ювілярам „таланило” менше – їх щиро вітали на засіданнях вченої ради факультету від деканату, кожної кафедри, профспілки, із врученням вітальних адрес, квітів, цінних подарунків, що наповнювало їх життя неповторним емоційним станом, унікальним енергетичним блиском в очах, відчуттям поцінування своєї особистості в трудовому колективі. А це додавало їм наснаги, відповідальності, терпіння й мужності у нелегкі роки становлення Української держави.

У 1995-2001 рр. усім колективом факультету відзначили 85-річчя від дня народження професора П.Ф.Щербини, 75-річчя – старшого викладача Б.М.Кушніра, 70-річчя – професора І.С.Винокура і доцента О.Т.Щура, 60-річчя - професора М.Г.Кукурудзяка, доцентів В.П.Газіна і А.Ф.Сурового, 50-річчя – професорів Л.В.Баженова і В.С.Степанкова, доцентів А.В.Опрі, І.В.Рибака, О.М.Завальнюка. Засідання вченої ради факультету, де вшановували колег, проходило надзвичайно тепло, в урочистій атмосфері, за участю представників від владних структур, громадськості університету, міста, району, області. Делегація факультету взяла участь в урочистих заходах з нагоди 60-річчя від дня народження ректора університету, професора А.О.Копилова, історика за фахом, який упродовж трьох десятиків років викладав студентам-історикам історію південних і західних слов'ян, новітню історію Європи і Америки, кілька оригінальних спецкурсів.

Тепло вітали усіх колег, які захистили докторські (В.С.Степанков, Л.В.Баженов, В.П.Газін) і кандидатські дисертації (О.М.Федьков, А.О.Гуменюк, В.В.Малий, В.В.Газін, В.С.Лозовий).

Проводячи різноманітні заходи зі зміцнення авторитету колективу історичного факультету, декан знаходив час для власної активної науково-дослідної роботи. Брав участь у різноманітних міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференціях, редагував матеріали до наукових збірників, опрацьовував архівні документи, матеріали періодичних видань у центральних і обласних державних архівах України, ще й встиг офіційно опонувати кандидатські дисертації у Чернівцях та Івано-Франківську. З 1998 р.

взявся за виконання докторської дисертації „Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.)”. Друкувався у різних авторитетних наукових виданнях - „Українському історичному журналі”, „Віснику Київського університету”, „Етнічній історії народів Європи”, „Історії України: маловідомі імена, події, факти”, „Краєзнавстві” та ін. За весь період роботи на посаді декана опублікував понад 100 наукових праць, у т.ч. (у співавторстві) дві монографії - „Українська Галицька армія на Поділлі” (2001) і „Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917-1920): історичний нарис” (2001), науково-краєзнавче видання «Кам'янець-Подільський» (2001). 2000 року здобувач Ю.В.Телячий, який працював під керівництвом О.М.Завальнюка, успішно захистив кандидатську дисертацію. В Україні все більше дізнавалися про керівника історичного факультету з Кам'янця-Подільського. Колеги з різних університетів й інститутів дали йому високу оцінку під час всеукраїнської наради деканів істфаків, яка проходила на базі Донецького національного університету в 2000 р. Довідку про нього керівництво Інституту історії України НАН України розмістило у біобібліографічному довіднику „Українські історики ХХ століття” (вип.2, част.1).

Авторитет керівника виводився у різних сферах, зокрема і у громадській. Проводив збори з батьками студентів, розповідав про здобутки їх дітей та існуючі проблеми, які шкодили здоровому образу молоді, закликав стати у поміч професорсько-викладацькому колективу, щоб виховати їхніх спадкоємців справжніми професіоналами, патріотичними і висококультурними учителями історії, невтомними творцями інтелектуального майбутнього рідної країни. 1998 року його обрали депутатом Кам'янець-Подільської міської ради. Роботи побільшало, оскільки колеги-депутати доручили очолювати одну із найважливіших депутатських комісій, що займалася освітою, культурою, молоддю і спортом в умовах недофінансування видатків на ці галузі життя міської громади. З усіма дорученнями міської ради справлявся, як і вчасно реагував на усі звернення від виборців, розглядав і виконував усі їхні прохання та пропозиції, давав аргументовані відповіді, підказував раціональні шляхи вирішення піднятих проблем. Коли йому запропонували балотуватися на виборах до Верховної Ради України, категорично відмовився, реально зваживши свої шанси, а ще більше розуміючи: через кількомісячну передвиборну кампанію, яка найпевніше закінчиться нічим (як син сільських інтелігентів, „горезвісної гречки” не мав та й підкуповувати виборців ніколи не вчився), доведеться відійти від

деканського керма, що могло негативно позначитися на стані факультетських справ, за які душевно вболівав.

У листопаді 2001 року, напередодні свого 50-ліття, О.М.Завальнюк несподівано отримав призначення на посаду в.о. ректора Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Як наголошувала О.П.Мітіна, «для колег, студентів, техпрацівників факультету запам'ятався щедрістю своєї душі, товариським, доступним, доброзичливим, привітним, людяним, у той же час вимогливим керівником, який шанував все прекрасне, людське, дружбу, дотепний жарт, пісню» [8, с.158].

На цьому і завершилася робота декана факультету, який залишив по собі яскравий керівний слід. Найбільшим своїм досягненням він вважав згуртованість колективу навколо української державницької ідеї і стрімкий науковий ріст професорсько-викладацького складу, як найбільш важливої запоруки перебудови роботи підрозділу в складних умовах становлення незалежної України і національної вищої школи. На все життя залишилися у його пам'яті яскраві вчителі-наставники і надійні колеги, щирі товариші і друзі, що передчасно пішли з життя - професори Леонід Коваленко, Петро Лаптін, Юрій Тарасов, Микола Кукурудзяк, Петро Щербина, Василь Струманський, Іон Винокур, Анатолій Копилов, Іван Рибак, доценти Микола Довгань, Олександр Степенко, Анатолій Хоптяр, Микола Петров, Василь Малий, Іван Юришинець, Іван Козак, Анатолій Суровий, Юхим Латер, старший викладач Іван Щегельський, завідувачі бібліотекою Йосип Токар і Сергій Стадник, лаборантка Зоя Маслова та інші, з якими він у свій час тісно співпрацював, закладаючи по цеглині нову, більш привабливу і модерну конфігурацію улюбленого факультету та наповнюючи її новим якісним змістом.

Завжди пишався найкращими студентами і тими, хто добре навчався, наповнював молодіжне життя оригінальними ідеями, новаціями, шукав можливості для самоствердження, був прикладом гарної вихованості, демонструючи при цьому зрілі патріотичні і професійні якості.

І сьогодні, після 17-річного завершення своєї керівної кар'єри на факультеті, колишній декан добре пам'ятає багатьох колишніх студентів, які радо зустрічаються і спілкуються з ним під час роботи в архівах і бібліотеках столиці України, обласного центру, на наукових конференціях, різних організаційних заходах, на лекціях, які вчений читає на курсах вдосконалення учителів, під час щорічних побачень випускників з рідним факультетом. Він добре пам'ятає їх, часто називає по іменах, пригадує різні факти з їх студентської біографії,

завжди готовий підставити своє дружнє плече. Екс-декан отримує від своїх колишніх студентів чимало повідомлень електронною поштою. Зустрічі і листи вкотре переконують, що величезна і наполеглива науково-педагогічна і виховна праця, яку у свій час заклали у підготовку фахівців-педагогів на історичному факультеті, дала загалом гарні результати. Декотрі випускники пройшли у О.М.Завальнюка і науковий вишкіл, виконавши під його керівництвом докторську (О.Б.Комарніцький) і кандидатські дисертації (Ю.В.Телячий, О.Б.Комарніцький, С.В.Олійник, В.Б.Стецюк, Г.В.Поташнікова, В.Г.Байдич, Ю.В.Олійник).

Зі своїм колишнім деканом і наставником спілкуються його вчорашні студенти: доктори наук, професори Віталій Лозовий, Павло Гай-Нижник, Юрій Телячий (Київ), Світлана Ганаба і Олександр Поліщук (Хмельницький), Олександр Комарніцький і Сергій Вонсович (Кам'янець-Подільський); кандидати наук, доценти: Володимир Омельчук (Київ), Сергій Олійник, Оксана Горбатюк, Андрій Каньоса, Тетяна Білецька, Павло Кліщинський, Василь Кобильник, Іван Боровець, Анатолій Глушковецький, Вадим Стецюк, Сергій Сидорук, Ігор Опря, Андрій Лубчинський, Олександр Юга, Віталій Гуцал, Алла Боднар, Артур Михайлик (Кам'янець-Подільський), Андрій Машталір (Тернопіль), Юрій Олійник, Галина Поташнікова, Віталій Галатир, Андрій Матвеев, Вікторія Церклевич, Сергій Щур (Хмельницький), старші викладачі: Віталій Степанков, Володимир Верстюк (Кам'янець-Подільський), працівники управлінської, педагогічної та інших сфер - Володимир Свистяк, Микола Борак, Оксана Солоцька, Раїса Солярик, Андрій Бойко, Володимир Федорчук, Наталія Солтис, Віктор Яцков, Василь Саф'янюк, Андрій Гринько і десятки-десятки інших, хто пишається своєю alma mater і наставниками, вдячні альма-матер за гарний старт у професійне майбутнє. Люди пам'ятають і свого колишнього «факультетського батька», мають про нього вдячну пам'ять, оцінюють добрим, привітним і щирим словом.

Нещодавно випускник факультету Дмитро Боднарашек (проживає у Львові) надіслав своєму незабутньому викладачеві і деканові листа, у якому згадав про своє студентство: «Я вступав в інститут в 1987 р. Ви приймали [вступний] іспит з історії СРСР, поставили мені «відмінно», ще й похвалили за відповідь перед всією групою абітурієнтів. Це дозволило мені, простому хлопцеві, в 17 років, без служби в армії, без знайомств, без блату, вступити в найкращу альма-матер. Потім був 3 курс і Ваші незабутні лекції і семінарські заняття. Ви давали нам такий матеріал, що ми були в захваті. Потім

був спецкурс з історії Української революції 1917 року, який Ви прекрасно провели. Це я вважаю справжнім професіоналізмом і патріотизмом, не пов'язаним з біганиною по мітингах і рванням вишиванки на грудях. Щиро Вам за це дякую. Потім дипломна робота під Вашим керівництвом. Закінчив факультет з червоним дипломом в 1993 році. Вас вибрали тоді деканом... Ви – талановитий вчений і прекрасний педагог. Мільйон спогадів про Вас як надзвичайно порядну людину зберіг на все життя. У всіх моїх досягненнях є часточка Вашої допомоги. Щиро дякую». Наведені слова – це якнайкраще підтвердження авторитету вченого-керівника, який постійно зростав і вдосконалював свою методiku, постійно дбав про якісну підготовку фахівців на рідному факультеті, став гарним професійним прикладом для молодших колег.

С.А.Копилов, узагальнюючи досвід роботи декана О.М.Завальнюка, звернув увагу на такі позитивні зрушення, які відбулися за час його роботи: це - систематичні заходи з вдосконалення навчально-виховного процесу, створення сприятливих умов для реалізації наукового потенціалу викладачів та студентів, суттєве зміцнення матеріально-технічної бази, приклад у проведенні на високому рівні навчально-методичної та наукової роботи, активна участь у громадському житті факультету, вишу, міста і області [7].

За успіхи в управлінській, навчально-виховній, науково-дослідній і громадській роботі декан нагороджений знаком «Відмінник освіти України», Почесною грамотою Міністерства освіти України, Почесною грамотою Хмельницької обласної ради, Грамотою виконкому Кам'янець-Подільської міської ради, Грамотами ректорату і профкому Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету.

Отже, за роки деканства О.М.Завальнюка історичний факультет отримав чимало нових потужних імпульсів, які забезпечили йому якісне зростання у навчальній, методичній, науковій, громадській і матеріально-технічній сферах. У центрі роботи керівника навчального підрозділу завжди була людина, незалежно про кого йшлося – досвідченого професора, молодого асистента, технічного працівника чи студента. Робота керівника охоплювала усі напрямки життєдіяльності факультету, не лише відповідала передбаченим законодавством нормам, а й включала в себе багато ініціатив і зусиль з їх втілення у практику життя, які часто виходили за межі прямих обов'язків декана. Це робилося не скільки для самоствердження, росту власного авторитету, стільки для більш успішного виконання поставлених українською державою завдань з підготовки

учительських кадрів, вироблення нових традицій і прискореного розвитку колективу факультету, вдосконалення його морально-психологічного клімату і більш заслуженого визнання в динамічному освітньому просторі регіону і держави загалом.

Список використаних джерел і літератури

1. Academia на пошану професора Л.А.Коваленка: збірник наукових праць / [Редкол.: Л.В.Баженов, І.С.Винокур, О.М.Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: б.в., 1997. Ч.І: іст. дослідж. 208 с.; Ч.ІІ: гум.-сусп. дослідж. 216 с.

2. 90 років професорові П.Ф.Щербині: збірник наукових праць / [Редкол.: Л.В.Баженов, І.С.Винокур (відп. ред.), О.П.Григоренко, О.М.Завальнюк та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, 2000. 128 с.

3. Завальнюк О. Віхи зростання історичного // Студентський меридіан: газета Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту імені В.П.Затонського. 1993. 22 жовт. Ч.5. С.2.

4. Завальнюк О.М. Історичний факультет Кам'янець-Подільського педінституту: ретроспектива і сьогодення // Наукові праці історичного факультету / Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут. Кам'янець-Подільський, 1995. Т.1. С.5-16.

5. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / [Творч. задум та заг. редакція О.М.Завальнюка]. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. 408 с. + іл.

6. Копилов С.А., Газін В.В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 76 с.

7. Копилов С.А. Доцент О.М.Завальнюк як декан історичного факультету (1993-2001 рр.) // З любов'ю до України, з повагою до людей... До 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора О.М.Завальнюка / [Уклад. О.Б.Комарніцький]. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. С.144-148.

8. Мітіна О.П.Людина невтомної вдачі // З любов'ю до України, з повагою до людей... До 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора О.М.Завальнюка / [Уклад. О.Б.Комарніцький]. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. С.156-158.

8. Степанков В. С., Комарніцький О. Б. Завальнюк Олександр Михайлович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т.2. С.145-165.

9. Степанков В. С., Комарніцький О. Б. Життєвий і творчий шлях Олександра Михайловича Завальнюка // З любов'ю до України, з

повагою до людей... До 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора О.М.Завальнюка. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. С.7-22.

10. Степанков В. С. До 60-річчя ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О.М.Завальнюка // Укр. іст. журн. 2011. №6. С.226-230.

11. Степанков В. С., Комарницький О. Б. Життєвий і творчий шлях Олександра Михайловича Завальнюка // Досліджуючи духовні скарби України. До 60-річчя від дня народження і 35-річчя науково-педагогічної діяльності професора О.М.Завальнюка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. С.8-36.

12. Степанков В. С., Комарницький О. Б. Особистість, учений, менеджер (до 60-річчя з дня народження Олександра Михайловича Завальнюка) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. Т.21. С.9-27.

13. Степанков В. С., Комарницький О. Б. Учений, ректор, педагог: портрет особистості (до 60-річчя з дня народження Олександра Михайловича Завальнюка) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.18. С.292-312.

14. Степанков В. С., Комарницький О. Б. Освітньо-управлінська діяльність професора О. М. Завальнюка (1993-2012 рр.) // У пошуках історичної правди. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка О.М.Завальнюка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. С.7-30.

15. Творчі вершини вченого: до 60-річчя від дня народження професора М.Г.Кукурудзяка: збірник наукових праць / [Редкол.: Л.В.Баженов, І.С.Винокур, В.С.Степанков (відп. ред.), О.М.Завальнюк та ін.]. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 1998. 352 с.

Valeriy Stepankov, Alexander Komarnitskyi

Dean O. M. Zavalniuk: new quality of the Faculty of History in 1993-2001

The organizational, scientific-pedagogical and public activities of Dean of the Faculty of History of Kamianets-Podilsky State Pedagogical University Zavalniuk Olexandr Mykhailovych, a 1972 graduate of this educational establishment, a representative of the Podilsky Regional School of Historians, are being highlighted. The attention is especially paid to the efforts of the leader, aimed at improving the conditions of the faculty and its departments, material and technical improvement and training of

specialists, patriotic education and moral stimulation of participants in the educational process, intensification of scientific and publishing activities, growth of social activity of members of the team and the student community.

Key words: *Faculty of History, material and technical base, dean, educational process, scientific activity, patriotic education of youth, faculty tradition.*

Одержано 17 травня 2018 р.

УДК 001:94(477)(092)

В.С. Степанков, В.А. Дубінський

Декан С.А. Копилов: зростання історичного факультету в нових умовах національної освітньої політики (2002-2012 рр.)

У статті з'ясовано роль Сергія Копилова, як декана, у розвитку історичного факультету в складних умовах модернізації освітнього простору відповідно вимог Болонського процесу. Окреслено головніші віхи біографії до часу обійняття посади, прикметні риси його особистості та вдачі, що впливали на характер менеджменту. Зроблено спробу реконструювати цілісність картини його діяльності на посаді декана, починаючи від створення команди і завершуючи особистим вкладом у розв'язання стратегічних і поточних проблем життєдіяльності колективу. Охарактеризовано якісні зрушення, що відбувалися у таких сферах як науково-дослідна робота викладачів і студентів, трансформація навчального процесу з метою поліпшення формування фахових компетентностей майбутніх спеціалістів, удосконалення методичного інструментарію проведення занять, науково-методичне забезпечення освітнього процесу тощо. Відзначені прикметні риси стилю керівництва С.Копилова, що сприяли розвитку факультету.

Ключові слова: *С.А.Копилов, історичний факультет, декан, університет, наука, освітній процес.*

У березні 2002 р. колектив історичного факультету Кам'янець-Подільського педуніверситету своїм деканом обрав професора кафедри всесвітньої історії Сергія Анатолійовича Копилова, котрий

уже пропрацював у ньому 14 років і користувався заслуженим авторитетом. Які людські й фахові властивості спонукали науково-педагогічних працівників зробити власне такий, а не інший вибір, хоча гідних представників на цю посаду було чимало? Аби глибше збагнути ці мотиви, важливо окреслити як визначальні віхи попередньої біографії Сергія Копилова, так і прикметні ознаки його особистості, якості науковця і педагога, що позитивно виділяли з-поміж інших.

Він народився 23 червня 1963 р. у сім'ї інтелігентів (батько Анатолій Олексійович – історик, мати – Олександра Прокопівна – філолог – випускники Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича). Оскільки батько одержав призначення на роботу (на посаду асистента кафедри історії) до Кам'янець-Подільського педінституту, то сім'я через кілька місяців переїхала до цього прекрасного міста. Матір передала сину спокійну вдачу, тому зростав тихим, розважливим і водночас сором'язливим хлопчиком. Ці риси поєднувалися з акуратністю, допитливістю й цілеспрямованістю. Неконфліктність характеру мирно вживалася із самостійністю вчинків і наполегливістю у відстоюванні свого «Я». Саме сімейне виховання й зіграло вирішальну роль у формуванні осердя особистості Сергія. Під час навчання в школі (спочатку у 7-ій, а згодом у 8-ій) у нього склалася внутрішня потреба багато читати, тим паче, що вдома існувала багата бібліотека і панував культ книги. Захоплювався історією й іноземною літературою. Почерпнуті знання породжували десятки запитань, пошук відповідей на які виробляв уміння й навички роботи з літературою й джерелами. Так закладався підмуок самостійності мислення, без якого ніколи не народжуються творчі особистості. У старших класах з'явилося хобі – нумізMATика.

Закінчивши школу із золотою медаллю, 1980 р. поступив на історичний факультет Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка. Скромний, спокійний, розсудливий юнак виділявся інтелігентністю, старанністю й цілеспрямованістю. Природні здібності, помножені на щоденну копітку працю, стали запорукою успішного опанування професією викладача-історика. Зацікавився дослідженням повоєнної історії Болгарії. Написана ним дипломна робота була захищена у червні 1985 р. на «відмінно», відправлена на Республіканський конкурс студентських наукових робіт, виборола перше місце й отримала рекомендацію до участі у конкурсі студентських робіт з гуманітарних дисциплін. Тут також визнається найкращою з-поміж усіх й Постановою Президії АН УРСР від 9 лютого 1986 р. її автор нагороджується медаллю з Премією для студентів вишів.

Після закінчення університету декілька місяців працював асистентом кафедри всесвітньої історії Луцького державного педінституту імені Лесі Українки, а потім у якості стажиста-дослідника відряджається до Інституту історії АН УРСР, де його науковим консультантом став відомий славист П.С.Сохань. У грудні 1988 р. успішно захистив кандидатську дисертацію на тему, присвячену «Участі Робітничої молодіжної спілки Болгарії у зміцненні народно-демократичного ладу в Болгарії (1944-1947 рр.)». У жовтні 1988 р. із дружиною Іриною переїжджає до Кам'янка-Подільського, де влаштовується на роботу асистентом кафедри всесвітньої історії місцевого педінституту. Тут і розпочався процес становлення його як висококваліфікованого викладача. Відразу ж активно взявся за розробку нормативних курсів «Нова історія країн Європи і Америки (1870-1918 рр.)», «Джерелознавство нової і новітньої історії країн Європи і Америки» та спецкурсу «Історія країн Латинської Америки». Показово – писав їх на основі опрацювання найновішої на той час вітчизняної й зарубіжної наукової літератури, прагнув використовувати публікації, автори яких намагалися критично переосмислити доробок радянських істориків. А відтак зміст лекцій відзначався новизною, що приваблювало до себе увагу студентів. Формується й притаманний йому стиль лектора, прикметними рисами якого були: спокійний, типово академічний темп, глибокий аналіз історичних подій, процесів і явищ, виокремлення головнішого, схильність до порівнянь і роздумів, вираженість сформульованих узагальнень і висновків. Тому не випадково уже у квітні 1992 р. обирається доцентом кафедри.

Рубіж 80-90-х рр. став переломним у науковій кар'єрі. Поскільки відбувся розпад СРСР і європейської соціалістичної системи, розірвалися наукові зв'язки з Болгарією. Довелося відмовитися від намірів продовжити дослідження повоєнної політичної історії цієї країни. Воднораз не хотілося поривати із славистику. На щастя, болісний пошук нової проблематики завершився успіхом. За порадою П.Соханя нею стає історія української історичної славистики XVIII – початку XX ст. І вже у першій половині 90-х рр. виходить з друку понад 20 робіт, присвячених з'ясуванню історіографічного доробку українських славистів. Уперше в історичній науці започатковується комплексне вивчення витоків вітчизняної славистики та особливостей її становлення як науки у XIX ст.

Друга половина 90-х рр. відіграла помітну роль у формуванні Сергія Анатолійовича як талановитого науковця й педагога. Копітка дослідницька робота в архівах, рукописних відділах наукових

бібліотек України приносила позитивні результати. Виходить серія робіт (14 статей, включаючи закордонні видання), що проливали світло на стан з'ясування проблем витоків і розвитку слов'язнознавства в основних наукових осередках України. Окреслюється тема докторської дисертації, науковим консультантом якої погодився стати директор Інституту історії України НАН України, академік НАН України Валерій Смолій.

Водночас приділяє велику увагу науково-методичному забезпеченню навчальних дисциплін, які читалися ним на факультеті. У 1999 р. до них приєднався курс „Історіографія всевітньої історії”. Враховуючи гостру нестачу посібників і підручників з „Новітньої історії країн Європи і Америки (1918-1945 рр.)”, спільно з професором кафедри Володимиром Газіним у 1995 р. приступив до написання посібника, який побачив світ 1997 р. До речі, він став першим в Україні україномовним посібником для студентів історичних факультетів. Науково-педагогічна громадськість дала йому високу оцінку. Автори продовжили роботу і в 2000 р. вийшов з друку посібник „Новітня історія країн Європи і Америки (1945-2000 рр.)”, який також став першим в Україні. Вагомі успіхи, отримані в сфері науки й навчально-методичного забезпечення навчального процесу, стали підставою для нагородження відзнакою Міністерства освіти і науки України „Відмінник освіти України”(1997 р.) та обрання його у березні 2000 р. професором кафедри всевітньої історії.

Початок ХХІ ст. став визначальною віхою у його житті й діяльності. Для завершення написання монографії й докторської дисертації у вересні 2001 р. переводиться на посаду провідного наукового співробітника кафедри. Проте перебіг подій вніс у плани істотні зміни. Ректором університету обирається декан історичного факультету професор Олександр Завальнюк (січень 2002 р.), а відтак ця посада стала вакантною. Усвідомлюючи її важливу роль у функціонуванні факультету, що міцно утримував першість у виші, його колектив вельми прискіпливо ставився до особистих якостей потенційних претендентів на неї. Симпатії переважної більшості викладачів і співробітників схилялися до особи Сергія Анатолійовича. Враховуючи ці настрої, «молодий» ректор запросив його «на розмову для вирішення цього питання (призначення на посаду виконуючого обов'язки декана – Авт.), сподіваючись на його згоду. Не знаючи для чого його потурбували, – як згодом згадував док.істор.наук, проф.. О.М.Завальнюк, – прибув швидко. Розпочав розмову з головного. Мій молодий і енергійний співбесідник тримався спокійно, виважено, з вдячністю прийняв пропозицію. Як старший за віком, я наголосив, що

в колективі добре пам'ятають попередніх трьох деканів – А.О.Копилова (працював у 1968-1975 рр.), Л.В.Баженова (1975-1993 рр.) і О.М.Завальнюка (1993-2001 рр.), тож за ним неминуче буде «ходити тінь» попередників, особливо батька, а з їх діяльністю і будуть порівнювати працю нового декана. Те ж саме повторив на засіданні вченої ради історичного факультету, де після змістовної програми, оголошеної претендентом на посаду, відбулося її широке обговорення. Присутні одноставно проголосували за свого нового керівника [3, с.45-46].

Які чинники забезпечили цей успіх. Їх було кілька. По-перше, влившись до колективу, свято беріг і самовіддано примножував його кращі традиції, яких було чимало, починаючи від поваги до особи й демократичності взаємин у середині колективу між викладачами й співробітниками з одного боку й студентським загалом з другого, й, завершуючи культом наукової роботи. По-друге, спокійність, виваженість, рівність (своєрідний аристократизм духу) у стосунках з колегами, доброзичливість, постійна готовність підтримати чи допомогти. По-третє, діловитість, організаторські здібності, акуратність, вимогливість до себе (насамперед), колег і студентів, вірність даному слову, принциповість. По-четверте, людська порядність, скромність. І, як засвідчило подальше життя факультету, колектив не помилився.

І вже майже відразу ж випала нагода зайвий раз переконатися в ефективності його менеджерських здібностей. Справа у тому, що в травні 2002 р. Державна інспекція навчальних закладів при Міністерстві освіти і науки України проводила планову перевірку університету. Контрольні заходи на історичному факультеті проводив особисто керівник інспекції О.Бурлаков. І Сергій Анатолійович вдало організував роботу не лише деканату, але й кафедр. Спільними зусиллями добилися чудового результату. За якістю підготовки спеціалістів, як з'ясувала експертна комісія, факультет, як і увесь виш, відповідав критеріям IV рівня акредитації [3, с. 46]. Ці успіхи стали запорукою того, що 17 березня 2003 р. уряд постановив надати Кам'янець-Подільському педуніверситету статус класичного [2, с. 56].

Необхідно відзначити також конструктивні дії декана в подоланні трагічних для науково-культурного життя українського суспільства наслідків пожежі 10 квітня 2003 р. у Кам'янецькому державному архіві. За узгодженням з ректором університету студенти факультету брали саму активну участь у врятуванні вцілілих матеріалів. Саме завдяки зусиллям Сергія Анатолійовича вдалося домогтися передачі факультету цінної бібліотеки архіву з рідкісними книгами й

підшивками періодичних видань XVIII – початку XX ст., якими нині мають щасливу можливість користуватися студенти, викладачі, вчені і краєзнавці України та інших країн. З листопада 2002 р. за підтримки декана історичного факультету почав виходити друком факультетський часопис «Кліо» (на сьогодні видано 124 випуски). У ньому висвітлювалися важливі події життя й діяльності університету та факультету в різних напрямках діяльності (освітній, громадській, виховній тощо), а найбільш популярними та постійними рубриками були і є: студентське життя, хроніка факультету, наукова діяльність та здобутки факультету, дозвілля, поезія студентів, вітання ювілярів. Саме він став ініціатором створення у 2003 р. релігійної громади УПЦ Київського патріархату серед науково-педагогічних працівників факультету для відновлення Українського собору, знищеного комуністичним тоталітарним режимом у середині 30-х рр. (зруйнований фундамент якого, засипаний землею, знаходився, як виявилось, на подвір'ї факультету).

Новому декану, як показало життя, довелося очолювати колектив у період істотних перетворень, пов'язаних як зі змінами статусу вишу і реорганізацією власне самого факультету, так і переходом з 2002-2003 н.р. на навчальний план багатоступеневої освіти, що передбачав підготовку фахівців трьох рівнів – «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» і зменшення тижневого навантаження студентів до 24-30 год. на тиждень [3, с.46]. Зокрема, з вересня 2002 р. до його складу включається кафедра філософських дисциплін (завідувач – доц. В.Н.Рокачук), що мала забезпечувати викладання в університеті філософії, історії філософії, логіки, етики й естетики. З ініціативи Сергія Анатолійовича у лютому наступного року утворюється кафедра політології та соціології, яку очолив доц. О.О.Городецький. На її викладачів покладалася відповідальність за читання курсів з політології, соціології й різних (відповідно профілю) спецкурсів та спецсеминарів [3, с.46; 4, с.39-40]. З метою поліпшення навчального процесу, вдосконалення методики читання лекцій, проведення семінарів і практичних занять, запровадження інноваційних технологій у 2002 р. утворюється інформаційно-комп'ютерна лабораторія з виходом у мережу Інтернет, якій ректором було передано 15 комп'ютерів [3, с.46; 4, с.41].

Декан докладав максимуму зусиль, аби по-швидше оволодіти основами адміністративної роботи, щоб рухатися далі з метою опанування її тонкощами. Кидалося у вічі його спокійне, розважливе ставлення до колег, глибока продуманість вживаних кроків, спрямованих на розвиток факультету. Одним із них стало відкриття

2003 р. спеціальності «Політологія» (2007 р. її ліцензовано до ОКР «спеціаліст», 2010 р. на ОС «магістр»). Внаслідок чого ліцензований обсяг підготовки фахівців виріс на 25 студентів. Ліцензувати її було далеко непросто, бо в університеті не було жодного фахівця з дипломом доктора чи кандидата політичних наук. Тому обирається ним єдино вірний шлях – направлення до аспірантури найкращих випускників на спеціальність «політичні науки». У зв'язку з чим доводилося неодноразово виїжджати до вишів Києва, щоб розв'язати організаційні питання підготовки фахівців для факультету. Проводилися й заходи з прицілом у майбутньому підготувати докторів наук [3, с.47].

Цілком зрозуміло, що для успішної (злагодженої насамперед) роботи деканату необхідно було сформувати відповідну команду. Правою рукою став заступник з навчальної роботи А.Гуменюк, котрий уже мав 10-річний стаж виконання цих функцій (з 2006 р. цю посаду обійняв ст.викладач В.Дубінський). Заступником з наукової роботи погодився стати доц. В.В.Газін (з 2007 р. – канд.істор.наук, ст.викладач А.Задорожнюк), а з виховної роботи ними були: спочатку В.Дубінський, а з 2006 р. – ст.викладач Т.Білецька [3, с.46; 4, с.39].

Саме на них упав увесь тягар відповідальності за організацію освітнього процесу. У 2004-2005 н.р. експеримент з впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМСОНП) розпочався на окремих курсах фізико-математичного і педагогічного факультетів. Отриманий ними досвід уважно вивчався деканатом і завкафедрами факультету. І вельми доцільно. Адже з вересня 2006 р. почалося її впровадження на перших курсах обох спеціальностей «Історія» і «Політологія». Проте до цього вже були повністю готовими. У наявності існували нові навчальні і робочі програми, розроблені відповідно до вимог кредитно-модульної системи організації освітнього процесу, індивідуальні навчальні плани студентів тощо [1, с.58-61]. Для більш ефективного переходу на кредитно-трансферну систему навчального процесу С.Копилов ініціював видання довідника «На допомогу першокурснику» (співавтори доц. Вонсович С.Г., ст.викл. Дубінський В.А.) для студентів історичного факультету, в якому висвітлювалися завдання та зміст Болонського процесу, визначалися завдання, що ставилися перед студентами й подавалися методичні поради у підготовці до різних видів занять, рекомендації щодо підготовки й складання заліків та іспитів.

Декан всіляко підтримував зусилля кафедр, спрямовані на поліпшення якості навчання студентів, шляхом запровадження

інноваційних технологій та вдосконалення традиційних. Зокрема, викладачі кафедри політології, історії України та всесвітньої історії вдало використовували заняття-диспут, моделювання професійних ситуацій, засідання круглих столів, рольові ігри, кейс-метод, мозковий штурм тощо. Викладачі кафедр історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін та всесвітньої історії домоглися чималих успіхів у запровадженні проблемного методу читання лекцій, читання лекцій за опорними конспектами, моделюванні і розв'язанні проблемних ситуацій, семінарів-досліджень. Започатковується практика використання тестів при складанні студентами іспитів [1, с.63]. А з метою покращення навчально-методичного рівня в підготовці фахівців до освітнього процесу залучаються провідні вчителі-методисти історії міста: В.Машталаер (спецсеминар «Нестандартні уроки історії»), С.Ганаба («Технологія уроку історії») і Т.Шевченко («Організація групової творчої справи при вивченні історії в школі»). Сергієм Анатолійовичем також була підтримана участь студентів історичного факультету в рамках молодіжного проекту «Молодь – школа – громада», що організувала Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба», Центр громадянської освіти (Варшава, Польща) за підтримки Делегації Європейської комісії в Україні [5, с. 503], котра була проведена впродовж вересня 2006 – липня 2007 рр., в якій брали участь студенти та викладачі з 15 вишів України, Польщі й США. У листопаді-грудні 2010 р. канадський історик С. Величко (м. Торонто) викладав студентам-історикам V курсу спецкурс «Актуальні проблеми модерної історії Центральної та Східної Європи». Він запропонував практику написання історичних есе, а також став репрезентантом західного погляду (який суттєво відрізняється від пострадянського) на окремі проблеми історії України.

Водночас декан і завкафедри докладали максимуму зусиль з метою створення сприятливих умов для наукової творчості науково-педагогічних працівників. Розвиваючи чудові традиції 90-х рр. ХХ ст., вони разом з колективом спромоглися домогтися блискучих результатів. У 2002 р. кандидатські дисертації захистили С.Олійник і О.Баженів, 2005 р. – О.Комарніцький та Т.Ігнат'єва, 2006 р. – І.Опрят та С.Вонсович, 2007 р. – А.Задорожнюк та А.Найчук. Почин В.Газіна, котрий 2001 р. захистив докторську роботу, підтримав Сергій Анатолійович, який 2005 р. опублікував монографічне дослідження «Проблеми історії слов'янських народів в історичній думці України (остання третина ХVІІ – початок ХХ ст.)», а в травні 2006 р. захистив в Інституті історії України НАН України докторську дисертацію на тему: «Українська історична славістика нового часу: витоки,

становлення і етапи розвитку». Цю естафету підтримав В.Нечитайло, котрий захистив докторську дисертацію присвячену історії українського селянства XVII-XIX ст. [4, с.33].

Помітно зростає кількість проведених на базі факультету всеукраїнських і міжнародних наукових форумів. Своєрідним визнанням міжнародною науковою спільнотою вагомості наукового доробку колективу факультету стало проведення 17-18 вересня 2003 р. II Міжнародного наукового конгресу українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку. У ньому взяли участь 520 осіб із 49 міст 14 країн світу (США, Франція, Австралія, Польща, Росія та ін.) та майже всі викладачі й аспіранти факультету [2, с.70; 4, с.34]. Цього ж року (грудень) проводиться круглий стіл істориків України на тему «Українсько-російський союз 1654 р.: закономірність чи випадковість?» Важливе значення, особливо для подільського історичного краєзнавства, мало проведення міжнародної науково-практичної конференції «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських культурних зв'язків: історія і сучасність» (травень). Помітною подією у житті факультету стало проведення у жовтні 2004 р. семінарів деканів історичних факультетів вишів України на тему «Сучасні проблеми історичної науки». Професори В.Газін і В.Степанков прочитали лекції для молодих істориків України і Росії, котрі взяли участь у роботі Літньої школи, що проходила на базі університету з ініціативи дирекції Інституту історії України НАН України та Інституту загальної історії РАН. Відбулися також міжнародна конференція «Боротьба народів Центральної та Східної Європи з тоталітарними режимами у XX ст.», а також XI Подільська історико-краєзнавча конференція. У жовтні 2004 р. проводиться міжнародна наукова конференція з участю вчених Центру досліджень проблем соціальної історії Інституту історії України НАН України ««Вірність» – «зрада» у сприйнятті середньовічних і ранньомодерних соціумів». Упродовж 2005 і 2006 рр. відбулися дві міжнародних науково-практичних конференцій «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських культурних зв'язків: історія і сучасність». У вересні 2006 р. деканат і кафедри провели представницький науковий форум «Україна, Польща, Росія у XVII-XVIII ст.: політико-державні моделі та владні еліти». [2, с.71; 4, с.35-37].

Упродовж 2002-2006 рр. викладачі опублікували близько 20 монографій, підручників і навчальних посібників. Кожного року виходили з друку фахові видання «Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки» та «Освіта,

наука та культура на Поділлі». Розвивалася міжнародна співпраця, зокрема з Краківською педагогічною академією, Варшавським університетом, Інститутом історії Литви, Санкт-Петербурзьким державним університетом та ін. Помітних успіхів досягли студенти-науковці. Так, у 2003 р. третє місце на всеукраїнській олімпіаді з соціології посів В.Стецюк, а наступного року А.Глушковецький повторив такий успіх на олімпіаді з політології; 4 місце з історії виборів І.Боровець (всесвітня історія) [4, с. 37-38].

Вельми помітним був доробок у ці роки у Сергія Анатолійовича не тільки на ниві наукових досліджень, але і в підготовці підручників і посібників для студентів. Так, у співробітництві з професором В.Газіним у 2003 р. опублікував підручник (рекомендований МОН України) для студентів історичних факультетів „Новітня історія країн Європи і Америки 1918-1945 рр.” Наступного року у видавництві „Либідь” побачив світ навчальний посібник для студентів „Новітня історія країн Європи і Америки 1945-2002 рр.” У 2006 р. видруковано навчально-методичний посібник для студентів до вивчення курсу „Джерелознавство нової і новітньої історії країн Європи і Америки” та методичні рекомендації до семінарських занять до курсу „Новітня історія країн Європи і Америки (1918-1945 рр.)”. Захист докторської дисертації, публікація підручників, посібників і методичних порад, майстерне оволодіння методикою читання лекцій й проведення семінарських і практичних занять стали підґрунтям для присвоєння йому Міністерством освіти і науки України у кінці 2006 р. вченого звання професора кафедри всесвітньої історії, яку, до речі, очолив з 1 вересня цього ж року. Успіхи факультету, що стали у значній мірі наслідком вмілого керівництва Сергія Анатолійовича, послужили вагомою підставою для колективу вдруге обрати його деканом у березні 2007 р.

Під керівництвом Сергія Анатолійовича історичний факультет добився помітних успіхів. 2007 р. він успішно пройшов акредитацію за IV рівнем в чому була й чимала його особиста заслуга. Адже «Працював понаднормово, щодня контролюючи процес вироблення кожною кафедрою (своїй приділяв увагу в першу чергу) відповідного компоненту до акредитаційного звіту, – підкреслював О.Завальнюк, – за яким мала відбуватися експертиза комісією Держінспекції навчальних закладів МОН України, при цьому дбав про вдосконалення матеріально-технічної бази підготовки фахівців, прискіпливо перевіряв підготовку студентів до виконання у недалекому майбутньому комплексних контрольних робіт, що мало засвідчити про якість їх теоретичної і практичної підготовки... Експерти, попрацювавши

упродовж 5 днів, визнали, що цей навчальний підрозділ, як і університет загалом, готує переважну більшість фахівців за четвертим – найвищим рівнем акредитації [3, с. 47-48]. Цього ж року колектив факультету за основними показниками (визначеними Міністерством освіти і науки) зайняв загальне перше місце в університеті й переміг у номінаціях: „Інтеграція вищої освіти і науки”, „Науково-педагогічний потенціал”, „Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів”.

Як і в попередній термін перебування на посаді декана, так і упродовж другого (2007-2012 рр.) Сергій Анатолійович, маючи уже чималий досвід адміністративної роботи, невтомно працював над вдосконаленням методів управління й нарощуванням науково-дослідного й освітньо-методичного потенціалу колективу факультету. У навчальному процесі першорядного значення набувала реалізація принципів функціонування Болонського процесу. Гостро стояли проблеми адаптації викладачів і студентів до впровадженої у 2007-2008 н.р. 12-бальної шкали оцінювання успішності студентів на заняттях, виконання ними модульних контрольних робіт й індивідуальних навчально-дослідних завдань, організації самостійної роботи тощо. Зобов'язувало до цього й отримання університетом 21 січня 2008 р. Указом Президента України В.Ющенком статусу національного і присвоєння йому імені першого ректора, видатного діяча українського національного відродження 1917-1920 рр. Івана Огієнка [2, с.76-78]. Так, у 2007 р. відкривається комп'ютерний клас; на кафедрі політології та соціології активізується діяльність соціологічної лабораторії; побачив світ перший випуск наукових праць студентів-політологів «Політія»; започатковується традиція проведення 1 раз у 2 роки міжнародних конференцій «Україна і Велике князівство Литовське в XIV-XVIIIст.: політичні, економічні, міжнародні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі». 2008 р. при кафедрі всесвітньої історії створено лабораторію «Дидактики історії» та «Центр дослідження історії Центральної і Східної Європи», які розпочали видавати збірки (1 раз у 2 роки) «Проблеми дидактики історії» та «Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи» [4, с.36-41].

Наступні роки діяльності Сергія Анатолійовича охарактеризувалися подальшим розквітом його науково-педагогічного й адміністративного таланту. Помітно розширюються обрії напрямів наукових студій. Одним із визначальних стає вивчення життя, педагогічної й наукової діяльності не тільки українських славістів, але й істориків, котрі працювали в стінах рідного йому університету. Зокрема, 2008 р. побачило світ монографічне дослідження наукової

творчості й педагогічної діяльності одного з фундаторів історичного факультету Кам'янець-Подільського педінституту, видатного українського історіографа 60-70 рр. ХХ ст. Леоніда Антоновича Коваленка. Публікується серія статей про науковий доробок, життя й діяльність А.Стороженка, О.Крижанівського, І.Рибака, В.Малого й М.Петрова. Чи не вперше звертає погляд на вивчення «творчої лабораторії» істориків у підготовці ними наукових праць та ролі у цьому процесі інтелектуальних контактів. Йдеться про роботи, що торкалися висвітлення підготовки Л.Коваленком навчального посібника з історіографії України та значимості сфери інтелектуальних зв'язків А.Копилова у формуванні й розвитку його історичних поглядів. Займався й розробкою окремих сюжетів, пов'язаних з регіональною тематикою. Так, у співавторстві з проф. М.Петровим і доц. А.Задорожнюком видав брошуру «Казанський собор у Кам'янці-Подільському» (2008), а в співавторстві з доц. В.Газіним – брошуру «Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: Історичний нарис» (2008). Став автором розділу «Розвиток історичної науки на Хмельниччині у 1920-х – на початку 2000-х рр.» монографії «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область» (2010).

Зрозуміло, що автор не припиняв студій у звичній для себе сфері славістики. Так, у 2008р. у збірнику «Слов'янські обрії» (Вип.2) друкується важлива стаття теоретичного характеру: «Головні етапи та особливості розвитку української історичної славістики нового часу». Наступного року у «Науковому віснику Ужгородського університету» побачила світ робота «Історико-славистичні дослідження вчених Київського університету в перші десятиріччя ХХ ст.». 2011 р. публікуються статті «Далматський гуманіст про польсько-турецьку війну 1620-1621 рр.» й «Історіографічна ситуація в історичній науці України на зламі ХІХ-ХХ ст. в науковій літературі».

Як новий напрям наукових досліджень постає джерелознавство. Зокрема, у 2008 р. виходить з друку стаття «Епістолярії вчених істориків як історіографічне джерело». Через рік з'являється публікація «Листи Михайла Грушевського до Володимира Ламанського». 2011 р. у співавторстві з А.Задорожнюком здійснив археографічне видання «Опис Подільської губернії кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст.». А наступного року вони ж видали «Опис Подільської губернії 1830 р.». Чимало зусиль декан приклав і для прийняття у 2009 р. Президією ВАК України ухвали про відкриття на факультеті спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських

дисертацій з історії України, що стало першою в університеті в його історії другої половини ХХ – початку ХХІ ст. І вельми символічним став той факт, що першим, хто захистив у грудні цього ж року дисертацію, виявився заступник декана з навчально-методичної роботи ст.викладач кафедри всесвітньої історії В.Дубінський [2, с.92; 3, с.50]. А в аспірантурі на початку 2009 р. було відкрито нову спеціальність – 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» [2, с.91].

Велику увагу Сергій Анатолійович продовжував приділяти розробці підручників й методичних рекомендацій. 2008 р. у співавторстві з В.П.Газіним було опубліковано доповнене і виправлене видання підручника для студентів історичних факультетів вишів «Новітня історія країн Європи і Америки 1918-1945 рр.». Його високо оцінила педагогічна й наукова громадськість України і не випадково у 2010 р. посів 2-ге місце у Першому всеукраїнському конкурсі видань для вищих навчальних закладів «Університетська книга – 2010» у номінації «Краще навчальне видання із соціально-гуманітарних дисциплін». У цьому ж році опублікував навчально-методичний посібник «Історіографія всесвітньої історії: Методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форми навчання». 2012 р. вийшов з друку посібник «Світова історіографія новітньої доби» (співавтор ст. викл. В.Верстюк). Всього ж на кінець 2012 р. у творчому доробку автора вже налічувалося понад 130 публікацій.

Другий термін перебування на посаді декана став часом істотного удосконалення форм і методів адміністративної роботи, накопичення досвіду у сферах ефективного управління навчально-виховним процесом та організації й життєдіяльності студентського самоврядування. Вдала координація діяльності 5 кафедр сприяла формуванню єдиного механізму функціонування колективу факультету, а відтак успішному розв'язанню різноманітних завдань і проблем, які повсякденно виникали у роботі. А тому він продовжував утримувати провідне становище серед 10 факультетів університету, стаючи кожного року переможцем у кількох номінаціях.

Особливо помітними виявилися успіхи у сферах науково-дослідної роботи, навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін й діяльності студентського самоврядування. Так, зусиллями викладачів кафедр кожного року виходило 6 збірників наукових праць, з яких 3 були ваківськими. Відбувалися істотні якісні зрушення у забезпеченні навчального процесу підручниками, посібниками й методичними рекомендаціями. Упродовж цього часу побачили світ близько 80 підручників і посібників (з них 19 з грифом МОН),

опублікованих викладачами кафедр. Як наслідок, вдалося нейтралізувати негативні наслідки недостатнього поповнення за останніх 15 років бібліотечного фонду навчально-методичною літературою, а також домінування у ній російськомовної літератури, написаної на основі російських імперських концепцій власної історії й історії країн Центрально-Східної та Східної Європи. Успіхом деканату стало досягнення реального функціонування студентського самоврядування, що почало відігравати помітну роль у житті студентської спільноти, зокрема у навчальному процесі, побутовому проживанні у гуртожитку, організації дозвілля тощо.

Зайнятість деканатськими справами не зменшила уваги до розв'язання питань розвитку кафедри всесвітньої історії, яку, нагадаємо, очолив у вересні 2006 р. Вона продовжувала залишатися однією з провідних (особливо у сфері науково-дослідної роботи) в університеті. Успішно реалізувався курс на її еволюційне омолодження, шляхом залучення до колективу обдарованих випускників аспірантур. У зв'язку з чим вона могла слугувати зразком якісного сплаву досвіду й молодості.

Високий рівень організації навчально-виховного процесу й науково-дослідної роботи (цих двох визначальних підвалин функціонування будь-яких факультетів любого класичного університету) стали визначальними чинниками успішного здійснення у 2011 р. ліцензування спеціальності «Архівознавство» (ОКР «магістр»), а також у 2012 р. акредитації спеціальностей «Історія», «Політологія». Відмінних успіхів досягла, очолювана Сергієм Анатолійовичом кафедра всесвітньої історії. Так, у 2008 і 2009 рр. вона займала друге місце у рейтингу серед 43-44 кафедр університету [3, с.51].

Очоловання протягом 10 років факультету й 6 років кафедри сформували в Сергія Анатолійовича власний стиль керівництва. Його прикметними рисами стали:

- вмиле адміністрування, що опиралося не стільки на жорсткість розпоряджень й контроль за їх виконанням, скільки на хист організатора й діловитість; іншими словами, він виступав не стільки адміністратором у звичному (типовому) розумінні цього слова, а радше менеджером освітянської справи;
- наявність стратегічного мислення (бачення тих вузлових проблем, які слід розв'язувати насамперед, аби досягти поставленої загальної мети);

- цілеспрямованість, енергійність і дієвість у розв'язанні існуючих завдань (проблем); відсутність демагогічних заяв й загравань з колективом; прагматизм;
- самостійність мислення і дій; вольовитість у перебранні на себе відповідальності за реалізацію прийнятих ухвал; спроможність у разі необхідності втілювати у життя «непопулярні» заходи, які, зрозуміло, ніколи ні в кого не викликають захоплення;
- відсутність психологічної боязні втратити посаду; брак комплексу «корони на голові» робила його вільним у прийнятті і виконанні тих чи інших ухвал;
- відкритість до діалогу, внутрішня готовність до уважного вислуховування міркувань опонента та їх сприйняття у разі переконливої аргументації, а відтак схильність до пошуку компромісів у розв'язанні суперечливих проблем;
- прихильність колективістського характеру прийняття тих чи інших ухвал, несприйняття поширеної серед адміністраторів гри «театру одного актора»;
- акуратність, скромність, відсутність позерства, виваженість й доброзичливість у відносинах з колегами й студентами.

Дякуючи їм, здобув заслужений авторитет не лише у факультетському колективі, але й університетському. А відтак вчена рада університету підтримала його кандидатуру (поряд з двома іншими колегами) на включення до резерву Міністерства на заміщення посади ректора вузу.

Отже, за період очолювання Сергієм Анатолійовичем деканату колектив історичного факультету не тільки спромігся зберегти традиції кращого підрозділу університету, але й істотно примножити їх, ставши справжнім флагманом у науково-дослідній сфері, навчально-методичному забезпеченні освітнього процесу й трансформації останнього відповідно до принципів Болонського процесу.

Список використаних джерел та літератури

1. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський державний університет: курсом зростання (2002-2006 рр.) Кам'янець-Подільський: «Абетка-НОВА», 2006. 300 с.
2. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2012 рр.) Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: «Аксиома», 2012. 339 с.

3. Завальнюк О.М. Копилов Сергій Анатолійович // Його ж. Подільські науковці й освітяни: Звершення в ім'я незалежної України. Кам'янець-Подільський: «Аксиома», 2016. С. 41-57.

4. Копилов С.А., Газін В.В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: «Аксиома», 2008. 75 с.

5. Копилов С.А., Дубінський В.А. Практична підготовка студентів-істориків до інноваційної діяльності (з досвіду роботи історичного факультету Кам'янець-Подільського державного університету) // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праці. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2007. С.494-507.

Valerie Stepankov, Volodymyr Dubinsky

Dean S.A. Kopylov: growth of the Faculty of History in the new conditions of the national educational policy (2002-2012)

The article clarifies the role of Sergiy Kopylov in the position of the Dean of the Faculty of History during the time of the difficult conditions of modernizing the research area in accordance with the requirements of the Bologna process. The main highlights of the biography, before the time of the post-occupancy, the notable features of personality and manner, which influenced the nature of management, are outlined. The attempt is made to reconstruct the integrity of the picture of his activities in the position of the Dean, from the creation of the team and completing his personal contribution to solving the strategic and current problems of the personnel vital activity. The qualitative changes which took place in such spheres as research work of professors and students, the transformation of educational process with the purpose of improvement of professional competency formation of future specialists, improvement of methodological tools for conducting classes, methodological framework of the educational process, etc., are characterized. The distinctive features of the style of the leadership of S. Kopylov, which contributed to the development of the faculty, are observed.

Key words: S.A. Kopylov, the Faculty of History, the Dean, university, science, educational process.

Одержано 19 березня 2018 року

УДК 378.091.113.093.5:94(092) «2012/...»

В.В. Газін, Т.В. Сулятицька**Декан В.А. Дубінський: нарощення потенціалу та нові горизонти історичного факультету (2012-2018 рр.)**

У статті проаналізовано роботу деканату історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за останній період, коли його очолював кандидат історичних наук, доцент В. А. Дубінський. Акцентовано увагу на основних напрямках навчально-методичної, наукової та виховної роботи, окреслено чинники, які дозволили колективу історичного факультету зберігати лідируючі позиції серед структурних підрозділів університету.

Ключові слова: деканат, декан, історичний факультет, Дубінський В.А.

Історичний факультет, без перебільшення, є одним з провідних структурних підрозділів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Такі вже звичні передові позиції, які стосуються різних сфер навчальної та наукової діяльності, колектив факультету зберігає завдяки високому професіоналізму, відданості своїй справі, підготовці фахівців-істориків, активному розвитку та впровадженню різноманітних інновацій, а також – збереженню найкращих традицій, що десятиліттями культивувалися на Татарській, 14, зберігалися й передавалися наступним поколінням викладачів та студентів історичного факультету. Не дарма саме істфак спочатку Кам'янець-Подільського педінституту, а потім і національного університету став своєрідним брендом, яким пишається не одне покоління випускників, брендом, що став об'єднавчим фактором для тих, хто сьогодні реалізує свої здібності та знання у різних сферах (від наукової діяльності до бізнесової), а раніше – слухав незабутні лекції в аудиторіях колишньої Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії.

Говорячи про успіхи факультету, його здобутки, інновації й традиції, звичайно, маємо сказати, що вкрай важливу роль в цьому сенсі відігравав і продовжує сьогодні відігравати деканат, який є організаційним центром керування роботою факультету. Деканат очолює декан. Цікаво, що власне термін «декан» має грецьке походження й буквально перекладається як «десятник» (від грец. Δέκα

– десять). Декан є главою факультету в освітній установі вищої професійної освіти; безпосередньо керує навчальною, виховною і науковою роботою на факультеті.

Посада декана факультету відноситься до професорсько-викладацького складу. Декан обирається професорами, викладачами та науковими співробітниками факультету та за затверджується на посаді наказом ректора. Декан факультету підпорядковується безпосередньо ректору, проректору з навчальної частини. Вимоги до кваліфікації декана в Україні: «Вища професійна освіта, стаж наукової або науково-педагогічної роботи не менше 5 років, наявність наукового ступеня або вченого звання» [2].

З 2012 р., коли тодішній декан Копилов Сергій Анатолійович обійняв посаду ректора університету, очільником історичного факультету (тим самим «десятиником») став кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Дубінський Володимир Анатолійович. Думається, що за ці роки (власне Володимир Анатолійович у травні 2018 р. відвітував про перший (згідно контракту) термін перебування на посаді декана факультету) жоден з представників професорсько-викладацького складу, чи студентського загалу не пожалкував про це.

Володимир Анатолійович сьогодні – це успішний менеджер освіти, педагог та науковець, який уособлює образ сучасного декана, відкритого, толерантного, водночас – вимогливого, справедливого та чесного. До його думки прислухаються колеги, люблять та поважають студенти та з вдячністю згадують випускники факультету.

У чому полягають чинники успіху? Звичайно, тут можна говорити про наявність певної усталеної системи взаємовідносин та цінностей, які культивувалися там протягом десятиліть. Серед них взаємодопомога, толерантність, порядність та високий професіоналізм. Це як система суспільних відносин США, чи провідних демократичних європейських країн, де усталені цінності та закони регулюють суспільні відносини й не допускають якихось різких коливань та змін, не залежно від імені очільника держави. Однак, якщо говорити про історичний факультет, то наявність усталеної системи жодним чином не виключає можливості формування факторів, породжених власне конкретним історичним етапом, діяльністю конкретних постатей, які своєю діяльністю торують подальший шлях колективу до успіху. Першим таким фактором, що формує сучасне обличчя факультету та з яким пов'язані сьогоднішні здобутки є успішна команда деканату історичного факультету, молода, ініціативна та активна. Сьогодні деканат, очолюваний В. А.

Дубінським, представляють Тетяна Васи́лівна Сулятицька, доцент, кандидат філософських наук, яка виконує обов'язки заступника декана з навчальної роботи, Володимир Володимирович Газін, кандидат історичних наук, доцент (заступник з наукової роботи та інформатизації навчального процесу, а також – Тетяна Вікторівна Білецька, кандидат історичних наук, доцент, заступник декана з виховної роботи. Особливо у цьому сенсі слід відзначити роботу двох прекрасних жінок, амбітних (як і всі жінки) та креативних, що позитивно позначилося на вкрай важливих напрямках діяльності факультету – навчальній та виховній роботі.

Другий фактор – постать самого «десятника», молодого і водночас досвідченого адміністратора. Слід відзначити, що Володимир Анатолійович на шляху до посади декана здобув чималий досвід адміністративної та громадської роботи. Починаючи ще з шкільних років, він зарекомендував себе активним учасником різних сфер життєдіяльності тодішньої Кам'янець-Подільської середньої школи №9. Виконував обов'язки комсорга школи [1, с.165]. (тут мало місце не банальне прагнення здійснити кар'єру по комсомольсько-партійній лінії, а значний авторитет серед товаришів та повага з боку вчителів), а також був капітаном шкільної футбольної команди. Ставши студентом історичного факультету педагогічного інституту, Володимир Анатолійович також не загубився серед тогочасного студентства, серед якого було чимало старших хлопців, які вже пройшли службу у збройних силах. Тут слід відзначити, що цей період припав на кардинальні переми́ни у суспільному житті. Перебудова, початки гласності породжували у молодих людей дух свободи, здатність незалежного мислення, прагнення до розвитку.

Під час служби у збройних силах (1988 – 1989 рр.) Володимир Анатолійович доволі швидко зумів себе зарекомендувати як серйозний, сумлінний боець, здатний брати на себе відповідальність та досягати результату. Тут, очевидно,алося взнаки те, що він зростав і виховувався у родині військовослужбовця (його батько Анатолій Павлович був заступником начальника навчального центру Кам'янець-Подільського вищого військово-інженерного училища імені маршала Харченка), де була присутня відповідна дисципліна, відповідальність, повага до «професії захищати Батьківщину»). Як наслідок саме він опинився серед трьох курсантів учбової роти (з 120 чоловік !!), які, пройшовши відповідну підготовку, зайняли сержантські посади. А вже через рік до Кам'янця-Подільського, до рідного факультету повернувся бравий старший сержант Дубінський.

Потім було подальше навчання, диплом вчителя історії та суспільствознавства та робота вчителем історії у рідній школі № 9 [1, с.166], виконання обов'язків класного керівника (зі спогадів його учнів, слово «класний» стосовно Володимира Анатолійовича мало декілька значень).

Значний досвід інноваційної діяльності, креативу, який сьогодні став в нагоді Дубінському-декану, дали роки викладацької та кураторської діяльності в першому в місті приватному навчальному закладі – ліцеї «Антей». Там було все: і специфічні умови навчальної діяльності (талановиті та неординарні учні, які не приймали формалізму, обману та змушували віддаватися професії на всі 100%), і педагогічний колектив, який складався з чи не найкращих фахівців міста (серед них були й знані викладачі університету: В. С. Степанков, В. П. Газін, І. М. Конет, В. В. Нечитайло, О. М. Федьков і визнані кам'янецькі педагоги: Т. Г. Федоренко, Г. В. Паньков, Б. О. Одінцов та ін..), у яких було чого навчитися [1, с.166].

З 1999 р. Володимир Анатолійович вливається до складу професорсько-викладацького колективу історичного факультету [1, с. 167] (талановитого та перспективного випускника не могли не замітити тодішній ректор А. О. Копилов та декан факультету О. М. Завальнюк). Коли ж деканом історичного факультету став С. А. Копилов, у 2002 р. Володимир Анатолійович обійняв посаду заступника декана з виховної роботи. Тоді одним з його найвагоміших здобутків стало наповнення реальним змістом роботи студентського самоврядування. А з 2006 р. він уже виконував обов'язки заступника декана з навчальної роботи. Це був вкрай складний та відповідальний період, час перемін, коли відбувалося активне впровадження кредитно-модульної системи навчання, коли деканат і весь колектив факультету спрямував зусилля на успішне проходження акредитації Міністерства освіти і науки України (2007 р.) [1, с. 170].

Власне робота в деканаті дала для Володимира Анатолійовича необхідні знання, уміння та досвід, а також повагу та визнання колег. Тому, коли у 2012 р. Сергій Анатолійович Копилов почав виконувати обов'язки ректора університету, ні в кого не виникало сумнівів стосовно наступного декана. Відтак, Володимир Анатолійович спочатку став виконуючим обов'язки декана, а в квітні 2013 р. був обраний на цю посаду вченою радою історичного факультету.

Сьогодні Володимир Анатолійович Дубінський та весь деканат історичного факультету звітували про п'ять років роботи. Якими ж були основні напрямки діяльності деканату історичного та яких результатів було досягнуто?

Звичайно, головна увага (відповідно до функціонального свого призначення) деканату була зосереджена на проблемах організації освітнього процесу та навчально-методичній діяльності. Відтак, за безпосередньої участі деканату в останні роки було суттєво розширено перелік спеціальностей, підготовку фахівців з яких здійснює колектив історичного факультету. З вересня 2012 р. розпочався навчальний процес на новій спеціальності «Архівознавство» для студентів-магістрів. У 2016 р. на основі спеціальності «Історія» створено два самостійних напрями підготовки бакалаврів – «Середня освіта (Історія)» за освітньою програмою «Історія» й «Історія та археологія». У вересні 2017 р. відновився набір на перший курс ОС «бакалавр» за напрямом підготовки «Середня освіта (Історія)» за освітньою програмою «Історія та правознавство», а також набрано першу групу магістрантів-заочників за освітньою програмою «Архівознавство, документознавство та бібліотечна справа». Дане розширення дало хоча б часткову можливість компенсації втрати освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст», останній випуск якого відбувся в червні 2017 р. Відтак, факультет цілком перейшов на двоступеневу систему підготовки «бакалавр – магістр».

Значна увага приділяється роботі над навчально-методичним забезпеченням дисциплін. Зокрема, упродовж 2013-2018 рр. викладачами факультету, при сприянні деканату, підготовлено близько 75 найменувань різнопланових посібників та методичних рекомендацій. Відбувається активна інформатизація навчального процесу, широке використання у навчанні електронних текстів, оновлюються комп'ютерні програми. Вагомим досягненням стало обладнання 3 аудиторій історичного факультету мультимедійними проекторами, що створило нові можливості для проведення лекційних та семінарських занять з використанням інформаційних технологій. А з 2015 р. започатковано комп'ютерний реєстр усіх кваліфікаційних випускових робіт, які захищені в екзаменаційних комісіях на факультеті ОС "бакалавр" і ОС "магістр".

Важливим напрямком діяльності деканату і кафедр історичного факультету стало залучення до освітнього процесу на факультеті відомих і досвідчених вітчизняних науковців. Зокрема, сьогодні сумісниками працюють: д.і.н., професор В. С. Лозовий (Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ); д.і.н., професор, академік НАН України В. А. Смолій (директор Інституту історії України НАН України, м. Київ), д.і.н., професор О. Є. Лисенко (завідувач відділом історії України Другої Світової війни Інституту історії України НАН України, м. Київ), д. і. н., професор О. Б. Головка (м. Київ), д.і.н. В. А.

Брехуненко (Інститут української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського НАН України, м. Київ).

Сьогодні значна увага на факультеті приділяється міжнародному співробітництву в напрямі навчально-методичної роботи. З вересня 2016 р. почесним професором університету є американський та канадський історик, професор Торонтського університету, Павло-Роберт Магочій, зустрічі-презентації з яким для студентів факультету було проведено у 2012, 2014, 2016 та 2017 рр.

Керівництво факультету опікується формуванням позитивної навчально-пізнавальної атмосфери серед студентства. Активно застосовуються різні форми морального стимулювання, відзначається рейтинг кращих студентів факультету, яким вручаються почесні відзнаки, а їх фото розміщуються на стенді «Очолюють студентський рейтинг». Студенти постійно беруть участь й неодноразово стають переможцями різних номінацій у конкурсі талановитої молоді «Завтра UA». Ними також підготовлено цикл статей до української Вікіпедії.

З вересня кожного навчального року на історичному факультеті розпочинається активна стадія заходів профорієнтаційного характеру, організацію агітаційно-роз'яснювальної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах міста, району, області та суміжних областей. Викладачі факультету здійснюють поїздки до різних середніх навчальних закладів, друкуються календарики та буклети про факультет, статті у газеті «Подільнин» про заходи, що відбувалися на факультеті. Викладачі беруть участь у виставках, ярмарках, презентаціях, проведенні Днів відкритих дверей.

Важливим напрямком роботи, який значно активізувався в останній період (у Володимира Анатолійовича завжди були доволі міцні зв'язки з школами міста та міським відділом освіти), стала співпраця загальноосвітніми навчальними закладами. Фактично, це робота з майбутніми студентами, тому їй приділяється особлива увага. Це і участь викладачів факультету у підготовці наукових робіт по лінії МАН, робота в складі міського, районного та обласного журі конкурсу МАН та олімпіад. За угодою з Кам'янець-Подільським міським управлінням освіти та науки на факультеті з 2015 р. організовується II Етап Всеукраїнської предметної олімпіади з історії, де членами оргкомітету та журі є викладачі факультету. На базі факультету проводяться збори відбірково-тренувального характеру для учнів Хмельницької області (переможців III Етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад) з історії для підготовки до IV-ого етапу змагань. Співпраця з колегами-педагогами середніх навчальних закладів виражається через організацію регулярних навчально-методичних

семінарів, як на базі факультету, так і виїзних, за участі провідних викладачів факультету.

Для заохочення молоді до вивчення старовини неабияку роль відіграв, ініційований Володимиром Анатолійовичем, конкурс, присвячений проблемам збереження та охорони пам'яток історії та культури на території Старого міста. Його співорганізатором виступила аспірант кафедри історії України О. Комарова (головний редактор інтернет-сайту «Кам'янець-Подільський історичний»). До даного конкурсу була залучена кам'янецькі школярі та студенти вузів.

Упродовж 2015-2017 рр. історичний факультет став одним із організаторів і провідною локацією проведення I-III Всеукраїнських культурних форумів "Кам'яний острів" разом з громадською організацією "Творче об'єднання письменників та художників "Кам'яний острів"". Серед учасників заходів: представники громадського сектору, незалежні ЗМІ, історики, архівісти, соціологи, психологи, письменники та перекладачі, ілюстратори та художники, фахівці сфери туризму.

Важливим напрямом профорієнтаційної роботи стала співпраця факультету із Кам'янець-Подільським міським центром зайнятості. Кафедра політології та соціології активно організовує участь викладачів і студентів у різноманітних тренінгових програмах: навчання на факультеті муніципального управління «Новий громадянин» (Кам'янець-Подільський), «Школі молодого лідера» (Київ). У 2015 р. також відбулася презентація проекту «Школи молодого політолога». Розроблено план заходів, інформація про її роботу поширювалася через соцмережі, відбулося 6 лекцій-тренінгів, на яких були присутні учні Кам'янець-Подільської міської гімназії, ЗОШ №3, №8, військового ліцею, студенти.

Деканат організовує участь студентів й аспірантів у конференціях навчальних закладів інших міст. Кращі з них регулярно беруть участь в олімпіадах і конкурсах наукових робіт загальнодержавного масштабу.

У полі зору деканату постійно перебуває питання наповнення фондів факультетського відділу бібліотеки й читального залу. У великій мірі вони збільшуються через добровільні пожертви в викладачів факультету. У серпні 2016 р. науковці Центрального державного архіву зарубіжної україніки передали бібліотеці університету частину особового фонду Павла Дорожинського (документи історичного спрямування зберігаються у фонді читального залу історичного факультету; 726 одиниць): спогади учасників і очевидців подій в Україні, релігієзнавчі документи, художні та

літературознавчі видання, що вийшли в Україні та за кордоном. Вагомим став подарунок науковців Інституту історії Литви. Це 6 збірників документів і 10 примірників наукових праць, наукових брошур і навчальних книг. У листопаді 2017 р. Міжнародний благодійний фонд "Українська родина" (голова М. Герасименко) подарував історичному факультету 34 книги та брошури з проблем політичної, соціальної й військової історії України.

Традиційно пріоритетним напрямком діяльності факультету залишалася наукова робота. У цьому сенсі слід відзначити функціонування з 2008 р. науково-дослідної лабораторії дидактики історії (керівник – д.і.н., професор С. А. Копилов), в роботі якої активну участь беруть С. А. Копилов, В. С. Степанков, В. П. Газін, О. М. Завальнюк, В. В. Нечитайло, А. Г. Філінюк, С. О. Ганаба, В. А. Дубінський, В. В. Газін, І. І. Боровець, О. А. Юга, Т. Б. Шевченко. З 2008 р. також діє науково-дослідний центр історії країн Центральної і Східної Європи. (керівник – д.і.н., професор В. С. Степанков). Активними його членами є С. А. Копилов, Л. В. Баженов, В. П. Газін, О. Б. Головка, В. В. Нечитайло, В. А. Дубінський, В. В. Газін, І. І. Боровець, О. А. Юга.

Вагомим досягненням, яке значно підняло рейтинг університету, стало відкриття у листопаді 2009 р. Спеціалізованої вченої ради К 71.053.01 по захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 07.00.01 – «Історія України» (голова – д.і.н., професор, академік УАІН Л. В. Баженов). А в лютому 2017 року вона пройшла переатестацію й отримала статус по захисту наукових досліджень на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата історичних наук зі спеціальності "Історія України" (голова – д.і.н., професор, академік АНВО О. М. Завальнюк).

Упродовж останніх років суттєво підвищилася кількість викладачів з науковими ступенями. На рубежі 2017-2018 рр. штатний склад факультету поповнився ще двома докторами історичних наук – О. М. Федьковим (захист в Інституті історії НАН України), О. Б. Комарницьким (на засіданні нашої спеціалізованої вченої ради). На завершальній стадії підготовка докторської роботи у випускників докторантури С. В. Трубочанінова, В. В. Газіна, І. А. Опрі, С. В. Олійника.

Сьогодні члени факультетського колективу є авторами солідних наукових праць, в т.ч. індивідуальних та колективних монографій. На факультеті продовжують функціонувати наукові школи: Аграрна історія України (засновники І. В. Рибак, В. В. Нечитайло); Історичне краєзнавство та регіональні дослідження Правобережної України (І. І. Винокур, Л. В. Баженов); Історія Української революції 1648-1676 рр.

та Гетьманщини (друга половина XVII – XVIII ст.) (В. А. Смолій, В. С. Степанков); Україна наприкінці XIX ст. – у 30-х рр. XX ст. (О. М. Завальнюк).

На факультеті видається 7 періодичних наукових збірників. Чотири з них є фаховими. Найстарший з них – «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки». Він з квітня 2014 р. зареєстрований у науково-метричній базі Index Copernicus й демонструє постійне зростання рейтингового індексу (2016 р. – 51,12). Університетське періодичне наукове видання «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія філологічна та історична» з 2017 р. розділене окремо на філологічну та історичну серії, який також планується внести у науково-метричну базу Index Copernicus. На базі кафедри історії України видаються фахові збірники «Освіта, наука і культура на Поділлі» та «Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки».

Високий авторитет у колах дослідників мають також наукові збірники «Проблеми дидактики історії» (вийшло 8 випусків) та «Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи» (видано 6 випусків), підготовлені кафедрою всесвітньої історії. Кафедра політології і соціології видає у співробітництві з Інститутом політичних і етнопонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України науковий збірник «Політологічні студії» (видано 5 випусків).

Сьогодні діють міжнародні угоди з історичним факультетом Університету Миколи Коперника в Торуні (Республіка Польща), історичним факультетом Санкт-Петербурзького державного університету (Російська Федерація). Відбувається активна співпраця між кафедрою історії України та Інститутом історії Литви АН Литовської республіки, в рамках якої розроблено науковий проект «Створення імперії: дослідження в синхронії соціально-культурних процесів» для виконання за рахунок гранту Європейського Союзу у 2017-2021 рр. Кафедра філософських дисциплін взаємодіє з Комратським державним університетом (Республіка Молдова) – в контексті обміну літературою та публікації результатів досліджень та Університетом Яна Кохановського в м. Кельце (Республіка Польща) через участь у Міжнародному інтеграційному проекті для студентів, аспірантів і магістрантів «Школа відкритого розуму». Упродовж травня-червня 2017 року спільно з Національним університетом «Львівська політехніка» підготовлено угоду про співпрацю в рамках програми «Еразмус» з провідними університетами Італії, що передбачає обмін студентами, магістрантами та викладачами. Разом з

Люблінським католицьким університетом Іоанна Павла II 29 травня 2017 року проведено науковий семінар «Соціальні виклики країн Центральної та Східної Європи».

Факультет є базою для проведення різноманітних міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференцій, круглих столів, методологічних і практичних семінарів. За період 2013-2018 рр. проведено понад 40 таких заходів. Регулярно організуються міжнародні форуми: «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків», «Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини в загальноєвропейському вимірі». У жовтні 2017 р. вперше в історії вітчизняної османістики на базі історичного факультету разом з Інститутом історії України НАН України було організовано I Міжнародну конференцію «Османська імперія, Україна та Крим в східноєвропейській геополітиці» за участі десяти турецьких істориків і науковців провідних академічних установ і вишів України.

Серед всеукраїнських конференцій найважливішою є Подільська наукова історико-краєзнавча конференція. У жовтні 2011 р. відбулася I конференція «Археологія і фортифікація Середнього Подністрів'я», організована Кам'янець-Подільською міською організацією Національної спілки краєзнавців України з Кам'янець-Подільським музеєм-заповідником. Станом на жовтень 2017 р. проведено 7 таких конференцій. Закріпилася традиція проведення щорічних «Звітних конференцій викладачів, докторантів та аспірантів за підсумками їх науково-дослідної роботи» з підготовкою відповідного збірника (17 випусків) та «Конференцій молодих вчених» (7 випусків).

Деканат постійно ініціює низку тематичних заходів, присвячені гостро актуальним історичним проблемам, постатям, суспільно-політичним подіям минулого і сучасності, виступи на яких зазвичай друкуються у спеціальному збірнику. Серед найважливіших назвемо: «Іван Мазепа: людина, політик, громадський діяч», «Голодомор 1932-1933 рр. – трагічна сторінка історії України», «Помаранчева революція: уроки та історичне значення», «Українська держава середини XVII ст.: проблема становлення та розвитку», «Друга світова війна і Україна: наукові розвідки та перспективи досліджень», «Гетьман Павло Полуботок: людина і політик (до 360-річчя від дня народження)»; «Хотинська битва 1621 року: міфи та реальність (до 390-річчя від дня події)», «Покрова – свято української звитяги», «Діяльність УПА на Поділлі», «Країни Центрально-Східної Європи в умовах постсоціалістичної демократичної трансформації», «Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до

наукових досліджень і застосування документів Національного архівного фонду України», «Студентство у вимірі історії повсякденності», «Воєнні кампанії на Поділлі середини XVII століття (до 360-річчя Батозької битви)», «Визначальні події воєнної історії України середини та другої половини XVII століття»; «Міжетнічні та міжконфесійні відносини у Правобережній Україні», «Вища освіта на Поділлі», «В'ячеслав Липинський: людина, постать, громадський діяч», «Християнство в історичній долі України» (до 1025-річниці хрещення України-Руси), «Події Української революції XVII ст.: оцінки та інтерпретації (до 365-річниці від початку)», «Українізація: сутність, наслідки та уроки», «Національні меншини: міжнаціональна злагода та порозуміння...», «Просвіта: минуле і сьогодення», «Поділля у добу Української революції 1917-1920 рр.», «Самоврядування в місті Кам'янці-Подільському: історія та сучасність», «Переяслав XVII ст. в епіцентрі міжнародної політики уряду козацької України», Проблеми федералізації України: історичний аспект», «Спільний кордон – спільна спадщина. Новий погляд на Польські і Турецькі фортеці на Дністрі», «Валентин Фердинандович Асмус: особистість, вчений, мислитель», «Воєнні аспекти історії Поділля ХХ – ХХІ ст.», «Від Переяслава до Полтави: політика Московії щодо знищення Української держави», «Вдосконалення змісту історичної освіти в загальноосвітній школі», «Тарас Шевченко і Поділля», «Ранньомодерна Україна: проблеми термінології та уніфікації понятійного апарату», «Політичні союзи Війська Запорозько та Кримського ханства: витоки, реалізація, наслідки», «Становлення громадянського суспільства: європейський досвід та українські реалії», «Річниця Революції Гідності: підсумки та перспективи», «Постать на тлі епохи: роль особи у вітчизняній історії», «Філософська методологія в сучасній освіті», «Актуальні питання II Світової війни в шкільному курсі історії України», Сутність і явище як методологічні функції у науковому пізнанні (до 200-ліття з дня народження Шарля Ренув'є)», «Військове мистецтво українського козацтва від Богдана Великого до Петра Дорошенка», «Формування та діяльність місцевих державних адміністрацій і самоврядування в період Української революції 1917-1920 рр.», «Бібліотечна справа на Поділлі: минуле і сучасність», «Кость Солуха – людина, освітній і громадський діяч», «Українське державотворення XVII-XVIII ст.: Правобережний гетьманат Петра Дорошенка», «Політичні репресії на Поділлі: причини, сутність та наслідки» .

Прикметною рисою роботи колективу факультету є увага й повага до кожного з її членів. Пам'ять про викладачів, що відійшли з

життя, підтримується через організацію меморіальних конференцій з виданням відповідного «іменного» збірника. Двічі (2011, 2016 рр.) організувалася (з публікацією збірника) пам'ятна конференція, присвячена А. О. Копилову. 2010 р. захищена дипломна робота «Професор П. Ф. Лаптін – вчений-історик, педагог, особистість» (науковий керівник – д.і.н., професор С. А. Копилов). 2013 р. проведена наукова конференція пам'яті професора П. Ф. Лаптіна. 2016 р. під керівництвом професора Л. В. Баженова захищена магістерська робота на тему «М. Г. Кукурудзяк – людина, дослідник, педагог». У березні 2018 р. відбулася меморіальна конференція з нагоди ювілею професора М. Г. Кукурудзяка, у квітні науково-педагогічні читання на пошану професора І. В. Рибака. Внесок працюючих викладачів у розвиток науки і освіти зазвичай пошановується з нагоди їх значних життєвих ювілеїв з виданням персональних біобібліографічних довідників, присвяченням ювілею чергових випусків наукових збірників.

Деканат неформально ставиться до активізації наукової роботи студентів. З 2007 р. на базі факультету проводиться міжнародна студентська археологічна конференція «Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи». У 2017 р. вийшов збірник праць з виступами учасників уже шостого зібрання молодих археологів. 16 березня 2017 р. відбулася III-а всеукраїнська студентська наукова конференція «Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасної освіти і науки України». Щорічно у квітні проводяться студентські звітні наукові конференції за підсумками їх науково-дослідної роботи у поточному році з виданням відповідного випуску «Наукових праць студентів та магістрантів історичного факультету» (видано 14 випусків). В окремому виданні «Політія» публікують результати своїх досліджень студенти та магістранти спеціальності «Політологія» (вийшло 6 випусків). З 2015 р. стартував аналогічний проект кафедри філософських дисциплін, яка ініціювала збірку студентських праць «Філософ-і-Я». За співпраці деканату з міським управлінням освіти видається збірник «Наукові студії учнів-старшокласників: збірник наукових повідомлень за підсумками роботи Кам'янець-Подільської філії Малої Академії наук» (підготовлено 5 випусків).

Об'єктивним показником ефективності здійснення науково-дослідної роботи на факультеті є показники, які увійшли до рейтингу наукової роботи професорсько-викладацького складу кафедр університету за 2017 р. Так, загалом факультет посів високе перше місце (у 2016 р. – друге, у 2015 р. – друге, у 2013-14 рр. – перше), а

кафедра історії України – перше (у 2016 р. – перше, у 2015 – друге), кафедра всесвітньої історії посіла 5 місце.

Говорячи про виховну роботу, слід відзначити, що формування доброзичливої та відкритої атмосфери у відносинах між керівництвом факультету й викладачами з одного боку, й студентством з іншого є одним з пріоритетів в діяльності деканату та кафедр історичного факультету. На це спрямовується масштабна виховна робота. На факультеті неформально функціонує Рада студентського самоврядування, що висуває низку ініціатив, які всіма можливими шляхами підтримуються деканатом. Керівним самоврядним органом гуртожитку № 4 є Студентська Рада гуртожитку. Серед проблем, що систематично обговорюються на засіданнях Студентської Ради гуртожитку такі: розгляд питань, пов'язаних із вирішенням побутових проблем; затвердження графіку чергувань; формування та розподіл бюджетних коштів (наповнення бюджету гуртожитку здійснюється через добровільні пожертви студентів); дисципліна студентів та випадки порушення останньої; організація дозвілля, спортивних та інших заходів, тощо.

Головним інформаційним рупором студентства на факультеті є газета «Клію», друк якої було започатковано у вересні 2002 року (видано 124 випуски). Останнім часом вона набула нового формату й видається в електронному варіанті. Однак за роки існування цей орган систематично висвітлював актуальні питання історії, методології та методики історії, інформував про важливі події, що відбувалися в університеті загалом, та на історичному факультеті, зокрема; повідомляв про основні здобутки професорсько-викладацького складу, працівників і студентів факультету в різних напрямках діяльності; знайомив із роботою Ради студентського самоврядування, студентського наукового товариства й інших громадських організацій студентів і викладачів тощо. Студенти спеціальності «Політологія» видають окрему газету «PolitologPost».

Факультет є осередком організації культурно-мистецьких та комунікативних заходів. 22-24 вересня 2017 р. на базі факультету проводився Другий Всеукраїнський культурний форум «Кам'яний острів», організований за ініціативою ГО «Творче об'єднання письменників і художників» (голова Т.Сметанюк). Факультет долучився до проекту Міжнародної молодіжної програми стажувань AIESEC. Його студенти взяли участь у роботі розмовного клубу «Speak out», мета якого – сприяння вивчення англійської мови та отримання позитивного досвіду комунікації у новому соціальному та культурному середовищі. Заняття у 2017 р. проводила волонтерка

Аміра Мохамед Фоуад Амін, громадянка Республіки Єгипет, у 2018 р. студенти-волонтери Шао Таоджі з м. Шанхай (Китай) та Умуд Гюнес з м. Куджаїлі (Туреччина). Активно працює також студентський клуб «Практична філософія» під керівництвом викладача кафедри філософських дисциплін С. О. Волковинського.

Вагоме місце в системі виховної роботи зайняв напрямок – формування національної свідомості і громадянської позиції. Низка заходів регулярно організовуються з нагоди Дня захисника України, Свята Покрови Пресвятої Богородиці та Дня українського козацтва, Дня пам'яті Голодомору-Геноциду, Дня гідності та пам'яті Героїв Небесної Сотні.

Так, щороку 14 жовтня у каплиці Храму Різдва Христового, розташованій на території факультету, проводиться святковий молебен з нагоди Свята Покрови, а після його закінчення представники професорсько-викладацького складу факультету відвідують могилу та кладуть квіти до пам'ятника останнього генерала, керівника УПА Романа Шухевича, у селі Гуків Чемеровецького району Хмельницької області. Панахидами вшановуються й інші трагічні пам'ятні дати. Створені та оновлюються стенди навчальних активістів історичного факультету та студентів-учасників АТО.

Лакмусом громадянської позиції керівництва факультету виступили події Революції гідності 2013 – 2014 рр. Саме тоді декан, як і практично всі викладачі факультету, чітко заявив про підтримку справедливих, проєвропейських демократичних вимог українського суспільства.

Звичайно, не все в поточному житті факультету райдужне та ідеальне. Колектив не оминули кадрові втрати з різних суб'єктивних та об'єктивних причин. Звільнилися за власним бажанням В. С. Лозовий, В. С. Дудченко, А. А. Теліга та ін. На заслужений відпочинок вийшли В. А. Радіоненко, В. Н. Рокачук, А. К. Лубчинський, А. П. Гавришук, А. В. Опря, В. О. Савчук, В. П. Мегей, В. С. Прокопчук, Е. М. Мельник, В. І. Якубовський. Завершили свій життєвий шлях О. Т. Щур, М. Б. Петров, В. В. Малий, І. Й. Козак, І. П. Юришинець, А. Ф. Суровий, І. В. Рибак.

Важливу проблему на сучасному етапі складає мала загальна кількість абітурієнтів, а відтак й студентів. Болісно дається взнаки демографічна яма 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст., а також наявність великої кількості вишів, що пропонують освітні послуги, та актуальна тенденція переїзду молоді на навчання за кордон (особливо у Польщу).

Зовсім не перебільшеною буде оцінка сучасного матеріально-фінансового стану освіти й науки країни як кинутих напризволяще

державою. Суспільству нав'язується уявлення про освіту й науку, як непотрібну невиробничу сферу, що не приносить безпосередньої фінансової вигоди. Однак, події останніх чотирьох років в Україні наочно й переконливо довели, наскільки небезпечними можуть бути низький рівень освіченості та масової історичної свідомості населення. Це зрештою обертається не лише величезними матеріальними збитками, але й чисельними людськими втратами.

Утім, перераховані негативи є зовнішніми, об'єктивними й загальнодержавними. В той же час історичний факультет продовжує залишатися флагманом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у різних напрямках функціонування, а ювілейний рік нашого вишу буде стартом нового етапу його прогресивного поступу. А переобрання Володимира Анатолійовича Дубінського на посаду декана історичного факультету на черговий термін є ознакою довіри до нього з боку колективу факультету та керівництва університету. Вотум довіри є, а попереду важка праця, спрямована на збереження та розвиток історичного факультету в умовах реформування освітньої галузі України.

Список використаних джерел і літератури

1. Завальнюк О. М. Дубінський Володимир Анатолійович // Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Персональний вимір. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. С. 164-172.
2. <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Volodymyr Gazin, Tatiana Suliatitska Dean V.A. Dubinsky: capacity growth and new horizons of the Faculty of History (2012-2018)

The article analyzes the work of the Deanery of the Historical Faculty of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University during the last period when it was headed by the candidate of historical sciences, associate docent V. A. Dubinskyi. The emphasis is on the main directions of educational, methodological, scientific and educational work, the factors that allowed the staff of the historical faculty to maintain leading positions among the structural units of the university were outlined.

Key words: *Deanery, Dean, Faculty of History, Dubinskyi V. A.*

Одержано 23 травня 2018 року

НАШІ АВТОРИ

Баженів Лев Васильович, доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, директор Центру дослідження історії Поділля Інституту історії Національної академії наук України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, академік Української академії історичних наук, заслужений працівник освіти України.

Білецька Тетяна Вікторівна, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри політології і соціології, заступник декана історичного факультету з виховної роботи.

Боровець Іван Іванович, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, заступник декана історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Вонсович Геннадій Борисович, кандидат філософських дисциплін, доцент кафедри філософських дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Вонсович Сергій Геннадійович, доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології і соціології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Газін Володимир Володимирович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ганаба Світлана Володимирівна, доктор філософських наук, професор кафедри філософських дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Горчак Людмила Василівна, завідувачка відділу виховної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Гуцал Анатолій Федорович, доцент кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Гуцал Віталій Анатолійович, завідувач науково-дослідної археологічної лабораторії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Дубінський Володимир Анатолійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, декан історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Завальнюк Олександр Михайлович, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, академік Національної Академії наук вищої освіти, заслужений працівник освіти України.

Климчук Людмила Вікторівна, кандидат історичних наук, директор бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Кобильник Василь Володимирович, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології й соціології, проректор з науково-педагогічної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Комарницький Олександр Борисович, доктор історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Конет Іван Михайлович, доктор фізико-математичних наук, професор кафедри математики, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, академік Академії наук вищої школи України, заслужений діяч науки і техніки України.

Копилов Сергій Анатолійович, доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, академік Національної Академії наук вищої освіти.

Крючкова Надія Дмитрівна, завідувач сектору рідкісних видань бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Найчук Антон Віталійович, кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософських дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Нечитайло Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор кафедри політології і соціології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Олійник Сергій Васильович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Опря Ігор Анатолійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету

Паур Ірина Василівна, кандидат історичних наук, завідувачка музею історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Рокачук Віктор Никодимович, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, пенсіонер.

Сидорук Сергій Антонович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Стасюк Іван Іванович, кандидат наук фізичного виховання та спорту, доцент кафедри спорту і спортивних ігор, декан факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, академік Української Академії історичних наук, заслужений працівник народної освіти України.

Сулятицька Тетяна Василівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських дисциплін, заступник декана історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Філінюк Анатолій Григорович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, академік Національної академії наук вищої освіти України, заслужений діяч науки і техніки України.

Хоптяр Юрій Анатолійович, кандидат історичних наук, професор кафедри археології, спеціальних і правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

AUTHORS

Bazhenov Lev Vasyliovych, Doctor of Historical Sciences, Professor of the World History Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Head of the Centre for the History of Podillia Study of the Institute of History of the National Academy of Sciences of Ukraine at Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Academician of the Ukrainian Academy of Historical Sciences, Honored Worker of Education of Ukraine.

Biletska Tetiana Viktorivna, Candidate of Social Sciences, Associate Professor of the Political Science and Sociology Department, Deputy Dean of the Faculty of History for Educational Work.

Borovets Ivan Ivanovych, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the World History Department, Deputy Dean of the Faculty of History in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University.

Vonsovych Gennadii Borysovych, Ph.D., Associate Professor of the Department of Philosophical Disciplines in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University.

Vonsovych Serhii Gennadiievych, Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Head of the Political Sciences and Sociology Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University.

Hazin Volodymyr Volodymyrovych, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the History of Ukraine Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University.

Hanaba Svitlana Volodymyrivna, Doctor of Philosophy, Professor of the Philosophy Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University.

Horchak Liudmyla Vasylivna, the Head of the Educational Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University.

Hutsal Anatolii Fedorovych, Associate Professor of the Archeology, Special Historical and Legal Studies Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University.

Hutsal Vitalii Anatoliiovych, the Head of the Research Archaeological Laboratory in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University.

Dubinskiy Volodymyr Anatoliiovych, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the World History, Dean of the Faculty of History in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University.

Zavalniuk Olexandr Mykhailovych, Doctor of Historical Sciences, Professor of the History of Ukraine Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education, Honored Worker of Education of Ukraine

Klymchuk Liudmyla Viktorivna, Candidate of Historical Sciences, Director of the Library in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University.

Kobylnyk Vasyl Volodymyrovych, Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Political Science and Sociology Department, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University.

Komarnitskyi Olexandr Borysovych, Doctor of Historical Sciences, Associate Professor of History of Ukraine Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University

Konet Ivan Mykhailovych, Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor of the Mathematics Department, Vice-rector for the Scientific Work in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, Academician of the Academy of Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine.

Kopylov Sergii Anatoliiovych, Doctor of Historical Sciences, Professor of the World History Department, Rector of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education.

Kriuchkova Nadiia Dmytrivna, Head of the Rare editions sector of the Library in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University.

Naichuk Anton Vitaliiovych, Ph.D., Associate Professor, Head of the Philosophical Disciplines Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University.

Nechytailo Vitalii Vasyliovych, Doctor of Historical Sciences, Professor of the Political Science and Sociology Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University

Oliinyk Serhii Vasiliovych, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of History of Ukraine Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University.

Opria Ihor Anatoliiovych, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the World History Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University

Paur Iryna Vasylivna, Candidate of Historical Sciences, Head of the History Museum of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University.

Rokachuk Victor Nykodymovych, Ph.D., Associate Professor of Department of Philosophy in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, retired.

Sydoruk Serhii Antonovych, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of History of Ukraine Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University.

Stasiuk Ivan Ivanovych, Candidate of Physical Education and Sports, Associate Professor of Sports and Sports Games Department, Dean of the Faculty of Physical Education in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University.

Stepankov Valerii Stepanovych, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the World History Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Academician of the Ukrainian Academy of Historical Sciences, Honored Worker of National Education of Ukraine.

Suliatytska Tetiana Vasylivna, Ph.D., Associate Professor of the Philosophical Disciplines Department, Deputy Dean of Faculty of History in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University.

Filiniuk Anatolii Hryhorovych, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the History of Ukraine Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine.

Khoptiar Yurii Anatoliiovych, Candidate of Historical Sciences, Professor of the Archeology, Special and Law Sciences Department in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University

Зміст

Копилов С.А. Вступне слово.....5

Частина 1

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА: ВІД ЗАСНУВАННЯ ДО ПРОВІДНОГО
ВИШУ ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ. ПОДІЇ І ЛЮДИ**

Копилов С.А., Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет: перший комплексний досвід національної вищої школи у 1918-1920 рр.9

Кобильник В.В., Горчак Л.В. Основні тенденції модернізації системи підготовки фахівців у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.34

Завальнюк О.М., Копилов С.А., Конет І.М. Основні результати наукової діяльності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2008-2018 рр.)52

Копилов С.А., Климчук Л.В. Інформаційний ресурс навчальної, навчально-методичної і науково-дослідної роботи в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка82

Копилов С.А., Горчак Л.В. Виховання українського патріотизму у студентів – пріоритетний напрям діяльності науково-педагогічних працівників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 105

Копилов С.А., Горчак Л.В. Студентське самоврядування у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка: досвід і перспективи..... 127

Копилов С.А., Стасюк І.І. Спортивні досягнення Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка - вагомий внесок в розвиток українського спорту 146

Копилов С.А., Паур І.В. Музей історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: виховання любові до ALMA MATER	163
Korylov S.A., Paur I.V. The Museum of history of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko national University: loving education to ALMA MATER.....	174
Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка в працях українських дослідників	182

Персоналії

Копилов С.А., Завальнюк О.М. Професор Іван Огієнко – перший ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)	268
Філінюк А.Г. Ректорська діяльність І.С. Зеленюка у Кам'янці-Подільському: післявоєнні зрушення і осучаснення державного педагогічного інституту (1946-1966 рр.)	289
Комарніцький О.Б. Доцент І.В. Івах на чолі Кам'янець-Подільського педінституту: зростання авторитету вишу (1966-1977 рр.)	315
Степанков В.С. Ректор, професор А.О. Копилов: стратегічний прорив у рейтингу Кам'янець-Подільського педагогічного інституту / університету (1977-2001 рр.)	348
Степанков В.С., Комарніцький О.Б. Ректор, професор О.М. Завальнюк і реалізація курсу на підвищення ролі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в регіональних процесах (2002-2012 рр.)	374
Степанков В.С. Ректор, професор С.А. Копилов і європейська модернізація Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2012-2018 рр.)	391

Частина II
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЯК ПІДРОЗДІЛ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА. КЕРІВНИКИ ФАКУЛЬТЕТУ

- Дубінський В. А., Боровець І.І.** Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2008-2018 рр.: поступ, проблеми та перспективи412
- Боровець І.І., Опря І.А.** Кафедра всесвітньої історії: найстарший базовий структурний підрозділ історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка436
- Хоптяр Ю.А.** Історія кафедри «Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін» історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)496
- Філінюк А. Г., Олійник С. В., Сидорук С. А.** Кафедра історії України – провідний базовий підрозділ історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка520
- Вонсович С.Г., Нечитайло В.В., Вонсович Г.Б.** Кафедра політології і соціології – дітище нової державної політики в добу незалежної України540
- Найчук А.В., Ганаба С.О., Сулятицька Т.В., Рокачук В.Н.** Кафедра філософських дисциплін в системі гуманітарної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка564
- Баженов Л.В.** Центр дослідження історії Поділля: наукова та організаційна діяльність на базі історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка581
- Баженов Л.В., Завальнюк О.М.** Спеціалізована вчена рада історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в 2009-2018 рр.601
- Гуцал А.Ф., Гуцал В.А.** Археологічна експедиція та лабораторія археології історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка621

Дубінський В.А., Климчук Л.В., Крючкова Н.Д. Відділ рідкісних видань бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та його діяльність у забезпеченні наукового зростання користувачів 645

Dubinskiy V.A., Klymchuk L.V., Kryuchkova N.D. The Department of rare editions of the library of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University and its activities to ensure the scientific growth of users..... 657

Білецька Т.В., Дубінський В.А. Співпраця колективу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з органами освіти, культурними закладами і громадськими організаціями Хмельниччини: форми, зміст і результативність 669

Персоналії

Степанков В.С. Декан А.О. Копилов: становлення і зростання історичного факультету 684

Філінюк А.Г., Опря І.А. Декан Л.В. Баженов: здобутки і об'єктивні проблеми в розвитку історичного факультету..... 698

Степанков В.С., Комарніцький О.Б. Декан О.М. Завальнюк: нові якості історичного факультету в 1993-2001 рр. 718

Степанков В.С., Дубінський В.А. Декан С.А. Копилов: зростання історичного факультету в нових умовах національної освітньої політики (2002-2012 рр.) 738

Газін В.В., Сулятицька Т.В. Декан В.А. Дубінський: нарощення потенціалу та нові горизонти історичного факультету (2012-2018 рр.) 754

Наші автори..... 769

Contents

Kopylov S. A. Foreword.....	5
------------------------------------	---

Part 1

KAMIANETS-PODILSKYI NATIONAL IVAN OHIIENKO UNIVERSITY: FROM ESTABLISHMENT TO LEADING INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION IN PODILLIA REGION. EVENTS AND PEOPLE

Kopylov S.A., Zavalniuk O.M. Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University: the first national higher education comprehensive experience in 1918-1920	9
Kobylnyk V.V., Horchak L.V. The main tendencies for modernization of training specialists system at Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University	34
Kopylov S.A., Konet I.M., Zavalniuk O.M. Scientific and scientific-technical work at Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University: key achievements	52
Kopylov S.A., Klimchuk L.V. Information resource for educational, methodological and research work in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University	82
Kopylov S.A., Horchak L.V. The education of Ukrainian patriotism among students – a priority activity for scientific and pedagogical staff in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University	105
Kopylov S.A., Horchak L.V. Student Self-Government in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University : Experience and Perspectives.....	127
Kopylov S.A., Stasiuk I.I. Sports achievements of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University – a significant contribution to the development of Ukrainian sports.....	146
Kopylov S.A., Paur I.V. The Museum of history of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University: loving education to ALMA MATER	174

Zavalniuk O.M., Komarnitskyi O.B. Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University in Ukrainian researchers works 182

P e r s o n a l i t i e s

Kopylov S.A., Zavalniuk O.M. Professor Ivan Ohiienko - the first Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University rector (1918-1920) 268

Filiniuk A.H. Rector's activity by I. Z. Zeleniuk in Kamianets-Podilsky: postwar changes and modernization of the state pedagogical institute (1946-1966) 289

Komatnitskyi O.B. Associate Professor I.V Ivakh as a head of Kamianets-Podilskyi Pedagogical Institute: increasing the authority of higher education establishment (1966-1977) 315

Stepankov V.S. Rector, Professor A. O. Kopylov: a strategic breakthrough in Kamianets-Podilskyi Pedagogical Institute / University (1977-2001) 348

Stepankov V.S., Komarnitskyi O.B. Rector, professor O. M. Zavalniuk and his course realization on increasing the role of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University in the regional scientific-educational processes (2002-2012) 374

Stepankov V.S. Rector, Professor S. A. Kopylov and European modernization of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University (2012-2018) 391

Part II

FACULTY OF HISTORY AS A UNIT IN KAMIANETS-PODILSKYI NATIONAL IVAN OHIIENKO UNIVERSITY. FACULTY LEADERS

Dubinskiy V.A., Borovets I.I. The Department of History of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University in 2008-2018 years: actions, problems and prospects 412

Borovets I.I., Opria I.A. Department of worldwide history: the oldest base structural subdivision of historical faculty Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University 436

- Khoptiar Y.A.** The history of the “Archives study, special historical and jurisprudential subjects” department of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University’s Historical Faculty (the second part of the XXth – the beginning of the XXIst. cen.)496
- Filiniuk A.H., Oliinyk S.V., Sydoruk S.A.** The Department of history of Ukraine as a guiding basic unit of the historical faculty of Ivan Ohiienko Kamianets-Podilsky national university520
- Vonsovych S.G., Nechytailo V.V., Vonsovych G.B.** The Department of Political Science and Sociology is the brainchild of a new state policy in the days of independent Ukraine.....540
- Naichuk A.V., Hanaba S.O., Suliatytska T.V., Rokachuk V.N.** Philosophy Disciplines Department in the humanitarian education system in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University .564
- Bazhenov L.V.** Center for Podillia History Study: scientific and organizational activity based on the Faculty of History in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University581
- Bazhenov L.V., Zavalniuk O.M.** The Faculty of History Specialized Academic Council in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University in 2008-2018 601
- Hutsal A.F., Hutsal V.A.** Archaeological expedition and archaeological office of the Faculty of History in Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University 621
- Dubinskiy V.A., Klymchuk L.V., Kryuchkova N.D.** The Department of rare editions of the Library of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University and its activity of providing the scientific growth of users.....657
- Biletska T.V., Dubinskiy V.A.** The cooperation of the stuff of the Department of History of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University with education authorities, cultural establishments and civil society organizations of Khmelnytskyi region: ways, content and results 669

P e r s o n a l i t i e s

- Stepankov V. S.** Dean A.O. Kopylov: development and elevation of the Faculty of History.....684

Filiniuk A.H., Opria I.A. Dean L.V. Bazhenov: the achievements and objective problems in the development of the historical faculty of Ivan Ohienko Kamianets-Podilsky national university	698
Stepankov V.S., Komarnitskyi O.B. Dean O.M. Zavalniuk: new quality of the Faculty of History in 1993-2001	718
Stepankov V.S., Dubinskiy V.A. Dean S.A. Kopylov: growth of the Faculty of History in the new conditions of the national educational policy (2002-2012)	738
Hazin V.V., Suliatytska T.V. Dean V.A Dubinskiy: capacity growth and new horizons for the Faculty of History (2012-2018)	754
Authors	772

Вимоги до статей

Стаття, повідомлення чи рецензія подаються мовою оригіналу (українською, англійською) у електронному варіанті у вигляді файлу, які використанні у текстовому редакторі MS Word for Windows, на USB-флешці, диску чи електронною поштою. Стаття повина відповідати загальним вимогам до наукових статей фахових виданнях.

Вимоги для оформлення тексту: шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5. Рисунки і таблиці оформляються згідно з ДСТУ.

Відповідальність за зміст, точність поданих фактів, цитат, цифер і прізвищ несуть автори поданих матеріалів. Редакція залишає за собою незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора).

Розташування структурних елементів статті

- УДК;
- ініціали та прізвище автора (авторів) (мовою оригіналу);
- назва статті мовою оригіналу;
- анотація (1800 – 2400 знаків) мовою оригіналу;
- ключові слова мовою оригіналу;
- текст статті (обсяг – 12-24 тис. знаків, як виняток – не більше 40 тис. знаків);
- список використаних джерел і літератури;
- ім'я та прізвище англійською мовою;
- назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою.

Посилання на джерела в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 145], де 5 – номер джерела за списком використаних джерел, 145 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [2; 4; 9] або [3, с. 24; 8, с. 55; 11, с. 50]. Посилання на архівні джерела – [8, арк. 258, 231зв.].

З 2017 року Список використаної літератури складається відповідно до вимог таких стандартів: ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»; ДСТУ 3582:2013 «Скорочення слів та словосполучення українською мовою. Загальні вимоги та правила».

До статті додається

Відомість про автора (авторів) українською, англійською мовами: прізвище, ім'я, по-батькові, вчений ступінь, вчене звання, посада і місце роботи, сліжбова і домашня адреса з поштовим індексом, контактний телефон, e-mail.

ISSN 2309-8384

Наукове фахове видання

**Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць.
Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня „Рута”», 2018. Т.25: До
100-річчя від заснування Кам'янець - Подільського національного
університету імені Івана Огієнка. 784 с.**

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ №20176-9976 ПР від 5.07.2013 р.,
видане Державною реєстраційною службою України

Підписано до друку 30.09.2019 р. Формат 64x80 1/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 45,57. Обл.-вид.арк. 46,59. Наклад 200 прим.

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
в друкарні **ТОВ «Друкарня „Рута”**
(свід. Серія ДК №4060 від 29.04.2011 р.)
м.Кам'янець-Подільський, вул.Пархоменка,1
тел. (038)494-22-50, drukrut@ukr.net